NĚMECKO V ČELE EVROPY?
SRN JAKO CIVILNÍ MOCNOST A HEGEMON EUROZÓNY

Vladimír Handl (ed.)

NĚMECKO V ČELE EVROPY?

SRN jako civilní mocnost a hegemon eurozóny

Praha 2011

Ediční rada nakladatelství Ústavu mezinárodních vztahů
Prof. PhDr. Pavel Barša, M.A., Ph.D. (Filozofická fakulta UK, Praha), Mgr. Ing. Radka Druláková, Ph.D. (Fakulta mezinárodních vztahů VŠE, Praha), Doc. PhDr. Jan Eichler, CSc. (ÚMV, Praha), JUDr. PhDr. Tomáš Karásek, Ph.D. (Fakulta sociálních věd UK, Praha), Prof. PhDr. Michal Klíma, M.A., CSc. (Metropolitní univerzita Praha), PhDr. Michal Kořan, Ph.D. (ÚMV, Praha), Doc. Ing. Mgr. Petr Kratochvíl, Ph.D. (ÚMV, Praha), PhDr. Pavel Pšeja, Ph.D. (Fakulta sociálních studií MU, Brno), Mgr. Dan Marek, PhD., M.A. (Filozofická fakulta UP, Olomouc), Prof. PhDr. Lenka Rovná, CSc. (Fakulta sociálních věd UK, Praha).

Vydání této publikace bylo hrazeno z prostředků výzkumného záměru „Česká republika v mezinárodní politice“, identifikační kód MZV 4854605401.

Recenzovali: PhDr. Jiří Kuděla, Ph.D.
PhDr. Jan Ryjáček, Ph.D.

Kniha vychází z projektu „Diferencovaný proces tvorby německé zahraniční politiky: instituce, aktéři, normy a zájmy, strategie“ (RM 02/01/10) financovaného MZV ČR, jehož hlavním řešitelem byl Ústav mezinárodních vztahů.

Vladimír Handl (ed.)
Německo v čele Evropy?
SRN jako civilní mocnost a hegemon eurozóny

Vydal Ústav mezinárodních vztahů, v. v. i., v Praze roku 2011.
© Ústav mezinárodních vztahů, v. v. i., Praha 2011
Vědecký redaktor: PhDr. Vladimír Trojánek
Obálka: Jan Šavrda (Photo © Horst Stiller, 2011; zpracoval © Antonín Handl, 2011)
Tisk: Petr Dvořák – Tiskárna, Dobříš

ISBN 978-80-87558-03-4

Obsah

Předmluva **11**
Rudolf Jindrák

Rámce zahraniční politiky a rolí sjednoceného Německa **13**
Vladimír Handl

Úvod 13
Metodologický postup – empirická analýza a teorie rolí 15
Přehled rolí 18
Obecné předpoklady formování německé zahraniční politiky 20
Vnější faktory 20
Vnitřní faktory 23
Německá bezpečnostní a integrační politika, strategický vztah k Rusku 32
Německá bezpečnostní politika: Multilaterální export bezpečnosti a stability 33
– Vztahy vůči USA a NATO 35
– SRN a zahraniční, bezpečnostní a obranná politika EU 39
Německá integrační politika: Od principiální k pragmatické politice a zpět? 44
– SRN a implementace Lisabonské smlouvy 45
– Krize eurozóny: SRN jako nedobrovolný hegemon a reformátor EU 47
Historická symbióza: Německý vztah k Rusku 56
Předběžné závěry a další postup studie 61
Poznámky 66

Zahraničněpolitická kultura jako normativní a ideový základ zahraniční politiky Spolkové republiky Německo **76**
Jakub Eberle

Koncept zahraničněpolitické kultury 77
Zahraničněpolitická kultura Spolkové republiky 79
Sjednocené Německo po roce 1990 – normalizace, nebo kontinuita? 81

Prvky zahraničněpolitické kultury ve strategických programových dokumentech vlád kancléřky Merkelové 84
Závěr: Německo a jeho národní role 87
Poznámky 88

Transformace německé historické paměti a její místo v zahraničněpolitické kultuře SRN 92
Miroslav Kunštát

Historická paměť a zahraničněpolitická identita / zahraničněpolitická kultura 93
Memoria rediviva: konkurence paměťových společenství a oživlá *lieux de mémoire* 98
Na cestě k německé „trojí paměti“: Od aporie k paradoxu, od diskurzu obětí k muzealizaci 105
Hypotetické zahraničněpolitické implikace 107
Shrnutí, závěry, doporučení 110
Poznámky 112

Normativní a institucionální rámec tvorby německé zahraniční politiky 119
Barbora Veselá

Německá zahraniční politika: Hlavní východiska k normativnímu a institucionálnímu rámci její tvorby 121
Hlavní aktéři německé zahraniční politiky 123
Spolková vláda 123
Úřad spolkového kancléřství 125
Spolkové ministerstvo zahraničních věcí 127
Spolkový prezident 128
Spolkový sněm 129
Politické frakce na spolkové úrovni 130
Spolkové země 131
Německý odborový svaz (DGB) 133
Hospodářské svazy 134

Evropská integrační politika v Německu 135
Hlavní východiska k normativnímu a institucionálnímu rámci její tvorby 135
Hlavní aktéři německé evropské integrační politiky 137
– Spolková vláda 137
– Úřad spolkového kancléřství 141
– Spolkové ministerstvo zahraničních věcí 142
– Spolkové ministerstvo hospodářství a technologií 143
– Spolkové ministerstvo financí 144
– Spolkový sněm 145
– Spolkové země 147
– Spolkový ústavní soud (SÚS) 150
– Německý odborový svaz (DGB) 152
– Hospodářské svazy 152
Německá zahraniční bezpečnostní politika 153
Hlavní východiska k normativnímu a institucionálnímu rámci tvorby německé bezpečností zahraniční politiky 153
Hlavní aktéři německé evropské integrační politiky 156
– Spolková vláda 156
– Úřad spolkového kancléřství 157
– Spolkové ministerstvo zahraničních věcí 158
– Spolkové ministerstvo obrany 158
– Spolkové ministerstvo vnitra 159
– Spolkový sněm 159
– Politické frakce na spolkové úrovni 160
– Spolkové země 161
– Spolkový ústavní soud (SÚS) 162
– Bundeswehr 163
– Spolková zpravodajská služba 163
Normativní a institucionální rámec německé zahraniční politiky jako předpoklad pro tvorbu národních rolí 164
Poznámky 166

Německá bezpečnostní politika: Adaptace civilní mocnosti **176**
Zdeněk Kříž

Dlouhodobá strategická koncepce bezpečnostní politiky SRN od roku 1990 176
Strategická kultura v SRN 176
Dlouhodobé trendy a strategická orientace německé bezpečnostní a vojenské politiky 179
Má Německo standardní bezpečnostní politiku? 182
Horizontální diferenciace relevantních institucí aneb realita versus teorie 184
Reforma strategické koncepce NATO 187
Reforma Bundeswehru 190
Vývoj Bundeswehru v devadesátých letech a jeho hlavní deficity 190
Současná reforma německé armády 192
Afghánistán 194
Dlouhodobá strategie německé vlády 194
Současná německá strategie 195
Změny v německé strategické kultuře – strukturální změna nebo vylaďování? 199
Závěry 202
Poznámky 204

Německá integrační politika – postoje Spolkové republiky Německo k Evropské službě vnější akce a Východnímu partnerství **211**
Martin Jeřábek

Spolková republika Německo a Evropská služba vnější akce 213
Strategie SRN vzhledem k implementaci Lisabonské smlouvy v oblasti vnější činnosti EU 213
Základní koncepce ESVA a otázka politické kontroly této instituce 216
Tvorba politiky a postoje politických stran 217
Vláda versus opozice ve věci ESVA 219
Otázka „militarizace“ Evropské služby vnější akce 220
Spolková republika Německo a Východní partnertství 222

Základní strategie SRN 222
Vznik a vývoj Východního partnerství z německého pohledu 225
Diskuse o Východním partnerství
(s ohledem na situaci v Bělorusku) 227
Východní partnerství a Rusko 228
Závěr – role SRN v evropské integrační politice 230
Poznámky 233

Německý systém podpory vnějších ekonomických vztahů 238
Jan Hřích, Lenka Musilová

Německo jako světová hospodářská velmoc 238
Německé zájmy v rámci světové a evropské ekonomiky 241
Německý systém podpory vnějších ekonomických vztahů 253
Reflexe německých ekonomických zájmů ze strany politické sféry 263
Závěr 269
Poznámky 271

Energetická bezpečnost v rámci zahraniční politiky SRN – mezi bilateralismem a evropeizací 277
Tomáš Ehler

Hlavní východiska energetické bezpečnosti SRN 278
Základní charakteristiky 279
– Ropa 280
– Zemní plyn 282
– Elektroenergetika 284
– Míra ohrožení energetické bezpečnosti SRN 286
Koncepce zajišťování energetické bezpečnosti v rámci
zahraniční politiky 287
Instiucionální analýza 290
Státní/političtí aktéři 291
– Spolková vláda 291
– Německý spolkový sněm 292
– Spolkové země 292

– Politické strany 293
– Další státní aktéři 294
Nestátní aktéři 295
– Energetické společnosti 295
– Další aktéři 297
Energetická bezpečnost v rámci zahraniční politiky SRN 297
Rusko 297
Bilaterální nebo multilaterální přístup vůči Rusku? 300
Diverzifikace 303
– LNG 305
– Desertec, Nordsee-Offshore-Initiative (elektřina) 305
Společná zahraniční energetická politika a utváření jednotného energetického trhu v rámci EU 306
Ostatní zahraničněpolitické aktivity SRN v oblasti energetické bezpečnosti 308
Závěrečné hodnocení z pohledu ČR 311
Poznámky 313

Závěr **319**
Vladimír Handl

Poválečné tradice zahraniční politiky Německa 319
Současné podmínky tvorby německé zahraniční politiky 320
Koncepční zaměření německé politiky 323
Německá bezpečnostní politika 324
Německo jako nedobrovolný hegemon eurozóny a EU 325
Německo-ruská symbióza 326
Role Německa v mezinárodních vztazích 327
Česká politika a vztah k Německu 329
Poznámky 331

Résumé 332
Zkratky 336
Literatura 342
O autorech 374

Předmluva

Zahraniční politika sjednoceného Německa prošla v posledních letech podstatnými, nikoliv však revolučními změnami. Hlavní koncepční principy zůstávají stejné – kontinuita, evropská integrace, transatlantická vazba a zakotvení v Severoatlantické alianci, strategická partnerství se starými a novými velmocemi. Nové akcenty a tendence zahraniční politiky SRN vycházejí ze změn vnějších podmínek. Mimo jiné z vývoje světové ekonomiky, geopolitických změn a především z komplikovaného reformního procesu EU, která čelí krizi Evropské měnové unie. Evropská unie se navíc dlouhodobě potýká s nižším hospodářským růstem a její ekonomický model se obtížněji vyrovnává s periodickými výkyvy hospodářských cyklů. Menší význam mají naopak vnitřní podmínky, zejména vnitropolitický kontext. Mezi hlavními politickými stranami zastoupenými v Německém spolkovém sněmu panuje shoda ohledně zahraniční a bezpečnostní politiky. Klíčovými pojmy vývoje zahraniční politiky SRN v nedávné době jsou emancipace a rostoucí asertivita, které bývají často označovány za politicky korektnější „proces normalizace“. Zvláštní důraz klade SRN na rozvoj a institucionalizaci vztahů s novými mocnostmi, především s ČLR, Indií, Ruskem, Brazílií, jejichž dynamicky se rozvíjející trhy jsou nezbytně důležité pro exportně orientované německé hospodářství.

Důležité institucionální změny v oblasti zahraniční politiky představují posílení role spolkové kancléřky a jejího úřadu, ale také sektorálních spolkových ministrů, zejména financí, hospodářství a průmyslu a životního prostředí. Tyto institucionální změny však nejsou německým specifikem. V různé intenzitě a rozsahu probíhají ve většině členských zemích EU, včetně ČR, v neposlední řadě i v důsledku změn ve společné zahraniční a bezpečnostní politice se vstupem *Lisabonské smlouvy* v platnost.

Pro Českou republiku představuje SRN jednoho z nejdůležitějších a nejbližších partnerů, v oblasti zahraničního obchodu a investic pak stojí dlouhodobě na prvním místě. I přes geopolitickou a ekonomickou asymetrii obou

zemí jsou naše stanoviska a přístupy v řadě otázek blízké. Tento trend se v posledních letech prohlubuje, a to nejen v rámci EU, kde se stáváme nedílnou součástí zodpovědného „Severu" pod vedením SRN, ale i v dalších zahraničněpolitických a bezpečnostních otázkách. Jako menší partner musí být Česká republika ve vzájemných vztazích a při bilaterální spolupráci více aktivní a iniciativní, současně musí mít však vždy na paměti české národní zájmy a potřeby.

Kniha Německo v čele Evropy? SRN jako civilní mocnost a hegemon eurozóny autorského kolektivu pod vedením JUDr. Vladimíra Handla, CSc., z Ústavu mezinárodních vztahů, vznikla v rámci grantu MZV ČR a vychází primárně z potřeb české diplomacie. Spojení praktických informací k formulaci a implementaci zahraniční politiky SRN a kvalitní zahraničněpolitické analýzy nicméně přináší vydařený a podnětný základ pro studium a další výzkum dané problematiky. Věřím, že si najde své čtenáře u širší odborné veřejnosti.

Přeji inspirativní čtení obsažného textu!

V Berlíně, prosinec 2011

JUDr. Rudolf Jindrák,
velvyslanec České republiky ve Spolkové republice Německo

Rámce zahraniční politiky a rolí sjednoceného Německa

Vladimír Handl

Úvod

Směr transformace Německa po jeho sjednocení v r. 1990 představuje novou „německou otázku" evropské politiky. Politická váha SRN je v Evropě obrovská a je spojena s jeho otevřeností prakticky všem dimenzím evropské politiky: Německo je zakládající člen EU a jediný velký stát EU, který vždy spojoval proces prohlubování a rozšiřování EU, ekonomické a politické aspekty integrace, orientaci na sousední regiony na severu i východě EU, podporoval ale i angažovanost EU směrem na jih.

Otázka, jaké bude místo Německa v integračním procesu a jak se bude podílet na mezinárodní bezpečnosti, má proto pro evropský vývoj zásadní význam: bez jeho iniciativní role si lze vývoj zejména v Evropě stěží představit. A bez efektivní bilaterální česko-německé spolupráce si lze těžko představit prosperující a mezinárodně viditelnou Českou republiku, která by efektivně využívala svou centrální geografickou pozici a omezený potenciál.

Omezení německé politiky a absence strategických vizí, jež v současnosti v německé politice pozorujeme, jsou spojeny s kontextem, v němž se formovala německá poválečná zahraničněpolitická kultura. Německo nebylo v padesátých až šedesátých letech minulého století suverénním státem. Hrálo sice významnou roli jako člen NATO, jenž hraničil s východním vojenským blokem, bylo ale zejména konzumentem aliančního systému obrany, zcela závislým na garancích ze strany USA. Pojmy jako národní zájmy, geopolitika a strategie v německém politickém a odborném diskurzu absentovaly, byly téměř tabuizovány. Tato okolnost byla opakovaně kritizována konzervativními historiky, jako Hans-Peter Schwarz, již v osmdesátých letech.[1] Na politické úrovni ovšem téma diskutováno nebylo, a proto např. přínos SRN ke změnám alianční strategie zůstával až na

výjimky omezený (mezi tyto výjimky patří role kancléře Helmuta Schmidta při řešení otázky raket středního doletu v letech 1977–1979). Součástí tradice poválečné německé politiky a nově vzniklé zahraničněpolitické kultury tak byla mj. i absence strategického myšlení. Primát zahraniční politiky byl diktován mezinárodní situací a snahou obnovit (západo)německou suverenitu a řešit německou otázku. Německo přitom ale především plnilo svou roli v aliančním a integračním rámci a ve svých strategických vazbách na USA a Francii.

Německo bylo i proto předmětem výzkumu po celou dobu své poválečné existence. Sjednocení atraktivitu Německa jako předmětu výzkumu ještě posílilo. Jeden z možných pohledů na výzkum německé politiky obrací pozornost na metateoretické přístupy – realismus, liberalismus a konstruktivismus.[2] Realisté vnímali Německo vždy jako převážně jednotného aktéra, který sleduje objektivně dané národní zájmy, vyplývající z jeho mezinárodního postavení. Kenneth Waltz a John Mearsheimer proto předpokládali, že Německo bude po sjednocení usilovat v zahraniční politice o maximalizaci vlastní autonomie a bude důrazně prosazovat své národní zájmy, jinak by bylo příkladem „strukturální anomálie"; Mearsheimer proto dokonce navrhoval vyzbrojit v rámci spojenecké spolupráce Německo jadernými zbraněmi.[3] Zastánci liberálního směru naopak za formativní považovali vnitropolitické podmínky a institucionalisté zdůrazňovali přímočaře vliv, který na vývoj německé zahraniční politiky měly mezinárodní organizace. Německo se tak jevilo jako „*semi-sovereign*" (polo-suverénní) před i po svém sjednocení, protože jeho politická ekonomie (instituce, dělba moci, *Modell Deutschland*) a integrace do multilaterálních institucí (zejména EU a NATO) natolik svazovala autonomii politické moci, že nemohla jednat zcela suverénně a podle svých představ.[4] Konstruktivistické pojetí obrací tradičně pozornost na to, jak zahraničněpolitičtí aktéři vnější a vnitřní podmínky vnímají, jak vyhodnocují jejich působení a jak v závislosti na tom formulují svoji politiku. Soustředí se tedy na kognitivní faktory politiky. Pro jejich pochopení je užitečný koncept zahraničněpolitické a strategické kultury.[5]

Tato úvodní stať představuje hlavní výzkumné otázky a koncepční ukotvení celé knihy. Zároveň vytváří širší historický i tematický kontext pro následující jednotlivé studie, na něž v některých případech odkazuje. V závěrečné části představuje jednotlivé příspěvky, jejich hlavní zaměření a přínos k celkové analýze německé zahraniční politiky.

Metodologický postup – empirická analýza a teorie rolí

Tato monografie, která vychází z projektu „Diferencovaný proces tvorby německé zahraniční politiky: instituce, aktéři, normy a zájmy, strategie“ (RM 02/01/10) financovaného MZV ČR, jehož hlavním řešitelem byl Ústav mezinárodních vztahů, se soustředí převážně na empirickou analýzu německé politiky, politického diskurzu a institucionální stránky německé politiky a snaží se zahrnout všechny uvedené faktory. Všímá si změn, které současná německá politika prodělává, zejména většího důrazu na vlastní zájmy a na ekonomické faktory politiky. Zároveň ale upozorňuje na trvající význam omezujících faktorů a rostoucí roli vnitropolitických aktérů: někdejší dominance systémem mezinárodních vztahů se oslabila, vzrostla ale nepředvídatelnost a neovladatelnost mezinárodního vývoje, sílí význam hospodářského a finančního faktoru, což dále zužuje prostor německé politiky. Tak či onak, volnost německé vlády je při řešení zásadních otázek omezená a dále platí teze o polo-suverenitě německé politiky (*semi-sovereignty*).

Autoři knihy si staví otázku, zda současné Německo uplatňuje konzistentní strategii s širokou politickou podporou (permisivní konsenzus), uskutečňovanou dobře koordinovaným institucionálním a politickým mechanismem, nebo zda vedou nové vnější a vnitřní podmínky (zejména globalizace a prohlubující se politický a institucionální pluralismus SRN) k oslabení strategické linie německé zahraniční politiky a preferenci taktických kroků a řešení. Zároveň v tomto kontextu zkoumá zdroje formování a realizace německé zahraniční politiky. V dalším pak analyzuje vybrané oblasti zahraniční politiky, které zvláště výrazně ovlivňují roli SRN v Evropě a ve světě. Analýza se tak zejména „ptá“, zda lze Německo nadále vnímat jako proevropskou civilní mocnost, nebo zda se více chová jako pragmatický aktér, prosazující (jako většina jeho partnerů) zejména aktuální hospodářsky definované národní zájmy. Analýza, obsažená v jednotlivých příspěvcích, se soustředí především na období od vstupu *Lisabonské smlouvy* v platnost (2009) do jara r. 2011, v některých případech (zejména v této úvodní stati) však díky redakčním úpravám mohla zahrnout vývoj do podzimu 2011.

Protože je tato práce zaměřena na současnou německou politiku, nepostupuje chronologicky, ale tematicky. Historický kontext je spíše jen naznačen jak v úvodní stati, tak v jednotlivých kapitolách, není ale předmětem výzkumu jako takového. Na analýzu současné politiky pak navazuje snaha

o sjednocující interpretaci působení německé politiky s pomocí teorie rolí.[6] Cílem není mechanické přihlášení se k nějakému zobecňujícímu paradigmatu: je zřejmé, že takový postup často omezuje a uměle zplošťuje výsledky analýzy samé.[7] Jde o to, nabídnout jeden z možných konceptuálních postupů při hodnocení německé zahraniční politiky z hlediska její interakce s vnějším prostředím jak v regionálním, tak globálním rámci.

Vracíme se přitom především ke K. J. Holstimu, který pojímá role jako jakýsi orientační rámec, jenž pomáhá politickým aktérům při rozhodování v mezinárodních souvislostech. Čím více se staly představy o národní roli součástí politické kultury, tím omezenější jsou možnosti politické alternativy.[8]

Jak uvádí Vít Beneš, koncepce národních rolí (KNR) jsou vnitrostátně sdílenými konstrukcemi. Přestože jsou historicky proměnlivými interpretacemi role vlastního státu v mezinárodním společenství, jde o relativně stabilní ideje.[9] Proto umožňují lépe porozumět mechanismu formování politiky státu. Navíc, jak upozorňuje Holsti, dávají do jisté míry možnost předpovídat, jak se bude daný stát diplomaticky angažovat i v budoucnosti.[10]

Koncepce národních rolí nejsou samozřejmě neměnné. Holsti konstruuje role především na základě vnitřních podmínek a vstupů. Nejprve se formuje vnímání sama sebe jako subjektu. Poté působením vnitřní faktorů (historických zkušeností a politické kultury) a vnějších faktorů (vnější očekávání – předpisy rolí, *role prescriptions*) se formují představy o správných a adekvátních rolích, které se spojují do koncepce národní role (*national role conception*). Ta se pak realizuje v zahraniční politice a chování vlády a státu (*role performance*).

K. Holsti, který se dále orientuje především na vnitřní prostředí, uznává, že se role mění a tento proces probíhá také pod tlakem měnících se externích podmínek.[11] V tomto bodě na něj navazují Nikola Hynek a Vít Střítecký, kteří se zabývají vlivem vnějších faktorů na formování rolí.[12] Poukazují ve své analýze českého atlantismu na význam identifikace s konkrétní rolí (*role internalization*). Ta je výsledkem pozitivní debaty o roli ve společnosti, v médiích a vede k tomu, že se k realizaci konkrétní role hlásí i veřejnost, nejen politická třída.[13] V německé politice, jak ukazuje formování německé zahraničněpolitické kultury, je tento postup směrem „shora dolů" („*top-down*") doplněn vstřícným procesem „zdola nahoru" („*bottom-up*"): německá veřejnost se od druhé světové války v některých zásadních otázkách (zejména zbrojení a použití vojenské síly, multilateralismus, usmíření s Francií, poz-

ději jaderná energetika či ochrana životního prostředí atd.) vždy poměrně výrazně angažovala.

Vycházíme z toho, že mezinárodně aktivní země hrají v zásadě několik rolí, a to jak v rámci systému mezinárodních vztahů, tak jeho subsystémů.[14] V zásadě platí, že čím aktivnější stát je, tím více rolí hraje. Na příklad v analýze K. Holstiho připadalo na aktivního člena mezinárodního společenství okolo pěti rolí.[15]

Všímáme si přitom i případů, kdy se některé role dostávají do konfliktu (*role conflict*), když jednotlivé role v sadě rolí (*role-set*), jež politika SRN naplňuje, nejsou kompatibilní.[16] Naopak není zásadní problém, když vlády vyjadřují názory, které jsou částečně v konfliktu, ale nejsou nekompatibilní logicky a empiricky. Je pak možné, aby se vlády hlásily k více méně nekompatibilním koncepcím národní role, když přitom vyjadřují odlišnou orientaci ve vztahu k odlišným partnerům a různým tematickým oblastem. Vyjadřují tak variantnost sítě vzájemných vztahů, v nichž je ten který stát zapojen.[17]

Tento projekt se ovšem nesoustředil tolik na formování rolí, jako na zahraničněpolitickou kulturu, instituce a výslednou politiku. Vycházíme z toho, že (jak ukazuje Tewes) role umožňují spojit identitu státu, zahraničněpolitickou kulturu a specifické politické kroky.[18]

Tewes koncepci Holstiho rozvádí a ukazuje, že koncepce národních rolí jsou formovány interními a externími materiálními a především normativními vlivy.[19] Naše analýza vnějších a vnitřních materiálních faktorů německé politiky (viz tato stať a institucionální analýza Barbory Veselé) a především zahraničněpolitické a strategické kultury a historické paměti Německa (kapitoly Jakuba Eberleho, Miroslava Kunštáta a do značné míry i Zdeňka Kříže) proto má význam nejen pro vytváření rámce, v němž se pohybuje praktická politika. Je důležitá také pro formování představ o tom, jaké role jsou pro Německo správné a žádoucí. Vnější očekávání a interakce nejsou předmětem zvláštní analýzy, jednotlivé kapitoly ale tyto faktory zohledňují. Vycházíme z faktu, že Německo, stejně jako jeho hlavní partneři v rámci EU a NATO (tedy *peer group* SRN – skupina zemí, k nimž se SRN vztahuje a jimiž poměřuje svoji politiku), je pod rostoucím tlakem vzájemných očekávání.[20]

V obecné rovině byla SRN charakterizována Hannsem W. Maullem jako civilní mocnost.[21] Civilní mocnost nepřehlíží národní zájmy, nejde ale při jejich realizaci individuální cestou, nýbrž působí v kontextu rostoucí vzájemné závislosti mezinárodních vztahů. Podporuje dobrou správu (*good go-*

vernance) a udržitelný rozvoj (*sustainable development*). Ve svém politickém stylu preferuje kolektivní akce, kompromisy a zprostředkování mezi stranami sporu/konfliktu, politická a institucionalizovaná řešení, partnerství a kolektivní prosazování mezinárodních norem. Použití síly, zejména vojenské, pro ni představuje instrument poslední instance a vyžaduje multilaterální postup se silnou mezinárodní legitimitou – nejlépe mandátem Rady bezpečnosti OSN.

Součástí naší analýzy tedy je otázka, zda se Německo nadále přidržuje zahraničněpolitické kultury a role civilní mocnosti. Vedou změny v německé politice i ke změně jejích rolí? Nebo zajišťuje setrvačnost chování (*path dependency*), která se projevuje ve směřování politických a státních aktérů a institucí k udržování spíše tradičního chování a přístupů?

Abychom se vyhnuli nebezpečí přílišného zobecnění, doplňují konstatování o přetrvávající relevanci kultury a role civilní mocnosti příklady rolí, z nichž některé jsou s civilní mocností kompatibilní, jiné jsou s ní v rozporu. V naší analýze nebudeme postupovat jako Holsti, který používal induktivní metodu a analyzoval formování rolí na základě oficiálních vyjádření politiků a jejich rozborů. Použijeme jeho koncepce rolí jako nástroje pro analýzu německé zahraniční politiky tak, že budeme postupovat převážně cestou deduktivní: analýzu vybraných oblastí německé politiky budeme konfrontovat s předem definovanými rolemi. Využíváme tak interpretativní povahu teorie rolí.[22]

PŘEHLED ROLÍ

Holsti a jeho následníci definují celkem 17 rolí, z nichž některé jsou nebo mohou být alespoň částečně relevantní i pro politiku SRN.[23] Stejně jako Holsti přitom postupujeme od mezinárodně nejaktivnějších rolí směrem k převážně vnitropoliticky orientovaným:

Roli regionálního vůdce (*regional leader*) uskutečňuje stát, jehož vláda se chová, jako by měla povinnosti nebo zvláštní odpovědnost ve vztahu k zemím konkrétního regionu, s nímž se identifikuje, nebo ve vztahu k širšímu mezinárodnímu subsystému.

Role regionálního ochránce (*regional protector*) může zahrnovat zvláštní vůdčí odpovědnost ve vztahu ke konkrétnímu regionu, důraz ale klade hlavně na poskytování ochrany pro bezprostředně sousední region.

Role zastánce osvobození (*liberation supporter*) se uplatňuje většinou rutinní a značně formální podporou opozičních hnutí, která usilují o prosazení nezávislosti a základních svobod.

Obránce víry (*defender of the faith*) předpokládá, že cílem a závazkem zahraniční politiky země není obrana území, ale systému hodnot. Stát, který se touto rolí řídí, se snaží garantovat ideologickou čistotu skupiny zemí, k níž patří.

Mediátor-integrátor (*mediator-integrator*) patří k velmi rozšířeným koncepcím národní role: řada vlád vychází z předpokladu, že jsou schopny a povinny plnit zvláštní úkoly s cílem řešit konflikty mezi znepřátelenými zeměmi a jejich skupinami.

Spolupracovník regionálního subsystému (*regional-subsystem collaborator*) jde ve své roli dále než mediátor-integrátor, protože se zavazuje ke kooperativnímu úsilí budovat s dalšími státy širší společenství nebo subsystém.

Zastánce rozvoje (*developer*) se hlásí k zvláštní odpovědnosti/povinnosti podporovat méně rozvinuté země.

Role mostu (*bridge*) se objevuje často ve vágní formě a politika, která ji naplňuje, je málo viditelná, omezuje se většinou funkcí komunikátora, jenž funguje jako „překladatel" a zprostředkovatel poselství a informací mezi národy a státy.

Věrný spojenec (*faithful ally*) není definován pouze existencí spojeneckého závazku, ale předpokládá rovněž podporu politiky a postupu druhého státu.

Exportér norem (*norm enterpreneur*) rozšiřuje nové normy a kódy chování, vyžadující značné intelektuální úsilí a diplomatickou aktivitu.

Role pomocníka (*facilitator*) je spojena se zaměřením na definování mezinárodní agendy, na spolupráci v asociačních, integračních a aliančních aktivitách a rovněž na utváření tematicky zaměřených koalic.

Příklad (*example*) je role, založená na budování prestiže a získání vlivu v mezinárodním systému rozvíjením domácí politiky. Nepatří proto k mezinárodně aktivním rolím, protože se primárně nesoustřeďuje na úkoly mimo hranice vlastního státu.

Nehledě na posílení významu vnitropolitického a hospodářského akcentu v německé zahraniční politice, problematické zůstávají role, které předpokládají nezúčastněnost země. Díky odmítání multilaterálního principu jsou

v konfliktu jak s praktickou politikou Německa (zejména členstvím Německa v NATO a EU), tak s ideálně typickou rolí civilní mocnosti.

Role vnitropolitická (*internal development*) se nevztahuje k žádnému konkrétnímu poslání nebo funkci v rámci mezinárodního systému. Soustředí se naopak na vnitřní vývoj země, na mezinárodní scéně preferuje nezúčastněnost, což ale nevylučuje různé formy mezinárodní spolupráce, zejména v oblasti ekonomické a technické. Role nezávislého aktivisty (aktivního aktéra) (*active independent*) je problematická, protože předpokládá neúčast ve vojenských blocích. Žádná německá vláda a – kromě Die Linke – ani žádná parlamentní politická strana neprosazuje statut politické neutrality a vystoupení z NATO. Nezávislý aktér (*independent*) stejně jako nezávislý aktivista trvalé spojenecké závazky nepřijímá, hlavní akcent dává na sebeurčení a sledování vlastních cílů, nepřijímá žádnou dlouhodobou roli v mezinárodním systému.

Obecně lze předpokládat, že Německo naplňuje, jako každý stát, soubor rolí, který se částečně mění v závislosti na tématu a geografickém zaměření. V zásadě je součástí německého souboru rolí inkluzivita: např. přitakání USA/NATO i EU/Francii, či integrace na Západ a spolupráce s východní Evropou (Ruskem). Německá politika se konfliktu rolí vždy vyhýbala snahou o *sowohl-als-auch*[24] a akcentem na multilateralismus.

Obecné předpoklady formování německé zahraniční politiky

Zahraniční politika i národní role jsou formovány externími a interními materiálními a normativními faktory. Materiální podmínky si vynucují reakci společnosti a politiky, nedávají ale odpověď na to, jak taková reakce bude vypadat. Platí, že různé státy reagují na obdobné materiální podmínky odlišně. Způsob reakce naznačují především normativní a kulturní faktory a vlivy.

VNĚJŠÍ FAKTORY

Mezi vnější materiální faktory patří zejména závislost na mezinárodním prostředí, jež měla v době studené války charakter „dominance systémem". Z bezpečnostního hlediska se situace po konci studené války a sjednocení země v podstatných rysech změnila. Odpadla hrozba hromadného konfliktu a přímého ohrožení území SRN, Německo přestalo hrát roli „frontového státu". Postupně se ale objevily nebo prohloubily bezpečnostní výzvy vojen-

ského i nevojenského charakteru, které zásadním způsobem ovlivňují situaci ve světě i Evropě (terorismus, nestabilní státy a regionální konflikty, klimatické změny, hospodářské a politické dopady globalizace atd.).

Dynamika globálního hospodářského vývoje přepisuje mapu světa, „geo--ekonomika" (Hanns W. Maull) nahradila geopolitiku, přeskupuje se mezinárodní poměr sil. Tradiční postavení Západu ve světovém hospodářství i politice postupně eroduje, pomalu se etabluje multipolární konstelace. Potenciál, kterým Německo disponuje, mu neumožňuje, aby tento vývoj individuálně jakkoli významněji ovlivnilo.[25] S finanční krizí a následující krizí eurozóny se naplno projevila potřeba usměrňovat světové hospodářství a zejména jeho finanční sféru: podle řady názorů lze dokonce říci, že osud západní demokracie závisí na schopnosti regulovat finanční trhy.[26]

Prudce se rozšířilo spektrum aktérů – zejména nestátních – a forem mezinárodní komunikace, které nevratně mění povahu mezinárodních vztahů a vyžadují nový přístup aktérů tradičních i etablovaných. Tváří v tvář bezpečnostním i globalizačním výzvám je akceschopnost a adaptabilita mezinárodních institucí – včetně EU – stejně jako národních států omezená. Většinou nejsou tito aktéři schopni více než reagovat na vývoj a snažit se o „krizový management"; předcházení krizím, natož pak usměrňování světového nebo alespoň regionálního vývoje, zatím nemá v globalizovaném světě příliš příkladů.

Transformovala se i role USA: Washington dočasně zavedl unipolární řád; akcent na unilateralismus a účelový, podmíněný multilateralismus (pohled na NATO jako na „*tool-box*") a válka v Iráku, která tyto principy uplatnila, ovšem znamenaly zenit americké moci. Nástup Obamovy administrativy vyústil v posílení multilateralismu v americké politice. Jde ovšem o multilateralismus nominální, který je ukotven na úrovni mezinárodních organizací, nikoli mezinárodního řádu jako takového.[27] Sílí naopak tendence orientovat se na strategický bilateralismus.

To odpovídá i situaci, kdy na světovou scénu vstoupily nové státy, zejména tzv. skupina BRIC (Brazílie, Rusko, Indie a Čína), nebo přesněji BIC – Rusko aktivní globální zahraniční politiku dosud realizuje pouze částečně. Svět se posunuje směrem k multipolární struktuře, přičemž další póly tohoto systému se nutně neřídí tradičními pravidly Západu. Právě mezi velkými státy sílí tendence k posilování bilaterálních vazeb.

Německá politika se za této nové a málo přehledné situace nemůže plně spolehnout na mezinárodní instituce, protože se nové situaci teprve přizpůsobují. Poprvé od doby druhé světové války je konfrontována s tím, že institucionalistické a multilateralistické vidění světa (tedy mj. přesvědčení, že vytvoření racionálně fungujících institucí, zejména multilaterálních, ústí v tvorbu racionální politiky a efektivní řešení problémů) nemusí nutně fungovat.

Vnější normativní faktory jsou spojeny s úrovní právních a morálně-etických rámců mezinárodních vztahů a tendencí jejich dalšího vývoje („zprávnění"/*Verrechtlichung*) na globální a zejména evropské úrovni. Za dané situace se Německo nachází pod tlakem velkých a částečně protichůdných očekávání. Naznačily to již podmínky německého sjednocení: signatáři tzv. Moskevské smlouvy z 12. 9. 1990 (tzv. smlouva 2+4) sice souhlasili s vytvořením největšího, politicky a hospodářsky nejsilnějšího státu Evropy, zároveň ale omezili jeho vojenský potenciál. Západní spojenci sjednocení podmínili členstvím Německa v NATO a EU, Francie a Evropská komise rovněž prohloubením integrace (*Maastrichtská smlouva* o EU, zavedení eura). Německo mohlo být sice sjednoceno, ale zároveň se nemělo stát hegemonem, a to ani Evropy na východ od Labe a Odry. Mělo být nadále neambiciózním spolupracovníkem a „sponzorem" evropského sjednocování, nyní zahrnujícího i východ Evropy. Navíc se muselo vzdát své nejsilnější „zbraně" – obdivované (a obávané) německé marky. Z hlediska Francie mělo hrát nadále roli ochotného partnera v nerovnoprávném tandemu – očekávání stejně nereálné, jako kontraproduktivní.

Na druhé straně totiž zároveň rostly požadavky na aktivní mezinárodní roli SRN – zejména v EU, ale také NATO. Podíl na nákladech a ztrátách při řešení evropských a světových problémů měl odpovídat hospodářské váze Německa. Z hlediska USA se mělo stát hlavním spojencem na evropském kontinentu („*partnership in leadership*"), schopným vést EU, pomáhat transformaci východní Evropy a podílet se (i vojensky) na formování „nového světového řádu". Neúčast SRN na válce v Perském zálivu v r. 1991 přinesla rozčarování USA a kritiku ze strany evropských spojenců; v r. 2003 byla symbolem rozdělení Evropy ve vztahu k politice G. W. Bushe.

Očekávání rostla i na východě Evropy. Rusko doufalo v bilaterální strategické partnerství s Německem, střední Evropa zase spoléhala na svého nejangažovanějšího západoevropského partnera jako na advokáta svých zájmů v EU.

VNITŘNÍ FAKTORY

Vedle zásadní změny vnějších podmínek se musí německá zahraniční politika více než kdykoli v poválečném vývoji vyrovnávat se změnou podmínek vnitřních. V nejobecnější podobě jde o otázku prostředků a potenciálu země, normativních/hodnotových přístupů, politického zájmu a jeho společenské podpory/legitimity.

Na straně materiálních faktorů a podmínek hrají významnou roli rozpočtové prostředky SRN. Je zjevné, že jde o prvek výrazně omezující, který v sobě snímá i otázku (ne)zájmu o zahraniční politiku. Jestliže se v r. 1990 rozpočet ministerstev zahraničních věcí, obrany a hospodářské spolupráce (rozvojové pomoci) podílel na spolkovém rozpočtu 21,4 % (v přepočtu na euro celkem 34,6 mld. EUR), pak v r. 2008 to bylo pouze 14,25 % (36,67 mld. EUR – viz Tabulka 1).[28]

Tabulka 1: Vývoj výdajů na zahraniční politiku a obranu

	Výdaje na ZP v absolutních číslech (v tisících EUR)			
	BMVg	BMZ	AA	celkem
1981	28 304 635,43	3 930 515,93	1 427 771,78	33 662 923,14
1989	30 140 608,47	4 021 294,39	1 630 495,63	35 792 398,50
2000	23 621 785,00	3 689 980,00	2 157 008,00	29 468 773,00
2008	28 256 880,11	5 513 278,84	2 900 832,88	36 670 991,83

	Podíl na celkových výdajích SRN v procentech			
	BMVg	BMZ	AA	celkem
1981	18,19636611	2,526833703	0,917879975	21,64107979
1989	18,35793364	2,449275556	0,993096427	21,80030562
2000	9,64916368	1,507304423	0,881107133	12,03757524
2008	10,98546081	2,143403955	1,12776024	14,256625

Zpracováno podle: Sauer, Frank–Andrä, Christine (2010): „Daten zu den Ausgaben Bundes für die Aussenpolitik Deutschlands“. On-line: **www.soz.uni-frankfurt.de/hellmann/mat/Tüb_2010_www.pdf**.

Vysvětlivky: BMVg – Spolkové ministerstvo obrany; BMZ – Spolkové ministerstvo pro hospodářskou spolupráci a rozvoj; AA – Spolkové ministerstvo zahraničních věcí.

Německo představuje nejvýznamnějšího hospodářského aktéra EU a čtvrtou nejsilnější ekonomiku světa. Nejnověji to potvrdila světová finanční krize a zejména následující krize eurozóny: bez německé pomoci by byla snaha o stabilizaci eura bez skutečných šancí na úspěch.

Hospodářská výkonnost Německa je nicméně dlouhodobě zatížena náklady na sjednocení země. Nejen že Německo již na sjednocení vydalo až okolo 2 bil. EUR – což je přibližně objem současného německého státního dluhu. Navíc, aby se úroveň v obou částech země skutečně vyrovnala, budou muset finanční transfery ze západní do východní části Německa dalších dvacet let pokračovat.

Vzhledem k rostoucímu deficitu státního rozpočtu nebylo Německo v letech 2004–2005 schopno plnit kritéria Paktu stability a růstu. Vysoká míra zadlužení ovšem nevychází pouze z nákladů na sjednocení a dočasného snížení výběru daní, způsobeného hospodářským poklesem v souvislosti s krizí. Patří k systémovým problémům, které politiku dlouhodobě zatěžují jako důsledek nastavení německého modelu sociálního státu a charakteru daňového systému.[29]

Německo se již před rozšířením EU stalo dominantní ekonomikou střední východní Evropy.[30] Tato jeho pozice se rozšířením EU poněkud „rozředila“, protože vzrostla relativní hospodářská angažovanost dalších zemí EU. Střední východní Evropa sehrála podstatnou úlohu ve snaze Německa a německých firem adaptovat se na podmínky tlaku globalizovaného hospodářského prostředí a fenomén „geo-ekonomiky“.

Pokud jde o ekonomicko-sociální model, převládá názor, že německá politika zůstává přes všechny změny „na střední cestě“ (*auf dem mittleren Weg*) mezi modely anglosaského a severského kapitalismu.[31] Roste ale sociálně-politická zátěž protikrizových opatření. Vnitřně bylo tradičním německým receptem na levnou konkurenci zejména z Číny a Indie zvyšování nikoli vnitřní spotřeby, ale konkurenceschopnosti a posilování proexportní politiky. Překonání paralýzy tzv. kontinentálního/konzervativního modelu kapitalismu ale zhoršilo vztahy SRN v rámci EU[32] (přestože snižování deficitu SRN bylo vlastně velmi obezřetné).[33] Zároveň rostoucí sociální rozdíly ohrozily sociální soudržnost společnosti[34] a tím i sociálně konsolidovanou německou demokracii. Ke kritickým problémům patří nedůvěra ve schopnost státu regulovat finanční sféru. Finanční krize si vynutila zásah státu na záchranu bank; legitimita mnohamiliardových investic do soukromého finančního sek-

toru je ale jen dalším sporným bodem, který posiluje radikální odpůrce vlády na levici i na pravici.

Koncem r. 2010 se začalo projevovat německé hospodářské oživení i růstem vnitřní spotřeby a historicky rekordními dovozy.[35] Pokračuje nicméně oslabování soudržnosti společnosti, přičemž dělítko neleží pouze mezi východem a západem Německa, ale také mezi severem a jihem a jde v zásadě napříč společenskými vrstvami – v závislosti od tématu. Německo představuje sociálně-ekonomicky, demograficky, kulturně a politicky nadále dvě části, jež srůstají jen pomalu. Veřejnost je rozdělena v otázce financování sjednocení země (tzv. *Solidaritätzuschlag*), východní část Německa jako nespravedlivý vnímá jak způsob sjednocení (braniborský premiér Matthias Platzeck mluví o *Anschlussu*)[36], tak jeho výsledky.

Roste demografická zátěž: od poloviny šedesátých let se snížil počet ročně narozených na polovinu (ze 1,4 mil. v obou německých státech na přibližně 700 000 v SRN v r. 2003), naopak počet cizinců žijících v SRN vzrostl desetinásobně (ze 700 000 v r. 1961 na více než 7 mil. koncem století).[37]

Situaci by měly pomoci řešit vládní programy cílené imigrace pracovních sil, jejichž efektivita zůstává sporná. Málo doceňovaným kvalitativním přelomem ve vývoji Německa po r. 1990 se stalo přijetí nového a liberálnějšího zákona o občanství (zákon mohla přijmout až levicová koalice v r. 2000): nahradil v německém právním řádu říšský zákon z r. 1913 založený na etnickém principu („právo krve“) a posílil místo toho teritoriální a občanský princip. Od r. 2003 ovšem imigrace nestačí vyrovnat pokles porodnosti a počet obyvatel SRN klesá.[38] Vyostřuje se ale otázka integrace v Německu žijících cizinců, zejména tří milionů osob turecké národnosti. Odpor veřejnosti vůči tradičnímu liberalismu integrační politiky v poslední době zásadně posunul rétoriku konzervativních stran: kancléřka Merkelová dokonce překvapivě vyhlásila „absolutní krach“ projektu multikulturní společnosti, předseda CSU Seehofer mínil, že „multikulti je mrtvé“.[39]

Vojenský a bezpečnostní potenciál SRN zůstal i po r. 1990 podstatným způsobem omezen: Německo nadále nemá zbraně hromadného ničení ani strategické nosiče, celková síla ozbrojených sil je hluboce pod povoleným limitem 370 000 (v současnosti méně než 250 000). Bundeswehru nadále chybí některé atributy normálních národních ozbrojených sil (zejména generální štáb), je téměř plně podřízen NATO. Kromě divize pro zvláštní operace (DSO) jsou všechny velké svazky multilaterální.[40] Akceschopnost se zvý-

šila vytvořením velitelství pro řízení nasazení, později European Head-Quarters v Geltowě, nevzrostl ale počet nasaditelných vojsk, omezení představuje i sám multilateralismus jednotek Bundeswehru – Německo nestaví (např. na rozdíl od Velké Británie) ani jednu čistě národní „*battle group*".

Model Bundeswehru setrval u občanského principu (voják jako „občan v uniformě") a hodnotových kritérií (specifika politického vedené, *Innere Führung*). Občanský princip a multilaterální charakter jednotek ovšem akceschopnost Bundeswehru snižuje, zejména v očích hlavních spojenců – USA, Velké Británie a Francie. Až do r. 2011 byla zachována povinná vojenská služba, jen pomalu probíhala transformace masové pozemní armády na armádu intervenční.[41] Bundeswehr patří mezi nejlépe organizované a efektivně spravované armády světa. Svým profilem ale patří mezi síly zaměřené na mezinárodní mírové mise a na zajišťování obrany, nesnese proto srovnání zejména s ozbrojenými silami Velké Británie, které prodělaly modernizaci již v osmdesátých letech. Výrazným limitem, stejně jako u zahraniční politiky obecně, jsou omezené finanční prostředky. Podíl výdajů na obranu na hrubém domácím produktu dosahuje pouze 1,5 %, kdežto ve Velké Británii 2,4 % a ve Francii 2,6 %. Dalším oslabením hrozila rozpočtová omezení, kdy by resort obrany měl v letech 2011–2014 uspořit 8,3 mld. EUR, z toho 4 mld. EUR v personálních nákladech.[42]

Institucionálně je ministerstvo obrany významně zatíženo nekončícím procesem reformy ozbrojených sil, zajišťováním zahraničních misí Bundeswehru. Zátěž je taková, že ministr de Maizière prohlásil, že armádu nelze za současných okolností řídit.[43]

Oblast, v níž došlo k významnému posílení potenciálu, je vnitřní bezpečnost: byly přijaty dva „bezpečnostní balíčky", jež upravily legislativní rámce pro boj proti terorismu. Posílila se koordinace odpovědných německých institucí na horizontální i vertikální ose (především vztah mezi zeměmi a federací) zejména vytvořením sjednocujícího Společného centra pro boj s terorismem (GTAZ; 2004) a posílením role Spolkového kriminálního úřadu (BKA; 2009) při prevenci proti terorismu.[44]

Zvláštní roli hraje německý politický systém, založený na institucionálním pluralismu a polycentrismu. Politické strany mají v německém politickém systému roli do té míry klíčovou, že je SRN, podobně jako Rakousko, nazývána „stranický stát" (*Parteienstaat*).[45] Německý stranický systém se ale nachází v přerodu. Etabloval se systém pěti stran (CDU-CSU, FDP, SPD, Ze-

lení, Die Linke), v r. 2010 ovšem všechny strany, kromě Zelených, pociťovaly oslabení členské základny.[46] Zejména zavedené tzv. lidové strany (německé *catch-all parties* – CDU-CSU a SPD), „rozkročené" ve středu nad společenskými třídami, mají v situaci rostoucí sociální fragmentace a polarizace společnosti problémy: snižuje se jejich podíl na odevzdaných hlasech, slábne jejich schopnost integrovat široké vrstvy společnosti.

Sílí naopak atraktivita alternativních stran s konkrétním, jasně zaměřeným programem a protestním potenciálem. Jde zejména o stranu Zelených, která nejvíce získává z oslabení „lidových stran" a vrůstá do vrcholné vládní odpovědnosti na zemské úrovni (viz první zemská vláda vedená Zelenými v Bádensku-Württembersku). Radikálně levicová Die Linke se v uplynulých pěti letech *de facto* proměnila v lidovou stranu východní části země a pevně se (díky Oskaru Lafontainovi) uchytila i na západě SRN. Její program ale zůstává mimo rámec parlamentního konsenzu právě v oblasti zahraničněpolitické a bezpečnostní: Požaduje rozpuštění NATO a jeho nahrazení systémem kolektivní bezpečnosti, aktuálně pak zejména vystoupení SRN z vojenské organizace NATO a stažení Bundeswehru ze všech zahraničních misí.[47]

Koalici CDU-CSU a FDP postavila kancléřka Merkelová na velmi obecných rámcích koaliční dohody a na naději, že jako zkušený zprostředkovatel kompromisů bude v praxi vládnutí úspěšná. Porážka v zemských volbách v Severním Porýní-Vestfálsku v květnu 2010 odebrala koalici většinu ve Spolkové radě a jenom tím potvrdila omezenou suverenitu vlády při řízení státu. Zúžení prostoru pro koaliční vládu posílilo tendenci omezovat demokratický proces na následování veřejného mínění. Habermas uvádí jako příklad náhlý obrat v otázce jaderné energetiky a snahu udržet populárního ministra obrany Guttenberga jako projevy „*post-truth democracy*"[48] – tedy demokratickou vládu, která již nestaví svou politiku na pravdě, ale přizpůsobuje se populárním obrazům o politice, které formují veřejné mínění.

Institucionální pluralismus a polycentrismus zajišťuje funkční a transparentní správu a zároveň decentralizaci moci, diferenciaci rozhodujících aktérů a jejich vzájemnou kontrolu. Z hlediska zahraniční politiky tak ovšem německá vláda i po sjednocení vystupuje jako omezeně suverénní.[49] Na vývoj tohoto systému v současnosti působí jednak evropeizace, která mění suverenitu SRN na „suverenitu asociovanou" s EU.[50] Probíhá rovněž proces tzv. domestikace integrační a obecně zahraniční politiky.[51] Na vertikální, mocenské

ose německého institucionálního pluralismu, dané federálním uspořádáním SRN, sílí zejména vliv spolkových zemí. Kooperativní federalismus se mění ve federalismus konkurenční; země „vrací úder" a hlásí se o svůj podíl na integračním procesu.[52] Vláda musela kompenzovat *Maastrichtskou smlouvu* rozšířením počtu aktérů s „právem veta" (*veto players*) o země a Spolkovou radu, jež musí schválit každý další přenos suverenity na nadnárodní úroveň.

Na ose horizontální, která probíhá z hlediska mezinárodních vztahů především na spolkové úrovni, do politiky vstupuje rostoucí množství polo-autonomních aktérů: jednotlivé resorty (*Resortprinzip*), parlament, Spolková banka (do zavedení eura) a další státní, polostátní i nevládní instituce, především Spolkový ústavní soud (dále SÚS). Tento se svým rozsudkem sice schválil *Lisabonskou smlouvu* EU, postavil se ale do čela snahy „zachránit národní stát" a vnímá se jako „strážce brány" mezi národní suverenitou a Evropskou unií.[53] Tím zesíleně ovlivňuje politiku vlády, která se v některých konkrétních situacích cítí nucena „preemptivně" vyhovět jeho očekávaným výhradám.

Střetávají se tak dvě protichůdné tendence: na jedné straně nebezpečí fragmentace německé zahraniční politiky, růst nákladů na koordinaci a nebezpečí dalšího snižování její efektivity. Na druhé straně prosazování „kancléřského principu", „prezidializace" politiky, kdy se kancléř/kancléřka snaží důrazně posilovat *Kanzlerprinzip* a určovat směry politiky (tzv. *Richtlinienkompetenz*, čl. 65 Základního zákona, dále ZZ). Tuto tendenci posiluje i prosazování „heroického principu" v mezinárodních vztazích, kdy se díky summitové diplomacii a medializaci politika soustředí do rukou vrcholných představitelů.

Mění se proto i poměr mezi ministerstvem zahraničních věcí a kancléřstvím. Ministerstvo nadále realizuje zahraniční politiku ve smyslu její každodenní praktické agendy a koordinuje za tímto účelem činnost dalších státních institucí. Ve skutečnosti ale ztrácí na své váze a jakoby se vrací do „adenauerovské epochy", kdy neměl ministr Brentano vedle dominantního kancléře prostor pro vlastní aktivity a akcenty. Napomáhá tomu i stranické a personální obsazení úřadu: ministr Westerwelle zastupuje kriticky oslabenou FDP, postrádá v zahraniční politice vlastní agendu, zkušenost, expertizu i zájem. Nemůže proto prosazovat ani vlastní akcenty, ani bojovat o vliv jemu svěřeného úřadu. Kancléřka Merkelová při jednání s FDP sice neuspěla s myšlenkou vytvořit buď zvláštní ministerstvo pro evropské záležitosti, nebo post

státního tajemníka při Úřadu spolkového kancléřství. V rámci implementace *Lisabonské smlouvy* však prosadila, že se jednání Evropské rady spolu s hlavami států nebudou účastnit ministři zahraničních věcí: tato bezprecedentní změna odsunula ministra *de facto* na druhou kolej.

Na významu získává rovněž Spolkové ministerstvo financí, jehož posílení přišlo již se zaváděním eura a Paktu stability a růstu; v současné době pokračuje v souvislosti s řešením finanční krize a opatření na stabilizaci eurozóny. Váha Spolkového ministerstva hospodářství neroste, jeho agenda je ovšem nadále klíčová pro fungování jednotného vnitřního trhu a koordinaci jednotlivých sektorů. Ani snaha o vytváření „evropské hospodářské vlády" jej příliš neposiluje, protože tato agenda představuje „*Chefsache*" kancléřky a popř. Spolkového ministerstva financí Wolfganga Schäubleho. Všechna ostatní ministerstva a další vládní instituce vytvořily vlastní odbory/sekce pro evropskou politiku: dochází tak ke „zploštění" zahraniční politiky, kdy jednotlivé instituce v EU navazují se svými partnery horizontální přímé kontakty.

Navíc pokračuje proces byrokratizace a technokratizace politiky: stejně jako dříve kancléř Schröder, tak i kancléřka Merkelová *de facto* odsunula „na vedlejší kolej" vlastní stranu, hlavní problémy řeší prostřednictvím nikoli politických, ale odborných grémií a komisí. Při formulování politiky tak roste váha výkonných byrokratických aparátů. To ale dále oslabuje soudržnost vládní koalice a oslabuje politiku jako celek. Až závažná krize eurozóny iniciovala aktivizaci strany právě v oblasti evropské politiky: strana po mnoha letech přijala *de facto* federalisticky zaměřený programový dokument.[54]

Z hlediska zahraniční politiky měla v poválečné epoše zásadní význam skutečnost, že německá veřejnost vnímala dosti realisticky podmínky existence SRN. Takzvaný permisivní konsenzus (tedy základně pozitivní orientace politického spektra a veřejnosti na podporu integrační politiky)[55] povstal z omezených poměrů poválečného Německa: východisko představovala integrace do západních struktur a obnova vztahů s bývalými protivníky, zejména s Francií. Tento konsenzus ovšem od konce devadesátých let zeslábl. Německá vláda nemůže počítat s automatickou podporou např. dalšího prohlubování a rozšiřování EU. Naopak, počet obyvatel, kteří nemají v EU důvěru, vzrostl ze 40 % v r. 2002 na 67 % v r. 2011.[56]

Na pomezí mezi materiálními a normativními faktory se nachází vliv „*Modell Deutschland*" jako specifického sociálně-ekonomického, ale i institucionálního a politického uspořádání poválečného Německa. Je zakotven ve

dvou rovinách: občanské, která spočívá ve státněpolitické stabilitě, založené na integrační síle parlamentní demokracie, stabilitě jejích institucí, materiálním blahobytu štědrého sociálního státu – to vše při zajištění vnější bezpečnosti cestou integrace do NATO a ES/EU. Druhou rovinu představuje rozměr sociálně-kulturní, liberální: individualizaci a pluralismus, postupnou emancipaci, demokratizaci a liberalizaci společnosti spojuje se širokou participací a odbouráním hierarchických, autoritativních struktur.[57] Problém tohoto úspěšného modelu spočívá v tom, že zachovává stabilitu, je ale příliš orientovaný na udržení *statu quo*. Reformovat společnost založenou na konsenzu je mimořádně obtížné.

To vše ovlivňuje vnitřní normativní faktory formování německé zahraniční politiky: německý politický systém je v obecné rovině založen na politické kultuře vyjednávání, širokém konsenzu, závazku sociální rovnosti a spravedlnosti, zaměření na dlouhodobé cíle, stabilitu a bezpečnost.[58] Toto normativní nastavení umožnila až porážka ve druhé světové válce a s ní spojená vnější omezení, vnitřní deziluze nacionalistickým programem a militarismem a rozbití ideové, politické a sociální základny imperialistické rozpínavosti říšské německé politiky. Podobně působila historická paměť – souhrn historických zkušeností a interpretací minulosti.[59] Nástupu většího realismu napomohla i ztráta tzv. východních území a koneckonců i východního Německa.

Hlavními principy zahraničněpolitické kultury, kterou Hanns W. Maull označil jako kulturu civilní mocnosti, se tak staly multilateralismus, upevňování právně-normativního rámce mezinárodních vztahů a jeho institucionalizace, sounáležitost se Západem a zdrženlivost při použití ozbrojené síly.[60] Německé sjednocení r. 1990 na této skutečnosti mnoho nezměnilo, zahraničněpolitická kultura ale prochází procesem přizpůsobení novým vnějším i vnitřním podmínkám, změněné společenské praxi a deliberativnímu procesu. Německou zahraničněpolitickou kulturu navíc charakterizuje po r. 1990 i několik postulátů, jež se nacházejí ve vzájemně konkurenčním vztahu. Smíření těchto vnitřních rozporů umožňuje právě pokračující příklon k multilateralismu.[61]

Německý multilateralismus je především proevropský a lze jej podle R. Baumanna vnímat jako ustálený, hluboce vžitý (internalizovaný) kulturní zvyk a tradici, pramenící ze zkušenosti poválečné politiky, i jako nezbytné „opatření k posílení důvěry" v německou politiku, určené pro sousedy a další

partnery.[62] Nejde tedy pouze o účelové, praktickými zájmy podmíněné zaměření politiky (instrumentální, podmíněný multilateralismus). Základem je přitakání obecným principům spolupráce a přesvědčení jak o výhodnosti (*consequential logic*), tak správnosti (*logic of appropriatness*) rozvoje multilaterálních institucí.[63] Použijeme-li kritéria hodnocení multilateralismu J. Ruggieho, je německý multilateralismus zakořeněný nikoli pouze na úrovni současné situace, zájmů a mezinárodních institucí, ale zejména na úrovni základních představ politiky o mezinárodním a zejména evropském uspořádání. Z poválečné tradice tak vyšel dokonce multilateralismus *přehnaný*, nebo *reflexivní*.[64] Německá diplomacie takřka automaticky hledala při řešení mezinárodních problémů nikoli individuální nebo bilaterální cestu, ale multilaterální formát.

Koncepční změna přístupu k multilateralismu přišla s otevřenějším prosazováním německých preferencí, „osvícených zájmů" podle dikce kancléře Schrödera.[65] Zejména za jeho vlády se německý multilateralismus posunul směrem k pragmatickému a instrumentálnímu přístupu, který sdílí většina ostatních zemí. Jako významný motiv se začala projevovat otázka statusu a rovnosti s ostatními aktéry mezinárodních vztahů. Německý multilateralismus se stal více zájmově podmíněným, očekává od multilaterální angažovanosti konkrétní výsledky[66] a má v případě potřeby/nutnosti alternativu v aktivním bilateralismu. Německo již nepředstavuje stát, jenž odmítá moc („*anti-power state*"[67]). Německá politická elita hovoří o moci s větší jistotu než dříve. Oslovení zahraničněpolitičtí experti mírně upřednostňují politiku národních zájmů (50 %) před multilaterální politikou jako rámcem politiky SRN (49 %).[68] Chytrá moc (*smart power*), která by měla být podle některých názorů cílem německé politiky, je nicméně nadále spojena s efektivním multilateralismem a vychází z omezenosti možností SRN hrát individuální roli.[69]

Jednou ze změn je pokles zájmu o zahraniční politiku vůbec. Nastal s koncem přímého ohrožení SRN, se znovusjednocením, reformou NATO i EU a s normalizací/multilateralizací vztahů s východními partnery. Německá politika a společnost žijí vnitropolitickými problémy, obranou dosažené životní úrovně, sociální koheze společnosti, životního prostředí.[70] Zahraniční politika není oblastí, v níž by se mohla německá politická scéna profilovat – kromě protiválečných pozic, jako byl odpor vůči oběma válkám v Iráku a zájem ukončit německou angažovanost v Afghánistánu.[71] Přitom kultura civilní

mocnosti předpokládá vysokou multilaterální angažovanost SRN při řešení regionálních i globálních problémů. Byrokratizace zahraniční politiky, dlouhodobá dominance vnitropolitických témat a oslabený politický proces mohou místo toho vyústit v tzv. politiku nezájmu (Drulák, 2007).

Německá bezpečnostní a integrační politika, strategický vztah k Rusku

Po sjednocení muselo Německo hledat nové a dlouhodobě funkční uspořádání Evropy jako celku, zajistit bezpečnost, stabilitu a prosperitu v národním, evropském i širším mezinárodním rámci, postavit se k řešení globálních problémů. Ani jeden z výše uvedených cílů nebyl dosažitelný mimo existující multilaterální rámce, všechny naopak vyžadovaly jejich další vývoj, rozšíření a reformu.

Jediným politicky i ekonomicky přijatelným řešením bylo garantovat transformační proces směrem na východ nejen formou pomoci a spolupráce, ale zejména prostřednictvím exportu norem a institucí: uplatnit tedy směrem na východ tzv. *milieu shaping strategy*, již SRN v procesu evropské integrace úspěšně realizovala ve vztahu ke svým západoevropským partnerům.[72] Hlavním projektem se v tomto smyslu stalo rozšíření EU a NATO na východ, především – z hlediska bezprostředního německého zájmu – integrace východních sousedů Německa. Vůči východní Evropě, zejména Rusku, se pak SRN snažila prosazovat inkluzivní politiku partnerství/asociace s EU a kooperativní bezpečnosti (posilování OBSE, později např. vznik Rady NATO–Rusko).

Zároveň SRN prosazovala postupné reformní kroky v rámci EU a při zavádění eura. Musela zajistit funkčnost EU pro zachování její tradiční role „opatření k posílení důvěry" partnerů v budoucí orientaci SRN. Zejména byly ale jak německá zahraniční politika, tak hospodářské zájmy s ES/EU natolik spjaty, že by odklon od této orientace znamenal zásadní oslabení. Rostla navíc potřeba etablovat EU jako globálního aktéra a akceschopného partnera USA. Právě prostřednictvím EU a NATO, dále také OSN a OBSE, mohla SRN rovněž spoluformovat nová institucionální a normativní opatření v oblasti světové bezpečnosti, ekonomiky, ochrany životního prostředí atd. Německo je třetím největším přispěvatelem do rozpočtu OSN a druhým nej-

větším donorem rozvojové pomoci. Dlouhodobě vystupuje za reformu OSN a v tomto kontextu vyjadřuje i zájem o místo stálého člena Rady bezpečnosti OSN – tedy ambici, která je v německé diskusi vnímána nejednoznačně. Kontroverzní byla i úspěšná kandidatura SRN na místo nestálého člena Rady bezpečnosti OSN pro léta 2011–2012: Německo ji ohlásilo v r. 2006, tedy jen dva roky po ukončení svého předchozího členství v Radě (2003–2004), a šlo tak proti kandidaturám dvou spojenců SRN (Portugalska a Kanady), kteří své kandidatury ohlásili již v letech 2000 a 2001. Zjevně, vedle zájmu o posílení funkčnosti OSN jako globální instituce, sledovala německá politika zesíleně i otázku svého statusu v mezinárodních vztazích.[73] Kritické hlasy proto už od konce devadesátých let hovoří o pokračující „mocensko-politické resocializaci Německa“.[74]

Při naplňování těchto prioritních cílů se německá zahraniční politika angažovala často velmi výrazně, v některých oblastech hrála *aktivní*, ne-li vedoucí úlohu. Jedná se o první kolo rozšíření EU a NATO na východ, institucionální reformy EU i o projekty, jako je ochrana klimatu, posílení režimů OSN pro kontrolu zbrojení a odzbrojení, reformu OSN (včetně zájmu získat místo stálého člena). V dalších oblastech se jednalo především o politiku *reaktivní*, kterou SRN přispívala k řešení mezinárodní agendy, spíše než aby ji řídila. Zde šlo o většinu témat bezpečnostní politiky a nasazení jednotek v zahraničí.

Naše otázka je, jak se Německo těchto úkolů zhostilo, a to zejména s ohledem na německou politiku po realizaci *Lisabonské smlouvy* EU. K interpretaci německé politiky použijeme výše uvedenou teorii rolí a konkrétně role, definované Karlem Holstim v jeho průlomovém článku z r. 1970. Budeme se věnovat třem tématům, jež vytvářejí rámec i pro následující studie jednotlivých autorů: bezpečnostní politice, integrační politice a vztahu k Rusku.

NĚMECKÁ BEZPEČNOSTNÍ POLITIKA: MULTILATERÁLNÍ EXPORT BEZPEČNOSTI A STABILITY

Proces změn v německé bezpečnostní politice je nesporný a podílely se na něm všechny vlády od r. 1990. Před r. 1990 byla hlavním obsahem německé bezpečnostní politiky rovnováha mezi odstrašením a snahou o uvolnění napětí/spolupráci; ve světě po studené válce se německá bezpečnostní politika soustředila na rozšiřování oblasti stability a prevenci/řešení mezinárodních konfliktů.[75] Výsledkem se stala vojenská aktivizace SRN, zejména ochota

a schopnost používat vojenskou sílu jako instrument politiky, nikoli – jako dříve – pouze obrany. Z Německa se stal „exportér bezpečnosti", charakter tohoto „exportu" má ovšem svá tradiční i některá nová omezení.

Německo je stát, který nenavazuje na koloniální tradici a který se po druhé světové válce postupně stal civilní mocností. Přelomové rozhodnutí Spolkového ústavního soudu z 12. 7. 1994 sice umožnilo nasazení Bundeswehru v zahraničí v multilaterálních akcích. Ostatní velké země ale vystačí s omezenou (Francie), nebo přímo slabou parlamentní kontrolou nasazení vojsk v zahraničí (Velká Británie a Španělsko).[76] Role německého parlamentu naopak roste s výše uvedeným procesem „domestikace" zahraniční politiky. Ani evropeizace bezpečnostní politiky po přijetí *Lisabonské smlouvy* nevede k jejímu oslabení.[77]

V německém institucionálním systému je to kancléřský úřad, který je asi nejblíže jinde obvyklé představě o reprezentaci národních zájmů. Naopak ministerstvo obrany představuje nejvíce „natoizovaného aktéra" německé politiky a v jeho činnosti se silně projevuje *path dependency*, tendence směřovat v navyklém kurzu, do něhož se ministerstvo a Bundeswehr v poválečné době socializovaly. Fakt, že se Bundeswehr po r. 1990 stal nástrojem aktivní zahraniční politiky, zvýšil váhu resortu obrany, nikoli ovšem jako samostatného aktéra, nýbrž jako instrumentu vládní politiky.

Smluvní, institucionalizovaný charakter mezinárodních vztahů vedl k internalizaci norem jako standardu politického chování, takže jsou uplatňovány i v době, kdy již SRN dosáhla plné suverenity a nejde o chování vynucované hrozbou sankcí.[78] Jádrem zahraničněpolitické kultury zůstává dodržování mezinárodního práva, multilateralismus a zdrženlivost při použití síly. Multilateralismus pomáhá smiřovat protichůdné axiomy politické kultury, jako jsou „*Nie wieder Krieg*" a „*Nie wieder Auschwitz*" tím, že se soustředí na mezinárodní legitimitu jednotlivých akcí. Zároveň ale znamená i omezení akceschopnosti německé zahraniční politiky. Vojenská síla zůstává posledním prostředkem politiky a představuje kontroverzní téma: Potvrdilo to např. nečekané odstoupení Horsta Köhlera z funkce spolkového prezidenta v r. 2010 poté, co za normální označil hospodářské motivy nasazení Bundeswehru v zahraničí.[79] Jürgen Habermas se domnívá, že identitu Německa jako civilní mocnosti již nahradila identita mocnosti střední velikosti, opírající se o vojenskou sílu připravenou k nasazení kdekoli ve světě.[80]

V současnosti nejproblematičtější téma představuje vojenská mise v Afghánistánu, která postrádá podporu veřejnosti a přežívá na okraji pozornosti politiky jako nepříjemná povinnost. Dokonce i zahraničněpolitičtí experti vnímají Afghánistán jako důležité téma politiky pouze z 26 %.[81]

Vztahy vůči USA a NATO

Z hlediska teorie rolí lze konstatovat, že se v době studené války Německo chovalo jako věrný spojenec (*faithful ally*) – závislost na amerických strategických garancích a omezená suverenita německé politice ani jinou možnost nedávaly. Současné oslabení strategické závislosti na USA, přesun pozornosti USA mimo evropskou oblast (na níž se naopak zaměřuje většina aktivit německé zahraniční politiky) a posilování role EU situaci změnily.

Spojenectví s USA v NATO, jak potvrzují nejnovější Směrnice pro obrannou politiku, je v německé politice nadále vnímáno především jako strategická bezpečnostní pojistka. Aliance podle tohoto vládního dokumentu představuje politickou základnu euroatlantické vazby, garantuje kompatibilitu bezpečnostní politiky a ozbrojených sil členských zemí, brání návratu k nacionalismu.[82] Představuje tak i v současnosti významné „opatření pro posílení důvěry" – jak v devadesátých letech potvrdila i česká a polská snaha o členství, podporovaná Německem. Aliance nadále zajišťuje nenahraditelnou socializační platformu pro německé politické a vojenské kruhy. Členství v NATO je proto německými experty vnímáno z 57 % jako velmi důležité a z 32 % jako důležité.[83] Nový druh blízkosti s USA se projevuje v boji proti terorismu, kdy se po r. 2001 rozvinula zejména rozsáhlá spolupráce s americkými orgány vnitřní bezpečnosti a justice.

Celá řada prvků současné německé politiky však již není konzistentní s rolí věrného spojence, která předpokládá více méně plnou podporu politiky partnerského státu. Německá podpora americké politiky je hodnotově i zájmově podmíněná. To se projevilo zejména v období vlády G. W. Bushe, některé důvody odstupu Německa od USA mají ale trvalejší charakter. Nacházejí se v oblasti zahraničněpolitické kultury (zde zejména odlišný vztah k použití síly a multilateralismu) i praktických politických kroků. Americká politika se již dávno neobává německého militarismu, ale spíše jejího případného provincialismu.[84] V nové konstelaci po německém sjednocení a ukončení studené války USA zjevně očekávaly, že se ze SRN stane vojensky plně

akceschopný partner, jenž bude podporovat jejich politické postupy a priority (dosavadní role Velké Británie) a bude garantovat zájmy USA v Evropě – odtud opakované nabídky Washingtonu sdílet „partnerství ve vedení“.[85]

Přeměna Německa v exportéra bezpečnosti těmto očekáváním vyšla vstříc jen napůl. Německo se nadále chová především jako civilní mocnost. Dotázaní němečtí experti jako hlavní témata zahraniční politiky hodnotí zajištění energie (celých 98 %!), změnu klimatu (90 %), kontrolu finančních trhů (89 %) a až poté mezinárodní terorismus (77 %).[86] Německo se sice podílí na exportu bezpečnosti prostřednictvím nasazení Bundeswehru do zahraničních misí, jde ale o multilaterální mise omezené převážně na udržení míru a stability, probíhající v zásadě pod hlavičkou OSN, NATO, EU či OBSE – jak ostatně určil rozsudek SÚS z 12. 7. 1994. Je přitom zjevné, že dlouhodobým předpokladem zachování NATO je otázka sdílení nákladů a ztrát. Zejména v rámci mise v Afghánistánu má SRN ale z amerického pohledu „deficit“.[87] Ještě větší „deficit“ spočítá ovšem v tom, že německá politika neřeší skutečně otázku Afghánistánu a vnímá nasazení (stejně jako např. politika česká) především jako alianční povinnost.[88]

Vzhledem k řadě odlišností v přístupech tak německá politika v posledních dvaceti letech naplňovala roli věrného spojence jen omezeně. Podpořila misi NATO v Afghánistánu, odmítla ale jak invazi do Iráku, tak její pozdější „natoizaci“, protože ji nepovažovala za konzistentní s politikou OSN, Aliance ani s dalšími snahami o lepší fungování mezinárodního bezpečnostního řádu. „Konflikt o Irák“ se stal téměř symbolem emancipace Německa od amerického vedení. Německá politika se zároveň snažila vztahy s USA zlepšit. Podporovala záměr učinit NATO více vojensko-politicky relevantní a obnovit oslabený zájem USA o Alianci. Již kancléř Schröder proto v r. 2002 souhlasil s vytvořením NATO Response Force. Pro kancléřku Merkelovou se obnova vztahů s Washingtonem stala samostatnou prioritou. Posílila proto nejen politickou vazbu s USA (aniž by ovšem přistoupila na politiku „vývozu demokracie“), ale také vazbu hospodářskou.

Nicméně, roli věrného spojence přejímali jen jednotliví politici, nikoli Německo jako celek. Takový příklad představoval ministr obrany zu Guttenberg: důrazně prosazoval proatlantický přístup, iniciativně (a proti názorům vlastního resortu) zapojil Německo do formování nové strategické doktríny NATO a směřoval Bundeswehr k aktivnějšímu podílu na zahraničních misích. Washington jeho postoj oceňoval. I americkým expertům bylo nicméně

zřejmé, že šlo o individuální pozici, která se podstatně lišila od přístupu ostatních politických aktérů a nacházela se mimo převládající zahraničněpolitickou kulturu země.[89]

Německá politika tak vystupuje často jako pomocník (*facilitator*) USA, svým kooperativním pojetím bezpečnostní politiky se ovšem nejvíce blíží roli spolupracovníka regionálního subsystému (*regional-subsystem collaborator*), který usiluje o zachování/rozšíření spojeneckého rámce (viz rozšiřování NATO a rovněž EU) a posílení multilaterálního systému bezpečnosti v Evropě i v globálním měřítku. Zvláštní akcent přitom klade na zdokonalování civilních a civilně-vojenských instrumentů a mechanismů mezinárodní bezpečnosti. Soustředí se na kontrolu zbrojení a odzbrojení, zejména na prevenci šíření zvláště nebezpečných zbraňových systémů.[90] V průběhu devadesátých let sehrála důležitou úlohu při adaptaci *Smlouvy o konvenčních silách v Evropě* (KOS), na níž USA pomalu ztrácely zájem. Berlín se stal důležitým aktérem upevnění režimu nešíření jaderných zbraní a prodloužení smlouvy nešíření na neurčito.[91] Podílí se spolu s Velkou Británií a Francií (tzv. EU-3) na jednání s Íránem o jeho jaderném programu. V přístupu k sankcím nejen vůči Íránu přitom zaujímá v některých případech specifické postoje; uplatňuje zkušenost z dob studené války, kdy byla německá politika ve vztahu k SSSR či NDR úspěšnější, když upřednostňovala pozitivní stimuly před zaváděním hospodářských embarg. Němečtí experti proto např. považují za smysluplný především politický dialog s Íránem (97 %), vystupují za posilování regionálních bezpečnostních struktur a nabídky spolupráce; jen 15 % podporuje hospodářské sankce, 7 % je za izolaci Íránu a pouhých 5 % by podpořilo případné vojenské údery proti jaderným zařízením.[92]

Při plnění role iniciativního spolupracovníka regionálního subsystému se SRN v některých momentech blížila k další regionálně orientované roli – roli regionálního ochránce (*regional defender*). Projevilo se to zejména, když se v devadesátých letech zasazovala za rozšíření NATO, především pokud šlo o přijetí svých nejbližších tří sousedů – Polska, ČR a Maďarska – a institucionalizaci partnerství s Ruskem. Na rozdíl od administrativy G. W. Bushe ale na další možné kroky rozšíření Aliance pohlíželo Německo spíše zdrženlivě – jak z hlediska soudržnosti NATO, tak vzhledem k potřebě rozvíjet kooperativní vztahy s Ruskem. Proto nepodpořilo snahu pro urychlené přijetí Ukrajiny a Gruzie do NATO, v r. 2008 odmítlo i přijetí *Membership Action Plan* (MAP) pro obě země a vysloužilo si obvinění z návratu k politice rov-

nováhy.[93] Podmínilo touto zdrženlivostí i souhlas s „natoizací" programu protiraketové obrany USA, jejž prosazovala ČR.[94]

Druhým příkladem kombinace obou výše uvedených rolí byla postupně rostoucí vojenská angažovanost při řešení konfliktu na Balkáně. Zajištění míru bylo jak politickým a morálním imperativem, tak zkouškou nezbytnosti a důvěryhodnosti NATO a rostoucí akceschopnosti EU. Německo právě zde překonalo největší tabu své poválečné politiky a podílelo se na útočné operaci proti Srbsku – státu, jenž byl během druhé světové války obětí nacistické agrese. Umožnila to reinterpretace německé historické zkušenosti, jež zdůrazňuje již nikoli odmítání jakékoli jiné než obranné války, ale multilateralismus a zajištění humanitárních cílů.[95]

Řada odlišností trvá i po nástupu vlády prezidenta Obamy. Spojené státy vnímají NATO (a multilateralismus obecně) převážně instrumentálně; rozhodující zůstává koalice ochotných a to především „finančně ochotných".[96] S tím je spojen rovněž posun USA směrem ke strategickému bilateralismu, zaměřenému zejména na zlepšení vztahů s Ruskem a na efektivní spolupráci obou jaderných velmocí. Německo „reset" ve vztazích USA–Rusko vítá, chce ale posilovat jeho širší multilaterální rámec.

Mezi kontroverzní témata patří návrat ministra zahraničních věcí Westerwelleho k tradiční levicové myšlence stáhnout z německého území (a obecněji z Evropy) nestrategické jaderné zbraně USA.[97] S touto otázkou je spojeno další téma sdílení nákladů a odpovědnosti – tzv. *nuclear sharing*. Westerwelle se cítil podpořen Obamovou vizí světa bez jaderných zbraní a prosadil téma v říjnu 2009 na agendu jednání NATO. Německá zahraničněpolitická elita je tradičně orientovaná na kooperativní bezpečnost a pro nestrategické jaderné zbraně nevidí v SRN roli.[98] CDU/CSU, FDP, SPD i Zelení na jaře 2010 požadovali, aby vláda o otázce jednala jak v rámci NATO, tak i bilaterálně s USA.[99] Zahraniční kritici se proto obávali, že by se Německo mohlo pokusit vyvázat z povinnosti podílet se na nákladech a rizicích udržování funkčního jaderného deterentu.[100] V praktické politice nicméně toto téma nehraje téměř žádnou roli: německá vláda je ve vztazích s USA aktivně neotevírá.[101] Podle názorů některých expertů v německém ministerstvu zahraničních věcí šlo především o (neúspěšný) pokus ministra Westerwelleho získat vedle dominantní kancléřky vlastní profil. Stejně hodnotí iniciativu i američtí vládní experti.[102] Německé vládě blízcí experti poukazují na to, že stahování amerických jaderných zbraní by mělo být součástí transparentního postupu USA

a Ruska, nesmí ohrozit soudržnost Aliance a předpokládá vybudování protiraketové obrany – a to ve spolupráci s Ruskem.[103] V souladu se svou zahraničněpolitickou kulturou zapracovala německá diplomacie toto citlivé téma do multilaterálního rámce a podílela se spolu s Polskem, Norskem a Nizozemskem na tzv. non-paperu pro proces hodnocení pozic NATO v oblasti obrany a odstrašení; neambiciózní návrh (který podpořila i Česká republika a dalších pět zemí NATO) se zaměřuje na zvýšení transparentnosti a důvěry v oblasti nestrategických jaderných zbraní a představuje zatím nejdůležitější pokus o formování konsenzu v NATO a ve vztazích NATO–Rusko.[104]

Ani pokud jde o protiraketovou obranu, nesdílela SRN politiku administrativy G. W. Bushe, obávala se mj. dopadů na vztahy s Ruskem. Tento rozpor s nástupem prezidenta Obamy pominul. V pojetí současné vlády SRN jde o důležitý projekt NATO, který by měl umožňovat právě výše uvedené a postupné stahování jaderných zbraní z Evropy; trvá na tom, že musí být otevřen Rusku. V tomto svém zaměření je německá politika blízká přístupu generálního tajemníka Rasmussena, který důsledně prezentuje protiraketovou obranu jako trojstranný projekt. Stejně projekt pojímá iniciativní skupina Nunn–Ivanov–Ischinger, v níž bývalý vysoký německý diplomat „zastupoval Evropu".[105] Někteří němečtí experti ovšem i nový program kritizují za to, že bude pouze „dublovat" vznikající námořní protiraketový systém Aegis.[106] Jeho realizovatelnost zůstávala sporná a naplnění jeho čtvrté fáze (sledování trajektorií případných útočících raket nad ruským územím ze zařízení USA/NATO ve střední Evropě) se jevilo pro ruskou politiku i nadále nepřijatelné.[107]

SRN a zahraniční, bezpečnostní a obranná politika EU

Rozvíjející se evropská politika vytváří teoretickou možnost, aby Německo sdílelo s dalšími zeměmi EU, zejména Francií a Velkou Británií, roli spolupracovníka regionálního subsystému (*regional-subsystem collaborator*) a regionálního vůdce (*regional leader*). V tradičních oblastech, v nichž uplatňuje a rozvíjí svůj potenciál jako civilní mocnost, má Německo možnost chovat se jako příklad (*example*) a případně exportér norem (*norm enterpreneur*).

Německo podporuje posilování EU v dané oblasti, bylo ale dosud vždy v naplňování takto exponovaných rolí poměrně opatrné. Stejně jako mnohé další země od poloviny devadesátých let usilovalo o vyšší akceschopnost EU na evropské i globální úrovni mj. vzhledem k tomu, že americká angažova-

nost na kontinentu s ohledem na globální výzvy zákonitě slábla. Atlantická a evropská dimenze bezpečnosti se přitom v německém pojetí vzájemně doplňují. NATO a EU by měly formovat multilaterální, transatlantické strategické partnerství. Mezi praktické příklady fungujícího strategického partnerství tak Berlín počítal např. operaci Althea.[108]

Evropská unie přitom naplňuje představu o civilní mocnosti: její teprve vznikající vojenský rozměr umožňuje zahrnovat do koncepce bezpečnostní a obranné politiky civilní prvky. Jestliže je civilní mocnost ideální rolí, k níž SRN směřuje, pak je to právě EU, v jejímž rámci ji může nejlépe naplňovat. Naopak platí, že pokud se nepodaří vybudovat „civilní mocnost EU", nebude tento bezpečnostní profil politicky udržitelný ani pro SRN. Propojení evropského integračního projektu s Německem i proto nikterak neochabuje.

Spolková republika Německo se právě v oblasti civilních prostředků politiky v EU dlouhodobě profiluje. V tomto smyslu hraje v EU roli příkladu; tam, kde aktivně svou zkušenost „exportuje" do EU, se chová jako exportér norem. Vláda SPD–Zelených vytvořila Centrum pro mezinárodní mírové mise (Zentrum für internationale Friedenseinsätze, ZIF)[109], institut zmocněnce vlády pro lidská práva a humanitární pomoc při ministerstvu zahraničních věcí SRN, radu Civilní prevence krizí i akční plán „Civilní předcházení krizím". Spolupracuje s nezávislým Bonn International Center for Conversion (BICC), zejména v otázce posílení mírových sankčních mechanismů atd. Německé analytické, politické a institucionální know-how v oblasti civilních prvků bezpečnostní politiky tak představuje jeden ze zdrojů, na které navazuje bezpečnostní politika EU po *Lisabonské smlouvě*. Zejména vzdělávání a výcvik, ale také nábor do mírových misí a jejich řízení jsou oblastmi, v nichž se využívají zkušenosti Centra pro mezinárodní mírové mise. Centrum také – spolu se švédskou Folke Bernadotte Academy – představuje inspiraci při úvahách o vytvoření Evropského institutu míru (*EU Institute for Peace*).[110] Civilně-vojenská spolupráce (*comprehensive approach*), obsažená v nové strategické koncepci NATO, předpokládá zesílené využívání civilních kapacit EU. Právě v této oblasti má německá bezpečnostní politika silnou pozici a může nabízet svou expertizu (svého druhu export *Modell Deutschland* v dané oblasti). Radikální levice SRN ovšem i takovou spolupráci odmítá jako militarizaci EU.[111]

Německo podpořilo vývoj nového instrumentáře bezpečnostní a obranné politiky EU v *Maastrichtské*, *Amsterdamské* a *Lisabonské smlouvě*. Dbalo ale

vždy na to, aby základem byla kooperativní dělba práce s NATO. Sehrálo významnou roli při převedení iniciativy Velké Británie a Francie (Saint Malo, 1998) do dokumentů EU a při jejich urychlené realizaci.

V r. 2004 SRN spolu s Francií a Velkou Británií iniciovala vytvoření evropských *battle groups*. Zasadila se významně o to, aby byl vypracován a také realizován mechanismus „Berlín plus", který reguluje dělbu práce mezi EU a NATO. EBOP je součástí základních politických dokumentů, které ji označují za klíčovou.[112] Německo, stejně jako dále Francie, Velká Británie a Itálie, poskytuje EU tzv. evropské velitelství v rámci svého velitelství pro nasazení v Geltowě u Postupimi. SRN přitom musela často vyvažovat euroatlantické póly nové architektury, kdy USA na snahy EU pohlížely často se skepsí a Francie naopak chtěla probíhající akce co nejvíce oddělit od NATO. Sama se tak vnímala jako „čestný zprostředkovatel".[113] Během polského předsednictví v EU podpořila jako jednu z priorit právě oblast bezpečnostní a obranné politiky EU. Podílela se spolu s Polskem na aktivizaci Výmarského trojúhelníku: odpovídá tomu prohlášení o vytvoření *Weimar Combat Group*[114] i návrh na vytvoření stálého evropského velitelství, jejž nicméně odmítla Velká Británie.

V postlisabonském období by jako integrační stimul mohl působit nedostatek finančních prostředků: realizace *Lisabonské smlouvy* směřuje politické a organizační aktivity směrem k racionalizaci vojenské politiky prostřednictvím EU.[115] Evropská obranná agentura by měla efektivně koordinovat vývoj a výrobu tváří v tvář americké a další konkurenci, hlavně by ale měla šetřit náklady.[116] Německá politika se v rámci agentury snaží prosazovat harmonizaci výzbroje.[117]

Právě vojensko-bezpečnostní dimenze evropské integrace nachází v SRN (na rozdíl od eura nebo rozšiřování EU) širokou společenskou podporu.[118] Jako i další země (vč. ČR) reagovala i německá politika na nominální multilateralismus Baracka Obamy a jeho snahu o „reset" ve vztazích s Moskvou posílením úsilí o efektivní zahraniční, bezpečnostní i obrannou politiku EU: Evropská unie má podle oficiálních dokumentů SRN zásadní roli při utváření vyváženého partnerství s NATO a USA.[119] Musí být schopna převzít vlastní odpovědnost za řešení bezpečnostních problémů v Evropě i mimo ni a opírat se přitom i o NATO.[120] *Lisabonská smlouva* by z německého hlediska v zásadě měla odstranit dvoukolejnost mezi Evropskou komisí a Radou. Celé spektrum operací, které zahrnuje Evropská bezpečnostní strategie,

je integrováno do primárního práva EU. Smlouva přitom zavazuje členské státy k vzájemné obraně v případě vojenského napadení a k solidaritě v případě teroristického útoku (čl. 42/7 EUS). Stálá strukturovaná spolupráce by měla vytvořit platformu pro státy, které jsou ochotny zvyšovat své úsilí a aktivity v dané oblasti.

Růst role EU je spojen se zvýrazněním významu velkých států, schopných poskytnout misím dostatečné materiální a personální zázemí, mezi něž obecně Německo patří. Je tak zastoupeno v tzv. Kontaktní skupině pro Bosnu nebo ve skupině západních zemí *Quint Group* (USA, Velká Británie, Francie, Itálie a Německo). Úlohu vedoucího státu (*lead nation*) v Kongu převzala pod tlakem okolností (a zejména Francie) jen za podmínek, jež si vymínila.[121]

Nedostatečný potenciál jak vojenských, tak zejména civilních/policejních sil (*capability gap*) ovšem činí EU nadále závislou na kapacitách NATO a využívání prostředků např. Ukrajiny či Ruska – a to i když jsou mise EU mnohonásobně menší než mise NATO.[122] V německém pojetí (na rozdíl od pojetí Francie) má NATO nadále přednost při použití vojenské síly. Berlínu vyhovuje nebojový, spíše policejní charakter misí v rámci Společné bezpečnostní a obranné politiky, zaměřený na prevenci a řešení konfliktů. Odpovídá profilu Německa jako „civilní mocnosti", umožňuje mu se plně zapojit a případně hrát v konkrétních případech i úlohu vedoucího státu.

Německé angažmá v EU má ale zároveň své limity, které mu znemožňují sehrát po boku Francie a Velké Británie roli regionálního vůdce. SRN jednak neinvestuje do bezpečnostní politiky dostatečné prostředky. Neplní tak např. požadavek, aby účastníci strukturované spolupráce na obranu vydávali alespoň 2 % HDP. Krácení rozpočtových prostředků vede k odkladům a omezování nosných vojensko-bezpečnostních projektů (německo-francouzsko-španělského „Talarion" na výrobu bezpilotních letadel, nebo i vojenského dopravního A400M). Francie se proto ve zbrojní oblasti obrátila na Velkou Británii.[123] Hledání konsenzuálního modelu finančních úspor, který by zároveň vedl k posilování společné bezpečnostní a obranné politiky, ještě prakticky nezačalo.[124]

Mezi limity patří rovněž odlišnost zájmů a geografické orientace jednotlivých zemí EU a rozdíly v jejich národních zahraničněpolitických a strategických kulturách.[125] Konsenzus i proto existuje především na akcích bezpečnostně málo rizikových – tedy na humanitárních a civilně-vojenských operacích v bezprostředním okolí (Balkán). V letech 2007–2013 se Německo

podílí na formování osmi *battle groups*.[126] Použití *battle groups* má ovšem svá politická i vojensko-technická omezení: pro Německo je nepřijatelné takové nasazení, které by jej přiblížilo konfliktu s Ruskem. Úspěšné nasazení německého námořnictva v rámci mise EU Libelle (mise OSN na stabilizaci situace v Libanonu, jíž se zúčastnily německé válečné lodě) zase předpokládalo, že se němečtí vojáci nedostanou do konfliktu s vojáky Izraele. Samotný multinacionální charakter německých *battle groups* znamená – ve srovnání s národními *battle groups* – samozřejmě dodatečné obtíže.[127] I proto panuje v německé odborné veřejnosti v zásadě jednota, pokud jde o roli těchto jednotek jako užitečné školy bezpečnostní a vojenské integrace. Jako praktický instrument ale zatím dostatečně prověřeny nebyly.[128]

Jako významné omezení se z dlouhodobého hlediska jeví absence strategického myšlení politické elity. Koaliční smlouva je zřejmě i proto velmi obecná a uvádí spíše vzdálený cíl vytvořit evropskou armádu, než aby se zabývala konkrétními cíli aktuální politiky.[129] Navíc, vytvoření evropské armády bude vyžadovat změnu Základního zákona.

Nejen v NATO, ale i v EU má německá politika navíc užší akční prostor i díky výše uvedené „domestikaci" politiky a rostoucí roli parlamentu při nasazení ozbrojených sil v zahraničí.[130] Roste snaha parlamentu stále důsledněji jednotlivé mise reglementovat, časový faktor zpomaluje akceschopnost německé politiky a znamená její omezení.

Váha vojensko-bezpečnostních instrumentů EU a míry angažovanosti SRN tak nedovolují hovořit o nějakém výrazném „postlisabonském období".[131] Odtud pramení i frustrace Francie. Poté, co německá politika odmítla přímou výzvu Paříže podílet se na budování vojenské akceschopnosti EU, obrátila se Paříž na Velkou Británii. Výsledkem je nejen kvalitativní prohloubení vojenské, zbrojní a vojensko-technologické spolupráce Francie s Velkou Británií, ale také oslabení EU ještě dříve, než byl plně využit potenciál *Lisabonské smlouvy*. Bilaterální spolupráce dvou jediných jaderných mocností západní Evropy záměrně nepoužila instrument „stálé strukturované spolupráce", protože od EU zjevně žádný pokrok neočekávají.[132] Zdržení se Německa při hlasování o rezoluci RB OSN č. 1973 o Libyi tuto tendenci potvrdilo: francouzsko-britská spolupráce vně EU tak získala novou dimenzi. Německo přitom v r. 2010 investovalo značný politický kapitál do získání místa nestálého člena RB OSN, argumentovalo svým příspěvkem a odpovědností za světovou bezpečnost. Prosadilo se navíc i za cenu

dočasného zatížení vztahů s protikandidáty Kanadou a Portugalskem, kteří měli formálně na místo v RB OSN větší nárok než SRN (podali přihlášku již v letech 2000–2001, SRN byla 2002–2003 v RB ještě zastoupena a přihlášku podala až v r. 2006).

Politicky zdrženlivá a svou kapacitou limitovaná angažovanost SRN při realizaci *Lisabonské smlouvy* v oblasti bezpečnostní a obranné politiky tak německou politiku charakterizuje jako spolupracovníka regionálního subsystému, nikoli jako (kolektivního) regionálního vůdce spolu s Francií a Velkou Británií. V oblastech, v nichž se SRN specializuje (rozvoj civilních prvků a instrumentů bezpečnosti), vystupuje jako příklad a v případě aktivního uplatnění tohoto svého know-how na mezinárodní úrovni rovněž jako exportér norem.

NĚMECKÁ INTEGRAČNÍ POLITIKA: OD PRINCIPIÁLNÍ K PRAGMATICKÉ POLITICE A ZPĚT?

Nejistá a nesuverénní mezinárodní existence SRN bezprostředně po druhé světové válce, dosud neukotvený demokratický politický systém, který zpočátku neměl oporu v ustálené hodnotové orientaci veřejnosti, a potřeba rychle obnovit hospodářský růst prostřednictvím exportní ekonomiky – to byly faktory, jež měly formativní vliv na zahraniční politiku zakladatelského období. Kancléř Adenauer německé nejistoty a slabosti „externalizoval" tím, že je evropeizoval v rámci integračního procesu.[133] Úspěch zakladatelského úsilí vyústil mj. v transformaci účelového proevropského kurz Bonnu v principiální multilateralismus a kulturu civilní mocnosti. Vytvořil se výše uvedený permisivní konsenzus, který zajišťoval německé politice široký prostor pro aktivní vyjednávání na mezinárodní úrovni.

Propojenost německé demokracie a evropského integračního procesu daly vzniknout symbiotickému vztahu mezi SRN a ES/EU.[134] Německé poválečné uspořádání vyjadřuje snahu rozdělit moc na co nejvíce různých úrovní a tak se vyhnout spojení moci a státu; SRN právě toto pojetí politiky v poválečném období přenášela do budování institucí EU.[135] Zavedením eura se Německo vzdalo své „nejsilnější zbraně" – obdivované (i obávané) německé marky a tedy i centrální role Německé spolkové banky v evropské ekonomice a politice. Završilo se tak „zkrocení" (P. Katzenstein) německé síly.[136]

Evropská integrace zároveň Německu umožňovala uplatnit vlastní institucionální, normativní a politické know-how prostřednictvím formování

bezprostředního okolí a budovat tak vlastní institucionální moc.[137] Po sjednocení bylo nejlepším příkladem vlivu německého modelu formování jednotného vnitřního trhu a později Evropské měnové unie. Zřejmě jen SRN byla schopna zachránit podstatu *Evropské ústavní smlouvy* a věnovala tomuto úkolu většinu svého předsednictví EU v r. 2007. Po r. 1990 SRN rovněž napomáhala úspěchu transformačního procesu ve střední východní Evropě jednak cestou formování bezprostředního okolí, a v tomto smyslu především integrací východních sousedů Německa do EU, jednak modernizační a stabilizační úsilí zemí střední a východní Evropy nezanedbatelně sponzorovala a podporovala organizačně – nejprve individuálně, později prostřednictvím programů EU. Vůči východní Evropě, zejména Rusku, se pak SRN snažila prosazovat inkluzivní politiku partnerství/asociace s EU. Německá politika byla schopna formovat agendu EU, vyjednávat (a financovat) kompromisy. Její síla spočívala v tom, že byla zaměřena strategicky, sledovala dlouhodobou vizi (pověstná kohlovská „*the vision thing*"), a mohla proto akceptovat taktické ústupky a náklady. Směřování ke sjednocené Evropě na bázi funkční EU bylo zcela v souladu s německou zahraničněpolitickou kulturou a ideálně typickou rolí civilní mocnosti.

SRN a implementace Lisabonské smlouvy

V novém tisíciletí se německé politika nicméně ocitá v nové situaci. Vnější podmínky určuje vedle výše uvedených to, že se EU stala heterogenním, politicky těžko ovladatelným kolosem, který zároveň musí řešit nové výzvy koordinace hospodářské politiky v EU, regulace světového hospodářství a postupně i zajišťování evropské a vůbec mezinárodní bezpečnosti. Německo přitom v EU poprvé postrádá jasného strategického partnera, i vzájemná německo-francouzská koordinace je mnohem účelověji zaměřená (např. na záchranu eura).

Ani vnitřní podmínky nejsou pro iniciativní roli SRN příznivé. Je pravda, že 95 % dotázaných expertů vnímá členství SRN v EU jako velmi a pouhá 4 % jako méně důležité.[138] Rychlé pokračování integračního procesu si ale přeje pouze 12 % veřejnosti (do r. 1989 to byla vždy většina).[139] Roste vliv aktérů „s právem veta" a pro politickou třídu je rozhodující nadále národní referenční rámec, nikoli EU: v něm probíhá politický proces, který určuje politickou moc, formuje vládu a legislativní orgány země. Finanční oslabení, tendence k ekonomizaci zahraniční politiky a omezený zájem o EU učinily

z Německa složitějšího partnera. Německá politika se tak v prvním desetiletí nového století stala „slabší, hubenější a lakomější“, v každém případě více zaměřenou na vlastní a bezprostřední zájem.[140] Někteří autoři proto hovoří o de-evropeizaci německé politiky[141], nebo alespoň o její pragmatizaci.[142] Je Německo stále ještě „zkrocená mocnost“, *tamed power*[143], nejen omezená ve své individuální akceschopnosti zejména integračním procesem v EU, ale zaměřená na integraci jako „správný způsob politiky“? Nebo se SRN naopak již stala „normálním státem“, který EU vnímá převážně instrumentálně?[144]

Německá politika prošla od vstupu *Lisabonské smlouvy* v platnost (1. 12. 2009) dvěma obdobími vývoje, které spojuje řada prvků kontinuity a které přesto vykazují zásadní kvalitativní odlišnosti. Zlomem se stala krize eurozóny.

Z hlediska teorie rolí se německá politika s realizací *Lisabonské smlouvy* a řešením krize eurozóny až do podzimu 2011 pohybovala mezi několika polohami, jež vyjadřovaly její neambiciózní a převážně pragmatický přístup k EU. V základních rysech svým postupem naplňovala role spolupracovníka regionálního subsystému (*regional-subsystem collaborator*) a častěji než dříve i roli pomocníka (*facilitator*) integrace, který se v EU zaměřuje na praktickou spolupráci a na utváření tematicky zaměřených koalic. Ve vybraných oblastech nadále hrála rovněž roli exportéra norem (*norm enterpreneur*), případně méně aktivní roli příkladu (*example*) a ve vztahu k novým členským a kandidátským zemím jednala jako zastánce rozvoje (*developer*). Naopak se spíše bránila roli regionálního vůdce (*regional leader*), jež je spojena s dodatečnými politickými a finančními náklady – a vyžaduje jasné strategické priority i těsnou spolupráci zejména s Francií. Uplatnění teorie rolí se v tomto smyslu rozcházelo s vnímáním toho, jakou roli podle orientačního průzkumu Německu přisuzují němečtí zahraničněpolitičtí experti: ti vnímají SRN z 74 % jako vůdčí mocnost EU.[145]

Německo se jako spolupracovník regionálního subsystému od ratifikace *Lisabonské smlouvy* koncem r. 2009 projevovalo zejména tehdy, když se soustředilo na implementaci smlouvy a na konsolidaci EU. Nemělo v oblasti konstitutivní politiky (vývoj institucí a základních smluv EU) ambicióznější agendu, téma nepatřilo mezi aktuální priority. SRN nehledala v otázkách EU dlouhodobou vizi, ostatně i program vlády se integrační politice věnoval překvapivě povrchně.[146] Projevovala se i snaha zachovat takové institucionální uspořádání EU, v němž mají němečtí političtí a institucionální aktéři díky ve-

likosti a významu SRN zajištěnu zvláštní váhu – viz nezájem naplnit nové instituce EU po *Lisabonské smlouvě* výraznými vůdčími osobnostmi, které by mohly zastínit kancléřku a ministra zahraničních věcí.[147] Minimalizovala se i podpora pro další rozšiřování EU. Ta Německu přitom v dřívějších letech – stejně aktivismus v konstitutivní politice – umožňovala hrát role exportéra norem i zastánce rozvoje. V současnosti není ani samotná vláda jednotná v klíčové otázce přijetí Turecka, politická scéna se shodne pouze na přijetí Chorvatska a v zásadě Islandu.

Do popředí naopak vystoupila tzv. regulativní politika, tedy formování politik EU v jednotlivých sektorech. Zdůraznila prvky „podmíněného europeismu", zaměřeného na návratnost vložených prostředků a na rozpočtovou úsporu. Nešlo o strategické, dlouhodobé cíle, ale spíše o bezprostřední (zejména hospodářské) zájmy, jako jsou konkurenceschopnost SRN, udržitelný rozpočet a stabilita eurozóny, zahraničněpolitická akceschopnost EU atd. V těchto oblastech ovšem hraje v SRN daleko větší váhu tzv. resortní princip, čili autonomie a vzájemná konkurence jednotlivých ministerstev SRN.[148] Jejich politiku charakterizuje spolupráce a formování účelových koalic, Německo pak vystupuje především jako pomocník (*facilitator*) integračního procesu. Navíc sektorální spolupráce posiluje spíše mezivládní prvek integrace. Nese s sebou riziko, že bude probíhat vně mechanismů EU a v menších *ad hoc* skupinách. Zvýrazňuje se tím mocensko-politický aspekt, uplatňování přímé politické moci a vlivu. Oslabil se tak – a podle některých názorů dokonce přestal fungovat – mechanismus vzájemného institucionálního umocnění EU a SRN.[149] Tento posun v integrační politice SRN dostal doktrinální podobu v projevu kancléřky Merkelové v Bruggách, v němž za nosnou vyhlásila „unijní metodu" integrace (a tedy spolupráci členských států); na druhou kolej se tak poprvé dostala metoda komunitární, založená na postupném posilování nadnárodního principu a institucí EU.[150]

Krize eurozóny: SRN jako nedobrovolný hegemon a reformátor EU

Byla to krize eurozóny, která Německu přece jen s jistým zpožděním vnutila roli regionálního vůdce (*regional leader*), „hegemona proti své vůli".[151] Jako politicky těžko přijatelná (a pro SRN málo přitažlivá), musela být tato role politicky spojená s vysokou mírou koordinace s Francií, nemohla ovšem zakrýt podstatné odlišnosti v přístupech obou stran.

Německo euro v jeho dosavadní nedokonalé podobě akceptovalo jako cenu za sjednocení země. Je pravda, že původně prosazovalo delší časový horizont zavádění eura, za podmínku jeho fungování považovalo jednotnou hospodářskou a fiskální politiku EU a tedy i politickou unii. Dnešní euro nicméně považuje za klíčový hospodářský, ale také politický projekt EU.

Materiálně byla tato role založena na tom, že jako země s velkým exportním přebytkem byla SRN nejdůležitějším zdrojem finančních prostředků pro záchranu zadlužených zemí. A normativně vycházela ze skutečnosti, že SRN zásadně ovlivnilo již formování eurozóny v devadesátých letech (viz fungování Evropské centrální banky) a od r. 2006 se vracela ke své roli příkladu (*example)* a exportéra norem (*norm enterpreneur*).

Vláda Angely Merkelové před převzetím předsednické funkce v EU obnovila rozpočtovou disciplínu SRN (2006). V důsledku finanční krize ale v r. 2010 – díky snaze vlády vymanit ekonomiku z krize – dluh opět vyrostl a dosáhl 139,4 mil. EUR.[152] V r. 2009 i proto přijala vláda zákonné opatření, tzv. *Schuldenbremse*, tedy ústavně zakotvenou „dluhovou brzdu“[153]. V r. 2010 pak následoval „*Sparpakett*“, s jehož pomocí chce vláda do r. 2014 ušetřit 80 mld. EUR a dodržet tak závazky „dluhové brzdy“ i Paktu stability a růstu.[154] Německá *Schuldenbremse* znamenala pokračování exportu *Modell Deutschland* (dříve principů budování eurozóny, nyní principů její záchrany a zavedení rozpočtové disciplíny národních ekonomik). Potvrdilo se, že jakmile je existence EU a její základní funkce (mezi něž z německého pohledu patří euro) ohrožena, je SRN i v nové situaci schopna a ochotna ujmout se vedení a realizovat v EU rozsáhlá a nákladná opatření.

Německou politiku ale oslabovalo to, že narážela na koncepční neujasněnost svých představ, její pozice se upřesňovaly teprve postupně a SRN tak pokračovala v zásadě v reaktivním modu politiky. Vláda zpočátku důsledky propadu Řecka zjevně podcenila a byla zejména v zahraničí kritizována za údajnou neochotu, s jakou doprovázela vznik záchranného balíčku pro Řecko a poté pro ostatní země eurozóny. Přitom krize eurozóny podle řady názorů dává šanci na perspektivní posílení EU v případě, že nebude zanedbána politická a psychologická stránka problému. Jindy vůči Německu ostražitý Timothy Garton Ash vyzval k nastolení „německé Evropy … nebo alespoň němečtější Evropy“, v níž by EU převzala z 70 % německý model rozpočtové disciplíny a Německo by 30 % ze svého striktního přístupu slevilo (zejména by posílilo vnitřní spotřebu). Jeho apel byl zaměřen na kancléřku Merkelo-

vou, ale tím i celou německou politiku: „historie klepe na Vaše dveře – a historie klepe jen jednou“.[155]

Zachování eura je v bytostném zájmu SRN ve smyslu hospodářském i politickém. Jeho vznik měl ostatně význam i pro zachování *Modell Deutschland*: předešel totiž snaze, sílící zejména na levici, omezit nezávislost Spolkové banky.[156] Německo jako efektivní, rozpočtově disciplinovaná a exportně zaměřená ekonomika získalo v eurozóně hospodářsky dodatečné výhody. Naopak pro země navyklé na deficitní financování spotřeby, charakterizované nízkou konkurenceschopností a navíc neorientované primárně na export, znamenala dostupnost levných kreditů v rámci eurozóny nejen šanci, ale také nebezpečí: jejich politický systém nezajišťoval rozpočtovou racionalitu a byl náchylný k (nadměrnému) uspokojování spotřeby. Navíc i díky Německu selhal regulační mechanismus, který původně Německo prosadilo – Pakt stability a růstu: Pod tlakem německé (a francouzské) politiky zastavil ECOFIN v r. 2003 proti SRN a Francii řízení (EK následovala v r. 2004).

Postup Evropské centrální banky (ECB) při řešení krize byl v Německu vnímán jako takřka bezchybný.[157] Jako nepřijatelný byl ale hodnocen nákup dluhopisů Řecka a Portugalska, jež v ECB proti německým zástupcům Axelu Weberovi a Jürgenu Starkovi prosadil (za podpory většiny bankovní rady) francouzský prezident ECB Jean-Claude Trichet (oba následně ze svých funkcí odstoupili).

S krizí eura poklesla důvěra německé veřejnosti ve společnou měnu na 22 %, tedy na úroveň poloviny devadesátých let, kdy byl odpor proti blížícímu se odchodu od německé marky největší.[158] Objevily se návrhy na vytvoření jakéhosi severního a jižního eura, případně „euro-marky“ a „euro-franku“.[159] Naopak kancléřka Merkelová začala (opožděně) argumentovat pro záchranu eura osudem Evropské unie jako celku.[160] Jak znovuzavedení německé marky, tak vnitřní rozdělení eurozóny by podle odhadů ekonomů vedlo k tomu, že by burzy v Londýně a Washingtonu slabší měny srazily „na kolena“ a naopak cenu silnější měny vyhnaly do závratných výšin. To by zákonitě podkopalo konkurenceschopnost německého exportu a rychle spotřebovalo obchodní přebytek SRN, o práci by přišlo až milion osob. Jestliže by se hospodářská situace mohla po určité době stabilizovat, dopady politické by byly zřejmě nedozírné.

Jakmile se problém krize přesunul od záchrany jednoho (nedisciplinovaného) členského státu k záchraně eura, dostala situace strategickou dimenzi,

kterou si předtím německá politika zjevně dostatečně nepřipouštěla. Kancléřka Merkelová kvůli negativnímu dopadu manévru se záchranou Řecka zanevřela na své hospodářské poradce (zejména předsedu správní rady Deutsche Bank Ackermanna) a nadále si nechala radit spíše ze strany právních expertů.[161] Řešení eurokrize dobře charakterizovalo složitost „hry na dvou úrovních": Na úrovni EU musela vláda bojovat o podporu pro svůj přístup k řešení krize (a byla obviňována za diktátu německých zájmů), na vnitropolitické úrovni čelila odmítání eura jako „transferové unie", již nechtějí němečtí daňoví poplatníci sanovat (a byla obviňována ze zrady německých zájmů).

Ve svém pragmatismu byla ovšem SRN až do září 2011 převážně reaktivní, uplatňovala politiku malých kroků, které pouze se zpožděním a navíc nedostatečně reagovaly na krizovou dynamiku a zejména hysterickou reakci finančních trhů. Podle kritiků tak ztratila 18 měsíců času. Jen postupně začal převažovat strategický pohled (zosobňovaný dříve zejména Helmutem Kohlem) nad aktuálním pohledem taktickým. Německo vystupovalo váhavě především v obavě z vnitropoliticky nepřijatelných finančních nákladů a z politických důsledků převzetí nedobrovolné hegemonní role.

V první fázi (do května 2010) byla německá politika čistě mezivládní, akcentovala „unijní princip". Ze systémových a vnitropolitických důvodů se soustředila na rozpočtové „disciplinování" Řecka, méně už na stabilizaci eurozóny jako celku. Strategická podstata problému se tak zatím nedostala do popředí.

Během druhé fáze (od května 2010 do konce léta 2011) vláda SRN uznala strategickou vážnost situace a soustředila se na celou škálu opatření, směřujících k pragmatické reformě EU, mezivládní koordinaci (např. Pakt Euro plus) a diferenciaci integrace, jež by nevyžadovaly zásadní institucionální změny (a tedy podstatnou reformu smluv).

Zasadila se o vytvoření permanentního krizového mechanismu, který by jako instrument poslední pomoci chránil euro mj. tím, že by pomáhal zemím, jež se ocitly na pokraji bankrotu. Spojila přitom mechanismus s přísnými podmínkami, které mají zajistit postupné snižování státního zadlužení, růst konkurenceschopnosti oslabených ekonomik a zároveň zachovat logiku čl. 125 SEU, zakazujícího tzv. *bail-out*. Tím má být Německo chráněno před zneužíváním jeho finanční pomoci. SRN tak jako dříve „externalizuje" svá vnitřní omezení, protože Spolkový ústavní soud by každé jiné uspořádání

„vetoval".[162] Na rizicích se mají podílet i soukromí věřitelé, nikoli pouze státní sektor. Rozložení odpovědnosti a rizik je chápáno jako principiální otázka hospodářského vládnutí (má vést soukromý sektor k odpovědnějšímu způsobu poskytování půjček) i jako spravedlivé rozdělení zátěže, jež si vynucuje sociálně-politická soudržnost společnosti.

Německá strana si vymínila, že podmínky pomoci musejí být odsouhlaseny jednomyslně, tedy nikoli proti vůli Německa, hlavního věřitele eurozóny. Mechanismus tak nepředpokládal další přenos suverenity na evropskou úroveň, nevyžadoval novou ratifikaci *Lisabonské smlouvy* a měl by být přijatelný i pro německý Spolkový ústavní soud. Pakt stability a růstu má důsledněji dohlížet na rozpočtovou kázeň členských zemí eurozóny. Německá politika preferovala automatické zavádění sankcí, tento požadavek ale v rámci kompromisu s Francií v říjnu 2010 změkčila (a podle kritiků opět zpochybnila důvěryhodnost celého Paktu). Naopak získala Francii pro odmítnutí myšlenky evropských dluhopisů; obávala se, že by jejich zavedení odstranilo rozdíly mezi úspěšnými a méně úspěšnými ekonomikami při získávání státních půjček a oceňovalo tak zcela nesprávně hospodářskou výkonnost zemí eurozóny.[163] Paříž podpořila změny *Lisabonské smlouvy*. Ostatní státy, včetně těch, které měly o řešení krize odlišné představy, nakonec německé vedení akceptovaly. Německá politika opanovala vrcholnou schůzku EU v prosinci 2010 do té míry, že zastánci zavedení evropských dluhopisů (jako Jean-Claude Juncker a Giulio Tremonti) dokonce ani k tématu nevystoupili. Podle některých analytiků se tak německá politika v EU *de facto* „ujala vlády".[164] Přistoupila i na potřebu vytvořit *europäische Wirtschaftsregierung*, evropskou hospodářskou vládu, tradiční návrh Francie. V představě německé politiky šlo ale spíše o koordinaci politik v rámci zasedání Evropské rady, nikoli o zavedení skutečné hospodářské vlády a tedy posílení nadnárodních prvků a už vůbec ne o zvýšení role Evropské komise.

Berlín prolomil tabu i v tom, že otevřel perspektivu vyloučení členského státu z eurozóny pro případ, že nebude dodržovat její pravidla. Obecněji německá politika směřovala ve svém konceptu řešení ke snaze o kontrolu finančních trhů. Na jednání G20 v červnu 2010 se neúspěšně pokusila prosadit i zdanění finančních transferů. Znamená to nicméně významný posun v dosavadním uvažování SRN o evropské integraci. Německo se tradičně bránilo prosazení dirigismu v hospodářské politice. Prosazovalo místo toho striktní systém pravidel, jež by byla případně zahrnuta do smlouvy a odstra-

šovala by členské státy od přílišného utrácení.[165] Větší potřebu řízení EU v souladu s principy německé hospodářské politiky nicméně reflektoval i německo-francouzský návrh Paktu pro konkurenceschopnost. Pakt zahrnuje německý model *Schuldenbremse*, sjednocení korporátní daně, či zvýšení penzijního věku na 67 let. Návrh vzešel z německo-francouzských jednání, nebyl konzultován s dalšími členskými zeměmi a obnovil obavu z německo-francouzské dominance.[166]

Německá politika se zabývala myšlenkou jak zapojit do řešení MMF, který by mohl převzít politicky obtížnou roli „hlídacího psa" a zároveň přenést problém mimo rámec eurozóny.[167]

Představa trvalého řešení, navrhovaná mj. ministrem financí Schäublem, se soustředila mj. na vytvoření Evropského měnového fondu.

V tomto období se nicméně nedalo říci, že by vládní politika SRN opustila dosavadní linii a využila krizi k průlomu v integračním procesu směrem k fiskální unii a společné hospodářské vládě. Část hospodářských kruhů přitom již hovořila o tom, že euro má jen dvě opce: zavedení fiskální unie nebo rozpad. Jiné hlasy zdůrazňovaly, že řešením je vytvoření Evropského měnového fondu, který by garantoval po vzoru MFF měnovou stabilitu a rozpočtovou disciplínu eurozóny.[168] Zatím se nicméně německá politika nerozhodla ani pro to, aby posílila roli Evropské komise (v rámci jejích současných kompetencí podle čl. 121 Smlouvy o EU), což někteří experti považovali za nezbytný předpoklad změny EU v „optimální měnovou zónu".[169]

Dle vyjádření úředníků Spolkového ministerstva financí postupovalo Německo v zásadě v souladu a po dohodě s Francií. Původní kritika ze strany tehdejší francouzské ministryně Lagardeové se postupně změnila v intenzivní spolupráci s ministrem financí Schäublem. Tento tandem do jisté míry kompenzoval nedostatky osobní (a koncepční) souhry na vrcholné úrovni: aktuální otázky konzultoval nejméně jednou týdně telefonicky nebo osobně. Obě ministerstva tak spolupracovala na otázkách regulace finančních trhů, kontroly hedgeových fondů a prodeje různých finančních derivátů v Evropě. Tato spolupráce se stala klíčová v r. 2011, kdy Francie převzala předsednictví v G20. Spolupráci přitom nebránily ani neshody v průmyslové politice, v některých otázkách měnové politiky a při liberalizaci trhů.[170] Wolfgang Schäuble dokonce navrhl fúzi obou ministerstev, připravovalo se užší propojení odborů pro prognózu a vypracovávání společných předpovědí vývoje v otázkách perspektivy růstu hospodářství, inflace, zaměstnanosti a investic.

Docházelo přitom i k jistému sbližování hospodářské kultury: francouzská strana uznávala potřebu snižovat rozpočtový deficit a posilovat konkurenceschopnost země a očekávala od zemí s obchodním přebytkem (tedy především od SRN), že budou zvyšovat vnitřní spotřebu.[171]

Postup německé politiky byl často vnímán kriticky jak doma, tak v zahraničí. *Model Deutschland*, dříve kompatibilní s ES/EU, se střetl se zájmy zejména jižního pásma zemí EU. Obecněji řečeno, německý model založený na nízké ceně práce, omezené vnitřní spotřebě a vysokém přebytku obchodní bilance musí být nově vybalancován se zájmy a hospodářským stavem zemí, do nichž SRN masově exportuje.[172]

Německo vždy prosazovalo, aby Evropská centrální banka (ECB) fungovala podle vzoru německé Spolkové banky, odmítala ale jednotnou evropskou hospodářskou politiku, zejména proto, že by byla spojena s dalšími finančními transfery (na které by SRN jistě doplácela) či oslabením eura (populárním např. ve Francii). Neochota stimulovat vnitřní poptávku a odbourat přebytek zahraničního obchodu stavěla Německo do role příkladu – státu, který realizuje úspěšný model politiky a soustředí se přitom především na vlastní potřeby. Nabízí tento model na mezinárodní scéně obecně a má podporu Světové banky (viz analýza Jan Hřích–Lenka Musilová níže), má ale hlavně zájem o jeho reálné uplatnění ve svém bezprostředním okolí (*milieu*) a hospodářském prostoru, v němž se nejvíce angažují na export orientované firmy SRN. Zachování přebytku zahraničního obchodu přitom bývá zdůvodňováno nejen ekonomickou racionalitou, ale také potřebou zabezpečovat fungování sociálního státu (pilíře německé demokracie), zatěžovaného stárnutím populace a nízkou natalitou.[173] Ve své angažovanosti v hospodářské transformaci zemí střední a východní Evropy i při snahách o regulaci evropského a světového hospodářství měl postup SRN často zásadní význam: jde o jednu z mála oblastí, kdy Německo skutečně tradičně aspirovalo a blížilo se vůdčí roli (*regional leader*).

Kancléřka Merkelová byla vnímána jako úředně strohá a byla obviňována z toho, že nepřímo podporuje desolidarizaci dříve výrazně proevropské CDU a odstrašuje evropské partnery.[174] Jürgen Habermas mínil, že žádný německý kancléř dosud neprosazoval německé zájmy tak nepokrytě jako ona.[175] Zejména analytici *Financial Times* vnímali její politiku (a postoj Evropské komise) jako jednostranně zaměřenou na rozpočtovou restrikci a na jen omezenou finanční výpomoc (Berlín je ochoten jen k „omezenému ručení“).[176]

Opoziční SPD (např. F-W. Steinmeier a Peer Steinbrück) navrhovala kombinovat podíl soukromých věřitelů na ztrátách s poskytováním dluhových garancí stabilním ekonomikám a s omezeným zavedením evropských dluhopisů/cenných papírů a lepší koordinací daňové politiky.[177] SPD dokonce prolomila konsenzus politických parlamentních stran (bez Die Linke), když se po květnové debatě ve Spolkovém sněmu v r. 2010 zdržela hlasování o záchranném plánu. Rozpornou reakci vyvolal požadavek, aby se na ztrátách podílely i soukromé banky. Hospodářský efekt tohoto politicky a sociálně racionálního kroku je podle některých expertů velmi sporný a vede k útěku soukromých investorů.[178]

Prosazení ESM (*European Stability Mechanism*) zase vyvolává obavy z dalšího posilování nelegitimity evropské politiky: sociálně tvrdá a politicky sporná opatření budou opět jakoby importována z Bruselu mimo kontrolu Evropského parlamentu a národních parlamentů. To dále oslabí důvěru v EU a posílí tendenci svalovat na Brusel vinu za náklady stabilizační politiky.[179]

Vládní experti nicméně zdůrazňovali, že SRN nepostupovala osamoceně, a to ani v případě pomoci Řecku, a že vždy zachovala evropský rámec své politiky. Podle těchto názorů byl viditelný jediný projev individuální cesty (*Alleingang*): Kancléřka Merkelová se dopustila zásadní chyby, když jednostranně vyhlásila zákaz *naked short selling*; to, že prosadila kondicionalitu pomoci Řecku, mělo naopak systémové důvody a bylo správné.[180] Bylo zcela v souladu s dřívějšími návrhy ministra financí Schäubleho, zřejmě posledního zástupce odcházející politické generace, která si na „Evropu" vytvořila silnou emocionální vazbu. Schäuble se už ve svém článku z 12. 3. 2010 vyslovil pro to, aby sice Řecko získalo nezbytnou podporu, zároveň včas nekompromisně vyžadoval konsolidaci veřejných rozpočtů Řecka.[181]

Německá politika se díky své váze a normativnímu zaměření měnové politiky nicméně nedobrovolně a neochotně ujala role hegemona eurozóny a tedy v podstatě i regionálního vůdce. To ale představovalo anomálii v německé politice, která se vedoucí odpovědnosti vždy pečlivě vyhýbala. Nově přijatá vedoucí role se opírala o spolupráci s Francií, byla limitována jedním politickým sektorem a byla zamýšlena jako omezená v čase na období akutní krize a řešení jejích následků. Německo proto prosazovalo formalizované (a pokud možno automatické) mechanismy, jež by plnily funkci vně politického procesu rozhodování.

Postupně ale v německé debatě sílilo vědomí, že mezivládní koordinace může oslabovat existující nadnárodní instituce EU, zejména vliv EP i národních parlamentů, které přitom *Lisabonská smlouva* posiluje. Příklad představuje Pakt Euro-plus, který navrhly SRN a Francie: je převážně instrumentem vlád, nemůže být nijak kontrolován Evropským parlamentem, ani parlamenty národními. Návrh nebyl konzultován s dalšími členskými zeměmi a obnovil obavu z německo-francouzské dominance. Německá politika tak dospěla k přesvědčení, že pokračování EU cestou mezivládní koordinace by vedlo k odchodu od principu vyváženého vývoje EU jako celku. V případě eura by to nutně znamenalo další prohlubování vnitřní diferenciace EU na členy a nečleny eurozóny v závislosti na dohodách vlád nejsilnějších zemí eurozóny.

Od konce léta proto německá politika vstoupila do třetí fáze, jež do hry vrátila „komunitární princip" (posilování sdílené suverenity a nadnárodní integrace) a jasně počítá se změnou smluv, zásadním prohloubením EU. Nepřímo přitom akceptuje krajní možnost vytváření Evropy evropského jádra a jeho periferie. Z hlediska německé politiky se potvrdilo, že řešením nemůže být jen „ochranný deštník" ve formě ESM, ale zásadní rozhodnutí o dotváření integračního mechanismu. Jestli má být EU unií stability a „vzájemného ručení", musí získat akceschopnost a legitimitu politické unie. Tento reformní a koncepční posun umožnil a zároveň vynutil rozsudek Spolkového ústavního soudu (SÚS), který schválil EFSF (*European Financial Stabilisation Facility*) a vytyčil jasné rámce pro další postup: další záchranná opatření vyžadují posílení role Spolkového sněmu a případně i změnu ústavy (např. evropské dluhopisy).

Kancléřka Merkelová a CDU tak po snaze o pragmatické řešení – a s podporou ostatních parlamentních stran, kromě Die Linke – došly k závěru, že EU je na rozcestí mezi skutečnou unií (a tedy i politickou legitimitou) a naopak oslabením, případně rozpadem EU.[182] Německo začalo prosazovat v rámci eurozóny důrazná disciplinující opatření (včetně integrace „dluhové brzdy" do ústav členských zemí), protože se obává, že se bude dále prohlubovat charakter EU jako „transferové unie". Snažilo se tak využít k odstranění systémových nedostatků měnové unie a vybudování unie politické. Šlo tedy cestou dlouhodobých opatření, která by měla přeměnit EU v „Unii stability". Kontroverzní zůstala otázka krátkodobých řešení a zejména případné role ECB jako „věřitele poslední instance" a vydávání evropských dluhopisů;

obě opatření se z hlediska německé ústavy jevila podle názoru SÚS jako nelegální. I když bylo zřejmé, že německá politika bude muset přistoupit na alespoň dočasný kompromis, odmítala nadále opustit svou pozici (česká vláda ji v tomto postoji podporovala). Z pohledu většiny ostatních zemí EU tím ovšem zamítala všechna „dobrá a rychlá řešení" krize, která by mohla aktuálně uklidnit finanční trhy a ulehčit tak ohroženým ekonomikám.

V institucionální oblasti došlo k podstatnému posunu, když se politika CDU vyslovila pro posilování komunitárního principu, včetně přímé volby prezidenta Evropské komise, vznik dvoukomorového systému EU a adekvátního posílení EP.[183]

Kritickou otázku, kterou SRN musela řešit, představovalo získání dostatečné podpory mezi členskými státy. Klíčovým faktorem bylo zachování spolupráce s Francií. V případě, že by Francie ztratila AAA rating, prohloubila by se německo-francouzská symetrie do té míry, že by mohly být narušeny vzájemné vztahy; možná by to znamenalo konec mechanismu EFSF. Do izolace se dostala pozice Velké Británie, která je kritizována za to, že blokuje v podstatě všechny kroky k posílení EU i v dalších oblastech (viz Evropská HQ pro *battle groups* v Bruselu). Mezi nejbližší evropské partnery SRN se naopak snaží zařadit Polsko: jeho aktivistická evropská politika spojuje všechny dimenze, jež se Varšavě nabízejí: vazby s USA, proevropské partnerství se SRN a zlepšování spolupráce s Ruskem. Bilaterální polsko-německý program spolupráce (červen 2011)[184] zatím nedosáhl – díky aktuální agendě v EU – výraznějších výsledků. Polskou roli v německé politice omezuje neúčast Polska v eurozóně, kde momentálně probíhá hlavní evropské dění – a to i v době polského předsednictví v EU.

HISTORICKÁ SYMBIÓZA: NĚMECKÝ VZTAH K RUSKU

Jiný příklad naplnění zahraničněpolitických rolí SRN představuje vztah k Rusku. Současná německá politika realizuje jakousi postbismarckovskou, multilaterálně ukotvenou linii rozvoje kooperativních vztahů s Ruskem. Uplatňuje přitom především své hospodářské zájmy, snaží se nedopustit konfrontaci v bezpečnostní oblasti a napomáhat budování právního státu a demokratizaci Ruska.[185]

Dvě okolnosti ve vztazích s Ruskem mají zásadní význam: zaprvé tradice symbiózy hospodářské, ale i politické. Ve vzájemných hospodářských vztazích Rusko hraje roli surovinové základny německého průmyslu a rovněž

trhu pro německé výrobky, Německo pak představuje modernizátora ruského hospodářství a částečně i státní správy a právního státu.[186]

Zadruhé absence obav z potenciálu a politiky Ruska a naopak přesvědčení, že Rusko představuje jediný dostupný a se Západem kulturně kompatibilní rezervoár strategické velikosti Evropy v oblasti hospodářské, vědecko-technické, demografické, vojenské i geopolitické. Bez kooperativního a stabilního Ruska nelze z pohledu SRN zajistit bezpečnou, stabilní a prosperující Evropu, protože bez „těsného partnerství s Ruskem je evropská bezpečnostní architektura přinejlepším neúplná".[187] To neznamená nekritický pohled na průsečík zájmů obou zemí: většina německých expertů čekává, že lze s Ruskem vzhledem k jeho vlastním zájmům spolupracovat v boji proti terorismu, zajištění energetických zdrojů, v konfliktu na Blízkém východě a v Afghánistánu. Naopak spíše jako protivník je Rusko spatřováno v oblasti proliferace zbraní hromadného ničení (např. otázka Íránu), v otázce omezení zbrojení a na Balkáně.[188] Skeptický pohled výrazně převládá, pokud jde o roli Ruska v Radě bezpečnosti a v OBSE.[189] Problém německé politiky spočívá mj. v tom, že nehledě na svůj rozsáhlý potenciál nemůže zásadním způsobem vývoj v Rusku ani ruskou politiku ovlivnit.

Vztahy vůči Rusku procházely dynamickým vývojem. S koncem éry kancléře Kohla nastalo ochlazení a omezení bilaterálního a velmi osobního (emocionálního) vztahu na obecnou agendu multilaterální. V době rostoucího odcizení od USA následovalo ale vychýlení politiky ve prospěch putinovského Ruska: nejpozději v r. 2002 kancléř Schröder vyhlásil vztahy s Ruskem opět za *Chefsache*, záležitost osobně kancléře; svým příklonem k ruskému vůdci (Putinovi) předčil kancléře Kohla, kterého kritizoval za jeho nekritické *Männerfreundschaft* s Borisem Jelcinem.[190] Tím ovšem vyvolal hlubokou nedůvěru zejména mezi novými členy NATO a EU, kterou se nepodařilo zcela rozptýlit ani kancléřce Merkelové. Navíc se kancléřka i současný ministr zahraničních věcí Westerwelle hlásí k tradici „strategického partnerství" s Ruskem.

Zahraničněpolitická kultura obou zemí je nicméně velmi odlišná: Rusko se chová jako moderní národní stát, který směřuje ke koncertu velkých mocností a rovnováze sil a zájmů, nedůvěřuje multilaterální politice a vnímá mezinárodní vztahy podle logiky realismu. Současné Německo je naopak srostlé s multilateralismem, jeho individuální zájem se projevoval vždy spíše v ekonomické oblasti a zejména v otázkách dovozu energosurovin: Německo

i v době studené války trvalo na svém národním zájmu zajistit odbyt pro svou produkci a garantovat stálost dodávek strategických surovin. Téměř všichni dotázaní zahraničněpolitičtí experti považují zajištění přísunu energetických surovin za hlavní zahraničněpolitické téma nejbližší budoucnosti.[191] Do provozu byla proto uvedena první linie plynovodu Nord Stream, Německo ale zároveň zvýší bezpečnost dodávek i pro znepokojené Polsko, posiluje evropskou dimenzi své energetické politiky a hledá cesty pro její diverzifikaci.

Jak tedy interpretovat s pomocí teorie rolí politiku SRN ve vztazích s Ruskem? Nejprve jaké role se Německu často připisují, ale zůstávají sporné. Prezident Putin kdysi Německo vyzval, aby si „absolutně udrželo vedení" ve vztazích mezi EU a Ruskem.[192] Německo nicméně o regionálního vůdce (*regional leader*) v tomto smyslu zatím neusilovalo, naopak mělo od takové obtížné a politicky citlivé role odstup. Jistou výjimku představoval pokus ministra F.-W. Steinmeiera formulovat v r. 2006, v předvečer německého předsednictví EU, „novou východní politiku" EU. Návrh nebyl v EU pozitivně přijat a byl v samotné německé politice vnímán spíše jako Steinmeierův pokus zviditelnit se v rámci velké koalice.[193] I z těchto důvodů ministr a jeho úřad předefinovali připravovanou iniciativu na „modernizační partnerství".[194]

Kritické hlasy vztah SRN vůči Rusku hodnotí jako „polokoloniální" a její závazek vůči NATO jako „opotřebovaný a prohnilý".[195] Podle tohoto pohledu Německo hraje *de facto* roli nezávislého aktéra (*independent*). Podobně vnímali Německo i čeští zastánci amerického projektu protiraketové obrany, když jakoby pomíjeli spojeneckou roli Německa.[196] Německo, pevně uvázané v NATO a EU, může nicméně právě v bezpečnostní politice těžko hrát individuální roli.

Ve skutečnosti jedinou bilaterální vazbu strategického charakteru mezi Německem a Ruskem představuje pragmatická hospodářská spolupráce. Zde se Německo chová zejména v oblasti energetické bezpečnosti, jak ukazuje dále Tomáš Ehler, jako nezávislý aktér – mj. proto, že v tomto sektoru multilaterální struktura teprve vzniká. Její vytváření Německo neblokuje a doprovází ji jako pomocník (*facilitator*), popř. jako spolupracovník regionálního subsystému. V oblasti politické a bezpečnostní naopak taková silná bilaterální vazba chybí a vojenská spolupráce má převážně charakter formálně-zdvořilostních kontaktů.[197] Německo aktivně využívá svého členství v NATO a EU pro posílení svého postavení v bezpečnostním systému Západu a profilování svých skutečných rolí.

V obecnější poloze se německá politika ve vztahu mezi EU a Ruskem nejvíce blíží několika rolím. V době napětí nebo neshody vystupuje především jako mediátor-integrátor (*mediator-integrator*) a usiluje o zprostředkovatelskou roli mezi NATO/EU a Ruskem a do jisté míry i mezi Ruskem na jedné straně a novými členskými státy EU a skandinávskými zeměmi na straně druhé. V této roli ovšem někdy naráží na kritiku spojenců za příliš vstřícný přístup k Rusku. Tak např. rusko-gruzínský konflikt zapůsobil na německou politiku jako šok a vyvolal její jasně odmítavou reakci: válka „změnila danosti světové politiky" a vyloučila prostou kontinuitu vztahů („*Weiter so*").[198] V následujícím období se ale SRN snažila o „omezení škod" spíše než o „zadržování" Ruska a vyvolávala tak (nejen v americké administraci) podráždění.[199] V rámci EU podle některých informací odmítala přijetí jakékoli tvrdší linie vůči Rusku.[200] Tento postoj koresponduje s tím, že 88 % dotázaných německých expertů podporuje partnerství s Ruskem jako prostředek vzájemného provázání a netrvá na podmínce, aby Rusko nepředstavovalo hrozbu pro své sousedy.[201]

V rozporu s chápáním Německa jako civilní mocnosti byly případy, kdy SRN přehlížela zájmy a obavy zemí, situovaných mezi Německem a Ruskem a postupovala primárně zájmově a mocensky – viz příprava plynovodu Nord Stream a nekritický příklon k prezidentu Putinovi ze strany kancléře Schrödera. Politika vlád kancléřky Merkelové se tuto chybu snažila napravit a řešit zjevný konflikt dvou rolí: mediátora-integrátora vůči Rusku a spolupracovníka regionálního subsystému ve vztahu k Polsku a dalším novým členským státům EU/NATO. Výbornou příležitost jí k tomu poskytla jednak proevropská polská vláda Donalda Tuska: současné Polsko jako jediný středoevropský aktér se strategickým zahraničněpolitickým myšlením a nezbytným potenciálem je stále důležitějším partnerem Německa v regionálním i celoevropském rámci. Mimořádně významná je rovněž současná snaha Polska i Ruska normalizovat vzájemné vztahy; německé usmíření se svými sousedy přitom představuje do jisté míry model k následování.[202] Dobré polsko-ruské vztahy, jak kancléřka zdůraznila, ulehčují nejen německo-polskou spolupráci, ale také „přibližování Ruska Evropě".[203]

Druhou příležitost přemostit uvedený konflikt rolí představuje spolupráce v rámci Východního partnerství EU. Tento projekt zapadá také do druhé klíčové role, v níž se Německo angažuje – tedy role spolupracovník regionálního subsystému (*regional-subsystem collaborator*). Předpokladem je

absence konfliktu s Ruskem a naopak snaha jak Moskvy, tak EU/NATO o upevnění vzájemných vztahů. Jak je uvedeno výše, německá politika Rusko nevnímá jako zdroj ohrožení – její hlavní bezpečnostní dokumenty se k němu obracejí jako k bezpečnostnímu partneru.[204] Německá politika jde proto podstatně dál, než je zprostředkování mezi NATO/EU a Ruskem, a usiluje nejen o funkční dialog a tematicky zaměřenou spolupráci, ale také o vytvoření institucionalizovaných vazeb. Příkladem pro tuto roli byla v devadesátých letech angažovanost, s níž se Německo zasadilo za podpis Charty NATO–Rusko a následně vytvoření Rady NATO–Rusko. Vždy se snažilo zachránit jednání o KSE, na nichž USA poněkud ztrácely zájem. V obou případech tak multilaterálně rámovalo proces rozšiřování NATO a činilo jej pro Rusko přijatelným.[205] Rovněž ve vztahu k protiraketové obraně dávala SRN hlavní akcent na otevřenost projektu vůči Rusku. Německá politika se před schůzkou NATO–Rusko (listopad 2010) intenzivně zasazovala o to, aby ruská strana seriózně zvažovala účast na projektu. Považovala za svůj úspěch, že Rusko nabídku *a priori* neodmítlo.[206] Podobně podporuje posilování institucionalizované spolupráce mezi EU a Ruskem a vystupuje v současnosti za vypracování a přijetí nové dohody o partnerství.

Vstřícně Berlín reagoval i na návrh prezidenta Ruska Medveděva vytvořit novou architekturu evropské bezpečnosti. Z německé strany jde o tradiční snahu o kooperativní, inkluzivní přístup. Je si ale dobře vědoma nebezpečí, že ruské návrhy mohou „rozředit" existující bezpečnostní instituce (zejména NATO) a směřovat k hodnotově neutrálnímu pragmatismu (absence otázky lidských práv v ruském návrhu). Ani jedno není pro německou politiku přijatelné, a SRN se proto snaží „prověřit" hodnotu ruských postojů cestou konkrétní spolupráce. Jako „zkušební test" má posloužit protokol z Mesebergu (2010) a tedy spolupráce SRN/zemí EU a Ruska ve snaze ukončit dlouhodobě neudržitelné *statu quo* v rozděleném Moldavsku.[207] Je symptomatické, že Berlín tuto iniciativu zároveň integroval do německo-francouzského vztahu a „vyvezl" ji i do EU; propojil tak bilaterální, skupinovou a multilaterální úroveň politiky. Ruská politika ovšem naopak vychází z toho, že situaci v Moldavsku/Podněstří má řešit právě až navrhovaný Politický a bezpečnostně-politický výbor EU–Rusko (ER PSC).

Postup Německa předpokládá rovněž export norem a institucí, tedy pokračování úspěšné poválečné *milieu shaping strategy*, ovšem směrem na východ: vystupuje v tomto smyslu tedy zároveň jako exportér norem (*norm*

enterpreneur) a rovněž jako zastánce rozvoje (*developer*). SRN tak do EU „exportovala" svou koncepci „modernizačního partnerství", jež vědomě nazuje na tradice německé *Ostpolitik*, včetně jejího záměru dospět k systémové změně v Rusku prostřednictvím sblížení (*Wandel durch Annäherung*, tentokrát ovšem v méně normativně zaměřené formě *Annäherung durch Verflechtung*). Vrcholná schůzka EU–Rusko v r. 2010 jeho založení vyhlásila a orientovala jej ještě důrazněji než Německo, na hospodářskou spolupráci.[208]

Podobně německá politika postupovala v otázce východního partnerství: Součástí myšlenky Východního partnerství je i snaha o šíření norem a institucí, zavedených v EU, do zemí v pásmu mezi EU a Ruskem a perspektivně dále do SNS a Ruska. Právě tento normativní aspekt je ve vztazích SRN–Rusko ruskou stranou nadále odmítán.[209] Nejvýrazněji se Berlín hlásí k modernizaci právního státu a jeho správních struktur (včetně opětné decentralizace nyní výrazně centralizované moci), ale také překonání závislosti Ruska na exportu surovin – chce „rozvíjet technologickou pomoc a spolupráci ve všech oblastech".[210] V rozvoji bilaterální vztahů se všemi „novými vedoucími mocnostmi" (*neue Führungsmächte*) Německo zdůrazňuje jednak multilaterální a jednak normativní kontext.[211]

Lze konstatovat, že vztah k Rusku představuje jednu z mála oblastí německého zahraničněpolitického myšlení, která přesahuje ekonomický zájem a má skutečně strategickou dimenzi. Rámcem tohoto vztahu zůstává multilateralismus, neméně významnou úlohu ale hrají i intenzivní bilaterální vazby. Primární akcent na multilateralismus ve vztazích s Ruskem dokonce vždy znamenal (a byl tak v Rusku i interpretován) pokles zájmu o vztahy s Ruskem – viz počáteční období vlády kancléře Schrödera. Je naopak obtížné najít konkrétní projevy čistě bilaterálního „strategického partnerství" jdoucí za rámec politických deklarací a hospodářské spolupráce. Jeho existenci ostatně popírají experti obou stran.[212]

Předběžné závěry a další postup studie

Tento úvodní přehled ukazuje současnou německou politiku v době uplatňování *Lisabonské smlouvy* EU, narůstající krize eura a působení administrativy prezidenta Obamy v USA. Ukazuje německou politiku jako zaměřenou více než dříve na krátkodobé a hospodářsky podmíněné zájmy. Německá po-

litika postrádá vlastní strategický přístup k celé řadě politických a bezpečnostních otázek včetně nasazení Bundeswehru v Afghánistánu. Souhrnný pohled ukazuje, že taktický management při řízení diferencované společnosti, která je pod tlakem strategických hospodářských a politických výzev doma i v zahraničí, se jeví jako málo přesvědčivý i tam, kde je poměrně úspěšný.

Zároveň ale platí, že Německo nehledá alternativu multilaterálnímu systému NATO a EU, který umožnil jeho mírovou poválečnou obnovu i znovusjednocení na demokratických základech. Pragmatizace německé politiky a soustředění na bezprostřední (zejména hospodářské) zájmy se projevuje tehdy, kdy není přímo ohrožena bezpečnost a fungování obou klíčových multilaterálních institucí. To se prokázalo na příkladu krize eura: německá vláda postupovala dlouho pragmaticky, upřednostňovala ohledy na domácí omezení politiky; postupně ale povýšila záchranu eura na strategickou prioritu a stala se poprvé (nedobrovolným) hegemonem eurozóny a *de facto* celé EU.

Z hlediska teorie národních rolí, definovaných K. Holstim a jeho následovníky, SRN hraje celou škálu rolí. Nejčastěji naplňuje roli spolupracovníka regionálního subsystému (*regional subsystem-collaborator*), a to jak v rámci Atlantické aliance, tak v EU, ve vztahu k třetím zemím (např. Rusku) pak většinou vystupuje jako mediator-integrátor (*mediator-integrator*). Roste připravenost prosazovat vlastní sektorální zájmy v rámci EU – v těchto případech SRN plní spíše roli pomocníka (*facilitator*). V jasně vymezených oblastech – zejména pokud jde o hospodářské zájmy v bilaterálním styku – se ale může chovat i jako nezávislý aktér (*independent*). A naopak, v případě ohrožení multilaterálního systému, na jehož existenci je německá politika nadále závislá (zejména funkční NATO a EU, zejména eurozóny), je Berlín připraven a schopen se výrazně angažovat, popř. se ujmout role regionálního vůdce (*regional leader*): SRN se tak stala nedobrovolným a váhavým hegemonem politiky na záchranu eura. S multilaterální i bilaterální dimenzí německé politiky je spojena pro Německo typická role exportéra norem (*norm enterpreneur*) a příkladu (*example*).

* * *

Následující kapitoly si tak v různých kontextech staví otázku, zda a jak se mění německá zahraničněpolitická kultura a praktická politika, její normativní, institucionální a koncepční základy. Na obecnější úrovni hledají

odpověď na otázku, s pomocí jakých koncepcí národních rolí lze německou současnou politiku interpretovat. I když je hlavní analytické období celé monografie zarámováno vstupem *Lisabonské smlouvy* v platnost a končí v první polovině roku 2011 (úvodní stať díky redakčním úpravám zasahuje až do podzimu 2011), zabývají se jednotliví autoři podle potřeby i širším historickým kontextem. Rovněž uplatnění teorie národních rolí sice jednotlivé příspěvky (s jednou výjimkou) propojuje, nejde ale o striktní sjednocení přístupů. Monografie tak odráží specifiku jednotlivých témat a autorských přístupů k nim.

Jakub Eberle se ve své kapitole zabývá charakterem německé zahraničněpolitické kultury. Vytváří tak důležitý základ pro pochopení toho, jaké výše uvedené zahraničněpolitické role jsou pro německou politiku možné, jaké jsou jí nejblíže a jaké jsou se současnou zahraničněpolitickou kulturou nekompatibilní. Postupuje tak, že nejdříve ujasňuje charakter konceptu zahraničněpolitické kultury jako souboru hodnot, norem, idejí a představ o kauzálních souvislostech, který je silně historicky determinován, sdílen v rámci zahraničněpolitické elity daného státu a přinejmenším není odmítán jeho širší veřejností. Analyzuje specifiku poválečné německé zahraničněpolitické kultury, opírá se přitom mj. o práce Hannse W. Maulla, který charakterizoval čtyři imperativy německé zahraniční politiky, a sleduje posuny, které za dvacet let po sjednocení země (a konci studené války) v zahraničněpolitické kultuře Německa nastaly. Dochází k názoru, že lze sice hovořit o změnách v německé zahraniční politice, její kulturní základ ale vidí jako stabilní.

Miroslav Kunštát se zabývá klíčovým zdrojem německé zahraničněpolitické kultury – historickou pamětí. Jeho téma je na pomezí několika společenskovědních odborů a přímé uplatnění teorie rolí se v tomto přístupu jevilo jako příliš násilné. Autor uvádí svou studii charakteristikou německé identity, druhého v literatuře široce diskutovaného zdroje německé politiky a tedy i formování zahraničněpolitických rolí. Ukazuje na historické změny německé zahraničněpolitické identity a její poválečné propojení zejména s Evropou. V dalším se věnuje vývoji německé historické paměti, zejména „renesanci probuzené paměti" – jak uvádí – ve všech jejích podstatných rysech, včetně „stažení se do role oběti" a fenoménu odsunutých Němců. Otevírá otázku, nakolik tyto změny ovlivní „dosavadní (dožívající?) německou zahraničněpolitickou kulturu", a poukazuje na snahu trojí německou paměť „centrálně muzealizovat". Dochází k některým zásadním závěrům, jež se od-

rážejí v politické realitě – např. že tradiční poválečná „zdrženlivost“ se posunuje ve směru „odpovědné rozhodnosti“, když jde o akce *out of area*, a že Německo posiluje svoji roli jako *ordnungspolitische Macht* Evropy, zejména té střední. Podobně jako Miroslav Kunštát ukazuje na změny v německé paměti i Sebastian Harnisch: Nasazení Bundeswehru v zahraničí podle něj zahrnulo reinterpretaci německé historické zkušenosti.[213]

Zahraničněpolitická kultura je, jak ukazuje Katzenstein, spojena s „materiálními strukturami státní organizace“.[214] Tomuto tématu se věnuje Barbora Veselá. Ukazuje, že proces tvorby zahraniční politiky je silně ovlivňován normativním rámcem, který by měli němečtí aktéři v zahraniční politice dodržovat. To samozřejmě výběr zahraničněpolitických rolí SRN omezuje. Zároveň aktéři a instituce, jejich kompetence a související procedurální postupy představují institucionální potenciál, jenž vymezuje limity mezinárodní akceschopnosti země. Vycházíme z předpokladu, že pro uplatnění dlouhodobé a široce pojaté (nikoli jen tematicky/sektorálně omezené) vedoucí role je nezbytná existence efektivní politické moci a tedy formování jednotné zahraničněpolitické koncepce a její efektivní uskutečňování. To zase vyžaduje akceschopnou, a proto také relativně centralizovanou a hierarchizovanou institucionální a organizační strukturu tvorby zahraniční politiky. Analýza B. Veselé si proto klade za úkol nejen informovat o daných aspektech tvorby německé zahraniční politiky, ale také ukázat, jaké role Německo díky svému institucionálnímu pluralismu může (a naopak nemůže) naplňovat.

Jestliže první tři studie analyzují kognitivní a institucionální zdroje a limity německé zahraniční politiky a formování rolí, následující studie představují především manifestaci toho, jak německá politika vyplňuje některé ze škály rolí, předdefinované Karlem Holstim.

Analýza německé bezpečnostní politiky i analýzy rolí, které Německo v mezinárodních vztazích hraje, musí vycházet z rozboru nejen zahraničněpolitické kultury (viz Eberle, Kunštát), ale také strategické kultury a jejích projevů v praxi německé politiky. Tohoto úkolu se ujal Zdeněk Kříž. Jeho příspěvek tak představuje spojnici mezi druhou částí knihy – kognitivní zdroje a institucionální limity německé zahraniční politiky – a analýzou jednolitých vybraných oblastí německé politiky (část třetí). Jedna z nejvíce sledovaných otázek změny německé zahraniční politiky po r. 1990 i po zavedení *Lisabonské smlouvy* v platnost se týká bezpečnostní politiky. Z. Kříž se vrací k rámcové a nejčastěji v literatuře řešené otázce: nakolik německá politika

nadále vychází ze zahraničněpolitické a strategické kultury civilní mocnosti. Ukazuje na základě obecné analýzy a tří klíčových vojensko-politických témat (reformy Bundeswehru, nové strategie NATO a nasazení Bundeswehru v Afghánistánu), že německá strategická kultura prochází modifikací, nikoli ale zásadní změnou.

Kapitola Martina Jeřábka nabízí dvě případové studie, které pomáhají charakterizovat současnou politiku SRN v EU a ve vztahu k Rusku. Jednak se zabývá budováním Evropské služby vnější akce, jednak pokračováním programu Východního partnerství. Prezentuje tak analýzu postupu německé politiky v kontextu naplňování smlouvy z Lisabonu a ukazuje na nové prvky, jež tento proces ze strany SRN doprovázejí. Jsou spojeny s měnící se rolí institucionálních a politických aktérů německé politiky, posuny v prioritách SRN v EU po Lisabonu, zejména větším akcentem na vlastní zájmy. Projevuje se to zejména ve snaze získat v ESVA odpovídající pozice. V kontextu programu Východního partnerství ve vztahu k novým členským zemím EU na jedné straně a Rusku na straně druhé Německo postupuje vstřícně, ale opatrně a snaží se provádět inkluzivní kooperativní politiku, která by nevedla k vyloučení Ruska.

Analýza, zpracovaná Janem Hřích em a Lenkou Musilovou, si klade za cíl charakterizovat německou politiku v oblasti vnějších ekonomických vztahů z několika hledisek. Nejprve se soustředí na Německo jako mezinárodního hospodářského aktéra na globální a regionální úrovni. Ukazuje, že SRN přispívá formování světového a regionálního řádu jednak díky své hospodářské váze, jednak svým aktivním působením v mezinárodních grémiích, především v EU a na globální úrovni ve Světové obchodní organizaci a G20. Snaží se zde více či méně aktivně na mezinárodní úroveň exportovat svůj hospodářský model a svou představu o fungování světového hospodářství. Druhým tématem analýzy je pak systém podpory vnějších ekonomických vztahů, který SRN udržuje a dále zdokonaluje. Nepřekračuje přitom principy liberální tržní ekonomiky, zachovává i multilaterální rámec svých aktivit, spolu s globalizací roste nicméně akcent na bilaterální rovinu hospodářských vztahů.

Tomáš Ehler se věnuje otázkám energetické bezpečnosti v německé politice. Ve své studii prezentuje Německo jako aktéra, který spojuje principy liberální ekonomiky se strategickým myšlením a zaměření politiky jak na multilaterální, tak zejména na bilaterální úrovni. Právě v této oblasti, ze všech výše uvedených, je důraz na německé národní zájmy (zejména hos-

podářské) nejvýraznější. Poté, co autor podrobně charakterizuje základní východiska energetické politiky a bezpečnosti SRN, analyzuje způsob jejich zajištění. Identifikuje hlavní aktéry včetně jejich politických a hospodářských preferencí. Analýza politiky energetické bezpečnosti jako součásti energetické politiky se pak výrazně zaměřuje na Rusko, hlavního dodavatele energosurovin do Německa, zohledňuje ale i další směry, včetně střední Evropy.

Poznámky

[1] Schwarz, Hans-Peter (1985): *Die gezähmten Deutschen. Von der Machtbesessenheit zur Machtvergessenheit.* Stuttgart: Deutsche Verlagsanstalt.

[2] Zde např. Harnisch, Sebastian (2001): „Change and Continuity in Post-Unification German Foreign Policy". In: Webber, Douglas (ed.): New Europe, New Germany, Old Foreign Policy? *German Politics* (Special Issue) 10 (1): 35–60, zde s. 36; Risse, Thomas (2007): „Deutsche Identität und Außenpolitik". In: Schmidt, Siegmar–Hellmann, Gunther–Wolf, Reinhard (eds.): *Handbuch zur deutschen Außenpolitik*. Wiesbaden, VS Verlag für Sozialwissenschaften, s. 49–61, zde s. 49–50.

[3] Waltz, Kenneth N. (1993): „The Emerging Structure of International Politics". *International Security*, 18 (2): 44–79; Mearsheimer, John J. (1990): „Back to the Future. Instability in Europe After the Cold War". *International Security*, 15 (1): 5–56, zde s. 7, 32–37.

[4] Katzenstein, Peter J. (1997): „United Germany in an Integrating Europe". In: Katzenstein, P. J. (ed.): *Tamed Power. Germany in Europe*. Ithaca–London: Cornell University Press, s. 1–48; Anderson, Jeffrey J.–Goodman, John B. (1993): „Mars or Minerva? A United Germany in a Post-Cold War Europe". In: Keohane, R. O.– Nye, J. S.–Hoffmann, S. (eds.): *After the Cold War. International Institutions and State Strategies in Europe*. Cambridge, MA: Harvard University Press, s. 23–62; Green, Simon–Paterson, William E. (eds.) (2005): *Governance in Contemporary Germany. The Semisovereign State Revisited*. Cambridge: Cambridge University Press; Dyson, Kenneth–Goetz, Klaus (eds.) (2003): *Germany, Europe and the Politics of Constraint*. Oxford: Oxford University Press.

[5] Berger, Thomas U. (1996): „Norms, Identity, and National Security in Germany and Japan". In: Katzenstein, P. J. (ed.): *The Culture of National Security. Norms and Identity in World Politics*. New York, NY: Columbia University Press, s. 317–356; Longhurst, Kerry (2004): *Germany and the use of force. The evolution of German security policy 1990–2003*. Manchester: Manchester University Press; Maull, Hanns W. (2001): „Außenpolitische Kultur". In: Korte, K.-R.–Weidenfeld, W. (eds.): *Deutschland-TrendBuch: Fakten und Orientierungen*. Bonn: Bundeszentrale für Politische Bildung, s. 645–672.

[6] Za tento námět děkuje autor Vítu Stříteckému a Nikolovi Hynkovi (ÚMV), kteří na užitečnost aplikace teorie rolí vzhledem k provedené empirické analýze upozornili. Konkrétní způsob využití teorie rolí je samozřejmě zcela v odpovědnosti autorů. Hynek, Nikola–Střítecký, Vít (2011): „Navigating the Czech Foreign – and Security Policy: Atlanticism, Role Conceptions, and Followership/Leadership". Manuskript. Autor děkuje za poskytnutí textu před jeho publikováním.

[7] Hellmann, Gunther (2009): „Fatal Attraction? German Foreign Policy and IR/Foreign Policy Theory". *Journal of International Relations and Development*, 12 (3): 257–292.

[8] Holsti, K. J. (1970): „National Role Conceptions in the Study of Foreign Policy". *International Studies Quarterly*, 14 (3): 233–308, zde s. 288.
[9] Beneš, Vít (2010): „Teorie rolí. Konceptuální rámec pro konstruktivistickou analýzu zahraniční politiky". *Mezinárodní vztahy*, 45 (4): 72–87, zde s. 74.
[10] Holsti (1970): op. cit., s. 298.
[11] Tamtéž, s. 301.
[12] Hynek–Střítecký (2011): op. cit.
[13] Tamtéž.
[14] Holsti (1970): op. cit., s. 277.
[15] Tamtéž, s. 284.
[16] Aggestam, Lisbeth (1999): „Role Conceptions and the Politics of Identity in Foreign Policy". *ARENA Working Papers*, WP 99/8.
[17] Holsti (1970): op. cit., s. 303–304.
[18] Tewes, Hennig (2002): *Germany*, *Civilian Power and the New Europe: Enlarging NATO and the European Union.* Basingstoke: Palgrave, s. 26–28.
[19] Tamtéž, s. 29.
[20] Harnisch, Sebastian (2010): „Conceptualizing in the Minefield: Role Theory and Foreign Policy Learning". *Annual ISA-Conference*, February 15–20, 2010, New Orleans, s. 4.
[21] Maull, Hanns W (1991): „Germany and Japan: The New Civilian Powers". *Foreign Affairs*, 65 (5): 91–106.
[22] Beneš (2010): op. cit.; Hynek–Střítecký (2011): op. cit.
[23] Holsti (1970): op. cit., s. 260–273; Hynek–Střítecký (2011): op. cit.
[24] Aggestam (1999): op. cit.; Ash, Timothy G. (1994): „Germany's Choice". *Foreign Affairs*, 73 (4): 65–81, zde s. 79.
[25] Maull, Hanns W. (2010): „World Politics in Turbulence". *Internationale Politik und Gesellschaft*, 50 (1): 11–25, zde s. 14–15.
[26] Rozhovor s prof. Hellwigem (2010), ředitelem Max Planck Institute for Research on Collective Goods, Praha (3. 12. 2010). K této tezi se ostatně přihlásila i červencová vrcholná schůzka EU v r. 2011.
[27] Ruggie, John Gerard (1972): „Multilateralism: The Anatomy of an Institution". *International Organization*, 26 (3): 561–598. Autor za odkaz na toto dílo a na analytický význam práce J. Ruggieho děkuje Nikolovi Hynkovi (ÚMV).
[28] Sestaveno podle Sauer, Frank–Andrä, Christine (2010): „Daten zu den Ausgaben Bundes für die Aussenpolitik Deutschlands". On-line: **www.soz.uni-frankfurt.de/hellmann/mat/Tüb_2010_www.pdf**.
[29] Hansmann, Marc (2007): „Wege in den Schuldenstaat". *Vierteljahrhefte für Zeitgeschichte*, 55 (7): 425–461.
[30] Baun, Michael (2005): „Germany and Central Europe. Hegemony Re-examined". *German Politics*, 14 (3): 371–389.
[31] Schmidt, Manfred (2007): *Das Politische System Deutschlands*. München: Beck, s. 443.
[32] Dadusch, Uri (2010): *Paradigm Lost: The Euro in Crisis.* Washington: Carnegie Endownment, s. 17–18.
[33] V r. 2011 plánovala vláda SRN snížit deficit o 0,4 %. V USA je podobné snížení plánováno na úrovni 1,3 % a ve Velké Británii dokonce 2 % HDP. Viz „Austerity Alarm" (2010). *The Economist*, 3. 7. 2010, s. 16–17.
[34] Lessenich, Stephan–Nullmeier, Frank (2007): „Einleitung: Deutschland zwischen Einheit und Spaltung". In: Lessenich, S.–Nullmeier, F. (eds.): *Deutschland – eine gespaltene Gesellschaft*. Bonn: Bundeszentrale für politische Bildung, s. 7–27.

[35] Rohan, Brian (2010): „German imports surge as consumers come to fore“. *Reuters*, 8. 12. 2010.
[36] Matthias Platzeck (2010): „Ich verlange Respekt. Spiegel-Gespräch“. *Der Spiegel*, 30. 8. 2010.
[37] Rödder, Andreas (2006): „Das ‚Modell Deutschland‘ zwischen Erfolgsgeschichte und Verfallsdiagnose“. *Vierteljahrhefte für Zeitgeschichte*, 54 (3): 345–363, zde s. 352.
[38] „Regional Population Forcasts for Germany: Uncertain and unstable, but valuable nevertheless“. *Deutsche Bank Research*, *Current Issues*, April 6, 2011.
[39] „Merkel erklärt ‚Multikulti‘ für gescheitert“ (2010). *Deutsche Welle*, 16. 10. 2010.
[40] *Weißbuch 2006 zur Sicherheitspolitik Deutschlands und zur Zukunft der Bundeswehr.* Berlin: Bundesministerium der Verteidigung, s. 108.
[41] Struck, Peter (2003): Ausführungen des Bundesministers der Verteidigung, anlässlich der Pressekonferenz zum Thema „Weiterentwicklung der Reform“, Berlin, 21. 2. 2003.
[42] Mölling, Christian–Brune, Sophie-Charlotte–Dickow, Marcel (2010): „Finanzkrise und Verteidigungskooperation“. *SWP Arbeitspapier FG3-AP*, Nr. 4, Oktober, s. 7.
[43] Braun, Stefan (2011): „Verteidigungsminister de Maizière ‚Die Bundeswehr ist gegenwärtig nicht zu führen‘“. *Süddeutsche Zeitung* (16. 5. 2011). On-line: **www.sueddeutsche.de/politik/baustelle-bundeswehr-der-chaos-nachlass-des-barons-1.1098032**.
[44] Knelangen, Wilhelm (2011): „Die deutsche Politik zur Bekämpfung des Terrorismus“. In: Jäger, T.–Höse, A.–Oppermann, K. (eds.): *Deutsche Außenpolitik. Sicherheit, Wohlfart, Institutionen und Normen*. Wiesbaden: VS Verlag, s. 198–223, zde s. 203–204.
[45] Schmidt, Manfred (2010): *Demokratieteorien*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, s. 357.
[46] „Zehntausende flüchten aus Volksparteien“ (2010). *Der Spiegel*, 29. 12. 2010.
[47] *Program der Partei DIE LINKE.* 2 Parteitag, Erfurt, 21.–23. 10. 2011, s. 52–53.
[48] Habermas, Jürgen (2011): „A Pact for or against Europe?“. In: Guerott, U.–Hénárd, J. (eds.): *What Does Germany Think About Europe?* London: European Council on Foreign Relations, s. 83–89, zde s. 87.
[49] Katzenstein (1997): op. cit.
[50] Paterson, William E. (2005): „European Policy-making: Between Associated Souvereignty and Semisouvereignty“. In: Paterson, William E.–Green, Simon (eds.): *Governance in Contemporary Germany. The Semisouvereign State Revisited*. Cambridge: Cambridge University Press, s. 261–282.
[51] Harnisch, Sebastian (2005): *Internationale Politik und Verfassung. Die Domestizierung der deutschen Sicherheits- und Europapolitik*. Baden-Baden: Nomos Verlag.
[52] Jeffery, Charlie–Collins, Stephen (1998): „The German Länder and EU Enlargement: Between Apple Pie and Issue Linkage“. *German Politics*, 7 (2): 86–101.
[53] Maurer, Andreas–Becker, Peter (2009): „Deutsche Integrationsbremsen, Folgen und Gefahren des Karlsruher Urteils für Deutschland und die EU“. *SWP-Aktuell*, 41, Juli.
[54] Starkes Europa – Gute Zukunft für Deutschland. Antrag des CDU-Vorstandes an den 24. CDU Parteitag, Leipzig, 14.–15. 11. 2011.
[55] Greiffenhagen, Martin–Greiffenhagen, Sylvia (eds.) (2002): *Handwörterbuch zur politischen Kultur der Bundesrepublik Deutschland*. Wiesbaden: Westdeutscher Verlag, s. 111.
[56] Wohlgemuth, Michael (2011): „Kant was not stickler for principles“. In: Guerott, Ulrike–Hénárd, Jacquelina (eds.): *What Does Germany Think About Europe?* London: European Council of Foreign Relations, s. 13–17, zde s. 13.
[57] Rödder (2006): op. cit, s. 346.
[58] Funk, Lothar (2010): „The Social Market Economy at 60: Path Dependence and Path Change“. In: Glosser. C. –Grzegorz, D. (2010): *60 Years of Market Economy*. Konrad Adenauer Stiftung: Sankt Augustin, s. 85–103, zde s. 97.

[59] Harnisch (2001): op. cit., s. 36.
[60] Maull, Hanns W. (2007): „Deutschland als Zivilmacht". In: Schmidt, Siegmar–Hellmann, Gunther–Wolf, Reinhard (eds.): *Handbuch zur deutschen Außenpolitik*. Wiesbaden, VS Verlag für Sozialwissenschaften, s. 73–84.
[61] K jednotlivým aspektům kontinuity a změny v zahraniční politice a kultuře viz např. Longhurst, Kerry (2004): op. cit.; Maull (2001): op. cit.
[62] Baumann, Reiner (2002): „The Transformation of German Multilateralism. Changes in the Foreign Policy Discourse since Unification". *German Politics and Society*, 20 (4): 1–26, zde s. 5.
[63] March, James G.–Johan, P. Olsen (2004): „The logic of appropriatness". *ARENA Working Paper*, WP 04/09.
[64] Hyde-Price, Adrian–Jeffery, Charlie (2000): „Germany in the European Union. Constructing Normality". *Journal of Common Market Studies*, 39 (4): 689–717, zde s. 690.
[65] Hacke, Christian (2003): přednáška Europaeum Lecture na téma „Challenges for German Foreign Policy at the Beginning of the 21st Century". *A Europaeum Lecture*. Leiden, 18. 11. 2004.
[66] Hellmann, Gunther (2009): „Fordernder Multilateralismus". *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 4. 2. 2009; Baumann, Reiner (2006): *Der Wandel des deutschen Multilateralismus: eine diskursanalytische Untersuchung deutscher Aussenpolitik*. Baden-Baden: Nomos.
[67] Wæver, Ole (2005): „Integration and Security: Analysing French and German Discourses on State, Nation, and Europe". In: Howarth, D. R.–Torfing, J. (eds.): *Discourse Theory in European Politics: Identity, Policy and Governance*. Basingstoke: Macmillan, s. 33–67, zde s. 57.
[68] „Trends der deutschen Außenpolitik. Erste außenpolitische Elitenstudie. Kurzversion" (2010). DGAP/dimap-Gruppe, Berlin, s. 5.
[69] Maull (2010): op. cit., s. 11.
[70] Rozhovor na Stiftung Wissenschaft und Politik (2010), Berlín, 19. 6. 2010.
[71] Discussion Report: Farewell Generation Foreign Policy? Panel Discussion with Members of the German Parliament (Bundestag) on November 28, 2007, at the German Institute for International and Security Affairs (SWP), Berlin. On-line: **www.deutsche-aussenpolitik.de/resources/conferences/BerichtBerlin/BerichtBerlin-en-printer.php**.
[72] Bulmer, Simon–Jeffery, Charlie–Paterson, William (2000): *Germany's European Diplomacy. Shaping the regional milieu*. Manchester: Manchester University Press.
[73] Hellmann, Gunther (2010): „Normativ nachrüsten". *Internationale Politik* (Oktober): 1–6, zde s. 2.
[74] Hellmann, Gunther (2004): „Wider die Machtpolitische Resozialisierung der deutschen Außenpolitik: Ein Plädoyer für offensiven Idealismus". *WeltTrends*, 12 (42): 79–88.
[75] Hellmann, Gunther (2007): „Sicherheitspolitik". In: Schmidt, Siegmar–Hellmann, Gunther–Wolf, Reinhard (eds.): *Handbuch zur deutschen Außenpolitik*. Wiesbaden, VS Verlag für Sozialwissenschaften, s. 605–617, zde 609–617.
[76] Hummer, Hartwig (2010): „Parlamentarische Kontrolle von Entscheidungen zum Krieg". In: Meyer, B. (ed.): *Theorie und Praxis des demokratischen Friedens: aktuelle Forschungergebnisse und Perspektiven*. Frankfurt a. M.: HSFK, s. 53–57.
[77] Ryjáček, Jan (2009): „Loosing the Power of Parliament? Participation of the Bundestag in the Decission-Making Process Concerning Out-of-Area Military Operations". *German Politics*, 18 (4): 485–500.
[78] Müller, Harald (2010): „Between Power and Justice: Current Problems and Perspectives of the NPT Regime". *Strategic Analysis*, 34 (2): 189–201, zde s. 195.
[79] Köhler, Horst im Gespräch mit Christopher Ricke „Sie leisten wirklich Großartiges unter schwierigen Bedingungen" (2010). Deutschlandradio, 22. 5. 2010. On-line: **www.dradio.de/aktuell/1191138**.

[80] Habermas (2011): op. cit., s. 86.
[81] Trends der deutschen Außenpolitik (2010): op. cit., s. 9.
[82] Verteidigungspolitische Richtlinien. Bundesministerium der Verteidigung. Der Bundesminister, Berlin, 27. 5. 2011, s. 7.
[83] Trends der deutschen Außenpolitik (2010): op. cit., s. 7.
[84] Viz hodnocení amerického pohledu na SRN ze strany Karstena Voigta, do r. 2011 koordinátora pro německo-americkou spolupráci v německém ministerstvu zahraničních věcí. Voigt, Karsten D. (2004): „Für Europa werden wieder Alternativen sichtbar." Interview. *Hannoversche Allgemeine Zeitung*, 4. 3. 2004. On-line: **www.auswaertiges-amt.de/www/de/ausgabe_archiv?archiv_id=5447**.
[85] Poprvé tuto nabídku vyslovil G. Bush starší ještě před sjednocením Německa. Bush, George (1989): Projev „A Europe Whole and Free". Mainz, 31. 5. 1989.
[86] Trends der deutschen Außenpolitik (2010): op. cit., s. 6.
[87] Sperling, James (2010): „Germany and America in the Twenty-first Century: Repeating the Post-war Patterns of Conflict and Cooperation". *German Politics*, 19 (1): 53–71.
[88] Rozhovor na Stiftung Wissenschaft und Politik (2010), Berlín, 19. 6. 2010.
[89] Toto hodnocení potvrdily rozhovory, které autor vedl na Ministerstvu obrany USA, odbor transatlantických vztahů, a dále s Fran Burwellovou (Atlantic Commission USA), Jeffery Andersonem (George Washington University) a Stephenem Szabo (George Marshall Fund USA) (2011). Washingtonu, 15.–16. 2. 2011.
[90] Harnisch, Sebastian (2004): „German Non-Proliferation Policy and the Iraq Conflict". *German Politics*, 13 (1): 1–34, zde s. 4–5.
[91] Müller, Harald (2006): „Germany and the Proliferation of Weapons of Mass Destruction". In: Maull, H. W. (ed.): *Germany's Uncertain Power. Foreign Policy of the Berlin Republic*. Houdsmills et al.: Palgrave, s. 49–65.
[92] Trends der deutschen Außenpolitik (2010): op. cit., s. 18.
[93] Asmus, Ronald (2008): „Riss zwischen Washington und Berlin". *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 25. 4. 2008; cit. podle Spanger, Hans-Joachim (2011): „Deutsche Russlandpolitik". In: Jägr, Thomas–Höse, Alexander–Oppermann, Kai (eds.): *Deutsche Aussenpolitik.*Wiesbaden, VS Verlag für Sozialwissenschaften, s. 648–672, zde s. 648.
[94] Hynek, Nikola (2008): „Protiraketová obrana v současném strategickém a politickém kontextu. Vztah k odstrašování a dopad třetího pilíře na dynamiku mezi relevantními aktéry". *Mezinárodní vztahy*, 43 (4): 5–31, zde s. 25, pozn. 39.
[95] Harnisch (2010): op. cit., s. 23.
[96] Braml, Josef (2010): „America's Asian Ambition. Under Obama, Multilateralism is Still Instrumental". *Internationale Politik-Global Edition*, (3): 19–25, zde s. 25.
[97] V SRN je v současné době rozmístěno asi 10–20 jaderných leteckých pum, jejichž nosiči jsou německé letouny Tornado IDS (základna v Büchelu). Paul, Michael–Thränert, Oliver (2010): „Abrüstung, Abschreckung, Abwehr. Die neue US-Nukleardoktrin – Abstimmungsbedarf in der Allianz". *SWP-Aktuell, 2010/24*, März, s. 3. Plánované nahrazení Tornad letouny Eurofighter bude vyžadovat úpravu pro účel „*dual capability*". Flockhardt, Trine (2009): „Hello Missile Defence, Goodbye Nuclear Sharing?" *DIIS Policy Brief: Defence and Security*, November 2010, s. 2.
[98] Viz otevřený dopis bývalých německých politiků SRN – kancléře Schmidta (SPD), prezidenta Weizsäckera (CDU), ministra Genschera (FDP) a souputníka kancléře Brandta – Egona Bahra: „Toward a Nuclear-Free World: A German View", *International Herald Tribune*, 9. 1. 2009, který vyzval americkou vládu, aby stáhla z německého území jaderné zbraně.

[99] Antrag der Fraktionen der CDU/CSU, SPD, FDP und Bündnis/Die Grünen (2010): „Deutschland muss deutliche Zeichen für eine Welt frei von Atomwaffen setzen". Deutscher Bundestag, Drucksache 17/1159, 24. 3. 2010, s. 2.

[100] Miller, Franklin–Robertson, George–Schake, Kori (2010): „Germany Opens Pandora's Box". *Briefing Note, Centre for European Reform*, February 2010.

[101] Rozhovor na Ministerstvu obrany USA, odbor transatlantických vztahů (2011), Washington, 15. 2. 2011.

[102] Rozhovor na Ministerstvu zahraničních věcí SRN (2010), Berlín, 15. 6. 2010; rozhovor na Ministerstvu obrany USA, odbor transatlantických vztahů (2011), Washington, 15. 2. 2011.

[103] Paul–Thränert (2010): op. cit.

[104] Non-paper submitted by Poland, Norway, Germany and the Netherlands on increasing transparency and confidence with regard to tactical nuclear weapons in Europe, 14. 4. 2011. On-line: **www.fas.org/programs/ssp/nukes/nuclearweapons/nato-nonpaper041411.pdf**.

[105] Nunn, Sam–Ivanov, Igor–Ischinger, Wolfgang (2010): „All Together Now: Missile Defence". *New York Times*, 21. 7. 2010.

[106] Interview s Berndem Kubbigem, HSFK: „Nicht notwendig und zu teuer? Die geplante Raketenabwehr" (2010). NDR Info, 6. 11. 2010.

[107] Rozhovory a vystoupení během konference MGIMO a Friedrich Ebert Stiftung, Moskva, 16.–17. 5. 2011.

[108] Při operaci Althea převzala EU v r. 2004 misi od NATO a zajišťuje implementaci Daytonské dohody. Hlavní akcent je přitom kladen na stabilizační a civilní úkoly mise.

[109] Zentrum für internationale Friedenseinsätze, ZIF, založené v r. 2002. On-line: **www.zif-berlin.org/de/index.html**.

[110] Herolf, Gunilla (2010): „Establishing a Knowledgebase for a Smart Power: a Blue Print for an Institute for Peace". *Standard Briefing*. Directorate General for External Policies of the Unnion. European Parliament, s. 6.

[111] Viz např článku Evropského parlamentu za Die Linke Lösing, Sabine (2010) „Zivil ist nicht zivil". *Junge Welt*, 18. 11. 2010.

[112] Verteidigungspolitische Richtlinien. Bundesministerium der Verteidigung, Berlin 2003, s. 14; Wachstum. Bildung. Zusammenhalt. Der Koalitionsvertrag (2009), s. 118.

[113] Aggestam, Lisbeth (2006): „What Role for the EU in Security and Defence? British, French and German Views of the ESDP." Stockholm, Swedish Institute for International Affairs, s. 28., cit. dle Karp, Regina (2009): „Germany: A ‚Normal' Global Actor?" *German Politics*, 18 (1): 12–35, zde s. 26.

[114] Germany, France and Poland form EU battlegroup (2011), EUbusiness.com, 5. 7. 2011. On-line: **www.eubusiness.com/news-eu/military-france.b52**.

[115] Rozhovor na Stiftung Wissenschaft und Politik (2010), Berlín, 19. 6. 2010.

[116] Rozhovor na Ministerstvu zahraničních věcí SRN (2009), Berlín, 30. 6. 2009.

[117] Kaim, Markus (2006): „EU Battle Groups und Civilian Headline Goal – Zielmarken der ESVP". In: Perthes, V. Volker–Mair, S. (eds.): *Europäische Außen- und Sicherheitspolitik. Aufgaben und Chanzen der deutschen Ratspräsidentschaft*, s. 21–22. Berlin: Stiftung Wissenschaft und Politik.

[118] Pradetto, August (2006): „The Polity of German Foreign Policy: Changes Since Unification". In: Maull, H. W. (ed.): *Germany's Uncertain Power*, op. cit., s. 23–26.

[119] „The European Security and Defence Policy" (Diplomatic Edition). Germany's Federal Foreign Office and Federal Ministry of Defence, June 2009, s. 11. On-line: **www.auswaertiges-amt.de/diplo/en/Infoservice/Broschueren/ESVP-EN.pdf**.

[120] Verteidigungspolitische Richtlinien (2011): op. cit., s. 9.
[121] Tull, Denis (2009): „EUFOR RD Congo: Ein Erfolg aber kein Erfolgsmodell". In: Asseburg, M.–Kempin. R. (eds.) (2009): „Die EU als strategischer Akteur in der Sicherheits- und Verteidigungspolitik?" *SWP-Studie*, 32, 50–59, zde s. 52–53.
[122] Ondarza, Michael (2010): „Europa sucht nach Handlungsfähigkeit. Gemeinsame Sicherheits – und Verteidigungspolitik jenseits von Symbolik". *Internationale Politik*, 65 (Mai/Juni): 100–105, zde s. 101–102.
[123] Kempin, Ronja–Mawdsley, Jocelyn–Steinicke, Stefan (2010): „Abkehr von der GSVP? Französisch-Britischer Bilateralismus in der Sicherheits – und Verteidigungspolitik". *SWP-Aktuell*, 82/November 2010.
[124] Mölling–Brune–Dickow (2010): op. cit., s. 31.
[125] Viz např. Margaras, Vasilis (2010): „Common Security and Defence Policy and the Lisbon Treaty Fudge: No common strategic culture, no major progress". *EPIN Working Paper*, 28. 6. 2010, s. 5–6.
[126] Mölling, Christin (2007): „EU-Battlegroups. Stand und Probleme der Umsetzung in Deutschland und für die EU". *Diskussionspapier, SWP Berlin*, 2007/05.
[127] Bundeswehr bude vytvářet následující *battle-groups*: s Nizozemskem a Finskem; s Francií, Belgií, Lucemburskem a perspektivně i se Španělskem; s Rakouskem a s Českou republikou; s Polskem, se Slovenskem, Litvou a Lotyšskem.
[128] Rozhovor na Stiftung Wissenschaft und Politik (2010), Berlín, 19. 6. 2010.
[129] Wachstum. Bildung. Zusammenhalt (2009): cit. op., s. 118.
[130] Peters, Dirk–Wagner, Wolfgang–Deitelhoff, Nicole (2010): „Parliaments and European Security Policy: Mapping the Parliamentary Field". In: Vanhoonacker, Sophie–Dijkstra, Hylke–Maurer, Heidi (eds.): „Understanding the Role of Bureaucracy in the European Security and Defence Policy". *European Integration online Papers (EIoP)*, 14 (Special Issue 1). On-line: **eiop.or.at/eiop/texte/2010-012a.htm**.
[131] Rozhovor na Stiftung Wissenschaft und Politik (2010), Berlín, 9. 6. 2010.
[132] Kempin–Mawdsley–Steinicke (2010): op. cit.
[133] Bulmer, Simon–Jeffery, Charlie–Padgett, Stephen (2010): „Democracy and Diplomacy, Germany and Europe". In: Bulmer, Simon–Jeffery, Charlie–Padgett, Stephen (eds.): *Rethinking Germany and Europe. Democracy and Diplomacy in a Semi-Sovereign State*. Houdsmills et al.: Palgrave, s. 1–24, zde s. 4.
[134] Hellmann, Gunther (2002): „Deutschland in Europa: Eine symbiotische Beziehung". *Aus Politik und Zeitgeschichte*, 52 (48): 24–31.
[135] Wæver (2005): op. cit., s. 48.
[136] Katzenstein (1997): op. cit.
[137] Bulmer–Jeffery–Paterson (2000): op. cit.
[138] Trends der deutschen Außenpolitik (2010): op. cit., s. 7.
[139] Petersen, Thomas (2011): „Das gemeinssame Interesse an Europa ist in Gefahr". *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 26. 1. 2011.
[140] Harnisch, Sebastian–Schieder, S. (2006): „Germany's New European Policy: Weaker, Leaner, Meaner". In: Maull, H. W. (ed.): *Germany's Uncertain Power*, op. cit., s. 95–108.
[141] Hellmann, Gunther–Baumann, Rainer–Bösche, Monika–Herborth, Benjamin–Wagner Wolfgang (2005): „De-Europeanization by Default? Germany's EU Policy in Defense and Asylum". *Foreign Policy Analysis*, 1 (1): 143–164.
[142] Schmalz, Uwe (2001): „Deutsche Europapolitik nach 1989/90: Die Frage von Kontinuität und Wandel". In: Schneider, H.–Jopp, M.–Schmalz, U. (eds.): *Eine neue deutsche Europapolitik?* Bonn: Europa Union Verlag, s. 15–68.

[143] Katzenstein (1997): op. cit.
[144] Bulmer, Simon–Paterson, William E. (2010): „Germany and the European Union: from ‚tamed power' to normalized power?". *International Affairs*, 86 (5): 1051–1073.
[145] Trends der deutschen Außenpolitik (2010): op. cit., s. 4.
[146] Wachstum. Bildung. Zusammenhalt (2009): op. cit., s. 114–115.
[147] Rozhovory ve Spolkovém kancléřství a na Stiftung Wissenschaft und Politik (2009). Berlín, 14. a 15. 11. 2009.
[148] Rozhovor na Stiftung Wissenschaft und Politik (2009). Berlín, 15. 11. 2009.
[149] Bulmer–Jeffery–Padgett (2010): op. cit., s.7.
[150] Rede der Bundeskanzlerin Angela Merkel zur Eröffnung des 61. Akademischen Jahres des Europakollegs Brügge, 2. 11. 2010. *Bulletin des Presse – und Informationsamtes der Bundesregierung* (dále jen *Bulletin*) (CD-ROM), Nr. 111-1, 2. 11. 2011.
[151] Kornelius, Stefan (2010): „Hegemon wider Willen". *Süddeutsche Zeitung*, 27. 11. 2010.
[152] Mölling–Brune–Dickow (2010): op. cit., s. 5.
[153] Podle ní nesmí po r. 2016 nové zadlužení státu překračovat úroveň 3,5 %. Program úspor musí do té doby ušetřit 80 mld. EUR z německého rozpočtu.
[154] „Bundesregierung will 80 Milliarden Euro sparen" (2010). *Deutsche Welle*, 7. 6. 2010.
[155] *„ The future of the eurozone now depends on this German leadership. Come on, Frau Bundeskanzlerin, history is knocking at your door. And history only knocks once."* Ash, Timothy Garton (2010): „Only Germany can save Euro". *BE92*, 29. 11. 2010. On-line: **www.b92.net/eng/insight/opinions.php?nav_id=71141**.
[156] O. Lafontaine jako spolkový ministr financí a hospodářství připravoval v r. 1998 odpovídající návrh na změnu Währungsverfassung/Finanzverfassung Německa. Rozhovor s prof. Hellwigem (2010), 3. 12. 2010.
[157] *Helmut Schmidt zu Gast bei Sandra Maischberger*. ARD. 14. 12. 2010. On-line: **www.ardmediathek.de/ard/servlet/content/3517136?documentId=6073858**. Autor vděčí za upozornění na tento materiál Jiřímu Peškovi, FSV UK.
[158] Thomas (2011): op. cit.
[159] Rozdělení eurozóny propagoval poněkud bizarně např. Hans-Olaf Henkel, někdejší prezident Bund der Deutschen Industrie (BDI). Viz Witte, Jens (2010): „Disastrous Consequences of a Return of the Deutsche Mark". *Spiegel Online*, 29. 11. 2010.
[160] Merkel, Angela (2010): Regierungserklärung: „Der Euro ist unser gemeinsames Schicksal". On--line: **sueddeutsche.de/geld/kanzlerin-merkel-regierungserklaerung-allzeit-bereit-fuer-die-rettung-1.1036570**.
[161] Rozhovor s německým finančním expertem, poradcem Evropského parlamentu (2011). Praha, 9. 6. 2011.
[162] Bulmer–Paterson (2010): op. cit.
[163] Wie soll Euro gestärkt werden? Fünf Gründe für die deutsche Politik (2010). Bundesregierung, 15. 12. 2010.
[164] Wolf, Martin (2010): „Europe needs more than discipline from Germany". *Financial Times*, 21. 12. 2010.
[165] „Can anything perk up Europe?" (2010). *Economist*,10. 6. 2010, s. 11–12.
[166] Merkel und Sarkozy drängen zur Euro-Wirtschaftsunion (2011). *Reuters*, 5. 2. 2011.
[167] Bulmer a Paterson (2010): op. cit.; Matthes, Jürgen (2010): „Die Eurokrise: für mehr ausgewogenheit in der Debatte". *Orientierungen zur wirtschafts- und Gesellschaftspolitik*. Ludwig-Erhard Stiftung č. 125, September 2010, s. 36–42.

[168] Rozhovor s německým finančním expertem, poradcem Evropského parlamentu (2010). Praha, 9. 6. 2010.
[169] Enderlein, Henrik (2011): „More faith in the euro". In: Guerott, Ulrike–Hénárd, Jacqueline (eds.): *What Does Germany Think About Europe?* London: European Council on Foreign Relations, s. 19–24.
[170] Aufhüppe, Sven–Kuchenbecker, Tanja (2010): „Gemeinsame Ziele: Erfolge der deutsch-französischen Achse". *Handlesblatt*, 19. 10. 2010.
[171] „Christine Lagarde über Deutschand und Europa: Wir werden bedingungslos sparen" (2010). *Süddeutsche Zeitung*, 22. 12. 2010.
[172] Jacoby, Wade (2010): „Germany: Europe's Company Store". In: Farrell, H. (ed.): *What's The Deal With Deutschland? The European Consequences of Changes in Germany's Political Economy*. Online seminar, Center for German and European Studies, George Washington University, Washington, s. 31–34, zde s. 33–34.
[173] Rozhovor s prof. Georgem Milbradtem, dříve ministerským předsedou Saska (2010). Praha, 9. 10. 2010.
[174] Braun, Stefan (2010): „Merkel's Patentrezept: Härte". *Süddeutsche Zeitung*, 16. 12. 2010.
[175] Habermas (2011): op. cit., s. 86.
[176] Münchau, Wolfgang (2010): „Berlin's goal is limited lability". *Financial Times*, 19. 12. 2010; Münchau, Wolfgang (2010a): „Bond plan could end the eurocrisis". *Financial Times*, 9. 12. 2010); Münchau, Wolfgang (2010b): „Fiscal Union is crucial to the euro's survival". *Financial Times*, 14. 11. 2010.
[177] „Steinbrück und Steinmeier plädieren für Eurobonds" (2010). *Die Welt*, 15. 12. 2010.
[178] Německé penzijní fondy se již začaly stahovat z Řecka, jak potvrdil rozhovor s německým finančním expertem, poradcem Evropského parlamentu (2010). Praha, 9. 6. 2010.
[179] Habermas (2011): op. cit., s. 85.
[180] Rozhovor s expertem poslanecké frakce CDU-CSU ve Spolkovém sněmu (2010). Berlín, 18. 6. 2010.
[181] Schäuble, Wolfgang (2010): „Gastbeitrag in der FT Deutschland". *Financial Times Deutschland*, 12. 3. 2010.
[182] Guérot, Ulrike (2011): „Germany in Europe: Is France ready for more Europe?". European Council on Foreign Relations, 1. 9. 2011. On-line: **ecfr.eu/blog/entry/germany_in_europe_is_france_ready_for_more_europe**.
[183] Starkes Europa – Gute Zukunft für Deutschland. Beschluss des 24. Parteitages der CDU Deutschlands. Leipzig, 15. 11. 2011.
[184] Programm der Zusammenarbeit anlässlich des 20. Jahrestags der Unterzeichnung des Vertrags zwischen der Bundesrepublik Deutschland und der Republik Polen über gute Nachbarschaft und freundschaftliche Zusammenarbeit, zwischen den Regierungen der Bundesrepublik Deutschland und der Republik Polen vereinbart, 21. 6. 2011. On-line: **www.deutschland-polen.diplo.de/contentblob/3200322/Daten/1384736/110621Programm.pdf**.
[185] Viz např. pojetí vztahů s Ruskem ve Wachstum. Bildung. Zusammenhalt (2009): op. cit., s. 120.
[186] Stent, Angela (2007): „Russland". In: Schmidt, Siegmar–Hellmann, Gunther–Wolf, Reinhard (eds.): *Handbuch zur deutschen Außenpolitik*. Wiesbaden, VS Verlag für Sozialwissenschaften, s. 436–454.
[187] Westerwelle, Guido (2010). Vystoupení k výroční zprávě o odzbrojení a kontrole zbrojení za rok 2009 ve Spolkovém sněmu, 26. 3. 2010. *Bulletin*, 34/1, 26. 3. 2010.
[188] Trends der deutschen Außenpolitik (2010): op. cit., s. 12.
[189] Tamtéž, s. 13.
[190] Spanger, Hans-Joachim (2011): op. cit., zde s. 652.
[191] Trends der deutschen Außenpolitik (2010): op. cit., s. 6.

[192] „Deutsche Führung“ (2010). *Die Zeit online*, 11. 10. 2010. On-line: **hermes.zeit.de/pdf/archiv/online/2006/41/Putin-Mittwoch.pdf**.
[193] Rozhovor na odboru plánování Spolkového ministerstva zahraničních věcí SRN (2009). Berlín, 22. 4. 2009.
[194] Frank-Walter Steinmeier (2008): „Für eine deutsch-russische Modernisierungspartnerschaft“. Address at the University of Ekaterinburg, 13. 5. 2008. On-line: **www.auswaertiges-amt.de/diplo/de/Infoservice/Presse/Reden/2008/080513-BM-Russland.html**.
[195] *„Germany's commitment to the Atlantic alliance was looking wobbly from the 1980s onwards; now it is frayed and rotten,”* mínil v r. 2009 Edward Lucas v článku „Bearhugged by UncleVlad“. On-line: **www.standpointmag.co.uk/bearhugged-by-uncle-vlad-january-09**.
[196] Projev předsedy vlády M. Topolánka na konferenci „U.S. Missile Defence in Europe: Consequences for the Transatlantic Relations“, konané na Ministerstvu zahraničních věcí ČR, 31. 5. 2007. *Zahraniční politika České republiky. Dokumenty*, 2007/5, s. 35.
[197] Rozhovor se dvěma pracovníky Spolkového ministerstva obrany (2009). Berlín, 22. 5. 2009.
[198] Merkelová, Angela (2008): Vystoupení v průběhu návštěvy Estonska. Tallin, 26. 8. 2008. *Bulletin* 84/2, 27. 8. 2008.
[199] Vinocur, John (2010): „Lessons from Russia's Little War“. *International Herald Tribune*, 2. 2. 2010.
[200] Horsley, William (2010): „A Treaty Too Far“. *The World Today*, 65 (10): 21.
[201] Trends der deutschen Außenpolitik (2010): op. cit., s. 16.
[202] Rozhovory a vystoupení během konference MGIMO a Friedrich-Ebert-Stiftung, Moskva, 16.–17. 5. 2011.
[203] Merkelová, Angela (2010): Vystoupení na valné hromadě Ost-Ausschuss der Deutschen Wirtschaft (Výbor německého hospodářství pro východ). Berlín, 14. 10. 2010. *Bulletin* 103/2, 14. 10. 2010.
[204] Weissbuch (2006): op. cit., s. 23.
[205] Tewes (2002): op. cit.; Hyde-Price, Adrian (2000): *Germany and European Order. Enlarging NATO and the EU.* Manchester: Manchester University Press.
[206] Rozhovor s expertem poslanecké frakce CDU-CSU ve Spolkovém sněmu (2010). Praha, 20. 10. 2010.
[207] Memorandum. Treffen zwischen Bundeskanzlerin Angela Merkel und Präsident Dmitri Medwedew (Meseberg, 4.–5. 6. 2010); Kornelius, Stefan (2010): „Der Russland-Test“. *Süddeutsche Zeitung*, 15. 7. 2010.
[208] Joint Statement on the Partnership for Modernisation. EU–Russia Summit. 31 May–1 June 2010. Rostov-on-Don, 1. 6. 2010, 10546/10. *PRESSE* 154, Council of the European Union.
[209] Vystoupení ruských představitelů na zasedání německo-ruského dialogu (2011). Schlangenbad, 29.–30. 4. 2011.
[210] Merkelová (2010): Vystoupení na valné hromadě Ost-Ausschuss..., op. cit.
[211] Husar, Jörg–Maihold, Günther–Mair, Stefan–Niedermeier, Pia (2008): „Neue Führungsmächte als Partner Deutscher Außenpolitik“. *SWP-Studie,* S 36, Dezember.
[212] Rozhovory autora s německými a ruskými experty na konferenci „14. německo-ruský dialog“ (2011). Schlangenbad (SRN), 28.–30. 4. 2011.
[213] Harnisch (2010): op. cit., s. 21.
[214] Tewes (2002): op. cit., s. 25.

Zahraničněpolitická kultura jako normativní a ideový základ zahraniční politiky Spolkové republiky Německo[1]

Jakub Eberle

Málokterá země se může pyšnit tak rozsáhlým souborem literatury o své zahraniční a bezpečnostní politice jako Spolková republika Německo. V uplynulých dvou desetiletích jsme mohli sledovat téměř neustávající debatu o charakteru znovusjednoceného Německa jakožto aktéra mezinárodních vztahů, povaze jeho moci a kontinuitě (či naopak proměně) jeho zahraničněpolitického chování, zejména v souvislosti s konflikty v Perském zálivu, Africkém rohu, bývalé Jugoslávii či Afghánistánu.

Původ tohoto zájmu můžeme hledat ve dvou rovinách. První z nich spočívá v zásadním významu SRN v euroatlantickém i širším globálním kontextu. Německo patří mezi největší světové ekonomiky, je klíčovým hráčem v Evropské unii i Severoatlantické alianci, třetím největším přispěvatelem do rozpočtu OSN[2] a významným partnerem pro Spojené státy, Rusko, Čínu i země třetího světa. Tento příspěvek je však věnován druhému vysvětlení, které je poněkud komplexnější a mnohem hůře uchopitelné: Spolková republika vzbuzuje zájem, protože se chová jiným způsobem, než by jí přisuzovaly klasické teorie mezinárodních vztahů a než jsme zvyklí u srovnatelných hráčů, např. Francie či Velké Británie. Německo se jeví jako relativně rozpačitý a zdrženlivý aktér, jenž se drží při zemi, namísto toho, aby mnohem asertivněji projektoval svou ekonomickou sílu.

Následující text nabízí teoretický rámec pro vysvětlení německé zahraniční politiky, založený na významu specifických hodnot, norem chování a diskurzivních konstrukcí, které utvářejí rozhodování německých elit a ur-

čují tak směr zahraniční politiky SRN. V první části je představen koncept zahraničněpolitické kultury jakožto normativního a ideového základu pro zahraniční politiku a nastíněn jeho vztah k teorii rolí. Následuje analýza obsahu této zahraničněpolitické kultury, jež přechází do zhodnocení jejího vývoje po r. 1990 s důrazem na několik posledních let. Čtvrtá část, jejímž cílem je nástin empirické verifikace představených teoretických konceptů,[3] zkoumá jazyk strategických programových dokumentů posledních dvou vlád prostřednictvím kulturní perspektivy. V závěru na základě provedené analýzy identifikujeme národní role, které pro Spolkovou republiku připadají v úvahu.

Koncept zahraničněpolitické kultury

Koncept zahraničněpolitické kultury je zakotven v širším proudu konstruktivistických interpretací, které debatě o zahraniční politice Spolkové republiky dominují.[4] Hlavními východisky jsou především teze o nemateriální povaze (sociální konstruovanosti) struktury mezinárodních vztahů i identit jejich aktérů (obvykle především států a mezinárodních organizací),[5] důraz na komparativní zkoumání odlišností jednotlivých aktérů na úkor strukturálních vysvětlení předpokládajících externě vnucené vzorce chování[6] a přesvědčení o přednosti tzv. logiky vhodnosti (*logic of appropriateness*, *Logik der Angemessenheit*) v rozhodování.[7]

Zahraničněpolitická kultura je součástí širšího rámce politické kultury, kterou můžeme definovat jako souhrn kolektivně sdílených očekávání a pravidel pro rozhodování, která jsou pomocí socializace replikována a uvalována na každého jedince a ovlivňují tak politické chování tím, že z rozhodování aktérů vyřazují některé možnosti a naopak upřednostňují jiné.[8] O *zahraničněpolitické kultuře* můžeme hovořit, když se rozhodování týká zahraniční politiky, o *strategické*, či *vojensko-politické*, mluvíme-li o bezpečnosti. Dělicí čáry jsou zde poměrně nejasné, obzvlášť pokud v zájmu teoretické konzistence přijmeme konstruktivistický pohled např. v duchu kodaňské školy.[9] Potom můžeme dané termíny – pro účely tohoto příspěvku – používat jako *de facto* synonyma.[10]

Zahraničněpolitickou kulturu tedy definujeme jako soubor hodnot, norem, idejí a představ o kauzálních souvislostech, který je 1) silně historicky determinovaný (coby „ztělesnění kolektivních zkušeností minulosti“[11]) a 2) sdí-

lený v rámci zahraničněpolitické elity daného státu (tedy především politiků s rozhodujícími pravomocemi v oblasti zahraniční politiky a diplomatů) a přinejmenším neodmítaný jeho širší veřejností. Tyto aspekty se mohou vztahovat např. k vlastnímu chování a identitě národa/státu, chápání historické zkušenosti, vnějším i vnitřním očekáváním nebo vhodnosti i efektivitě různých zahraničněpolitických řešení a postupů.[12]

Z funkčního hlediska je zahraničněpolitická kultura čočkou, skrze kterou je „vnější" realita nazírána a uchopena, aby teprve v této „pokřivené" podobě vstoupila do mentálního obrazu tvůrců zahraniční politiky.[13] Definuje, co bude považováno za normální, legitimní, žádoucí či správné (a naopak) a tímto způsobem vede k výběru „variant, které se mohou lišit od těch, které by volily jiné státy v identické situaci".[14] Vytváří pomyslné mantinely pro konkrétní rozhodnutí, ale zároveň připouští možnost limitované racionality rozhodování, nicméně pouze uvnitř tohoto normativního (a tedy z „ekonomického" pohledu iracionálního) rámce.[15]

Teorie národních rolí přináší vhodný nástroj pro operacionalizaci konceptu zahraničněpolitické kultury. Nabízí nám možnost syntetizovat jednotlivé normativní a ideové prvky do ideálně typických modelů chování, kterými potom můžeme poměřovat skutečnost. Jde tedy o jakousi spojnici mezi zahraničněpolitickou kulturou a konkrétními politikami (ve smyslu *policies*). Zahraničněpolitickou kulturu státu proto můžeme definovat jako souhrn všech koncepcí jeho národní role.[16]

Jak již bylo zmíněno, normy, hodnoty, ideje a přesvědčení o kauzálních souvislostech jsou šířeny a replikovány v procesu primární a sekundární socializace. Zahraničněpolitická kultura proto není a nemůže být statickým či neměnným fenoménem. Právě naopak, je konstantně vystavována vnějším i vnitřním tlakům, a prochází proto neustávajícím procesem rekonstrukce v rámci diskurzu, stejně jako musí být znovu a znovu vyjednávána v politickém procesu.[17] Normativní zatížení tak mohou časem získat i původně zcela pragmatická, instrumentální, či dočasná rozhodnutí.[18] Z empirického výzkumu nicméně vychází, že kulturní základy zahraničních politik jsou obvykle relativně velmi stabilní v čase.[19] Vzhledem ke složitosti a stupňovitosti socializačního procesu může rovněž dojít k vytvoření různých subkultur, např. na platformách jednotlivých vládních institucí.[20]

Neopomenutelnou otázkou zůstává, kdo je nositelem zahraničněpolitické kultury. Jde pouze o elity, nebo o širší společnost? Význam veřejného mí-

není jistě nelze podceňovat, občané mohou (přinejmenším v principiální rovině) ovlivňovat politická rozhodnutí prostřednictvím demokratických voleb či nátlakových akcí.[21] Elity jsou však v pozici „kulturních agentů", kteří plní roli *gatekeepers*, a osobují si tudíž právo interpretace normativního a ideového jádra zahraničněpolitické kultury, která obvykle uspěje a získá hegemonické postavení v rámci širšího společenského diskurzu.[22] Role státu v mezinárodní aréně jsou tedy obvykle založené na představách elity, jako aktéra lze tedy stát konceptualizovat a zkoumat jako „kolektiv relevantních *decision makers*".[23]

Zahraničněpolitická kultura Spolkové republiky

Analýza zahraničněpolitické kultury libovolného státu s sebou přináší celou řadu rizik. Jako největší problém se jeví skutečnost, že stav v určitém časovém bodě (zkoumaný formou jakési „momentky") nelze uspokojivě popsat bez zkoumání historického vývoje trendů, které jej pomáhaly utvářet. Přílišný ponor do historie ale naopak zamlžuje platnost a relevanci představovaných poznatků pro současnost, o jejíž zachycení nám zde jde především. Abychom se vyhnuli těmto úskalím, pokoušíme se nejprve prozkoumat normativní a ideové základy německé zahraniční politiky, jak se postupně vyvinuly od založení bonnské republiky v r. 1949 až dodnes. Teprve následně si klademe otázku o možných změnách, kdy se soustředíme především na debaty spojené s nasazováním armády v konfliktech devadesátých let a s roztržkou se Spojenými státy ve věci druhé války v Zálivu, jež vztahujeme k relativně méně dramatickému vývoji za obou vlád kancléřky Merkelové.

Hlavním a vše prostupujícím prvkem, který lze využít jako odrazový bod pro další úvahu, je vědomí historické determinace německé zahraničněpolitické kultury. Zásadní popření nacionalistických a expanzionistických tradic císařského a nacistického Německa vedlo ke konstrukci zcela odlišných rámců pro uplatňování zahraniční politiky. Jejich vznik se vztahuje nejen k historickému traumatu dvou světových válek, ale také k vědomí nového začátku, tzv. „nulté hodiny" německých dějin (*Stunde Null*), která měla obrazně nastat v okamžiku bezpodmínečné kapitulace a naprostého zhroucení společenských struktur. Z tohoto historického kontextu v padesátých letech vyrostla diametrálně odlišná politická kultura, jejíž jádro je platné dodnes.[24]

Objevily se tři nejsilnější vzorce zahraničněpolitického chování, které se navzájem prolínají v dlouhodobých základních liniích a prioritách SRN. Prvním z nich je orientace na Západ (*Westbindung*), chápající Spolkovou republiku jako nedílnou součást západního civilizačního a hodnotového společenství, přímý opak tradičních koncepcí Německa kráčejícího svou vlastní zvláštní cestou (*Sonderweg*) ve středu Evropy (*Mittellage*). Z ní logicky vychází důraz na pevné vztahy především s USA a Francií a s tím spojená podpora euroatlantických struktur, jež jsou jejich institucionálním rámcem. Druhým vzorcem je percepce mezinárodní spolupráce jako antiteze nacionalismu a unilateralismu, z čehož pramení preference multilaterálních řešení konfliktů a krizí, podpora nadnárodní integrace a mezinárodního práva jako institucí přenosu či sdílení národní suverenity, nebo snaha být spolehlivým partnerem (tzv. reflexivní multilateralismus, který se stává cílem o sobě). Třetím pak skepse k použití síly i k dominantní roli v zahraniční politice obecně – tzv. kultura zdrženlivosti (*Kultur der Zurückhaltung*, *culture of reticence*), vtělená v ústavních omezeních pro nasazení Bundeswehru a vyplouvající na povrch např. vždy tehdy, když je na pomyslném jednacím stole otázka ozbrojené intervence.[25]

Neustále skloňovaný normativní význam znamená, že postupy držící se těchto linií jsou chápány jako *a priori* správné, bez ohledu na cíle, jimž slouží. To umožňuje vysvětlit některá zdánlivě nelogická rozhodnutí. Klasickým příkladem je Kohlova podpora projektu společné evropské měny.[26] Poslední dvě desetiletí však nabízejí řadu dalších ilustrativních případů. Pro kulturu zdrženlivosti lze uvést první válku v Iráku, kdy Německo raději velmi výrazně financovalo spojeneckou kampaň, jen aby se do ní nemuselo přímo zapojit, velká omezení pro úkoly německých vojáků v Afghánistánu, nebo neúčast v libyjské operaci. Reflexivní multilateralismus a západní zakotvení lze dokumentovat např. na kosovské krizi či roli SRN při vyjednávání většiny evropských reformních smluv, především *Maastrichtské* a *Lisabonské*.

Původně jasně negativní vymezení vůči minulosti však časem získalo novou dimenzi, kterou můžeme nazvat jako „moralizující charakter německé zahraniční politiky“.[27] Hodnocení poválečné historie je v německém diskurzu jednoznačně pozitivní. Potvrzuje proto přesvědčení o správnosti „nové“ cesty, stejně jako o ideální podobě mezinárodního prostředí, založeného na univerzální projekci této zkušenosti. Německo cítí, že své cíle může prosadit jen v určitém mezinárodním řádu, a proto se o něj musí zasazovat, ba

dokonce že Spolková republika hraje v procesu „civilizace" mezinárodních vztahů klíčovou roli. Německá zahraniční politika v sobě obsahuje určitý „misionářský element",[28] kdy „zahraniční politika je primárně chápána jako morální povinnost".[29]

Co se hlavních principů vyplývajících z moralistní interpretace vlastní historie a představy o ideální podobě mezinárodních vztahů týče, Maull identifikuje čtyři vzájemně propojené imperativy: „nikdy více" (*never again*), „nikdy osamoceni" (*never alone*), „politika, ne síla" (*politics, not force*) a „normy definují zájmy" (*norms define interests*).

Z první maximy vyplývá důraz na kolektivní a striktně defenzivní zajištění bezpečnosti, které je dokonce zakotveno přímo v Základním zákoně (čl. 87a a 24), dále pak vnitřní demokratické zřízení jako záruka proti návratu jakékoliv formy německé „zvláštní cesty" a závazek prosazovat mír, evropskou integraci (oboje ústavně zakotveno) a lidská práva. Druhý princip rovněž podporuje nadnárodní integraci a multilateralismus jako výhradní způsob řešení konfliktů. Třetí zásada upřednostňuje diplomatická řešení a snahy o snižování napětí na úkor konfrontačního přístupu a má své historické kořeny v období Brandtovy, Schmidtovy a Kohlovy *Ostpolitik*.

Konečně, poslední, nejobecnější a možná také nejdůležitější princip hlásá, že německé zájmy jsou definovány normativně, např. jako prosazování lidských práv, prevence genocidy, ochrana životního prostředí, udržitelný rozvoj a šíření demokracie.[30] Jen pro pořádek dodejme, že hlavními nástroji pro prosazování těchto cílů jsou pro Němce ze zásady především organizace kolektivní a kooperativní bezpečnosti, zejména OSN, OBSE, NATO a EU, jejichž role je chápána jako vzájemně se doplňující.[31] Jak je vidět, i z této lehce odlišné perspektivy, kterou přináší Maull, se dostáváme k podobným závěrům o hlavních přesvědčeních německých *policy makers*.

Sjednocené Německo po roce 1990 – normalizace, nebo kontinuita?

Jedním z centrálních bodů v debatě o německé zahraniční politice je otázka, jestli sjednocené Německo po r. 1990 postupně neopouštělo principy ve prospěch „normalizace" zahraniční politiky, tj. návratu k prosazování národních zájmů v realistickém duchu.[32] Spolková republika skutečně podnikla celou řadu kroků, které byly ve své době bezprecedentní a nepředstavitelné a vzbu-

dily velmi emotivní debatu. Od r. 1994 nasazuje vojáky v expedičních misích mimo území své či spojenců, což je právně posvěceno zvláštním rozhodnutím Spolkového ústavního soudu.[33] V r. 1999 se během kosovské krize poprvé zapojila do bojové mise, a to dokonce bez mandátu Rady bezpečnosti OSN. O čtyři roky později se rudo-zelená vláda kancléře Schrödera naopak odmítla přidat na stranu Spojených států v otázce invaze do Iráku daleko předtím, než Rada bezpečnosti vůbec stihla odmítnout příslušnou legitimizující rezoluci[34] – jednalo se tedy v podstatě o jednostranné rozhodnutí navzdory probíhající snaze o řešení v rámci největšího světového multilaterálního fóra. Tato událost, která byla zřejmě nejvýraznějším výkyvem a anomálií po r. 1989, zatížila německé vztahy nejen s USA, ale také jejich středo- a východoevropskými spojenci (pro které byl ovšem stejně nepříjemný i německý vstřícný postoj k Rusku, např. ve věci plynovodu Nord Stream) po zbytek Schröderova mandátu, tj. do r. 2005.

Nástup Angely Merkelové do čela vlády sice přinesl určité uklidnění, nicméně Spolková republika se i nadále nebojí vystupovat sebevědoměji jak vůči Spojeným státům, tak v rámci Evropské unie, a to i směrem k Francii jakožto svému nejbližšímu evropskému partnerovi. Teze o „normalizaci" tak pronikla z oblasti bezpečnostní politiky do politiky evropské. Nedávná analýza Německu v souvislosti s krizí eurozóny vytýká mj. nedostatek vize, osamocenost a reaktivitu, opuštění normativního diskurzu „osudového společenství" (*Schicksalgemeinschaft*) a pragmatický výběr ze svého pohledu nejvhodnější mezinárodní instituce pro řešení každého konkrétního problému (*venue shopping*).[35] Ani současná vláda se nedokázala vyhnout rozčarování spojenců, a to svým zdržením při hlasování o rezoluci Rady bezpečnosti OSN o bezletové zóně nad Libyí a neúčastí v následné operaci. Na rozdíl od Iráku zde ovšem nejde o jasný a principiální odpor, ale spíše o neschopnost vyřešit hluboký konflikt normativních principů (kultura zdrženlivosti vs. ochrana lidských práv a spojenecká loajalita) pod tlakem nečekaných událostí.[36]

Dá se tedy hovořit o zásadní změně v zahraniční politice Spolkové republiky a s ní související rekonstrukci zahraničněpolitické kultury? Přikláníme se k tvrzení, že tomu tak není, a to ze tří důvodů: Prvním z nich je zaměňování zahraničněpolitické *kultury* a konkrétního *chování*, druhým nepochopení zdrojů a přehlížení průběhu výše popsaných přelomových rozhodnutí, třetím pak ahistorické chápání změny založené na zpětné projekci kontinuity.

Co se prvního argumentu týče, nedošlo ke změně jádrových norem a hodnot zahraničněpolitické kultury, ale jejich reinterpretaci ve střednědobých postojích a konkrétních politických rozhodnutích tak, aby tyto normy a hodnoty odpovídaly odlišné realitě.[37] Díky tomu, že se *decision makers* stále drží určitých principů, tak můžeme hovořit o „modifikované kontinuitě“,[38] kdy konkrétní změny nejsou výrazem popření, ale odlišné prioritizace a hierarchizace základních principů, které se mohou dostat do vzájemného střetu.[39] Řečeno jazykem teorie rolí, jednotlivé koncepce národní role jsou v určitých momentech nekompatibilní a dostávají se do konfliktu, což je přirozené a často nevyhnutelné.[40] Například k přelomu v přístupu k nasazení Bundeswehru v expedičních operacích vedla především snaha o manifestaci solidarity se západním společenstvím, zvlášť tehdy, když bylo jednotné a postupovalo v multilaterálním konsenzu.[41] Odpor vůči nasazení síly byl tedy odsunut do pozadí, zatímco např. v případě libyjské krize tomu bylo přesně naopak.

K reinterpretaci jádra zahraničněpolitické kultury dochází také v důsledku postupného střídání elit. Každá generace (a samozřejmě i každý jedinec v jejím rámci) procházela totiž procesem socializace ve zcela odlišném kontextu.[42] Nikde to nemůže být jasnější než ve srovnání osobností Helmuta Kohla s přímým zážitkem druhé světové války a následné rekonstrukce, západoněmeckého osmašedesátníka Gerharda Schrödera a farářovy dcery z bývalé NDR Angely Merkelové.

Podstatou druhého argumentu je tvrzení, že modifikace německé zahraniční politiky vždy probíhala pod silným exogenním tlakem, a to jak z mezinárodního prostředí (jeho celková proměna a s ní spojené hrozby, příležitosti, očekávání spojenců), tak v rámci domácího politického procesu (veřejné mínění, vtažení zahraniční politiky do volební soutěže, omezené zdroje v důsledku hospodářských obtíží).[43] Nelze německým elitám zazlívat, že jejich uvažování reflektuje proměny prostředí, do nějž je zasazeno. Vazba na Spojené státy již není pro SRN existenciální nutností a po ztrátě společného nepřítele prošla určitým uvolněním, které ovšem nijak nezpochybňuje její roli jedné z hlavních os, ani civilizačně a hodnotově chápaný obsah. Chladnější pojetí evropské integrace je způsobené zcela odlišnou podobou Unie dnes a před deseti či dvaceti lety spolu s únavou z náročných procesů institucionální reformy a rozšiřování[44] nebo vleklé krize společné měny. Proevropský konsenzus zahraničněpolitických elit ovšem zůstal neohrožen,[45] problémem je spíše absence evropské vize.[46]

Tezi o normalizaci popírá i průběh změn v obranné a bezpečnostní politice, na které si obtížně zvyká veřejnost, ale i část elit. Jak si všímá Overhaus, s rostoucí mírou nasazení Bundeswehru roste také domácí odpor, jak dokumentují debaty posledních let o misích v Demokratické republice Kongo, Somálsku, Súdánu a Libanonu.[47] Nejlepším příkladem je přetrvávající diskuse o německé účasti v Afghánistánu, která s sebou dokonce přinesla rezignaci prezidenta Horsta Köhlera v květnu 2010 v důsledku neopatrného výroku o německém zájmu na ochraně světových obchodních cest.

Třetí argument zde nastíníme jen velmi stručně. Problém v hledání změny často spočívá ve zpětné projekci neměnnosti a kontinuity, náhle narušené radikálním přelomem (či jejich sérií). Německá zahraniční politika však od konce padesátých let prodělala celou řadu modifikací, které byly často zásadního charakteru a provázely je ostré diskuse (opuštění Hallsteinovy doktríny a navázání vztahů s východním blokem skrze Brandtovu *Ostpolitik*, rozmístění amerických raket středního doletu *Pershing* na počátku osmdesátých let atd.). Související otázka spočívá v kontrastu mezi obsahem a stylem, což je evidentní zejména u Schrödera. Konflikty s americkými prezidenty měli všichni němečtí kancléři (notoricky známé jsou např. osobní antipatie i věcné konflikty mezi Helmutem Schmidtem a Jimmym Carterem), ale pouze Schröder je otevřeně medializoval a podřídil domácí politice.[48] Německá zahraniční politika se tedy proměňuje průběžně. Její kulturní základ se však jeví jako velmi stabilní. Problém je tak často na straně pozorovatelů, kteří mají vůči Berlínu nereálná a někdy i protichůdná očekávání.

Prvky zahraničněpolitické kultury ve strategických programových dokumentech vlád kancléřky Merkelové

Ve sledovaném období jsou pro nás relevantní především zahraničněpolitické kapitoly koaličních smluv z let 2005 a 2009,[49] které částečně doplňuje ještě *Bílá kniha o německé bezpečnostní politice a budoucnosti Bundeswehru* z r. 2006.[50] Čtenáře zaujme jejich propracovanost, téměř akademická struktura a přímá návaznost na teoretické koncepty. Mezinárodní prostředí je popisováno v liberálních termínech globalizace a vzájemné závislosti, klíčovými aktéry jsou jak státy, tak mezinárodní organizace. Bezpečnost je uchopena v širokém pojetí, kdy vojenské aspekty úzce souvisejí s ekonomickými,

rozvojovými a humanitárními. Takový pohled vytváří logický základ pro upřednostňování multilaterálních a nevojenských řešení v souladu se vzorci reflexivního multilateralismu a kultury zdrženlivosti a principy „nikdy osamoceni“ a „politika, ne síla“.

Klíčovými pojmy narativů všech tří dokumentů jsou *mír* a *zodpovědnost*, což se odráží už v názvech zkoumaných kapitol koaličních smluv: „Německo jako odpovědnosti si vědomý partner v Evropě a ve světě“ (2005) a „Bezpečnější mír. Prostřednictvím partnerství a zodpovědnosti v Evropě a ve světě“ (2009). Udržení a posílení světového míru je definováno jako hlavní cíl zahraniční politiky.[51] Zodpovědnost jako žádoucí vzorec chování je pak stavěna do celé řady souvislostí – SRN se hlásí k převzetí „mezinárodní zodpovědnosti“,[52] či „zodpovědnosti v Evropě a ve světě“.[53] „Zvláštní zodpovědnost“ dále pociťuje např. vůči Státu Izrael.[54] Historický původ a normativní orientace těchto postojů je více než evidentní, stejně jako soulad s principem „nikdy více“.

Pozornost přitahuje explicitní přihlášení k hodnotovému základu zahraniční politiky, které je zajímavým způsobem postaveno do kontextu se současným přiznáním národních zájmů. Podle koaliční smlouvy z r. 2005 se Německo „řídí zájmy a hodnotami naší země“.[55] Program z r. 2009 nabízí hned ve druhé větě příslušné kapitoly formulaci, že zahraniční politika slouží „stejnoměrně zájmům naší země ve sjednocené Evropě, jako přispívá k míru ve světě“, o pár řádků níže pak čteme, že chování Spolkové republiky „je vedeno hodnotami Základního zákona a cílem chránit zájmy naší země“.[56] Tato formulace je téměř doslova převzata z *Bílé knihy*,[57] která dále používá v předmluvě kancléřky Merkelové formulaci, že bezpečnostní politika „stojí na pevném hodnotovém základě a v německém zájmu se zasazuje o posílení svazků a spolupráce s našimi partnery a spojenci“.[58] SRN tedy v žádném případě nerezignuje na pojem národního zájmu. Ten je ale vždy přímo a důsledně navázán na normativně definované limity – o jeho primátu v realistickém duchu tedy nemůže být řeč. Princip „normy definují zájmy“ nemusí proto vždy zcela platit ve smyslu, že by zájmy byly definovány *výhradně* normativně, nikdy však nesmí být se základními normami a hodnotami v rozporu.

Bez zpochybnění zůstává západní zakotvení Spolkové republiky coby určující zahraničněpolitická osa. Prohlášení první vlády A. Merkelové říká, že „evropská integrace a atlantické partnerství si zachovávají nedocenitelný význam“,[59] o čtyři roky později „stojí transatlantická spolupráce a evrop-

ská jednota v centru naší politiky“.[60] Kapitola věnovaná evropské politice je v obou případech první v pořadí, bezprostředně následovaná transatlantickými vztahy. Normativní rétorika je opět nepřehlédnutelná. Program z r. 2005 mluví o historicky dané „zvláštní zodpovědnosti“ za evropský integrační projekt[61] a „společném hodnotovém základu“ atlantických partnerů.[62] Prohlášení černo-žluté koalice jde ještě dál a používá civilizační rétoriku „západního společenství hodnot“.[63] Oba svazky, evropský i atlantický, jsou důsledně zmiňovány jako slučitelné a vzájemně se posilující.[64] „Silná atlantická aliance a akceschopná Evropa se navzájem doplňují.“[65] Vznikající „Evropská bezpečnostní a obranná politika není konkurencí pro transatlantické bezpečnostní partnerství“.[66] S velice podobnou rétorikou pracuje také *Bílá kniha*.

Všudypřítomný je rovněž důraz na multilateralismus a mezinárodní právo. „Německé zahraničněpolitické chování se uskutečňuje zejména v multilaterálních souvislostech […],“[67] v pozdějším prohlášení se dočteme, že „stavíme na silných partnerstvích a akceschopných multilaterálních strukturách“.[68] Centrální role EU a NATO byla již zmíněna v předešlém odstavci. Německo dále prosazuje rovněž posílení OSN, OBSE, Rady Evropy, ratifikaci *Smlouvy o všeobecném zákazu jaderných zkoušek* (CTBT) či dokončení rozvojového kola z Dohá.

Zastánci teze o normalizaci a rostoucí německé asertivitě často argumentují právě příklady z chování SRN v rámci mezinárodních organizací, především EU a OSN. Skutečně, Spolková republika otevřeně a často tvrdě prosazuje vlastní národní agendu, na kterou patří např. uznání limitu 1 % hrubého národního důchodu pro příspěvky členských států do rozpočtu EU,[69] důsledné dodržování kodaňských kritérií pro jednání se zájemci o členství v Unii a otevřenost výsledku přístupového procesu s Tureckem[70] nebo nárok němčiny na status jednacího jazyka EU.[71] Argument ohledně německého zájmu o stálé členství v Radě bezpečnosti OSN je méně přesvědčivý – Spolková republika jasně prohlašuje, že prioritu pro ni má společné křeslo pro Evropskou unii, německé členství je sekundární, v čemž je koaliční smlouva z r. 2009 ještě jasnější než její předchůdkyně.[72]

Při posuzování těchto výhrad je nutné si uvědomit, že asertivita přichází ke slovu zásadně *v rámci* mezinárodních organizací. Němci tedy hrají podle pravidel a pokoušejí se změnit směřování multilaterálních struktur bez toho, aby zpochybnili jejich význam.[73] Současná koaliční smlouva naopak výslovně zmiňuje, že „ohled na zájmy malých a středních členských států EU

zůstává poznávacím znamením německé evropské politiky“.[74] Jedná se tedy o doslova anti-realistický postoj, který vyzdvihuje význam multilateralismu a maximy „nikdy osamoceni“ *per se*.

Za zcela jasný a nekontroverzní pak můžeme považovat význam kultury zdrženlivosti, ke které se Spolková republika dokonce hlásí explicitně: „Jednáme vojensky jen tehdy, když tak můžeme učinit v rámci OSN, NATO či EU a na základě legitimity podle mezinárodního práva. Naší kulturou zdrženlivosti se necháme vést i nadále.“[75] Podmínky pro nasazení Bundeswehru v zahraničí se tedy od devadesátých let nijak neproměnily a i v této oblasti můžeme konstatovat převažující trend kontinuity.

Závěr: Německo a jeho národní role

Jaké národní role z typologie představené v úvodní kapitole Vladimíra Handla tedy pro Německo připadají v úvahu? Již samotná definice německé zahraniční politiky jakožto normativně založené otvírá prostor pro vzorce příklad (*example*) a exportér norem (*norm enterpreneur*). Multilaterální a integrační reflex s sebou však zároveň nese logickou potřebu aktivního zapojení – Německo proto není a nemůže být pasivním příkladem, což se dá říci i o dalších modelech, které předpokládají spíše uzavření se do sebe.[76] Roli exportéra norem naopak Spolková republika nepochybně hraje – dokladem toho je výsostná pozice odzbrojení a boje proti klimatickým změnám jakožto prioritních témat její diplomacie. Normativní základ má také obránce víry (*defender of faith*), nicméně její a úzkostné, exkluzivní a potenciálně agresivní konotace tuto roli pro SRN vylučují; jen stěží si lze představit situaci, kdy byl Berlín garantem „ideologické čistoty skupiny dalších zemí“.[77]

Principiální důraz kladený na mezinárodní spolupráci a nadnárodní integraci otevírá prostor pro řadu dalších rolí, a to zejména spolupracovník regionálního subsystému (*regional-subsystem collaborator*), pomocník (*facilitator*), mediátor-integrátor (*mediator-integrator*) a most (*bridge*). Všechny tyto role jsou pro Němce z hlediska zahraničněpolitické kultury přijatelné, preference pak leží na prvních dvou z nich, neboť předpokládají hlubší a intenzivnější zapojení do sítě mezinárodních interakcí. Uplatňování těchto vzorců je pak do velké míry ovlivněné konkrétními okolnostmi, tedy např. tématem, preferencemi a vzájemným vztahem aktérů, které pak dále limitují možnosti

role SRN (viz příklad s Ruskem v úvodní kapitole V. Handla). Setkávat se tedy můžeme a pravděpodobně i budeme s většinou, ne-li se všemi z nich.

Problematický je model věrný spojenec (*faithful ally*), zdánlivě odpovídající výše popsanému *Westbindung*. Německo jím ale být nemůže, pokud to odporuje jeho vlastním hodnotám v duchu maximy „normy definují zájmy". Jeho loajalita tedy není bezvýhradná, jak ukazuje např. postoj k většině vojenských operací pod vedením USA.

Kultura zdrženlivosti spolu s principem „nikdy více" pak prakticky vylučuje role regionální vůdce (*regional leader*) a regionální ochránce (*regional protector*), což je často terčem kritiky ze strany partnerů v EU a NATO, kteří by očekávali větší vedení ze strany Berlína např. v otázce krize eurozóny nebo misí v rámci SZBP. Také zde nelze očekávat výraznější posun.

Poznámky

[1] Některé pasáže ohledně konceptu a především obsahu zahraničněpolitické kultury jsou převzaty z Eberle, Jakub (2010): „Zdroje a vývoj postoje Spolkové republiky k rozšiřování NATO v letech 1990–97". Bakalářská práce. Praha: Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut mezinárodních studií.

[2] 5,2 mld. USD v letech 2010–2011. Auswärtiges Amt (nedatováno), „Contributions to the United Nations budget, 28. 9. 2010". On-line: **www.auswaertiges-amt.de/diplo/en/Aussenpolitik/InternatOrgane/VereinteNationen/StrukturVN/Finanzen/Uebersicht.html**.

[3] K termínu „nástin" se zde kloním proto, že pro skutečnou verifikaci by byla zapotřebí rozsáhlejší diskurzivní analýza, která by šla daleko za rámec a cíle tohoto příspěvku.

[4] Detailní rozbor, na který zde částečně navazujeme, nabízí Overhaus, Marco (2008): „Zwischen kooperativer Sicherheit und militärischer Interventionsfähigkeit – Die deutsche Sicherheitspolitik im Transformationsprozess der NATO vom Ende des Kalten Krieges bis zum Kampf gegen den Terrorismus". Dizertační práce. Trier: Universität Trier. On-line: **ubt.opus.hbz-nrw.de/volltexte/2008/506/pdf/DissertationOverhausPWP(22-9-08).pdf**, zde s. 31–34.

[5] Tuto základní premisu ve svém klasickém článku rozebírá Wendt, Alexander (1992): „Anarchy Is What States Make of It. The Social Construction of Power Politics". *International Organization*, 46 (2): 391–425.

[6] Maull, Hanns–Kirste, Knut (1997): „Zivilmacht und Rollentheorie". *DFG-Projekt Zivilmächte: Fallstudie* (10. 4. 2010). On-line: **www.deutsche-aussenpolitik.de/resources/conferences/zib.pdf**, zde s. 2.

[7] Overhaus (2008): op. cit., s. 31. Podle ní se aktéři nerozhodují na základě „racionální" ekonomické analýzy nákladů a zisků, ale spíše toho, co oni sami a jejich okolí považují v dané situaci za správné, což je určováno sdílenými hodnotami a normami.

[8] Conrad, Björn–Stumm, Mario (2004): „German Strategic Culture and Institutional Choice: Transatlanticism and/or Europeanism?". *Trierer Arbeitspapiere zur Internationalen Politik*, 9, zde s. 11–12.

[9] Buzan, Barry–Waever, Ole–de Wilde, Jaap (1998): *Security: A New Framework for Analysis*. London: Lynn Rienner Publishers.

[10] Overhaus (2008): op. cit., s. 31.
[11] Longhurst, Kerry (2004): *Germany and the use of force. The evolution of German security policy 1990–2003*. Manchester: Manchester University Press, zde s. 1. Roli historické paměti pro německou zahraniční politiku blíže zkoumá příspěvek Miroslava Kunštáta.
[12] Vycházíme především z definic, které na různých místech nabízí Berger, Katzenstein, Tewes, Maull a Kirste, Overhaus nebo Longhurstová.
[13] Podobně argumentuje Tewes, pro kterého znamená „prizma, skrze něž se veškeré vnější vlivy, materiální i normativní, musí profiltrovat, dříve než ovlivní pohled *decision-makers* na identity a zájmy". Tewes, Hennig (2002): *Germany, Civilian Power and the New Europe: Enlarging NATO and the European Union.* Basingstoke: Palgrave, zde s. 26, 49–50.
[14] Berger, Thomas U. (1996): „Norms, Identity, and National Security in Germany and Japan". In: Katzenstein, P. J. (ed.): *The Culture of National Security: Norms and Identity in World Politics*. New York: Columbia University Press, s. 317–356, zde s. 318.
[15] Maull–Kirste (1997): op. cit., s. 5–6.
[16] Tewes (2002): op. cit., s. 28–29.
[17] Berger (1996): op. cit., s. 327; Longhurst (2004): op. cit., s. 17–18.
[18] Berger (1996): op. cit., s. 327.
[19] Longhurst (2004): op. cit., s. 17–18. Pro případ identit k tomu dochází také Wendt (1992): op. cit., s. 406–411; komparativní analýzu vývoje strategických kultur SRN, Velké Británie a Francie stejně uzavírá také Hyde-Price, Adrian (2004): „European Security, Strategic Culture, and the Use of Force" – *European Security*, 13 (4): 323–343, zde s. 324.
[20] Dyson např. pozoruje, jak byly v devadesátých letech 20. století hodnoty německé „civilní mocnosti" zakotveny především v kancléřském úřadě a na ministerstvech zahraničních věcí a obrany. Dyson, Tom (2002): „Civilian Power and ‚History-Making' Decisions: German Agenda-Setting on Europe". *European Security*, 11 (1): 27–48, zde s. 29.
[21] Tewes (2002): op. cit., s. 26–27; Maull, Hanns W. (2001): „Außenpolitische Kultur". In: Korte, K.-R. –Weidenfeld, W. (eds.): *Deutschland-TrendBuch: Fakten und Orientierungen*. Bonn: Bundeszentrale für Politische Bildung, s. 645–672, zde s. 647–648.
[22] Longhurst (2004): op. cit., s. 142.
[23] Maull–Kirste (1997): op. cit., s. 8 (zvýraznili autoři).
[24] Hyde-Price (2004): op. cit., s. 326; Longhurst (2004): op. cit., s. 2, 142–143; Maull (2001): op. cit., s. 649–650.
[25] Na těchto vzorcích panuje v literatuře široká rámcová shoda. Různí autoři sice často nabízejí jejich další dělení, či vnášejí dodatečné či alternativní prvky, žádný z výše zmíněných však není zpochybněn. Viz např. Berger (1996): op. cit., s. 338; Conrad–Stumm (2004): op. cit., s. 17–18; Hyde-Price (2001): „Germany's Security Policy Dilemmas: NATO, the WEU and the OSCE". In: Larres, K. (ed.): *Germany since Unification. The Development of the Berlin Republic*. Basingstoke: Palgrave, s. 203–230, zde s. 207; Maull (2001): op. cit., s. 651–652.
[26] Dyson (2002): op. cit., s. 31–35.
[27] Hacke, Christian (2003): Přednáška Europaeum Lecture na téma „Challenges for German Foreign Policy at the beginning of the 21st Century". Leiden, 18. 11. 2003. On-line: **www.europaeum.org/files/publications/pamphlets/ChristianHacke.pdf**, s. 16.
[28] Maull, Hanns (1999): „Germany and the Use of Force. Still a Civilian Power?". *Trierer Arbeitspapiere zur Internationalen Politik*, 2, zde s. 8–9; toto uvažování je jádrem Maullova klasického konceptu Německa jako civilní mocnosti (*Zivilmacht*), který pracuje především s modelem kolektivní identity.

[29] Hacke (2003): op. cit., s. 20; o „určité morální nadřazenosti" hovoří také Karásek, Tomáš (2009): „Německo". In: *Komparace bezpečnostních strategií Británie, Francie, Německa, Itálie, Polska a Turecka*. Výstup vědeckého grantu Ministerstva zahraničních věcí ČR (nepublikováno), s. 74–92, zde s. 89.
[30] Maull (1999): op. cit., s. 4–9. Podobně viz rozbor programových dokumentů v závěru příspěvku.
[31] Hyde-Price (2001): op. cit., s. 216.
[32] Risse, Thomas (2004): „Kontinuität durch Wandel: Eine ‚neue' deutsche Außenpolitik?". *Aus Politik und Zeitgeschichte*, 51 (11): 24–31, zde s. 24.
[33] Rozhodnutí BVerfGE 90, 286 z 12. 6. 1994 (30. 9. 2010). On-line: **www.servat.unibe.ch/dfr/bv090286.html**.
[34] Kancléř Schröder rezolutně odmítl německou účast již v průběhu předvolební kampaně v srpnu 2002. Viz např. Hooper, John (2002): „German leader says no to Iraq war". *The Guardian*, 6. 8. 2002. On-line: **www.guardian.co.uk/world/2002/aug/06/iraq.johnhooper**; „Schröder sagt definitiv Nein zu Irak-Krieg". *Welt Online*, 10. 8. 2002. On-line: **www.welt.de/print-welt/article405731/Schroeder_sagt_definitiv_Nein_zu_Irak_Krieg.html**.
[35] Bulmer, Simon–Paterson, William E. (2010): „Germany and the European Union: from ‚tamed power' to normalized power?". *International Affairs*, 86 (5), s. 1051–1073, zde s. 1052, 1072–1073.
[36] Detailnější analýza viz Eberle, Jakub (2011): „Německo a libyjská krize: rozčarování, nejistota a schizofrenie". *iHNed.cz*, 21. 3. 2011. On-line: **amo.blog.ihned.cz/c1-51299050-nemecko-a-libyjska-krize-rozcarovani-nejistota-a-schizofrenie**.
[37] Longhurst (2004): op. cit., s. 144; Maull (2001): op. cit., s. 659–660.
[38] Maull, Hanns–Harnisch, Sebastian (eds.) (2001): *Germany as a Civilian Power? The foreign policy of the Berlin Republic.* Manchester: Manchester University Press, zde s. 2.
[39] Conrad–Stumm (2004): op. cit., s. 33; Tewes (2002): op. cit., s. 31.
[40] Holsti, K. J. (1970): „National Role Conceptions in the Study of Foreign Policy". *International Studies Quarterly*, 14 (3): 233–308, zde s. 303; Maull–Harnisch (2001): op. cit., s. 141; Tewes (2002): op. cit., s. 29.
[41] Longhurst (2004): op. cit., s. 145–146.
[42] Hacke (2003): op. cit., s. 2–4; Bulmer–Paterson (2010): op. cit., s. 1072.
[43] Na tom se shodují např. Risse (2004): op. cit.; Maull (2001): op. cit.; Maull, Hanns (2004): „Normalisierung oder Auszehrung? Deutsche Außenpolitik im Wandel". *Aus Politik und Zeitgeschichte*, 54 (11): 17–23; Overhaus (2008): op. cit.
[44] Maull (2001): op. cit., s. 657.
[45] Risse (2004): op. cit., s. 28.
[46] Müller, Peter–Pfister, René–Schult, Christoph (2011): „Erloschene Leidenschaft". *Der Spiegel*, 18. 7. 2011.
[47] Overhaus, Marco (2007): „Conceptual Evolution and Domestic Confusion. Germany's Security and Defense Policy from the Schroeder to the Merkel Government". *WSI Brussels Policy Briefing*, 1, s. 2, 5–6. V případě Libye však bylo veřejné mínění několik dní po zahájení útoku rozpolcené v poměru 50 % pro a 45 % proti německé účasti. „Umfrage: Deutsche beim Libyen-Einsatz gespalten". *Focus*, 15. 4. 2011. On-line: **www.focus.de/politik/deutschland/konflikte-umfrage-deutsche-beim-libyen-einsatz-gespalten_aid_618815.html**.
[48] Risse (2004): op. cit., s. 26.
[49] „Deutschland als verantwortungsbewusster Partner in Europa und der Welt" (2005). In: Gemeinsam für Deutschland. Mit Mut und Menschlichkeit. Koalitionsvertrag von CDU, CSU und SPD: 146–163. On-line: **www.cducsu.de/upload/koavertrag0509.pdf**; „Sicherer Frieden. Durch Partner-

schaft und Verantwortung in Europa und der Welt“ (2009). In: Wachstum. Bildung. Zusammenhalt. Koalitionsvertrag zwischen CDU, CSU und FDP: 113–130. On-line: **www.fdp-bundespartei.de/files/363/091024-koalitionsvertrag-cducsu-fdp.pdf**.

[50] Weißbuch zur Sicherheitspolitik Deutschlands und zur Zukunft der Bundeswehr (2006). On-line: **www.bmvg.de/fileserving/PortalFiles/C1256EF40036B05B/W26UYEPT431INFODE/WB_2006_dt_mB.pdf**.

[51] Koalitionsvertrag CDU, CSU und SPD (2005): s. 146; Koalitionsvertrag CDU, CSU und FDP (2009): s. 113.

[52] Koalitionsvertrag CDU, CSU und SPD (2005): s. 146; Koalitionsvertrag CDU, CSU und FDP (2009): s. 120.

[53] Koalitionsvertrag CDU, CSU und FDP (2009): s. 113; Weissbuch (2006): s. 2.

[54] Koalitionsvertrag CDU, CSU und SPD (2005): s. 146; Koalitionsvertrag CDU, CSU und FDP (2009): s. 121.

[55] Koalitionsvertrag CDU, CSU und SPD (2005): s. 146.

[56] Koalitionsvertrag CDU, CSU und FDP (2009): s. 113.

[57] Weissbuch (2006): s. 23.

[58] Tamtéž: s. 2.

[59] Koalitionsvertrag CDU, CSU und SPD (2005): s. 146.

[60] Koalitionsvertrag CDU, CSU und FDP (2009): s. 113.

[61] Koalitionsvertrag CDU, CSU und SPD (2005): s. 146, 148.

[62] Tamtéž: s. 152. Je zajímavé, že k nezpochybněnému „společnému hodnotovému základu“ (*gemeinsame Wertebasis*) je připojeno mírně relativizující slovní spojení „a mnohé společné zájmy“ (*und viele gemeinsame Interessen*) – hodnoty mají tedy opět přednost, i když zájmy se mohou lišit.

[63] Koalitionsvertrag CDU, CSU und FDP (2009): s. 118.

[64] Toho si všímá také Karásek (2009): op. cit., s. 88.

[65] Koalitionsvertrag CDU, CSU und FDP (2009): s. 113.

[66] Koalitionsvertrag CDU, CSU und SPD (2005): s. 152.

[67] Tamtéž: s. 158.

[68] Koalitionsvertrag CDU, CSU und FDP (2009): s. 113.

[69] Koalitionsvertrag CDU, CSU und SPD (2005): s. 150; Koalitionsvertrag CDU, CSU und FDP (2009): s. 115.

[70] Koalitionsvertrag CDU, CSU und SPD (2005): s. 151; Koalitionsvertrag CDU, CSU und FDP (2009): s. 117.

[71] Koalitionsvertrag CDU, CSU und SPD (2005): s. 149; Koalitionsvertrag CDU, CSU und FDP (2009): s. 115.

[72] Srv. Koalitionsvertrag CDU, CSU und SPD (2005): s. 158; Koalitionsvertrag CDU, CSU und FDP (2009): s. 113.

[73] Za jedinou anomálii zde považujeme již zmíněný postoj v Radě bezpečnosti OSN před druhou válkou v Zálivu.

[74] Koalitionsvertrag CDU, CSU und FDP (2009): s. 114.

[75] Tamtéž: s. 123.

[76] V Holstiho typologii např. nezávislý (*independent*), protégé (*protectee*) nebo izolovaný (*isolate*). Holsti, K. J. (1970): op. cit., s. 233–308, zde s. 260–271.

[77] Tamtéž: s. 264.

Transformace německé historické paměti a její místo v zahraničněpolitické kultuře SRN

Miroslav Kunštát

Přijmeme-li tezi, že *zahraničněpolitická kultura* je jedním z hlavních zdrojů formování zahraniční politiky a zahraničněpolitických rolí, které státy hrají (a to i při rezervovaném pohledu na jejich ideálně-typickou konstrukci), pak je *historická paměť* jedním z klíčových diferenciačních faktorů „národně specifické" zahraničněpolitické kultury jako takové. Tématem následujících úvah je proto vztah kolektivní historické paměti a jejích proměn k vývoji německé zahraničněpolitické kultury, popřip. zahraničněpolitické identity. Na malém rozsahu bude možno formulovat jen zcela obecné teze, a to na základě velmi selektivní analýzy jejích současných projevů. Společenské vědy (tedy nejenom historie) v této souvislosti pracují především s dvěma koncepty – konceptem *historické paměti* a konceptem *historického vědomí*. I když tyto výrazy bývají občas používány jako synonyma, ztotožnit je nelze. Pojem historické paměti, zasazený do širšího rámce *kulturní paměti*, je pro náš účel – ale jen na první pohled – příliš široký a vágní. Elasticita však může být i předností, zejména pokud *ad hoc* typy kulturní paměti upřesňujeme adjektivy „historický", „politický", „sociální" či „národní/nacionální". Základní definice uznávané autority zde hovoří o „tradici v nás, která po celé generace – staletým, ba částečně tisíciletým opakováním ‚utvrzených', resp. ‚zakalených' textů, obrazů a ritů – určuje obraz našeho světa i obraz nás samotných" (Jan Assmann).[1] Historická paměť se v tomto typu diskurzu pohybuje mezi *sociální pamětí* (někdy se hovoří o paměti *komunikativní*), časově omezenou na 80–100 let, sdílenou jejími biologickými nositeli, resp. ještě v „dohlédnutelném" mezigeneračním rozpětí, a *kulturní pamětí*, která je více vázána na materiální nosiče, je široce mezigenerační, komunikuje prostřednictvím symbolů, pomníků, výročí, ritů a obrazů.[2]

Již při letmém pohledu na různé projevy indiferentního a přesto všudypřítomného „faktoru minulosti“ v německých veřejných diskusích (a jejich široce diferencovaných rovinách) je zřejmé, že multiparadigmatická matrice *historické paměti* umožní nahlédnout naše téma šíře a plněji než koncept *historického vědomí*, u nás i v návaznosti na inovativní proudy české marxistické historiografie šedesátých let občas upřednostňovaný: v něm je totiž reprezentace historických významů v oblasti lidského myšlení (individuálního i společenského) více vázána na historicko-narativní konstrukce a produkuje *reflektované historické porozumění*, byť třeba i simplifikované, které funguje – řečeno slovy Jörna Rüsena – jako specifický orientační modus, sloužící řešení aktuálních životních situací v přítomnosti.[3] Koncept historického vědomí má ovšem své zjevné přednosti, např. v aplikaci na kvantitativní a kvalitativní výzkumy demoskopického charakteru – proto mu také dává přednost např. historická sociologie, jež nutně musí formulovat velmi konkrétní otázky a pracovat s „tvrdšími“, exaktněji kvantifikovatelnými daty.[4]

Historická paměť a zahraničněpolitická identita / zahraničněpolitická kultura

Referenčními kategoriemi našich úvah jsou bezpochyby – v nejobecnější rovině sledované materie – německá *zahraničněpolitická identita*, resp. s ní související *zahraničněpolitická kultura*. Zdrojem určitého neporozumění může být skutečnost, že zatímco literatura k zahraničněpolitické identitě často velmi nediferencovaně přebírá analytické kategorie ze širšího spektra společenskovědních oborů (filozofie, sociologie, politologie a v neposlední řadě též historie), termín zahraničněpolitické kultury má – pochopitelně – konotace především politologické a koresponduje tudíž se základním a dosud obecně přijímaným vymezením G. A. Almonda a S. Verby (1963), dle něhož se „politická kultura společnosti vztahuje k politickému systému, jak je internalizován v poznání, cítění a hodnocení členů této společnosti“.[5] U pojmu zahraničněpolitické identity jsme konfrontováni nejen se „svěrací kazajkou“ principu sebechápání, jenž ovlivňuje všechny od ní odvozené interpretace, ale i s delší kariérou a větší akomodační schopností samotného pojmu *identita* (méně již jejího antonyma *alterita*). Přesto však bilance mnohaletého a multidisciplinárního *Identität- und Alteritätsforschung* umožňuje

nahlédnout deficity současných, poněkud zkratkovitých definic německé *zahraničněpolitické identity*.[6] Povahu a dlouhodobé trendy zahraniční politiky lze totiž dle (v Německu mírně převažujících) konstruktivistických teorií mezinárodních vztahů vysvětlit právě z konstant a proměnných německé *zahraničněpolitické identity*, která je komponentou a zároveň derivátem *německé národní a státní identity*.[7] Identity jsou v tomto segmentu chápány jako „relativně stabilní, pro určitou roli specifická chápání a očekávání o sobě samém", která jsou mj. i základem *zahraničněpolitických zájmů* (Alexander Wendt).[8] Tyto identity mají navíc obsahovat i kolektivně sdílené představy o určitém (dobrém) společenském a sociálním řádu. Oba zmíněné pojmy pak tvoří u velké části autorů normativní rámec (např. Hans Maull, Thomas Risse, Henning Tewes), jenž vymezuje akční prostor pro zahraničněpolitické konání daného státu, tj. v našem případě Německa. Ten se dle posledně jmenovaného vyznačuje značnou trvalostí, kontinuitou, ba „odolností", což souvisí s delším procesem institucionalizace a komplexní politické socializace, a to „nad i pod úrovní národního státu, kde vznikly a vznikají relativně stabilní struktury identit a zájmů".[9]

Základní znaky poválečné zahraničněpolitické identity byly určeny historickými determinantami, především zkušeností druhé světové války a nacionálního socialismu jako německé *katastrofy*, která s sebou nutně přinesla jedinou schůdnou a v rámci omezených možností též věrohodnou variantu: německou *ne-nacionální*, resp. dle některých autorů *postnacionální* zahraniční politiku, charakterizující SRN jako *civilní velmoc*, která své zájmy prosazovala aktivní podporou mezinárodní interdependence, tj. důsledným a programovým multilateralismem. Je ovšem otázka, zda ji lze např. charakterizovat i termínem *zapomenutí na moc / Machtvergessenheit*, který se objevuje v části literatury (jako by se Německo stalo nenávratně „velkým Švýcarskem"); operují jím ostatně i dřívější klasické práce H.-P. Schwarze.[10] S multilateralismem souvisí i jeho nejvýznamnější formy a deriváty: západní zakotvení SRN (přesněji řečeno *Westorientierung*) a dlouhodobá orientace na Evropu (*Europaorientierung*) – ta ovšem musela být formulována a hlavně prakticky prováděna přesvědčivě, vždyť ostatně i třetí říše své ambice často a halasně představovala jako „evropský projekt"; zaklínadlo Evropy kupodivu nebyl problém bezbolestně přenést z jinak zdiskreditovaného a „unaveného" nacistického vokabuláře. I sjednocené Německo tyto rysy své zahraničněpolitické identity dlouho neopouštělo, jakkoliv mu jeho nečekaně

nabyté postavení na straně nových „vítězů dějin“ – tj. vítězů ve vleklé studené válce – otevřelo nové manévrovací prostory. Spory o jeho „ústupek“ ve prospěch evropské hospodářské a měnové unie (výměna bezpečné marky za nejisté euro), spory o míru rekvalifikace, resp. redefinice *civilní mocnosti*, nyní již bez většího domácího odporu zasahující při více či méně diskutabilních „humanitárních intervencích“ (např. německý podíl na válce v Kosovu, navíc bez mandátu OSN) a naopak zásadně a sebevědomě odmítající spojeneckou intervenci v Iráku, mohou vyústit v silně revidovaný obraz německé zahraničněpolitické identity. S T. Rissem si je ovšem třeba položit otázku, zda tato dílčí, byť zásadní zahraničněpolitická rozhodnutí korigují dlouhodobou zahraničněpolitickou identitu jako takovou. S jeho odpovědí, že totiž daná a konsenzuální zahraničněpolitická identita připouští i poměrně odlišné praktiky, strategie a postupy, již zcela rezonovat nelze. Ostatně důrazem na aktivační a reprodukční charakter těchto „nových“ praktik svoji tezi o kontinuitě téměř jedním dechem relativizuje.[11]

Rovněž zahraničněpolitická identita státu je odvozena od *imagined communities* jedinců (= zavedený termín B. Andersona aplikovaný nejčastěji na moderní národ, využitelný ale i pro jiná „imaginární“ společenství), tj. společenství, v němž se pouze velmi malá část lidí zná osobně, avšak přesto se vnímá v mnohem větším, a tedy i mocnějším celku (v moderní době sem mohou ale patřit i velká nadnárodní společenství, zejména náboženská), v níž ona „specifická chápání a očekávání“ (dle Wendtovy definice) formulují, prosazují a udržují politické elity.[12] K jakékoliv identitě, tedy i k zahraničněpolitické identitě státu a národa, patří i moment vymezení vnitřní a vnější hranice, tedy i vymezení, kdo ke společenství patří a kdo nikoliv. V minulosti měl způsob tohoto vymezení fatální důsledky: „Čím podobnějšími jsme si jako Němci navzájem připadali a čím více jsme cítili převahu nad ostatními národy, tím více jsme se stávali intolerantními a povýseneckými vůči ostatním“ (T. Risse).[13]

Poválečné Německo, resp. jeho deklarovaný právní nástupce (tj. bonnská republika), mělo tyto hranice nastaveno jinde a jinak. Především zde bylo napětí mezi širokým a inkluzívním pojetím Němce a německého státního občanství dle čl. 116 (1) Základního zákona (= *Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland*) a teritoriálně odmocněnou Spolkovou republikou s jejími dočasně omezenými možnostmi a ambicemi, a tedy mj. i stálý poukaz na budoucí, kýženou finalitu sjednoceného Německa. V mentální mapě pová-

lečného Německa – s její pochopitelnou nostalgií po ztraceném „německém Východě“ – tedy bylo permanentně přítomno očekávání revize stávajícího uspořádání německých a evropských záležitostí a samovolné, ba automatické propojení „Deutschlandpolitik“ a „Europapolitik“. Ze známých důvodů toto *Grenzziehung* poválečné německé identity postrádalo konečné obrysy státních hranic budoucího Německa: „otevřenost“ německé otázky tak mnozí chápali jako prostor pro vyjednávání, jiní pro přímou revizi. Dlouhodobá „uzavřenost“ hranic mezi Východem a Západem (a odložení řešení německé otázky) měla naopak identitotvornou sílu: staří nepřátelé z doby předválečné se stali, lépe řečeno zůstali „Východem“, tj. v lepším případě uzavřeným, nepřístupným a nesrozumitelným *Ostblockem*, v horším případě zůstávala ještě *völkisch*-inspirovanou, jen postupně akomodovanou *Osteuropou*, jejíž populární i odborné obrazy předem počítaly s danou polarizací v perspektivě čtenáře, diváka či posluchače – perspektivě konstruované již dávno před r. 1945.[14]

Naopak figura Evropy (i když nikoliv již Evropy nutně pod německou dominancí) vstoupila do (západo)německých vnitřních prostorů identity, internalizovala se a postupně se propojila dnes již neviditelnými švy s německou národní a státní identitou jako takovou – pokud ovšem do ní nezahrnujeme pozoruhodné identitotvorné procesy v bývalé NDR. Jejich znaky a přetrvávající rezidua jsou zkoumána, navzdory jinak úspěšné bilanci *DDR-Forschung* v uplynulých 20 letech, jen velmi nesoustavně, byť i zde se „blýská na časy“ – to se týká i novějších výzkumů zahraniční politiky NDR a tedy i fragilní (leč nesporné) zahraničněpolitické identity druhého německého státu.[15] Z pražské perspektivy si jen nedostatečně uvědomujeme přelomy a kontroverze, které tato bádání dosud provázela: zatímco výzkum před r. 1989 ovládala především politologicky orientovaná historiografie (nesená tehdejší „nadějí“, že se východoněmecký režim podaří z vnitřních sil reformovat), po roce 1989 převládl výzkum „druhé německé diktatury“ – se všemi problematickými konotacemi, které tento pojem obsahuje. Nutno ovšem dodat, že ani on nevylučoval četné alternativní přístupy, nutně se objevující s celkovou problematizací (*Infragestellung*) totalitárně-historického paradigmatu v devadesátých letech. Avšak teprve po r. 2000 sledujeme i u této materie jednoznačný příklon k důslednějšímu *zeitgeschichtliche Deutschlandforschung*, resp. k „asymetricky propojeným paralelním dějinám“ či „integrovaným dějinám“ (Christoph Kleßmann).[16] Ty již nemají chápat dějiny NDR jako zvláštní kauzu, zařazují je do kontextu německých a evropských dějin a mj. se více

snaží o jejich komparaci s dějinami ostatních států někdejšího komunistického bloku (zejm. Polska a Československa).[17]

Pokud je jeden z hlavních deklarovaných úkolů německé zahraniční politiky exportovat, resp. zprostředkovat moderní *Deutschlandbild* (jako úkol obecný, detailněji pak formulovaný jako cíl zahraniční kulturní politiky), pak je nutně konfrontován i s historickými proměnami německé zahraničněpolitické identity. Evidence jejích proměn, zejména ve vztahu ke svému okolí – od *primordiálních* konstrukcí (domněle přírodně daných, např. etnicko-rasových) přes *sakrální* konstrukce (*mission civilisatrice*) až po poválečné konstrukce *civilní* (s pozitivním vnímáním sebe sama, avšak bez despektu k „těm druhým") – pak může tvořit významnou, byť nepřímo artikulovanou součást kulturnědiplomatického exportního balíčku. V něm je ovšem, zůstaneme-li u identit současných a civilních, řada specificky německých *patchwork identities* (např. identita Němce, Švába, Bavora, Evropana, německého Turka, německého evangelíka, katolíka, ale i Němce východního a západního). Jinak řečeno: zahraniční politika *nolens volens* „vyváží" celý soubor identit, resp. konstrukcí identit, které v konkrétní společnosti (prostoru, státu) s tzv. národní identitou souvisejí. Diferencovaný a vícevrstevný obraz Německa je v této souvislosti nejenom exportním artiklem či propagační fólií – odpovídá především realitě a představuje adekvátní matrici pro posuzování role Německa (a jeho jednotlivých aktérů) v mezinárodních vztazích. Senzibilizace zahraničních partnerů pro rozdíly mezi starými a novými spolkovými zeměmi není možná prioritou, tj. není na prvním místě celkové *Wunschliste* kulturní diplomacie a jejích cílů, směřuje ale k pochopení interních předpokladů moderní zahraničněpolitické identity SRN více než opakované odkazy na tradiční *depositum fidei* poválečné německé (tj. západoněmecké) zahraniční politiky.[18]

Bez významu ovšem ani není skutečnost, že síť „exportérů" moderní německé zahraničněpolitické identity je historicky a organicky vzniklá; řada tradičních německých institucí – zejména těch, které vznikly ještě před druhou světovou válkou (např. DAAD či Alexander von Humboldt-Stiftung) – může být v zahraničí (zejména v politicky a historicky „citlivém" zahraničí, např. v Polsku) vnímána jako pomyslné dítě oněch časů, kdy Německo a jeho zahraniční politika sledovala zcela jiné, otevřeně expanzivní a agresivní cíle. Ne vždy však však německá diplomacie tyto historické *Befindlichkeiten* domýšlí.[19] Tato rovina zahraniční percepce může být dle situace

instrumentalizována, děje se tak např. v Polsku i v ČR, zejména v období vzedmutých vln historicko-politických debat o vztazích těchto zemí k Německu: vzpomeňme na různé seznamy tzv. stipendistů, ba dokonce „zrádců národa", kteří údajně v německých službách ohrožují domnělé české (polské a jiné) národní zájmy.[20]

Problémem zmíněných konstrukcí zahraničněpolitické identity (od primordiálního modelu po model civilní) zůstává, že vznikaly spíše v dílnách politických a sociálních věd a jsou do značné míry ahistorické. Při sledování jejích proměn tak není sledována linie homogenity a organicity, resp. otázka po „jádře identity/identit" a faktorů, které proměny tohoto jádra navozují, tedy – řečeno v návaznosti na Aleidu Assmann a Heidrun Friese – historický, dynamický element vytváření a vývoje kolektivních identit, tj. zohlednění rozdílu mezi kompaktní (defenzivní, „antiasimilační" identitou) na jedné straně a otevřenou (agresivní, elastickou a diferencující) identitou, v níž se diference přesouvá z okraje do samotného „jádra identity" té které společnosti, a která je příliš optimisticky ztotožňována s poválečnou identitou bonnsko-berlínské republiky.[21]

Německé historické kontroverze oscilují přirozeně kolem témat, jež jsou vnímána širší společností a patří ke konstituentám historické kolektivní paměti – to jsou především „místa paměti", *lieux de mèmoire*. Ta jsou v tradiční definici – v návaznosti na Pierra Noru – pojímána obecněji jako „významný prvek materiálního nebo myšlenkového řádu, z nějž vznikl – ať již cílenou vůlí lidí nebo postupem času – symbolický prvek jakékoliv společnosti". Důležitý je dodatek Françoise Etienna, který zároveň označuje za *lieux de mémoire* takové místo (resp. místa), které rozděluje společnost (veřejné mínění, historickou paměť). V okamžiku, kdy toto „místo" totiž přestane být konfliktní, přestává být oním „místem paměti".[22]

Memoria rediviva: konkurence paměťových společenství a oživlá *lieux de mémoire*

Proměny forem a obsahů historické paměti jsou nejčastěji dokumentovány na průběhu nejrůznějších historicko-politických kontroverzí, tj. *Geschichtsdebatten*, které v Německu intenzivně probíhají od šedesátých let napříč generacemi, napříč politickými stranami – napříč celou společností, iniciovány

často odbornou historií (či jinou spřízněnou akademickou disciplínou), multiplikovány však v médiích (především v *meinungsbildende Medien*), velmi často i v různě modulovaném a často nečekaném zahraničním echu. Komunikační prostory těchto diskusí se mohly významně lišit – z původně vnitroněmeckých debat se posléze staly debaty transnacionální (např. proslulý *Historikerstreit* let 1986–1987), jiné zůstaly na regionální a lokální úrovni, což ovšem neznamená, že by byly zapomenuty. K této „diskurzivní geografii", „dějinám debat" (atd.) vyšla již poměrně dlouhá řada titulů – na tomto místě lze pouze odkázat např. na některé ze speciálních bibliografií.[23]

Pro „nasvícení" tématu jsou zde vybrány nikoliv předmětné debaty samotné, nýbrž spíše vybrané příklady transformací těch „paměťových společenství" (*Erinnerungsgemeinschaften*) a jimi nesených „míst paměti", které v průběhu předmětných diskusí získaly dominantní místo a přiřadily se k široce akceptovaným, paralelním, avšak nikoliv již kontroverzním „národním pamětím" současné Spolkové republiky – a současně se svým vplynutím do historizované kulturní paměti redefinovaly. Viděno zvenčí a řečeno jednoduše – byly rehabilitovány. Jedná se především o německé oběti války a doby bezprostředně poválečné, vnímané dnes napříč politickým spektrem bez dřívějšího „konkurenčního napětí" s oběťmi nacismu, resp. – nověji – s oběťmi režimu SED. Výmluvným příkladem – jako *pars pro toto* – typické transformace staršího paměťového společenství, jehož vklad se nově, resp. novým způsobem, přihlásil do mozaiky německých a evropských vzpomínek na válku, jsou civilní oběti bombardování německých měst. Tyto lidské oběti se v dosavadních rituálech jako by ztrácely mezi zmizelými domy a chrámy zničených a vybombardovaných německých měst – i v poválečné vzpomínce pomyslně pohřbeny pod jejich uspěchanou, „hospodářským zázrakem" nově a uniformně vybudovanou fasádou.[24]

Renesance této probuzené paměti byla způsobena řadou faktorů a i ona byla ovlivněna řadou paralelních diskusí v Německu i v zahraničí, v tomto případě zejména diskusí britskou.[25] Od r. 1992 se zde živě debatovalo nad způsobem vedení letecké války proti Německu (masové bombardování německých měst versus absence cíleného, punktuálního bombardování koncentračního tábora v Osvětimi): tradiční motiv „spravedlivé odvety" najednou nestačil a rozplýval se pod dojmem aktuální události a aktuální kontroverze kolem poněkud „zpozdilého" odhalení pomníku vrchního velitele britského letectva Arthura Harrise (proslulého *‚Bomber-Harrise'*) v centru Londýna.[26]

Záměr vyvolal protesty v Německu (iniciativa začala v Hanau) a v samotné Velké Británii, šokované paralelně odvysílanou kanadskou televizní dokumentací o letecké válce proti Německu a o rok později debatou o kolaboraci britského obyvatelstva s nacisty na obsazeném ostrově Guernsey. Debata zvolna eskalovala a rozdělila se na několik paralelních, samozřejmě také i „morálně-historických" větví, kde nechyběly ani cynické provokace, jako např. nápad některých bulvárních londýnských listů postavit v každém německém městě jednoho Bomber-Harisse.[27]

Berlínská republika si ovšem příznačně – na počátku prvního dvacetiletí své existence – vytvořila i centrální vzpomínkový rituál letecké války, soustředěný symbolicky v Drážďanech, tj. na oficiální smuteční slavnosti v obnoveném kostele Sv. Kříže, resp. v znovuvybudovaném *Liebfrauenkirche* (vždy 13. února), jenž měl představovat nejenom nové ohnisko vzpomínkové kultury sjednoceného Německa, nýbrž i cílenou demokratickou protidemonstraci proti pravidelným, synchronním pokusům neonacistů o zneužití výročí bombardování Drážďan.[28] Obnovený chrám *Liebfrauenkirche* se stal ovšem rozporuplným symbolem: jeho dostavba paradoxně odstranila „věčné protiválečné memento" zbylých ruin, tak jak bylo zamýšleno v dobách NDR, a ve sbírkách na dostavbu chrámu syntetizovala řadu rozporuplných motivů: ne náhodou se na sbírkách silně angažovaly nejenom církevní, ale i explicitně národně-konzervativní kruhy. V předvečer jubilejního výročí nejtragičtějšího drážďanského náletu (únor 2005) dosáhla masových nákladů sugestivně napsaná kniha historika Jörga Friedricha *Požár – Německo a bombová válka v letech 1940–194*5, jejíž první vydání dorazilo na knihkupecké pulty v r. 2002, ovšem v r. 2005 výrazně spoluurčila charakter německých diskusí o vzpomínkách na druhou světovou válku a na „řadové Němce" jako oběti této války – a ještě dlouho se udržela mezi nejprodávanějšími nebeletristickými tituly. V dramaticky „sestříhané" formě líčí Friedrich spojenecké bombardování jako téměř bezprecedentní válečný zločin; předcházející německé kobercové nálety na britská, polská či nizozemská města jsou ve 2. kapitole jen cudně naskicovány.[29]

Na tehdejší dobu aplikované termíny jako *moral bombing* posunul autor nepřímo i do aktuální protiamerické polohy, srozumitelné zejména v souvislosti s tehdejší americkou intervencí v Iráku a jejím „morálním" ospravedlňováním Bushovým týmem. Friedrich tak činil zejména v následných televizních debatách, a tím obratně „přemostil" své teze i do levicového segmentu

společnosti, tj. segmentu, jemuž kdysi zdárně zasvětil své politické i odborné juvenilie. Barvitě líčí proměnu německých měst v gigantická krematoria, přičemž podobných terminologických narážek a paralelismů k „zavedené" terminologii nacistického holocaustu evropských Židů je v knize více. Ne náhodou se tato kniha rázem stala oblíbenou četbou neonacistických radikálů a *Bombenholocaust* či *Bombenterror* pak častým heslem na jejich transparentech. Friedrich svoji knihu neopatřil odborně-historickým závěrem, a tak efektně, téměř filmově gradovaná story, v níž se střídají „záběry" na chladnokrevně plánující vojenské štáby se zcela individuálními zážitky letců a jejich německých obětí a v níž se lidská bolest stává banalitou, vrcholí příběhem hořícího kamene – zánikem památek evropské kultury ve výhni plamenů: Goethovým rodným domem ve Frankfurtu počínaje a klenoty Bavorské státní knihovny konče. I zde vyvolává otázky Friedrichovo srovnání s nacistickým pálením knih: angloamerická letecká válka proti Německu totiž byla podle něho „největším pálením knih v lidských dějinách". Stala se tak v jeho pojetí útokem na substanciální složky evropské kulturní paměti – podobně a (nepřímo řečeno) i zcela srovnatelně jako válka vyvolaná hitlerovským Německem.[30] 60. výročí spojeneckého bombardování Drážďan, zástupně „slavené" za oběti ze všech německých měst, toto téma vrátilo na mediální scénu v plné síle: hořkou rétorikou nadaný Jörg Friedrich na ní (alespoň na první pohled) přesvědčivě „válcoval" známé historiky: jejich kontextualizační interpretace vyznívaly v mediální zkratce jakoby omšele a často zmiňovaná „spirála násilí" se v jejich pojetí příliš rychle neotáčela.[31] Stali jsme se svědky zdánlivého paradoxu: se stejnou intenzitou, s jakou se německá společnost ochotně identifikovala s židovskými oběťmi v goldhagenovské debatě poloviny devadesátých let (v návaznosti na německé vydání proslulé knihy Daniela J. Goldhagena *Hitler's willing executioners* v r. 1996),[32] došlo nyní k sebeidentifikaci, ke stažení se do role oběti v kontroverzích o Friedrichově knize. Jistě platí historikovo zjištění, že „stažení se do role oběti má v německé politické kultuře formotvornou tradici" (Hans-Ulrich Wehler)[33], nicméně toto zjištění platí i obecněji: viktimizace celých historických kapitol měla a bude mít v sebereflexi moderních národů (i jejich případných postnacionálních, z národních konstrukcí vyrůstajících entit) nezastupitelnou konstitutivní a identitotvornou roli.

Nejdiskutovanějším a nejzřetelnějším „místem paměti", které doposud rozděluje jednotlivé *Erinnerungsgemeinschaften* jak v rámci Německa sa-

motného, tak v rámci jeho užšího evropského sousedství (především ve vztahu k Polsku a České republice), je otázka poválečného osudu milionů Němců, kteří museli opustit své domovy, resp. otázka definitivní integrace a transformace jejich kolektivně sdílených vzpomínek, jež se nutně nekryjí s jejich normativním poválečným půdorysem, narýsovaným vyhnaneckými svazy a jejich aktivisty, do vzpomínkové kultury berlínské republiky. *Útěk a vyhnání* (*Flucht und Vertreibung*) – tato dvojice se stala výrazným, avšak „zdvojeným" místem paměti: zdvojeným v tom smyslu, že s ním spojené historické narace a paměťové diskurzy se v minulých desetiletích prolínaly, narážely na sebe, ale nikdy nevytvořily *„legitimationsfähige Basiserzählung"*, v němž by byla oficiální vzpomínka nekonfliktně propojena se vzpomínkovou kulturou postižených.[34] K této integraci a propojení dochází až nyní, téměř silou „přirozeného zákona". Souvisí to totiž nevyhnutelně s fyzickým odchodem poslední generace pamětníků těchto tragických událostí – událostí, které však měly enormní identitotvornou sílu pro zakladatelská léta spolkové republiky a nemohly se nestát součástí obecně sdílených horizontů obrazů a vzpomínek, jež vytvořily dlouhodobě petrifikovaný obraz druhé světové války, jejích příčin a následků. V detailech byl tento obraz dialogicky rozostřován a zamlžován mainstreamovými médii od počátku šedesátých let, až se stal – ve svých již obecně nesrozumitelných a sentimentálních obrysech – spíše ikonou ve vzpomínkovém ghettu německých „landmanšaftů".[35]

Němečtí vyhnanci, německou společností dosud jen částečně vnímaní jako rovnocenné „oběti války", jsou však nyní postupně adoptováni do stejné společnosti obětí jako vojáci padlí na frontě, oběti bombardování či vězni nacistických koncentračních táborů a káznic.[36] Nový a silný akcent na vzpomínky spojené s útěkem a vyhnáním německého obyvatelstva vyvolává obavy ze zásadní změny dosavadního paradigmatu (a jeho dílčích komponent): dosud obecně sdílený obraz 20. století jakožto století dvou bezprecedentních, v dosavadních dimenzích nepředstavitelných válek – s „kolaterálním" efektem *šoa* jakožto singulárního zločinu – jako by byl nahrazován, či v lepším případě doplňován formulí *„20. století – století vyhnání a etnických čistek"*. Internacionální a transnacionální historický a paměťový diskurz každopádně získal po pádu železné opony řadu nových *topoi* – a s nimi souvisejících konfliktních linií. Tato nová konfliktní linie v národních a transnacionálních paměťových diskurzech nevzešla ovšem pouze (či primárně) z Německa samotného. I řada německých historiků byla ke konceptu tzv. etnických čistek

– ve verbální rovině značně rozšířeném díky postjugoslávskému konfliktu – značně skeptická, ostatně ještě Hans Lemberg (v r. 1992) tento pojem používá, byť ve snaze jej částečně adoptovat, pouze v uvozovkách. Teoretickou výbavou tuto konfliktní linii značně posílily práce některých amerických historiků, především Normana S. Naimarka.[37]

Redefinice tohoto složitého „místa paměti" je většinou registrována v historicko-politických debatách, které krouží kolem symbolických kódů, jež si svoji nynější popularitu vydobyly postupně, v přímé úměře s přibýváním nových a nových významových a konfliktních vrstev, resp. schopností je generovat a reprodukovat. Mezi ně patří především *Centrum proti vyhnáním* (na tomto místě používaný a v českém kontextu nezvyklý plurál je zde důležitý, v originálu zní *Zentrum gegen Vertreibungen*), či tzv. *Benešovy dekrety*.[38] Vysvětlit aktuální mobilizační potenciál těchto pojmů jistě není jednoduché. První pojem soustřeďuje pozornost na instituci (= *centrum*, tj. instituci jakoby ústředního, výsostného a monopolního charakteru), zároveň evokuje zásadní vyhranění se (= *proti*) a historický fenomén, který je předmětem intenzivních vzpomínek a kontroverzí (= *vyhnání*). Tato instituce sice stále ještě reálně, resp. ve finální podobě nevznikla, kolem jejího symbolického projektu však figurují některá známá jména a několik nadací a iniciativ – ve smyslu *Gründungen* a *Gegengründungen*. A právě jejich zvenčí téměř nepřehledná síť se jaksi samovolně a nechtěně stala oním skutečně *viditelným znamením* (*Sichtbares Zeichen*), jak tuto iniciativu z dílny Svazu německých vyhnanců (BdV) ve vleku událostí, bezradně a „politicky korektně" nazvala ve své koaliční smlouvě vláda CDU-CSU/SPD již v roce 2006.[39] Tato iniciativa se stala – po rozpačité, ale zjevné politické adopci předchozí i nynější spolkovou vládou – novým, o to více kumulovaným „místem paměti", rozdělujícím a dále diferencujícím vzpomínkovou kulturu současné německé a polské, zprostředkovaně a oslabeně i české společnosti. Vnitroněmecké stranicko-politické vyvažování – a to nejenom v rámci bývalé velké koalice CDU/CSU a SPD, nýbrž i současné koalice CDU-CSU/FDP, resp. i mezi koalicí a opozicí ve Spolkovém sněmu SRN – a zahraničněpolitický spor nečekaných dimenzí (především mezi SRN a Polskem) eskalovaly zájem o tuto ještě neexistující instituci, symbolicky kumulující nejdůležitější stará „místa paměti" německých vyhnanců – místa v symbolice a institucionální představě centra sice sofistikovaně mobilizovaná, při bližším pohledu však zároveň homogenizovaná, zglajchšaltovaná, zbavená bezprostřednosti vzpomínek paměť-

nických generací – a v konečných představách především muzealizovaná a historizovaná.[40]

Aktuální spor tedy je – alespoň v německé dimenzi – sporem o *Deutungshoheit*, interpretační monopol na klíčový topos poválečné německé identity, který však nikdy nebyl ustálen a „paměťově-politicky" (*erinnerungspolitisch*) sjednocen. Představa centra, financovaného i ze spolkového rozpočtu, vyvolává představu, že k tomuto sjednocení může konečně dojít a že se v něm má i *sejít*, jaksi na „na půli cesty", oficiální vzpomínková kultura berlínské republiky s odumírajícím vzpomínkovým ghettem „institucionálních" německých vyhnanců. Biologická nutnost potřebu tohoto setkání jako by urychluje, a to ve chvíli, kdy je většinová německá společnost sice více akceptuje a je mu otevřena – ale ne za každou cenu. I zde platí, že politika vytváří rámcové podmínky, a to i pro historicko-politické diskurzy, kde právě v tomto případě „jazyk konstruuje skutečnost": Angela Merkelová je i zde vnitropoliticky vstřícnější k vyhnaneckým svazům a jejich projektům než její předchůdce, na druhé straně jimi není její základní zahraničněpolitická linie k východním sousedům nijak narušena. Politické elity tedy tomuto finálnímu *rendez-vous* s doposud parciálním světem nehodlají obětovat vztahy s důležitým polským sousedem.[41]

Ještě nedávno velmi frekventované *Benešovy dekrety* jsou oproti tomu dnes již zbaveny, zdá se, své úporně obnovované a „oprašované" aktuálnosti, jakkoliv ještě mají určitý zbytkový mobilizační potenciál, jak ukazují nejenom politické projevy a proklamace na každoročních Sudetoněmeckých dnech, nýbrž na podzim roku 2009 i český prezident Václav Klaus a jeho nečekaně formulované *ultima ratio* pro odmítnutí podpisu *Lisabonské smlouvy* a pro následné vyjednávání příslušného *opt-outu* pro Českou republiku.[42] Požadavky na jejich zrušení, např. ze strany Sudetoněmeckého krajanského sdružení, mají však po vstupu ČR do Evropské unie a po neúspěchu řady paralelních, i značně odvozených a „kolaterálních" soudních kauz značně rituální, tedy udržovací charakter. Postupně se staly především společným, velmi markantním česko-německým, česko-rakouským a česko/slovensko-maďarským „místem paměti", které sice již nevyvolává akutní nebezpečí mezinárodněprávních sporů, ba blokád v evropské politice, avšak jeho rozdělující charakter zůstává: před nedávnem byl rakouský historik mladší střední generace kritizován za to, že učinil Benešovy dekrety nadpisem, ba šifrou pro celá staletí společných dějin Čechů a Rakušanů.[43] S odstupem ně-

kolika let jeho intuitivní, možná i konjunkturální myšlenková operace vypadá trochu jinak: nově vzniklá *Stálá konference českých a rakouských historiků ke společnému kulturnímu dědictví* je totiž opakovaně ze strany rakouských i českých médií konfrontována s otázkou Benešových dekretů. Při bližším pohledu se i v mediálních naracích, a to nejen v této konkrétní souvislosti, jedná a zřejmě ještě bude jednat o kód pro odlišné vnímání dějin 20. století, umožňující generovat mediálně vděčný typ konfliktu, s vyhraněnými výpověďmi politiků i akademických kruhů, v prezentaci pak umožňující „makrorovinu sporu" přenést do působivých „HLP, há-el-pé" (= v nynějším žargonu českých novinářů: *hluboký lidský příběh*)...[44]

Na cestě k německé „trojí paměti": Od aporie k paradoxu, od diskurzu obětí k muzealizaci

V již naznačené atmosféře fyzického odchodu poslední *Erlebnisgeneration* sudetských Němců a německých vyhnanců obecně se již nejeví mnohé archaické termíny a paradigmata jako ze „starého, ztraceného světa" (se zvláštní hořkou ironií je před časem sugestivně charakterizovala Eva Hahnová).[45] Nevystupují již nutně jako aporie, vnímána je spíše jejich odumírající identitotvorná síla, v dnešní fázi zbavovaná svých konfrontačních konotací a proměňovaná v drolící se, nepevný tmel kdysi tak velkého a významného společenství. Sám termín *sudetský Němec* (*Sudetendeutsche*) již není vnímán jako „ideologický bojový výraz" v podobě, jak ho ještě před půlstoletím vnímal Johann Wolfgang Brügel či ještě před nedávnem – v návaznosti na něj – Samuel Salzborn. Dřívější vymezení se vůči československému státu jako hlavní rys sebeklasifikace „sudetského Němce" (zvláště po nástupu Henleinova hnutí) již ztratilo praktický význam.[46]

Podobně transformace *práva na domovinu* (*Heimatrecht*), resp. jeho paralelní, byť jen na první pohled novější zahrnutí pod zastřešující pojem *práva etnických skupin* (*Volksgruppenrecht*), nevyžaduje již utkvělé, uhranuté pozornosti: spolu s širokými garancemi menšinových práv, resp. lidských práv tzv. 2. a 3. generace (v návaznosti na evropskou antidiskriminační legislativu), je řada těchto postulátů – v racionální dimenzi – garantována smluvním základem Rady Evropy. Některé fantaskní nápady vyhnaneckých svazů a iniciativ – a jejich zahraničněpolitických konceptů – pohřbila samotná rea-

lita sjednocující se Evropy, jakkoliv paradoxně právě ona načas povzbudila jejich falešné naděje a fatálně chybné strategie vůči státům východní a střední Evropy, zejména České/Slovenské republice a Polsku.[47] Jejich četba působí po 20 letech jako „z jiného světa" – podobně ovšem působí i občasné politické mobilizace oněch ustrašeně bojovných kruhů, které je chtějí vydávat za latentně přítomný prvek v pomyslné zásobárně německých zahraničněpolitických opcí a plánů. To nijak nesnižuje význam těch hlasů (např. již zmíněného S. Salzborna), jež upozorňovaly na určitá nebezpečí *völkisch*-instrumentalizovaného a „hypertrofovaného" evropského menšinového práva a z řady důvodů poukazovaly na jeho historické kořeny z meziválečného období (zejména po nástupu nacistů k moci), resp. na katalytickou funkci středo- a východoevropských transformací let 1989/90 pro citelné oživení teorie etnických skupin (*Volksgruppenlehre*).[48]

Jakkoliv nelze tyto tendence podceňovat, nelze nevidět, že např. z těchto pozic kritizovaná *Evropská charta regionálních a menšinových jazyků* již dnes vytváří instrument, který lze vhodně uplatňovat nejenom při ochraně menšinových jazyků, ale i menšinové literatury a kultury, a to zejména tam, kde je jejich existence – představující nepochybné depozitum evropského a světového kulturního dědictví – reálně ohrožena příliš úzce vnímaným, „liberálně-demokratickým" přístupem k ochraně menšin. Z českého úhlu pohledu je přitom poměrně často připomínána a příležitostně kritizována německá praxe při ochraně a podpoře lužické srbštiny, resp. lužickosrbské menšiny jako celku.[49] Z dnešní perspektivy se jeví důležitější měřitelná eficience některých ochranných instrumentů než jejich vzdálený teoretický základ: vyostřování protikladu mezi „demokratickým liberalismem" a „*völkisch*-antiliberalismem" při ochraně menšin/etnických skupin nezachycuje celou škálu přístupů a východisek a příliš ideologizuje jejich krajní póly, tj. ochranu *individua* jako příslušníka menšiny, resp. ochranu organického (etnického) kolektivu na základě principu organické rovnoprávnosti všech národů.[50]

V předchozím textu byly naznačeny některé zřetelnější projevy transformace, ne-li transsubstanciace německé historické paměti. Všudypřítomná otázka, do jaké míry tyto transformace ovlivní dosavadní (dožívající?) německou zahraničněpolitickou kulturu zdrženlivosti, civilnosti a multilateralismu, je lákavá již od počátku devadesátých let, avšak i po 20 letech dis-

kusí nevede často k ničemu jinému než k pokládání „nekorektních otázek“ (typu: *Proč stále jenom s Francií?*) – např. v duchu nestora německé literatury o mezinárodních vztazích Hanse-Petera Schwarze či některých (víceméně se opakujících) autorů typu Erica Langenbachera.[51] „Trojí historická paměť“ sjednoceného Německa – na nacismus a jeho zločiny, na zapomenuté a znovunalezené německé oběti, a na „druhé německé dějiny“ (a zločiny režimu SED) – je ve svém pozoruhodném akordu již řadu let skutečností, která (spolu)konstituuje státní *raison d'être* berlínské republiky. Europeizací a vůbec internacionalizací této trojí paměti jako by se zastřel onen *floating gap* (zvláště v nynější tranzitivní fázi) mezi prožívanou komunikativní a institucionalizovanou kulturní pamětí. Právě německá metropole Berlín demonstruje i pokus tuto paměť centrálně muzealizovat – od Kohlem adaptované *Neue Wache* a jeho érou ovlivněného *Deutsches Historisches Museum* přes Schröderovy projekty *Holocaust-Memorial* a *Topographie des Terrors* až po *Zentrum gegen Vertreibungen* Angely Merkelové (ať už se s ním související muzeální projekt bude jmenovat jakkoliv).[52] Jenom jaksi mimochodem bude v srdci Berlína znovuvybudován hohenzollernský *Berliner Schloß*, kterým se – za pomoci nejmodernějších stavebních technologií – převrství a zároveň vytěsní několik vrstev paměti najednou, takřka „jednou ranou“ – na zmizelé císařství, na oběti bombardování, na zmizelou NDR a na její velkou pýchu, zde jen několik let stojící *Palast der Republik*...[53]

Hypotetické zahraničněpolitické implikace

Spekulovat o možných dopadech ukončení tohoto tranzitivního období je sice možné, ale s výsledky samozřejmě jen velmi předběžnými. Zejména mechanický import zde provedené analýzy německého paměťového diskurzu do parametrů tzv. teorie rolí v mezinárodních vztazích (tj. dnes často provozované podřízení se „hegemoniálním diskurzům“) by v tomto případě nemusel být produktivní. Některá „tvrdá fakta“ o posunech ve vztahu mezi minulostí a zahraniční politikou jsou ovšem nesporná. Jejich prostá evidence sice může postrádat prvek objevnosti, na niž si však u našeho subtématu stěží kdo může (ani autor těchto řádků) klást nárok, avšak i v této předběžné podobě je lze shrnout:

- Německá minulost již *není* jednoznačným korektivem či limitem zahraničnepolitického konání berlínské republiky, nepřestává však být *orientačním prvkem* v hodnotovém smyslu.
- Trend *europeizace* zasáhl i hlavní německá „místa paměti", stará i nová – od památky obětí holocaustu přes oběti útěku a vyhnání až po oběti komunistické vlády. U posledního zmíněného místa je ovšem třeba znovu zdůraznit, že se jedná o velmi živé téma komunikativní paměti, neboť pamětníci této doby ještě budou nějakou dobu mezi námi žít a v pomyslné „konkurenci obětí" – a tedy i konkurenci pamětí – zaujímají zvolna první místo.[54]

I muzealizovaná a archivovaná kulturní paměť není pamětí mrtvou, nerovná se zapomnění. Některé mýty o minulosti (či její významná a obecně sdílená zkreslení) padají definitivně až nyní: zatímco legenda o „čistém Wehrmachtu" padla v souvislosti se známou *Wehrmachtausstellung* (1995–2005), další při životě dlouze udržovaná legenda o „čistém *Auswärtiges Amtu*" – jako centra domnělé aristokraticko-měšťanské, konzervativní protinacistické rezistence a logického ohniska červencového povstání 1944 – se rozplynula definitivně až nyní, tj. po zveřejnění výsledků bádání nezávislé komise historiků, založené za tímto účelem v létě 2005 tehdejším spolkovým ministrem zahraničních věcí Josephem Fischerem.[55] Na velkém ohlasu právě vydané knihy zaujme spíše moment překvapení ve veřejné debatě, neboť již předchozí vědecký průzkum této problematiky (neposvěcený však statutem oficiální ministerské komise) „demytologizoval" nimbus tohoto úřadu dostatečně zevrubně – a dostatečně průkazně.[56] Dříve se však veřejně diskutovalo spíše o dílčích, byť zásadních aférách (především ohledně předválečného působení významného politika CDU a kancléře velké koalice let 1966–1969 Kurta Georga Kiesingera v aparátu Wilhelmstrasse), ve veřejnosti však přetrvával obraz, který mj. pomohl konzervovat právě ten zasloužilý muž, jenž v r. 1985 svým projevem k 8. 5. 1945 jednu důležitou kapitolu společenského „zpracování" německé minulosti pomohl otevřít – spolkový prezident Richard von Weizsäcker. Jeho nekritický pohled na vlastního otce Ernsta von Weizsäckera – státního tajemníka v nacistickém ministerstvu zahraničních věcí, jenž se po linii *Auswärtiges Amtu* podílel na koordinaci židovských transportů – je sice lidsky pochopitelný, ale ostře kontrastuje s autorovým jinak velmi otevřeným přístupem k nacistické minulosti.[57]

Uvedený příklad naznačuje, že i tranzit německé společnosti – a s ní i historických prvků německé zahraničněpolitické identity – k „integrované kulturní paměti" na katastrofické 20. století (a roli Německa v něm) nemusí znamenat zapomnění a retuš nacistické minulosti, ba právě naopak: tento tranzit zřejmě umožňuje též mobilizovat „rezervní zapomnění" tam, kde kolektivní práce paměti nebyla dosud vykonána. Přítomnost minulých věcí v současnosti však nelze garantovat pro budoucnost, ona samotná je ostatně – řečeno ústy klasika paměťových diskurzů, francouzského filozofa Paula Ricoeura – „svého druhu záhadou" (*énigme*). I jím požadovaná a propagovaná „povinnost paměti" (*devoir de mémoire*), zejména ve vztahu k utrpení různých skupin obyvatelstva, kde za toto utrpení nesl zodpovědnost moderní stát 20. století, je stále jenom postulátem: povinnost totiž směřuje do budoucnosti, paměť se ale vztahuje k minulosti.[58]

Pokusy formulovat přesvědčivý konceptuální rámec pro kauzální vztah kolektivní (historické) paměti a mezinárodních vztahů jsou stále příliš nedostatečné a zpravidla nejdou za rámec zjištění, že „historie", „kultura" či „ideje" jsou sice důležité (a v souvislosti s tradičním pojmem tzv. kulturní hegemonie dokonce velmi důležité), avšak obtížně měřitelné a empirickými přístupy většiny sociálních věd sotva postižitelné. Omezení a především sebeomezení Německa po druhé světové válce (např. ve vztahu k zahraničním operacím Bundeswehru, k vlastnímu jadernému vyzbrojení, v diskurzivní rovině též v politicky korektní absenci „reálpolitiky" v zahraničněpolitickém uvažování), resp. výjimečné postavení Izraele, kdy se tento stát a jeho nesamozřejmá existence sama o sobě stala univerzálním „místem paměti" na holocaust (se zjevnými implikacemi na podobu izraelské zahraniční politiky), jsou jen dvěma výmluvnými příklady, poukazujícími na nutnost užší mezioborové kooperace historie a mezinárodních vztahů.[59]

Nabízená paleta pohledů na problematiku německé historické paměti, jejích současných transformací a zjevných implikací, resp. souvislostí s německou zahraniční politikou, je formulována v době, kdy i u nás je třeba navázat na sotva započaté diskuse o vztazích a „interdisciplinárním soužití" mezi historií, mezinárodními vztahy a politickými vědami vůbec. Nedávné diskusi k epistemologii společenských věd – v relaci k oboru mezinárodních vztahů – jako by dominoval „zastaralý a fiktivní střet" (Petr Kratochvíl) mezi pozitivismem a normativismem (resp. jeho deriváty) v teorii mezinárodních vztahů.[60] Opakovaně byla shledávána „nežádoucí dichotomie" *his-*

torie/teorie, tj. dichotomie, která se v této juxtapozici zřejmě ocitla v souvislosti s konsolidací tohoto u nás (vlastně) mladého oboru v devadesátých letech – oboru mladého krátkým trváním jeho svobodného rozvoje, mladého i díky nastupující, mezinárodně již vyškolené vědecké generaci. Její sklon k diskurzivní stringenci může přirozeně být zneklidňující. Historikové ovšem na výhrady a strach ze staré *doxy* disciplíny mezinárodních vztahů (tj. politické a diplomatické historie) musí reagovat – při vším „respektu k historickému prameni" – nabídkou výsledků své práce v multiparadigmatické matrici, kladením nových otázek a propagací vlastních inovovaných postupů.[61] Posun je přitom zjevný: „nové" dějiny mezinárodních vztahů plynule přešly od klasických dějin diplomacie k analýze širších sociálních faktorů mezinárodních vztahů (jistě i pod vlivem konjunktury strukturalisticky pojatého sociálněhistorického bádání v sedmdesátých až devadesátých letech), aniž se tím ovšem zcela zúžil prostor pro klasické přístupy, zaměřené na hlavní a klasické aktéry zahraniční politiky (státy, vlády, zahraničněpolitické elity).[62] Dosavadní „dialog hluchoněmých" (Friedrich Kiessling), tj. historie a mezinárodních vztahů, by neměl ustrnout, ba přerůst v boj o hegemonii paradigmat, za nímž se ovšem často skrývá – u nás, v Německu a leckde jinde – především zuřivý zápas o přerozdělení skrovných finančních prostředků na stále méně žádaný společenskovědní výzkum. I tento historikův text k tomu měl být drobným příspěvkem.[63]

Shrnutí, závěry, doporučení

Česká republika by měla intenzivněji a systematičtěji reflektovat možné dopady transformace německé historické paměti na německou zahraničněpolitickou kulturu a identitu. „Komunikativní" historická paměť na druhou světovou válku a holocaust je strukturována jinak než nastupující paměť „kulturní" – živé pamětníky nahrazují rituály, znaky, muzea; zároveň došlo k europeizaci vzpomínek na vyvraždění evropských Židů a vznikl tak jeden z ústředních *zakladatelských mýtů* sjednocující se Evropy s hustou sítí institucionalizované vzpomínky, navazující na poněkud odlišně definovanou síť americkou. Ta je ovlivněna i fenoménem specifické *amerikanizace* holocaustu, resp. amerického vzpomínání na holocaust spolu se synchronií probuzené „negativní historické paměti" na doposud opomíjené oběti americké

civizační mise (původní indiánské obyvatelstvo, černí otroci).[64] Místo Německa v takto „europeizované“ a „amerikanizované“ kulturní paměti totiž přestává být výlučné, hradba mezi ním a ostatními Evropany jako by mizí.

Současně s židovskými oběťmi této války vplývají do kulturní paměti a do společenství jejích obětí – z „vnitřního vyhnanství“ německé společnosti – německé oběti války a vyhnání. Z pozměněných poloh německého historicko-politického diskurzu vyplývá, lapidárně řečeno (nechť si český čtenář toto zjištění představí v konjunktivu cizího mínění, který bohužel čeština nezná), že totiž *Tätervolk* (národ pachatelů) nyní již neexistuje – podobně jako *Opfervolk* (národ obětí). Strukturálně uzavřené diskurzy obětí a pamětníků (s typickými spory o kauzální řetězce a o roli pachatelů a obětí) nahrazují rituály kolem vnitřně proměněných *míst paměti*; potomci pachatelů se již necítí být pachateli samotnými, potomci obětí již nejsou oběťmi. Účinnost rituálů však udržuje i kulturní paměť v jisté bdělosti a normativní síle.

Transformace kolektivních historických pamětí v ČR a v Německu a jejich nové parametry zcela zřejmě již umožňují nově nastavit i tradiční česko-český, česko-německý a česko-sudetoněmecký dialog. Ten má nadále významnou identitotvornou funkci především pro českou společnost a pro většinou indiferentní, ale stále významnou skupinu německých a rakouských občanů s rodinnou a osobní afinitou k bývalému Československu. Bilance posledních let naznačuje, že může být poněkud uvolněnější („*entspannter*“, jak se vyjádřil v listopadu 2010 na Pražském hradě německý spolkový prezident Christian Wulff). V konkrétní rovině se to již projevuje především odstraňováním komunikačních blokád v česko-bavorských politických vztazích (viz návštěva bavorského premiéra Horsta Seehofera v ČR v prosinci 2011, resp. politická prohlášení při té příležitosti formulovaná). Tyto významné posuny – jistě nejenom sémantické – mohou potomkům našich bývalých německých spoluobčanů pomoci lépe identifikovat svoji přiměřenou, nezastupitelnou a pokud možno užitečnou roli v česko-německých vztazích.

Westbindung sjednoceného Německa sice ještě zůstává mantrou německé zahraniční politiky, její obsahy se ale postupně rozostřují. Jeho střízlivá poválečná *zdrženlivost* se ovšem posunula směrem k „odpovědné rozhodnosti“, minimálně z dnešní aktuální perspektivy (viz německý důrazný přístup při řešení evropské měnové krize v r. 2010). Též vojenská angažovanost v stabilizačních *out of area* operacích, tak stydlivě a opatrně akceptovaná v devadesátých letech, se stala samozřejmostí.

Evropská unie, a tím spíše její případné budoucí silné jádro (či občas jako varianta diskutovaná „severní“ EU), bude trvale a bezprostředně ovlivňována Německem. Česká republika se 20 let po „pádu železné opony“ vrátila do dlouhodobých koordinátů evropské politiky, kdy Německo výrazně spoluurčovalo a formovalo podobu jejího středu – ve smyslu *ordnungspolitische Macht*. Východní rozšíření EU tuto pozici bezpochyby posílilo. Děje se tak ovšem ve zcela odlišné politické a hospodářské konstelaci, kdy Německo – nepodlehnuvší šalbám *new economy* nedávných předkrizových let (a to ani ve struktuře svých tradičních, převážně univerzálních bank) – zůstává (po Číně) „exportním velmistrem světa“, ovšem s 60 % svého vývozu do zemí EU. Tyto koordináty musíme *nolens volens* vážně vnímat i z české perspektivy, v jejich rámci realisticky formulovat své skutečné zájmy a utkvěle nekonstruovat – při pochopitelné péči o kvalitu euroatlantického partnerství – jinak nastavená, avšak zcela zřejmě iluzorní spojenectví mimo rámec EU. V této optice o to více vyniká důležitost intenzivního partnerství ve střední Evropě (Visegrád), které při vší své křehkosti může i bilaterálně – z dobrých důvodů – nabývat kvalit partnerství „strategického“ (zejména s Polskem).

Facit: ve střední Evropě coby stále zřetelnějším, byť i nadále fragilním subregionu rozšířené Evropské unie *byli, jsme a zůstaneme*, zůstaneme tedy i v našem nerozlučném sousedství s dramaticky se proměňujícím Německem. I při nutném přijetí této banální danosti (která však nebyla pro každého v uplynulých 20 letech zcela samozřejmá) si lze zachovat opatrnou naději, řečeno v návaznosti na metaforu Ivána Berenda, že se (snad) již jen a pouze nevracíme – z periferie na periferii, od kapitalismu ke kapitalismu či z Evropy do Evropy...[65]

Poznámky

[1] V originálu řečeno jde o „die Tradition in uns, die über Generationen, in jahrhunderte-, ja teilweise jahrtausendelanger Wiederholung gehärteten Texte, Bilder und Riten, die unser Zeit- und Geschichtsbewußtsein, unser Selbst- und Weltbild prägen“. Srv. Assmann, Jan (2006): *Thomas Mann und Ägypten*. München: C. H. Beck, zde s. 70.

[2] Assmann, Aleida (2006): *Der lange Schatten der Vergangenheit. Erinnerungskultur und Geschichtspolitik.* München: C. H. Beck, s. 51–61, zde s. 54.

[3] Rüsen, Jörn (2004): „Historical Consciousness: Narrative Structure, Moral Function, and Ontogenetic Development“. In: Seixas, P. (ed.): *Theorizing Historical Consciousness*. Toronto: University of Toronto Press, s. 63–85, zde s. 66.

[4] Srv. např. Šubrt, Jiří–Vinopal, Jiří (2010): „K otázce historického vědomí obyvatel české republiky". *Naše společnost*, 8 (1): 9–20.

[5] Cit. dle Vajdová, Zdenka (2004): „Politická kultura: krátká historie konceptu a aktualita výzkumu". In: Trützschler von Falkenstein, E.–Voráček, Emil (eds.): *Politická kultura. Německo–Česko / Politische Kultur. Deutschland–Tschechien.* Praha: Eva – Milan Nevole, s. 18–40, zde s. 19–20. Tato široká definice je aplikovatelná i na její důležitou tematickou součást, tj. zahraničněpolitickou kulturu státu (či možná lépe: společnosti).

[6] K srovnávacím výzkumům identit/alterit nejnověji např. Jörissen, Benjamin–Zirfass, Jörg (eds.) (2010): *Schlüsselwerke der Identitätsforschung*. Wiesbaden: Verlag für Sozialwissenschaften. Interdisciplinární pohled nabízí v podobě vysokoškolské učebnice Abels, Heinz (2010): *Identität*. Wiesbaden: Verlag für Sozialwissenschaften. Již klasickým dílem historickým (úspěšně zavádějícím odvozené termíny jako např. *otevřená / uzavřená identita*) je Assmann, Aleida–Friese, Heidrun (1998): *Identitäten (Erinnerung, Geschichte, Identität)*. Frankfurt/M.: Suhrkamp Verlag. K identitám moderny a postmoderny velmi instruktivně Eickelpasch, Rolf–Rademacher, Claudia (2004): *Identität*. Bielefeld: Transcript Verlag, s. 56–115.

[7] Souhrnně a s mírnou skepsí ve všeobecnou použitelnost kategorie zahraničněpolitické identity (viz níže v textu) Risse, Thomas (2007): „Deutsche Identität und Außenpolitik". In: Schmidt, S.–Hellmann, G.–Wolf, R. (eds.): *Handbuch zur deutschen Außenpolitik*. Wiesbaden: Verlag für Sozialwissenschaften, s. 49–61.

[8] Wendt, Alexander (1992): „Anarchy Is What States Make of It. The Social Construction of Power Politics". *International Organization*, 46 (2): 391–425, zde s. 397, 405–406. Cit. dle Eberle, Jakub (2010): „Zdroje a vývoj postoje Spolkové republiky Německo k rozšiřování NATO v letech 1990–97". Bakalářská práce. Praha: Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, s. 8–27.

[9] Tewes, Hennig (2002): *Germany, Civilian Power and the New Europe: Enlarging NATO and the European Union.* Basingstoke: Palgrave, s. 25.

[10] Markovits, Andrei–Reich, Simon (1997): *The German Predicament. Memory and power in the new Europe.* Ithaca New York/London: Cornell University Press, s. 43–58, 203–208; Schwarz, Hans-Peter (1985): *Die gezähmten Deutschen: von der Machtbesessenheit zur Machtvergessenheit.* Stuttgart: DVA, s. 105–152.

[11] Risse (2007): op. cit., s. 60.

[12] Anderson, Benedict (1998): *Die Erfindung der Nation. Zur Karriere eines folgenreichen Konzepts*. Berlin: Ullstein, s. 14–16.

[13] Risse (2007): op. cit., s. 51.

[14] Například (a to na základě prací Eugena Lemberga z 50. let) Hahn, Eva (2007): „Das völkische Stereotyp ‚Osteuropa' im Kalten Krieg. Eugen Lembergs ‚Erkentnisse' über Osteuropa aus der Sicht der historischen Stereotypenforschung". In: Hahn, H. H.–E. Mannová, E. (eds.): *Nationale Wahrnehmungen und ihre Stereotypisierung. Beiträge zur Historischen Stereotypenforschung*. Frankfurt M.–Berlin–Bern: Peter Lang, s. 401–441.

[15] Srv. zejména Siebs, Benno-Eide (1999): *Die Außenpolitik der DDR.* Paderborn–Wien aj.: F. Schöningh, s. 17–32, 409–419; Pfeil, Ulrich a kol. (2001): *Die DDR und der Westen. Transnationale Beziehungen 1949–1989.* Berlin: Ch. Links Verlag, s. 7–38; Scholtyseck, Joachim (2003): *Die Außenpolitik der DDR.* München: R. Oldebourg, s. 60–68, 134–140, 163–164; Wentker, Hermann (2007): *Außenpolitik in engen Grenzen. Die DDR im internationalen System 1949–1989.* München: R. Oldenbourg, s. 1–23, 477–563, zde s. 555–563 aj.

[16] Tento koncept autor rozvinul na mnoha místech, souhrnně např. v novějším příspěvku – Kleßmann, Christoph (2005): „Spaltung und Verflechtung – ein Konzept zur integrierten Nachkriegsgeschichte

1945 bis 1990“. In: Kleßmann, Ch. (ed.): *Teilung und Integration. Die doppelte deutsche Nachkriegsgeschichte*. Bonn: Bundeszetrale für politische Bildung, s. 10–19.

[17] Signální funkci zde mělo nové pojetí oslav povstání 17. 6. 1953, tj. jednoho z centrálních „míst paměti“ (*lieux de mémoire*) poválečných německých dějin, v r. 2003, které nečekaně překročilo rámec obvyklých nedělních projevů a *Pflichtübungen* a dosáhlo široké společenské rezonance. Změnu tohoto paradigmatu přesvědčivě doložili již např. Mählert, Ulrich–Wilke, Manfred (2004): „Die DDR – Forschung – ein Auslaufsmodell? Die Auseinandersetzung mit der DDR-Diktatur seit 1989“. *Deutschland Archiv*, 37 (3): 465–474, zde s. 473–474.

[18] K uvedeným třem typům konstrukcí identity viz Eisenstadt, Shmuel N.–Giesen, Bernd (1995): „The Construction of Collective Identity“. *Archives européennes de sociologie*, 36: 72–102. Srv. Risse (2007): op. cit., s. 51–52.

[19] K tomu obecněji Räther, Ulrich (2001): „‚Das Andere‘ in Tradition und Konzeption deutscher auswärtiger Kulturpolitik“. In: Buchowski, M. (ed.): *Die Konstruktion des Anderen in Mitteleuropa = The construction of the other i Central Europe: Diskurse, politische Strategien und soziale Praxis*. Frankfurt/Oder: Collegium Polonicum, s. 207–222.

[20] Například ve zvláště extrémní poloze Čelovský, Bořivoj (2000): *Mnichovský syndrom*. Ostrava: Tilia, s. 82–91, v méně vypjatých polohách i leckde jinde, opakovaně na stránkách deníku *Haló noviny* či čtrnáctideníku *Národní osvobození*. Atmosféru v Polsku v tomto ohledu popisuje velmi vyváženě např. Loew, Peter-Oliver (2006): „Feinde, überall Feinde. Psychogramm eines Problems in Polen“. *Osteuropa*, 56 (11–12): 33–51.

[21] Assmann, Aleida–Friese, Heidrun (1998): „Einleitung“. In: Assman, A.–Friese, H. (eds.): *Erinnerung, Geschichte, Identität* 3: *Identitäten*. Frankfurt/M.: Suhrkamp, s. 11–23.

[22] Volně cit. dle Olšáková, Doubravka (2008): „‚Lieux de mémoire‘ ve střední Evropě“. *Český časopis historický*, 106 (1): 209–211, zde s. 209.

[23] Podrobnou bibliografii k dějinám německých historických kontroverzí (tematicky a geograficky strukturovanou) přináší např. Seybold, Dietrich (2005): *Geschichtskultur und Konflikt. Historisch-politische Kontroversen in Gesellschaften der Gegenwart*. Bern/Berlin: Peter Lang, s. 315–385.

[24] V této perspektivě jako by největšími oběťmi byla zničená německá města, v literatuře často „vylidněná“ a redukovaná na soubor nenávratně ztracených uměleckých památek a jedinečných urbanistických souborů. Srv. např. Beseler, Hartwig–Gutschow, Niels (1988): *Kriegsschicksale deutscher Architektur*. Neumünster: Karl Wachholtz Verlag; pro území bývalé NDR pak především Eckardt, Götz (ed.) (1980): *Schicksale deutscher Baudenkmale im Zweiten Welkrieg. Eine Dokumentation der Schäden und Totalverluste auf dem Gebiet der Deutschen Demokratischen Republik*. Berlin: Henschel.

[25] Kettenacker, Lothar (1997): „Der Zweite Weltkrieg als Bestandsteil des britischen Nationalbewußtseins“. In: Afflerbach, H.–Cornelissen, Ch. (eds.): *Sieger und Besiegte. Materielle und ideelle Neuorientierungen nach 1945*. Tübingen–Basel: Francke, s. 75–86.

[26] Bezprostřední kritickou reakci formuloval např. Ritterband, Charles E. (1992): „Späte Ehrung für ‚Bomber-Harris‘. Enthüllung eines Denkmals am Londoner Stadtrand“. *Neue Zürcher Zeitung*, 1. 6. 1992.

[27] Seybold (2005): op. cit., s. 97–98.

[28] Ještě před vydáním níže uvedené Friedrichovy knihy byla německá média zaplněna četnými příspěvky, v nichž se morálně a historicky „odvažovala“, resp. „vyvažovala“, německá a britská vina (odpovědnost) v souvislosti s tímto tématem. Srv. Sontheimer, Michael (2002): „Schillerndes Ungeheuer. Zur Debatte und die Rolle von Churchill als Entscheidungsträger“. *Der Spiegel*, 55 (49): 156–157; Weinstein, Adelbert (1998): „Dresden – Ein Vorgriff auf Hiroshima. Am Anfang war Coventry, dann schlug England zurück und ‚conventrierte' Deutschland“. *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 13. 2. 1998.

[29] Friedrich, Jörg (2004): *Der Brand. Deutschland im Bombenkrieg 1940–1945.* Berlin: List Taschenbuch (Ullstein Group), s. 63–72. Recenzi Friedrichova sporného díla, bilanci následné debaty a její zařazení do německé historické *Streitkultur* provedl zejm. Pešek, Jiří (2005): „Friedrichův ‚Požár'. Německé publikum a německá historiografie". In: Kaiserová, K.–Pešek, J. (eds.): *Viribus unitis. Nedosti bylo Jana Křena (Janu Křenovi k pětasedmdesátinám)*. Ústí nad Labem: Albis international, s. 53–74.
[30] Friedrich (2004): op. cit., s. 515.
[31] Kunštát, Miroslav (2005): „Německo hledá své hrdiny. Jak se proměňuje pohled na novodobé dějiny". *Respekt* 16 (8): 18.
[32] Goldhagen, Daniel Jonah (1996): *Hitlers willige Vollstrecker. Ganz gewöhnliche Deutsche und der Holocaust.* Berlin: Siedler. Následnou německou debatu v její odborné i veřejné dimenzi (se zachycením recepce v dalších zemích) mapuje zejm. sborník Heil, Johannes–Erb, Rainer (eds.) (1998): *Geschichtswissenschaft und Öffentlichkeit. Der Streit um Daniel M. Goldhagen.* Frankfurt/M.: Fischer.
[33] Wehler, Hans-Ulrich (2003): *Konflikte zu Beginn des 21. Jahrhunderts. Essays.* München: C. H. Beck, s. 36–40, zde 40. Srv. Pešek (2005): op. cit., s. 71–72.
[34] Naumann, Klaus (2004): „Institutionalisierte Ambivalenz. Deutsche Erinnerungspolitik und Gedenkkultur nach 1945". *Mittelweg*, 36 (2): 64–75.
[35] Kittel, Manfred (2007): *„ Vertreibung der Vertriebenen?" Der historische deutsche Osten in der Erinnerungskultur der Bundesrepublik (1961–1982)* (= zvláštní číslo ediční řady časopisu *Vierteljahreshefte für Zeitgeschichte*). München: R. Oldenbourg Verlag, s. 31–58, 169–186.
[36] Autor těchto řádek je si vědom obtíží s českým překladem a s českým vědeckým a politickým kontextem pojmu *Vertreibung* a od něho odvozeného *Vertriebene(r)*. Českým překladem *vyhnanec, vyhnanci* tedy reflektuje – s ohledem na kontext německých diskusí a literatury – především onen široký okruh osob definovaný v § 1 německého Spolkového zákona o vyhnancích a uprchlících (Bundesvertriebenengesetz [BVFG], srov. BGBl I, s. 1201 sq. z 19. 5.1953) ve znění pozdějších předpisů, který do tohoto pojmu zahrnuje osoby německé státní příslušnosti, resp. německé národnosti, které se nacházely na býv. východních německých územích dle stavu k 31. 12. 1937, resp. i mimo tyto hranice (pro tuto podskupinu, tj. i pro sudetské Němce, legislativa užívá termín *Heimatvertriebene(r),* vyhnanec z vlasti), a to s připomenutím faktu, že sem patří i lidé, kteří tato území opustili po 30. 1. 1933 z důvodů politické opozice proti nacionálněsocialistickému režimu, z důvodů rasových či světonázorových, či na základě bilaterálních smluv mezi Německem a dalšími státy sem přišli a museli v důsledku válečných a poválečných událostí toto území opustit, resp. že sem patří i tzv. vysídlenci (*Umsiedler*), kteří přišli do SRN před 1. 7. 1990, a některé další specifické podskupiny.
[37] Srv. Lemberg, Hans (1992): „ ‚Ethnische Säuberung'. Ein Mittel zur Lösung von Nationalitätenproblemen?". *Aus der Politik und Zeitgeschichte*, 42 (46): 27–38. Srv. především Naimark, Norman M. (2001): *Fires of Hatred. Ethnic Cleansing in Twentieth-Century Europe.* Harvard: Harvard University Press, resp. na časově mnohem širším historickém prospektu Bell-Fialkoff, Andrew (1996): *Ethnic Cleansing.* New York: St. Martin's Press – v návaznosti na starší, nepříliš recipovaný draft Bell-Fialkoff, Andrew (1993): „A brief history of ethnic cleansing". *International Affairs*, 72 (3): 110–121.
[38] V českém prostředí se běžně používá matoucí, v médiích však zavedená singulární varianta „*Centrum proti vyhnání*", která ovšem evokuje pouze jednu historickou událost či proces, tj. především vyhnání a nucené vysídlení Němců po druhé světové válce – a stává se tak samozřejmě bezděčnou a zužující interpretací. Rovněž termín „*Benešovy dekrety*" prošel v českém i zahraničním prostředí pozoruhodnou adoptivní historií, přičemž sledování úspěšné kariéry tohoto pojmu by jistě zaplnilo objemné svazky. Autor tohoto textu si je plně vědom jeho věcné nesprávnosti (adekvátnější, resp. věcně správnější je např. označení „*dekrety prezidenta republiky*" etc.), nicméně výrazným středoevropským *místem paměti* se staly právě pod tímto označením. Případné polemiky s jeho správností (vedené za-

časté i velmi vášnivě a rozhořčeně) na této skutečnosti nic nezměnily, proto jsou i v dalším textu – jenž je především selektivní *diskurzivní analýzou* – takto používány.

[39] „Die Koalition bekennt sich zur gesellschaftlichen wie historischen Aufarbeitung von Zwangsmigration, Flucht und Vertreibung. Wir wollen im Geiste der Versöhnung auch in Berlin ein *sichtbares Zeichen* (= podtrženo autorem) setzen, um (...) an das Unrecht von Vertreibungen zu erinnern und Vertreibung für immer zu ächten. [Koalice se hlásí ke společenskému i historickému zpracování nucené migrace, útěku a vyhnání. V duchu smíření chceme také v Berlíně dát *viditelné znamení* (...), které by připomínalo bezpráví vyhnání a vyhnání navždy odsoudilo].“ Srv. Gemeinsam für Deutschland (2006): Mit Mut und Menschlichkeit. Koalitionsvertrag von CDU, CSU und SPD. Berlin: Presse- und Informationsamt der Bundesregierung, s. 132.

[40] Literatura k související problematice (šifra: *Zentrum gegen Vertreibungen*) narostla mezitím do nepřehledných dimenzí. Výstižný úvod představuje např. Franzen, Erik K. (2008): „Der Diskurs als Ziel? Anmerkungen zur deutschen Erinnerungspolitik am Beispiel der Debatte um ein ‚Zentrum gegen Vertreibungen' 1999–2005“. In: Haslinger–Franzen, K. E.–Schulze Wessel, M. (eds.): *Diskurse über Zwangsmigrationen in Zentraleuropa. Geschichtspolitik, Fachdebatten, literarisches und lokales Erinnern seit 1989*. München: R. Oldenbourg Verlag 2008, s. 1–30; resp. Majewski, Piotr M. (2008): „Zwischen Versöhnung und Verteidigung nationaler Interessen. Die polnische Debatte über die Aussiedlung der deutschen Bevölkerung nach dem Zweiten Weltkrieg vor dem Hintergrund der Diskussionen in der Tschechischen Republik“. Tamtéž, s. 31–58; resp. i vyčerpávající bibliografie odborné i veřejné debaty v SRN a v Polsku, tamtéž, s. 433–500. Pro první fázi debaty – i metodologickou dimenzi její reflexe – mají centrální význam dvě tematická čísla jednoho z centrálních německých historických periodik: Danyel, J.–Ther, P. (eds.) (2003): „Flucht und Vertreibung in europäischer Perspektive“. *Zeitschrift für Geschichtswissenschaft* (dále: *ZfG*), 51 (1); resp. titíž (eds.) (2005): „Nach der Vertreibung: Geschichte und Gegenwart einer kontroversen Erinnerung“. *ZfG*, 53 (10).

[41] Franzen, Erik K. (2008): „Die Akteure des Vertreibungsdiskurses in der Bundesrepublik Deutschland“. In: Strobel. T.–Maier, R. (eds.): *Das Thema Vertreibung und die deutsch-polnischen Beziehungen in Forschung, Unterricht und Politik*. Hannover: Verlag Hahnsche Buchhandlung, s. 61–68, zde s. 68.

[42] Klausovu pozici a následné jednání stručně sumarizoval a zdůvodnil – v prezidentově optice – vedoucí jeho kanceláře, srv. Weigl, Jiří (2009): „O ‚Lisabonské výjimce' a věcech souvisejících“. *CEP--Newsletter Centra pro ekonomiku a politiku*, 11, s. 1–2. Srv. též *Prohlášení prezidenta republiky ze dne 9. října 2009 k ratifikaci Lisabonské smlouvy*, 9. 10. 2009. On-line: **www.hrad.cz/cs/prezident-cr/soucasny-prezident-cr-vaclav-klaus/vybrane-projevy-a-rozhovory/95.shtml**.

[43] Perzi, Niklas (2003): *Die Beneš-Dekrete: eine europäische Tragödie.* St. Pölten/Wien/Linz: Niederösterreichisches Pressehaus, s. 9–12. Srv. např. hyperkritickou recenzi Salzborn, Samuel (2003): „Rezension zu: Perzi, Niklas: Die Beneš-Dekrete. Eine europäische Tragödie. St. Pölten 2003“. In: *H--Soz-u-Kult*, 19. 12. 2003. On-line: **hsozkult.geschichte.hu-berlin.de/rezensionen/2003-4-164**. Že autor sám nepřejímá nekriticky *völkisch*-ideologii a vzorce myšlení, ukazují ostatně i jiné jeho práce na toto téma, např. Perzi, Niklas (2005): „Der Weg zu Vertreibung und Enteignung? Die ‚Beneš-Dekrete' und die Deutsch-Tschechische Frage“. In: Reif, E.–Schwarz I. (eds.): *Zwischen Konflikt und Annäherung. Ein interdisziplinäres Friedensprojekt zum Thema „interkulturelle Kommunikation“ mit Tschechien*. Wien: Mandelbaum-Edition Südwind, s. 115–136.

[44] Za mnohé mediální zkratky srv. např. první české zprávy o vzniku příslušného grémia na informačním serveru *Hospodářských novin*. On-line: **domaci.ihned.cz/c1-38268730-ministri-zahranici-benesovy-dekrety-bude-zkoumat-cesko-rakouska-komise**.

[45] Hahnová, Eva (1996): *Sudetoněmecký problém: obtížné loučení s minulostí*. Praha: Prago Media, s. 40–89, 174–241; Hahnová, Eva–Hans Henning Hahn (2002): *Sudetoněmecká vzpomínání a zapomínání*. Praha: Votobia, s. 17–35, 111–182, 192–197 aj.

[46] Salzborn, Samuel (2000): *Grenzenlose Heimat. Geschichte, Gegenwart und Zukunft der Vertriebenenverbände*. Berlin: Elefantenpress, zde s. 33; Brügel, Johann Wolfgang (1967): *Tschechen und Deutsche 1918–1938*. München: Nymphenburger Verlaghandlung, zde s. 116–119.

[47] Salzborn, Samuel (2001): *Heimatrecht und Volkstumskampf. Außenpolitische Konzepte der Vertriebenenverbände und ihre praktische Umsetzung*. Hannover: Offizin Verlag, zvl. s. 10–14, 57–143.

[48] Salzborn, Samuel (2005): *Ethnisierung der Politik. Theorie und Geschichte des Volksruppenrechts in Europa*. Frankfurt–New York: Campus, s. 59–88, 193–285, zde s. 258–285.

[49] Salzborn (2005): op. cit., s. 265–295, zde s. 292. Srv. Hartmanová, Lenka (2006): „Aplikace jazykového práva a jazykové politiky při ochraně menšin v SRN. Na příkladu sporu lužickosrbských obcí Crostwitz a Radibor se státem Sasko v letech 2001–2006." Diplomová práce. Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav germánských studií.

[50] Salzborn (2005): op. cit., s. 73–78.

[51] Schwarz, Hans-Peter (2005): *Republik ohne Kompass. Anmerkungen zur deutschen Außenpolitik*. Berlin: Propyläen, s. 69–264, zde s. 139–156; Langenbacher, Eric (2010): „Still the Unmasterable Past? The Impact of History and Memory in the Federal Republic of Germany". *German Politics*, 19 (1): 24–40. Další jeho práce, na „interdisciplinárním švu" mezi historiografií, politologií a mezinárodními vztahy obratně usazené a tudíž i často citované.

[52] K berlínským „centrálním" projektům na památku obětí nacismu srv. Endlich, Stephanie (2007): *Wege zur Erinnerung. Gedenkstätten und Orte für die Opfer des Nationalsozialismus in Berlin und Brandenburg*. Berlin: Metropol, s. 35–475. Viz též práce uvedené v pozn. 40.

[53] Langenbacher (2010): op. cit., s. 28–28, 35.

[54] Schwelling, Birgit (2007): „Die Außenpolitik der Bundesrepublik und die deutsche Vergangenheit". In: Schmidt, S.–Hellmann, G.–Wolf, R. (eds.): *Handbuch zur deutschen Außenpolitik*. Wiesbaden: Verlag für Sozialiwissenschaften, s. 101–111, zde s. 104.

[55] Conze, Eckart–Frei, Norbert–Hayes, Peter–Zimmermann, Moshe (2010): *Das Amt und die Vergangenheit. Deutsche Diplomaten im Dritten Reich und in der Bundesrepublik*. München: Karl Blessing Verlag.

[56] Například Browning, Christopher R. (1978): *The Final Solution and the German Foreign Office. A Study of Referat D III of Abteilung Deutschland 1940–1943*. New York: Holmes & Meier (v r. 2010 vyšlo i německy v rozšířené a aktualizované podobě péčí Forschungsstelle Ludwigsburg); Döscher, Hans-Jürgen (1987): *Das Auswärtige Amt im Dritten Reich. Diplomatie im Schatten der „Endlösung"*. Berlin: Siedler Verlag; týž (1995): *Verschworene Gesellschaft: das Auswärtige Amt unter Adenauer – zwischen Neubeginn und Kontinuität*. Berlin: Akademie Verlag aj.

[57] Weizsäcker, Richard von (2000): *Čtvero zastavení. Vzpomínky politika*. Praha: Prostor, s. 43–73, zvl. s. 47–56, resp. s. 89–101 (český překlad německého vydání z r. 1997).

[58] Ricoeur, Paul (2004): *Gedächtnis, Geschichte, Vergessen*. München: Wilhelm Fink Verlag, s. 139–146, 441–540 (německý překlad Ricoeurova díla *La mémoire, l'histoire, l'oubli* z r. 2000). Srv. Emler, David (2010): *Historie a paměť v díle Paula Ricoeura*. Rukopis určený k publikaci v časopisu *Acta Universitatis Carolinae – Studia territorialia* (v tisku, využit zde se svolením autora), resp. tematické číslo *La pensée Ricoeur* pařížské revue *Esprit*, 323 (mars/avril 2006).

[59] Opakovaná zjištění o souvislosti mezi typem historické paměti, její pluralizací a (demokratickou, resp. nedemokratickou) politickou kulturou hraničí s objevováním již objeveného. Srv. Langenbacher, Eric (2010): „Collective Memory as a Factor in Political Culture and International Relations". In: Langenbacher, E.–Shain, Y. (eds.): *Power and the Past. Collective Memory and International Relations*. Washington: Georgetown University Press, s. 13–49.

[60] Kratochvíl, Petr (2006): „Pozitivismus a normativismus v mezinárodních vztazích. O střetu zastaralého a fiktivního". *Mezinárodní vztahy*, 41 (speciální číslo na téma *Fórum k epistemologii společenských věd*), s. 38–46.

[61] Zajímavý podnět k diskusi na toto téma nabídl před nedávnem Drulák, Petr (2007): „Zamyšlení nad českým oborem mezinárodních vztahů: Pokus o bourdieovský pohled". *Mezinárodní vztahy*, 42 (3): 69–79, který je možno chápat i jako dobře míněnou „hozenou rukavici" historikům – především historikům mezinárodních vztahů a politiky. V reakci na tento článek srv. Kunštát, Miroslav (2009): „Role křesťanských církví v rekonciliačních procesech ve střední Evropě – polsko-německý a česko-německý případ". *Mezinárodní vztahy*, 44 (3): 5–32, zde s. 25–26.

[62] Viz zejména Conze, Eckart–Lappenküpper, Ulrich–Müller, Guido (eds.) (2004): *Geschichte der internationalen Beziehungen. Erneuerung und Erweiterung einer historischen Disziplin*. Köln: Böhlau. K tomu srv. souhrnnou recenzi na tento a další příbuzné nové německé tituly – Marcowitz, Reiner (2005): „Von der Diplomatiegeschichte zur Geschichte der internationalen Beziehungen. Methoden, Themen, Perspektiven einer historischen Teildisziplin". *Francia – Forschungen zur westeuropäischen Geschichte*, 32 (3): 75–100.

[63] Kiessling, Friedrich (2002): „Der ‚Dialog der Taubstummen' ist vorbei. Neue Ansätze in der Geschichte der internationalen Beziehungen des 19. und 20. Jahrhunderts". *Historische Zeitschrift*, 275 (2002): 651–680; Marcowitz (2005): op. cit., s. 99–100.

[64] Základní rysy *amerikanizace* Holocaustu popsali především Flanzbaum, Helene (ed.) (1999): *The Americanization of the Holocaust*. Baltimore: Johns Hopkins University Press; Novick, Peter (1999): *The Holocaust in American Life*. Boston: Houghton Mifflin a mn. j.

[65] Berend, Iván Tibor (2001): *Central and Eastern Europe 1944–1993: Detour from the Periphery to the Periphery*. Cambridge: Cambridge University Press, s. 301–381, zde s. 312. Srv. též Křen, Jan (2005): *Dvě století střední Evropy*. Praha: Argo, s. 986–1008.

Normativní a institucionální rámec tvorby německé zahraniční politiky

Barbora Veselá

Cílem tohoto příspěvku je analýza institucionální a normativní stránky utváření německé zahraniční politiky na vnitropolitické úrovni. Normativní a institucionální rámec politického rozhodování konkrétního státu lze označit za podstatný faktor při utváření tzv. národní role v zahraniční politice. Národní role je přitom v podání J. K. Holstiho orientačním rámcem pro rozhodování politických aktérů, který se formuje v závislosti na vnímání sebe sama příslušného státu a dále pod vlivem působení vnitřních a vnějších faktorů.[1] Tento příspěvek se zabývá normami a institucemi SRN, jejich místem v utváření zahraniční politiky a národních rolí.

K právním normám a institucionálnímu systému je třeba přistupovat jako k systému, který je předpokladem pro uskutečňování zahraničněpolitických strategií. V některých případech může mít dokonce vliv na utváření těchto strategií, nebo naopak na nižší ochotu a připravenost k jejich změně (např. je-li systém nefunkční, příliš složitý nebo vyznačují-li se jednotlivé subjekty nízkou ochotou ke kooperaci nebo sdílení svých doposud výlučných kompetencí apod.). Právní normy tak mohou představovat nejen předpoklad, ale i funkční nebo normativní překážku v systému individuálního, skupinového i vládního rozhodování. Omezují (resp. vytvářejí mantinely) pro svobodu rozhodování tím, že definují, jakým způsobem by měli jednotliví aktéři nebo rozhodovací orgány v konkrétních situacích postupovat.[2]

Za základ normativního a institucionálního rámce německé zahraniční politiky lze považovat Základní zákon. Základní zákon je jednou z mála ústav, jež obsahuje jak materiálně-právní základnu pro zahraniční politiku, tak i ustanovení týkající se jejího procesního uspořádání. Jedná se tedy o příklad normy, která stanoví rámec, ve kterém se mají jednotliví aktéři při utváření německé zahraniční politiky pohybovat, resp. o které cíle je třeba usilovat.

Procesní předpisy např. definují práva a povinnosti jednotlivých orgánů a institucí, jež jsou za tvorbu zahraniční politiky odpovědné, v jaké fázi rozhodování je třeba zohlednit stanoviska dalších aktérů či si vyžádat jejich souhlas apod.[3]

Proces utváření německé zahraniční politiky je v tomto příspěvku analyzován jak v obecných rysech, tak na konkrétnějších příkladech evropské integrační a bezpečnostní politiky Spolkové republiky Německa. Tomu odpovídá i členění příspěvku do tří hlavních částí. Každou z částí analýzy uvozují hlavní východiska k institucionálnímu a normativnímu základu tvorby příslušné oblasti politiky. Následující část je vždy věnována konkrétním aktérům, a ačkoli má přehledový význam, jsou zde vždy obsažena i hodnocení významu jednotlivých nástrojů z hlediska využitelnosti, případných střetů zájmů při jejich uplatňování v praxi apod. V rámci analýzy normativního a institucionálního základu německé zahraniční politiky je jen ve velmi omezené míře pojednáno naplňování tohoto rámce jednotlivými aktéry.[4] To přichází ke slovu mj. v dalších příspěvcích. Hlubší náhled do problematiky lze taktéž získat z další doporučované literatury. Konkrétním naplňování normativního rámce se v případě německé zahraniční a evropské politiky mj. zabývají studie *Stiftung Wissenschaft und Politik* (SWP) nebo *Institut für Europäische Politik* (IEP) v Berlíně.

Z dokumentů právního charakteru je v tomto příspěvku věnována pozornost především Základnímu zákonu a zákonům a dohodám o spolupráci při rozhodování o evropsko-politických záležitostech. Vzhledem k omezenému rozsahu příspěvku se nemohla autorka věnovat např. obsahu mezinárodních smluv s dalšími státy, které mohou případně rozšířit spektrum nástrojů jednotlivých aktérů v zahraniční politice vůči konkrétnímu státu, příkladem může být značně institucionalizovaný vztah mezi Německem a Francií, který se opírá jak o *Elysejskou smlouvu* z r. 1963, tak i o její doplňky z r. 1988.[5]

Vzhledem k charakteru analýzy čerpala autorka především ze sekundární literatury a primárních zdrojů právního charakteru. Ze sekundární literatury má přehledový charakter především příručka *Handbuch zur deutschen Außenpolitik*. Za zmínku stojí i *Die Außenpolitik der Bundesrepublik Deutschland, Normen, Akteure, Entscheidungen* od Stephana Bierlinga. Dále pak *Das neue deutsche Regierungssystem: Die Europäisierung von Institutionen, Entscheidungsprozessen und Politikfeldern in der Bundesrepublik Deutschland* od Ronalda Sturma a Heinricha Pehleho. Jan Grünhage posky-

tuje prostřednictvím své publikace *Entscheidungsprozesse in der Europapolitik Deutschlands. Von Konrad Adenauer bis Gerhard Schröder* detailní náhled do rozhodovacího procesu o německé evropské politice. Mezi další zdroje zaměřené na konkrétní aktéry, o něž se studie opírá, patří příspěvek od Rudolfa Hrbka k zahraničněpolitickému působení spolkových zemí („*The Federal Republic of Germany*“) nebo od Sabine Kropp, která v *German Politics* uveřejnila zajímavé výsledky výzkumu k německým parlamentním frakcím a jejich evropsko-politickému působení („*German Parliamentary Party Groups in Europeanised Policymaking: Awakening from the Sleep? Institutions and Heuristics as MP's Resources*“). Významný zdroj k tématu německé bezpečnostní politiky představuje publikace Svena Bernharda Gareise *Die Organisation deutscher Sicherheitspolitik, Akteure, Kompetenzen, Verfahren und Perspektiven*.

Německá zahraniční politika: Hlavní východiska k normativnímu a institucionálnímu rámci její tvorby

Německá zahraniční politika by měla podle Základního zákona (GG)[6] sloužit zachování míru a řídit se zákazem útočné války. Německo by v rámci své zahraniční politiky mělo demonstrovat ochotu k otevřenému, kooperativnímu internacionalismu a mělo by dbát na dodržování lidských práv a přispívat k němu.[7] Tento normativní základ byl podstatně utvářen zkušeností s diktaturou nacionálního socialismu, vůči kterému se tvůrci Základního zákona snažili v poválečném období při formulování jeho znění důrazně vymezit. Spolková republika Německo je v souladu s principem kooperativního internacionalismu členem mnoha mezinárodních organizací. Možnost spolkových zemí přistoupit k mezinárodním organizacím a přenést na ně národní kompetence je ukotvena v čl. 24 (1a) GG, stejně jako výzva přistoupit k takovému systému vzájemné kolektivní bezpečnosti, který přispívá k řešení mezinárodních konfliktů a nastolení dlouhodobého mírového zřízení v Evropě a ve světě (2).[8] Do tohoto rámce zapadá i členství Německa v Evropské unii. Toto členství nebylo pro spolkovou republiku od počátku padesátých let pouze jednou z alternativ dalšího vývoje; tehdejší spolkový kancléř Adenauer chápal evropskou integraci SRN jako předpoklad pro znovuzískání státní a zejména zahraničněpolitické suverenity.[9] Článek 24 (3) navíc

ukotvuje koncepci tzv. „otevřené státnosti“ v podobě závazku Německa přistoupit k systému obligatorního mezinárodního rozhodčího soudnictví (tj. podřízení se arbitrážím v mezinárodních sporech). Tento závazek lze, dle některých názorů, dodnes interpretovat jako projev omezené německé suverenity.[10] Podle čl. 25 jsou pravidla mezinárodního práva součástí práva SRN, mají přednost před zákony a vyplývají z nich práva a povinnosti bezprostředně pro obyvatele SRN.

Článek 24 GG tvoří teoreticky základ pro několik rolí; roli regionálního ochránce (*regional protector*) vzhledem k odpovědnosti SRN za nastolení mírového zřízení (explicitně v Evropě). Zároveň se zde SRN zavazuje hrát roli spolupracovníka regionálního subsystému (*regional-subsystem collaborator*), který se zavazuje k budování širšího společenství nebo subsystému v kooperaci s ostatními státy.

Na tvorbu politických rozhodnutí v Německu má tedy obecně vliv federální charakter spolkové republiky. Spolkový charakter je jedním z ústavních a zároveň trvalých principů[11], na kterých je Spolková republika Německo založena. Od konce šedesátých let začal německý federalismus nabývat podobu tzv. kooperativního federalismu, který se vyznačuje vzájemnou propojeností jednotlivých rovin vládnutí. Některé analýzy dokonce hovoří o politickém a správní propletení (*Verflechtung*), jež může být na překážku efektivitě a rychlosti rozhodování. Ačkoli tato podoba přetrvává dodnes, vykazuje německý kooperativní federalismus nejpozději od reformy federalismu z r. 2006 i prvky federalismu konkurenčního.[12] V reakci na potřebu koordinovat důležitá témata došlo k institucionalizování koordinačních skupin, a sice jak na horizontální úrovni, tedy mezi spolkovými zeměmi navzájem (např. *Ministerpräsidentenkonferenz* – MPK), tak i na vertikální úrovni, tj. mezi spolkovou vládou a spolkovými zeměmi (*Bund-Länder-Besprechungen*).

Kromě spolkového charakteru má na tvorbu politických rozhodnutí vliv i charakteristický způsob tvorby zásadních rozhodnutí (zohledňující stanoviska většího množství aktérů), který je v souladu s federálním charakterem. Tento charakter a způsob rozhodování utváří – společně se silným postavením organizovaných zájmů – charakter Německa jako pluralitní demokracie.[13]

Tvorba a koordinace zahraničí politiky zaznamenává i v Německu podstatné změny v souvislosti se současnými trendy, jako je např. globalizace a evropeizace projevující se nejen intenzivnější mezinárodní provázaností,

ale i větší provázaností vnitřní a zahraniční politiky. Zahraniční politika se tak často stává předmětem rozhodování dříve tradičně vnitropolitických aktérů (zejména z oblasti legislativy, ale i některých ambiciózních spolkových zemí).[14]

Jak již bylo naznačeno, podobně jako se mění výzvy, kterým německá zahraniční politika v současné době čelí, mění se i rozložení sil mezi aktéry německé zahraniční politiky. Kromě nárůstu kompetencí legislativních orgánů, dochází k „přelévání" kompetencí v rámci spolkové exekutivy. Za obecný trend lze považovat posilování pozice spolkové kancléřky na úkor spolkových ministerstev, především ministerstva zahraničních věcí a ministerstva obrany. Posilování vlivu spolkové kancléřky je přitom výsledkem spolupůsobení jak vnitřních, tak i vnějších vlivů. Nárůst zahraničněpolitických kompetencí zaznamenává v poslední době i ministerstvo financí, a sice v důsledku potřeby (tlaku) Německa reagovat na globální hospodářskou krizi.

Hlavní aktéři německé zahraniční politiky

SPOLKOVÁ VLÁDA

Spolková vláda je hlavním zahraničněpolitickým aktérem Spolkové republiky Německo. Tomu odpovídá i její spektrum zahraničněpolitických kompetencí, které zahrnuje zejména vyjednávání a uzavírání mezinárodněprávních smluv, udržování kontaktů s velvyslanectvími zahraničních států, vydávání oficiálních prohlášení k německé zahraniční politice, nebo účast na mezinárodních konferencích a jednáních. Spolkový kabinet je formálně nejvyšším rozhodovacím nástrojem exekutivy. Privilegovanému postavení se v rámci německé zahraniční politiky těší Úřad spolkového kancléřství a pochopitelně ministerstvo zahraničních věcí, i když má v současné době téměř každé spolkové ministerstvo svou zahraničněpolitickou agendu. Ke koordinaci a řešení politicky významných záležitostí mezi jednotlivými resorty původně sloužily kabinetní výbory. Od sedmdesátých let však kabinetní výbory ztrácejí na významu ve prospěch neformálního koaličního jednání. Významným grémiem sloužícím k formulaci společných stanovisek i k zahraničněpolitickým tématům jsou schůzky kabinetu. Zde formulovaná stanoviska jsou však často výsledkem méně formálního vyjednávání v rámci jednotlivých resortů a mezi koaličními partnery.[15]

Jak vztahy mezi spolkovým kancléřstvím a spolkovými ministerstvy, tak i vztahy mezi jednotlivými ministerstvy prošly v průběhu let určitým vývojem. Ačkoli byl tento vývoj zřejmě nevýraznější v počáteční fázi fungování „bonnské republiky“,[16] poměrně dynamické posuny zde probíhají dodnes. Spolkové ministerstvo zahraničních věcí se v průběhu padesátých let dostávalo z područí spolkového kancléřství.[17] V následujících desetiletích mohl být vztah a rozložení sil mezi ministerstvem zahraničních věcí a spolkovým kancléřstvím volně utvářen v důsledku souhry vnitřních a vnějších vlivů. Za vnitřní vlivy lze označit vnitro-politickou situaci, tedy rozložení sil v rámci vládní koalice, osobní zkušenost a ambice příslušných vrcholových představitelů jednotlivých úřadů.

Pod pojmem vnější vlivy můžeme mj. zahrnout obecný trend, který může mít za následek tzv. „prezidializaci“ zahraniční politiky.[18] V případě Německa je jejím zřejmě nejviditelnějším projevem skutečnost, že zahraničněpolitické zájmy Německa bývají na veřejnosti prezentovány téměř výhradně spolkovou kancléřkou. Tento vývoj může podle některých významných analytiků souviset s tendencí přiblížit se významným zahraničním partnerům s prezidiálním nebo poloprezidiálním způsobem vládnutí a učinit pro ně tak vlastní politiku čitelnější. Svou roli může hrát i vzrůstající frekvence mezinárodních zasedání na vrcholové úrovni, která si v praxi mnohdy žádá přesun kompetencí spojených s jejich přípravou pod úřad spolkové kancléřky vzhledem k tomu, že spolkovou republiku na mezinárodní úrovni často zastupuje.[19] Proti tomuto trendu působí omezené personální a materiální zdroje a skutečnost, že jsou v příslušné zahraničněpolitické sekci kancléřství (Abteilung 2) zaměstnáni zástupci ministerstva zahraničních věcí a ministerstva obrany. I vzhledem k těmto skutečnostem se nevěnuje Úřad spolkového kancléřství zahraniční politice v celé její šíři a je odkázán k úzké spolupráci s jednotlivými resorty.[20]

Jak již bylo zmíněno, každé ze spolkových ministerstev má v současnosti svou zahraničněpolitickou agendu, nejintenzivněji se zahraničněpolitickou agendou kromě ministerstva zahraničních věcí zabývá ministerstvo obrany, ministerstvo hospodářství a technologií, ministerstvo financí a ministerstvo pro hospodářskou spolupráci a rozvoj. Přitom můžeme hovořit o nárůstu kompetencí ministerstva financí, které získalo na vnitroněmecké úrovni mocný nástroj v podobě ústavně ukotvených zásad úsporného hospodaření s veřejnými prostředky, tzv. *Schuldenbremse*.[21] Přísnou politiku úspor-

ných opatření se přitom snaží ministerstvo (a potažmo i Německo) prosazovat i na mezinárodní úrovni – především v souvislosti s hospodářskou krizí a s ní souvisejícím tlakem na opatření proti vzrůstajícímu zadlužování státních rozpočtů.

Co se týče koordinace tvorby politiky na vertikální úrovni, je organizace a management vztahu se zeměmi obecně v kompetenci ministerstva zahraničních věcí, pokud se však záležitost týká konkrétní politické oblasti, jsou zapojeny příslušné resorty a ministerstvu přísluší role koordinátora. V případě, že se jedná o tzv. vysokou politiku a jsou v sázce národní zájmy, ujímá se koordinační funkce spolkové kancléřství.[22]

ÚŘAD SPOLKOVÉHO KANCLÉŘSTVÍ

Spolková kancléřka hraje společně s ministry zahraničních věcí a obrany centrální roli při utváření německé zahraniční politiky.[23] Roli spolkové kancléřky v zahraniční politice lze shrnout do tří hesel, a sice „řídit, koordinovat a politicko-strategicky uvažovat“ (*Führen, Koordinieren, Strippen ziehen*).[24] Co se týče vedení, opírá se spolková kancléřka ve své činnosti o vůdčí pravomoci ukotvené v Základním zákoně, které jí připisují dominantní postavení v rámci spolkové vlády. Podle čl. 65 GG má kancléřka tzv. *Richtlinienkompetenz*, podle které má právo – v souladu s tzv. kancléřským principem – určovat „směrnice“ politiky spolkové vlády. Přitom má poměrně široké pole působnosti, jak tuto pravomoc uplatňovat. Kancléřský princip posiluje právo spolkové kancléřky navrhovat jmenování a propouštění členů kabinetu (čl. 64, odst. 1 GG), zatímco ona sama smí být odvolána pouze poslanci Spolkového sněmu v konstruktivním hlasování o nedůvěře (čl. 67 GG). V případě bezpečnostně-politického rizika má spolková kancléřka pravomoc svolat krizový štáb.[25] Kancléřský princip je doplňován (a eventuálně oslabován) principem resortním, podle kterého jsou v rámci daných „směrnic“ jednotliví ministři zodpovědní za své resorty, a principem kolegiálním, podle kterého o sporech mezi resorty rozhoduje spolková vláda jako celek a působí jednotně navenek (čl. 65 GG).

Koordinační pravomoc spolkové kancléřky bývá uplatňována ve vztahu k jednotlivým resortům. Při výkonu této pravomoci je Úřad spolkového kancléřství odkázán na spolupráci s dalšími resorty, především s ministerstvem zahraničních věcí.[26] Ačkoli jednací řád spolkové vlády připisuje ministerstvu centrální roli v zahraničněpolitických záležitostech,[27] hovoří se o roz-

mělnění této kompetence v důsledku nárůstu zahraničněpolitických kompetencí Úřadu spolkového kancléřství a ostatních resortů.[28] Nezbytným předpokladem pro výkon role koordinátora je včasná a důkladná informovanost. V tomto bodě je spolková kancléřka bezpochyby ve výhodě díky skutečnosti, že zasedá v Evropské radě, že jí podléhá Spolková zpravodajská služba, která tvoří Sekci 6 (Abteilung 6) a v jejím úřadě sídlí sekretariát Spolkové bezpečnostní rady v podobě samostatného odboru (Gruppe 23). Jak již bylo zmíněno, posilování Úřadu spolkového kancléřství nahrává i aktuální vývoj v evropském i globálním měřítku. Frekvence schůzek na vrcholné úrovni, kde Německo zastupuje spolková kancléřka, stoupá a Evropská rada měla po vstupu *Lisabonské smlouvy* posílit. Na druhou stranu může být i německá kancléřka se zavedením dvojí většiny v Radě EU přehlasována. Jak již bylo řečeno, je Úřad spolkového kancléřství i nadále odkázán na úzkou spolupráci s ministerstvem zahraničních věcí a ostatními resorty. Svou roli zde hrají jak vzrůstající komplexita zahraniční politiky a omezené personální zdroje Úřadu spolkového kancléřství, tak i profesionalizace projednávání některých témat na evropské úrovni.[29]

Významným nástrojem spolkové kancléřky je její úřad. Úřad spolkového kancléřství plní dvojí funkci tím, že je jak sekretariátem vlády, tak i úřadem kancléřky. Nachází se tak na pomezí správy a politiky. Tomu odpovídá i organizační členění úřadu na řídící a pracovní část.[30] Pravomocím vedoucího Úřadu spolkového kancléřství je věnována příslušná pasáž jednacího řádu spolkové vlády.[31] Šéf Úřadu spolkového kancléřství (ChefBK) je zodpovědný za přípravu schůzek kabinetu (kterých se účastní), sestavování programu jednání a přípravu stanovisek a jejich případné prosazování, stejně jako za celkovou koordinaci a rozdělování úkolů. Pokud je ChefBK navíc členem strany, zpravidla informuje kancléřku o potenciálně brizantních politických tématech.[32] Dále je mu podřízena Spolková zpravodajská služba, koordinuje spolupráci se Spolkovým sněmem i přípravné rozhovory se spolkovými zeměmi (*Bund-Länder-Besprechungen*).[33]

Při výkonu zahraničněpolitických kompetencí je nezbytnou povinností spolkové kancléřky monitorovat vývoj postojů v rámci resortů i stran vládní koalice. Vůdčí styl německého spolkového kancléřství obecně je minimálně od dob Helmuta Kohla (1982–1998) charakteristický neformálním jednáním mezi koaličními partnery, které vyústilo téměř do etablování koaličních schůzek v roli rozhodovacího orgánu. V osobě německé spolkové kancléřky se

tak prolíná nejen princip kancléřský, resortní a kolegiální, ale i princip stranický a koaliční.[34]

SPOLKOVÉ MINISTERSTVO ZAHRANIČNÍCH VĚCÍ

Tento dnes svébytný zahraničněpolitický aktér se musel již na počátku své existence prosadit vůči spolkovému kancléřství a jeho vlivu na německou zahraniční politiku. Ministerstvo zahraničních věcí bylo založeno až v r. 1951 a do r. 1955 bylo spravováno v personální unii spolkovým kancléřem Konradem Adenauerem. Jednací řád spolkové vlády (§ 11) připisuje spolkovému ministerstvu zahraničních věcí „generální kompetenci" při tvorbě německé zahraniční politiky.[35] V průběhu let však došlo k oslabení této generální kompetence, ba dokonce k jejímu nahrazení kompetencí spoluutvářet německou zahraniční politiku.[36]

Za svou včasnou informovanost – nezbytný předpoklad pro tvorbu a koordinaci německé zahraniční politiky – vděčí ministerstvo skutečnosti, že je jedním ze stálých členů Spolkové bezpečnostní rady, která slouží k projednávání neveřejných zahraničních a bezpečnostně-politických záležitostí,[37] a skutečnosti, že mu podléhají velvyslanectví, konzuláty a zahraniční zastoupení Německa. Práva a povinnosti německé zahraniční služby jsou ukotveny v Zákoně o zahraniční službě z r. 1990.[38] Jak již bylo zmíněno, čelí německé ministerstvo zahraničních věcí v současné době novým výzvám i v oblasti zastupování Německa navenek, např. v kontextu zavádění Evropské služby vnější akce. Na tyto výzvy ministerstvo reaguje zvýšeným důrazem na přípravu a dosazování vlastních pracovníků do mezinárodních organizací. Tito pracovníci by následně měli sloužit prezentaci a prosazování německých zájmů v evropském a globálním měřítku.[39] O snaze vytvářet *Netzwerky* z těchto pracovníků svědčí každoroční konference a komunikační platformy organizované a zřizované ministerstvem zahraničních věcí.[40]

Priority německé zahraniční politiky se částečně odrážejí v organizační struktuře úřadu ministra zahraničních věcí, především v pověření zmocněnců a koordinátorů, které ministru zahraničních věcí podléhají. Ministra tak v jeho činnosti dále podporují koordinátor pro vztahy mezi Německem a USA a koordinátor pro německo-ruské vztahy. Důraz je kladen i na agendu lidských práv a humanitární pomoci, o čemž svědčí institut zmocněnců pro tuto agendu. Při ministerstvu zahraničních věcí sídlí i zmocněnec spolkové vlády pro Afghánistán a Pákistán a dále ministerstvu podléhají dva státní mi-

nistři, kteří jsou zároveň zmocněnci pro německo-francouzské a německo-polské vztahy. Součástí organizační struktury ministerstva zahraničních věcí jsou i tři státní tajemníci. Jak státním ministrům, tak i tajemníkům přitom podléhá celkem deset dalších sekcí.[41] Existence zmocněnců s tímto zaměřením svědčí o prioritách německé zahraniční politiky a dotváří institucionální rámec pro řadu možných národních rolí – od pomocníka (*facilitator*) po věrného spojence (*faithful ally*).

Reakce na aktuální výzvy plynoucí z postupující globalizace, evropské integrace a aktuálních zahraničně- a bezpečnostně-politických rizik jsou klíčovými úkoly ministerstva zahraničních věcí s cílem zajištění efektivního fungování německé zahraniční politiky i zachování výlučného postavení ministerstva v rámci tvorby a koordinace německé zahraniční politiky.[42]

SPOLKOVÝ PREZIDENT

Spolkový prezident disponuje pouze formálními prostředky, jak ovlivňovat německou zahraniční politiku. Na základě čl. 59 (1) GG mu přísluší kompetence zastupovat spolkovou republiku navenek. Formálně se smí vyjadřovat k zahraničněpolitickým záležitostem a aktivně účastnit státních návštěv, obsahově by však měl své vystupování podřídit rámci vymezenému spolkovou vládou. V praxi tak bývají některá zahraničněpolitická prohlášení Spolkového prezidenta konzultována s ministerstvem zahraničních věcí.[43] Na základě jednacího řádu spolkové vlády má kancléřka povinnost informovat prezidenta a zprostředkovávat mu podklady o agendě svého úřadu a jednotlivých ministerstev, stejně jako zprávy o záležitostech zvláštního významu.

Mezi další spíše nepřímé nástroje, které mohou mít zahraničněpolitický dopad, patří právo spolkového prezidenta jmenovat ministry (tedy i ministra zahraničních věcí) a podepisovat mezinárodněprávní akty. Jedná se spíše o symbolický než reálně politický nástroj. Odmítnout jmenovat navrženého kandidáta na post ministra zahraničních věcí tak může prezident pouze na základě pochybností formálního charakteru. Podpis spolkového prezidenta je posledním krokem v německém zákonodárném procesu. Při výkonu této pravomoci má prezident možnost nepodepisovat takový právní akt (tedy i mezinárodněprávní smlouvu a příslušný prováděcí zákon), který je podle jeho názoru v rozporu se Základním zákonem. V tomto případě prezident zpravidla vyčkává na rozhodnutí Spolkového ústavního soudu.[44]

SPOLKOVÝ SNĚM

Spolkový sněm je nejvýznamnějším legislativním orgánem na spolkové úrovni. Ani jeho role v zahraniční a bezpečnostní politice by neměla být podceňována, ačkoli v rámci svého spolupůsobení na tvorbu německé zahraniční politiky po dlouhou dobu jednal spíše v reakci na již nastolená témata (tedy s omezenou vlastní iniciativou, i co se týče navyšování vlastních kompetencí).[45] Přesto lze podle některých názorů hovořit nejpozději od devadesátých let o „parlamentarizaci" německé zahraniční politiky.[46]

Na základě čl. 59 Základního zákona (GG) má Spolkový sněm povinnost schvalovat mezinárodněprávní smlouvy uzavřené mezi spolkovou republikou a další stranou v rámci vydávání příslušného spolkového zákona. Další pravomoci má Spolkový sněm na základě čl. 23 GG, který je mj. věnován jeho kompetencím v evropské politice. Je zde ukotveno právo Spolkového sněmu být informován prostřednictvím spolkové vlády, stejně jako právo předložit stanovisko před vlastním jednáním o evropském právním aktu, které musí vláda zohlednit. Tato práva jsou dále specifikována příslušnými zákony. V oblasti bezpečnostní politiky má Spolkový sněm právo přímo schvalovat nasazení Spolkové armády, Bundeswehru, na zahraničních misích a nepřímo ovlivňovat nasazení armády za využití své pravomoci schvalovat spolkový rozpočet.

Ačkoli v praxi jedná Spolkový sněm v oblasti zahraniční politiky převážně v reakci na iniciativu spolkové vlády (např. v podobě schvalování nebo odmítání návrhů ratifikačních zákonů k mezinárodněprávním smlouvám),[47] příkladem účinného proaktivního přístupu může být vydávání (právně nezávazných) stanovisek představujících často důležitý podnět k diskusi. Obzvláštní pozornost si zaslouží stanovisko celého Spolkového sněmu (tedy tzv. *Gemeinsame Entschließung*) nebo dokonce Spolkového sněmu a Spolkové rady (*Gemeinsame Entschließung des Bundestages und des Bundesrates*)[48]. Často využívaným nástrojem ke spolupůsobení na německou zahraniční politiku je zejména možnost zvát zahraniční hosty, zástupce evropských institucí k účasti na zasedání výborů Spolkového sněmu. Z neformálních nástrojů lze jmenovat i zahraniční cesty poslanců, jejich diskuse o politických otázkách se zahraničními kolegy, čímž poslanci v neposlední řadě spoluutvářejí obraz Německa v zahraničí.

Právo a povinnost Spolkového sněmu zabývat se zahraniční a bezpečnostní politikou se odráží i v závazku sestavit Výbor pro zahraniční záleži-

tosti a Výbor pro obranu (čl. 45a GG), stejně jako Výbor pro záležitosti Evropské unie (čl. 45 GG). Na tvorbě zahraniční politiky však mají podíl i další parlamentní grémia, pracovní skupiny a jednotlivé politické frakce.

POLITICKÉ FRAKCE NA SPOLKOVÉ ÚROVNI

Spolková republika je nejen tzv. parlamentní demokracií, ale je pro ni charakteristická i silná stranická kultura. Co se týče role spolkových frakcí v procesu tvorby německé zahraniční politiky, podílejí se spíše na určování obecného směru politiky než na tvorbě každodenních zahraničněpolitických rozhodnutí.[49] Je třeba mít na paměti, že zahraničněpolitické postoje spolkové vlády jsou *a priori* v souladu s postoji politických frakcí. Kromě toho je německá zahraniční politika oblastí, ve které se pozice všech politických frakcí do značné míry přibližují – s častou výjimkou v postojích Die Linke.[50] I v případě odlišných pozic opozičních stran, jsou tyto strany poté, co se stanou vládní stranou, často ochotné akceptovat zahraničněpolitická rozhodnutí, která učinily předchozí vlády, a pokračují v uvádění těchto rozhodnutí do praxe. Důvod pro tento jev je nasnadě; na jedné straně spolupůsobí politické strany na tvorbu německé zahraniční politiky, na druhé straně se očekávání a požadavky spojené s fungováním mezinárodního systému promítají do stranické politiky.

Na tvorbu německé zahraniční politiky mají příslušníci spolkových frakcí možnost uplatňovat vliv jak v rámci výborů Spolkového sněmu, tak i pracovních skupin frakcí, kterým připadá zvláštní význam při tvorbě zahraničněpolitických postojů. Jedná se o grémia, kde se na pravidelné bázi setkávají nejen experti na dané téma, ale i často i náměstci ministerstev, a sice ještě před projednáváním tématu v příslušném výboru. Jak již bylo zmíněno, nejpozději od vlády Helmuta Kohla připadá zvláštní význam neformálním koaličním jednáním. Tradičně koaliční charakter německých vlád ve spojení s čl. 67 Základního zákona poskytuje stranám vládní koalice možnost vymezit se na znamení protestu se současnou (zahraniční) politikou vůči koaliční pozici v podobě konstruktivního hlasování o nedůvěře. Ačkoli je tato forma protestu krajní alternativou, přišla v minulosti ke slovu.[51] Běžnějším způsobem jsou diskuse v rámci pléna Spolkového sněmu, kde formulují spolkové frakce ústy jednotlivých poslanců své postoje, včetně těch zahraničněpolitických.

SPOLKOVÉ ZEMĚ

Zahraniční politika je ve Spolkové republice Německo především záležitostí spolkové exekutivy. Toto tvrzení vyplývá z čl. 32, odstavce 1 Základního zákona, který stanoví, že udržování vztahů se zahraničními státy je v kompetenci spolku.[52] Zahraniční záležitosti, otázky migrace, celní záležitosti, boj s mezinárodní kriminalitou a terorismem jsou zařazeny v čl. 73 GG mezi výlučnými zákonodárnými kompetencemi spolku.

Zahraničněpolitické kompetence spolkových zemí ukotvené v Základním zákoně lze přitom rozdělit zhruba do tří skupin. Zaprvé země disponují určitými právy při uzavírání mezinárodních smluv. Vzhledem ke skutečnosti, že jsou spolkové země tradičně zodpovědné za uvedení závazků plynoucích z mezinárodních smluv do praxe, je v zájmu spolkové vlády zapojit spolkové země do vyjednávání už v rané fázi.[53] Tato praxe našla svou oporu v Základním zákoně, a sice v odstavci 2, čl. 32 GG, podle kterého mají spolkové země právo být vyslechnuty před uzavíráním smlouvy, která se týká jejich zvláštních „poměrů". Naplňování tohoto práva je předmětem *Smlouvy z Lindau* z r. 1956. Podle této smlouvy je spolek i nadále zodpovědný za vyjednávání smluv, země však mají být v těchto případech včas zapojeny v podobě tzv. Stálé smluvní komise.[54] Odstavec 3, čl. 32 GG zemím vymezuje právo uzavírat smlouvy se zahraničními státy pod dvěma podmínkami, a sice pouze se souhlasem spolkové vlády a pouze pokud záležitost spadá do zemských zákonodárných pravomocí. Na základě odstavce 1a, čl. 24 GG mají země právo přenést kompetence na organizace zaměřující se na příhraniční spolupráci – se souhlasem spolkové vlády.

Zahraničněpolitický nástroj v podobě vysílání vyslanců patří i nadále výhradně mezi spolkové pravomoci. Země mají pouze právo vysílat zástupce do organizací, které se zabývají oblastmi z jejich zákonodárné kompetence. Co se týče mezinárodních organizací typu Evropské unie, převzaly země iniciativu do svých rukou a svá první zastoupení začaly zakládat již v souvislosti se schválením Jednotného evropské aktu, čímž si vysloužily obvinění z *Nebenaußenpolitik* ze strany spolkové vlády. Až v r. 1993 se země v rámci Zákona o spolupráci mezi spolkem a zeměmi v záležitostech Evropské unie dočkaly oficiálního ukotvení práva na provoz svých bruselských kanceláří za předpokladu, že jimi zastoupené země jednají v souladu se svými právy

a povinnostmi ukotvenými v Základním zákoně.[55] Od té doby země disponují i právem zastupovat Německo za určitých okolností v Radě ministrů.[56] Tato pravomoc je ukotvena v čl. 23 GG, stejně jako další evropsko-politické kompetence Spolkové rady[57] a Spolkového sněmu. Zastoupení spolkových zemí ve Spolkové radě lze v důsledku tohoto formálního posílení jejich pravomocí označit za jeden z nejvýznamnějších nástrojů evropské politiky spolkových zemí. Právo spolurozhodovat je tedy třetím z formálních nástrojů spolkových zemí. Toto právo se přitom neomezuje pouze na záležitosti spojené s EU, ale např. i na uzavírání mluv, které by mohly mít vliv na oblasti zákonodárné činnost spolkových zemí (čl. 59 GG).

I přes toto spektrum formálních nástrojů využívají spolkové země s oblibou méně formální nástroje k včasnému získání informací, uplatnění vlivu na zahraničněpolitické dění, resp. za účelem získání zahraniční investice, apod. Mezi tyto nástroje patří neformální kontakty se členy institucí EU a mezinárodních organizací, s německými poslanci v Evropském parlamentu, více či méně institucionalizované příhraniční kontakty a meziregionální spolupráce. Země dále mohou vydávat deklarace, memoranda a veřejná prohlášení, která nemají právní závaznost, a navštěvovat zahraniční partnery. Institucionálně je podpora „zahraničního“ působení spolkových zemí podpořena jak zemskými zastoupeními v zahraničí (např. v Bruselu), tak i v Berlíně. Posledně zmíněné přitom účinně přispívá ke koordinaci vztahů na vertikální úrovni. Jak již bylo zmíněno, k horizontální koordinaci stanovisek (tj. mezi spolkovými zeměmi) slouží konference ministerských předsedů (MPK). K projednávání konkrétních témat slouží odborné konference zemských ministrů.[58]

Závěrem je třeba zdůraznit, že se spolkové země liší jak velikostí svých zahraničněpolitických ambicí, tak i množstvím administrativních a finančních zdrojů, které mají pro tuto agendu k dispozici. Dále je třeba mít na paměti, že je spolupráce se zeměmi v řadě případů v zájmu spolku (zejména v oblasti příhraniční spolupráce, vysílání zástupců do delegací u OBSE, MMF nebo UNESCO). Za zahraniční politikou spolkových zemí, občas nelichotivě označovanou jako *Nebenaußenpolitik*, se často skrývá efektivní a přínosná spolupráce, která je méně často vnímána jako překážka při prosazování německých zahraničních zájmů. Oblastí, kde bývá angažmá spolkových zemí dodnes ze strany spolkové vlády občas vnímáno s nelibostí, je evropská integrační politika.[59]

Normativní rámec pro zahraniční aktivity spolkových zemí, které jsou v souladu s oficiální zahraniční politikou nebo jejím často nezbytným doplňkem, představují v řadě případů příslušná ustanovení obsažená v zemských ústavách. Spolková země Sasko se tak např. v čl. 12 své zemské ústavy zavazuje převzít zodpovědnost za příhraniční spolupráci (mj. tedy rozvoj německo-polských vztahů na praktické každodenní úrovni), blízké vztahy s evropskými státy a mírový vývoj ve světě. Spolková země Meklenbursko-Přední Pomořansko se v čl. 11 své zemské ústavy zavazuje k uskutečňování evropské integrace, příhraniční spolupráce, obzvláště v prostoru Baltského moře.[60]

NĚMECKÝ ODBOROVÝ SVAZ (DGB)

Jak již bylo zmíněno v úvodu, těší se v rámci německých rozhodovacích mechanismů poměrně velkému vlivu celá řada svobodně organizovaných skupin, svazů a sdružení. Jejich vliv na státní rozhodování je přitom považován za legitimní.[61] Vzhledem k omezeným prostorovým možnostem se zde budeme věnovat pouze několika nejvlivnějším z těchto sdružení. Německý odborový svaz (*Deutscher Gewerkschaftsbund*, DGB) je největší německou odborovou organizací zastřešující zájmy asi 7 milionů zaměstnanců. DGB byl založen v r. 1949 na základě principu nezávislosti a pluralismu.[62] DGB je tradičně jedním z významných aktérů, jehož názory bývají zohledňovány při tvorbě vnitropolitických rozhodnutí. Na úspěšnost prosazování postojů DGB na národní rovině má přitom vliv jak již zmíněný, pro Německo typický decentralizovaný způsob tvorby politických rozhodnutí, tak především skutečnost, že je Spolková republika Německo na základě čl. 20, odstavce 1 Základního zákona demokratickým a sociálním spolkovým státem. DGB je zároveň významný zahraničněpolitický aktér, který zastupuje zájmy odborových svazů v oblastech hospodářství, rozvojové pomoci, zaměstnanosti a obrany.[63] Na mezinárodní úrovni DGB těží ze skutečnosti, že se jedná o zastřešující odborovou organizaci, která patří s ohledem na počet členů v mezinárodním srovnání mezi nejsilnější. Tomu odpovídá i její vliv. Důležitým nástrojem na mezinárodní úrovni je členství DGB v mezinárodních odborových organizacích, kde jeho funkcionáři zaujímají významná postavení ve vrcholových grémiích, jako např. v IBFG.[64]

HOSPODÁŘSKÉ SVAZY

Z nejvýznamnějších hospodářských svazů, které mají potenciálně možnost ovlivňovat německou zahraniční politiku, je třeba zmínit zastřešující organizace Spolkový svaz německého průmyslu (BDI) a Spolkové sdružení německých svazů zaměstnavatelů (BDA).[65] BDI je vrcholné sdružení (*Spitzenverband*) průmyslových podnikatelů a poskytovatelů služeb, které se skládá z 36 oborových svazů.[66] Za zahraničněpolitickou doktrínu BDI lze považovat příklon k evropské integraci a úzké spolupráci s USA. Zahraničními záležitostmi jsou v rámci BDI pověřena dvě oddělení; evropské oddělení a oddělení pro zahraniční hospodářskou politiku a mezinárodní vztahy.[67] BDA je vrcholná sociálně politická organizace německých podnikatelů. Zastupuje zájmy malých, středních a velkých podniků ve všech oborech (od průmyslu, služeb, finančnictví až po řemesla) v otázkách sociální a tarifní politiky vůči politikům, odborům a veřejnosti. BDA zastupuje zájmy milionu podniků s celkem 20 miliony zaměstnanců, kteří jsou organizováni v 6500 zaměstnaneckých spolcích.[68] Na mezinárodní úrovni prosazují obě organizace své zájmy především vůči Mezinárodní organizaci práce (ILO) a v rámci EU. Organizačně a administrativně je zahraniční politikou pověřeno oddělení pro Evropskou unii a mezinárodní sociální politiku a výbor pro sociální politiku Evropské unie.[69]

K prosazování svých zahraničněpolitických zájmů využívají hospodářské svazy jak přímých, tak i nepřímých, formálních a neformálních nástrojů. Mezi neformální nástroje patří snaha o prezentaci svých zájmů vůči spolkové kancléřce, spolkovým ministerským úřadům a jejich zaměstnancům. Dalším spíše polopřímým zahraničněpolitickým nástrojem německých hospodářských svazů je tzv. „diplomacie návštěv", tedy návštěvy delegací svazů v zahraničí nebo jednání se zahraničními partnery na území spolkové republiky u příležitosti uzavírání obchodních smluv a projednávání investičních záměrů. Návštěvy přitom mohou vyústit ve „smluvní diplomacii". Tento nástroj je obzvláště účinný v kontaktu s partnery ze zemí, se kterými nefungují vztahy na běžné diplomatické úrovni, nebo jsou tyto podstatně narušeny. Přímým nástrojem je zastoupení členů hospodářských svazů v různých radách, popř. jejich členství v politické straně nebo Spolkovém sněmu. Na mezinárodní úrovni se osvědčuje členství v zastřešujících organizacích, jako je sdružení evropských komor *Eurochambres* apod.[70]

Evropská integrační politika v Německu

HLAVNÍ VÝCHODISKA K NORMATIVNÍMU A INSTITUCIONÁLNÍMU RÁMCI JEJÍ TVORBY

Při tvorbě německé evropské integrační politiky se němečtí aktéři pohybují v normativním rámci, který je na národní úrovni tvořen v prvé řadě Základním zákonem, dále pak řadou zákonů a dohod o rozložení kompetencí mezi jednotlivými aktéry.[71] Preambule Základního zákona zavazuje německý národ ke spolupůsobení v evropském společenství jako jeho rovnoprávný člen za účelem zachování míru na světě. S postupující evropskou integrací se objevily pochybnosti o tom, zda je nově vzniklou Evropskou unii i nadále možné považovat „pouze" za mezinárodní organizaci (čl. 24 GG), a v souvislosti s ratifikací *Maastrichtské smlouvy* byl schválen nový text čl. 23 GG. Na základě odstavce 1 čl. 23 GG má Německo povinnost spolupůsobit na utváření EU, která se opírá o demokratický, právně státní, sociální, federativní základ a která jedná v souladu s principem subsidiarity. Zároveň musí Evropská unie zajišťovat ochranu lidských práv srovnatelnou s ochranou, již garantuje Základní zákon. Tento odstavec je příkladem normativního závazku spolkové republiky hrát roli spolupracovníka regionálního subsystému EU (*regional subsystem collaborator*), obsahuje ale i kondicionalitu a záměr EU normativně ovlivňovat, a to jak svou rolí příkladu (*example*), tak vývozem vlastního pojetí norem (*norm enterpreneur*). Role příkladu přitom podle J. K. Holstiho spočívá ve snaze získat vliv na mezinárodní úrovni uplatňováním zásad charakteristických pro domácí politiku.[72] V dalších odstavcích čl. 23 GG jsou ukotvena práva legislativních orgánů jak na informace, tak na zapojení do rozhodovacího procesu o evropských záležitostech, stejně jako právo zastupovat Německo při jednáních v Bruselu. Poslední změnou prošel tento „evropský článek" v souvislosti s přípravou ratifikace *Lisabonské smlouvy* v r. 2009, kdy byl doplněn odstavec 1a, vymezující zákonodárným orgánům právo podat stížnost na nedodržení principu subsidiarity.

Jak již napovídají výše zmíněné ústavněprávní změny ve spolkové republice, zaznamenalo i rozložení evropsko-politických kompetencí mezi aktéry německé evropské integrační politiky podstatné změny v průběhu posledních desetiletí. Především došlo k oslabení výhradního postavení spolkové vlády v této oblasti působení – nejvýrazněji v souvislosti s ratifikací *Maastrichtské*

a *Lisabonské smlouvy* – jak ve prospěch jednotlivých spolkových zemí (od konce osmdesátých let zakládají země vlastní zastoupení v Bruselu), tak ve prospěch spolkové legislativy (Spolkového sněmu a Spolkové rady) obecně. I přesto se evropská integrační politika ve spolkové republice i nadále soustředí především v rukou spolkové vlády.

Ani rozložení kompetencí v rámci spolkové vlády se nevyhnulo změnám a posunům. Výsadnímu postavení se mezi aktéry německé evropské integrační politiky těší Úřad spolkového kancléřství a ministerstvo zahraničních věcí (popř. ještě ministerstvo hospodářství), což je dáno jak německou institucionální strukturou a politickou kulturou, tak i normativním rámcem zahraniční politiky obecně.[73] Rozložení sil mezi Úřadem spolkového kancléřství a ministerstvem zahraničních věcí je i v této oblasti utvářeno působením řady faktorů, jako je tomu u německé zahraniční politiky obecně (viz výše). Mezi vnější vlivy lze v případě evropské integrační politiky zařadit především aktuální institucionální reformu EU spojenou s reformou Evropské rady, která s ratifikací *Lisabonské smlouvy* posílila a zasedá nadále bez přítomnosti ministrů zahraničních věcí.[74]

Vzrůstající role spolkové kancléřky v evropské politice (a zahraniční politice obecně) však naráží na své limity. Tato omezení vyplývají jak z nedostatku personálních zdrojů, které může Úřad spolkového kancléřství vyčlenit na evropskou agendu, tak i z postupující evropské integrace obecně. Stále více původně vnitropolitických záležitostí je dotčeno evropskou integrací a stává se předmětem evropského zákonodárného procesu – v důsledku tohoto trendu se evropská politika nejen dostala na agendu každého z resortů, ale stala se i předmětem koaliční a politické soutěže. Kromě toho se s postupující evropskou integrací stává řada oblastí expertními záležitostmi, o nichž se rozhoduje především v Evropské komisi nebo v Radě ministrů.[75] Spolkové kancléřství je tak odkázáno na spolupráci s ministerstvem zahraničních věcí a naopak, oba aktéři navíc úzce spolupracují s dalšími ministerstvy.[76] V zásadních otázkách evropské integrace se však kancléřství buď angažuje a spoluutváří strategii, nebo je detailně sleduje. Dále musíme mít na paměti, že koordinace evropských záležitostí a formulování pozic se bez výjimky odehrává souběžně na národní a evropské úrovni a oba tyto procesy se do značné míry prolínají. Na potřebu aktivně spolupůsobit na obou rovinách rozhodování reagovali všichni významní aktéři zakládáním vlastních bruselských kanceláří, jež plní řadu úkolů od reprezentativních po informační, propagační apod.[77]

S federální strukturou Německa se při tvorbě evropské politiky pojí několik výhod. Podobnost s evropskými strukturami do jisté míry usnadňuje orientaci a uplatňování německých organizačních struktur a řešení na evropské úrovni. Jak již bylo zmíněno, spolkový charakter státu vyžaduje určitou míru „decentralizované koordinace", která se pojí s tradičním německým způsobem rozhodování „odspoda nahoru" o zásadních záležitostech. Tato skutečnost klade vysoké nároky i na koordinační schopnosti spolkové vlády, především na kompetence vyšší a střední úrovně administrativy. Ke koordinaci různých pozic většího množství aktérů často dochází již na pracovní úrovni. Hledaná řešení přitom musí splňovat několik kritérií zároveň; měla by být nejen přijatelná pro zainteresované aktéry, ale i prosaditelná na evropské úrovni. Dále je při rozhodování třeba mít na paměti evropskou integraci jako celek (*das große Ganze*) a tradiční roli Německa v Evropské unii odpovídající jeho hospodářské a politické síle.

Formulováním pozic k evropské integrační politice je pověřena spolková exekutiva a jedná se ve své povaze o spíše administrativní záležitost. S obsahem plánovaného záměru je třeba obeznámit organizované zájmové skupiny, orgány spolkové legislativy atd. Skutečná koordinace přichází ke slovu tam, kde vznikají konflikty mezi odděleními, odbory a dalšími jednotkami vládního systému. Nedojde-li ke shodě na úrovni příslušných oddělení ministerstev, přesouvá se záležitost na další úroveň rozhodování, a sice nejprve na vedoucí příslušných oddělení, později případně na evropské státní tajemníky. Formálně poslední instancí je přitom spolkový kabinet. Ten bývá však zřídka přímo zapojován a v praxi tak mívají poslední slovo evropští státní tajemníci, kteří plně reprezentují postoje svých ministerstev.[78]

HLAVNÍ AKTÉŘI NĚMECKÉ EVROPSKÉ INTEGRAČNÍ POLITIKY

Spolková vláda

Rozložení evropsko-politických kompetencí a sil v rámci spolkové vlády prošlo v průběhu desetiletí podstatnými změnami. V počátcích evropské integrace se evropskou agendou zabývala téměř výhradně ministerstva hospodářství a zahraničních věcí, později i ministerstvo financí. Tomu odpovídá i skutečnost, že ministerstvo hospodářství jako první z ministerstev zřídilo organizační jednotku věnovanou výhradně evropským záležitostem. Jednalo

se o evropskou sekci založenou již na počátku padesátých let. S postupující evropskou integrací, konkrétně v kontextu ratifikace *Římských smluv* (1957), se začaly objevovat první spory o kompetence v evropských záležitostech mezi spolkovým ministrem hospodářství a zahraničních věcí. Ty se podařilo urovnat již v r. 1958 v rámci dohody mezi ministry hospodářství a zahraničí (tzv. *Brentano-Erhard-Vereinbarung*), která stála na počátku dělby evropských kompetencí mezi těmito dvěma resorty. Co se týče koordinace a přípravy agendy Rady ministrů, tak mělo být ministerstvo zahraničních věcí nadále zodpovědné za přípravu zahraničněpolitických záležitostí, zatímco ministerstvu hospodářství podléhala koordinace hospodářské a hospodářsko-politické agendy.[79] Ačkoli se toto vymezení rolí po dlouhá desetiletí v zásadě udrželo, bylo možné v následujících desetiletích zaznamenat posílení role spolkového ministra zahraničních věcí, a to díky nárůstu politické dimenze evropské integrace.[80] Od devadesátých let proběhlo několik přesunů evropsko-politických kompetencí mezi Spolkovým ministerstvem hospodářství a financí, které měly vnitropolitický motiv.[81]

I ostatní ministerstva mají vliv na vytváření německé evropské politiky a jsou jí také do velké míry ovlivněna. Zatímco se můžeme setkat s tvrzením, že ještě do osmdesátých let nebylo evropskou agendou dotčeno ministerstvo vnitra, ministerstvo vzdělávání a výzkumu a ministerstvo obrany, od osmdesátých let však hovoříme o tzv. evropeizaci všech politických resortů. To se projevilo i v jejich vnitřní struktuře zakládáním speciálních oddělení, která se liší svou velikostí, počtem spolupracovníků i umístěním v hierarchii v rámci svého resortu. Každé z ministerstev je na základě jednacího řádu spolkových ministerstev oprávněno jednat o agendě, jež spadá do jeho kompetencí, přímo s orgány EU.[82] Nárůst kompetencí v souvislosti s hospodářskou krizí zaznamenává především Spolkové ministerstvo financí. Významné postavení má dále i ministerstvo vnitra, ministerstvo práce a sociálních věcí nebo ministerstvo pro výživu, zemědělství a ochranu spotřebitelů. Na rozdíl od ministerstva zahraničních věcí a ministerstva hospodářství však nedisponují žádnými obecnými kompetencemi, které by přesahovaly jejich resort.

V důsledku evropeizace spolkových resortů je nutná účinná koordinace tak, aby bylo možné prosazovat německé zájmy na evropské úrovni efektivně, jednotně a včas. Tento úkol je v současné době v rukou Spolkového ministerstva zahraničních věcí, ministerstva hospodářství a Úřadu spolkového

kancléřství. Za nejvyšší koordinační úroveň na spolkové úrovni lze považovat spolková ministerstva (resp. spolkový kabinet), přičemž koordinace probíhá od nejnižší po nejvyšší úroveň. Za účelem účinné koordinace a lepší informovanosti funguje v rámci spolkové vlády celá řada institucionalizovaných nástrojů od Výboru zmocněnců pro evropskou politiku spolkové vlády přes Výbor vedoucích evropských oddělení po Výbor státních tajemníků pro evropské záležitosti (*Ausschuss der Europastaatssekretäre*). Velkému významu se těší tzv. *Weisungsausschuss*, který připravuje instrukce pro německé členy Výboru stálých zástupců (COREPER).[83] *Weisungsausschuss* zasedá jednou týdně (v úterý, proto je také nazýván *Dienstagsausschuss*), přičemž se o předsednictví dělí ministerstvo zahraničních věcí s ministerstvem hospodářství.[84] Oba resorty jsou ve svém působení poněkud omezeny praxí, ve které hraje svou roli Stálé zastoupení Německa v Bruselu. To může předložit výhrady k instrukcím, jež mohou být zohledněny, jsou-li dostatečně zdůvodněny. Stálé zastoupení Německa v EU pravidelně předkládá tzv. „včasná varování" (*Frühwarnbericht*), i tímto způsobem může ovlivňovat tvorbu stanovisek spolkové vlády.[85]

Tabulka 1: Evropsko-politická koordinační grémia spolkové vlády[86]

Název grémia	Historie a složení	Funkce/předsednictví/ frekvence zasedání	Agenda
Výbor státních tajemníků pro evropské záležitosti	– od r. 1963 v původním složení: státní tajemníci AA, BMWi, BMF, BMELV, – později rozšířeno o zástupce spolk. kancléřství, stálého zástupce DE při EU – 1998 rozšířeno o BMI, BMJ a BMU – za vlády H. Kohla úbytek na významu	– funkcí grémia je řešení konfliktů mezi resorty, které nebyly vyřešeny na nižší úrovni, tak aby věc nemusela postoupit na ministerskou úroveň – nyní je funkce předsedy výhradně v rukou AA (státního ministra pro evropské záležitosti) – zástupce: státní tajemník BMWi – měsíční frekvence zasedání	– příprava na jednání Evropské rady, německé předsednictví, základní pozice DE k revizi smluv a rozšiřování EU – „včasná varování" Stálého zastoupení DE v EU

Výbor vedoucích evropských sekcí	– ustaven v r. 2000 – vedoucí ev. sekcí všech resortů, Stálý zástupce DE u EU	– funkcí grémia je zajišťování informovanosti a včasná identifikace případných konfliktů – zasedání jednou za 14 dní za střídavého předsednictví mezi AA a BMWi	– záležitosti zvl. významu a dlouhodobé strategie (revize smluv, rozšiřování, personál. otázky, apod.)
Výbor zmocněnců pro evropské otázky	– zřízen v r. 1971 rozhodnutím tajemníků pro evropské zál. – zmocněnci pro evropské zál. všech resortů a zástupce ze spolk. kancl.	– původní funkcí grémia bylo zvýšení informovanosti o evropských zál. u všech resortů – předsedá zde zástupce AA – zároveň vedoucím koordinační skupiny (EU–KR) – zpočátku měsíční frekvence zasedání, nyní ad hoc	– hl. dvě oblasti: – příprava něm. předsednictví – procesní otázky evropské politiky DE a příprava rozhodnutí Výboru státních tajemníků
„Der Weisungsausschuss“	– zal. v šedesátých letech – všechny resorty jsou zde zastoupeny na úrovni referentů, ve funkci předsedy jsou často zastoupeni vedoucí oddělení	– hlavní funkcí je koordinace instrukcí pro stálé zastoupení DE konfliktů při EU pro jeho zasedání v COREPER I a II, dále má plánovací funkcí a funkci identifikátora – předsednictví se střídá mezi AA a BMWi – frekvence zasedání je jednou týdně (každé úterý)	– AA koordinuje agendu COPERER II kromě záležitostí, které spadají do kompetence BMWi v rámci vlády a BMWi přísluší zál. COPERER I kromě zál. AA

Zkratky: AA – ministerstvo zahraničních věcí, BMELV – ministerstvo výživy, zemědělství a ochrany spotřebitelů, BMF – ministerstvo financí, BMI – ministerstvo vnitra, BMJ – ministerstvo spravedlnosti, BMU – ministerstvo životního prostředí, BMWi – ministerstvo hospodářství a technologií, DE – Spolková republika Německo.

Úřad spolkového kancléřství

Spolková kancléřka má výjimečné postavení v rámci německé evropské politiky. To je dáno jak jejím silným postavením v rámci spolkové vlády a německé zahraniční politiky obecně, tak i kompetencemi, které jí v rámci EU přísluší. Jedním z nejvýznamnějších nástrojů spolkové kancléřky v evropské politice je její členství v Evropské radě, která je podle čl. 4 *Smlouvy o Evropské unii* orgánem, který přináší důležité impulzy a určuje obecný směr dalšího politického vývoje EU. Evropská rada hraje nezastupitelnou roli při přípravě a projednávání reforem v evropském primárním právu a řešení politických konfliktů. Právo a povinnost zastupovat Německo v Evropské radě (nově bez přítomnosti ministra zahraničních věcí) umožňuje přímou spoluúčast kancléřky na rozhodovacích procesech v EU, což si od ní žádá intenzivnější pozornost evropské problematice.

Na druhé straně lze vzhledem k vysoké komplexnosti evropské politiky a omezeným personálním zdrojům očekávat, že bude spolkové kancléřství i nadále nuceno evropskou agendu zpracovávat v úzké spolupráci s ministerstvem zahraničních věcí a ostatními resorty. Koordinační povinnosti v evropsko-politických záležitostech spočívají z velké části na ministerstvu zahraničních věcí, existuje ale několik zásadních politických oblastí, ve kterých se spolkové kancléřství angažuje prioritně, např. v otázce rozšiřování EU. Zde určuje kurz především Úřad spolkového kancléřství i přesto, že je otázkám rozšiřování věnován zvláštní odbor ministerstva zahraničních věcí (E 06). Naopak v případě podobně důležitých otázek, jako byla příprava finančního výhledu na léta 2007–2013 nebo debata o reformě EU, spočívala většina práce na bedrech ministerstva zahraničních věcí.[87]

Jak již bylo zmíněno, podporuje kancléřku ve výkonu její funkce Úřad spolkového kancléřství. Evropskou politikou je od r. 2002 pověřena Evropská sekce (Abteilung 5). Pro utváření evropské politiky má význam především jeho oddělení 501 (obecné otázky) a oddělení 503 zabývající se koordinací evropské politiky spolkové vlády; to mj. upozorňuje na případné problémy žádající si kancléřčin včasný zásah.[88] Zástupci Úřadu spolkového kancléřství zasedají v řadě spolkových koordinačních grémií (Výboru státních tajemníků, Výboru vedoucích evropských sekcí a Výboru zmocněnců pro evropskou politiku spolkové vlády). Přítomnost zástupců Úřadu spolkového kancléřství v těchto grémiích napomáhá v neposlední řadě lepší informovanosti a upevňování jeho vlivu na tvorbu evropské integrační politiky Německa.[89]

Spolkové ministerstvo zahraničních věcí

Úkoly a kompetence ministerstva zahraničních věcí doznaly v průběhu desetiletí s postupující evropskou integrací určitých změn, ačkoli byly tyto změny méně dramatické než v případě ministerstev hospodářství a financí. V současné době je ministerstvo zahraničních věcí v rámci své evropské agendy zodpovědné za přípravu a realizaci evropských záměrů s dlouhodobým účinkem (tedy např. reformních smluv), za bilaterální vztahy k ostatním členským státům EU, otázku rozšiřování EU, dále za Společnou zahraniční a bezpečnostní politiku (SZBP) a Společnou bezpečnostní a obrannou politiku (SBOP). Významná role ministerstva zahraničních věcí při řešení záležitostí „zásadního významu" (evropská integrační politika, příprava finančního rámce EU apod.) je ukotvena v jednacím řádu spolkových ministerstev.[90] Jak již bylo zmíněno, v praxi mívá o záležitosti zvláštního významu zájem i Úřad spolkového kancléřství, přičemž se spolkové kancléřství zpravidla angažuje v otázkách rozšiřování EU, zatímco je ministerstvo zahraničních věcí zodpovědné za koordinaci pozic „k finančnímu výhledu".[91] Mimo roli koordinátora zahraničněpolitických záležitostí v rámci spolkové vlády (kterou sdílí se spolkovým kancléřstvím) je ministerstvo dále pověřeno koordinací německých stanovisek před zasedáním Evropské rady a přípravou na zasedání Rady pro obecné záležitosti a Evropského výboru Spolkového sněmu. Ministerstvo zahraničních věcí se podílí i na udělování pokynů pro německé členy Výboru stálých zástupců (COREPER), resp. jeho politické oblasti II.[92]

K plnění svých úkolů využívá ministerstvo zahraničních věcí celou řadu formálních a neformálních nástrojů. Významným nástrojem je evropská sekce (*Abteilung E*), která byla zřízena v souvislosti s implementací *Maastrichtské smlouvy* v r. 1993 a slouží k vytváření evropsko-politických koncepcí spolkové vlády v koordinaci s ostatními resorty. V r. 2001 byl v rámci sekce založen koordinační odbor věnovaný záležitostem EU (tzv. „E-KR"), který je přímo podřízen vedoucímu evropské sekce. Tento odbor se dále dělí do několika oddělení a zajišťuje koordinaci evropské politiky v kompetenci ministerstva. Zároveň funguje jako sekretariát pro Výbor státních tajemníků a Výbor vedoucích evropských sekcí. Kromě E-KR byla v rámci evropského sekce ministerstva zahraničních věcí zřízena ještě další významná jednotka, a sice pracovní skupina zodpovědná za koordinaci uvedení *Lisabonské smlouvy* do praxe (*Arbeitsstab EU-Vertrag von Lissabon 2009, AS-*

-*EUVL-2009)*. Další body na agendě ministerstva v oblasti evropských záležitostí jsou předmětem činnosti dalších deseti odborů evropské sekce.

Dalším formálním nástrojem jsou německé zastupitelské úřady, které ministerstvu podléhají a které představují významný zdroj informací o aktuálním vývoji v konkrétních zemích. Neformálním nástrojem je např. dosazování úředníků ministerstva do evropské sekce Úřadu spolkového kancléřství, což by mělo v neposlední řadě zintenzivnit kontakt mezi kancléřkou a ministrem zahraničních věcí. Podobná výměna úředníků funguje mezi spolkovými ministerstvy a evropskými institucemi.[94] Role ministerstva zahraničních věcí je poněkud omezena absencí *Weisungsrecht* vůči ostatním ministrům ve vládě v otázkách, které spadají pod agendu ministerstva zahraničních věcí. Jako limitující lze dále označit skutečnost, že ministerstvo instruuje pouze polovinu německých stálých zástupců v Bruselu, tzv. skupinu COREPER II. Navíc ani jedno z příslušných spolkových ministerstev nemá vliv na to, jakým způsobem budou instrukce v Bruselu Stálým zastoupením Německa v EU přesně zohledněny.[95]

Spolkové ministerstvo hospodářství a technologií

Ministerstvo hospodářství bylo vzhledem k hospodářskému charakteru počátků evropské integrace od r. 1958 centrálním aktérem německé evropské politiky. V průběhu let však zaznamenalo zásadní změny v podobě přesunů svých evropsko-politických kompetencí ve prospěch ministerstva financí. K prvnímu přesunu došlo v r. 1998, kdy bylo přesunuta celá evropská sekce ministerstva hospodářství.[96] Druhá změna přišla s nástupem „velké koalice" v r. 2005, kdy byla podstatná část evropsko-politických kompetencí Spolkového ministerstva financí pomocí organizačního rozhodnutí (*Organisationserlass*) z 22. 11. 2005 převedena zpět na ministerstvo hospodářství.

V současné době patří mezi evropsko-politické kompetence Spolkového ministerstva hospodářství a technologií koordinace „vlastních" hospodářsko-politických témat, jako jsou evropský vnitřní trh, energetická, hospodářská, obchodní, informační a telekomunikační politika a lisabonská strategie. Dále je společně s ministerstvem zahraničních věcí v rámci tzv. „dvoukolejné" koordinace[97] zodpovědné za koordinaci pozic spolkové vlády (mj. v tradičních a technicky náročnějších oblastech, jako je společná zemědělská politika). Dále je ministerstvo hospodářství zodpovědné za přípravu in-

strukcí pro německé členy Výboru stálých zástupců (COREPER), část I.[98] Mezi jeho další koordinační úkoly patří poskytování informací Spolkovému sněmu a Spolkové radě. Za zmínku stojí i funkce odborného poradce spolkové vlády (i zemských vlád) v otázkách práva v rámci *Kompentenzzentrum Europarecht*, mezi jehož pravomoci patří i zastupování Německa u Soudního dvora EU v Lucemburku.[99]

Spolkové ministerstvo financí

Jak již bylo zmíněno, od konce devadesátých let zaznamenalo ministerstvo financí razantní nárůst evropsko-politických kompetencí – především v souvislosti s přesunem evropské sekce a s tím souvisejících koordinačních pravomocí z ministerstva hospodářství pod ministerstvo financí v r. 1998.[100] Poslední změna nastala s nástupem vlády „velké koalice" (2005–2009), kdy byly evropské kompetence opět přesunuty ve prospěch ministerstva hospodářství. Za oběma těmito přesuny stály vnitropolitické důvody.[101]

Ačkoli se ministerstvo financí muselo v souvislosti s posledním přesunem vyrovnat s úbytkem velkého množství kompetencí spojených s uplatňováním dominantního vlivu na tvorbu německé evropské politiky (např. ztrátou předsednické funkce v řadě koordinačních grémií včetně grémia *Weisungsausschuss*, viz výše), jeho role při utváření německé evropské politiky v poslední době roste. Existence společné evropské měny si žádá odpovídající spolupráci mezi ministry financí členských zemí. Za nejvýznamnější koordinační nástroj ministerstva financí lze považovat tvorbu hospodářsko-politické a finančně-politické strategie na národní úrovni a podíl na její tvorbě na evropské úrovni. K tomu účelu využívá ministr financí svého členství v Radě ministrů, ECOFIN. V této radě zasedá společně s ministry financí a hospodářství ostatních členských zemí jednou měsíčně. Role Rady se může zdát být poněkud oslabena v důsledku vzrůstající role Evropského parlamentu, se kterým ECOFIN konzultuje a zapojuje ho do rozhodování.[102]

Dalším významným nástrojem ministerstva financí je zodpovědnost za sestavování spolkového rozpočtu a podíl na tvorbě rozpočtu EU (společně s kolegy z ostatních členských států, Evropskou komisí a Evropským parlamentem). Významnou roli sehráli ministři financí v souvislosti s hospodářskou krizí a s ní související tvorbou preventivních a ochranných opatření do budoucna. Zasedali totiž ve zvláštní pracovní skupině (*Task-Force*) Stálého předsedy Evropské rady Hermana Van Rompuy, která vypracovala do-

poručení pro zasedání Evropské rady od 28. do 29. 10. 2010. Důležitým argumentem při prosazování rozpočtové kázně na evropské úrovni (nejen pro ministerstvo financí, ale pro celou spolkovou vládu) je výsledek politického rozhodnutí v podobě zavedení výše uvedené *Schuldenbremse*, tedy ústavního závazku k omezení zadlužování a dodržování vyrovnaných rozpočtů. O tom svědčí dopis pěti čistých plátců (včetně Německa) z prosince 2010, ve kterém požadují omezení výdajů EU v letech 2014 až 2020.[103] Proti meziročnímu navýšení evropského rozpočtu, jež by bylo vyšší než míra inflace, se vymezuje Německo (i slovy ministerstva financí) i později (v dubnu 2011), a sice s vědomím rizika, že to bude zřejmě vést k rozkolu mezi tzv. čistými plátci a ostatními členskými státy (včetně Polska).[104]

Spolkový sněm

Podobně jako Spolková rada přicházel i tento orgán o své pravomoci v souvislosti s rostoucím počtem právních předpisů evropského původu. Jako argument k aktivnějšímu podílu na tvorbě evropské politiky v Německu zaznívá demokratický deficit, kterým – podle některých názorů – trpěla Evropská unie vzhledem k poměrně slabému postavení Evropského parlamentu a dominanci exekutivy v rámci tvorby zásadních rozhodnutí. Ačkoli s navýšením práv Evropského parlamentu zahraničněpolitická aktivita Spolkového sněmu neklesá, i nadále mezi poslanci přetrvává názor, že by zahraniční politika měla být především doménou spolkové vlády.[105] Evropsko-politické kompetence Spolkového sněmu byly ukotveny v Základním zákoně až v souvislosti s ratifikací smlouvy z Maastrichtu (čl. 23 GG). V kontextu ratifikace *Lisabonské smlouvy*, byla tato práva dále rozšířena. Detailně se jednotlivými pravomocemi Spolkového sněmu z procedurálního hlediska věnují příslušné zákony stejně jako Jednací řád německého Spolkového sněmu (GOBT).[106]

Významným evropsko-politickým nástrojem Spolkového sněmu je Výbor pro záležitosti Evropské unie. Jedná se o největší z výborů Spolkového sněmu (má okolo 50 členů), ve kterém jsou kromě poslanců Spolkového sněmu (s hlasovacím právem) často přítomni i poslanci Evropského parlamentu (bez hlasovacího práva). Výbor neslouží pouze k výměně informací a stanovisek (se spolkovou vládou i s bruselskými institucemi), ale i k projednávání evropských (především evropských integračních) otázek, které přesahují rámec jednoho ministerského resortu. Teoreticky disponuje Výbor pro záležitosti Evropské unie tzv. „zvláštními právy“, především oprávněním učí-

nit závazné stanovisko za Spolkový sněm (po předchozím souhlasu dalších výborů).[107] V praxi má výbor, podle některých názorů, menší vliv na utváření stanovisek Spolkového sněmu k evropsko-politickým záležitostem než např. pracovní skupiny jednotlivých frakcí.[108]

Přínos pro zvýšení informovanosti členů Spolkového sněmu mají např. společná zasedání výborů Evropského parlamentu a Spolkového sněmu. Zástupci evropských výborů národních parlamentů se pravidelně setkávají s členy Evropského parlamentu v rámci Konference evropských výborů (COSAC). K pravidelným setkáním se scházejí i předsedové národních parlamentů členských států EU.[109]

Jak již bylo zmíněno, ratifikace *Maastrichtské smlouvy* s sebou v Německu poprvé přinesla ukotvení práv Spolkového sněmu a Spolkové rady na spoluúčast při rozhodování o evropských záležitostech v rámci spolku (čl. 23 GG). Spolkový sněm tak má právo jak na informace, tak i na vydání stanoviska (odstavce 2 a 3, čl. 23 GG). Tuto ústavní změnu doprovázel Zákon o spolupráci spolkové vlády a německého Spolkového sněmu v záležitostech Evropské unie (EUZBBG). Dále byl upraven jednací řád Spolkového sněmu (GOBT). V kontextu probíhající ratifikace *Smlouvy o ústavě pro Evropu* byla v r. 2006 uzavřena dohoda mezi předsedou Spolkového sněmu Norbertem Lammertem a kancléřkou Angelou Merkelovou,[110] podle které má být Spolkový sněm informován včas, průběžně a zpravidla psanou formou o všech záměrech Evropské komise. Stanovisko vlády se smí odlišovat od stanoviska sněmu jen ze závažných zahraničně a integračně politických důvodů.[111]

V souvislosti s ratifikací *Lisabonské smlouvy* byla vypracována novela čl. 23 Základního zákona v podobě přidání čl. 1a, která přináší navýšení kompetencí Spolkového sněmu a Spolkové rady v otázce přezkumu dodržování principu subsidiarity. V souladu s judikaturou Spolkového ústavního soudu k *Lisabonské smlouvě* došlo k rozšíření práv Spolkového sněmu (a Spolkové rady) i v rámci novely Zákona o spolupráci spolkové vlády a německého Spolkového sněmu v záležitostech Evropské unie (EUZBBG) a nově byl vypracován tzv. Zákon o odpovědnosti za integraci (IntVG).[112]

V EUZBBG je nyní obsažen explicitní výčet všech „záměrů“ v EU, o kterých má spolková vláda povinnost Spolkový sněm informovat (zasílání dokumentů ER, Rady EU, zápisy ze zasedání apod.). Ačkoli má Spolkový sněm právo na stanovisko, nejedná se o tzv. imperativní mandát, spolková vláda se od něho může ze závažných integračních a zahraničněpolitických důvodů

odklonit. V případě, že k takovému odklonu dojde, musí vláda tento krok odůvodnit.[113]

Zákon o odpovědnosti za integraci ukládá Spolkovému sněmu povinnost schvalovat rozhodnutí o uplatnění zjednodušeného postupu pro přijímání změny smluv a klauzule flexibility, pokud k tomu dal souhlas Spolkový sněm a Spolková rada v podobě spolkového zákona. Pouze souhlas Spolkového sněmu je vyžadován pro použití tzv. záchranné brzdy a zvláštní přechodové klauzule v Evropské radě i Radě EU. Pojednáno je zde i právo na podání stanoviska a stížnosti kvůli porušování principu subsidiarity.

Spolkový sněm při svém zahraničním spolupůsobení využívá formálních (resp. institucionalizovaných) nástrojů v podobě zahraničního výboru, výboru pro obranu nebo výboru pro evropské záležitosti, stejně jako práva a povinnosti vyslovit souhlas s nasazením německých vojáků v zahraničí nebo využívá svých pravomocí ukotvených v čl. 23 Základního zákona. Často jsou přínosem neformální kontakty s bruselskými úředníky, institucemi apod.[114] Význam bruselských kontaktů i včasné a spolehlivé informovanosti podtrhuje i zřízení bruselské kanceláře Spolkového sněmu v r. 2007, které lze zároveň považovat za projev snahy Spolkového sněmu o zajištění samostatného (tj. na spolkové vládě nezávislého) zdroje informací. Bruselskou kancelář doplňuje v její činnosti zvláštní administrativní oddělení v rámci Spolkového sněmu (PA 1). Spolkové frakce jmenují část personálu tak, aby jejich zastoupení v kanceláři a PA 1 odpovídalo síle frakce ve Spolkovém sněmu.[115]

Spolkové země

Spolkové země požadovaly navýšení svých pravomocí v evropské politice již od samého počátku evropské integrace. Jejich evropsko-politické ambice se odrážejí v založení výboru pro otázky Evropské unie (pod jiným názvem)[116] v r. 1958. Požadavky spolkových zemí na navýšení jejich kompetencí se po dlouhou dobu nesetkávaly s pochopením spolkové vlády, která se vymezovala vůči všem zásahům do zahraniční politiky, tradiční domény spolkové vlády.[117]

Zřejmě nejdůležitějším orgánem, v jehož rámci německé spolkové země přispívají k tvorbě evropské integrační politiky, je Spolková rada. Spolková rada se skládá ze zástupců vlád spolkových zemí a je třetím nejvýznamnějším aktérem v evropské politice Spolkové republiky Německo (po spolkové vládě a Spolkovém sněmu).[118] Mezi evropsko-politické nástroje Spolkové

rady patří Evropská komora (*Europakammer*) a výbor pro otázky Evropské unie. Evropská komora byla zřízena již v r. 1988, teprve v kontextu *Maastrichtské smlouvy* byly její kompetence ukotveny v GG (čl. 52, odst. 3a). Skládá se z 16 členů a vyznačuje se rotujícím předsednictvím (na základě jednoletého rotačního principu). Její význam spočívá v tom, že může zastupovat Spolkovou radu v rozhodování v urgentních záležitostech (*Eilfall*), např. s ohledem na jednání grémií EU. V praxi měla doposud malý význam. Jednotliví zástupci disponují stejnou váhou hlasů, jako je tomu ve Spolkové radě, proto se o ní někdy hovoří jako o *Bundesrat en miniature*. Centrálním grémiem Spolkové rady, co se týče utváření evropských politických stanovisek, je výbor pro otázky Evropské unie. Ten má funkci poradního grémia v institucionálních a integračních otázkách a dále slouží ke koordinaci doporučení všech ostatních výborů (hl. hospodářského, kulturního, výboru pro práci a sociální věci) v otázkách evropské politiky. Svůj dnešní název nese od ratifikace *Maastrichtské smlouvy*.[119]

U příležitosti ratifikace *Maastrichtské smlouvy* byla Spolková rada (společně se Spolkovým sněmem) zastoupena ve Společné ústavní komisi a přímo se tak podílela na návrhu nového znění čl. 23 Základního zákona, který upravuje parlamentní kompetence a povinnosti spolkové vlády v této oblasti. Dále bylo upraveno znění čl. 50 GG, podle kterého měla Spolková rada nově spolupůsobit v záležitostech EU. Tyto ústavní změny našly své uplatnění v podobě schválení Zákona o spolupráci spolku a zemí v záležitostech Evropské unie (EUZBLG) a v Dohodě spolku a zemí (Bund-Länder--Vereinbarung, BLV) z r. 1993.[120] V těchto právních aktech byla ukotvena povinnost spolkové vlády informovat spolkové země co nejdříve a obsáhle (čl. 23, odst. 2 GG) o všech záměrech (*Vorhaben*), které by země mohly zajímat (§ 2 EUZBLG), přičemž BLV obsahovala seznam témat, o kterých je především třeba informovat (např. dokumenty a sdělení orgánů EU, zprávy ze stálého zastoupení, dokumenty a informace o oficiálních stanoviscích spolkové vlády).[121] Dále zde bylo ukotveno právo na stanovisko, jež musí spolková vláda buď pouze zohlednit, nebo zohlednit rozhodujícím způsobem (*maßgeblich*) podle toho, zda jsou dotčeny pouze zájmy zemí nebo jejich výlučné zákonodárné kompetence.[122] Další významnou kompetencí je možnost přímého působení na vyjednávací pozice spolkové vlády k evropským záměrům *Vorhaben* (§ 4 EUZBLG), tato kompetence je většinou naplněna účastí 1–2 zástupců zemí ve Výboru stálých zástupců v Bruselu (COREPER) a zasedání

evropských zmocněnců spolkové vlády (*Gremium der Europabeauftragten*), v rámci těchto grémií mají spolkové země možnost přednést svá stanoviska, navíc získají přehled o aktuálním názorovém rozpoložení v rámci grémia.[123] Za významné navýšení kompetencí lze dále považovat odst. 6 čl. 23 GG, podle kterého mohou být zájmy Německa v Radě EU prosazovány zemským zástupcem jmenovaným Spolkovou radou v oblasti školního vzdělávání, kultury nebo rozhlasového vysílání (tj. radiového a televizního).

Ratifikace *Lisabonské smlouvy* byla v Německu spojena s novelou čl. 23 Základního zákona, a sice jeho doplněním o čl. 1a, který zaručuje Spolkové radě (a Sněmu) právo podat stížnost na nedodržení principu subsidiarity a proporcionality. Novelizovány byly i stávající zákony, jako je Zákon o spolupráci spolku a spolkových zemí v záležitostech Evropské unie (EUZBLG), podle kterého mají být Spolkové radě kromě oficiálních dokumentů poskytovány i neoficiální materiály (tzv. *non-papery*), např. v podobě přípravných dokumentů na jednání Komise, pokud se záležitost týká výlučné kompetence spolkových zemí a dokument by měl mít význam pro utváření stanoviska Spolkové rady. Informace o jednáních v Radě jsou předávány i ústní formou.[124] Dále byl vydán tzv. Zákon o odpovědnosti za integraci,[125] který Spolkové radě a Spolkovému sněmu vymezuje zásadní práva v souladu s judikaturou Spolkového ústavního soudu z 30. 6. 2009 a zásadou omezeného svěření pravomoci. Hlavní přínos zákona spočívá v ukotvení parlamentních pravomocí v kontextu tzv. zjednodušeného přijímání smluv, kontroly subsidiarity a mechanismu tzv. záchranné brzdy. Co se týče Spolkové rady, její souhlas je vyžadován vždy, když má být učiněna změna smluv s dopadem na politické vztahy spolku. V těchto případech je totiž na základě čl. 59 Základního zákona třeba vydání spolkového zákona a k přenosu kompetencí na evropskou úroveň je třeba souhlasu Spolkové rady (čl. 23 GG). V praxi tak smí německý zástupce v Radě souhlasit s uplatněním zjednodušeného postupu pro přijímání změny smluv, klauzule flexibility, pouze pokud k tomu dal souhlas Spolkový sněm a Spolková rada v podobě spolkového zákona. V případě použití tzv. záchranné brzdy a zvláštní přechodové klauzule v Evropské radě je souhlas (*Beschluss*) Spolkové rady vyžadován jen tehdy, pokud je splněno několik podmínek; zaprvé pokud oblast rozhodování nespadá mezi zákonodárné pravomoci spolku, zadruhé, když oblast rozhodování spadá do zákonodárných kompetencí zemí na základě čl. 72, odstavce 2 GG, a nakonec v těch případech, kdy mohou země učinit tzv. *abweichende Regelung* na

základě čl. 72, odstavce 3 nebo čl. 84, odstavce 1 GG, pokud toto rozhodnutí vyžaduje souhlas pomocí spolkového zákona.[126] Mimo to má Spolková rada (stejně jako Sněm) právo odmítnout přechodovou klauzuli, pokud záležitost nespadá do výlučných zákonodárných kompetencí spolku, právo podat odůvodněné stanovisko, proč se domnívá, že je některý předpis v rozporu s principem subsidiarity, a právo podat stížnost na nedodržení principu subsidiarity. Právům a povinnostem Spolkové rady v evropsko-politickém rozhodování je věnována i Dohoda mezi spolkovou vládou a zemskými vládami o spolupráci v záležitostech Evropské unie, jež je prováděcím předpisem k paragrafu 9 Zákona o spolupráci spolku a zemí v záležitostech Evropské unie (EUZBLG).[127]

Dalším vlivným a efektivním institucionalizovaným nástrojem, který slouží ke koordinaci zemských zájmů a stanovisek, je Konference ministrů pro evropské záležitosti (*Europaministerkonferenz*, EMK). Významným nástrojem pro prezentování a prosazovaní zemských zájmů jsou zemská zastoupení v Bruselu, která byla zakládána od osmdesátých let. Důležitou roli sehrála v minulosti integrace některých spolkových zemí do různých zájmových sdružení společně s ostatními evropskými regiony. Zde stojí za zmínku např. RegLeg, sdružení evropských regionů se zákonodárnými kompetencemi. V rámci RegLeg se angažovalo Bavorsko a Severní Porýní-Vestfálsko v průběhu projednávání evropské ústavní smlouvy v Konventu EU. Tato meziregionální skupina sdružující regiony se zákonodárnými pravomocemi se vytvořila v rámci Výboru regionů (z iniciativy Bavorska) v reakci na zjištění, že Výbor regionů kvůli velké diverzitě svých členů zcela nevyhovuje potřebám silných a ambiciózních regionů.[128] Formální nástroje a více či méně institucionalizovaná grémia doplňuje široké spektrum neformálních kontaktů a informačních zdrojů.

Spolkový ústavní soud (SÚS)

Spolkový ústavní soud za posledních 50 let svými rozsudky podstatně formoval německý přístup k otázkám spojeným s evropským integračním procesem. Výhradně Spolkovému ústavnímu soudu (SÚS) jsou v Základním zákoně věnovány čl. 93 a 94. Ve své judikatuře k otázkám spojeným s evropskou integrací se SÚS zabývá demokratickou legitimitou Evropského společenství, resp. Unie. V prvních dvou relevantních rozsudcích (*Solange* I. a II.) přichází ke slovu především koncepce SÚS o univerzalitě lidských práv.[129] Zatímco přenos kompetencí na evropskou úroveň zde SÚS podmínil zajiš-

těním efektivní ochrany lidských práv a svobod v Evropském společenství, podmiňuje SÚS v rámci posledních dvou rozsudků (maastrichtského a lisabonského) přenos kompetencí jeho ústavní konformitou.[130]

V nálezu SÚS ke *Smlouvě o Evropské unii* („Maastrichtský rozsudek") neoznačuje již SÚS nově vznikající Evropskou unii za mezinárodní organizaci, ale za společenství států, tzv. *Staatenverbund*. Toto „nové" společenství by mělo mít, podle nálezu SÚS, odpovídající demokratickou legitimitu – propůjčenou lidem v rámci svobodných voleb do Evropského parlamentu (EP). Mimo jiné vzhledem k postavení EP v rámci evropského institucionálního rámce shledal SÚS Evropskou unii jako demokraticky deficitní.[131]

Podle rozsudku SÚS se suverenita německého státu nevylučuje s členstvím v EU. Členské státy jsou i nadále „pány smluv" (*Herren der Verträge*). EU nemá *Kompetenz-Kompetenz* – kompetenci rozhodovat o svých pravomocích –, ty jsou pouze odvozené od členských států, i nadále je při převodu pravomocí za účelem další integrace třeba změny primárního práva a souhlasu všech členských států. SÚS má právo přezkoumat, zda se EU, resp. její orgány, nepokouší o plíživou novelizaci smluv. Pokud by tomu tak bylo, má SÚS právo nařídit nerespektování aktivit takových orgánů na svém území.[132]

Ve svém „Lisabonském rozsudku" z 30. 6. 2009 SÚS v řadě ohledů navazuje na svůj předchozí „Maastrichtský rozsudek". Ačkoli SÚS shledává, že evropská integrace postoupila natolik, že se Evropská unie v některých ohledech podobá federálnímu státu, chybí jí evropský lid, který by Evropskou unii projevem své většinové vůle politicky legitimizoval v souladu se zásadou o rovném postavení státních celků ve federálním státě. Národy Evropské unie tak musejí zůstat i nadále držiteli veřejné moci. Z demokratického deficitu a poznatku, že evropské rozhodovací struktury i nadále spíše připomínají struktury mezinárodní organizace, tak SÚS vyvozuje závěr, že proces evropské integrace by měl být i nadále v rukou členských států.

Lisabonská smlouva podle SÚS neznamená přechod k evropskému federálnímu státu, Evropská unie je i nadále společenstvím suverénních států, na které se vztahuje zásada omezeného zmocnění. Pro přechod k evropské federaci by v Německu bylo podle této judikatury třeba přijmout novou německou ústavu.[133]

Ve své judikatuře se SÚS podrobně věnoval přenosu kompetencí na evropskou úroveň. Dochází v tomto bodě k závěru, že by část kompetencí (tzv. výsostné kompetence) měly zůstat v rukou státu, aby nebyl narušen systém

demokratické vlády v Německu. Národní státy mají mít i nadále možnost formovat hospodářské, společenské a kulturní podmínky života svých občanů. Přesun kompetencí v těchto oblastech by měl být povolen pouze omezeně. Týká se to oblastí trestního práva, policejního a vojenského monopolu a použití ozbrojené síly, sociální politiky, důležitých rozhodnutí z oblastí školství a vzdělávání. Obzvláště je třeba evropským orgánům zabránit v samostatném rozhodování o tom, které kompetence jim mají náležet (*Kompetentz-Kompetenz*). Odpovědnost za evropskou integraci musí zůstat v rukou zákonodárných orgánů Německa. Právo přezkoumávat, zda k uplatňování této *Kompetenz-Kompetenz* nedochází, si nárokuje SÚS, stejně tak i právo na přezkum, zda nebyl porušen čl. 23, odstavec 1 a čl. 79, odstavec 3 Základního zákona.[134]

Závěrem rozsudku SÚS z 30. 6. 2009 je, že zákon o schválení *Lisabonské smlouvy*[135] je v souladu se Základním zákonem, zatímco doprovodný zákon (Zákon rozšiřující a posilující pravomoci Spolkového sněmu a Spolkové rady) je v rozporu se Základním zákonem v tom ohledu, že nevymezuje Spolkovému sněmu a Radě dostatečné pravomoci.[136]

Německý odborový svaz (DGB)

Jak odbory, tak i hospodářské svazy patří mezi tradiční podporovatele evropského integračního procesu. Co se týče evropské integrace, má DGB poměrně přesnou představu o tom, jakým směrem by se měla ubírat, a snaží se tuto představu také odpovídajícím způsobem prosazovat. Co se týče uplatňování vlivu na evropskou integrační politiku, je významné především členství DGB v Evropském odborovém svazu, v rámci kterého usiluje svaz spolu se svými partnery o sociální Evropu.

Skutečnost, že DGB patří mezi nejvlivnější odborové svazy (a největší, co se týče počtu členů), se odráží i v tom, že hraje jednu z vůdčích rolí ve vrcholných grémiích mezinárodních odborových organizací.[137] Příkladem může být Michael Sommer, předseda DGB, který zároveň vykonává funkci předsedy Mezinárodního odborového svazu.

Hospodářské svazy

Z nejvýznamnějších hospodářských svazů, které mají potenciál ovlivňovat německou zahraniční politiku, je třeba zmínit výše uvedené zastřešující organizace – Spolkový svaz německého průmyslu (BDI) a Spolkové sdružení

německých svazů zaměstnavatelů (BDA), Svaz německých průmyslových a hospodářských komor (DIHK), Německý svaz zemědělců (DBV) nebo Spolkový svaz zahraničního obchodu a velkoobchodu (BGA).[138] Evropská politika bývá ze strany hospodářských svazů často vnímána jako jedno z klíčových polí působnosti a uplatňování zájmů svých členů. Tomu často odpovídá organizační členění svazů; obvykle disponují evropskými odděleními, výbory apod. Z celé řady přímých i nepřímých nástrojů vystupují do popředí neformální kontakty ke členům národních a evropských orgánů a institucí a členství v nadnárodních organizacích (*Eurochambres* apod.).[139]

Německá zahraniční bezpečnostní politika

Předmětem této části příspěvku je základní analýza normativního a institucionálního rámce tvorby německé zahraniční politiky se zvláštním zřetelem k rozdělení rolí jednotlivých aktérů působících v této oblasti. Příspěvek nepředstavuje souhrnnou studii k německé zahraniční bezpečnostní politice; souhrnný přehled o tvorbě a obsahové stránce německé bezpečnostní politiky představuje analýza ve spojení s pojednáním V. Handla v úvodu publikace a textem Z. Kříže, který obsahuje kritické zhodnocení normativního a institucionálního rámce německé bezpečností politiky vzhledem k překážkám, se kterými se potýká při jejím uplatňování v praxi.

HLAVNÍ VÝCHODISKA K NORMATIVNÍMU A INSTITUCIONÁLNÍMU RÁMCI TVORBY NĚMECKÉ BEZPEČNOSTNÍ ZAHRANIČNÍ POLITIKY

Klíčové normativy pro tvorbu německé bezpečnostní politiky jsou obsaženy v Základním zákoně (GG), „Smlouvě dva plus čtyři“[140], zákoně o potírání terorismu (*Terrorismusbekämpfungsgesetz*) a zákoně o spoluúčasti Spolkového sněmu (tzv. *Parlamentsbeteiligungsgesetz*). Preambule Základního zákona zavazuje Německo k zachování míru. Tento závazek je dále posilován v několika dalších článcích Základního zákona, jako je čl. 24, odstavec 2. Podle tohoto článku může být Německo součástí takového systému kolektivní bezpečnosti, který slouží zachování míru a podporuje jeho dlouhodobé udržování v Evropě i ve světě. Odstavec 3 čl. 24 vyzývá Německo k přístupu k organizacím, které přispívají k řešení mezinárodních konfliktů. Článek 26 (1) prohlašuje všechna jednání, která by mohla ohrozit mírové soužití národů,

za protiústavní. Vzhledem ke skutečnosti, že Základní zákon blíže nespecifikuje, jaké prostředky by měly být použity k udržení míru, má spolková vláda v této oblasti poměrně široké pole působnosti. K bližšímu vymezení tohoto pole přispívá i Spolkový ústavní soud svými rozsudky.[141] Ze závazků ukotvených ve „Smlouvě dva plus čtyři" je pro bezpečnostní politiku Německa relevantní především závazek rezignovat na výrobu a vlastnictví zbraní hromadného ničení,[142] stejně jako stanovení nejvyššího možného počtu vojáků spolkové armády, Bundeswehru, na 370 000.

Ačkoli se německá bezpečnostní politika vzhledem k federálnímu uspořádání Spolkové republiky Německa vyznačuje určitou mírou decentralizace (ve prospěch spolkových zemí), spočívá převážná většina kompetencí na spolkové úrovni.[143] Na utváření německé bezpečnostní politiky mají dále vliv stejné vnitropolitické faktory jako na zahraniční politiku obecně; osobnost spolkové kancléřky; poměry mezi jednotlivými ministry; koaliční vztahy a rozložení sil ve Spolkovém sněmu, stejně jako zájmy soukromých aktérů, hospodářských svazů a nevládních organizací.

Tvorbu německé bezpečnostní politiky významně ovlivňují i zásady dělení bezpečnostních složek, které jsou typické (nejen) pro Německo. Jednou z takových zásad je oddělení Bundeswehru od policejních složek a policie od zpravodajských služeb. Zatímco zpravodajské služby se musí spokojit s vyšetřujícími kompetencemi a exekutivní pravomoci jsou jim upřeny, je tomu v případě policie naopak. Kromě Spolkové policie a Spolkového kriminálního úřadu (BKA), fungují na spolkové úrovni ještě dvě další policejní složky a tři zpravodajské agentury.[144] Vzájemná spolupráce a výpomoc mezi jednotlivými složkami a úřady na spolkové a zemské úrovni je sice možná, ale pouze účelově, a tedy na časově omezené období (čl. 35 GG). V případě německé bezpečnostní politiky se tedy jedná o decentralizovaný, do značné míry fragmentovaný systém, který je náročný, co se týče koordinace rozhodování a jednání i udržování efektivity.[145]

Za důležitý mezník, co se týče změn koordinace a procesního utváření německé bezpečnostní politiky a bezpečnostní politiky obecně, lze považovat 11. 9. 2001. Na nové hrozby Německo zareagovalo schválením dvou „bezpečnostních balíků" (*Sicherheitspaket* I. a II.) a zákona o potírání terorismu (*Terrorismusbekämpfungsgesetz*).

V neposlední řadě tvorbu německé bezpečnostní politiky ovlivňují aktuální zahraničněpolitické výzvy, globální bezpečnostní rizika, jako např.

hrozby teroristických útoků nebo nelegální migrace. Tyto nové výzvy si žádají nejen nová komplexnější řešení, ale také preventivní opatření a především užší spolupráci jak mezi jednotlivými orgány v rámci spolku, tak i na mezinárodní úrovni. V Německu byly v reakci na tyto změny rozšířeny jak kompetence policejních a zpravodajských orgánů, tak i posílena spolupráce mezi bezpečnostními institucemi, např. vytvořením zvláštního centra k boji proti terorismu (GTAZ) v r. 2004 a zřízením společné datové banky bezpečnostních orgánů, tzv. *Antiterrordatei*, v r. 2007. Na potřebu rezignovat na striktní rozlišování mezi vnitřními a zahraničněpolitickými bezpečnostními záležitostmi, zareagovala spolková vláda vydáním bílé knihy z r. 2006 pod názvem *Vernetzte Sicherheit*.

Stejně jako koordinace rozhodování o jiných politických záležitostech probíhá i koordinace bezpečnostní politiky v rámci Německa v zásadě na dvou úrovních, a sice na vertikální úrovni (mezi spolkem a zeměmi) a na horizontální úrovni (mezi spolkovými aktéry). Co se týče vertikálního dělení kompetencí, tak je třeba mít na paměti, že bezpečnostně-politické otázky náleží převážně do kompetencí spolku (čl. 73 GG), který má výlučné zákonodárné pravomoci mj. v zahraničních záležitostech, obraně a ochraně civilního obyvatelstva (odstavec 1, bod 1). Výlučná zákonodárná pravomoc spolku náleží v oblasti spolupráce se spolkovými zeměmi; a) v záležitostech kriminální policie; b) v situacích, kdy je třeba zajistit ochranu svobodného demokratického zřízení a bezpečnosti na území spolku nebo zemí; c) za účelem zabránění takovým snahám, které by mohly vést k ohrožení zahraničních zájmů Německa za použití násilí. Dále spolku přísluší zřízení Spolkového úřadu kriminální policie (BKA) a zodpovědnost za potírání mezinárodního zločinu.[146] V kontextu teroristických útoků z 11. 9. 2001 a reformy federalismu z r. 2006 byla mezi bezpečnostně-politické kompetence spolku nově explicitně zařazena zodpovědnost za zákonodárství k potírání mezinárodního terorismu, pokud riziko přesahuje území jedné spolkové země, není-li kompetence zemského policejního úřadu jednoznačná nebo pokud se úkolu vzdá nejvyšší zemský úřad ve prospěch spolku.[147] Tento typ zákonů si přitom vyžaduje souhlasu Spolkové rady (odstavec 2, čl. 73 GG). Spoluúčast na rozhodování prostřednictvím Spolkové rady, pokud jsou dotčena zemská práva, je tedy jednou z možností spolkových zemí, jak ovlivňovat německou zahraniční bezpečnostní politiku. Bezpečnostně-politické působení zemí se jinak často omezuje na vnitřní bezpečnostní politiku; mají především povinnost

udržovat veřejný pořádek a bezpečí občanů na svém území (potírání kriminality apod.).[148]

Co se týče horizontálního členění kompetencí mezi spolkovou vládou a Spolkovým sněmem, dělí si kompetence s ohledem na to, zda se jedná o vnitřní nebo zahraniční bezpečnostně-politickou záležitost. Zatímco se spolková vláda těší obzvlášť silnému postavení v zahraniční bezpečnostní politice, dominuje Spolkový sněm ve vnitřních bezpečnostně-politických záležitostech, kde disponuje vlastním právem na zákonodárnou iniciativu a kde je jeho souhlas potřebný ke schválení či změně zákonů platných v této oblasti. Na druhou stranu má spolková vláda většinu ve Spolkovém sněmu, takže k vysloveně konkurenčnímu chování zpravidla nedochází. Zahraniční bezpečnostně-politické záležitosti má Spolkový sněm možnost ovlivňovat jak pomocí nepřímého nástroje v podobě povinnosti odsouhlasit zákon o spolkovém rozpočtu, tak i přímo v rámci rozhodování o vysílání německých vojáků na mise v zahraničí.[149]

Dynamicky se vyvíjí další ze vztahů na horizontální úrovni, a sice dělení bezpečnostně-politických kompetencí mezi Úřadem spolkového kancléřství a Spolkovým ministrem obrany a Spolkovým ministrem zahraničních věcí. Nové bezpečnostně-politické výzvy vyžadující rychlé jednání kladou zvýšené nároky na koordinaci pozic jednotlivých ministerstev a spíše nahrávají posilující roli spolkového kancléře v německé zahraniční politice, a tedy i posilování kancléřského principu na úkor principu resortního. Podle názorů některých odborníků by sice neměla být omezena svébytnost jednotlivých ministerstev, ale koordinační kompetence by měly být ve větší míře přesunuty pod Úřad spolkového kancléřství.[150]

HLAVNÍ AKTÉŘI NĚMECKÉ BEZPEČNOSTNÍ POLITIKY

Spolková vláda

I zahraniční bezpečnostně-politické záležitosti jsou doménou spolkové vlády. Je to spolková vláda, která rozhoduje o účasti Německa na zahraničních misích, přičemž musí být toto rozhodnutí následně schváleno Spolkovým sněmem. Jedním z kabinetních výborů významných pro utváření německé bezpečnostní politiky je Spolková bezpečnostní rada (*Bundessicherheitsrat*, BSR). Kromě spolkového kancléře v ní původně zasedali ministři zahranič-

ních věcí, obrany, vnitra, financí, justice, hospodářství a ministr pro hospodářskou a rozvojovou spolupráci. Poradní funkci v této radě rady mají šéf Úřadu spolkového kancléřství a generální inspektor spolkové armády. Postupem času se z BSR stává menší neformální grémium, tzv. *Sicherheitskabinett*, složený ze spolkového kancléře, šéfa Úřadu spolkového kancléřství, ministra vnitra, zahraničních věcí a obrany.[151] Bezpečnostně-politické záležitosti bývají projednávány i v rámci koaličních grémií (*Koalitionsrunden*), která se v posledních vládách etablovala jako prostor k projednávání a hlasování o zásadních otázkách.[152]

Za ústřední aktéry pro utváření německé bezpečnostně-politické politiky lze z řad spolkové vlády považovat spolkové ministry vnitra a obrany a spolkovou kancléřku. Jejich roli ještě podtrhuje skutečnost, že každému z nich podléhá jedna ze tří zpravodajských služeb. Tradičně významná role připadá ministerstvu zahraničních věcí. Vzhledem ke zvýšenému zahraničněpolitickému angažmá a širšímu německému pojetí mezinárodní spolupráce a bezpečnosti, má i řada dalších resortů podíl na tvorbě německé bezpečnostní politiky. Za zmínku stojí Spolkové ministerstvo pro hospodářskou spolupráci a rozvoj a Spolková ministerstva hospodářství a technologií a financí. Vzhledem k velké míře angažovanosti německých spolkových ministerstev v bezpečnostně-politických otázkách a potřebě koordinovaného postupu a vystupování se pravidelně konají meziresortní schůzky k projednávání některých bezpečnostně-politických otázek. Koordinací bezpečnostně-politických otázek, konkrétně práce zpravodajských služeb, je pověřen šéf Úřadu spolkového kancléřství. Některá fóra sloužící k včasné informovanosti a účinné koordinaci stanovisek nabyla institucionalizované podoby, např. pravidelné grémium k projednávání problematiky Afghánistánu.[153]

Úřad spolkového kancléřství

Spolková kancléřka disponuje nejen výše zmíněnou *Richtlinienkompetenz* (čl. 65 GG) v rámci spolkové vlády, ale i funkcí velitele ozbrojených sil v případě obranné války (čl. 115b GG). Významný nástroj představuje Úřad spolkového kancléřství. Zahraniční, bezpečnostní a rozvojové politice se přitom v rámci úřadu věnuje Sekce 2. Jak již bylo zmíněno, organizačně se práce Sekce 2 dále dělí na dva odbory, přičemž v odboru 22 pracují úředníci z ministerstva obrany a navíc zde sídlí sekretariát Spolkového bezpečnostní rady (BSR). Významná je i Sekce 6 Úřadu spolkového kancléřství, která je věno-

vána zpravodajským službám a jejich koordinaci, především pak její odbor 62 (*Lageinformation und Auftragssteuerung; Controlling; Auslandsbeziehungen*), jenž se zabývá situací v zahraničí a informacemi o terorismu, extremismu a organizované kriminalitě. Vnitřními bezpečnostními záležitostmi se zabývá Sekce 1, oddělení 113.

Významnému postavení se i v rámci bezpečnostní politiky těší šéf spolkového kancléřství. Podléhá mu Spolková zpravodajská služba (BND), zároveň vykonává funkci zmocněnce spolkové vlády pro zpravodajské služby. Jeho úkolem je zajišťovat koordinaci a spolupráci mezi třemi zpravodajskými službami, které podléhají spolkové vládě. Tento úkol může mimo jiné vykonávat díky své funkci předsedy Výboru státních tajemníků pro tajné zpravodajství a bezpečnost. Zároveň koordinuje vztahy s parlamentem v těchto záležitostech (tj. jednání o rozpočtových záležitostech pro zpravodajské služby a příprava zasedání Parlamentního kontrolního grémia, PKG).[154]

Spolkové ministerstvo zahraničních věcí

Své významné postavení v rámci zahraniční bezpečnostní politiky vděčí ministerstvo zahraničních věcí své tzv. generální kompetenci v rámci koordinace německé zahraniční politiky obecně, která plyne z Jednacího řádu spolkové vlády (*GOBReg*).[155] Ministerstvo je jako hlavní pojítko mezi Německem a zahraničím pověřeno nejen zasazováním se o německé zájmy v zahraničí, ale i udržováním míru. K plnění svých bezpečnostně-politických úkolů je vybaveno i institucionálně – výhradně bezpečnostní politikou se zabývá jeho sekce 2a pro odzbrojování a kontrolu zbrojení. Konfliktní prevenci a zajišťování míru má na agendě sekce pro OSN a globální otázky. Při ministerstvu zahraničních věcí navíc sídlí stálý krizový štáb (*Krisenreaktionszentrum*) sestávající z pracovníků všech ministerstev, kteří dlouhodobě sledují krizový vývoj ve světě. Své kanceláře mají v ministerstvu i zvláštní zmocněnci spolkové vlády pro bezpečnostně-politické otázky, a sice již tradičně zmocněnec pro otázky odzbrojování a kontroly zbrojení, dále pak zmocněnec pro Afghánistán a Pákistán (od dubna 2010).

Spolkové ministerstvo obrany

Spolkový ministr obrany je na základě čl. 65a GG velitelem ozbrojených sil. Všechny instrukce a rozkazy určené Bundeswehru vydává ministerstvo jménem spolkového ministra obrany, který nese zodpovědnost za mírová nasa-

zení Bundeswehru na misích v zahraničí. Ministerstvo obrany v čele s ministrem tak plní jak běžné civilní úkoly spojené s vedením a běžným chodem svého resortu, tak i úkoly vojenského charakteru.[156] Jak již bylo zmíněno, zasedají zástupci ministerstva obrany v krizovém štábu při ministerstvu zahraničních věcí i v některých administrativních jednotkách Úřadu spolkového kancléřství, jež jsou klíčové pro tvorbu německé bezpečnostní politiky (odbor 22). Důležitou roli Spolkového ministerstva obrany ještě podtrhuje skutečnost, že mu podléhá jedna ze tří zpravodajských služeb; Úřad pro vojenskou kontrašpionáž (*Amt für den Militärischen Abschirmdienst*, MAD).

Spolkové ministerstvo vnitra

Spolkovému ministerstvu vnitra připadá zvláštní význam v oblasti vnitřní bezpečnosti. Jeho úřadu totiž podléhají Spolková policie, Spolkový kriminální úřad a Spolkový úřad pro ochranu ústavy (*Das Bundesamt für Verfassungsschutz*). Kromě toho jde o hlavního koordinátora pomoci v případě velkých katastrof a událostí přesahující území jedné spolkové země. Spolkové ministerstvo vnitra je v úzkém kontaktu se svými kolegy na zemské úrovni v rámci Stálé konference ministrů a senátorů pro vnitřní záležitosti spolku a zemí, tzv. IMK, kde má spolkový ministr vnitra poradní funkci.[157]

Spolkový sněm

Spolkový sněm má společně se Spolkovou radou povinnost vyhlásit stav ohrožení spolkového území (*Verteidigungsfall*), a sice na základě čl. 115a. Měl nicméně po dlouhou dobu možnost podílet se na bezpečnostní politice jen nepřímo prostřednictvím své pravomoci schvalovat spolkový rozpočet. K podstatnému navýšení jeho kompetencí v této oblasti došlo s již uváděným rozsudkem Spolkového ústavního soudu z 12. 7. 1994. Podle tohoto rozsudku je nutný souhlas Spolkového sněmu s každým nasazením Bundeswehru v zahraničí.[158] Blíže se kompetencím Spolkového sněmu věnuje zákon o spoluúčasti Spolkového sněmu (tzv. *Parlamentsbeteiligungsgesetz*)[159] z r. 2004. Podle tohoto zákona nemá Spolkový sněm pouze právo odsouhlasit každou účast německých ozbrojených sil (*Streitkräfte*) na zahraniční misi, ale i být informován o průběhu nasazení a situaci v krizové oblasti (§ 6 *Unterrichtungspflicht*). Kromě toho má Spolkový sněm právo odvolat svůj souhlas s vysláním vojáků na zahraniční misi (tzv. *Rückholrecht* za základě § 8 výše zmíněného zákona). Na druhou stranu je spolkové vládě vymezeno

právo rozhodnout v určitých případech samostatně o nasazení ozbrojených sil a vyžádat si souhlas Spolkového sněmu zpětně (§ 5 *Nachträgliche Zustimmung*), a sice v případech, kdy by mohla být ohrožena její schopnost reagovat na aktuální výzvy. V případě, že Spolkový sněm svůj souhlas zpětně nevydá, musí být mise skončena.

Tento silný mandát Spolkového sněmu v oblasti vysílání ozbrojených sil do zahraničí je poněkud oslaben možností s návrhem na vyslání pouze souhlasit nebo ho odmítnout, prosadit změny v návrhu je formálně vyloučeno (§ 3, odstavec 3). Dále může spolková vláda v případech, kdy jde o nasazení nižší intenzity a rozsahu, dát Spolkovému sněmu své rozhodnutí pouze na vědomí (§ 4 *Vereinfachtes Zustimmungsverfahren*).

K projednávání bezpečnostně-politických záležitostí slouží kromě pléna Spolkového sněmu i jeho výbor pro obranu, který je jedním z několika obligatorních výborů, jejichž existence je ukotvena i v Základním zákoně (čl. 45a GG). Bezpečnostně-politická problematika se může objevit i na agendě výboru pro zahraniční záležitosti nebo výboru pro záležitosti EU. Významným nástrojem sloužícím Spolkovému sněmu ke kontrole německých ozbrojených sil je zmocněnec pro ozbrojené síly (*Wehrbauftragter* na základě čl. 45b GG). Zmocněnec se těší zvláštnímu postavení v rámci německého parlamentního systému, protože není ani poslancem, ani úředníkem. Spojuje v sobě kontrolní funkci a funkci ombudsmana, neboť jeho úkolem je jak ochrana základních práv vojáků, tak i dohled nad dodržováním zásad při vedení ozbrojených sil. Ačkoli může být zmocněnec vyzván k činnosti Spolkovým sněmem nebo výborem pro obranu, má pravomoc převzít vlastní iniciativu.[160]

Další kontrolní funkci Spolkovému sněmu vymezuje čl. 45d GG, podle kterého Spolkový sněm ustanovuje parlamentní grémium, jež dohlíží nad výkonem zpravodajských služeb Spolkového sněmu. Jak již bylo zmíněno, nepřímým nástrojem v rukou Spolkového sněmu je jeho pravomoc schvalovat návrh spolkového rozpočtu. V praxi tak může vyslovit nesouhlas s vysokými výdaji na zahraniční mise Bundeswehru.

Politické frakce na spolkové úrovni

Jedním z nástrojů politických frakcí na spolkové úrovni ke spoluutváření bezpečnostní politiky je sestavování pracovních skupin, které jsou významnými fóry pro utváření politických pozic později zastávaných zástupci frakcí v parlamentních výborech. Spolkové frakce jsou dále oprávněny kontrolovat

práci tajných zpravodajských služeb v rámci Parlamentního kontrolního grémia[161] (PKG).[162] PKG může rozhodnout o přechodném omezení dopisního, poštovního a sdělovacího tajemství v souladu s čl. 10 GG za účelem odvrácení strategického nebezpečí.[163]

Spolkové země

Co se týče vnitřní bezpečnostní politiky, mají německé spolkové země především odpovědnost za udržení pořádku a zajištění bezpečnosti na svém území. Za tímto účelem mohou využít svých kompetencí, včetně zákonodárných pravomocí v oblastech vnitra, justice a policie. Při uplatňování svých kompetencí se musí řídit jak vlastní zemskou ústavou, tak i Základním zákonem.

Hlavní podíl spolkových zemí na bezpečnostní politice jednoznačně spočívá v zajišťování bezpečnosti na jejich (vnitroněmeckém) území. V praxi tak existuje 16 zemských policií a zemských úřadů pro ústavní ochranu. Kompetence jejich policejních složek navíc narůstají za účelem zajištění větší decentralizace. Významným nástrojem spolkových zemí k uplatňování vlivu na proces rozhodování o německé vnitřní bezpečnostní politice představuje účast zemských ministrů vnitra ve Stálé konferenci ministrů a senátorů pro vnitřní záležitosti spolku a zemí, zkráceně „Konferenci ministrů vnitra" (IMK).

Zahraniční bezpečnostně-politický rozměr má např. příhraniční spolupráce spolkových zemí, která přispívá mj. k potírání příhraniční kriminality.[164] Nejvýznamnějším nástrojem spolkových zemí k uplatnění stanovisek k zahraničněpolitickým otázkám zůstává Spolková rada. Spolkové země mají právo být zapojovány do procesu uzavírání smluv, pokud se smlouva dotýká „zvláštních poměrů spolkové země".[165] V praxi by měla být zemská stanoviska k mezinárodním smlouvám zohledněna v rámci tzv. Stálé smluvní komise, která se opírá o tzv. *Smlouvu z Lindau* z r. 1957.[166] Ačkoli má Spolková rada právo iniciovat spolkové zákony, netýká se tato pravomoc zahraniční bezpečnostní politiky.[167] Jak již bylo zmíněno, má Spolková rada poměrně silné pravomoci v případě ohrožení spolkového území (tzv. *Verteidigungsfall*), společně se Spolkovým sněmem toto ohrožení vyhlašuje. Pokud je třeba rychlých rozhodnutí Spolkového sněmu v otázce ohrožení spolkového území a Spolkový sněm se není schopen v krátké době sejít, zasedá místo něho Společný výbor Spolkového sněmu a Spolkové rady (čl. 115a GG). Je zřejmé, že by tento postup přicházel ke slovu pouze v nanejvýš krajních případech.

Spolkový ústavní soud (SÚS)

Ačkoli nemá Spolkový ústavní soud formálně vymezené pravomoci v rámci německé bezpečnostní politiky, přispívá svými rozsudky k vymezení pravomocí jednotlivých aktérů, či stanovení rozhodovacích procesů tak, aby byly v souladu se Základním zákonem.[168] První rozsudek s významnějším bezpečnostně-politickým dopadem vynesl Spolkový ústavní soud již v r. 1979.[169] Významnou měrou přispěl Spolkový ustavní soud k debatě v devadesátých letech o přípustnosti působení Bundeswehru i na misích mimo území států Severoatlantické aliance. V rámci svého rozsudku z 12. 7. 1994 Spolkový ústavní soudu mj. shledal, že bezpečnostní cíl obrany vlastního území (formulovaný v rámci čl. 87a) není v rozporu s možností přenést výsostná práva na „systém vzájemné kolektivní bezpečnosti" (čl. 24, odst. 2), pod kterým lze rozumět nejen OSN, ale i NATO a ZEU. Souhlasem spolkové vlády s novou strategickou koncepcí NATO a ZEU kromě toho nebylo, podle rozsudku, narušeno právo na spolurozhodování Spolkového sněmu. Součástí tohoto rozsudku bylo vyslovení podmínky pro vysílání Bundeswehru na zahraniční mise, a sice v podobě souhlasu Spolkového sněmu.

Na rozsudek z 12. 7. 1994 navázal Spolkový ústavní soud v rámci svého pozdějšího rozsudku z 20. 11. 2001, když jednohlasně označil reformy mezinárodní organizace, které Spolková vláda schválila, za ne natolik dalekosáhlé, aby vyžadovaly souhlas parlamentu. Spolkové vládě tak měl zůstat dostatečný manévrovací prostor k interpretaci platných smluvních základů a schvalování jejich změn.[170] Zároveň zůstaly některé otázky i nadále otevřené, např. zda se smí Německo účastnit pouze misí s mandátem OSN. I zde zůstal prostor pro politická rozhodnutí namísto závazných rozhodnutí právního charakteru.[171]

Dalším významným mezníkem pro německou bezpečnostní politiku představuje rozsudek z 15. 2. 2006, který prohlásil zákon o bezpečnosti letového prostoru (*Luftsicherheitsgesetz*) za neplatný. Na základě rozsudku tak není možné využít vojenských prostředků k pomoci odvrátit nebezpečí, která by mohla být charakterizována jako *Amtshilfe* na základě čl. 35 GG.[172] Navýšení postavení Spolkového sněmu v rámci německé bezpečnostní politiky s sebou přinesl rozsudek Spolkového ústavního soudu ze 7. 5. 2008, podle kterého má být jakákoli účast ozbrojených složek německých vojáků na misi vojenského charakteru podrobena souhlasu Spolkového sněmu. Přezkum bezpečnostně-politických dopadů, který s sebou přináší *Lisabonská smlouva*, byl doposud

posledním z dlouhé řady rozsudků Spolkového ústavního soudu v oblasti německé zahraniční, resp. bezpečnostní politiky.[173]

Bundeswehr

Bundeswehr je dynamicky se měnící instituce. Reformy Bundeswehru přitom odráží vývoj německé bezpečnostní politiky obecně. Z Bundeswehru – založeného v r. 1955, od počátku plně integrovaného do NATO –, jehož prvořadým cílem v průběhu studené války bylo zastrašování, se stává mobilnější, flexibilnější síla, kterou je možné použít v rámci nových *ad hoc* koalic i k takovým úkolům, jako jsou zajišťování veřejného pořádku nebo výstavba nové infrastruktury v oblastech postižených válkou.[174]

Významný mezník za dobu existence Bundeswehru představuje zavedení obecné branné povinnosti v r. 1956. Branná povinnost byla v Německu po desetiletí naplňována výkonem vojenské služby, ačkoli byla doba výkonu vojenské služby v průběhu času zkracována, přetrvávala až do schválení *Bundeswehrreform* současné vládní koalice. Od r. 2000 smějí vojenskou službu vykonávat i ženy na základě principu dobrovolnosti. V rámci Základního zákona není Bundeswehru věnován samostatný oddíl, je však zmíněn v celé řadě článků.[175] Základní zákon mj. stanoví, že Bundeswehr podléhá Spolkovému ministerstvu obrany, spolkový ministr obrany nad ním vykonává vrchní velení v době míru.[176] Spolkový sněm je obdařen rozsáhlými kontrolními pravomocemi nad Bundeswehrem, a sice jak pomocí rozpočtových pravomocí, tak i výboru pro obranu a institutu *Wehrbeauftragte*, který zároveň plní funkci ombudsmana vojáků a činí tak z Bundeswehru „kulturně-institucionální zvláštnost".[177]

Pro německý Bundeswehr je typická velká míra integrace do mezinárodních struktur, především do NATO, ale i do Eurokorps a dalších multilaterálních a bilaterálních uskupení. Jak již bylo naznačeno, v r. 2010 byla ministrem obrany Guttenbergem z vládní koalice CDU/CSU a FDP předložena zásadní reforma vojenské služby. Na základě této reformy má být vojenská služba po více než 50 letech „zrušena" (*ausgesetzt*), aniž by zanikla branná povinnost. Zároveň má být snížen počet vojáků až na 185 000.[178]

Spolková zpravodajská služba

Spolková zpravodajská služba (BND) je jedna ze tří klíčových zpravodajských služeb, které fungují při Spolkové vládě (vedle Spolkového úřadu pro

ochranu ústavy a Úřadu pro vojenskou kontrašpionáž). Svůj dnešní název nese tato tajná zpravodajská služba zaměřená na zahraniční záležitosti od r. 1956.[179] Od té doby spadá BND pod správu Úřadu spolkového kancléřství (Sekce 6), konkrétně je za její práci odpovědný šéf Úřadu spolkového kancléřství. Zákon o Spolkové zpravodajské službě byl schválen až v r. 1990. Další zákony týkající se tajných služeb jsou zákon o ochraně dat z r. 1990 a zákon o omezení dopisního, poštovního a sdělovacího tajemství z r. 1968.[180]

BND je pověřena vykonávat zpravodajskou činnost tehdy, nemohou-li být informace o stavu v konkrétní zemi, regionu nebo určité oblasti rozhodování získány běžnou diplomatickou cestou nebo prostřednictvím médií. Na rozdíl od zpravodajských služeb v jiných zemích zpracovává BND dlouhodobě veřejné i neveřejné informace ze všech oblastí, tedy např. i z vojenské oblasti. Podnět ke zpracování rešerše dává Úřad spolkového kancléřství prostřednictvím dlouhodobých, střednědobých a krátkodobých zakázek, o kterých pravidelně diskutuje s příslušnými členy vládního kabinetu. Detaily upřesňuje BND na pracovní úrovni přímo s ministry. Informace BND zprostředkovává tradičně prostřednictvím zpráv nebo rozhovorů jak se členy spolkové vlády, tak i se zaměstnanci jednotlivých resortů.

Ačkoli se stavěli němečtí představitelé ke spolupráci s tajnými službami zpočátku spíše zdrženlivě, nejpozději s prvním vojenským nasazením německých vojáků v poválečném období bylo využívání tajných služeb uznáno za nezbytný předpoklad pro udržení německé schopnosti jednat v zahraničněpolitických záležitostech. Druhý zásadní mezník přišel s 11. 9. 2001 a schválením nového Bezpečnostního paktu spolkové vlády o potírání mezinárodního terorismu (*Sicherheitspakt*). Výzvy, kterým BND v současné době čelí, jsou mezinárodní terorismus a s touto hrozbou úzce související potřeba užší spolupráce se zahraničními zpravodajskými službami, dále pak SZBP a její zpravodajské zajištění.[181]

Normativní a institucionální rámec německé zahraniční politiky jako předpoklad pro tvorbu národních rolí

Spolková republika Německa je jedním z řady států (především těch mezinárodně aktivnějších), které hrají několik národních rolí zároveň (tj. mají tzv.

role set). SRN má na základě svého normativního rámce předpoklad k převzetí role regionálního vůdce (*regional leader*). K roli regionálního vůdce v Evropě ji zavazuje čl. 24 (2) GG, z něhož plyne odpovědnost SRN za nastolení mírovému zřízení v Evropě a ve světě. Institucionální rámec ale takové roli odpovídá jen zčásti: vysoká míra decentralizace a institucionálního pluralismu, legislativně zakotvený multilateralismus a institucionální omezení při použití vojenské síly – to vše potenciálně omezuje schopnost flexibilní a rychlé reakce Německa na zahraničněpolitické výzvy a ztěžuje tak Německu případnou snahu ujmout se v EU a obecněji v Evropě vůdčí úlohy. Na tom málo mění i posilování vlivu spolkové kancléřky a Úřadu spolkového kancléřství obecně.

Spolková republika Německo i proto nejčastěji hraje roli spolupracovníka regionálního subsystému (*regional-subsystem collaborator*). Tato role na základě čl. 24 (2) GG zavazuje SRN k podřízení se systému vzájemné kolektivní bezpečnosti, a tedy i budování širšího společenství nebo subsystému v kooperaci s ostatními státy (dle definice národní role podle J. K. Holstiho).[182] Tento závazek je zároveň v souladu s definicí rolí pomocníka (*facilitator*), který má zájem podílet se na definování mezinárodní agendy a integračních a asociačních snahách, zároveň ale formuje účelové koalice a realizuje v daném multilaterálním rámci i vlastní národní zájmy.

Co se týče vztahu k významným zahraničním partnerům spolkové republiky, tedy USA, Francii, Polsku, Rusku, Číně a dalším důležitým bilaterálním partnerům, umožňují normativní, resp. institucionální předpoklady řadu rolí – od věrného spojence (*faithful ally*) až po roli mostu (*bridge*), v úzce vymezených oblastech, kde (zatím) neexistuje multilaterální institucionální rámec (např. energetika), může hrát SRN i roli nezávislého aktéra (*independent*). Jakou roli ve vztahu k jednotlivým partnerům SRN v praxi zaujme, je ale otázka především politická a normativní a institucionální rámec tvorby německé zahraniční a evropské politiky ji zodpovědět nemůže.

Další role, kterou může SRN na základě této analýzy naplňovat, je role příkladu (*example*) a exportéra norem (*norm enterpreneur*). Tuto roli má Německo ambici hrát především ve vztahu k Evropské unii. V čl. 23 (1) GG se SRN zavazuje ke spolupůsobení na utváření EU, která je postavena na demokratickém, právně-státním, sociálním a federativním základě, řídí se zásadou subsidiarity a zajišťuje ochranu lidských práv srovnatelnou s ochra-

nou, kterou zajišťuje Základní zákon. Důraz na zde vyjmenované hodnoty zároveň tvoří teoreticky předpoklad pro národní roli ochránce hodnot (*defender of the faith*).

Roli, kterou SRN na základě normativního a institucionálního rámce své zahraničního politiky hrát nemůže, je role zcela nezávislého aktéra (*independent*) – v oblastech, kde existuje multilaterální institucionální rámec pro spolupráci, SRN se na několika místech Základního zákona zavazuje ke spolupůsobení v mezinárodních institucích a Evropské unii, např. čl. 23 (1).

Jednání jednotlivých států na mezinárodní úrovni je možné na základě povědomí o národních rolích, které se tyto státy snaží naplňovat, do určité míry předvídat. Jedním z limitujících faktorů může být právě skutečnost, že si v rámci *role set* některých států mohou jednotlivé národní role do určité míry odporovat. Limitující vliv na předvídatelnost zahraničněpolitického jednání konkrétních států může mít i váha vnějších faktorů, které se do konkrétního rozhodnutí vedle vnitřních vlivů promítají a které se vyznačují velkou mírou proměnlivosti. Změna těchto vnějších okolností může být podnětem pro přeformulování nebo nové formulování národního zájmu, jenž bývá ze zkušeností při rozhodování často upřednostněn před jednáním v souladu s národní rolí, není-li tato s nově formulovaným zájmem kompatibilní.[183]

Národní zájem se přitom v německém zahraničněpolitickém diskurzu i jednání od devadesátých let 20. století projevuje stále častěji. I přes tyto změny lze – i na základě zde předložené analýzy – nadále vycházet z předpokladu, že je to mj. komplexnost institucionálního systému mající svůj základ v (z části jen obtížně reformulovatelném) normativním rámci, která významnou měrou přispívá k předvídatelnosti německé zahraniční politiky.

Poznámky

[1] Holsti, Kalevi Jacque (1970): „Role Conception in the Study of Foreign Policy“. *International Studies Quarterly*, 14 (3): 233–309.

[2] Tamtéž.

[3] Wolfrum, Rüdiger (2007): „Grundgesetz und Außenpolitik“. In: Schmidt, S.–Hellmann, G.–Wolf, R. (eds): *Handbuch zur deutschen Außenpolitik*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, s. 157–168.

[4] Hovoří-li se v textu o spolkovém kancléři, pak pouze v souvislosti s politickou praxí v minulosti. V kontextu obecných pravomocí nebo aktuálního vývoje je používán pojem „spolková kancléřka“.

[5] Na základě tohoto smluvního základu se odehrávají jak personální výměny a návštěvy (pololetní vládní konzultace), tak i úzká spolupráce v bezpečnostní politice nebo mezi parlamenty obou států atd.
[6] Německá ústava nese název „Grundgesetz" (česky Základní zákon), od kterého je odvozena zkratka GG.
[7] Do r. 1990 bylo předním zahraničněpolitickým cílem i prosazování německého znovusjednocení, viz Bierling, Stephan (2005): *Die Außenpolitik der Bundesrepublik Deutschland, Normen, Akteure, Entscheidungen*. München/Wien: R. Oldenbourg Verlag.
[8] Základní zákon. On-line: **www.bundestag.de/dokumente/rechtsgrundlagen/grundgesetz/index.html**.
[9] Bierling (2005): cit. op.
[10] Handl, Vladimír (2007): „ ‚Evropské Německo', nebo ‚de-europeizace' německé politiky?". In: Rovná, Lenka–Kasáková, Zuzana–Váška, Jan (eds.): *Evropská unie v členských státech a členské státy v Evropské unii: europeizace vybraných zemí EU*. Praha: VIP Books, s. 75–118.
[11] Spolkový charakter německého státu je ukotven v čl. 20 Základního zákona, který je na základě čl. 79, odstavce 3, tzv. trvalou, neměnitelnou klauzulí. Viz Dieringer, Jürgen (2008): „Föderalismus in Europa – Europäischer Federalismus". In: Gabriel, Oscar W.–Kropp, Sabine (eds.) (2008): *Die EU-Staaten im Vergleich. Strukturen, Prozesse, Politikinhalte*, 3. Aktualisierte und erweiterte Ausgabe. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, s. 550–578.
[12] Tamtéž.
[13] Rudzio, Wolfgang (1996): *Das politische System der Bundesrepublik Deutschland*. 4. Auflage. Opladen: Leske + Budrich.
[14] Wolfrum (2007): op. cit.
[15] Beichelt, Timm (2009): *Deutschland und Europa, Die Europäisierung des politischen Systems*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften.
[16] Handl (2007): op. cit.
[17] Do zřízení ministerstva zahraničních věcí v r. 1951 spočívala koordinace evropské politiky zcela na bedrech spolkového kancléřství, oba úřady však byly až do jmenování Heinricha von Brentano ministrem zahraničních věcí v r. 1955 vedeny kanclérem Adenauerem.
[18] Perthes, Volker (2010): „Der zweite Mann, Präsidialisierung der Außenpolitik". *Sueddeutsche Zeitung*, 25. 4. 2010. On-line: **www.sueddeutsche.de/politik/praesidialisierung-der-aussenpolitik-der-zweite-mann-1.934384**.
[19] Tamtéž.
[20] Beichelt, Timm (2009): op. cit.
[21] Toto opatření získalo ústavně-právní závaznost v souvislosti s reformou federalismu II., a sice ukotvením řady závazků spolku a spolkových zemí s cílem dosahovat dlouhodobě vyrovnaných rozpočtů (čl. 109 a 115 GG, přechodná opatření v čl. 143d, odst. 1), viz Schuldenbremse, Begriffsbestimmung. On-line: **www.bundesfinanzministerium.de/nn_90/DE/BMF__Startseite/Service/Glossar/S/031__Schuldenbremse.html**.
[22] Hrbek, Rudolf (2009): „The Federal Republic of Germany". In: Michelmann, Hans (ed.): *Foreign Relations in Federal Countries, A Global Dialogue on Federalism. Volume V*. London: McGill-Queen's University Press, s. 142–167.
[23] Bierling (2005): op. cit.
[24] Vedení, koordinace a stranicko-politické plánování a příprava rozhodnutí, viz Korte, Karl-Rudolf (2007): „Bundeskanzleramt". In: Schmidt, S.–Hellmann, G.–Wolf, R. (eds.): *Handbuch zur deutschen Außenpolitik*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, s. 203–209.
[25] Korte (2007): op. cit.

[26] Dalšími důležitými partnery je ministerstvo obrany, viz Korte (2007): op. cit., pro koordinaci evropských záležitostí je důležité i ministerstvo hospodářství.
[27] Geschäftsordnung der Bundesregierung. On-line: **www.bundesregierung.de/Webs/Breg/DE/Bundesregierung/RegierungundVerfassung/GeschaeftsordnungderBundesregierung/geschaeftsordnung-der-bundesregierung.html__nnn=true#doc45002bodyText3**.
[28] Korte (2007): op. cit.
[29] Beichelt (2009): op. cit.
[30] Pracovní část se přitom dále člení do 6 sekcí (Abteilung), které se dále dělí do odborů (Gruppe) a oddělení (Referat) odpovídající jednotlivým ministerstvům. Zahraniční, bezpečnostní a rozvojovou politikou je pověřena Sekce 2 Úřadu spolkového kancléřství. Organizačně se práce Sekce 2 dále dělí do dvou odborů; odbor 21 a 22. V odboru 21 se můžeme setkat se zástupci ministerstva zahraničních věcí, zatímco v odboru 22 pracují úředníci z ministerstva obrany.
[31] Konkrétně se jedná o § 16 až § 21.
[32] Korte (2007): op. cit.
[33] Der Chef des Bundeskanzleramtes. Aufgaben. On-line: **www.bundesregierung.de/Content/DE/Artikel/2009/09/2009-09-30-aufgaben.html**.
[34] „*Das Bundeskanzleramt ist insofern das Drehkreuz des Kanzler- , Ressort-, Kollegial-, Partei- und Koalitionsprinzips*"; Korte (2007): op. cit., s. 205.
[35] Tj. podle odstavce 1, paragrafu 11, mohou být členové zahraničních vlád a zástupci mezinárodních organizací přijímáni pouze po předchozím informování ministerstva zahraničních věcí. Odstavec 2 ukotvuje povinnost jednat se zahraničím nebo v zahraničí vždy se souhlasem ministerstva zahraničních věcí, zástupce ministerstva může být kromě toho na vlastní žádost na jednání přítomen. Viz Geschäftsordnung der Bundesregierung. On-line: **www.bundesregierung.de/Webs/Breg/DE/Bundesregierung/RegierungundVerfassung/GeschaeftsordnungderBundesregierung/geschaeftsordnung-der-bundesregierung.html__nnn=true#doc45002bodyText3**.
[36] „*Generalkompetenz*" se změnila v „*Mitzeichnungskompetenz*", viz Korte (2007): op. cit.
[37] Jejími stálými členy jsou dále spolková kancléřka, ministři vnitra, obrany, justice, hospodářství, rozvojové pomoci, viz Korte (2007): op. cit.
[38] *Aufgaben des Auswärtigen Dienstes*. On-line: **www.auswaertiges-amt.de/diplo/de/AAmt/AuswDienst/Aufgaben.html**.
[39] Od německých pracovníků v mezinárodních agenturách se očekává, že do jisté míry převezmou roli lobbistických agentur za německé zájmy, viz *Die Reform des Auswärtigen Dienstes*. On-line: **www.auswaertiges-amt.de/diplo/de/AAmt/AuswDienst/Reform.html**.
[40] Od r. 2006 se ročně koná „*Konferenz für deutsche Beschäftigte bei Internationalen Organisationen*" (v r. 2010 měla 300 účastníků), komunikačním účelům má sloužit internetová platforma „*CommIO*" (od spuštění v r. 2008 má přes 1400 registrovaných uživatelů). Viz *Mehr deutsches Personal in internationalen Organisationen*. On-line: **www.auswaertiges-amt.de/diplo/de/AAmt/AusbildungKarriere/IO-Taetigkeit/DeutschesPersonalIO/081105-berichtpersonal.html**.
[41] Ústřední sekce (1), Politická sekce (2), Sekce pro odzbrojování a kontrolu zbrojení (2A), Evropská sekce (E), Sekce pro OSN a globální otázky (VN), Politická sekce (3), Sekce pro hospodářství a trvalý rozvoj (4), Právní sekce (5), Sekce pro kulturu a komunikaci (6), Protokol (7). Viz *Organisationsplan*. On-line: **www.auswaertiges-amt.de/diplo/de/AAmt/Organisationsplan.pdf**.
[42] Bettzuege, Reinhard (2007): „Auswärtiger Dienst". In: Schmidt, S.–Hellmann, G.–Wolf, R. (eds.): *Handbuch zur deutschen Außenpolitik*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften 2007, s. 225–245.
[43] Bierling (2005): op. cit.

[44] Tamtéž.
[45] Kropp, Sabine (2010): „German Parliamentary Party Groups in Europeanised Policymaking: Awakening from the Sleep? Institutions and Heuristics as MP's Resources". *German Politics*, 19 (2): 123–147.
[46] Tamtéž.
[47] Gareis, Sven Bernhard (2009): „Die Organisation deutscher Sicherheitspolitik, Akteure, Kompetenzen, Verfahren und Perspektiven". In: Böckenförde, Stephan–Gareis, Sven Bernhard (eds.) (2009): *Deutsche Sicherheitspolitik*. Opladen & Farmington Hills: Verlag Barbara Budrich, s. 87.
[48] Bierling (2005): op. cit.
[49] Oppelland, Torsten (2007) „Parteien". In: Schmidt, S.–Hellmann, G.–Wolf, R. (eds.): *Handbuch zur deutschen Außenpolitik*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, s. 269–279.
[50] Všechny politické frakce uznávají evropskou integraci za jeden ze základních kamenů německé zahraniční politiky. Ačkoli vládne konsenzus ohledně potřeby pomoci zemím tzv. třetího světa, odlišuje se názor na to, jakým způsobem by mělo dojít k nastolení větší spravedlnosti. Zatímco se CDU/CSU a FDP přiklánějí k tzv. „*Hilfe zur Selbsthilfe*", frakce z levého (a částečně i středo-levého) politického spektra v čele s „Die Linke" se kloní k výraznějšímu přehodnocení světového hospodářského systému. Odlišující pozice jsou zjevné zejména v otázkách bezpečnostní politiky (např. požadavek vystoupení z NATO, odmítání všech zahraničních misí Bundeswehru). Ačkoli se všechny politické frakce ztotožňují s cílem prosazovat mírová řešení, je to především Die Linke, která zastává výrazně pacifistický postoj, viz Oppelland (2007): op. cit.
[51] Příkladem takového kroku může být konstruktivní hlasování o nedůvěře (tedy hlasování, při kterém musí být zároveň zvolen zástupce kancléře) z r. 1972, kdy hlasovala řada poslanců SPD a FDP v souladu s hlasy opozičních poslanců pro protikandidáta tehdejšího kancléře Rainera Barzela (neúspěšně) – na protest proti *Ostpolitik* sociálně-liberální vlády. Viz Bierling (2005): op. cit., s. 35.
[52] Tamtéž.
[53] Hrbek (2009): op. cit.
[54] Bierling (2005): op. cit.
[55] Tamtéž.
[56] Tato možnost je podmíněna jak souhlasem spolkové vlády, tak i tematickým zaměřením jednání. Původně měla být tato pravomoc zemím přiznána, spadal-li předmět jednání mezi výhradní zákonodárné kompetence spolkových zemí. V souvislosti s první reformou federalismu byla navíc tato oblast omezena na záležitosti týkající se oblasti školního vzdělávání, kultury a rozhlasu. Tento dočasný přenos kompetencí musí vždy odsouhlasit spolková vláda. Viz Základní zákon, čl. 23, odstavec 6.
[57] Spolková rada je jedním ze dvou legislativních orgánů na spolkové úrovni v Německu. Tvoří ji zástupci spolkových zemí, kteří jsou nominováni zemskými vládami. Vůči zemským vládám jsou členové spolkové vlády vázáni tzv. imperativním mandátem. Mezi další evropsko-politické kompetence Spolkové rady patří právo na informace, na stanovisko, na souhlas s přenosem kompetencí na evropskou úroveň nebo právo podat stížnost na porušení principu subsidiarity.
[58] V současné době funguje cca 19 odborných konferencí zemských ministrů tematicky zaměřených na zemědělství, práci a sociální politiku, stavebnictví, Evropu, finance, zdraví, rovnoprávnost, vnitro, integraci atd., viz *Fachministerkonferenzen, Ministepräsidentenkonferenz*. On-line: **www.bundesrat.de/cln_179/nn_8778/DE/gremien-konf/fachministerkonf/fachministerkonf-node.html?__nnn=true**.
[59] Hrbek (2009): op. cit.
[60] Krämer, Raimund (2002): *Aktiv in Europa, Die ostdeutschen Länder in der Europäischen Union, Eine vorläufige Bilanz*. Potsdam: Brandenburgische Landeszentrale für politische Bildung.
[61] Rudzio (1996): op. cit.

[62] Schroeder, Wolfgang (2007): „Gewerkschaften". In: Schmidt, S.–Hellmann, G.–Wolf, R. (eds.): *Handbuch zur deutschen Außenpolitik*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, s. 296–303.
[63] Tamtéž.
[64] Internationaler Bund Freier Gewerkschaften (IBFG)/International Confederation of Free Trade Unions (ICFTU).
[65] Z dalších významných hospodářských svazů můžeme jmenovat Německý svaz průmyslníků a obchodníků (DIHK) nebo Německý svaz zemědělců (DBV) nebo Spolkový svaz zahraničního obchodu a velkoobchodu (BGA). Viz Bührer, Werner (2007): „Wirtschaftsverbände". In: Schmidt, S.–Hellmann, G.–Wolf, R. (eds.): *Handbuch zur deutschen Außenpolitik*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften.
[66] *Vertrag von Lissabon, Zusammenfassung und Bewertung*, Januar 2009. On-line: **www.bdi.eu/103_5579.htm**.
[67] Bührer (2007): op. cit.
[68] Vertrag von Lissabon, op. cit.
[69] Bührer (2007): op. cit.
[70] Tamtéž.
[71] Například Zákon o spolupráci spolku a zemí v záležitostech Evropské unie (EUZBLG), Zákon o vnímání integrační zodpovědnosti Spolkovým sněmem a Spolkovou radou (IntVG), Dohoda mezi spolkovou vládou a zemskými vládami o spolupráci v záležitostech Evropské unie, Dohoda o spolupráci mezi parlamentem a vládou evropských záležitostech.
[72] Holsti (1970): op. cit.
[73] Beichelt (2009): op. cit.
[74] Kietz, Daniela–Ondarza, Nicolai von (2010): „Willkommen in der Lissabonner Wirklichkeit In einer konfliktgeladenen Umbruchphase deuten sich weitreichende Machtverschiebungen in den EU-Ratsstrukturen an". *SWP-Aktuell*.
[75] Beichelt (2009): op. cit.
[76] „*Deutsche Europapolitik ist daher von ihrer Natur her vielstimmig; Kritik daran verkennt den Charakter des deutschen Regierungssystems als kooperativen Föderalismus mit Koalitionsregierungen auf Bundesebene*." Viz Beichelt (2009): op. cit., s. 223.
[77] Stálému zastoupení Německa v Bruselu začaly od konce osmdesátých let do určité míry konkurovat zastupitelské kanceláře spolkových zemí. Od r. 2007 provozuje svou bruselskou kancelář i Spolkový sněm. Viz Beichelt (2009): op. cit.
[78] Tamtéž.
[79] Grünhage, Jan (2007): *Entscheidungsprozesse in der Europapolitik Deutschlands. Von Konrad Adenauer bis Gerhard Schröder*. Baden-Baden: Nomos.
[80] Především od zřízení Rady ministrů zahraničí v r. 1974 a Evropské rady, na kterou ministři zahraničních věcí doprovázejí hlavy států. Viz Grünhage (2007): op. cit.
[81] V r. 1998 došlo k přesunu evropské sekce Spolkového ministerstva hospodářství pod ministerstvo financí. Nejaktuálnější změna nastala za vlády „velké koalice" (2005–2009), kdy byly evropské kompetence opět přesunuty – tentokrát opačným směrem – ve prospěch ministerstva hospodářství. Viz Handl (2007): op. cit.
[82] „*§ 37 (1) Die Bundesministerien arbeiten in Angelegenheiten ihres eigenen Geschäftsbereiches mit den Organen und Dienststellen der Europäischen Union grundsätzlich unmittelbar zusammen, soweit nicht die Vorschriften der Europäischen Union entgegenstehen*." Gemeinsame Geschäftsordnung der Bundesministerien (2009). On-line: **www.bmi.bund.de/cae/servlet/contentblob/139852/publicationFile/55730/ggo.pdf**.

[83] Místo zkratky COREPER (*Comité des Représentants Permanents*) se v Německu používá AStV (*Ausschuss der Ständigen Vertreter*). Jedná se o grémium, které se podílí na práci a přípravě zasedání Rady EU.
[84] Grünhage (2007): op. cit.
[85] Zpráva „*Frühwarnbericht*" je předkládána jednou za čtyři měsíce (1. 2., 1. 6. a 1. 10.). Obsahuje zpravodajství o interních plánech EK, EP a Rady EU. Viz Grünhage (2007): op. cit.
[86] Tamtéž.
[87] Beichelt (2009): op. cit.
[88] Grünhage (2007): op. cit.
[89] Tamtéž.
[90] „*§ 37 (2) In Angelegenheiten von grundsätzlicher Bedeutung ist das Auswärtige Amt im Interesse der Kohärenz der deutschen Europapolitik zu beteiligen.*" Gemeinsame Geschäftsordnung der Bundesministerien, stav r. 2009. On-line: **www.bmi.bund.de/cae/servlet/contentblob/139852/publicationFile/55730/ggo.pdf**.
[91] Beichelt (2009): op. cit.
[92] V části II bývá připravována agenda pro Radu pro obecné záležitosti a zahraniční vztahy, Hospodářské a finanční rady a Rady pro justici a vnitro. Viz *Die Rolle der Ständigen Vertretung*. On-line: **www.bruessel-eu.diplo.de/Vertretung/bruessel__eu/de/02/Funktion__Vertretung.html**.
[93] *Europaabteilung*. On-line: **www.auswaertiges-amt.de/diplo/de/AAmt/Abteilungen/Europaabteilung.html**.
[94] Wessels, Wolfgang–Thomas, Anja (eds.) (2006): *Die deutsche Verwaltung und die Europäische Union*. *Berlin-Brüssel-Berlin*. On-line: **www.lernplattform-bakoev.bund.de/start.php**.
[95] Grünhage (2007): op. cit.
[96] Evropský odbor byl zřízen již r. 1958 (od r. 1993 evropská sekce) a plnil funkci koordinátora pro udělování instrukcí („*Weisungen*") pro obě části Výborů stálých zástupců v Bruselu, předsedy Výboru pro Evropské zmocněnce, řídil informační tok mezi Bruselem a Bonnem, zatupoval Německo při procesech u Evropského soudního dvora. Jeho zaměstnanci tvořili sekretariát Výboru státních tajemníků pro evropské otázky. Přesun v r. 1998 si vyžádal přestěhování 15 referátů a 40 zaměstnanců oddělení. Viz Grünhage (2007): op. cit.
[97] Handl (2007): op. cit.
[98] V rámci COREPER I bývá projednávána agenda Rady pro konkurenceschopnost, Rady pro životní prostředí, Rady pro dopravu, telekomunikace a energie, Rady pro otázky zaměstnanosti, sociální politiky, zdraví a ochrany spotřebitelů, Rady pro vzdělávání, mládež a kulturu a Rady pro zemědělství a rybolov. Viz Grünhage (2007): op. cit.
[99] „Koordinieren und Gestalten – Verantwortung für die Europapolitik der Bundesregierung". On-line: **www.bmwi.de/BMWi/Navigation/Europa/Europaministerium-BMWi/gestaltung-der-deutschen-europapolitik.html**.
[100] Grünhage (2007): op. cit.
[101] Handl (2007): op. cit.
[102] Ecofin. On-line: **www.bundesfinanzministerium.de/nn_53848/DE/BMF__Startseite/Service/Glossar/E/010__Ecofin.html?__nnn=true?__nnn=true**.
[103] EU-Haushalt ab 2014: Nettozahler wollen Sparkurs. *EurActive*, 20. 12. 10. On-line: **www.euractiv.de/finanzplatz-europa/artikel/eu-haushalt-ab-2014-nettozahler-wollen-sparkurs-004105**.
[104] EU-Haushalt 2012: Kommission will 5 Prozent mehr. *EurActive*, 21. 4. 2011. On-line: **www.euractiv.de/finanzplatz-europa/artikel/eu-haushalt-2012-kommission-will-5-prozent-mehr-004708**.

[105] Kropp, Sabine (2010): „German Parliamentary Party Groups in Europeanised Policymaking: Awakening from the Sleep? Institutions and Heuristics as MP's Resources". In: *German Politics*, Vol. 19, No. 2, June 2010, s. 123–147.
[106] Jednací řád Německého Spolkového sněmu (GOBT). On-line: **www.bundestag.de/dokumente/rechtsgrundlagen/go_btg/index.html**.
[107] Paragraf 93b, odst. 2 Jednacího řádu německého Spolkového sněmu (GOBT). Viz Grünhage (2007): op. cit.
[108] Kropp (2010): op. cit.
[109] Bundestag und Europäisches Parlament. On-line: **www.bundestag.de/bundestag/europa_internationales/eu/europarl/index.html**.
[110] Tisková zpráva z 28. 9. 2006: „Bundestagspräsident Lammert und Bundeskanzlerin Merkel unterzeichneten Vereinbarung zur Zusammenarbeit von Parlament und Regierung in EU-Angelegenheiten". On-line: **webarchiv.bundestag.de/archive/2008/0416/aktuell/presse/2006/pz_060928.html**.
[111] Bundesgesetzblatt (2006): „Vereinbarung zwischen dem Deutschen Bundestag und der Bundesregierung über die Zusammenarbeit in Angelegenheiten der Europäischen Union in Ausführung des §6 des Gesetzes über die Zusammenarbeit von Bundesregierung und Deutschem Bundestag in Angelegenheiten der Europäischen Union". On-line: **www.bundestag.de/bundestag/ausschuesse/a21/grundlagen/bgbl106s2177.pdf**.
[112] Gesetz über die Wahrnehmung der Integrationsverantwortung des Bundestages und des Bundesrates in Angelegenheiten der Europäischen Union (IntVG*)*. On-line: **www.bundesrat.de/cln_152/nn_9548/DE/struktur/recht/intvg/intvg-node.html?__nnn=true**.
[113] Gesetz über die Zusammenarbeit von Bundesregierung und Deutschem Bundestag in Angelegenheiten der Europäischen Union. On-line: **www.gesetze-im-internet.de/bundesrecht/euzbbg/gesamt.pdf**.
[114] Kropp (2010): op. cit.
[115] Tamtéž.
[116] V r. 1958 zahájil výbor svou činnost pod názvem „Sonderausschuss Gemeinsamer Markt und Freihandelszone". V r. 1965 byl výbor přejmenován na „Ausschuss für Fragen der Europäischen Gemeinschaften". Svůj současný název nese výbor od r. 1993. Viz Grünhage (2007): op. cit.
[117] Jeffery, Charlie (2007): „Towards a new understanding of multi-level governance in Germany?: The federalism reform debate and European integration". *Politische Vierteljahresschrift*, 48 (1): 17–27.
[118] Grünhage (2007): op. cit.
[119] Tamtéž.
[120] Mitwirkung der Bundesländer in Angelegenheiten der EU. On-line: **www.auswaertiges-amt.de/diplo/de/Europa/DeutschlandInEuropa/MitwirkungBundeslaender.html**.
[121] Grünhage (2007): op. cit.
[122] Mitwirkung der Bundesländer in Angelegenheiten der EU, op. cit.
[123] Grünhage (2007): op. cit.
[124] Gesetz über die Zusammenarbeit von Bund und Ländern in Angelegenheiten der Europäischen Union. On-line: **www.gesetze-im-internet.de/bundesrecht/euzblg/gesamt.pdf**.
[125] Gesetz über die Wahrnehmung der Integrationsverantwortung des Bundestages und des Bundesrates in Angelegenheiten der Europäischen Union (IntVG), op. cit.
[126] Tamtéž.
[127] Vereinbarung zwischen der Bundesregierung und den Regierungen der Länder über die Zusammenarbeit in Angelegenheiten der Europäischen Union in Ausführung von § 9 EUZBLG. On-line: **www.bundesrat.de/cln_152/nn_9548/DE/struktur/recht/bund-laender/bund-laender-node.html?__nnn=true**.

[128] Netzwerk de Regionen mit Gesetzgebungskompetenzen, REGLEG. On-line: **www.bayern.de/Netzwerk-REGLEG-.1202/index.htm**.
[129] Mlsna, Petr (2009): „Vztah vnitrostátního evropského práva ve Spolkové republice Německo". In: Mlsna, Petr a kol. (2009): *Mezinárodní smlouvy v českém právu. Teoretická východiska, sjednávání, schvalování, ratifikace, vyhlašování a aplikace*. Praha: Linde, s. 382–420.
[130] Tamtéž.
[131] Tamtéž.
[132] Tamtéž.
[133] Tamtéž.
[134] Tamtéž.
[135] Zustimmungsgesetz zum Vertrag von Lissabon.
[136] Mlsna (2009): op. cit.
[137] Schroeder, Wolfgang (2007): „Gewerkschaften". In: Schmidt, S.–Hellmann, G.–Wolf, R. (eds): *Handbuch zur deutschen Außenpolitik*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften.
[138] Bührer, Werner (2007) „Wirtschaftsverbände". In: Schmidt, S.–Hellmann, G.–Wolf, R. (eds): *Handbuch zur deutschen Außenpolitik*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften.
[139] Tamtéž.
[140] Smlouva dva plus čtyři „*Zwei-plus-Vier-Vertrag*", oficiálně název: „*Vertrag über die abschließende Regelung in Bezug auf Deutschland*"), je státní smlouva mezi SRN, NDR („dva") a Francii, USA, Velkou Británií a SSSR („čtyři"). Jsou v ní pojednány zahraničně- a bezpečnostně-politické aspekty německého sjednocení, tedy otázka hranic, velikosti armády, možnosti, resp. nemožnost vlastnit určité druhy zbraní apod.
[141] Bierling (2005): op. cit.
[142] Tento závazek byl původně rozhodnutím spolkového kancléře Adenauera a omezoval se na zákaz výrobu těchto zbraní na německém území. V r. 1969 Německo v souvislosti s podpisem tzv. *Atomwaffensperrvertragu* (Smlouvy o nešíření zbraní, NPT) rozšířilo svůj závazek i na existenci těchto zbraní na svém území. V souvislosti s německým sjednocením byl závazek zopakován a ukotven v tzv. „*Zwei-plus-Vier-Vertrag*", viz Bierling (2005): op. cit.
[143] Toto rozdělení kompetencí se opírá o kombinaci čl. 73 Základního zákona, který spolku vymezuje výlučnou zákonodárnou pravomoc v otázkách celostátní bezpečnosti a ochrany civilního obyvatelstva, a čl. 32 Základního zákona, na základě kterého spolkové vládě přísluší rozhodování o zahraničně-politických záležitostech.
[144] Der Bundesnachrichtendienst (BND), der Militärische Abschirmdienst (MAD), Bundesamt für Verfassungsschutz (BfV).
[145] Gareis, Sven Bernhard (2009): op. cit., s. 79–96.
[146] Viz odstavec 1, bod 10, čl. 73 GG.
[147] Viz odstavec 1 čl. 73 GG, doplněný o bod 9a.
[148] Gareis (2009): op. cit.
[149] Tamtéž.
[150] Perthes, Volker (2010): „Der zweite Mann, Präsidialisierung der Außenpolitik". *Sueddeutsche Zeitung*, 25. 4. 2010. On-line: **www.sueddeutsche.de/politik/praesidialisierung-der-aussenpolitik-der-zweite-mann-1.934384**.
[151] Gareis (2009): op. cit.
[152] Tamtéž.
[153] Perthes, Volker (2010): op. cit.

[154] *Der Chef des Bundeskanzleramtes. Aufgaben*. On-line: **www.bundesregierung.de/Content/DE/Artikel/2009/09/2009-09-30-aufgaben.html**.
[155] § 11 Jednacího řádu Spolkové vlády (GOBReg). On-line: **www.bundesregierung.de/Content/DE/StatischeSeiten/Breg/regierung-und-verfassung-geschaeftsordnung-der-bundesregierung,layoutVariant=Druckansicht.html**.
[156] Tomu odpovídá i složení jeho zaměstnanců. Z celkových 3230 pracovních míst připadá zhruba 1210 na muže a ženy vykonávající povolání vojáka, 1370 na úředníky a úřednice a 650 na další zaměstnance. Viz Aufbau des Ministeriums. On-line: **www.bmvg.de/portal/a/bmvg/kcxml/04_Sj9SPykssy0xPLMnMz0vM0Y_QjzKLd4k3cXcBSYGZbub6kTCxoJRUfV-P_NxUfW_9AP2C3IhyR0dFRQAIlAkS/delta/base64xml/L2dJQSEvUUt3QS80SVVFLzZfRF80R0U!?yw_contentURL=%2FC1256F1200608B1B%2FN264WRAP895MMISDE%2Fcontent.jsp**.
[157] Gareis (2009): op. cit.
[158] Bierling (2005): op. cit.
[159] Gesetz über die parlamentarische Beteiligung bei der Entscheidung über den Einsatz bewaffneter Streitkräfte im Ausland (ParlBG). On-line: **www.gesetze-im-internet.de/parlbg/BJNR077500005.html**.
[160] Der Wehrbeauftragte des Deutschen Bundestages. On-line: **www.bundestag.de/bundestag/wehrbeauftragter/index.html**.
[161] Parlamentní kontrolní grémium („*Parlamentarisches Kontrollgremium*“) se skládá z devíti členů, pro jejichž zvolení je třeba absolutní většina hlasů Spolkového sněmu. Zasedání tohoto grémia jsou neveřejná. Nejméně dvakrát ročně musí předložit plénu Spolkovému sněmu zprávu o činnosti. Viz Wieck (2007): op. cit.
[162] Zákon o omezení dopisního, poštovního a sdělovacího tajemství z r. 1968 ve znění z r. 2001.
[163] Wieck (2007): op. cit.
[164] Gareis (2009): op. cit.
[165] Základní zákon, čl. 32 (2).
[166] Gareis (2009): op. cit.
[167] Tamtéž.
[168] Tamtéž.
[169] Podle tohoto rozsudku není umístění amerických raket středního doletu na území Německa v rozporu s mezinárodně právními smlouvami, ani s mírovým závazky obsaženými v Základním zákoně, viz Bierling (2005): op. cit.
[170] Gareis (2009): op. cit.
[171] Bierling (2005): op. cit.
[172] Extrémní možnost sestřelit unesené letadlo, které zákon vymezoval spolkovému ministru obrany, tak nikdy nebyla uvedena do praxe, viz Gareis (2009): op. cit.
[173] Tamtéž
[174] Varwick, Johannes (2007): „Bundeswehr“. In: Schmidt, S.–Hellmann, G.–Wolf, R. (eds.): *Handbuch zur deutschen Außenpolitik*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, s. 246–258.
[175] Článek 4, 12, 17a, 24, 26, 45a, 45b, 53a, 65a, 73, 80a, 87a, 87b, 96, 115a, 115 Základního zákona, viz Varwick, Johannes (2007): op. cit.
[176] V případě válečného stavu (obranné války) přechází velení na spolkovou kancléřku. Viz čl. 115b GG.
[177] Varwick, Johannes (2007): op. cit., s. 248.
[178] „Die Wehrpflicht macht Pause“. *Sueddeutsche Zeitung*, 10. 12. 2010. On-line: **www.sueddeutsche.de/politik/koalitionsrunde-in-berlin-die-wehrpflicht-macht-pause-1.1034522**.

[179] Předchůdcem dnešní Spolkové zpravodajské služby byla americkými spojenci v r. 1947 založená *Organisation Gehlen*. Viz Wieck, Hans-Georg (2007): „Geheime Nachrichtendienste". In: Schmidt, S.–Hellmann, G.–Wolf, R. (eds.): *Handbuch zur deutschen Außenpolitik*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, s. 259–268.
[180] Tento zákon byl naposledy změněn r. 2001 a umožňuje přechodné omezení těchto tajemství v souladu s čl. 10 GG, viz Wieck (2007): op. cit.
[181] Tamtéž.
[182] Holsti (1970): op. cit.
[183] Tamtéž.

Německá bezpečnostní politika: Adaptace civilní mocnosti

Zdeněk Kříž

Dlouhodobá strategická koncepce bezpečnostní politiky SRN od roku 1990

STRATEGICKÁ KULTURA V SRN

Koncept strategické kultury patří do rodiny konstruktivistických přístupů k mezinárodní politice, které operují s předpokladem, že chování států je ovlivněno kolektivně sdílenými hodnotami a normami.[1] Již proto je zřejmé, že koncept strategické kultury se přímo vymezuje proti realismu a neorealismu, neboť tyto dvě dosud dominantní teorie mezinárodních vztahů hledají zdroje chování státu v anarchické struktuře systému mezinárodních vztahů.[2]

Poprvé byl koncept strategické kultury použit Jackem Snyderem v r. 1977.[3] Teoretická literatura zabývající se problematikou strategické kultury je, jak je v mezinárodních vztazích obvyklé, velmi různorodá a nabízí někdy velmi odlišné konceptualizace celého problému. Pro potřeby této studie rozlišujeme „tvrdé" jádro strategické kultury a jeho „měkký" obal. Pod pojmem „jádro" strategické kultury budeme rozumět kolektivně sdílené hodnoty, normy, přesvědčení a domněnky převládající v určitém státě, které se vztahují k použití ozbrojené síly. Tyto hodnoty, normy, přesvědčení a domněnky jsou formulovány v procesu vnitřní a vnější socializace na základě historické zkušenosti každé země. Jde o jádro (určující dimenzi) strategické kultury každého státu, protože determinuje chování států navenek tím, že existující realita mezinárodních vztahů je jeho prostřednictvím interpretována. Stanoviska, postoje a jednání země (chování) vyplývající z tohoto jádra jsou potom druhou dimenzí strategické kultury státu – obalem.[4] Jinými slovy – hodnoty, normy, přesvědčení a domněnky mají (dle zastánců tohoto konceptu) konstitutivní schopnost.[5]

Strategická kultura může podléhat změně. Z hlediska intenzity může změna mít tři stupně. Prvním stupněm je dle Kerry Longhurst vylaďování strategické kultury, které chápeme jako přizpůsobování obalu (stanoviska, postoje a jednání) jádru (hodnotám, normám, přesvědčením a domněnkám).[6] Prostředním stupněm je strukturální změna, kterou definujeme jako reinterpretaci jádra strategické kultury politickými, ale v širším ohledu také společenskými elitami země. V tomto procesu dochází ke změně priorit mezi jednotlivými částmi jádra, popř. doplnění již existujícího jádra strategické kultury novým obsahem, který není ke starému v přímé kontradikci.[7] Posledním stupněm proměny strategické kultury je její komplexní proměna spočívající v nahrazení jádra fundamentálně novým obsahem. Náhrada jádra může být vynucena zvenčí, např. totální porážkou země ve válce, nebo k ní může dojít zevnitř, např. v důsledku revoluce.

Koncept strategické kultury je vhodným nástrojem pro analýzu německé bezpečnostní politiky, protože umožňuje zohlednit historickou zkušenost jednotlivých státních aktérů a vysvětlit jevy, které pomocí realismu a neorealismu vysvětlit nelze. V německém případě jde o velmi zásadní změnu zahraniční, bezpečnostní a vojenské politiky, kterou tato země prodělala po r. 1945, kdy na rozdíl od meziválečného období přestala usilovat o revanš. Dále koncept strategické kultury vysvětluje kontinuitu s tímto vývojem po znovusjednocení v r. 1990. V neposlední řadě je možné tímto způsobem vysvětlit i selhání realistických a neorealistických prognóz o zahraniční a bezpečnostní politice sjednoceného Německa, jež obecně předpokládaly jeho návrat k velmocenské politice.

Německá strategická kultura bývá částí autorů označována za strategickou kulturu civilní mocnosti. Koncept civilní mocnosti vznikl přizpůsobením teorie o procesu civilizace Norberta Eliase na prostředí mezinárodních vztahů. Mezi proponenty tohoto přístupu patří zejména Hanns W. Maull, Sebastian Harnisch, Knut Kirste a Dieter Senghaas. Pokud shrneme přístupy výše uvedených teoretiků, můžeme dojít k pracovnímu závěru, že jádrem strategické kultury civilní mocnosti (první dimenzí) jsou liberální politické ideje a hodnoty, respektování a prosazování lidských práv a s tím související odpor vůči jejich zvláště hrubému porušování, odmítnutí vypjatého nacionalismu, respekt k mezinárodnímu právu, přesvědčení, že multilaterální přístupy k mezinárodní politice obecně a při zajišťování bezpečnosti státu zvláště jsou žádoucí, přesvědčení, že vojenská síla může být použita až jako poslední ná-

stroj, v souladu s mezinárodním právem a výhradně v multilaterálním rámci, a domněnka, že velká část bezpečnostních problémů současného světa není vojenskou silou vůbec řešitelná. Toto jádro strategické kultury civilní mocnosti je SRN téměř v celém rozsahu sdíleno již několik desetiletí.[8] Druhou dimenzí strategické kultury civilní mocnosti je soubor rolí, které v ideálně typickém případě v systému mezinárodních vztahů hrají civilní mocnosti – jde o chování státu v mezinárodní politice, které vyplývá z tvrdého jádra. Ten byl vypracován týmem pod vedením Hannse W. Maulla.[9] Jeho podrobný výklad není vzhledem k zaměření této studie nezbytný a vzhledem k maximálnímu možnému rozsahu ani možný. Proto postačí seznámit se s jeho zjednodušenou podobou. Knut Kirste ve své práci *Rollentheorie und Außenpolitikanalyse* uvádí, že pro civilní mocnost jsou charakteristické následující tendence v zahraniční politice: 1) omezování státem organizovaného násilí v národních a mezinárodních konfliktech, 2) zdokonalování mezinárodněprávní regulace mezinárodních vztahů, 3) intenzifikace multilaterální kooperace a vytváření participačních rozhodovacích procesů při široké legitimaci mezinárodního řádu, který spočívá na základních hodnotách svobody, demokracie a tržní ekonomiky, 4) podpora sociální rovnoprávnosti a spravedlnosti na globální úrovni, 5) posílení budování institucí ke kontrole a prosazování všeobecných norem v kombinaci s ochotou k částečnému transferu suverenity a 6) urovnání konfliktů pomocí zvláštních principů a postupů pro užití vojenské síly.[10] Strategická kultura civilní mocnosti se nevyznačuje apriorním zřeknutím se vojenské moci při prosazování vlastní zahraniční a bezpečnostní politiky založené na normách a hodnotách a může za určitých podmínek použít ozbrojenou moc.[11] Pokud aplikujeme Holstiho typologii rolí, jež je blíže rozebrána v předcházejících kapitolách, jsou pro civilní mocnost typické zejména role spolupracovníka regionálního subsystému (*regional-subsystem collaborator*), zastánce rozvoje (*developer*), (dobrého) příkladu (*example*), pomocníka (*facilitator*) a v jisté omezené míře i role exportéra norem (*norm enterpreneur*), věrného spojence (*faithfull ally*), zastánce osvobození (*liberation supporter*) a mostu (*bridge*).[12]

Cílem této studie je nalézt odpověď na otázku, zda se současná německá bezpečnostní politika nadále pohybuje v rámci daném strategickou kulturou civilní mocnosti a jak se německá strategická kultura promítá při hledání odpovědi na některé klíčové otázky německé bezpečnostní politiky. Celkově se jedná o poměrně komplexní problém, jehož analýza musí být vzhledem

k omezenému rozsahu této studie redukována na několik málo proměnných. Protože jádrem strategické kultury je nepochybně způsob zacházení s vojenskou mocí, jádrem další analýzy proto bude přístup SRN k reformě strategické koncepce NATO, probíhající reforma Bundeswehru a německá participace na expedičních operacích (zejména v Afghánistánu). V těchto třech případech se zcela nepochybně jedná o hlavní témata současné německé bezpečnostní a vojenské politiky a všechny tři případy se přímo týkají otázky, jak stát nahlíží na vojenskou moc a jak s ní zachází.

V obecnější rovině navazuje studie na ty předcházející kapitoly knihy, které se zabývají zahraničněpolitickou kulturou, a doplňuje je o vojensko-strategickou dimenzi. Nestaví si cíl přiřadit k jednotlivým projevům zahraniční politiky, které analyzuje, role, jak je definuje Holsti, a zůstává na obecné rovině strategické kultury. Prohlubuje tak záměrně pohled na strategickou kulturu civilní mocnosti jako jeden z hlavních *zdrojů* formování zahraničněpolitických rolí, jež Německo v oblasti bezpečnostní naplňuje.

V úvodní části této studie, poté, co jsme představili základní parametry strategické kultury civilní mocnosti, nastíníme dlouhodobé trendy německé bezpečnostní politiky a kriticky se zamyslíme nad otázkou, zda SRN má standardní bezpečnostní politiku. Ve druhé části věnujeme pozornost deficitům německého bezpečnostního systému. Ve třetí části se budeme zabývat otázkou německého přístupu ke tvorbě strategické koncepce NATO. Ve čtvrté části přiblížíme reformu Bundeswehru. Pátou část věnujeme otázce evoluce německé strategie k Afghánistánu. V šesté části vyhodnotíme dílčí poznatky a odpovíme na otázku, zda německá bezpečnostní politika vykazuje symptomy odklonu od strategické kultury civilní mocnosti. Na závěr celé kapitoly sumarizujeme získané poznatky.

DLOUHODOBÉ TRENDY A STRATEGICKÁ ORIENTACE NĚMECKÉ BEZPEČNOSTNÍ A VOJENSKÉ POLITIKY

Po skončení studené války a znovusjednocení Německa jeho bezpečnostní a vojenská politika navázala na hlavní trendy, které se vyprofilovaly v době „bonnské republiky“. Jde v prvé řadě o principiální multilateralismus doplněný o atlantickou orientaci, která se projevila jak vyčleněním většiny Bundeswehru pod alianční velení, tak vzdáním se části suverenity. Dále jde o zdrženlivost při používání ozbrojené síly navenek, která má svůj původ v německém právním řádu, jenž explicitně vytváří velmi restriktivní rámec

pro nasazení ozbrojené moci a zavazuje Německo k mírové politice. S tím je úzce spojen velký důraz kladený na dodržování mezinárodního práva. Dále je třeba zmínit pěstování speciálního bezpečnostního partnerství s Francií.[13]

Zároveň ale prodělala německá bezpečnostní politika dílčí změny, kterými musela reagovat na nové parametry mezinárodního bezpečnostního prostředí a měnící se priority německé společnosti. Mezi tyto změny patří především mnohem větší angažmá při řešení konfliktů ve světě a rozvoj bezpečnostní dimenze evropského integračního procesu. Německo nikoli bez výhrad nakonec akceptovalo, že Severoatlantická aliance zatlačila do pozadí svoji odstrašující roli a stala se nástrojem šíření stability prostřednictvím provádění vojenských operací na podporu míru *out of area*. K akceptaci této změny nebylo nutné zásadně změnit jádro německé strategické kultury. Proběhla celospolečenská diskuse vedoucí k adaptaci jádra strategické kultury na úrovni strukturální změny, v rámci které byly stanoveny nové priority.

Nejzávažnější byla debata o krizi v Kosovu, která reinterpretovala jádro německé strategické kultury. Její výsledek můžeme shrnout tak, že zdrženlivost při užití ozbrojené síly má své hranice tam, kde začíná masivní porušování lidských práv.[14] Zároveň, jak upozorňuje Björn Conrad, závazek k multilateralismu získal prioritu nad zdrženlivostí při užívání ozbrojené síly.[15] Zásadním průlomem bylo datum 24. 3. 1999, kdy se SRN přímo zapojila do bojových operací proti Jugoslávii. Války proti Jugoslávii v r. 1999 se Německo zúčastnilo s heslem „nikdy více Osvětim“, což lze interpretovat jako výraz odporu vůči zvláště závažnému porušování lidských práv, který je součástí jádra německé strategické kultury. Důrazem na multilateralismus lze vysvětlit německý nesouhlas se způsobem svržení Husajnova režimu v r. 2003, protože tento podnik byl v Německu vnímán jako unilaterální americké rozhodnutí, jakkoli se Bushova administrativa poměrně dlouho snažila získat pro tento krok podporu svých klíčových evropských spojenců, včetně SRN. Důležité také bylo, že Německo se v minulém období nepokusilo, na rozdíl od některých aspektů zahraniční politiky, renacionalizovat svoji bezpečnostní politiku a oddanost principiálnímu multilateralismu zůstala součástí jádra německé strategické kultury. Německo nadále touží být vnímáno partnery v bezpečnostních záležitostech jako transparentní, spolehlivý a odhadnutelný spojenec.

Nejzávažnější změnou, jež odlišuje současnou německou bezpečnostní politiku od politiky provozované v době studené války, je velmi rozsáhlé vy-

užívání Bundeswehru jako nástroje zahraniční politiky a jeho postupné přizpůsobování potřebám vyplývajícím z takové politiky. Prostor pro tento vývoj otevřel rozsudek Spolkového ústavního soudu v r. 1994. Výsledky těchto operací jsou smíšené. Za úspěšně ukončené je možné považovat krátkodobé německé mise v Makedonii (2001–2003) a Kongu (2003 a 2006), některé mise mají smíšené výsledky (Kosovo) a jako neuspokojivé jsou hodnoceny dosavadní výsledky v Afghánistánu.[16]

Zároveň se vojenské operace německé armády odehrávají v rámci, který není v některých aspektech příliš odlišný od tradic „bonnské republiky". V době studené války se vojenská politika SRN vyznačovala silným podřízením spojencům v rámci NATO. I v současné německé vojenské politice lze pozorovat obdobný rys. V případě zahraničního nasazení Bundeswehru jde totiž o vojenské operace prováděné výhradně v multilaterálním rámci, kterými Německo naplňuje očekávání svých spojenců v NATO, popř. v Evropské unii. Německá participace na vojenských operacích v Afghánistánu je zase v souladu s uznáním důležitosti multilaterálního přístupu k řešení bezpečnostních problémů a německé touhy být vnímán jako spolehlivý spojenec, což je zcela v souladu s jádrem německé strategické kultury.[17] V neposlední řadě německé vojenské angažmá napomáhá stabilizaci situace v krizových regionech nebo se o to alespoň snaží. Deklarovaná motivace pro tyto akce je různá, nicméně konzistentní s tradicí, jež se vytvořila v době studené války. Ani ekonomická motivace pro nasazení Bundeswehru, která se projevila např. v nasazení německého námořnictva v rámci operace *Active Endeavour*, není s touto tradicí v diametrálním rozporu.

Bundeswehr prošel od r. 1990 zcela bezprecedentní transformací. Po znovusjednocení byla *de facto* rozpuštěna Národní lidová armáda NDR a došlo k radikální redukci početních stavů i těžké výzbroje. Koncem devadesátých let měl Bundeswehr dle tabulek počtů kolem 360 000 vojáků (340 000 reálně), 40 % vojáků v době míru byli vojáci základní služby a na obranu SRN vydávala zhruba 1,5 % HDP. V prvním desetiletí nového tisíciletí proběhla velmi ambiciózní reforma, která redukovala početní stavy na zhruba 250 000 vojáků a výdaje na obranu na přibližně 1,3 % HDP. Hlavním deklarovaným cílem reformy bylo zvýšit schopnosti k provádění expedičních operací mimo teritorium SRN v rámci odklonu od důrazu na teritoriální obranu. K méně na veřejnost komunikovaným cílům patřilo i snížení výdajů na obranu. Přes tyto zásadní reformy zůstaly zachovány principy „vnitřního vedení" (*Innere*

Führung) a „voják občan státu v uniformně“, čímž sjednocené Německo kontinuálně navázalo na tendence ve výstavbě Bundeswehru v době studené války.[18] Minulá reforma německé branné moci nebyla nijak v rozporu s jádrem německé strategické kultury. Menší orientace na získání schopností k provádění expedičních operací, než někteří experti doporučovali, je naopak výrazem pomalé změny struktury jádra německé strategické kultury a přetrvávajícího velkého vlivu koncepce zdrženlivosti při užívání ozbrojené síly u velké části německých politických a vojenských elit.

Uplynulé období je možné zhodnotit tak, že jádro německé strategické kultury prodělalo po skončení studené války strukturální změnu, která spočívala v přehodnocení významu klíčových hodnot, norem, přesvědčení a domněnek. Multilateralismus a obhajoba lidských práv byly vyzdviženy a zdrženlivost při užívání ozbrojené síly a požadavky na absolutní soulad nasazení ozbrojené moci s mezinárodním právem byly naopak potlačeny, avšak nikoli opuštěny. Souběžně také probíhalo vylaďování obalu s nově reinterpretovaným jádrem strategické kultury. Obecně lze dojít k závěru, že kvůli modifikovanému jádru německé strategické kultury německá praktická bezpečnostní politika (obal) kolísala mezi zdrženlivostí při užívání síly navenek a vojenským aktivismem. Pro oba dva póly lze nalézt podporu v hodnotovém jádru německé strategické kultury.[19]

MÁ NĚMECKO STANDARDNÍ BEZPEČNOSTNÍ POLITIKU?

Analýza aktuální německé vojenské politiky se neobejde bez jejího ukotvení do parametrů širší bezpečnostní politiky. V dnešním Německu je velmi módní hovořit o takzvaném *comprehensive approach* (*Koncept der umfassenden Sicherheitspolitik*) k bezpečnostní politice, který má obsahovat integraci vojenských a nevojenských nástrojů s cílem řešit nikoli jednotlivé projevy ohrožující bezpečnost Německa, nýbrž jejich příčiny a tím vlastnímu ohrožení německých bezpečnostních zájmů preventivně předcházet. Velmi obtížné je najít v německé bezpečnostní komunitě názory, jež by se proti tomuto pojetí kriticky vymezovaly. Na straně druhé je pro německou bezpečnostní debatu charakteristické, že celý koncept není dostatečně jasně vymezen a je nejednotně interpretován.[20]

Předně je sporné, zda SRN vůbec má skutečnou bezpečnostní politiku v podobě *grand strategy*. Příčinou může být i to, že se němečtí politici i experti stále zdráhají explicitně definovat německé zájmy, jakkoli se diskuse

o německých národních zájmech pozvolna rozbíhá. Například Constanze Stelzenmüller z German Marshall Fund v Berlíně dospěla k závěru, že dnešní Německo takovou jasnou a konzistentní bezpečnostní politiku postrádá. Tuto roli dle jejího názoru neplní ani Bílá kniha (*Weißbuch zur Sicherheitspolitik Deutschlands und zur Zukunft der Bundeswehr 2006*) a již vůbec ne další dokumenty, jako jsou *Aktionsplan Zivile Krisenprävention Konfliktlösung und Friedenskonsolidierung* z r. 2004 a *Übersektorales Konzept zur Krisenprävention, Konfliktbearbeitung und Friedensförderung* z r. 2005. Za klíčový problém považuje Stelzenmüller zejména absenci německými politiky jasně definovaného německého národního zájmu, o jehož obhajobu by německá bezpečnostní politika usilovala. Německá bezpečnostní politika se řídí krátkodobými, taktickými požadavky a nemá žádnou strategickou vizi. Nadále pokračuje etapa „dobrovolného spoutání Německa" v oblasti bezpečnostní politiky. Dle jejího soudu by měla být v budoucnosti německá bezpečnostní politika explicitně formulovaná v podobě konkrétního dokumentu. Navrhuje podobu vládního prohlášení předloženého Spolkovému sněmu.[21]

Ke kritické analýze Constanze Stelzenmüller se vyjádřil Ulrich Schlie, vedoucí plánovacího štábu ministerstva obrany. Na straně jedné připouští, že velká strategická debata proběhla pouze v zárodku a že německý zvyk utíkat od mezinárodní odpovědnosti překvapivě nemá u spojenců příliš pochopení. Celkově ovšem na straně druhé zlehčuje její doporučení ke zlepšení německého bezpečnostního systému. Svoji repliku ostatně uvádí slovy: „Und wenn du nicht mehr weiter weißt, dann bilde einen Arbeitskreis."[22]

Explicitní a autoritativní formulace Constanze Stelzenmüller sice může být na straně jedné považována za adekvátní dané situaci, protože SRN skutečně jasně formulovaný národní zájem v podobném dokumentu postrádá a celá debata o německých národních zájmech, které by v rámci bezpečnostní politiky měly být hájeny, je teprve v počátku. Nicméně je otázkou, zda absence explicitní deklarace národního zájmu také skutečně znamená jeho faktickou neexistenci. Takovou interpretaci je nutné odmítnout. Jestliže Stelzenmüller za tento německý zájem považuje obranu existujícího „společenského modelu otevřené společnosti západního ražení",[23] tak na této artikulaci se shodne většina německých politických elit, s výjimkou strany Die Linke. Pokud ale zůstaneme u závěru, že SRN nemá zkoncipovanou strategii, jak bude existující společenský model otevřené společnosti západního střihu bránit, nezbývá nic jiného než s tímto závěrem souhlasit. Existující

Bílá kniha totiž není srovnatelná např. s Národní bezpečnostní strategií USA ani v nejmenším. Tezi, že přes existenci řady dokumentů SRN nemá bezpečnostní strategii, podporuje také Klaus Naumann[24] a koneckonců tehdejší ministr obrany Karl-Theodor zu Guttenberg v říjnu 2010 na konferenci v Hamburku připustil, že SRN standardní bezpečnostní strategii dosud postrádá.[25]

Není pochyb o tom, že současná německá bezpečnostní politika vykazuje mnohé deficity. Winfried Nachtwei poukazuje na nedostatky v mediální komunikaci německé bezpečnostní politiky, enormně široké spektrum nároků na schopnosti Bundeswehru vyplývající ze širokého spektra operací, ve kterých je nasazován, koncepční rozpory (válka proti terorismu) a značný rozdíl mezi vojenskými schopnostmi SRN a nedostatečně rozvinutými civilními kapacitami k budování státu a postkonfliktní rekonstrukci.[26] Andreas Heinemann-Grüder zase upozorňuje na zřetelnou diskrepanci mezi deklarovanými motivy pro zahraniční operace (humanitární důvody, stabilizační poslání, rekonstrukce) a motivy reálnými (strategické zájmy, kalkulované riziko, hospodářské zájmy a snaha vyhovět spojencům). Dále tento autor kritizuje nekoncepčnost německých expedičních operací, jež je dle jeho soudu maskovaná rétorikou multilateralismu.[27]

Obecně je proto možné konstatovat, že v SRN je mnohými aktéry v oblasti bezpečnostní politiky sdíleno přesvědčení, že SRN bude muset plnohodnotnou bezpečnostní strategii teprve zformulovat a odstranit mnohé deficity. Zárodky formování bezpečnostní strategie můžeme pozorovat právě v současnosti a k odstranění deficitů se zavázala současná německá vládní koalice.[28]

Horizontální diferenciace relevantních institucí aneb realita versus teorie

Německý bezpečnostní systém trpí mnoha nedostatky, a jak napsal profesor Hefried Münkler v r. 2007, debata o přestavbě německých bezpečnostních institucí ještě nezačala.[29] Münkler upozorňuje na skutečnost, že německá bezpečnostní architektura by měla být mnohem flexibilnější než v současnosti, protože bezpečnostní hrozby a rizika jsou méně předvídatelné. Základním problémem německé bezpečnostní architektury je podle Münklera tendence odkládat riskantní rozhodnutí, což se týká i otázky adaptace německého bezpečnostního systému. Při této adaptaci by se dle jeho soudu měl položit důraz

na získání schopností k provádění expedičních operací a boj s terorismem. Proto doporučuje zřízení instituce kombinující civilní a vojenské komponenty a schopnosti, v podobě instituce četnictva. Za hlavní problém, pokud se takové síly vytvoří, očekává přijetí rozhodnoutí, komu budou podřízené, zda ministerstvu vnitra, nebo obrany. Profesor Münkler problematizuje také rozhodovací proces o vysílání do zahraničí, kde, dle jeho soudu, zejména výlučná pravomoc Spolkového sněmu rozhodovat o této záležitosti ztěžuje cestu k akceschopnému angažmá v evropském rámci.[30]

Ve své době mohl být jeho názor o absenci bezpečnostní debaty oprávněný, nyní již nikoli. V SRN i ve světě se vede posledních letech debata o nedostatcích německého bezpečnostního systému v oblasti strategického řízení a tvorby německé bezpečnostní, obranné a vojenské politiky.

Německá bezpečnostní politika postrádá potřebnou soudržnost, která se v praxi občas projevuje nejednotností přístupů relevantních aktérů při utváření německé bezpečnostní politiky. Dle Klause Naumanna Úřad spolkového kancléře sice ve své struktuře odráží jednotlivá oddělení ministerstev, avšak v oblasti bezpečnostní politiky nehraje integrační roli jejich aktivit. Na jednotlivých ministerstvech je zakořeněno úzkoprsé uvažování v rámci resortu. To způsobuje velkou těžkopádnost celého procesu tvorby německé bezpečnostní politiky, jak Naumann ukazuje na aktualizaci vládní strategie k Afghánistánu v r. 2008. Co více, zablokování procesu tvorby německé bezpečnostní politiky pokračuje na parlamentní úrovni, kde vládne kultura řešení problémů v rámci výborů a kde taktéž chybí integrující struktura. Naumann označuje tuto situaci za „strukturální blokádu".[31]

Obecně lze celý problém shrnout tak, že Německo postrádá nadresortní instituci, která by, pod dohledem kancléře/kancléřky, koordinovala proces utváření bezpečnostní politiky. Existující Spolková bezpečnostní rada (*Bundessicherheitsrat*) tuto roli dle převažujícího mínění neplní.[32] Tento nedostatek se markantně projevuje v Afghánistánu, kde je vláda jen s vypětím všech sil schopná koordinovat aktivity v rámci PRT. Problematická je zejména koordinace Bundeswehru s dalšími zúčastněnými aktéry.[33] Tyto závěry sdílí také Tom Dyson, jenž upozorňuje, že v praktickém politickém životě při konstituování německé bezpečnosti je často narušován kancléřský princip (*Kanzlerprinzip*) ze strany resortu obrany a ministři obrany *de facto* určují hlavní směr politiky. Dyson dokumentuje tento jev na minulých reformách Bundeswehru.[34]

Timo Noetzel a Benjamin Schreer doporučují proto zřízení stálého speciálního koordinačního orgánu, který by koordinoval činnost jednotlivých ministerstev angažovaných v tomto procesu a byl by oddělením Úřadu spolkového kancléře (*Bundeskanzleramt*). Měl by být složený z úředníků všech dotčených ministerstev.[35]

V současnosti se v SRN velmi intenzivně diskutuje také o mechanismu, kterým se rozhoduje o nasazení Bundeswehru v zahraničí.[36] Dle dosavadní úpravy o těchto záležitostech rozhoduje výlučně Spolkový sněm. Problematické je, že vlastně všechna tato rozhodnutí byla dosud učiněna na základě zájmu a požadavků nadnárodních institucí, jejichž členem SRN je, zejména NATO a EU. Ve své podstatě jsou tato rozhodnutí do značné míry pouze formální a rutinní, neboť zbývá málo politického i časového prostoru pro řádnou parlamentní debatu a v rámci celého procesu byl v mnohých případech přítomen velký tlak frakcí na vlastní poslance s odlišným názorem. Jde spíše o mechanické prosazení politiky poslanci vládních stran. Je také málo pravděpodobné, že by Spolkový sněm odmítl vyslat vojska přislíbená exekutivou.[37] Někteří němečtí analytici ale nemají takto vyhraněný názor a dosavadní výsledky parlamentních debat považují spíše za smíšené. Domnívají se, že zejména parlamentní debaty bez tlaku frakcí na rebelující členy mohou přispět k řádné parlamentní kontrole celého procesu a vysvětlení celého problému německé veřejnosti.[38]

V SRN se vede politická i státoprávní debata o otázce přesunutí kompetence vysílat vojáky do zahraničí na exekutivu s tím, že parlamentu by zůstalo právo rozhodovat o jejich stažení zpět. Šlo by o změnu *Parlamentsbeteiligungsgesetz*. Oponenti zavedení nové praxe argumentují tím, že Spolkový sněm je schopný přijmout rozhodnutí dostatečně rychle.[39] Za symptom celkové eroze parlamentního dohledu je považován zvyk vlády vždy při prodlužování mandátu požádat o navýšení kontingentu v zahraničí a zvyk parlamentu s tímto navýšením souhlasit. Timo Noetzel a Benjamin Schreer doporučují zřízení „výboru pro nasazení" (*deployment committee*), který by pravidelně monitoroval probíhající operace a shromažďoval o nich informace z exekutivy, vojenských složek a nadnárodních institucí. Jednalo by se o podvýbor složený z výboru pro zahraniční politiku, výboru pro obranu, rozpočtového výboru a výboru pro vnitřní záležitosti. Tím by dle proponentů tohoto návrhu Spolkový sněm posílil svoji kapacitu k vykonávání dohledu nad ozbrojenými složkami.[40] Za alternativu ke svému návrhu považují tito

autoři zřízení výboru pro nasazení jako vyšetřovacího podvýboru zahraničního výboru Spolkového sněmu, což by lépe odpovídalo existující struktuře těchto orgánů.[41]

Německými experty je problematizována i praktická aplikace principu výstavby Bundeswehru jako parlamentního vojska. Značně vzdálená od konceptu Bundeswehru jako parlamentního vojska je realita zejména v případě operací speciální sil (*Das Kommando Spezialkräfte*, KSK) v Afghánistánu. KSK je podrobeno velmi slabému parlamentnímu dohledu a informování vybraných členů Spolkového sněmu závisí *de facto* pouze na dobré vůli exekutivy. Otevírá se tím prostor pro selektivní poskytování informací. Dochází tím k faktickému zpochybnění faktu, že německá armáda je parlamentním vojskem.[42] Další problém vidí Noetzel a Schreer v nesouladu mezi dlouhodobými mandáty pro nasazení udělovanými pro speciální síly v rámci celkového schvalování německé účasti a fakticky krátkodobými misemi, kterých se KSK účastní.[43] Navíc, ani exekutiva nemá dostatečnou záruku, že bude o aktivitách KSK řádně a včasně informována.

V neposlední řadě, značné podřízení německé bezpečnostní, obranné a přirozeně i vojenské politiky potřebám nadnárodních institucí (NATO) přispělo k tomu, že v SRN nevznikla bezpečnostní komunita (a její instituce) v takovém rozsahu, jako v obdobných srovnatelných státech. Dle Constanze Stelzenmüller SRN postrádá tradici v budování institucí, jež by civilisty naučilo strategickým záležitostem.[44]

Pokud sumarizujeme získané poznatky, tak dojdeme k závěru, že německý bezpečnostní systém v zásadě odráží historii studené války a nebyl dosud dostatečně adaptován na současné potřeby. Adaptace, která proběhla v devadesátých letech prostřednictvím soudní reintepretace německého ústavního pořádku a která vedla k otevření dveří pro německou účast v expedičních operacích, byla nedostatečná. Německo proto dle Klause Naumanna při realizaci bezpečnostní politiky ani zdaleka nevyužívá již existující potenciál.[45]

Reforma strategické koncepce NATO

Spolková republika podporuje zásadní reformu NATO. Reformy v NATO by se dle SRN neměly omezit pouze na strategickou koncepci, neboť je nutné reformovat také velitelskou strukturu a otevřít otázku financování.[46] Severo-

atlantická aliance je považována za hlavního garanta bezpečnosti v euroatlantické oblasti a rozvoj bezpečnostní dimenze evropského integračního procesu má za úkol Alianci doplnit, nikoli nahradit.[47] Celkově tuto německou politiku můžeme Holstiho terminologií interpretovat jako sledování role spolupracovníka regionálního subsystému (*regional-subsystem collaborator*) a věrného (amerického) spojence (*faithfull ally*).

Na straně jedné se německý přístup k revizi strategické koncepce NATO vyznačuje značnou mírou kontinuity s minulostí. Německo podporuje zachování klíčových funkcí NATO, tedy funkce nástroje kolektivní obrany, fóra pro diskusi bezpečnostních otázek mezi členy a poskytovatele mezinárodní bezpečnosti prostřednictvím provádění vojenských operací na podporu míru.

Na straně druhé, v některých otázkách se německé preference odlišovaly od stávající podoby Aliance a od většinového mínění členů. Německo se snažilo prosazovat pojetí, že alianční úsilí by mělo směřovat k zajišťování bezpečnosti primárně v euroatlantickém prostoru a globální angažmá NATO by mělo mít na paměti tento primární cíl.[48] Tento německý přístup by nebyl v rozporu s většinovým pojetím v NATO. Německé pokusy omezit vojenské angažmá jen na euroatlantický prostor již ale narazily na nesouhlas. Vojenské angažmá NATO by dle SRN mělo být možné pouze v případě souladu operace s mezinárodním právem.[49]

V neposlední řadě německá vláda prosazovala reformy, jejichž realizace by znamenala významnou změnu NATO. Severoatlantická aliance by měla dle současné německé vládní garnitury do své nové strategie zapracovat závazek vybavit NATO širokým spektrem civilních komponentů umožňujících aktivně působit při postkonfliktní rekonstrukci a spolupracovat při tom s ostatními mezinárodními organizacemi.[50] V tomto přístupu by bylo možné identifikovat politiku charakteristikou pro Holstim definovanou roli zastánce rozvoje (*developer*).

Německo podporuje v nové koncepci vyjasnění vztahu s klíčovými strategickými partnery NATO, jmenovitě s Ruskem, ale i dalšími státy, jako jsou např. Čína, Indie nebo Brazílie.[51] V některých prohlášeních jdou němečtí politici a vysocí úředníci tak daleko, že dle jejich soudu budování strategického partnerství s Ruskem nemá alternativu, např. kvůli údajné schopnosti Ruska přispět k řešení íránské nebo afghánské otázky.[52] Toto německé úsilí se dle dostupných zdrojů nijak nevymykalo z hlavních proudů úvah o nové alianční strategii. Současná německá vláda zvláště usiluje o to, aby velmi dů-

ležitou součástí nové strategie NATO byly otázky jaderného i konvenčního odzbrojení. Aliance by tím měla hrát roli dobrého příkladu.[53] Ministr zahraničních věcí Westerwelle zahrnul do této agendy, v souladu s platnou koaliční smlouvou, také otázku stažení taktických jaderných zbraní z Evropy.[54] Přestože CDU/CSU má k této politice zřetelný odstup, velmi často ji relativizuje a snaží se zachovat tradiční alianční přístup k jadernému odstrašování, pasáže koaliční smlouvy hovoří jasnou řečí. Smlouva totiž obsahuje k této otázce následující tezi: „…werden wir uns im Bündnis sowie gegenüber den amerikanischen Verbündeten dafür einsetzen, dass die in Deutschland verbliebenen Atomwaffen abgezogen werden.“[55] Celkově SRN podporuje Obamovu vizi o úplné likvidaci jaderných zbraní, což by ale znamenalo opuštění tradiční alianční politiky považující jaderné zbraně především za nástroj odstrašení.[56] To, že tato politika byla v tomto kole obětována na oltář dosažení konsenzu v NATO, nic nemění na skutečnosti, že SRN má dlouhodobý zájem prosadit stažení jaderných zbraní ze svého území a je připravena regulovat otázku rozmístění jaderných zbraní v Evropě mezinárodní smlouvou.[57] Skepticky se k této otázce stavějí pouze křesťanští a sociální demokraté. Koaliční partner FDP i celá levicová opozice totiž stažení jaderných zbraní ze SRN různou intenzitou podporují. Vzhledem k izolaci CDU/CSU v této otázce lze proto předpokládat, že toto téma bude v blízké budoucnosti při jakékoli konstelaci vládní koalice narušovat jak stranickopolitický konsenzus v SRN, tak vnitroalianční konsenzus o této otázce.

Vybudování protiraketové obrany SRN neodmítá a považuje ji, alespoň verbálně, za doplnění a posílení odstrašujícího potenciálu NATO.[58] Vybudování protiraketové obrany má být ale dle německého soudu důvodem pro přehodnocení role jaderného deterentu, čímž se SRN dostává do potencionálního střetu nejen s USA, nýbrž i s Francií.

Pokud srovnáme dlouhodobé priority německé vlády se závěry komise pod vedením Madeleine Albright z května 2010[59], můžeme dojít k závěru, že největší diskrepance existuje v otázce jaderných zbraní. Severoatlantická aliance by dle tohoto dokumentu měla i nadále spoléhat na jaderné odstrašení, rozmístění taktických jaderných zbraní na území SRN není chápáno pouze jako bilaterální, nýbrž alianční záležitost, o které musí NATO rozhodovat jako celek. Tím se prostor pro jejich odstranění zmenšuje a celý proces, z úhlu pohledu německých priorit, poněkud komplikuje. Přehodnocení jaderného deterentu, které SRN požaduje, bude proto velmi komplikované.

Další velký rozdíl mezi politikou preferovanou SRN a závěry komise spočívá v německé snaze omezit globální angažmá NATO a více vázat jeho aktivity na euroatlantický prostor.

Naproti tomu doporučení rozvíjet alianční protiraketovou obranu by v konečném důsledku mohlo být v Berlíně chápáno s mnohem menším odporem než v minulosti, protože se v této otázce doporučuje úzká spolupráce s Ruskem. Zda k ní skutečně dojde, je druhá věc. Rusko se ústy svého velvyslance u NATO Dmitrije Rogozina k této otázce vyjádřilo velmi rezervovaně a považuje alianční návrhy za mlhavé.[60]

Celkově SRN při debatách o nové alianční strategii nepatřila k příliš aktivním a iniciativním aktérům, její politika byla reaktivní a dle dostupných pramenů neurčovala hlavní směr alianční debaty.[61] Výše zmíněné německé přístupy k jaderným zbraním a globálnímu angažmá NATO byly v rozporu s názorem většiny členských států. Německý přístup nesvědčil o příliš velkých ambicích a celkově potvrdil přetrvávání nedostatečně rozvinutého strategického myšlení u německých politických elit. Aktivizaci přístupu k jednání o nové strategii prosadil (individuálně a tedy proti převládajícímu názoru resortu) až tehdejší ministr obrany Guttenberg, který povýšil SRN mezi vedoucí skupinu „stejně smýšlejících zemí".[62] SRN se pokusila hrát roli pomocníka (*facilitator*), který by intenzivněji definoval alianční agendu.

Reforma Bundeswehru

VÝVOJ BUNDESWEHRU V DEVADESÁTÝCH LETECH A JEHO HLAVNÍ DEFICITY

Bundeswehr prošel od r. 1990 zcela bezprecedentní transformací. Po znovusjednocení byla *de facto* rozpuštěna Národní lidová armáda NDR a došlo k radikální redukci početních stavů i těžké výzbroje. V prvním desetiletí nového tisíciletí proběhla další velmi ambiciózní reforma. Hlavním deklarovaným cílem reformy bylo zvýšit schopnosti k provádění expedičních operací mimo teritorium SRN.[63] K méně zdůrazňovaným cílům patřilo i snížení výdajů na obranu. Jak tedy hodnotit výsledky minulé reformy?

V současnosti se zcela běžně uvádí, že Bundeswehr s přibližně 250 000 vojáky může udržovat v nasazení zhruba 8000 vojáků v expedičních operacích.[64] Jedna z příčin leží v banálním faktu, že přibližně 30 000 (tabulko-

vých) vojáků základní služby nemůže být v expedičních operacích nasazeno a naopak váže nejméně 25–30 000 profesionálů ve výcvikové základně a administrativě. Pokud je tedy limit německého angažmá skutečně pouze 8000 vojáků, je nutné učinit jednoznačný závěr, že z hlediska navýšení kapacit k provádění expedičních operací minulá reforma německé armády selhala. Před reformou byl totiž Bundeswehr schopen udržet v nasazení až 10 000 vojáků, přestože nesl mnohem větší břemeno v podobě většího počtu vojáků základní služby než Bundeswehr dnešní.[65] Cílový stav reformy definovaný v r. 2004 ale předpokládal, že SRN bude schopna udržovat v nasazení až 14 000 vojáků.[66] Na straně druhé, a to je třeba zdůraznit, minulá reforma ušetřila nemalé finanční prostředky a tento svůj cíl splnila.

Kromě omezené schopnosti dlouhodobě udržet dostatečný počet vojáků v expedičním nasazení je slabinou dnešního Bundeswehru i malá připravenost plnit nejpravděpodobnější úkoly. Problémem není pouze nesoulad výcvikové praxe u mnohých jednotek s realitou v poli, jak upozorňují někteří čeští experti[67] a podrobně analyzuje zpráva zmocněnce Spolkového sněmu pro Bundeswehr z r. 2009. Problematická je logistická podpora německých jednotek. Zpráva zmocněnce také naznačuje určité problémy s udržením motivace a morálky vojáků i jejich disciplíny v poli.[68] Další systémovou slabinou je, že na nejpravděpodobnější úkoly v expedičních operacích je současný Bundeswehr připraven nedostatečně. Minulé operace ukázaly, že denním chlebem německých vojáků je policejní práce, výcvik místních bezpečnostních složek, boj proti povstalcům, odzbrojování ilegálních bojovníků, boj s obchodníky s drogami a jinými kriminálními živly a v neposlední řadě i výstavba zničené nebo dříve neexistující infrastruktury.[69]

Celkově vzato, současný Bundeswehr trpí různě závažnými nedostatky v oblasti interoperability, strategické mobility, udržitelnosti v nasazení, strategickém průzkumu, přesně naváděné munice, logistické a zdravotnické podpory. Velké problémy má Bundeswehr s nákupy vojenské techniky. Celý akviziční proces je zdlouhavý, drahý a potřebná technika se k jednotkám dostává se značným zpožděním. Mnohé projekty mají svůj původ ještě v době studené války a nebyly dostatečně přizpůsobeny novým potřebám.[70] Priority zdůrazňované ve strategických a plánovacích dokumentech (ochrana sil, strategická mobilita, globální průzkumné systémy a interoperabilita systémů velení a řízení) nejsou často fakticky implementovány do akvizičního procesu nebo jsou implementovány nedostatečně.[71] Celý akviziční proces je překva-

pivě málo transparentní a je nastavený tak, aby vyhovoval německým firmám.[72] To je možná překvapivé zjištění, protože západní země, včetně SRN, obvykle bývají dávány transformujícím se státům za vzor transparentnosti a férové soutěže. Symbolem potíží mohou být např. komplikace kolem nákupu A400M a bojových letounů Eurofighter, kdy politický rozměr obou projektů brání použít standardní obchodní nástroje užívané v případě nedodržení pravidel kontraktu, totiž penále.[73] Dílčím opatřením před provedením zásadní reformy je zkrácení povinné vojenské služby na 6 měsíců, plánovaného od 1. 1. 2011.[74]

Není proto divu, že reforma německé armády se nyní znovu stává jedním z klíčových témat německé diskuse o bezpečnostní politice. Jaké jsou příčiny? 1) Německo v současnosti potřebuje expediční síly schopné nasazení daleko mimo teritorium země, kterých se ale nedostává. Pokud chce Německo věrohodně sledovat Holstim definovanou roli věrného spojence (*faithfull ally*), je nutné si tyto kapacity obstarat. 2) Je nutné vzít v potaz i finanční situaci země, která trpí velkou zadlužeností. Německý veřejný dluh přesahuje 70 % ročního HDP a překračuje limity stanovené pro země eurozóny. Konsolidace veřejných rozpočtů se stala prioritou. Proto hledá německá vláda možnosti úspor i na úkor Bundeswehru,[75] přestože německý podíl výdajů na obranu na HDP dosahuje v rámci NATO podprůměrnou úroveň a je hluboko pod doporučenými 2 %. Zda prohloubení mezinárodní spolupráce v tomto sektoru na půdě Evropské unie skutečně přinese úspory finančních prostředků, je možná, ale nikoli nevyhnutelná varianta dalšího vývoje.

SOUČASNÁ REFORMA NĚMECKÉ ARMÁDY

V současnosti nelze hovořit o tom, že by německá vláda měla propracovanou koncepci reformy německé branné moci. Nicméně krok učiněný v polovině prosince 2010 byl důležitým mezníkem k jejímu vypracování.

K reformě Bundeswehru byla vytvořena v dubnu 2010 pracovní komise,[76] která ale postrádá reprezentativnost Weizsäckerovy komise z období před deseti lety. Pracovně bylo rozvíjeno pět variant reformy německé armády, které byly představeny v srpnu 2010 a podrobně se o nich diskutovalo na úrovni ministerstva obrany a generálního inspektoriátu.[77] Velitelskému sboru bylo zdůrazňováno, že úroveň ambicí (*level of ambition*) se bude odvíjet z disponibilních zdrojů a nikoli naopak.[78] Dle původních preferencí ministra obrany Karla-Theodora zu Guttenberga by po reformě měl početní stav Bundes-

wehru dosahovat 163 500 vojáků, což by znamenalo snížení o zhruba 90 000 vojáků. Z tohoto počtu by mělo jít o 156 000 vojáků z povolání (profesionálních vojáků a vojáků na čas) doplněných 7500 dobrovolníky.[79] Nepovolávám vojáků základní služby by se uvolnily finanční a lidské zdroje pro posílení kapacit k provádění expedičních operací. Výbor pro obranu Spolkového sněmu podporoval cílový stav 180 000 vojáků.[80]

Omezeny mají být také akviziční programy, přičemž prioritu by měla mít akvizice prostředků pro strategickou mobilitu a systémů přímo využitelných v expedičních operacích. Redukovat by se měl také počet posádek.[81] O Guttenbergových plánech se podrobně diskutovalo i v německém tisku, který reagoval smíšeně. Pro jedny se jedná o ambiciózní reformu, pro druhé jde o nedostatečný krok.[82] Prozatím jsou reformní plány uvnitř Bundeswehru vnímány spíše s porozuměním a nejsou interpretovány jako hrozba.[83]

Konečná varianta reformy (tedy alespoň prozatím) předpokládá, že početní stav bude redukován na 185 000 vojáků. Z tohoto počtu bude 170 000 vojáků z povolání a na čas, doplněných 15 000 dobrovolně sloužících vojáků (12–23 měsíců).[84] Branná povinnost sice zůstane zachována, avšak nebude uplatňována a branci nebudou do armády povoláváni. Jestliže rané úvahy předpokládaly, že celkově by se redukcí početních stavů mělo do r. 2014 ušetřit cca 8,3 mld. EUR oproti současnému stavu,[85] vyplývá z této reformy, že úspory budou menší. Přesto kancléřka trvá na dosažení původně plánované výše úspor. To vytváří na Bundeswehr dodatečný finanční tlak, který může ohrozit i probíhající operace.

Představené plány otevřely vysoce politickou otázku změny způsobu rekrutace, což v německém případě znamená opuštění principu povinné vojenské služby. Pro německou debatu je charakteristické, že tento problém byl ze strany vlády nastolován velmi zdrženlivě a ještě v březnu 2010 ministr obrany ujišťoval, že o zrušení všeobecné branné povinnosti nemůže být ani řeči.[86] Přijaté řešení bude dále narážet na určitý odpor uvnitř CDU/CSU, která dlouhodobě vystupuje jako zastánce povinné vojenské služby. Jako hlavní argumenty jsou uváděny spojení armády s obyvatelstvem a zabránění budování armády jako od společnosti odtržené kasty. Oporu v podpoře povinné vojenské služby má CDU/CSU i v části Bundeswehru, protože němečtí vojáci věří, že povinná vojenská služba jim umožňuje získávat kvalifikovaný personál z okruhu lidí, kteří ji absolvovali. Kritické hlasy zevnitř CDU/CSU zaznívají k této otázce dlouhodobě. O nutnosti změny stranu přesvědčuje

i kancléřka Angela Merkelová.[87] Křesťanští demokraté sice rámcově podporují Guttenbergovy plány, jakkoli lze nadále očekávat výhrady. Naopak koaliční partner FDP podporuje přijatý kurz. Ostatně tato strana již nejméně deset let vystupuje za zavedení dobrovolného způsobu rekrutace Bundeswehru a přebudování německé armády v expediční sbor. Kritika reformních plánů zazněla také z opozice. Po zavedení plně dobrovolně rekrutovaného Bundeswehru bude muset být reformována (popř. zcela zrušena) alternativní civilní služba, na kterou spoléhá německý sociální systém.

Afghánistán

DLOUHODOBÁ STRATEGIE NĚMECKÉ VLÁDY

SRN se na řešení afghánské otázky podílí již od r. 2001. V Afghánistánu je v současnosti (zima 2010) nasazeno více než 4000 německých vojáků, což z nich činí třetí největší kontingent v ISAF. Pásmem německé odpovědnosti je Kábul a sever země v rámci *Regional Command North* (RCN), kde Německo převzalo velení v r. 2006. Celkem je SRN odpovědná za zhruba 160 000 čtverečných kilometrů území. Mimo tuto oblast bylo třeba pro nasazení německých vojáků zvláštního ministerského povolení. Limit pro německé vojenské angažmá je nyní Spolkovým sněmem stanoven na 5350 vojáků a civilistů. Mandát byl Spolkovým sněmem v únoru 2010 prodloužen o rok. SRN vede v současnosti dva PRT v Kunduzu a Fajzabádu. Od r. 2008 se SRN angažuje v Afghánistánu také v rámci poradního týmu v Taloqanu. V zemi je také činných 123 německých policejních poradců.[88]

Na operaci *Enduring Freedom* se SRN přímo v Afghánistánu čas od času podílí prostřednictvím malé jednotky speciálních sil (KSK).[89] Podrobnosti jejího nasazení jsou tajné a dostupné prameny dle soudu autora málo věrohodné. Pro nikoli nepodstatnou část německého politického spektra, která se neomezuje pouze na levici, je tato část německého angažmá v Afghánistánu nejvíce sporná.

Dosavadní německé angažmá má velmi silné zaměření na rekonstrukci Afghánistánu a německá politická debata tuto prioritu dlouhodobě zdůrazňuje.[90] Německo by rádo hrálo zejména Holstim definované role zastánce rozvoje (*developer*) a pomocníka (*facilitator*). Důraz na nutnost civilní rekonstrukce v německé politické debatě je místy až absurdní, jako kdyby nějaký

relevantní aktér v nedávné minulosti skutečně předpokládal, že tento rozměr není důležitý. Německo dosud přispělo k výstavbě 2000 škol a financování přibližně 300 000 učitelů, zdravotnickými projekty na severu země prošlo cca 750 000 pacientů, s německou pomocí bylo postaveno na 600 km silnic a na 250 000 domácností získalo lepší přístup k vodním zdrojům. Německý finanční a personální příspěvek k budování policejních struktur umožňuje výcvik přibližně 5000 policistů ročně. V rámci *Focused District Development* prošlo výcvikem cca 2500 afghánských policistů ze 40 okrsků.[91] Dlouhodobou tendencí v německém angažmá v Afghánistánu je zaměření na budování státních struktur a rekonstrukci této země v multilaterálním rámci, což je zcela v souladu se strategickou kulturou civilní mocnosti. Do konce r. 2008 SRN na tyto účely poskytla přibližně 750 mil. EUR, přičemž roční výdaje se pohybují ve výši kolem 180 mil. EUR.[92]

Spolková republika Německo se dlouhodobě angažuje i při budování afghánské armády. Přesto jsou dosavadní výsledky při výstavbě státních struktur a zejména budování afghánských bezpečnostních sil obecně německou vládou hodnoceny jako nedostatečné.[93] Za hlavní překážku rychlejšího postupu je považována nedostatečná koordinace úsilí mezinárodního společenství a dlouhodobé selhávání afghánské vlády.[94] V SRN je také akcentováno, že v pásmu německé odpovědnosti se v uplynulých několika měsících značně zhoršila bezpečnostní situace.[95] Ze 134 okrsků v oblasti německé odpovědnosti je osm nadále považováno za obzvláště nebezpečné.[96]

SOUČASNÁ NĚMECKÁ STRATEGIE

Válka v Afghánistánu je zcela nepochybně hlavním současným tématem německé bezpečnostní politiky. Pro německou politickou a společenskou diskusi o Afghánistánu jsou charakteristické kódy „rekonstrukce“ a „odchod“ a nikoli „vítězství v boji“.

Německá politická debata je typická podceňováním otázky politických cílů celé mise ISAF a německé účasti zvláště. Potřeba vojensky se angažovat v Afghánistánu je veřejnosti zdůvodňována zajišťováním bezpečnosti SRN.[97] Symbolem tohoto přístupu je teze o *Verteidigung am Hindukusch*. Problematické pro tuto konstrukci a její zastánce je jednoduchý fakt, že možná, s výjimkou boje proti producentům drog, nemá SRN v zemi žádné rozsáhlé bezpečnostní zájmy v materiálním smyslu a obhájení přímé souvislosti mezi stabilním Afghánistánem a bezpečím Německa je velmi obtížné. Navíc ani

SRN se nevyhýbá obecný jev demilitarizace pojmu bezpečnosti, který můžeme na Západě pozorovat. Otázka, proč se SRN má vojensky v Afghánistánu angažovat, je proto stále ve veřejné diskusi nastolována a německá veřejnost ve své velké většině nechápe, proč by v této zemi měl být Bundeswehr nasazen. Dle šetření z počátku r. 2010 70 % respondentů požadovalo stažení německých vojáků z Afghánistánu a 80 % bylo proti vyslání dalších vojáků.[98] Využití této otázky v příštích volbách ze strany SPD a rozpad dosavadního konsenzu v této otázce (bez Die Linke) nelze v blízké budoucnosti vyloučit. Tento vývoj by mohl dále ohrozit schopnost země sledovat roli věrného (amerického) spojence (*faithfull ally*), tak jak ji konceptualizuje Holsti.

Dalším charakteristickým rysem německé debaty je velká snaha vyhnout se v souvislosti s Afghánistánem používání pojmu „válka". Německé politické elity argumentují na veřejnosti tím, že pojem válka je v mezinárodním právu vyhrazen pro ozbrojený konflikt dvou států, ve kterém jde o prosazení politických cílů, což není případ Afghánistánu. Přestože tato argumentace není vyloženě mylná, je zcela zřejmě účelová.[99] A dnes již neudržitelná. Proto začal být používán pojem „ozbrojený konflikt".[100] Tím německá vláda připustila, že nejde výlučně o stabilizační operaci, což byla její hlavní argumentační linie od samého počátku německého angažmá ještě za vlády rudo-zelené koalice. Domyšleno do důsledků to ale znamená, že německá veřejnost byla v této otázce německými politickými elitami dlouhodobě mystifikována.

Na londýnské konferenci o Afghánistánu v lednu 2010 vystupovala německá vláda s představou zpracování strategie, která umožní vybudovat funkční státní struktury a předat Afghánistán místním politickým autoritám. Předávání odpovědnosti by mělo dle německých představ začít v letech 2010–2011.[101] Za konečný termín německého vojenského angažmá v této zemi je německou vládou považován r. 2014.[102] Karzáího vláda se, dle interpretace kancléřky Angely Merkelové, k převzetí odpovědnosti zavázala.[103] Závazek předání odpovědnosti za bezpečnost v zemi do rukou afghánských politických autorit do r. 2014 byl potvrzen na konferenci v Kábulu v létě 2010.[104] Německými prioritami jsou obnova civilní infrastruktury a výcvik afghánských bezpečnostních sil, tedy armády a policie. Nadále SRN předpokládá prioritní koncentraci na oblasti na severu země. Nově SRN předpokládá, že němečtí vojáci se budou více angažovat přímo v terénu při zajišťování bezpečnosti v oblasti své působnosti společně s afghánskými bezpečnostními

složkami (*partnering*). Německý kontingent byl navýšen o zhruba 850 vojáků.[105] V této souvislosti je nutné zmínit, že ze struktur velení německé armády bylo vládě doporučeno navýšit kontingent o 3000 vojáků.[106] Proto je možné dojít k závěru, že mezi politickými a vojenskými elitami neexistuje v otázce navýšení německé vojenské přítomnosti jednota. Mnohé z plánů se daří postupně naplňovat.[107]

Německý přístup k problému, který vykazuje velkou míru kontinuity, se dá shrnout do věty „položíme základy státu a odejdeme", to vše s výhledem čtyř až pěti let. Z německých parlamentních politických stran tuto strategii nepodporuje pouze strana Die Linke. Mnozí němečtí experti strategii „předávání odpovědnosti a odchodu" podporují.[108] Naopak obtížné je hledat jiné názory. Do jaké míry se jedná o realistické hodnocení situace, je otázka na širší diskusi. Nicméně se již začínají ve strukturách ministerstva obrany, Bundeswehru a i mezi akademiky a politiky objevovat hlasy, které upozorňují, že daný časový harmonogram není reálný. Fakt, že prozatím hovoří „mimo záznam", není důležitý.

Předně je třeba zmínit obavy Pákistánu, že by se Afghánistán mohl stát spojencem Indie, z čehož vyplývá malý zájem na stabilizaci poměrů v této zemi. Německo v zásadě nemá možnost, jak tento postoj Pákistánu korigovat, a mír v Afghánistánu je bez zapojení Pákistánu vyloučen.

Také je třeba vzít v potaz, že funkční centralizované státní struktury, pokud by skutečně byly v této zemi vybudovány, by představovaly revoluční počin a výrazný zlom v dosavadním historickém vývoji Afghánistánu. Afghánistán byl totiž ve své historii vždy spíše volným konglomerátem různorodých entit, ve kterém se pravomoci afghánské vlády omezovaly na Kábul a jeho blízké okolí a v ostatních regionech se velkému vlivu a značné autonomii na centrální vládě těšily místní kmenové autority. Míra centralizace správy země, jejíž dosažení aktuální strategie k Afghánistánu předpokládá, by kromě jiného vedla k oslabení moci místních kmenových autorit, pro které nemusí být tento vývoj žádoucí. Z dostupných pramenů nevyplývá, že by, až na světlé výjimky, současná německá vláda a bezpečnostní komunita tuto otázku zohledňovaly.

Na straně druhé ani německá politická reprezentace neočekává, že budou v zemi z hlediska formy vlády, způsobu výkonu státní správy a dodržování lidských práv vytvořeny podmínky srovnatelné s Evropou.[109] Pokud je tento postřeh správný, je možné konstatovat, že roli (dle Holstiho typologie) expor-

téra norem (*norm enterpreneur*) nehodlá SRN v Afghánistánu hrát příliš důsledně. Tím se ale otevírá otázka, jak velké diference od situace v Evropě budou pro Německo akceptovatelné? Bude SRN ochotná akceptovat jiné pojetí ženských práv? Bude ochotná akceptovat systém založený spíše na kolektivní odpovědnosti a kolektivní reprezentaci než odpovědnosti individuální? A podobně můžeme pokračovat. Všechny tyto otázky mohou na německé vnitropolitické scéně otevřít diskusi o smyslu a limitech německého angažmá, jež může ovlivnit schopnost země plnit v regionu svoje závazky.

Je sporné, zda je rozumné stanovit datum odchodu německých vojenských sil. Znalost rámcového data stažení Bundeswehru může poskytnout cennou výhodu Talibánu, který této skutečnosti může přizpůsobit svoji strategii.[110] Na straně druhé, stanovení termínu odchodu vytváří tlak na Karzáího vládu. Vytváří se tím situace, ve které musí jeho vláda usilovat o pokrok při budování základů státu a zejména bezpečnostních složek. Je možné, že vytvoření tlaku na současnou afghánskou vládu je i cílem tohoto postupu, protože německá vláda může neschopnost (popř. neochotu) Karzáího vlády považovat za významnou a možná i hlavní brzdu rekonstrukce Afghánistánu. Lze to dovodit např. z Westerwelleho projevu před Spolkovým sněmem v předvečer konference v Kábulu v létě 2010, v němž zdůraznil, že půjde o konferenci, na níž bude afghánská vláda skládat účty a informovat o konkrétních opatřeních plánovaných v nejbližším období za účelem převzetí odpovědnosti v zemi v plánovaném termínu.[111]

Důležitým tématem je usmíření s tou částí Talibánu, která by o ně měla zájem, jak znovu potvrdila i červencová konference v Kábulu.[112] Cílem celé strategie má být dle německých představ oddělit tvrdé, teroristické jádro Talibánu od ostatních.[113] Jaké plody tato strategie v budoucnosti přinese, je zatím předčasné predikovat. Přesto je zřejmé, že míra nutných kompromisů s (bývalými) povstalci a v některých případech i teroristy může zahájit vlnu morální debaty o této otázce na německé politické scéně a ovlivnit německou bezpečnostní politiku.

Praktická realizace strategie budování státu bude vyžadovat navýšení německého angažmá zejména v segmentu pozemních bojových sil a zmírnění omezení (zejména teritoriálního) pro nasazení německých jednotek. Nový mandát dává k tomuto vývoji prostor. Současný mandát propůjčený Spolkovým sněmem dává dle interpretace německého ministerstva obrany široký manévrovací prostor pro použití ozbrojené síly za účelem naplnění mandátu

ISAF, který omezuje pouze respekt k mezinárodnímu humanitárnímu právu, zejména pak k podmínce přiměřenosti. Ministerstvo obrany ve své interpretaci zdůrazňuje možnost přijmout všechna nezbytná opatření k naplnění mandátu včetně použití ozbrojené síly, k čemuž dává mezinárodním bezpečnostním složkám zmocnění RB OSN, na jejíž rezoluce se žádost vlády odvolává. Použití ozbrojené síly může jít dle interpretace ministerstva obrany nad rámec pouhé sebeobrany.[114]

Pokud by skutečně měly být dosaženy cíle operace, bude nutná mezinárodní přítomnost spíše v délce desetiletí než let. Jak ukazuje probíhající diskuse, současné Německo není na něco takového mentálně připraveno.

Změny v německé strategické kultuře – strukturální změna nebo vylaďování?

Německý přístup k reformě strategické koncepce NATO se pohyboval zcela v rámci strategické kultury civilní mocnosti. Tradiční funkce NATO, jejichž zachování SRN podporovala, nejsou v rozporu se strategickou kulturou civilní mocnosti. SRN, přestože měla svoje výše analyzované specifické zájmy (stažení jaderných zbraní a omezení angažmá NATO na euroatlantický prostor), byla dle dostupných informací ochotná ke kompromisu. Německá snaha o stažení jaderných zbraní z vlastního teritoria do značné míry vyvěrá ze skeptického názoru na efektivnost ozbrojené síly jako nástroje řešení bezpečnostních problémů, což je jádro strategické kultury civilní mocnosti. Multilateralismus byl větší prioritou než prosazení specifických německých požadavků. V souladu se strategickou kulturou civilní mocnosti byla i snaha prosadit do koncepce teze o nutnosti striktně dodržovat mezinárodní právo, protože respekt k mezinárodnímu právu tvoří jádro této kultury. Tlak na doplnění aliančního portfolia o civilní nástroje k postkonfliktní stabilizaci zase vyvěral z obecného přesvědčení, že vojenská síla může být použita až jako poslední nástroj, z obecné preference nevojenských nástrojů a ze skepse ke schopnosti vojenské síly řešit současné bezpečnostní problémy. Snahu zapojit do procesu budování alianční protiraketové obrany Rusko a obecnou německou snahu o lepší komunikaci s Ruskem je také možno vysvětlit skrze jádro německé strategické kultury, konkrétně skrze uznání hodnoty multilateralismu. Nicméně ani německé bezpečnostní politice se nevyhýbá jev, že

principiální multilateralismus začíná být místy nahrazován multilateralismem instrumentálním. Příkladem může být postoj ke svržení Husajnova režimu v r. 2003. V tomto případě totiž multilateralismus posloužil jako zdůvodnění německé politiky, jež byla ze strany vlády sledována především z vnitropolitických důvodů. V současnosti sice v oblasti bezpečnostní politiky, na rozdíl od politiky zahraniční, takový explicitní případ postrádáme, to však neznamená, že se nemůže v blízké budoucnosti objevit.

Ani připravovaná reforma Bundeswehru není v rozporu s jádrem strategické kultury civilní mocnosti. Reforma je pozorně sledována německými spojenci, kteří očekávají, že SRN dostojí svým závazkům a bude intenzivněji než dosud participovat na expedičních operacích v různém multilaterálním formátu (OSN, NATO a EU). Bundeswehr budoucnosti nemá být nástrojem k prosazování specifických německých zájmů proti vůli německých spojenců (a to ani zájmů ekonomických). Jde spíše o naplnění očekávání německých spojenců. Výše výdajů na obranu, které pozvolna klesají až k 1 % HDP, ukazuje, že v SRN panuje určitá skepse k tezi, že bezpečnostní problémy současného světa je možné úspěšně řešit použitím vojenské moci. Němečtí politici také pozorně sledují, zda si SRN může takto nízké obranné výdaje dovolit vzhledem ke svým spojencům, a usilují o to, aby německý příspěvek k expedičním operacím byl srovnatelný s příspěvkem srovnatelných států, zejména Velké Británie a Francie.

Ani afghánské angažmá není v rozporu s politikou očekávanou od civilní mocnosti. Jsou-li tedy v bezpečnostní komunitě rozvíjeny úvahy o normalizaci německé bezpečnostní politiky, jejímž symptomem má být i užívání vojenské síly jako nástroje zahraniční politiky obdobným způsobem, jako u srovnatelných mocností středního řádu, vidíme na případu Afghánistánu, že úplné normalizace v tomto pojetí nebylo dosaženo. Nadále je v SRN u politických elit i veřejnosti zakořeněno přiznání důležitosti hodnotám, normám, přesvědčením a domněnkám definujícím jádro německé strategické kultury. Jde zejména o odpor k užívání ozbrojeného násilí, odpor k unilateralismu a preference nevojenských nástrojů. Německá společnost je připravena akceptovat nasazení Bundeswehru za účelem *peacekeepingu* (bohužel, v zemi nevládne ze západní perspektivy mír, který by bylo možné udržovat), nikoli ve válce nebo protipovstaleckých operacích.[115] Optikou strategické kultury civilní mocnosti nejsou dosavadní tendence v německém angažmá v Afghá-

nistánu nijak překvapivé. V dosavadním německém angažmá se projevuje setrvávající vliv zdrženlivosti při užití ozbrojené síly (*Kultur der Zurückhaltung*), jenž má důsledek v restrikcích při nasazení a důrazu na zlepšení situace v krizové oblasti, projevující se upřednostněním rekonstrukčního, vzdělávacího a výcvikového úsilí. Celé německé angažmá v této zemi usiluje o naplnění očekávání německých spojenců a je v souladu s významem, který je německou strategickou kulturou přikládán percepci SRN jako spolehlivého spojence. Způsob německého angažmá v této zemi je zcela v souladu s očekáváními, která bychom mohli mít od země se strategickou kulturou civilní mocnosti.

Zajímavou otázkou je, zda otevření diskuse o posunutí limitů pro použití vojenské síly, o které se pokusil Horst Köhler ve svém rozhovoru v květnu 2010, je možné považovat za začátek debaty o změně německé strategické kultury. Dosud skutečně nebyla ochrana německých zájmů, např. svobodného využívání obchodních tras, považována za dostatečný důvod k nasazení ozbrojené moci. Pokud by tato debata začala, mohlo by v jejím výsledku dojít ke změně německé strategické kultury. Odpor v německé společnosti proti této tezi, která je v USA, Velké Británii nebo Francii brána jako samozřejmost, a Köhlerův politický osud naznačují, že SRN na tuto debatu není připravena. Na straně druhé, někteří němečtí politici, jako např. (bývalý) ministr obrany Guttenberg, se pokoušejí tuto debatu znovu otevřít, a proto není možné vyloučit v budoucnosti její zahájení.[116]

Pokud tedy rozlišujeme tři stupně změny strategické kultury: 1) vyladění měkkého obalu strategické kultury (stanoviska, postoje a jednání) s jádrem (hodnoty, normy, přesvědčení a domněnky), 2) strukturální změnu v podobě změny preferencí hodnot obsažených v jádru, popř. doplnění těchto hodnot a 3) revoluční změnu strategické kultury v podobě výměny hodnot obsažených v jádru, analýza současné německé bezpečnostní politiky ukazuje, že změna německé strategické kultury se pohybuje v intencích prvního stupně. To je významný rozdíl od devadesátých let, kdy proběhla výše popsaná strukturální změna strategické kultury na pozadí konfliktu v Kosovu. Z toho vyplývá, že v nejbližších letech, pokud nedojde k neočekávanému vývoji mezinárodního bezpečnostního prostředí, lze od SRN očekávat velkou míru kontinuity se současností a německá bezpečnostní politika bude nadále poměrně předvídatelná.

Závěry

V SRN dochází k vylaďování měkkého obalu strategické kultury s jeho tvrdým jádrem, neprobíhá zde v současnosti proces revoluční změny a ani proces strukturální změny jádra strategické kultur. Strukturální změna jádra německé strategické kultury proběhla v devadesátých letech. Z toho vyplývá, že ve výhledu několika let by německá bezpečnostní politika měla vykazovat, pokud nedojde ve světě ke zcela nepředvídatelné změně bezpečnostní situace s dopadem na SRN nebo zcela zásadní změně vnitřních poměrů v Německu, poměrně velkou míru kontinuity s minulostí.

Tvorba německé bezpečnostní politiky trpí neadekvátní strukturou politicko-rozhodovacího a politicko-byrokratického systému, který je stále nastaven na parametry studené války. V SRN se proto připravuje jeho zásadní reforma.

Hlavními tématy současné debaty o bezpečnostní politice v Německu jsou nová strategická koncepce NATO, reforma Bundeswehru a zejména budoucnost německého angažmá v Afghánistánu. O problematice rozvoje bezpečnostní dimenze evropského integračního procesu se sice také diskutuje, ale v současnosti stojí spíše v pozadí. V rámci těchto témat je možné vypozorovat nesmělé otevření problematiky německých národních zájmů. Debata je teprve v počátku, probíhá její strukturování a nedosahuje intenzity charakteristické pro podobné debaty v zemích s obdobnou relativní pozicí v systému mezinárodních vztahů a ekonomické síly. Německé národní zájmy jsou stále definovány v intencích jádra německé strategické kultury.

Německo sice akceptovalo současnou podobu nové strategické koncepce a vykázalo velkou míru kontinuity s minulými preferencemi, avšak na jeho vnitropolitické scéně jsou přítomny vlivné síly, které mají na některé otázky odlišné stanovisko. Německá levice jako celek, podpořená z vládní koalice FDP, preferuje odlišný přístup k jadernému deterentu a silně podporuje stažení jaderných zbraní ze SRN. Vybudování alianční protiraketové obrany k tomu dle jejich soudu vytváří vhodnou příležitost. Celkově ale pokračuje atlantická orientace německé bezpečnostní politiky, kdy rozvoj bezpečnostní dimenze evropského integračního procesu by dle mínění současné vládní koalice měl být s NATO v komplementárním a ne v konkurenčním vztahu.

Německo v rámci preference multilateralismu považuje za vhodné zapojit do spolupráce s NATO Ruskou federaci ve větší míře, než preferují stře-

doevropské a baltské státy. Jedná se o rys, který je v různé intenzitě přítomný u všech relevantních politických stran, navazuje na historickou tradici rusko-německých vztahů, jež se vyvinula po znovusjednocení, a proto tato tendence bude pravděpodobně dlouhodobějšího charakteru.

Současný Bundeswehr trpí různě závažnými nedostatky v oblasti interoperability, strategické mobility, udržitelnosti v nasazení, strategickém průzkumu, přesně naváděné munice, logistické a zdravotnické podpory. Schopnosti jednotek zcela neodpovídají převažujícímu profilu jejich nasazení. Reforma Bundeswehru posiluje expediční charakter německé branné moci, lze ji interpretovat jako důkaz skutečné ochoty SRN dostát svým multilaterálním závazkům, zejména v rámci NATO a EU.

Reforma Bundeswehru je i reakcí na dlouhodobou neudržitelnost německých veřejných rozpočtů. Úsporná opatření s cílem konsolidovat veřejné rozpočty se nevyhnou ani německé branné moci a podíl výdajů na obranu na HDP země se pravděpodobně dále sníží k 1 %. Pokud bude provedena reforma Bundeswehru v intencích preferencí exministra obrany Guttenberga (zatím tomu tak rámcově je), bude SRN i v tomto rozpočtovém rámci schopna dostát svým mezinárodním závazkům. Limitem německého angažmá by nemusely být vojenské kapacity, nýbrž politická vůle.

V Afghánistánu bude pokračovat prioritní německá orientace na rekonstrukci této země a budování jejích státních struktur, nicméně SRN bude více než v minulosti ochotna participovat na bojových operacích. Veřejné mínění je na tento vývoj poslední rok pozvolna připravováno. Avizovaný termín ukončení německého vojenská angažmá (2014) je navenek stále více relativizován jako možnost a ne jako pevný plán. Vzhledem k nízké podpoře celé operace německou veřejností je ale možné přepokládat, že jde o strategii uklidnění spojenců a německé vojenské stažení z regionu do r. 2014, bez ohledu na dosažení cíle operace, nelze vyloučit. Na straně druhé, silný tlak německých spojenců by mohl německou pozici významně ovlivnit.

Těsnější bezpečnostní spolupráce je jak pro SRN, tak pro Českou republiku možností, nikoli nezbytností. Německou stranou je tato spolupráce hodnocena pozitivně a mohla by se dále rozvíjet, zejména na bázi formování EU *battle groups* nebo výměny zkušeností z Afghánistánu. Česká republika může nabídnout SRN svoje zkušenosti z minulých vojenských reforem, které pokročily dále než v SRN. Možnosti českých firem podílet se na akvizičních procesech budou nadále omezovány výraznou preferencí němec-

kých výrobců. Přestože se i trh se zbrojním materiálem v SRN otevírá cizím producentům, lobby domácího vojensko-průmyslového komplexu je mimořádně vlivná a politika uchování pracovních míst bude nadále, i když možná ve slabší míře než dosud, pokračovat. Určitou změnu možná přinese aktivizace Evropské obranné agentury.

Role definované Holstim, které SRN dosud hrála, bude pravděpodobně hrát i nadále. Očekávat ale lze posílení důrazu na role zastánce rozvoje (*developer*), dobrého příkladu (*example*), mostu (*bridge*) a pomocníka (*facilitator*) na úkor exportéra norem (*norm enterpreneur*), už tak problematizované role věrného spojence (*faithfull ally*), zastánce osvobození (*liberation supporter*) a možná i spolupracovníka regionálního subsystému (*regional-subsystem collaborator*). Naopak málo pravděpodobné je, že by SRN vůbec sledovala politiku charakteristickou pro role regionálního vůdce (*regional leader*), regionálního ochránce (*regional protector*) nebo nezávislého aktivisty (*active independent*), které nejsou slučitelné se strategickou kulturou civilní mocnosti. Aby se tak stalo, musely by se zcela zásadně změnit parametry mezinárodního bezpečnostního prostředí a vyvstat pro SRN dnes nepředvídané hrozby.

Poznámky

[1] Björn, Conrad–Stumm, Mario (2004): „German Strategic Culture and Institutional Choice: Transatlanticism and/or Europeanism?“. *Trierer Arbeitspapiere zur Internationalen Politik*, 9: 40.

[2] K tématu dále kapitola 3. a 4. a této práce. Björn, Conrad–Stumm, Mario (2004): op. cit.

[3] Snyder, Jack L. (1977): *The Soviet Strategic Culture: Implications for Limited Nuclear Operations*. Santa Monica: Rand.

[4] Do „měkkého“ obalu strategické kultury v tomto pojetí patří i chování státu, ke kterému dochází při realizaci jeho bezpečnostní politiky.

[5] Kerry Longhurst nabízí ve své práci propracovanější třístupňový model, který navíc operuje s konceptem regulačních postupů. Viz Longhurst, Kerry (2004): *Germany and use of force.* Manchester and New York: Manchester University Press, zde s. 17. Tento model je ale pro potřeby této studie zbytečně sofistikovaný.

[6] Longhurst (2004): op. cit., s. 17–19.

[7] Björn–Stumm (2004): op. cit., s. 64.

[8] Tamtéž, s. 16–18.

[9] Frenkler, Ulf–Harnisch, Sebastian–Kirste, Knut–Maull, Hanns W.–Wallraf, Wolfram (1997): *Deutsche, amerikanische und japanische Außenpolitikstrategien 1985–1995. Ein vergleichende Untersuchung zu Zivilisierungsprozessen in der Triade. Schlussbericht und Ergebnisse*. Trier: Universität Trier, zde s. 26–29.

[10] Kirste, Knut (1998): *Rollentheorie und Außenpolitikanalyse. Die USA und Deutschland als Zivilmächte.* Frankfurt am Main: Peter Lang, s. 49–50.
[11] Blíže Kříž, Zdeněk (2007): „Teoretický koncept civilní mocnosti a použití vojenské síly". *Mezinárodní vztahy*, 41 (2): 60–76.
[12] Holsti, Kalevi J. (1970): „National Role Conceptions in the Study of Foreign Policy". *International Studies Quarterly*, 11 (3): 233–309.
[13] Blíže Kříž, Zdeněk (2003): *Německá bezpečnostní politika v militární dimenzi.* Brno: Vojenská akademie v Brně, zde s. 5–16.
[14] Blíže Kříž, Zdeněk (2009): „Germany and its Military Involvement in the Kosovo Crisis: The End of Civilan Power?". *Politologický časopis*, 15 (2): 116–130.
[15] Björn–Stumm (2004): op. cit., s. 63.
[16] Nachtwei, Winfried (2008): „Auslandseinsätze zwischen Militarisierung und Friedenssicherung – Anmerkungen zu einer Zwischenbilanz". In: Gießmann, Hans J.–Neuneck, Götz (eds): *Streitkräfte zähmen, Sicherheit schaffen, Frieden gewinnen*. Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft, zde s. 48–49.
[17] Löfflmann, Georg (2008): *Verteidigung am Hindukusch; Die Zivilmacht Deutschland und der Krieg in Afghanistan*. Hamburg: Diplomica@Verlag GmbH, zde s. 57–58.
[18] Blíže k této problematice Hartmann, Uwe (2007): *Innere Führung. Erfolge and Defizite der Führungsphilosophie für die Bundeswehr*. Berlin: Carola Harmann Miles – Verlag.
[19] Blíže např. Björn–Stumm (2004): op. cit.; Löfflmann (2008): op. cit.
[20] Záznam rozhovoru na Ministerstvu obrany SRN z 8. 9. 2010.
[21] Stelzenmüller, Constanze (2010): „Die selbstgefesselte Republik. Deutsche Sicherheitspolitik, 20 Jahre nach dem Mauerfall: zurückgeblieben hinter Nötigem und Möglichem. Eine Polemik in fünf Thesen und Empfehlungen". *Internationale Politik*, 64 (1): 76–81.
[22] Schlie, Ulrich (2010): „Deutsche Sicherheitspolitik in Fesseln? Eine Erwiderung auf Constanze Stelzenmüller". *Internationale Politik*, 64 (5): 106–109.
[23] Stelzenmüller (2010): op. cit., s. 78.
[24] Naumann, Klaus (1999): „Wie strategiefähig ist die deutsche Sicherheitspolitik?" *Aus Politik und Zeitgeschichte*, 46 (48). On-line: **www.bpb.de/publikationen/V5AJQ3,2,0,Wie_strategief%E4hig_ist_die_deutsche_Sicherheitspolitik.html#art2**.
[25] Hangen, Claudia (2010): „Die Berechenbarkeit der Unsicherheit", 22. 10. 2010. On-line: **www.heise.de/tp/r4/artikel/33/33532/1.html**.
[26] Nachtwei, Winfreid (2008): „Auslandseinsätze zwischen Militarisierung und Friedenssicherung – Anmerkungen zu einer Zwischenbilanz". In: Gießmann, Hans J.–Neuneck, Götz (eds): *Streitkräfte zähmen, Sicherheit schaffen, Frieden gewinnen*. Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft, zde s. 49–50.
[27] Heinemann-Grüder, Andreas (2008): „Aslandseinsätze der Bundeswehr – Anspruch und Wirklichkeit". In: Gießmann, Hans J.–Neuneck, Götz (eds.): *Streitkräfte zähmen, Sicherheit schaffen, Frieden gewinnen*. Baden-Baden: Nomos, zde s. 79–82.
[28] Záznam rozhovoru na Ministerstvu obrany SRN z 8. 9. 2010.
[29] Münkler, Hefried (2007): „Elemente einer neuen Sicherheitsarchitektur. Die Weltordnungsstrukturen haben sich grundlegend verändert. Eine Neuanpassung der deutschen Sicherheitssysteme ist überfällig". *Internationale Politik*, 12 (5): zde s. 14.
[30] Münkler, Hefried (2007): „Elemente einer neuen Sicherheitsarchitektur. Die Weltordnungsstrukturen haben sich grundlegend verändert. Eine Neuanpassung der deutschen Sicherheitssysteme ist überfällig". *Internationale Politik*, 12 (5): s. 6–14.

[31] Naumann (1999): op. cit.
[32] Stelzenmüller, Constanze (2010): op. cit., zde s. 79, a Noetzel, Timo–Schreer, Benjamin (2007a): „Spezialkräfte der Bundeswehr. Strukturerfordernisse für den Auslandseinsatz". *SWP-Studie*, s. 20.
[33] Sandschneider, Eberhard (ed.) (2008): „Deutschland in Afghanistan: nicht weiter wie bisher", *DGA-Paktuell*, č. 6, s. 3.
[34] Dyson, Tom (2007): *The Politics of German Defence and Security. Policy Leadership and Military Reform in the Post-Cold War Era*. New York: Berghahn Books, s. 13–14.
[35] Noetzel, Timo–Schreer, Benjamin (2007): op. cit.
[36] K jeho praktické aplikaci viz Ryjáček, Jan (2008): „Der Entscheidungsprozess über den Bundeswehreinsatz zum Schutz der Wahlen im Kongo". *Zeitschrift für Parlamentsfragen*, 2: 220–233, a Ryjáček, Jan (2008): *Spolkový sněm a nasazení ozbrojených sil v zahraničí*. Disertační práce. Praha: Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut mezinárodních studií.
[37] Noetzel, Timo–Schreer, Benjamin (2007b): „Parliamentary Control of the Bundeswehr. The Need for Legislative Reform". *SWP Comments*, s. 1.
[38] Meyer, Berthold (2008): „Die Bundeswehr – Instrument demokratischer Sicherheitpolitik?" In: Gießmann, Hans J.–Neuneck, Götz (eds): *Streitkräfte zähmen, Sicherheit schaffen, Frieden gewinnen*. Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft, zde s. 71–75.
[39] Noetzel, Timo–Schreer, Benjamin (2007b): op. cit., zde s. 1–2.
[40] Tamtéž, zde s. 4.
[41] Noetzel, Timo–Schreer, Benjamin (2007a): op. cit., zde s. 20.
[42] Záznam rozhovoru na Ministerstvu obrany SRN z 8. 9. 2010.
[43] Noetzel, Timo–Schreer, Benjamin (2007a): op. cit., zde s. 15–16.
[44] Stelzenmüller, Constanze (2010): op. cit., zde s. 79.
[45] Naumann, Klaus (1999): op. cit.
[46] Rede des Bundesministers der Verteidigung Dr. Karl-Theodor Freiherr zu Guttenberg anlässlich der Münchner Sicherheitskonferenz am 07. Februar 2010. *Stichworte zur Sicherheitspolitik*, 2010, č. 1–2, s. 50.
[47] Wachstum, Bildung, Zusammenarbeit. Koalitionsvertrag zwischen CDU, CSU und FDP, s. 119. On-line: **www.cdu.de/doc/pdfc/091026-koalitionsvertrag-cducsu-fdp.pdf**.
[48] Rede des Bundesministers der Verteidigung Dr. Karl-Theodor Freiherr zu Guttenberg anlässlich der Münchner Sicherheitskonferenz am 07. Februar 2010: op. cit., s. 52, a NATO's New Strategic Concept – A German Perspective: Rede von Staatsminister Werner Hoyer bei der SWP, 17. 9. 2010. On-line: **www.auswaertiges-amt.de/diplo/de/Infoservice/Presse/Reden/2010/100916-Hoyer-Nato-SWP.html**.
[49] NATO's New Strategic Concept – A German Perspective: Rede von Staatsminister Werner Hoyer bei der SWP, 17. 9. 2010: op. cit.
[50] Verzweifelte Suche nach einer neuen Nato-Strategie, 29. 3. 2009. On-line: **www.welt.de/politik/article3466638/Verzweifelte-Suche-nach-einer-neuen-Nato-Strategie.html**.
[51] Rede des Bundesministers der Verteidigung Dr. Karl-Theodor Freiherr zu Guttenberg anlässlich der Münchner Sicherheitskonferenz am 07. Februar 2010: op. cit., s. 52.
[52] NATO's New Strategic Concept – A German Perspective: Rede von Staatsminister Werner Hoyer bei der SWP, 17. 9. 2010: op. cit.
[53] V této souvislosti vidíme, že roli příkladu je možné konceptualizovat i navenek a nikoli pouze dovnitř, jak činí Holsti.
[54] Viz Westerwelle at the NATO Foreign Ministers Meeting in Tallinn: „A new momentum in disarmament", 23. 4. 2010. On-line: **www.auswaertiges-amt.de/diplo/en/Aussenpolitik/InternatOrgane/**

Nato/Aktuelles/100422BM-NATO-AMTreffen-Tallinn,navCtx=132736.html; Beitrag von Bundesaußenminister Guido Westerwelle anlässlich der 46. Münchner Sicherheitskonferenz, erschienen in einer Dokumentation der Süddeutschen Zeitung am 05. Februar 2010. *Stichworte zur Sicherheitspolitik* (2010), č. 1–2, s. 43; Rede des Bundesministers der Verteidigung Dr. Karl-Theodor Freiherr zu Guttenberg anlässlich der Münchner Sicherheitskonferenz am 07. Februar 2010: op. cit., s. 50.

[55] Wachstum, Bildung, Zusammenarbeit. Koalitionsvertrag zwischen CDU, CSU und FDP, op. cit., s. 120.

[56] NATO's New Strategic Concept – A German Perspective: Rede von Staatsminister Werner Hoyer bei der SWP, 17. 9. 2010, op. cit.

[57] Wachstum, Bildung, Zusammenarbeit. Koalitionsvertrag zwischen CDU, CSU und FDP, op. cit., s. 120.

[58] NATO's New Strategic Concept – A German Perspective: Rede von Staatsminister Werner Hoyer bei der SWP, 17. 9. 2010: op. cit.

[59] Experts group presents report on new Strategic Concept for NATO, 17. 5. 2010. On-line: **www.nato.int/cps/en/SID-B5C8F750-896F61BE/natolive/news_63644.htm**.

[60] Russland lehnt Raketenabwehr mit der Nato ab, 19. 5. 2010. On-line: **www.welt.de/politik/ausland/article7693580/Russland-lehnt-Raketenabwehr-mit-der-Nato-ab.html**.

[61] Zástupcem SRN byl ambassador Dr. Hans-Friedrich von Ploetz.

[62] K tomu viz úvodní kapitola V. Handla.

[63] Blíže k této problematice Dyson, Tom (2007): op. cit., zde s. 87–147.

[64] Například Grundsatzrede des Bundesministers der Verteidigung, Dr. Karl-Theodor Freiherr zu Guttenberg, anlässlich des Besuchs der FüAkBw und der Kommandeurtagung der Streitkräftebasis in Hamburg am 26. Mai 2010. *Stichworte zur Sicherheitspolitik* (2010), č. 5–6, s. 105.

[65] Vojáci základní služby nemohou být z důvodu politického rozhodnutí v expedičních operacích nasazováni.

[66] Brune, Sophie-Charlote–Dickow, Marcel–Linnenkamp, Hilmar–Mölling, Christian (2010): „The German Armed Forces and the Financial Crisis. Towards National Restructuring and European Economies of Scale". *SWP Comments*, s. 2.

[67] Záznam rozhovoru na Velvyslanectví České republiky v SRN, 7. 9. 2010.

[68] Unterrichtung durch den Wehrbeauftragten Jahresbericht 2009 (51. Bericht) Deutscher Bundestag Drucksache 17/900, *17. Wahlperiode*, 16. 3. 2010, s. 14–22.

[69] Heinemann-Grüder, Andreas (2008): op. cit., zde s. 84–85.

[70] Der Bundesministers der Verteidigung, Dr. Karl-Theodor Freiherr zu Guttenberg, im Interview mit dem „Spiegel-Online" am 15. Juni 2010, 15. 6. 2010. *Stichworte zur Sicherheitspolitik*, č. 5–6, s. 123.

[71] Brune, Sophie-Charlote–Dickow, Marcel–Linnenkamp, Hilmar–Mölling, Christian (2010): op. cit., zde s. 3.

[72] Záznam rozhovoru na Ministerstvu obrany SRN z 8. 9. 2010.

[73] Brune, Sophie-Charlote–Dickow, Marcel–Linnenkamp, Hilmar–Mölling, Christian (2010): op. cit., zde s. 3–4.

[74] Kuhn, Philip (2009): „Verbände kritisieren fehlende Wehrgerechtigkeit". *Die Welt*, 23. 10. 2009. On-line: **www.welt.de/politik/deutschland/article4951435/Verbaende-kritisieren-fehlende-Wehrgerechtigkeit.html**. Mehrheit der Deutschen will Wehrpflicht aussetzen.

[75] Peters, Katharina (2010): „Guttenbergs Sparpläne verärgern Parteifreunde". *Spiegel Online*, 4. 6. 2010. On-line: **www.spiegel.de/politik/deutschland/0,1518,698578,00.html**.

[76] Mehrheit der Deutschen will Wehrpflicht aussetzen, 8. 8. 2010. On-line: **www.welt.de/politik/deutschland/article8886038/Mehrheit-der-Deutschen-will-Wehrpflicht-aussetzen.html**, a Die

Strukturkommission, 12. 4. 2010. On-line: **www.bmvg.de/portal/a/bmvg/kcxml/04_Sj9SPykssy0xPLMnMz0vM0Y_QjzKLd4k3Ng50BsmB2CZu5vqRcMGglFR9b31fj_zcVP0A_YLciHJHR0VFAO0DgDU!/delta/base64xml/L2dJQSEvUUt3QS80SVVFLzZfRF80TDM!?yw_contentURL=%2FC1256F1200608B1B%2FW284FJL3518INFODE%2Fcontent.jsp**.

[77] Blíže k variantám Report of the Chief of Staff, Bundeswehr, on the Review Order Resulting from the Closed Cabinet Meeting on 7 June 2010.

[78] Typickým příkladem je Grundsatzrede des Bundesministers der Verteidigung, Dr. Karl-Theodor Freiherr zu Guttenberg, anlässlich des Besuchs der FüAkBw und der Kommandeurtagung der Streitkräftebasis in Hamburg am 26. Mai 2010, op. cit., s. 99–116.

[79] Guttenberg plant Freiwilligen-Armee. *Spiegel Online*, 13. 8. 2010. On-line: **www.spiegel.de/politik/deutschland/0,1518,711616,00.html**.

[80] Dempsey, Judy (2010): „German Committee Recommends Cutbacks in Defense Spending". *New York Times*, 24. 10. 2010. On-line: **www.nytimes.com/2010/10/25/world/europe/25iht-germany.html?_r=2&ref=world**.

[81] Peters, Katharina (2010): op. cit.

[82] Bundeswehrreform „Guttenbergs Marschrichtung stimmt", 23. 8. 2010. On-line: **www.n-tv.de/politik/pressestimmen/Guttenbergs-Marschrichtung-stimmt-article1333631.html**.

[83] Záznam rozhovoru na Velvyslanectví České republiky v SRN z 7. 9. 2010 a Záznam rozhovoru na Ministerstvu obrany SRN z 8. 9. 2010.

[84] Bundesregierung legt Eckpunkte der Neugestaltung der Bundeswehr fest, 16. 12. 2010. On-line: **www.bmvg.de/portal/a/bmvg/kcxml/04_Sj9SPykssy0xPLMnMz0vM0Y_QjzKLd4k38TRzA8mB2W7m-pFwwaCUVH1vfV-P_NxU_QD9gtyIckdHRUUAhW5RJg!!/delta/base64xml/L2dJQSEvUUt3QS80SVVFLzZfRF80STZG?yw_contentURL=%2FC1256F1200608B1B%2FW28C6B58027INFODE%2Fcontent.jsp**.

[85] Bundeswehr Reform – zu Guttenberg will Wehrpflicht aussetzen – Milliarden-Einsparungen angestrebt, 25. 8. 2010. On-line: **www.magazine-deutschland.de/de/artikel/artikelansicht/article/bundeswehr-reform-zu-guttenberg-will-wehrpflicht-aussetzen-milliarden-einsparungen-angestreb.html**.

[86] Bundesminister der Verteidigung Dr. Karl-Theodor Freiherr zu Guttenberg und Familienministerin Kristiane Schröder im Interview mit der „Bild am Sonntag" am 28. März 2010. *Stichworte zur Sicherheitspolitik* (2010), č. 2–3, s. 68.

[87] Bundeswehr Reform – zu Guttenberg will Wehrpflicht aussetzen – Milliarden-Einsparungen angestrebt, 25. 8. 2010: op. cit.

[88] Zahlen, Daten, Fakten, 9. 8. 2010. On-line: **www.bundesregierung.de/nn_246856/Content/DE/Artikel/Afghanistan/ZahlenDatenFakten/2007-08-22-zahlen-daten-fakten.htm**.

[89] Noetzel, Timo–Schreer, Benjamin (2007b): op. cit, s. 14–15.

[90] Löfflmann, Georg (2008): op. cit., zde s. 55–56.

[91] Spürbare Fortschritte, 23. 2. 2010. On-line: **www.bundesregierung.de/nn_246856/Content/DE/Artikel/Afghanistan/VielErreicht/2007-08-18-viel-erreicht.html**.

[92] Sandschneider, Eberhard (ed.) (2008): „Deutschland in Afghanistan: nicht weiter wie bisher". *DGA-Paktuell*, č. 6, s. 2.

[93] Die Bundesregierung (2010): „Auf dem Weg zur Übergabe in Verantwortung: Das deutsche Afghanistan-Engagement nach der Londoner Konferenz", 25. 1. 2010, s. 2–3. On-line: **www.bundesregierung.de/Content/DE/__Anlagen/2009/11/2009-11-18-dokument-afghanistan,property=publicationFile.pdf**.

[94] Die Bundesregierung (2010): op. cit., s. 5.

[95] Například texty Küstner, Kai (2010): „Die Sicherheitslage ist schlimmer denn je". *ARD-Hörfunkstudio Neu-Delh.* Interview mit dem nationalen Sicherheitsberater Afghanistans Rangin Dadfar Spanta, 19. 7. 2010. On-line: **www.tagesschau.de/ausland/spanta110.html**; UN-Bericht Sicherheitslage in Afghanistan drastisch verschlechtert, 19. 6. 2010. On-line: **www.faz.net/s/Rub8ABC7442D5A84B929018132D629E21A7/Doc~E9853102EAA484130B2FCD17EE4317690~ATpl~Ecommon~Scontent.html**.

[96] Advancing the political process in Afghanistan, 19. 7. 2010. On-line: **www.auswaertiges-amt.de/diplo/en/AAmt/BM-Reisen/2010/07-Afghanistan/100718-Ankuendigung-BM-Reise,navCtx=115316.html**.

[97] Die Bundesregierung (2010): op. cit., s. 1.

[98] Rosenberg, Steve (2010): Afghanistan: *Germans uneasy over mission*. On-line: **news.bbc.co.uk/2/hi/8483255.stm**.

[99] Záznam rozhovoru na Velvyslanectví České republiky v SRN z 7. 9. 2010 a Záznam rozhovoru na Ministerstvu obrany SRN z 8. 9. 2010.

[100] Bundesaußenminister Guido Westerwelle im Interview mit der „Bild am Sonntag" am 18. April 2010. *Stichworte zur Sicherheitspolitik*, 2010, č. 2–3, s. 77; Regierungserklärung von Bundeskanzlerin Dr. Angela Merkel zum Einsatz der Bundeswehr in Afghanistan am 22. April 2010. *Stichworte zur Sicherheitspolitik*, 2010, č. 2–3, s. 83.

[101] Bundesaußenminister Guido Westerwelle im Gespräch mit der „Bild am Sonntag", am 24. Januar 2010. *Stichworte zur Sicherheitspolitik*, 2010, č. 1–2, s. 27.

[102] Bundesaußenminister Guido Westerwelle im Gespräch mit der „Bild am Sonntag" am 24. Januar 2010, op. cit., s. 33.

[103] Afghanistan: Die Londoner Konferenz 28. Januar 2010. Kommuniqué Afghanische Führungsverantwortung, regionale Zusammenarbeit, internationale Partnerschaft. On-line: **www.bundesregierung.de/nsc_true/Content/DE/Artikel/Afghanistan/Anlagen/2010-07-13-londoner-konferenz,property=publicationFile.pdf/2010-07-13-londoner-konferenz**. K interpretaci výsledků viz Bundeskanzlerin Dr. Angela Merkel im Interview mit der „Welt am Sonntag" am 31. Januar 2010. *Stichworte zur Sicherheitspolitik*, 2010, č. 1–2, s. 34.

[104] Die Kabul-Konferenz, ein Gipfel der Ungeduld, 20. 7. 2010. On-line: **www.welt.de/politik/ausland/article8549929/Die-Kabul-Konferenz-ein-Gipfel-der-Ungeduld.html**.

[105] Die Bundesregierung (2010): op. cit., zde s. 4–11.

[106] Bundesaußenminister Guido Westerwelle im Interview mit der Süddeutschen Zeitung am 31. Januar 2010, *Stichworte zur Sicherheitspolitik*, 2010, č. 1–2, zde s. 42.

[107] Klíčové je, že Bundestag velkou většinou hlasů 489 z 586 přítomných poslanců (s výjimkou strany Die Linke a jednotlivců z ostatních frakcí), která ukazuje rámcový politický konsenzus o této otázce, 26. 2. 2010 zvýšil svým rozhodnutím limitní počet německých vojáků v Afghánistánu na 5350 (o 850 vojáků více proti předešlému stavu). Dále též Advancing the political process in Afghanistan, 19. 7. 2010. On-line: **www.auswaertiges-amt.de/diplo/en/AAmt/BM-Reisen/2010/07-Afghanistan/100718-Ankuendigung-BM-Reise,navCtx=265632.html**.

[108] Markus, Kaim–Niedermeier, Pia (2010): „Zur Zukunft des deutschen ISAF-Einsatzes". *SWP-Aktuell*, s. 3.

[109] Viz Bundesminister der Verteidigung Dr. Karl-Theodor Freiherr zu Guttenberg im Interview mit der FAZ am 25. Januar 2010. *Stichworte zur Sicherheitspolitik*, 2010, č. 1–2, s. 32. Federal Foreign Minister Westerwelle says commitment in Afghanistan protects security in Europe, 13. 7. 2010. On-line: **www.auswaertiges-amt.de/diplo/en/Aussenpolitik/RegionaleSchwerpunkte/AfghanistanZentralasien/AktuelleArtikel/100713-BM-Einsatzfuehrungskommando,navCtx=265632.html**.

[110] Záznam rozhovoru na Velvyslanectví České republiky v SRN z 7. 9. 2010 a Záznam rozhovoru na Ministerstvu obrany SRN z 8. 9. 2010.
[111] Regierungserklärung von Bundesaußenminister Guido Westerwelle vor dem Deutschen Bundestag zu Afghanistan, 9. 7. 2010. On-line: **www.auswaertiges-amt.de/diplo/de/Infoservice/Presse/Reden/2010/100709-BM-BT-AFG.html**.
[112] Die Kabul-Konferenz, ein Gipfel der Ungeduld, 20. 7. 2010, op. cit.
[113] Bundesaußenminister Guido Westerwelle im Interview mit der Süddeutschen Zeitung am 31. Januar 2010. *Stichworte zur Sicherheitspolitik*, 2010, č. 1–2, s. 41.
[114] Überblick: Befugnisse der Soldaten in Afghanistan, 24. 8. 2010. On-line: **www.bundeswehr.de/portal/a/bwde/kcxml/04_Sj9SPykssy0xPLMnMz0vM0Y_QjzKLd443cTYFSYGYxgEhpEwsaCUVH1fj_zcVH1v_QD9gtyIckdHRUUAk8MRmQ!!/delta/base64xml/L2dJQSEvUUt3QS80SVVFLzZfQ18zTUYz?yw_contentURL=%2FC1256EF4002AED30%2FW27YUC4U796INFODE%2Fcontent.jsp**.
[115] Löfflmann, Georg (2008): op. cit., s. 12.
[116] Guttenberg stützt umstrittene Horst-Köhler-These, 9. 11. 2010. On-line: **www.welt.de/politik/deutschland/article10823944/Guttenberg-stuetzt-umstrittene-Horst-Koehler-These.html**.

Německá integrační politika – postoje Spolkové republiky Německo k Evropské službě vnější akce a Východnímu partnerství

Martin Jeřábek

Předseda Evropské rady Herman Van Rompuy prohlásil 9. 11. 2010 v Berlíně ve svém projevu u příležitosti výročí pádu „Berlínské zdi“: „Když budeme chtít ve světě něco znamenat, musí být každý z 27 členských států i evropské instituce schopné předat shodné poselství. Tím myslím, ne pouze mluvit jednohlasně, ale sdělit poselství, které bude znamenat postoj 27 zemí.“[1] Institucionální změny zakotvené v *Lisabonské smlouvě* představují zásadní předpoklady pro posílení koherentního a jednotného vystupování Evropské unie ve světě. Otázka vnějších vztahů EU a role Evropy ve světě jsou podstatnými tématy německé integrační politiky. V této kapitole bude problematika postoje SRN k jednotné Evropě sledována na dvou (spolu souvisejících) případových studiích. Obě se ve svých závěrech vyjádří k otázce rolí z hlediska jejich definice K. J. Holstim. Případové studie ukážou, které role německá politika v daném oblasti naplňuje a které naopak s německou politikou kompatibilní nejsou. Bude se proto vyjadřovat k celé škále rolí, jako jsou regionální vůdce (*regional leader*), spolupracovník regionálního subsystému (*regional-subsystem collaborator*), ale také (ve vztahu k Rusku) mediátor-integrátor (*mediator-integrator*), regionální ochránce (*regional protector*), zastánce osvobození (*liberation supporter*), zastánce rozvoje (*developer*), exportér norem (*norm enterpreneur*) a další.

První případová studie je rozborem politiky německé vlády a dalších aktérů (zvláště politických stran zastoupených ve Spolkovém sněmu) ve vztahu k EU vzhledem k dotvoření a implementaci pravidel fungování Evropské služby vnější akce (*European External Action Service*; ESVA). Zabývá se následujícími otázkami: Jak se staví SRN k instrumentům vedoucím k jed-

notnému vystupování Evropské unie v globální politice? Jaké místo zaujímá vnější činnost Unie na škále priorit německé integrační politiky? Přinesla implementace *Lisabonské smlouvy* v této oblasti posuny kompetencí a změny vnitrostátních koordinačních mechanismů německé *Europapolitik*? Podporuje v rámci ESVA Německo pozice evropských institucí nebo mezivládní rozhodování za účasti národních států?

Druhá případová studie se zaměřuje na jeden ze segmentů vnější činnosti unie, na Evropskou politiku sousedství (ENP), která vznikla po východním rozšíření Evropské unie. Analýza německých postojů se zde soustředí především na multilaterální dimenzi ENP na příkladu Východního partnerství (*Eastern Partnership*; dále VP). Výzkum pozice SRN ke vzniku a aktivitám v rámci Východního partnerství přináší ovšem širší komplex otázek. Základní hypotéza vychází z faktu, že SRN měla zásadní politický nebo hospodářský zájem na východním rozšíření EU 2004/2007, jež také rozhodujícím způsobem prosazovala. Jaká je německá politika vůči sousedům Evropské unie ve východní Evropě? Proč SRN podporovala Východní partnerství? Jak hodlá Německo skloubit podporu pro Východní partnerství s politikou vůči Rusku? Evropská politika sousedství a Východní partnerství mohou být chápány do budoucna jako příklady společného evropského „použití" ESVA jako instrumentu pro rozvoj vztahů EU k sousedním zemím východní Evropy a Kavkazu.

Cílem této kapitoly je na základě dílčích poznatků z výše uvedených dvou případových studií přispět (v návaznosti na otázky této publikace) k posouzení zásadní hypotézy ohledně zahraničněpolitické orientace SRN. Do jaké míry se Německo pohybuje směrem od aktéra, jehož politika v EU je vedena primárně integračními vizemi a prosazováním společných evropských hodnot (SRN na počátku devadesátých let 20. století), k evropské mocnosti, která své konání podřizuje především prosazování národních zájmů (*Normalisierungsthese*)? Předmětem analýzy budou kromě německého postoje k evropským intitucím (Evropská komise, Rada, Evropský parlament, Vysoká představitelka pro zahraniční věci a bezpečnostní politiku) také německé instituce, jež zásadním způsobem ovlivňují tvorbu integrační politiky (spolková vláda – ministerstvo zahraničních věcí, kancléřství, Spolkový sněm a politické strany v něm zastoupené).

Spolková republika Německo a Evropská služba vnější akce

STRATEGIE SRN VZHLEDEM K IMPLEMENTACI LISABONSKÉ SMLOUVY V OBLASTI VNĚJŠÍ ČINNOSTI EU

Vláda velké koalice CDU/CSU a SPD se během německého předsednictví v r. 2007 snažila klást důraz na Společnou zahraniční a bezpečnostní politiku (SZBP) Evropské unie v rámci oživení jednání o Smlouvě o ústavě pro Evropu. Díky angažmá vlády Angely Merkelové, v níž zastával post ministra zahraničních věcí Frank-Walter Steinmeier, se podařilo při přípravě návrhů *Lisabonské smlouvy* prosadit řadu ustanovení (existenci ESVA; právní subjektivitu EU na mezinárodním poli) vedoucí k zefektivnění SZBP.[2] Aktivita vlády vedené kancléřkou Merkelovou tím odpovídala dlouhodobé strategii CDU ve smyslu evropské integrační politiky, tedy vytvoření předpokladů, aby mohla Evropská unie „hovořit jedním hlasem a být akceschopná".[3]

Hlavní jednání o ESVA mezi evropskými institucemi navzájem a mezi členskými státy probíhala během r. 2010. Za zásadní milníky v tomto procesu můžeme označit vstup *Lisabonské smlouvy* v platnost 1. 12. 2009, rozhodnutí Rady z 26. 7. 2010 „o organizaci a způsobu práce Evropské služby vnější akce"[4] a souhlas Evropského parlamentu z 20. 10. 2010 s personálním statutem a rozpočtem pro ESVA.

Základní německá vládní pozice při implementaci pravidel pro ESVA vycházela z dodržování mantinelů daných *Lisabonskou smlouvou* (čl. 27 odst. 3 SEU). Spolková vláda byla přesvědčena, že *Lisabonská smlouva* výrazně zlepší efektivitu a koherenci jednání institucí Evropské unie směrem navenek. Uvítala proto vytvoření úřadu Vysokého představitele pro zahraniční věci a bezpečnostní politiku (dále Vysoký představitel), který se podle čl. 27 *Smlouvy o Evropské unii* opírá o Evropskou službu vnější akce (v německých dokumentech *Europäischer Auswärtiger Dienst*).[5] Vysoká představitelka Catherine Ashtonová ve své funkci nově slučuje pozici bývalého Vysokého představitele Rady pro SZBP s postem komisařky EU pro vnější vztahy (*Doppelhut*). Navíc je místopředsedkyní Evropské komise. Právě pozice C. Ashtonové v Evropské komisi pomůže sdružovat instrumenty tvorby i finančního zajištění zahraniční politiky. Ve spojení konkrétní politiky a finančních prostředků v rukách Ashtonové vidí SRN největší přidanou hodnotu řešení schválených v *Lisabonské smlouvě*.[6] Na rozdíl od Ashtonové nemá Herman Van Rompuy, *Lisabonskou smlouvou* nově ustavený stálý předseda

Evropské rady, přímou účast na činnosti Evropské komise. Při reprezentaci EU směrem navenek bude proto využívat diplomatického aparátu, který podléhá Vysoké představitelce. Vedle ustanovení jednotného politického vedení vnější politiky EU prostřednictvím Vysoké představitelky je pro SRN podstatná právě funkční ESVA. Napříč německým politickým spektrem bylo bráno za podstatné, aby zázemí Vysoké představitelky, kvalitní z hlediska struktur i personálu, zvyšovalo šance na koherentní jednání Evropské unie ve světě.[7]

Zásadní otázku pro spolkovou vládu při utváření ESVA představovala role národních států. V této souvislosti je třeba si uvědomit, že *Lisabonskou smlouvou* nebyly na evropskou úroveň přeneseny a tím „komunitarizovány" žádné nové pravomoci v oblasti SZBP. Spolková republika Německo jednoznačně podporovala C. Ashtonovou při vytváření ESVA, ze strany Německa byla a je Vysoká představitelka chápána jako ústřední „kreativní" instance celého procesu.[8] V prvních měsících r. 2010, zcela na počátku implementace *Lisabonské smlouvy* v oblasti SZBP, kdy ještě neměla Vysoká představitelka vlastní byrokratický aparát, byla podporovaná úředníky Evropské komise a Generálního sekretariátu. SRN se v bruselských grémiích (COREPER) opakovaně stavěla proti přílišnému posilování pozice Evropské komise. Spolková vláda zdůrazňovala, že *Lisabonská smlouva* neredukuje manévrovací prostor členských států v oblasti zahraničních vztahů Unie.[9] SRN chce mít možnost zastavit či brzdit politiku, která by neodpovídala německým „národním" zájmům. Přitom spolková vláda prosazuje mechanismy posilující jednotný postoj Unie, který by zajistil akceschopnost Evropy v zahraniční politice. To je také v zájmu ostatních členských států. Aktivní účast členských zemí EU se týká zapojení národních diplomatických služeb i jejich personálu do ESVA. Také zde bylo možné vysledovat souhlasný německý postoj, vláda zdůrazňovala, že úředníci z členských zemí musí mít od počátku shodné postavení a práva v ESVA jako pracovníci, kteří budou převedeni z Komise nebo Generálního sekretariátu Rady. Pro úspěšné fungování ESVA spatřovalo Německo vedle nutné vazby na evropské instituce také úzkou spolupráci Catherine Ashtonové s ministry zahraničních věcí členských států.

Německá vládní aktivita směřovala primárně k efektivnímu fungování ESVA, aby nové uspořádání a spojení kompetencí mezi Radou a Evropskou komisí v rámci SZBP skutečně vedlo k akceschopné EU.[10] Podpora pro ESVA dokládá zájem Německa na silné Evropské unii, která má do budoucna před-

poklady být rovnocenným hráčem USA, Ruska, Číny na mezinárodním poli. V této souvislosti byla SRN ochotna při jednáních o podobě ESVA přistoupit na kompromisy, aby tím urychlila vybudování potřebných struktur.[11] Vyjádřením skeptického postoje spolkové vlády ke „komunitarizaci" SZBP (a tedy posílení nadnárodních struktur) je skutečnost, že doufala v posílení pozice Vysoké představitelky přesunem některých pravomocí (např. ENP) z příslušnosti Evropské komise přímo pod její kompetenci.[12] Předseda Evropské komise José Barroso však v rámci přidělení „resortů" jednotlivým komisařům sledoval „mocenský" zájem Komise a přičlenil Evropskou politiku sousedství do kompetence komisaře pro rozšíření Štefana Füleho. Celé oblasti, které jsou zásadní pro koherentní prosazování společné zahraniční politiky Unie jako rozvojová politika, obchodní politika a rozšiřování EU, zůstaly tak pod direktoriáty Evropské komise, a to bylo k neprospěchu postavení Vysoké představitelky.[13] Spolková vláda proto ještě více podporovala zajištění jasných pravidel pro koordinaci práce Evropské komise v oblasti vnějších vztahů EU i pro oblasti, které sice nebudou spadat přímo pod ESVA, ale kde bude Vysoká představitelka přesto zodpovídat za koordinaci jednotné politiky Evropské unie. Tento postoj se týkal zvláště přípravy finančních instrumentů pro vedení a akce zahraniční politiky.

Strategie německé vlády při vytváření ESVA, která byla patrná také u stran vládní koalice, měla za cíl zabránit duplicitě při tvorbě nových institucí a zajistit očekávané synergie.[14] Předpokladem byla nezávislost ESVA na Radě a Komisi, samostatná odpovědnost C. Ashtonové za management a rozpočet organizace a administrativní podpora pro ESVA ze strany Evropské komise. Snaha zabránit paralelním strukturám se musela promítnout i do vnitřního uspořádání ESVA, do jednoznačného tematického a geografického rozdělení gescí, které se nebudou krýt s úkoly Komise nebo Rady. Za klíčové v jednáních považovali zástupci spolkové vlády i němečtí poslanci Evropského parlamentu jednotné a přehledné vydávání instrukcí.[15] Instrukce by měly v budoucnu směřovat prostřednictvím ESVA k vedoucím delegací Evropské unie (před platností *Lisabonské smlouvy* delegace Evropské komise). Jako nezbytná pro posílení ESVA je rovněž z německé strany chápána rozhodovací pravomoc ohledně všech finančních instrumentů a zdrojů, které dříve podléhaly direktoriátu pro vnější vztahy (*DG Relex*).

ZÁKLADNÍ KONCEPCE ESVA A OTÁZKA POLITICKÉ KONTROLY TÉTO INSTITUCE

Zapojení Německa do vytváření organizace v prvních měsících r. 2010 poukazuje na nejednotnost představ politické elity SRN (vláda, opozice, poslanci Evropského parlamentu). Týkala se struktury a způsobu kontroly budoucí organizace, která měla reprezentovat Evropskou unii ve světě. V německé politické elitě existovaly dvě odlišné vize uspořádání organizace. První vládní model představoval vedení ESVA skupinou vysokých úředníků (v duchu elitní administativy). Toto řešení se prosadilo jako kompromis všech zúčastněných institucí EU a členských států a promítlo se zásadně do finální podoby ESVA. Je logické, že v této souvislosti byly po celou dobu utváření ESVA pro spolkovou vládu klíčové personální otázky. Za německý úspěch je možné považovat to, že v říjnu 2010 jmenovala Catherine Ashtonová diplomatku Helgu Schmidovou do svého týmu na pozici *Deputy Secretary General for Political Affairs*.[16] Přesto SRN nezískala ani jeden z postů dvou nejvyšších zástupců Vysoké představitelky. Druhý model počítal s důslednou parlamentní kontrolou. Oproti připravovanému a rozhodnutím Rady posléze schválenému hierarchickému byrokratickému modelu ESVA vycházela německá sociální demokracie z maximální demokratické kontroly ESVA, tedy přímého zapojení zákonodárců (Evropského parlamentu i národních parlamentů). Posty zástupců Vysokého představitele měly být podle tohoto modelu obsazeny osobami s parlamentním zázemím, které by měly pozici srovnatelnou např. se státními tajemníky/náměstky (*parlamentarischer Staatsminister*) na německém ministerstvu zahraničních věcí.[17]

Německé postoje ohledně politické kontroly ESVA ovlivňovaly argumenty ze strany Evropského parlamentu. Poslanci EP chtěli logicky posílit úlohu parlamentu při formování i kontrole ESVA. Na tématu politické kontroly Evropským parlamentem je možné ukázat vztah „mezivládních" a „nadnárodních" prvků při vytváření ESVA, které se rovněž odrážely v německé koncepci. Logické je, že Evropský parlament požadoval co nejkomplexnější kontrolu ESVA. Zástupci EP (zvláště zpravodajové Bernhard Rapkay, Elmar Brok) argumentovali v obecné rovině demokratickým deficitem EU i obavou z „renacionalizace" některých politik. Řada politik Evropské unie jako rozvojová politika a politika sousedství, jež jsou již komunitarizovány, podléhají Evropské komisi a tím i přímé kontrole Evropského parlamentu. Německý postoj v parlamentních diskusích je třeba vnímat diferencovaně podle

aktéra. Oficiální postoj spolkové vlády v oblasti SZBP je pro zachování zásadní role členských států. Co se týče rozsahu kontroly ESVA ze strany Evropského parlamentu, německá vláda prosazuje dodržování pravidel daných *Lisabonskou smlouvou* (politická kontrola podle čl. 14 odst 1 SEU),[18] odmítá však další nárůst kontrolních pravomocí EP.[19] Spolková vláda sice opakovaně souhlasila s úplnou kontrolou rozpočtu ESVA ze strany Evropského parlamentu,[20] v otázkách politické kontroly se však mohla dostat prostřednictvím svého postoje do konfliktu s Evropským parlamentem. Poslanec Evropského parlamentu za Evropskou lidovou stranu Elmar Brok dal v dubnu 2010 v zahraničním výboru Spolkového sněmu jasně najevo, že C. Ashtonová musí jmenovat své zástupce pro komunikaci s EP v oblasti SZBP. Upozornil také, že Evropský parlament musí podle smlouvy souhlasit s personálním statutem (*staff regulation*) a rozpočtem (*financial regulation*) pro ESVA.[21] Z Brokova vystoupení vyplynulo, že uspořádání vnější činnosti EU je chápáno Evropským parlamentem jako celek a že tudíž EP využije faktického práva veta, které mu dávají smlouvy díky nutnému souhlasu EP s rozpočtem pro ESVA (EP posléze odsouhlasil rozpočet a personální statut 20. 10. 2010). Také poslanci SPD ve Spolkovém sněmu podporovali plné zapojení Evropského parlamentu s maximálním využitím rámce pro kontrolu daného platnými smlouvani. Pro sociální demokraty představovalo zapojení EP možnost, aby se zástupci jediného přímo voleného orgánu Evropské unie s projektem ESVA identifikovali.

TVORBA POLITIKY A POSTOJE POLITICKÝCH STRAN

Implementace *Lisabonské smlouvy* ovlivnila tvorbu německé evropské politiky. Výrazněji se promítla do vnitřního koordinačního systému německé *Europapolitik*, a tím i vztahů uvnitř vládní koalice CDU/CSU a FDP. Uvnitř vládního tábora probíhaly zvláště spory s ohledem na otázky institucionální a kompetenční v oblasti tvorby a vedení *Europapolitik* (ministerstvo zahraničních věcí versus spolkové kancléřství). Zde můžeme vycházet z hypotézy opřené o fakt posílení Evropské rady *Lisabonskou smlouvou* (čl. 15 a čl. 26 SEU) a tím i zvýšení významu německé kancléřky (účastní se zasedání Evropské rady) a spolkového kancléřství.[22] Po Lisabonu jsou v rovině Evropské rady více vykonávána také strategická rozhodnutí v oblasti vnější činnosti EU bez účasti ministrů zahraničních věcí. Tento trend neposílil pozici ministra zahraničních věcí Guida Westerwelleho (FDP), který měl tendenci směřovat

k více „evropské“ zahraniční politice, ale právě kancléřku Angelu Merkelovou. Vliv spolkového kancléřství tedy posiluje spíše „národní“ tendenci německé *Europapolitik*.[23] Je třeba připomenout, že posílení kancléřství schvalují také poslanci zodpovědní za evropskou politiku frakce CDU jako Gunter Krichbaum a Michael Stübgen.[24] V praktické rovině se posílení kancléřství může projevit tak, že v budoucnu povede výbor státních tajemníků/*Ausschuuss der Europa-Staatssekretäre* zodpovědný za koordinaci evropské politiky právě zástupce kancléřství. Pozice německého ministra zahraničních věcí je po Lisabonu oslabována navíc kvůli vytváření ESVA. Členské státy od koordinované služby vnější akce vedle jednotného zastupování Evropské unie směrem navenek také očekávají, že do budoucna přestanou díky tomu existovat duplicitní struktury, např. v oblasti konzulárních služeb. Také německé ministerstvo zahraničních věcí bude tak časem přistupovat k redukcím diplomatického aparátu, aby dosáhlo finančních úspor.

Implementace *Lisabonské smlouvy* prostřednictvím utváření struktur pro ESVA byla také předmětem diskuse mezi politickými stranami zastoupenými ve Spolkovém sněmu. Bylo tomu tak před ratifikací a vstupem smlouvy v platnost, ale i poté. Již vláda velké koalice odpovídala na později stále se opakující dotazy strany Die Linke ohledně specifických témat, zvláště pro levici důležitou otázku budoucího přidružení vojenských struktur Společné bezpečnostní a obranné politiky (SBOP, před Lisabonem EBOP) do ESVA.[25] Také tehdy opoziční FDP dotazovala vládu CDU/CSU a SPD mj. na to, zda bude mít budoucí ESVA nový charakter organizace *sui generis*.[26]

Diskuse pokračovala po vytvoření konzervativně-liberální koalice a poté po vstupu *Lisabonské smlouvy* v platnost 1. 12. 2009. Vnitroněmeckou diskusi můžeme sledovat ve více rovinách. Základní rovinu představuje parlamentní a veřejná diskuse mezi vládní koalicí tvořenou CDU/CSU a FDP a největší opoziční stranou SPD (viz níže). Do kritiky vládní politiky se zapojili také poslanci stran Die Linke a Zelených. Přestože Spolkový sněm není ve srovnání se spolkovou vládou ve věci ESVA orgánem, který by se prostřednictvím působení v Evropské unii podílel na vytváření této instituce, představovala ESVA v r. 2010 jedno z důležitých integračních témat. Na aktivním postoji Spolkového sněmu se každopádně odrazil rozsudek Spolkového ústavního soudu z 30. 6. 2009. Soud v souvislosti s projednáním a konečným potvrzením konformity *Lisabonské smlouvy* se Základním zákonem (*Grundgesetz*) konstatoval odpovědnost přímo voleného Spolkového sněmu

(ne spolkové vlády) v záležitostech integrační politiky.[27] Kromě toho platí pro vládu v oblasti SZBP povinnost informovat Spolkový sněm průběžně, komplexně a včas o svém počínání (§ 8 EUZBBG).

Spolková vláda se na parlamentní půdě k zásadním otázkám ESVA vyjádřila v obecné rovině již v prosinci 2009 v odpovědi na malou interpelaci frakce Zelených ve Spolkovém sněmu. Spolková vláda podporovala založení ESVA jako zcela nové organizační struktury přímo odpovědné Vysoké představitelce, ne Evropské komisi či Radě. Německý požadavek, aby Vysoká představitelka nezávisle disponovala personálními a rozpočtovými pravomocemi, můžeme vysledovat v celém období budování ESVA v r. 2010. Znění odpovědi na interpelaci dokládá, že na konci r. 2009 byly formulovány okruhy problémů a otázek, které se poté opakovaně objevují v politické, odborné i veřejné diskusi: organizační struktura ESVA; spolupráce ESVA s ostatními institucemi (zvláště Evropskou komisí) a národními státy; způsob vedení a předávání závazných instrukcí pro ESVA; personál a personální politika spolkové vlády ve vztahu k ESVA.[28]

VLÁDA VERSUS OPOZICE VE VĚCI ESVA

V první polovině r. 2010, kdy byla nastavena základní institucionální podoba ESVA, kritizovala SPD vládu, že se nezaměřila především na kvalitní systémové nastavení a organizační podobu ESVA, tedy zásadní věci pro fungování vnější služby, ale na otázku německého jazyka, kterou také média častěji komentovala. Ministr zahraničních věcí se dokonce obrátil v únoru 2010 v osobním dopise na C. Ashtonovou, v němž žádal o záruky, že „němčina bude hrát v ESVA zásadní roli".[30] Sociální demokraté sledovali jednání spolkové vlády ve věci ESVA a již 3. 3. 2010 vládu interpelovali. Otázky SPD směrovaly právě do klíčových systémových oblastí: rozdělení resortů Evropské komise ve vztahu ke kompetencím Vysoké představitelky, složení týmu poradců (*high level group*) pro Catherine Ashtonovou a organizace štábů krizového managementu. SPD také zjišťovala, jakým způsobem získává vláda informace, aby se mohla efektivně zapojit do utváření ESVA.[31] SPD i později využila situace a připojila se ke kritice vlády ze strany liberálních (Alexander Graf Lambsdorff) i konzervativních (Elmar Brok) poslanců Evropského parlamentu.[32] Představa sociální demokracie odrážela nejen faktický stav ESVA jako nové instituce EU, ale považovala sjednocení vystupování EU směrem navenek za šanci implementovat *Lisabonskou smlouvu* takovým způsobem,

aby vznikla „instituce všech institucí, služba, se kterou se bude moci identifikovat celá Evropská unie“.[33] Tím by podle SPD mohla být ESVA naplněna společným „duchem“ Unie, byla by výrazem spolupráce klíčových institucí Evropské komise, Rady a Evropského parlamentu.[34]

Skutečnost, že ESVA je zosobněním cílů EU a evropských hodnot, zdůrazňovali v parlamentních debatách i Zelení.[35] Zelení ve Spolkovém sněmu zaujímali v řadě zásadních bodů podobná stanoviska jako SPD. Do výčtu budoucích úkolů pro ESVA zahrnuli na obecné rovině zajištění efektivního multilateralismu a spolupráce s mezinárodním společenstvím; v konkrétních bodech pak sledování klimatických změn, boj proti organizované kriminalitě, chudobě, zbraním hromadného ničení, genderová témata a podporu občanské společnosti. Ve vojenské oblasti poté kladli Zelení jednoznačný důraz na prevenci a mírové řešení konfliktů.[36]

Můžeme konstatovat, že sociální demokracie nevyčítala v souvislosti s implementací *Lisabonské smlouvy* vládě neschopnost hájit zájmy Německa na evropské rovině, ale spíše chybějící schopnost mít a naplňovat jednoznačnou „evropskou vizi“. Důsledkem byla podle SPD v této souvislosti proto příliš malá snaha spolkové vlády hledat strategický kompromis v hlavních otázkách a působit na ostatní členské státy, aby se ESVA mohla stát efektivním nástrojem k řešení globálních otázek, jako je energetická bezpečnost, lidská práva, otázky klimatu, chudoby a lidských práv, jež budou vyžadovat jednotný postoj Evropy v zahraniční politice. Frakce sociálních demokratů ve Spolkovém sněmu navíc požadovala, aby vláda předložila akční plán, ze kterého budou vyplývat budoucí synergie mezi ministerstvem zahraničních věcí a ESVA např. při organizaci konzulárních služeb a z toho pramenící úspory. Dalším argumentem bylo, že vláda by měla dbát zvýšenou měrou na informování veřejnosti o vývoji a smyslu ESVA. Zvláště v době narůstající skepse vůči evropské integraci je podle sociální demokracie důležité zapojení občanů při realizaci velkých evropských projektů.[37]

OTÁZKA „MILITARIZACE“ EVROPSKÉ SLUŽBY VNĚJŠÍ AKCE

V průběhu utváření struktur ESVA byla předmětem diskusí otázka údajné „militarizace“ této organizace. Pojem „militarizace“ vnesla do debaty především strana Die Linke, která požadovala, aby evropské vojenské struktury nebyly součástí ESVA.[38] Jednalo se o štáby krizového managementu (CMPD), tajných služeb (SitCen) a civilních (CPCC) a vojenských (EUMS) operací.

Toto téma bylo předmětem reakcí vlády i parlamentních debat. Experti na tyto otázky jako např. Jürgen Wagner (*Informationsstelle Militarisierung Tübingen*) vládu kritizovali, že „civilní" zahraniční politika Evropské unie se dostane díky ESVA pod vliv „mocensky" vnímané zahraniční politiky a vojenští specialisté se budou podílet na plánování mírových misí. Konkrétně poukazovali na fakt, že vedení CMPD převezme Claude France-Arnouldová, bývalá ředitelka DG8 pro vojenské plánování.[39] Levice argumentovala, že dle nové koncepce *Lisabonské smlouvy* zaniká civilní management konfliktů jako skutečná alternativa k „vojenskému" řešení a spojením obou modelů civilního a vojenského plánování v *Crisis Management Planning Directorate* (CMPD) zanikne samostatné nezávislé plánování civilních misí.[40] Pro opozici ve Spolkovém sněmu bylo podstatné, aby byla pro ESVA zajištěna nejen kontrola ze strany Evropského parlamentu, ale i národních parlamentů, v německém případě s ohledem na nutný souhlas s každým nasazením armády v zahraničí (*Parlamentsvorbehalt*).

Převedení vojenských struktur přímo pod C. Ashtonovou může podle SPD vést k posílení vlivu armády na zahraniční politiku EU a tím ke „skryté" militarizaci, která bude probíhat bez přímé demokratické kontroly.[41] Představitelé Die Linke šli v kritice ještě dále, Diether Dehm srovnával cílené oddělení národních resortů zahraničních věcí, obrany a rozvojové pomoci v SRN se situací v evropské rovině, kde v ESVA dochází ke sloučení instrumentů civilního a vojenského řešení krizí.[42] V souvislosti s tímto argumentem je třeba si uvědomit, že SZBP není v EU komunitarizována a o zásadních věcech rozhodují stále členské státy (ovšem bez kontroly Evropského parlamentu). Zelení ve Spolkovém sněmu neviděli přímo nebezpečí v „militarizaci" ESVA, ale zdůrazňovali, že v Evropské unii neexistuje resort obrany. Z toho důvodu doporučovali, aby byly vojenské struktury logicky začleněny do vznikajících institucí. Řešení konfliktů v pojetí Zelených je třeba vidět jako komplexní proces, který zohledňuje všechny fáze: prevenci, řešení vzniklého konfliktu a postkonfliktní rekontrukci. Důraz je vždy kladen na prioritní úlohu civilních a nevojenských řešení.[43] Zelení dokonce navrhovali vytvoření generálního ředitelství pro *Peacebuilding and Civilian Crisis Management*.

Spolková vláda pravidelně a důkladně reagovala na opoziční interpelace týkající se „militarizace" ESVA. Pozice spolkové vlády kopírovala hlavní úkol ESVA, zajištění koherentního a jednotného vystupování Evropské unie směrem navenek. Jádrem je právě sloučení všech zahraničněpolitických ka-

pacit EU: diplomatických, vojenských a ekonomických. Spojení veškerých struktur v ESVA odpovídá koncepci tzv. „sdružené bezpečnosti" (*vernetzte Sicherheit*). V tomto smyslu se vyjadřovali také poslanci vládní koalice. Považovali sloučení vojenské a civilní stránky řešení konfliktů na úrovni vedení a plánování za přínosné k tomu, aby bylo možné efektivně a včas zjistit, v jakých případech pracovat na prevenci konfliktů civilními prostředky. Někteří doporučovali v budoucnu propojení vojenské a civilní stránky také v pracovní rovině.[44] Shrneme-li postoj spolkové vlády, můžeme konstatovat, že podle ní vojenský krizový management doplňuje klasické instrumenty prevence konfliktů a nevzniká tak nadřazenost vojenských struktur.[45] Spolková vláda ovšem podporovala, aby zapojení evropských štábů (CMPD, EUMS etc.) do ESVA proběhlo s ohledem na specifickou podobu a úkoly těchto složek.

Podle chování německé vlády při vytváření ESVA můžeme vysledovat, do jaké míry se Německo shoduje s vybranými příklady národních rolí. V Evropské unii Německo zastává roli spolupracovníka regionálního subsystému (*regional-subsystem collaborator*). SRN v čele se spolkovou vládou se aktivně podílela na uvedení *Lisabonské smlouvy* do praxe. Německo se nesnažilo za každou cenu stát se regionálním vůdcem (*regional leader*), ale spolupracovalo s ostatními členy EU, aby ESVA v budoucnu kvalitně plnila úkoly společně za celou EU. Ohledně prosazování konkrétních zásad (efektivita, finanční kázeň, fungování institucí) při implementaci *Lisabonské smlouvy* na oblast ESVA můžeme SRN přiřadit roli exportéra norem (*norm enterpreneur*). V některých ohledech Německo přispělo k vytváření tematických koalic (např. státy podporující přesné dodržování mantinelů daných *Lisabonskou smlouvou*) a tím převzalo roli pomocníka (*facilitator*).

Spolková republika Německo a Východní partnertství

ZÁKLADNÍ STRATEGIE SRN

Východní rozšíření Evropské unie mělo jednoznačnou podporu ze strany SRN. Po dokončení první vlny východního rozšíření v květnu 2004 začala Evropská unie hledat nastavení vztahu k sousedním státům (a také k východní Evropě) pro následující období. Řešením byla Evropská politika sousedství (ENP) fungující od r. 2004. Francie prosazovala jižní dimenzi (později reali-

zovaná ve formě Unie pro Středomoří), SRN se pokusila během předsednictví 2007 posílit východní dimenzi jako „ENP plus“. Německo se ale každopádně nechtělo stát hlavním iniciátorem aktivit Evropské unie ve východní Evropě. Zde můžeme sledovat rozdíl v politice SRN vzhledem k východnímu rozšíření 2004–2007. Helmut Kohl se v první polovině devadesátých let 20. století zasloužil rozhodujícím způsobem o to, že se východní rozšíření stalo stěžejním tématem politiky EU. Vedly ho k tomu nejen bezpečnostní a hospodářské zájmy Německa, geografická blízkost kandidátských zemí (jako ČR, Maďarsko, Polsko), ale také „morální“ závazky Německa vůči státům střední a východní Evropy. Spolková vláda měla k opatrnosti řadu důvodů. V době předsednictví 2007 si stanovila za prioritní cíl dosáhnout politické dohody ohledně budoucího směřování EU. Iniciování Východního partnerství mezi EU a šesti zeměmi východní Evropy a Kavkazu (Ukrajina, Bělorusko, Moldavsko, Gruzie, Ázerbájdžán, Arménie) přenechala proto jiným členským státům jako Polsku nebo Švédsku.[46] Vysvětluje zdrženlivost německého postoje obava z reakcí Ruska na iniciativu „směrem na východ“, ve které by Rusko nebylo přímo zapojeno?[47] Právě Polsko připravovalo návrhy pro „východní politiku“ bez účasti Ruska. V této souvislosti si Německo uvědomovalo význam bilaterálního vztahu k Rusku, ale i skutečnost, že vztahy Evropské unie k Rusku a Východní partnerství jsou dvě strany téže mince. Ve Východním partnerství se jednoznačně angažovalo Polsko, jež mělo tradičně napjaté vztahy s Ruskem. Z německého pohledu bylo tedy vhodnější přenechat záležitost Švédsku, které se prostřednictvím ministra zahraničních věcí Carla Bildta po boku Polska do projektu zapojilo. Dalším bodem byla opatrná politika vůči Francii, jež prosazuje jižní dimenzi ENP, ale zároveň považuje každou aktivitu SRN na východě za snahu Německa si „monopolizovat“ politiku Evropské unie vůči sousedům na východní hranici EU.

Německo přesto mělo a má zájem na stabilizaci situace na nové východní hranici EU, a poskytovalo proto aktivní podporu, byť nebylo iniciátorem, také vzniku Východního partnerství za předsednictví České republiky v r. 2009. Zásadní související otázkou pro spolkovou vládu bylo rozšiřování Evropské unie. Postoje vlády ovlivnil fakt, že německé obyvatelstvo nemělo zájem na dalším rozšiřování Evropské unie.[48] V období po úspěšném východním rozšíření zastávala zvláště vládní CDU názor, že je třeba v Evropské unii zachovat rovnováhu mezi rozšiřováním a prohlubováním, a tudíž se soutředit na

prohlubování (*Lisabonskou smlouvu*). Koncept Evropské politiky sousedství z pohledu CDU měl navíc více kategorizovat, rozlišovat mezi zeměmi majícími v principu perspektivu budoucího přistoupení z hlediska geografické polohy a kulturní příbuznosti (východní Evropa) a ostatními zeměmi (Afrika).[49]

V politice SRN jsou patrné ve vztahu k zemím Východního partnerství podobné motivy spolupráce jako se zeměmi střední a východní Evropy na počátku devadesátých let 20. století, rozdíl je však v otázce přistoupení k EU. SRN má zájem na stabilitě prostoru směrem na východ od současné vnější hranice EU, na zajištění blahobytu a míru v této oblasti. Tento zájem je třeba chápat také vzhledem k exportní orientaci německého hospodářství. SRN se zde projevuje jako „obchodní mocnost" (*Handelsstaat*). Evropská unie může při podpoře VP dobře uplatnit podobné instrumenty, které byly s úspěchem použity při pomoci zemím střední a východní Evropy, aby se systematicky připravovaly na vstup do EU (*twinning*, vytvoření zóny volného obchodu, podpora při reformách státní správy apod.). SRN tedy podporuje nastavení mechanismů EU na bilaterální pomoc i multilaterální spolupráci se zeměmi VP, což zahrnuje i potřebu definovat míru a formu spolupráce, jež by do budoucna nevylučovala přistoupení k Evropské unii.[50] V otázce plného členství je názor Německa kompatibilní s novými členskými státy EU ze střední a východní Evropy. Tyto státy nechtějí zablokovat budoucí členství zemím, které mají podobnou zkušenost s komunistickými režimy a Sovětským svazem. Je třeba zdůraznit, že se v této otázce nejedná pouze o hospodářské aspekty spolupráce, ale především o společné hodnoty jako demokracie, svoboda a úcta k lidským právům. Vůči východní Evropě zde nastupuje (i s ohledem na vnější politiku Evropské unie) zahraniční politika vedená formou aktivního angažmá a snahou o ovlivnění politiky sousedních států (*milieu shaping*) výraznějším způsobem, než je tomu ve vztazích se vzdálenějšími zeměmi. Evropská unie (ale i Německo v rámci EU) zde působí jako normativní „příklad" či „magnet". Pro Německo je důležité, aby Evropská unie našla vyhovující a jasný model spolupráce se zeměmi VP. Země Východního partnerství by neměly počítat s přistoupením k EU, když nebude v nejbližší době možné, aby nedošlo k situaci podobné víceletému jednání o přijetí Turecka do EU bez konkrétních výsledků.

Přestože Německo přenechalo iniciativu při utváření VP středním a malým členským státům (např. Polsku) a se státy VP přímo nehraničí, má o spolupráci se šesticí zemí jednoznačný zájem. To se projevuje ve dvou faktických

směrech německé podpory (ve VP je to předmětem jednotlivých tzv. platforem), ve snaze o šíření evropských hodnot a zajištění hospodářské prosperity regionu východní Evropy a jižního Kavkazu.[51] Paralelně k tomu zohledňuje SRN zvláštní pozici Ruska jako partnera, který má své vlastní zájmy v regionu. Při snaze co nejvíce sjednotit SZBP považuje Německo za prospěšné dbát na to, aby ani Unie pro Středomoří, ani Východní partnerství nebyly aktivitami několika málo zainteresovaných členských států, ale aby stály na široké základně. Německo v tom vidí posílení integračního pokroku EU jako takového.[52] Musíme zdůraznit, že podobně jako se Německo snažilo, aby východní rozšíření chápaly členské státy jako společný projekt všech zemí Evropské unie,[53] podporuje Německo Východní partnerství (jako tomu bylo i u Unie pro Středomoří) jako „celoevropský projekt".

VZNIK A VÝVOJ VÝCHODNÍHO PARTNERSTVÍ Z NĚMECKÉHO POHLEDU

Francouzský prezident Nikolas Sarkozy inicioval v r. 2007 myšlenku Unie pro Středomoří. Organizace byla původně konceptem koalice středomořských členských států EU (zejména Francie, Itálie, Řecko) a začala být chápána jako příprava vytvoření subsystému evropské politiky sousedství (ENP). Tím měla nepřímo vliv na vznik Východního partnerství. Na polsko-švédský návrh Východního partnerství z jara 2008 reagovala pozitivně Velká Británie, Německo a Nizozemsko. Oficiální schválení a vyhlášení Východního partnerství proběhlo až za předsednictví České republiky v první polovině r. 2009. Vedle posílení bilaterálních vztahů projekt představoval především vytvoření multilaterální dimenze fungující v rámci ENP, byl však také chápán jako vytvoření „rovnováhy" k Unii pro Středomoří.[54] Ta byla oficiálně založena na summitu v Paříži v červenci 2008, tedy několik měsíců poté, co byly předloženy návrhy VP. Na rozdíl od Unie pro Středomoří nebylo VP institucionalizované, neplánovalo se vytvoření stálého sekretariátu, pouze malé skupiny *Task Force* v rámci Evropské komise (pod komisařem pro rozšíření a politiku sousedství).

Poslední verzi konkrétní podoby Východního partnerství posvětila Evropská rada 20. 3. 2009 a umožnila tak konání summitu 7. 5. 2009 v Praze.[55] Pod společným prohlášením 27 členských států EU a šestice „partnerských zemí" Východního partnerství se vedle představitelů řady menších a středních států EU podepsala také německá kancléřka Angela Merkelová. Prezidenti či šéfové vlád Francie, Velké Británie nebo Itálie do Prahy nedorazili. Merkelová,

která se pražského summitu osobně zúčastnila, vyzdvihla tři body klíčové pro úspěch VP: „dodržování společných hodnot a principů, pokroky v hospodářské spolupráci a posílení regionální spolupráce“.[56]

Zajímavé je, že Německo zaujalo v koalici států, které mají specifický zájem o východní Evropu a díky své geografické blízkosti jednoznačně prosazovaly VP (Polsko, Litva, Maďarsko plus ze „staré“ EU Švédsko, Rakousko), spíše umírněný postoj. Toto chování Německa podporoval fakt, že hlavní iniciátorská země Polsko kladla důraz na VP bez účasti Ruska.[57] Podpora Německa pro VP neznamenala přerušení spolupráce s Francií v rámci ENP. Jelikož záběr zahraničních kontaktů EU po rozšíření ještě vzrostl (a bude úkolem ESVA je dále koordinovat), je logické, že se tím v rámci ENP postupně konstituuje forma „dělby práce“ dle logického příklonu příslušných zemí k regionům jejich zájmu. SRN má zájem na situaci v zemích Východního partnerství a bude také sledovat, zda finanční prostředky směřují na „jih“ i „východ“ v rámci ENP. Přitom se Německo chce primárně soustředit na praktické využití finančních prostředků (základní finance pro VP jsou cca 600 mil. EUR do roku 2013).[58]

Většina hlavních pracovních programů Východního partnerství je zatím časově rozvržena pro období 2009–2011. V rámci aktivit Východního partnerství byly vytvořeny čtyři tematické platformy: demokracie a řádná správa a stabilita; hospodářská integrace a sblížení s politikami EU; energetická bezpečnost; mezilidské kontakty.[59] Problémem nenaplnění některých cílů VP je nedostatečná motivace partnerských zemí k reformám bez konkrétního plánu vstupu do EU (rétorika politické elity SRN zní jasně pro ponechání budoucí perspektivy přistoupení!). Pokroky v energetické bezpečnosti není možné dosáhnout bez aktivní spolupráce s Ruskem. Na neformálním setkání ministrů zahraničních věcí v Sopotech v květnu 2010 Německo podpořilo původně polskou myšlenku vzniku tzv. Skupiny přátel za předpokladu, že nebude doprovázena vytvářením institucionálního rámce. Tím se otevřela možnost dodatečného zapojení Ruska do projektů VP. V listopadu 2010 se konalo *Civil Society Forum* Východního partnerství v Berlíně za účasti nevládních organizací ze zemí VP a komisaře Füleho a německého ministra zahraničních věcí Westerwelleho.[60] Přestože Německo přenechává iniciativu Evropské komisi, vypovídá jeho podpora dialogu s organizacemi občanské společnosti o zájmu německé diplomacie o VP z hlediska šíření evropských hodnot demokracie a právního státu.

DISKUSE O VÝCHODNÍM PARTNERSTVÍ (S OHLEDEM NA SITUACI V BĚLORUSKU)

V Německu neproběhla ve srovnání s ESVA rozsáhlejší diskuse k Východnímu partnerství, nemůžeme konstatovat ani zásadní kontroverzní body v této agendě. Při přípravě VP zdůrazňovali např. poslanci Spolkového sněmu různé aspekty dané problematiky. Šlo o dimenzi lidských práv v kontextu VP, zapojení zástupců občanské společnosti, vízový dialog se zeměmi EU i samotný fakt, že aktivity VP zvýší informovanost a zkušenost zemí východní Evropy s Evropskou unií (Markus Meckel). V popředí diskuse stála více lidskoprávní dimenze VP než ekonomické zájmy. Některé otázky byly předmětem parlamentních interpelací, zvláště vztah k Bělorusku v rámci VP. Ve vládních kruzích otázku demokratizace Běloruska (ale i Ruska) posuzovalo spolkové kancléřství obecně kritičtěji než ministerstvo zahraničních věcí. Ve spolkovém sněmu bylo VP předmětem zájmu Zelených a Die Linke zvláště s ohledem na dodržování lidských práv v Bělorusku. Frakce Zelených také interpelovala spolkovou vládu ohledně postavení Běloruska v rámci VP.[61]

Situaci v Bělorusku hodnotila spolková vláda od léta 2010 se zvýšenou pozorností. Důraz kladla na připravované prezidentské volby v Bělorusku. Na počátku listopadu 2010 navštívil německý ministr zahraničních věcí Guido Westerwelle prezidenta Lukašenka[62], aby podpořil dodržování demokratických pravidel při prezidentských volbách v prosinci 2010.[63] Od přijetí Běloruska do VP, které mělo podpořit demokratizaci země, její přiblížení k Evropě a dialog s EU, zatím nedošlo k žádným výrazným pozitivním krokům v oblasti lidských práv. Prezidentské volby toto potvrdily. Zmanipulování výsledků voleb (Lukašenko zvítězil s bezmála 80 % hlasů) a násilné potlačení protestů opozice znamenalo prudké zhoršení vztahů Běloruska a Evropské unie.[64] Běloruská vláda sice nadále spolupracuje na projektech ve čtyřech platformách VP, ale jako jediná země Východního partnerství nejedná s EU o znění asociační dohody.[65] Zapojení Běloruska do VP považovala německá vláda za geopolitické rozhodnutí, mj. jako důsledek rusko-gruzínské krize. Z odpovědí na interpelace ve Spolkovém sněmu vyplývá, že za znepokojující považovala spolková vláda jednoznačně chování běloruského režimu při volbách (např. komunální volby na jaře 2010, prezidentské volby v prosinci 2010), sankce proti osobám kritizujícím vládu, dokonce i proti kritice vyjádřené v rámci Fóra pro občanskou společnost organizovaného v rámci

Východního partnerství. Dalším problémem je postavení nezávislých médií v Bělorusku.

Je jasné, že na jedné straně by si mělo Bělorusko účast na projektech VP „zasloužit", na druhé straně projekty VP podporují demokratizaci a nezávislost Běloruska na Rusku. Z hlediska běloruských úřadů má VP výhody i nevýhody. Výhodou je multilaterální spolupráce, liberalizace obchodu s EU, harmonizace práva a další spolupráce např. při potírání ilegální migrace. Nevýhodou dle Běloruska je, že projekty VP je možné označit spíše za tzv. *soft projects* formou seminářů a workshopů za účelem politického přiblížení a vytvoření předpokladů pro spolupráci. Z politických důvodů bylo Bělorusko vyloučeno také z členství v EURONEST. VP by dle běloruského ministerstva zahraničních věcí nemělo vést k rivalitě v regionu mezi EU a Ruskem.[66] EU by se měla naopak snažit, aby Bělorusko nevyužívalo situace k „porovnávání nabídek" ze strany EU a Ruska.[67]

VÝCHODNÍ PARTNERSTVÍ A RUSKO

Zásadní otázkou pro Německo v souvislosti s posílením východní dimenze Evropské politiky sousedství formou Východního partnerství byly reakce Ruska na evropské angažmá v prostoru bývalého SSSR. Na vznik VP měly zásadní vliv rusko-gruzínský konflikt v létě 2008 a energetická krize mezi Ruskem a Evropskou unií v zimě 2009. Za vlády Angely Merkelové se Německo snaží o dobré vztahy s Ruskem, ale ve srovnání s obdobím Gerharda Schrödera vidí spolková vláda některé aspekty již kritičtěji (např. otázku dodržování lidských práv v Rusku). Vnímání Ruska odráží mj. také hospodářské zájmy SRN. Dokladem toho je např. rostoucí výměna německých výrobků a zboží s Ruskem (68 mld. EUR v r. 2008).[68] Na druhé straně je třeba zdůraznit, že 50 % veškerého ruského obchodu probíhá se státy Evropské unie. Z toho pramení dlohodobý ruský zájem o spolupráci s EU. Německá diplomacie za velké koalice (Frank-Walter Steinmeier) upřednostnila německo-ruské vztahy, a proto nesouhlasila s polskými návrhy z jara 2008, aby byla SRN spoluiniciátorem Východního partnerství.[69] Ruské reakce na oficiální založení Východního partnerství byly ostré. Ruský ministr zahraničních věcí Sergej Lavrov obvinil v souvislosti se založením VP Evropskou unii, že vytváří „zónu vlivu" ve svém východním sousedství. Rovněž ochotu EU umožnit Bělorusku účast na VP a pozvání pro autokrata prezidenta Alexandra Lukašenka na zakládající summit v Praze v květnu 2009 sle-

dovalo Rusko s rostoucí nedůvěrou, právě kvůli dlouhodobým nadstandardním rusko-běloruským vztahům.[70]

Německo považovalo založení Východního partnerství za aktivitu EU, která přispěje vedle relativně přátelských vztahů k Rusku k pozitivnímu nastavení EU vůči ostatním zemím východní Evropy. Německý zájem o VP je třeba vidět také s ohledem na fakt, že Rusko by nemělo (z německého pohledu) definovat území bývalého SSSR jako vlastní „zónu vlivu". Rusko by podle německého postoje mělo dát Ukrajině či Bělorusku prostor pro svobodné rozhodnutí, jakým směrem se bude jejich politika orientovat, včetně vytváření vazeb ke členským zemím Evropské unie. Zásadní v tomto ohledu nebude pouze vývoj politiky EU vůči zemím Východního partnerství a vztah EU a Ruska, ale také vnitřní situace v Rusku, na Ukrajině a v Bělorusku. Zvláště v Rusku je třeba zohlednit, že před konáním prezidentských voleb se vztahy se Západem pravidelně zhoršují. Rivalizující trendy na ruské vnitropolitické scéně mají svůj obraz v posílení či zmírnění ambic Ruska v postsovětském prostoru. Společný dialog mezi Ruskem, EU a státy východní Evropy (popř. za účasti NATO) pomůže řešit konfliktní témata jako např. otázku Podněstří.[71]

Určitý obrat u všech aktérů znamenal rusko-gruzínský konflikt v srpnu 2008. Jednak vedl k utvrzení německé diplomacie, že Evropská unie by měla vyslat Rusku jasný signál, že jí osud prostoru bývalého SSSR není lhostejný. Válka vedla ke zhoršení německo-ruských vztahů a také definitivně posílila vyhlídky Východního partnerství na úspěch. V konfliktu na Kavkaze poprvé Evropská unie zaujala roli zprostředkovatele mezi ruskou a gruzínskou stranou (francouzský prezident Sarkozy zde jednal jako představitel EU, ne Francie). Další změnu postoje EU vyvolalo zastavení dodávek plynu do Evropy v lednu 2009 (během rusko-ukrajinského plynového konfliktu). Konfrontace vedla k poškození image Ruska jako spolehlivého partnera EU. Rusko tím popřelo základní aspekty „strategického partnerství" postaveného na energetickopolitické spolupráci. Energetická dimenze se následně stala ještě důležitější otázkou pro Východní partnerství.[72] Krize znamenala posílení pozice Polska jako „nového" členského státu EU, který (vedle Německa) výrazně ovlivňuje politiku vůči Rusku. Při hodnocení VP musíme proto zohlednit také bilaterální polsko-ruské vztahy, jejichž zlepšení německá diplomacie vždy podporuje. Pozitivní obrat ve vztazích Ruska a Polska znamenala např. návštěva premiéra Putina na Westerplatte 1. 9. 2009.

Již při vytváření VP probíhala v Německu politická diskuse ohledně role Ruska. Die Linke požadovala aktivní integraci Ruska do aktivit Východního partnerství již od počátku.[73] Ostatní strany považovaly za vhodné zapojení Ruska do jednotlivých projektů, ne však jako zakládajícího člena VP, který by tak mohl úspěšně blokovat libovolnou akci. Ze střednědobého postoje Ruska k VP vyplývá, že i přes bezprostřední negativní reakce na Východní partnerství má Rusko zájem o fungující vztah s Evropskou unií. Je ochotné se účastnit konkrétních projektů Východního partnerství, zvláště v rámci tzv. „skupiny přátel", která má zapojit rovněž další země se zájmy v regionu východní Evropy a Kavkazu, např. právě Rusko, ale i Kanadu nebo Japonsko.

Východní partnerství znamenalo pro SRN působení v celém souboru rolí, v některých ohledech také konflikt rolí. Na jedné straně Německo podporovalo polsko-švédskou iniciativu Východního partnerství a působilo v rámci EU jako spolupracovník regionálního subsystému (*regional-subsystem collaborator*). Německo chtělo dostát své kooperativní roli v EU. Zároveň však hodlala německá vláda zachovat dobré vztahy k Rusku, které aktivnější postoj EU vůči prostoru bývalého SSSR odmítalo. Ruskem není SRN (právě díky svým vazbám v EU a NATO) vnímána jako nezávislý aktér (*independent*), přesto je schopna hrát v konfliktních situacích mezi EU a Ruskem roli mediátora-integrátora (*mediator-integrator*). Kritika porušování lidských práv v Bělorusku a Rusku a kontakt s opozičními skupinami propůjčuje Německu roli zastánce osvobození (*liberation supporter*). Úkolem Východního partnerství je budování vztahu EU k sousedním státům východní Evropy. Součást strategie představuje export evropských norem a vzorců politického chování do východní Evropy. SRN účastí na VP tedy přebírá rovněž roli exportéra norem (*norm enterpreneur*).

Závěr – role SRN v evropské integrační politice

Výše uvedené dvě dílčí studie jsou příkladem integrační politiky, jež dokládá německý přístup k EU v první dekádě 21. století. Na tématu vnější činnosti Evropské unie jsme demonstrovali německé postoje týkající se přímé implementace *Lisabonské smlouvy* bezprostředně po její ratifikaci. Východní partnerství naopak představuje proces započatý již před vstupem *Lisabonské smlouvy* v platnost. Iniciativa VP tím *de facto* předjala čl. 8 SEU, který ho-

voří o rozvoji vztahů Evropské unie se zeměmi v jejím sousedství. Evropská unie se po východním rozšíření a ztroskotání *Smlouvy o ústavě pro Evropu* nacházela ve fázi „konsolidace" z hlediska geografického rozšíření, vyvažování zájmů mezi jednotlivými členskými státy a koalicemi a také s ohledem na reformu institucí. ESVA i Východní partnerství představují kroky vedoucí ke stabilizaci EU. Implementace důležitých ustanovení *Lisabonské smlouvy* vytvořením ESVA je formou vnitřní konsolidace směrem k prohlubování evropské spolupráce (*deepening*), Východní partnerství má přispět ke konsolidaci situace na nových východních hranicích Evropské unie, tedy vyrovnat se s „následky" východního rozšíření 2004–2007 (*widening*). Zajištění úspěšného fungování Evropské unie je i německým cílem, na kterém se v SRN shodnou všechny politické elity. Pokračující zájem SRN na evropské integraci hovoří proti tezi o „normalizaci", tedy návratu Německa k chování standardního „národního" realistického aktéra, který při jednání sleduje primárně vlastní geopolitický zájem. Uvedené dílčí studie však také ukazují, že Německo hledá styčné body mezi zájmy EU jako celku a vlastními politickými, bezpečnostními a hospodářskými zájmy. Tímto směrem se pak ubírá i německá *Europapolitik*.

Německý postoj při vytváření nových struktur ESVA můžeme blíže charakterizovat jako zájem na konkrétních krocích směřujících k úspěšné implementaci *Lisabonské smlouvy*. Německo rovněž podporovalo nastartování iniciativ v rámci Východního partnerství. SRN byla a je v procesu utváření ESVA orientována ne tolik na naplňování ideologických postulátů, ale především na výsledky. Důležitým aspektem pro Německo jsou finanční otázky. V rámci ESVA se počítá s redukcí případných duplicit a s v budoucnu z toho vyplývajícími úsporami. Rovněž v rámci ENP chce SRN zajistit fungování projektů, posilovat multilaterální rámec a zlepšit tím spolupráci mezi EU a šesti zeměmi VP. Kompenzuje tím vnitřní rozpor německé politiky, na jedné straně snahu o přátelské prostředí na východních hranicích EU (v tomto ohledu mají velký zájem také členské státy přímo hraničící s Ukrajinou, Běloruskem a Moldavskem), na druhé straně skeptický postoj k dalšímu rychlému rozšiřování Evropské unie směrem na východ. Německý zájem o východní Evropu neznamená přerušení spolupráce v rámci Unie pro Středomoří, naopak, SRN vnímá tyto projekty jako celoevropské.

Co se týče evropských struktur, konstatujeme, že dlouhodobě směřuje Německo k prohlubování Evropské unie (a také k posilování většinového hla-

sování), ale za předpokladu, že nebudou podkopána práva jednotlivých členských zemí.[74] Německým specifikem v oblasti bezpečnosti je např. fakt, že vyslání německých vojáků na zahraniční misi musí získat souhlas parlamentu (*Parlamentsvorbehalt*). Zavedením ESVA nevznikají systémově nové kompetence SZBP přenesené na EU, alespoň ne takové, které by vyřadily z rozhodování národní státy. ESVA se tedy nedotýká hranic stanovených Základním zákonem pro zahraničněpolitické a zvláště vojenské angažmá Německa v cizině.

Německo jako členský stát je připraveno aktivně se zapojit do zajištění fungování ESVA a očekává, že také ostatní členské země (tedy i Česká republika), jejichž součinnost je potřebná, budou spolupracovat. V této souvislosti můžeme odkázat na motto německého předsednictví v r. 2007 „*Europa gelingt gemeinsam*“, vyjadřující fakt, že úspěch integrace vyžaduje aktivní spolupráci členských států. U výše zkoumané problematiky se prokázal zřetelný německý postoj k implementaci mechanismů vnější činnosti Unie na základě dodržování pravidel stanovených *Lisabonskou smlouvou*. V otázce Východního partnerství se SRN nestala přímým motorem této iniciativy, dbala ale na multilaterální podobu projektu a zásadním způsobem VP podpořila.

Německý postoj nemůžeme charakterizovat jednotnou tezí, protože vyznívá u dvou výše uvedených případů německé integrační politiky ambivalentně. Analýza integrační politiky ukazuje, že SRN v porovnání s obdobím devadesátých let minulého století již nejedná jako aktér motivovaný primárně ideovými a morálními závazky (např. při iniciování procesu východního rozšíření). Přesto nemůžeme tvrdit, že by teze o „normalizaci“ německé politiky byla zcela naplněná. Německo sice zohledňuje na obecné rovině základní evropské hodnoty demokracie, lidských práv a míru a jedná multilaterálně, ale dbá zvýšenou měrou také o své zájmy. Evropské hodnoty bere SRN jako důležitou komponentu jednotné evropské pozice směrem navenek a promítá je také do politiky Východního partnerství (např. podpora občanské společnosti ve státech VP). V německé integrační politice v souvislosti s ESVA a VP se ovšem v několika ohledech projevila snaha SRN hájit své „národní“ zájmy. SRN po celou dobu utváření ESVA sledovala zájem, aby neztratila v oblasti SZBP rozhodovací pravomoci jako stát. Při paralelní jednoznačné podpoře pro Východní partnerství, které SRN otevírá možnost přispět ke stabilizaci východní Evropy jako budoucího odbytiště německých

výrobků, dbalo Německo, aby nedošlo k výraznému zhoršení podstatných německo-ruských vztahů.

Analyzujeme-li německou politiku z hlediska teorie rolí, můžeme konstatovat, že v obou případových studiích evropské integrační politiky SRN působí v roli spolupracovníka regionálního subsystému (*regional-subsystem collaborator*). Dokládá to zvláště důraz na kooperaci členských států a multilateralismus. Ukázalo se, že SRN podporuje kompromisní řešení a dohodu členských států a tím posiluje multilaterální rámec. Také ve vztahu ke státům Východního partnerství byla pro SRN typická preference zapojit více států do spolupráce na obou stranách. Na straně EU to byly „staré" i „nové" členské státy, na druhé straně sousedící státy EU ve východní Evropě a tři kavkazské země. V případě VP je navíc patrná snaha SRN dodržet, aby EU přistupovala ke státům VP jako k celku. V německém zájmu však zároveň bylo podporou Východního partnerství nezhoršit vztahy k Rusku. V řadě ohledů zde SRN uplatnila roli mediátora-integrátora (*mediator-integrator*). Kromě výše uvedených roli je třeba poukázat na fakt, že SRN prosazovala také vlastní zájmy. U ESVA to bylo např. zapojení německých diplomatů do personálního obsazení důležitých postů. Kroky německé integrační politiky dokládají, že SRN nestojí o roli regionálního vůdce (*regional leader*). Přestože VP bylo zvláště Francií vnímáno jako protiváha vůči Unii pro Středomoří, SRN se vyhýbala situaci, kdy by byla vmanévrována do role regionálního ochránce (*regional protector*) států Východního partnerství. Německá vláda preferovala v zásadě multilaterální řešení. Také iniciování projektu VP přenechala jiným státům EU, konkrétně Polsku a Švédsku, posléze v r. 2009 České republice v rámci českého předsednictví.

Poznámky

[1] Van Rompuy, Herman (2010): Die Europa-Rede „A curtain went up" – „Ein Vorhang ging auf", 9. 11. 2010. Pergamonmuseum Berlin.

[2] Jeřábek, Martin (2011): *Deutschland und die Osterweiterung der Europäischen Union*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenshaften.

[3] Müller-Brandeck-Bocquet, Gisela (2010): „Deutsche Europapolitik unter Angela Merkel. Enge Gestaltungspielräume in Krisenzeiten". In: Müller-Brandeck-Bocquet, Gisela et al.: *Deutsche Europapolitik von Adenauer bis Merkel*. Wiesbaden: VS-Verlag für Sozialwissenshaften, s. 255–349, zde s. 309–310.

[4] Freiheit und Sicherheit – Grundsätze für Deutschland. Beschluss des 21. Parteitages der CDU Deutschlands vom 3. 12. 2007, Punkt Nr. 338.
[5] Rozhodnutí Rady „O organizaci a způsobu práce Evropské služby vnější akce, Brusel, 26. 7. 2010 (2010/427/EU).
[6] Lisabonská smlouva (2009). *Konsolidované znění Smlouvy o Evropské unii a Smlouvy o fungování Evropské unie*. Jana Francová (ed.). Praha: Parlamentní institut, s. 38 n.
[7] Rozhovor na Ministerstvu zahraničních věcí SRN (srpen 2010).
[8] Srv. nap. Bundestagsdrucksache 17/1139, 22. 3. 2010, Antwort der Bundesregierung auf die Kleine Anfrage der Abgeordneten Dietmar Nietan, Axel Schäfer und der Fraktion der SPD.
[9] Potvrzeno ve více rozhovorech na Ministerstvu zahraničních věcí ČR a Ministerstvu zahraničních věcí SRN (červenec–srpen 2010).
[10] Bundestagsdrucksache 17/1139 (2010), Antwort der Bundesregierung auf die Kleine Anfrage der Abgeordneten Dietmar Nietan, Axel Schäfer und der Fraktion der SPD, odpověd spolkové vlády na otázku č. 3, 22. 3. 2010; shodně Prohlášení připojená k závěrečnému aktu mezivládní konference, která přijala *Lisabonskou smlouvu* 13. 12. 2007, Prohlášení č. 13 o Společné zahraniční a bezpečnostní politice.
[11] Bundestagsdrucksache 17/1981 (2010), Antrag der Fraktionen der CDU/CSU und FDP „Einen effizienten und schlagkräftigen Europäischen Auswärtigen Dienst schaffen“, 9. 6. 2010.
[12] Potvrzeno v rozhovoru (2010), Stiftung Wissenschaft und Politik, Berlín, 4. 8. 2010.
[13] Například u Evropské politiky sousedství (ENP) však z hlediska vztahu mezivládní a nadnárodní roviny vzniká složitejší situace. V případě rozhodnutí umístit tuto oblast pod úřad Vysoké představitelky by došlo k „navrácení“ této již „komunitarizované“ politiky do mezivládního způsobu rozhodování, tedy *de facto* k „renacionalizaci“ ENP.
[14] Srovnej Kremer, Martin–Lieb, Julia (2010): „Aufbau mit Weitsicht. Der Europäische Auswärtige Dienst als Chance für die EU-Auβenpolitik“. *SWP-Aktuell* 2, Januar 2010: 1–4, zde s. 2.
[15] Tento bod programu spolkové vlády měl jednoznačnou podporu stran vládní koalice; rozhovor s poslancem Michelem Stübgenem (2010), mluvčím pro evropské záležitosti frakce CDU/CSU ve Spolkovém sněmu SRN, 4. 8. 2010.
[16] Protokoll der Öffentlichen Anhörung des Auswärtigen Ausschusses (2010), 12. Sitzung, Europäischer Auswärtiger Dienst, Deutscher Bundestag, Berlin, 21. 4. 2010, s. 16.
[17] Tisková zpráva (2010): „High Representative Catherine Ashton completes the EAS top management team“, 29. 10. 2010, Brusel. Druhým *Deputy Secretary General for Inter-institutional Affairs* byl společně s H. Schmidovou jmenován Polák Maciej Popowski. Posty dvou hlavních zástupců C. Ashtonové však získali již dříve Pierre Vimont a David O'Sullivan.
[18] Potvrzeno v rozhovoru s Olafem Böhnke (2010), odborným asistentem poslance Spolkového sněmu Dietmara Nietana SPD, 6. 8. 2010.
[19] Kontrolní pravomoci Evropského parlamentu byly upřesněny v bodu 6 preambule rozhodnutí Rady z 26. 7. 2010.
[20] Potvrzeno v rozhovoru s analytikem DGAP (2010), Berlín, 6. 8. 2010.
[21] Například Bundestagsdrucksache 17/1251, 26. 6. 2010, Antwort der Bundesregierung auf die Kleine Anfrage der Abgeordneten Sevim Dagdelen, Dr. Dietrich Dehm und der Fraktion Die Linke, odpověd vlády na otázku 4.
[22] Vystoupení Elmara Broka při veřejném slyšení Zahraničního výboru Spolkového sněmu SRN, 21. 4. 2010, stenografický zápis.
[23] Shodně rozhovor s analytikem DGAP (2010), Berlín, 6. 8. 2010.
[24] Potvrzeno v rozhovoru (2010) s referentkou pro evropskou politiku frakce SPD ve Spolkovém sněmu, Berlín, 4. 8. 2010.

[25] Srovnej Rinke, Andreas (2010): „Kanzleramt entreißt Westerwelle Europapolitik“. *Handelsblatt*, 14. 6. 2010.
[26] Bundestagsdrucksache 16/8713, 3. 4. 2008, Antwort der Bundesregierung auf die Kleine Anfrage der Abgeordneten Alexander Ulrich, Monika Knoche und der Fraktion Die Linke „Abgrenzung der zivil-militärischen Aufgaben, Finanzierung sowie hoheitliche Kontrolle des EAD“ (zde otázky 2 a 3).
[27] Bundestagsdrucksache 16/9316, 27. 5. 2008, Antwort der Bundesregierung auf die Kleine Anfrage der Abgeordneten Dr. Werner Hoyer, Markus Löning und der Fraktion der FDP „Zum Stand der Verhandlungen über einen Europäichen Auswärtigen Dienst“.
[28] Komplexní výklad Müller-Graf, Peter-Christian (2009): „Das Karlsruher Lissabon-Urteil: Bedingungen, Grenzen, Orakel und integrative Optionen“. *Integration*, 32 (4): 331–360, zde s. 336n.
[29] Bundestagsdrucksache 17/362, 21. 12. 2009, Antwort der Bundesregierung auf die Kleine Anfrage der Abgeordneten Manuel Sarrazin, Viola von Cramon-Taubadel und der Fraktion Bündnis 90/Die Grünen.
[30] „Europäischer Auswärtiger Dienst: Westerwelles Punktsieg für die deutsche Sprache.“ On-line: **www.welt.de/politik/deutschland/article7344827/Westerwelles-Punktsieg-fuer-die-deutsche-Sprache.html**.
[31] Bundestagsdrucksache 17/938, 3. 3. 2010, Kleine Anfrage der Abgeordneten Dietmar Nietan, Axel Schäfer und der Fraktion SPD „Gestaltungschancen des Europäischen Auswärtigen Dienstes, notwendige Weichenstellungen für eine effektive Arbeit der Hohen Vertreterin“.
[32] Tiskové prohlášení (2010) poslance Dietmara Nietana (SPD), 9. 7. 2010.
[33] Bundestagsdrucksache 17/2118, 16. 6. 2010, Antrag der Abgeordneten Dietmar Nietan, Axel Schäfer und der Fraktion SPD „Der Europäischen Auswärtige Dienst im Dienste aller EU-Institutionen handlungsfähig und wirkungsvoll ausgestalten“; shodně Tiskové prohlášení (2010) poslance Dietmara Nietana (SPD) z 22. 6. 2010.
[34] Potvrzeno v rozhovoru s Olafem Böhnke (2010), odborným asistentem poslance Spolkového sněmu Dietmara Nietana (SPD), 6. 8. 2010.
[35] Stenografický záznam (2010) 46. plenárního zasedání Spolkového sněmu, 10. 6. 2010, projev poslance Manuela Sarrazina (Bündnis 90/Die Grünen), s. 4750.
[36] Bundestagsdrucksache 17/2012, 10. 6. 2010, Beschlussempfehlung und Bericht des Ausschusses für die Angelegenheiten der EU zu dem Antrag der Abgeordneten Manuel Sarrazin, Dr. Frithjof Schmidt und der Fraktion Bündnis 90/Die Grünen „Den Europäischen Auswärtigen Dienst europäisch, handlungsfähig und modern gestalten“.
[37] Shodně Bundestagsdrucksache 17/2118, 16. 6. 2010, bod 10 návrhu SPD.
[38] Bundestagsdrucksache 17/1976, 9. 6. 2010, Antrag der Abgeordneten Dr. Dieter Dehm und der Fraktion die Linke zu dem Entwurf eines Beschlusses des Rates über die Organisation und die Arbeitsweise des Europäischen Auswärtigen Dienstes „Den Europäischen Auswärtigen Dienst entmilitarisieren“.
[39] Vystoupení Jürgena Wagnera při veřejném slyšení Zahraničního výboru Spolkového sněmu SRN, 21. 4. 2010, stenografický zápis.
[40] Srovnej Bundestagsdrucksache 17/1976, 9. 6. 2010, op. cit., důvodová zpráva, s. 5.
[41] Potvrzeno v rozhovoru (2010) s odborným asistentem poslance Spolkového sněmu Dietmara Nietana (SPD), 6. 8. 2010.
[42] Stenografický záznam (2010) 46. plenárního zasedání Spolkového sněmu, 10. 6. 2010, projev poslance Diethera Dehma (Die Linke), s. 4749.
[43] Srovnej stenografický záznam (2010) 46. plenárního zasedání Spolkového sněmu, 10. 6. 2010, projev poslance Manuela Sarrazina (Bündnis 90/Die Grünen), s. 4750.

[44] Vystoupení poslance Rodericha Kiesewettera (CDU/CSU) při veřejném slyšení Zahraničního výboru Spolkového sněmu SRN, 21. 4. 2010, stenografický zápis.
[45] Srovnej odpovědi spolkové vlády na interpelace, např. Bundestagsdrucksache 17/1251, 26. 6. 2010, Antwort der Bundesregierung auf Die Kleine Anfrage der Abgeordneten Sevim Dagdelen, Dr. Dietrich Dehm und der Fraktion die Linke, odpověd vlády na otázky 13, 16.
[46] Polsko-švédská iniciativa (2008); podrobnosti v „Polish-Swedish paper with the support of the incoming Czech Presidency. Elaboration of the Eastern Partnership", 3. 10. 2008.
[47] Shodné hypotézy v rozhovoru (2010) s analytičkou DGAP, Berlín, 3. 8. 2010.
[48] V r. 2009 se 66 % Němců vyslovilo proti dalšímu rozšiřování EU; Eurobarometer 71, podzim 2009. On-line: **ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb71/eb71_de_en_exec.pdf**.
[49] Srovnej rozhovor s analytikem CDU pro zahraniční a evropskou politiku (2010), Berlín, 2. 8. 2010.
[50] Rozhovor s poslancem Michelem Stübgenem (2010), mluvčím pro evropské záležitosti frakce CDU/CSU ve Spolkovém sněmu SRN, 4. 8. 2010. Zde můžeme pozorovat rozdíl i vůči Unii pro Středomoří, kde plné členství sousedních států EU na severu Afriky nepřipadá v úvahu.
[51] Potvrzeno ve více rozhovorech na Spolkovém ministerstvu zahraničních věcí SRN a s experty SWP, DGAP.
[52] Srovnej Böttger, Katrin (2010): *Die Entstehung und Entwicklung der Europäischen Nachbarschaftspolitik. Akteure und Koalitionen*. Baden-Baden: Nomos, zde s. 142–146.
[53] Jeřábek, Martin (2011): op. cit.
[54] Böttger, Katrin (2010): op. cit., s. 112n.
[55] Tagung des Europäischen Rates in Brüssel vom 19./20. März 2009, Schlussfolgerungen des Vorsitzes.
[56] Presse- und Informationsamt der Bundesregierung (2009). On-line: **www.bundesregierung.de/Content/DE/Artikel/2009/05/2009-05-07-eu-oestliche-partnerschaft.html**.
[57] Potvrzeno v rozhovoru (2010), Stiftung Wissenschaft und Politik, Berlín, 4. 8. 2010.
[58] Blíže k finančnímu rozpočtu pro Východní partnerství Meister, Stefan–May, Marie-Lena (2009): „Die Östliche Partnerschaft der EU – ein Kooperationsangebot mit Missverständnissen". *DGAP standpunkt, Nr. 7.*
[59] Viz bod 11 Deklarace pražského summitu k Východnímu partnerství z 7. 5. 2009.
[60] On-line: **ec.europa.eu/deutschland/press/pr_releases/9549_de.htm**.
[61] Bundestagsdrucksache 17/2741, die Kleine Anfrage der Abgeordneten Marieluise Beck, Volker Beck, Viola von Cramon-Taubadel und der Fraktion Bündnis 90/Die Grünen „Umgang mit Belarus im Rahmen der Östlichen Partnerschaft der Europäischen Union".
[62] Je to poprvé od r. 1995, kdy Bělorusko navštívil člen německé vlády. Tehdy to byl ministr zahraničních věcí K. Kinkel.
[63] On-line: **www.faz.net/s/RubDDBDABB9457A437BAA85A49C26FB23A0/Doc~EA56659F4F05C40C5A4AFF713C4D2D653~ATpl~Ecommon~Scontent.html**.
[64] On-line: **www.tagesspiegel.de/politik/weissrussland-keine-andere-wahl/3658090.html**.
[65] Bundestagsdrucksache 17/2802, 23. 8. 2010, Antwort der Bundesregierung auf die Kleine Anfrage der Abgeordneten Marieluise Beck, Volker Beck, Viola von Cramon-Taubadel und der Fraktion Bündnis 90/Die Grünen.
[66] On-line: **news.belta.by/de/news/politics?id=629060**.
[67] Potvrzeno v rozhovoru (2010) na DGAP, Berlín, 3. 8. 2010.
[68] Statistika Ost-Ausschuss der Deutschen Wirtschaft. On-line: **www.ost-ausschuss.de/sites/default/files/pm_pdf/26_02_2009_pm_handel_uebersicht.pdf**.

[69] K německo-ruským vztahům a Východnímu partnerství více v analýze Ochmann, Cornelius (2010): *Die Zukunft der Östlichen Partnerschaft aus deutscher Sicht*. On-line: **www.bertelsmann-stiftung.de/cps/rde/xbcr/SID-33CBB778-526E7AE1/bst/xcms_bst_dms_31394_31395_2.pdf**.
[70] Více analýza Stewart, Susan (2009): „Russland und die Östliche Partnerschaft. Harsche Kritik, punktuelles Kooperationsinteresse". *SWP-Aktuell 2*: 1–4, zde s. 2, 3.
[71] Shodně výsledky rozhovorů s analytikem CDU a experty DGAP v Berlíně, srpen 2010.
[72] K energetickým otázkám Ochmann, Cornelius (2009): „Im Osten was Neues". On-line: **www.bertelsmann-stiftung.de/cps/rde/xbcr/SID-5047C3D3-4D7E8F0/bst/Deutsch_spotlight_Im%20Osten%20was%20Neues_09-05-28.pdf**.
[73] Tiskové prohlášení Diethera Dehma (2009). On-line: **www.linksfraktion.de/pressemitteilungen/russland-oestliche-partnerschaft-integrieren/?drucken**.
[74] Rozhovor s analytikem CDU pro zahraniční a evropskou politiku (2010), Berlín, 2. 8. 2010.

Německý systém podpory vnějších ekonomických vztahů

Jan Hřích, Lenka Musilová

Německo jako světová hospodářská velmoc

Vznik Spolkové republiky Německo v r. 1949 na troskách na hlavu poraženého a zdevastovaného starého Německa, byť tento stát nezahrnoval ani zdaleka celé dosavadní německé území, byl všeobecně chápán jako příležitost pro nový začátek, který bude co nejvíce oproštěn od všech možných „temných stínů" minulosti, byť zároveň neodmítající nic pozitivního z německé minulosti. Nový stát si na svůj štít vytkl liberální ekonomické zásady doplněné určitými sociálně motivovanými korekcemi působení tržních sil ze strany vlády (sociálně tržní hospodářství), důraz na měnovou stabilitu, ekonomickou otevřenost vůči vnějšímu světu, podporu liberalizace světového obchodu na mnohostranné bázi a otevřenost vůči budoucím pokusům o ekonomickou a politickou integraci evropského kontinentu. Ekonomická otevřenost byla podpořena a možná i vůbec umožněna mj. definitivní ztrátou východních území tradičně spjatých s krajně konzervativním velkostatkářským elementem, který v Německu neustále udržoval podhoubí autoritativního režimu a ekonomického izolacionismu.[1]

Poměrně rychlá obnova německého průmyslového potenciálu byla v západních okupačních zónách spuštěna ještě před vznikem SRN, a to mj. za pomoci Marshallova plánu. Jakožto průmyslová mocnost s poměrně omezeným a zpočátku také velmi málo likvidním domácím trhem se nový stát celkem logicky od samého počátku zaměřil na export výrobků zpracovatelského průmyslu, jenž pro něj přestavoval klíčovou podmínku úspěšného ekonomického rozvoje a postupného budování blahobytu. Tento exportně orientovaný model rozvoje, podporovaný rostoucím vývozním výkonem německé ekonomiky, přinesl poměrně velmi záhy své ovoce, a to jak v podobě trvalých

přebytků obchodní bilance,[2] tak v podobě nastartování ekonomického růstu, který posléze začal přinášet rovněž zvyšování životní úrovně širokých vrstev obyvatelstva. Německý poválečný „hospodářský zázrak" byl na světě!

Výše naznačená orientace západoněmecké ekonomiky začala samozřejmě velmi záhy do velké míry formovat rovněž zahraniční zájmy a priority mladého státu a modifikovat jeho vnitřní ekonomické i politické uspořádání. SRN přesto i nadále zůstávala nástupcem a ve státoprávním smyslu i pokračovatelem bývalého Německa, které rozpoutalo druhou světovou válku, v níž bylo na hlavu poraženo a donuceno k bezpodmínečné kapitulaci. Formálním důsledkem tohoto jeho postavení byla určitá, postupně uvolňovaná omezení jeho suverenity uvalená na něj vítěznými spojenci, zatímco důsledkem prakticko-politickým byla omezení, která si pro své zahraničněpolitické směřování určily Německo a jeho vládnoucí politické elity samy. Tato omezení spočívala – stručně řečeno – ve zřeknutí se klasických mocensko-politických nástrojů a cílů zahraniční politiky státu a v příklonu k multilaterálním mezinárodním režimům všude tam, kde to bylo možné.[3] V oblasti regionálních integračních snah to byl v případě Německa ústavně garantovaný vstřícný vztah k evropské integraci již od jejích prvních krůčků,[4] zatímco v případě globálních režimů to byla např. aktivní podpora liberalizace světového obchodu na mnohostranném základě v rámci GATT/WTO. Zde je třeba říci, že samotná myšlenka liberalizace světového obchodu na multilaterálním základě představuje vlastně významnou poválečnou institucionální inovaci, jež má mj. zabránit tomu, aby mezinárodní obchodní vztahy fungovaly pouze jako množina bilaterálních relací regulovaných dvoustrannými obchodními dohodami s jejich za určitých okolností značným konfliktním potenciálem. Multilaterální úprava mezinárodních obchodních vztahů si tedy nekladla za cíl pouze urychlit a zintenzivnit liberalizaci mezinárodního obchodu a přispívat tak ke zvyšování objemu obchodní výměny, ale rovněž snížit konfliktní potenciál plynoucí z mezinárodního obchodu směrem k celkovému ovzduší v mezinárodních vztazích.

Toto zahraničněpolitické ukotvení německého státu vyplývalo nejen z daných politických nutností a omezení, ale bylo zároveň i velmi výhodné z hlediska vnějších zájmů rodící se obchodní mocnosti, která zcela logicky potřebovala pro umístění svých rychle rostoucích vývozů otevřené zahraniční trhy doplněné předvídatelným způsobem fungujícím mezinárodním obchodním řádem.

Aktivní účast na mnohostranném úsilí o dosažení výše naznačeného stavu navíc představovala pro stát podléhající výše uvedeným politickým omezením, pokud jde o sledování vlastních zahraničněpolitických cílů, jedno z vhodných a svým způsobem „přirozených" polí působnosti. Německá diplomacie se tedy aktivně účastnila liberalizace světového obchodu v rámci jednotlivých kol mnohostranných jednání pod patronací GATT (od r. 1995 WTO). Další pokrok v této oblasti přitom zůstává jednou z aktuálních priorit německé vlády v oblasti podpory vnějších ekonomických vztahů až do současnosti, o čemž svědčí mj. i pozornost, která je této otázce věnována v koaliční smlouvě mezi CDU/CSU a FDP z 26. 10. 2009, na jejímž základě vznikla současná německá pravostředová vláda: „Otevřené, pravidly se řídící světové hospodářství představuje nejlepšího garanta celosvětového blahobytu a globální bezpečnosti… Nejlepší cesta pro další liberalizaci obchodu se zbožím a službami spočívá v multilaterální roli WTO. Plynulé a ctižádostivé zakončení kola jednání z Doha má proto absolutní přednost."[5]

Velmi výhodné z hlediska jejích ekonomických zájmů bylo pro SRN rovněž její zapojení do evropských integračních snah založených v první řadě – byť zdaleka ne pouze – na liberalizaci vzájemného obchodu zúčastněných států. Celní unie fungující v rámci EHS nabízela od počátku německé ekonomice široký prostor pro odbyt výrobků zpracovatelského průmyslu v přirozeném ekonomickém zázemí Německa. Postupná saturace západoevropských trhů však německé exportéry nutila stále intenzivněji pronikat na vzdálenější teritoria a spoléhat se na odbyt na mimoevropských trzích.

Zájmy německého průmyslu a celé ekonomiky však vyžadují, aby německá politika a veřejná správa nezůstávaly pouze u podpory multilaterálních liberalizačních procesů, ale aby rozvíjely rovněž cílenou podporu konkrétních bilaterálních obchodních relací a obchodních vztahů s konkrétními zahraničními teritorii. Naše analýza si klade za cíl charakterizovat německou politiku v oblasti vnějších ekonomických vztahů z několika hledisek. Nejprve se přitom soustředí na Německo jako mezinárodního hospodářského aktéra na globální a regionální úrovni. Ukazuje, že SRN přispívá formování světového a regionálního řádu jednak díky své hospodářské váze, jednak svým aktivním působením v mezinárodních grémiích, především v EU a na globální úrovni ve Světové obchodní organizaci a G20. Snaží se zde více či méně ak-

tivně na mezinárodní úroveň exportovat svůj hospodářský model a svou představu o fungování světového hospodářství.

Druhým tématem následující analýzy je pak systém podpory vnějších ekonomických vztahů, který SRN udržuje a dále zdokonaluje. Nepřekračuje přitom principy liberální tržní ekonomiky, zachovává i multilaterální rámec svých aktivit, roste nicméně spolu s globalizací akcent na bilaterální rovinu hospodářských vztahů.

Následující analýza jednak ukazuje Německo jako mezinárodního hospodářského aktéra, jednak se věnuje německému systému podpory vnějších ekonomických vztahů.

K zobecnění poznatků našeho výzkumu používáme teorii rolí, která umožňuje srovnat působení SRN v oblasti vnějších ekonomických vztahů s dalšími oblastmi zahraniční politiky našeho velkého souseda a hlavního hospodářského partnera.

Německé zájmy v rámci světové a evropské ekonomiky

Jak je uvedeno výše, stal se zahraniční obchod zásadním faktorem růstu ekonomického výkonu Spolkové republiky Německo již brzy po druhé světové válce. Navázání nových zahraničněobchodních styků, hlavně se Spojenými státy, dalo vzniknout v padesátých letech neobvyklým přebytkům obchodní bilance na německé straně, které podpořily prudký ekonomický růst, označovaný též jako již zmíněný „hospodářský zázrak“. V r. 1950 vykázaný 3,5% podíl Německa na světovém exportu se do r. 1965 více než ztrojnásobil.[6] Úspěch německého zboží na zahraničních trzích orientoval Německo nadále na export. Dnes je můžeme označit za exportně silně orientovanou ekonomiku. V současnosti tvoří kolem 9 % světového exportu, čímž se řadí na místo největšího světového exportéra (viz Tabulka 1).[7]

Závislost ekonomiky Německa na zahraničním obchodu prokazuje jednoznačně ukazatel poměru zahraničního obchodu k HDP, nazývaného také jako míra otevřenosti ekonomiky, která vzhledem k velikosti německé ekonomiky dosahuje téměř závratné výše (83,3 % za období 2005–2007; viz Tabulka 2).[8]

Tabulka 1:
Podíl jednotlivých států na světovém exportu (%)

Ekonomika	2000	2002	2004	2006	2007	2008
Brazílie	0,85	0,93	1,05	1,14	1,15	1,24
Čína	3,86	5,02	6,45	7,99	8,73	8,91
Francie	5,07	5,09	4,91	4,08	3,95	3,76
Indie	0,66	0,78	0,83	1,00	1,04	1,10
Japonsko	7,43	6,43	6,15	5,35	5,01	4,90
Kanada	4,29	3,89	3,31	3,21	2,99	2,82
Německo	8,54	9,46	9,88	9,13	**9,45**	**9,08**
Rusko	1,64	1,66	1,99	2,51	2,54	2,94
USA	12,12	10,69	8,90	8,56	8,33	8,12

Zdroj: *Handbook of statistics 2009*. UNCTAD

Tabulka 2:
Poměr zahraničního obchodu na HDP v letech 2005–2007 (%)

Ekonomika	Brazílie	Česká republika	Čína	Francie	Indie
2005–2007	25,7	150,5	71,3	54,3	44,7
Ekonomika	**Japonsko**	**Kanada**	**Německo**	**Rusko**	**USA**
2005–2007	31,5	71,4	83,3	54,2	27,2

Zdroj: *Trade Profiles 2008*. WTO.

Žádný z jiných států, které jsou spolu s Německem na pomyslném vrcholu mezinárodních srovnání národních HDP, nevykazuje tak vysokou míru otevřenosti domácí ekonomiky. Danou skutečnost potvrzuje i fakt, že je v SRN vytvořeno přímo či nepřímo zahraničním obchodem každé třetí pracovní místo, zatímco např. v Japonsku je to každé sedmé. V USA je to dokonce každé desáté, neboť USA na rozdíl od Německa mají rozsáhlý domácí trh s velkou kupní silou, který podněcuje růst jejich ekonomiky namísto exportu.[9]

Zahraničněobchodní vztahy jsou modifikovány dle vnitřních potřeb daného státu. Německo se vyznačuje aplikací strategie sociálně tržního hos-

podářství na domácím trhu, uplatňované v Německu již od prvních let existence SRN, kdy byl ve funkci ministra hospodářství vlády Konrada Adenaura Ludwig Erhard. V tomto konceptu zůstává hospodářský pořádek v kompetenci státu, který ale ponechává rozsáhlý prostor pro fungování tržních sil.[10] Cílem sociálně tržního hospodářství je vytvořit kompromis mezi vládou „neviditelné ruky" trhu a státu v ekonomických otázkách takovým způsobem, jenž vede k maximalizaci blahobytu společnosti. Aby byl tento vnitřní ekonomický koncept Německa udržitelný, musí být HDP Německa v poměru ke světovému HDP relativně stabilní, popř. rostoucí. Německo si za tímto účelem vytvořilo ekonomický model, který pozitivně stimuluje HDP právě prostřednictvím složky čistého exportu. Tento exportně zaměřený ekonomický model, jehož hlavním znakem je vysoký, ideálně rostoucí přebytek výkonové bilance, je postaven na základním pilíři relativně nízkých mezd. V důsledku toho se tento model vyznačuje také nízkou poptávkou na domácím trhu, nízkou inflací, vysokou reálnou úrokovou mírou a pouze mírným hospodářským růstem.[11] Německo je zainteresováno na šíření svého hospodářského modelu do zahraničí, a to jak do států EU, tak i do nečlenských zemí. Protože se v souvislosti se současnou hospodářskou krizí objevily pochybnosti jak o dlouhodobé udržitelnosti tohoto modelu, tak i ohledně jeho vlivu na ostatní státy, dostalo se v r. 2010 Německu neobvyklé pocty, když byl jeho model podpořen prohlášením generálního ředitele WTO Pascala Lamyho, v němž tvrdí, že německý hospodářský model by měl být vzorem pro ostatní země.[12]

Trvalou snahou Německa na poli mezinárodního obchodu je prosazovat liberální hodnoty a jako liberální aktér jít vzorem. Podporuje odstraňování bariér mezinárodního obchodu v co největší šíři a na všech produktových úrovních. Jeho konstantním cílem je udržet si, popř. ještě zvýšit, svůj vliv v mezinárodních organizacích, které pomáhají liberalismus ve světě šířit, a tak zapojit do mezinárodního obchodu co nejvíce subjektů, které přispějí k zefektivnění mezinárodní dělby práce a v konečném důsledku k růstu světového bohatství. Získaného vlivu Německo rovněž využívá právě k šíření principů svého ekonomického modelu.

Německo je hospodářská velmoc, jež využívá vnější ekonomické vztahy k tvorbě zahraniční politiky a jež zároveň své zahraničně-ekonomické zájmy staví do popředí své zahraniční politiky. Aby mohlo Německo zmíněné ambiciózní cíle v mezinárodním obchodě naplnit a z politického hlediska prosadit, potřebuje být jedním ze silných ekonomických hráčů a mít význam cen-

ného partnera v rámci mezinárodního obchodu. K tomuto statutu dopomohla Německu hospodářská spolupráce na regionální úrovni v západní Evropě. Od počátku padesátých let zde vznikala zpočátku mělká integrační uskupení, jejichž motivací byly spíše bezpečnostní a strukturálně podpůrné nežli ekonomické důvody. Z prvotních uskupení se do dnešních dnů vyvinulo integrační uskupení ve světě zcela ojedinělé hloubky a intenzity spolupráce, Evropská unie (EU).

Německo drží v EU některá prvenství, např. co se ekonomického výkonu týče nebo co do velikosti domácího trhu, dané mj. počtem obyvatel. Mnohé výhody získané členstvím v EU, a dříve v ES, pomáhají Německu stimulovat jeho konkurenceschopnost na světových trzích, a v důsledku toho jej situovat mezi hlavní aktéry světové ekonomiky, kterými jsou dlouhodobě USA a Japonsko a relativně nově i Čína. Mezi zmíněné výhody patří dnes především minimalizace nákladů firem v souvislosti se zavedením jednotného vnitřního trhu a tudíž s více či méně dokončenou liberalizací pohybu zboží, služeb, osob a kapitálu. Další výhodou je např. zavedení společné evropské měny, jež odstranilo transakční náklady spojené s převodem jednotlivých měn členských států a též rizika spojená s kurzovými pohyby, jejichž pojišťování je též spojeno s nemalými náklady.

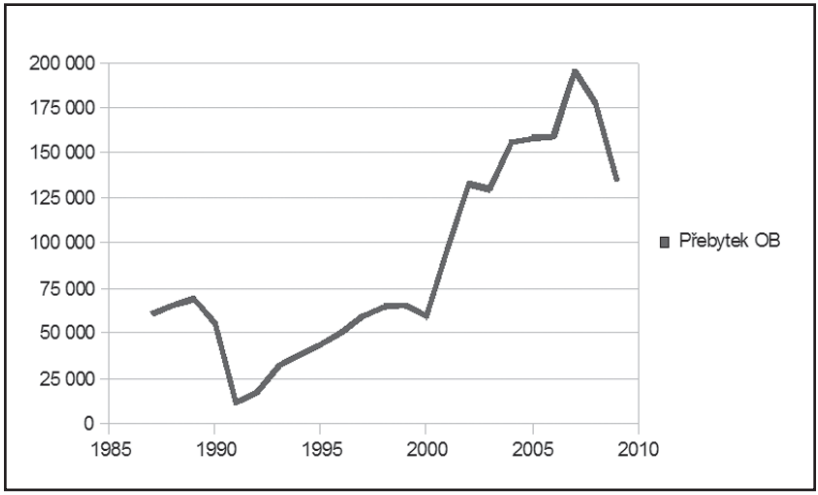
Z dlouhodobého hlediska bylo Německo většinou iniciátorem dílčích kroků prohlubujících proces integrace. Stálo na počátku vzniku jak Evropského sdružení uhlí a oceli a Evropského společenství pro atomovou energii, tak Evropského hospodářského společenství a Evropské unie. Tento druh zinstitucionalizované spolupráce mezi zakladatelskými státy pomohl Německu v první fázi získat jednak politické zrovnoprávnění a pak také ekonomické výhody, které vedly ke zvýšení jeho ekonomické vyspělosti oproti vyspělosti jiných členských států. Dnes je považováno za člena, který udává směr, jímž by se EU měla v budoucnu ubírat.

Významnou roli sehrálo Německo i ve vztahu k dnešním tzv. novým státům EU. Tyto členské státy měly dříve centrálně plánované ekonomiky a po pádu „železné opony“ v r. 1990 se od tří největších světových mocností, USA, Japonska a Německa, očekávalo uvedení těchto států a vlastně celé světové ekonomiky do „nové éry prosperity“.[13] Pro Německo byla vedoucí role v tomto transformačním procesu z pohledu jeho funkce v EU velmi důležitá. Protože v západní Evropě již existovalo uskupení států s pevně vybudovanou strukturou vztahů na politicky i ekonomicky stabilním základě,

úlohou Německa bylo rozšířit tento vzorec prosperity do postsocialistických států a stát se centrem vyspělého a hospodářsky vzkvétajícího integračního uskupení.[14] Podpora států na východ od jeho hranic měla Německu zajistit politickou stabilitu všech jeho geografických sousedů a vybudovat nové trhy, dle „západního" konceptu, které by v budoucnosti zajistily odbyt zboží ze západní Evropy.

Do té doby prosperující a silná ekonomika SRN však byla nadměrně zatížena enormními náklady spojenými se znovusjednocením země. Sjednocené Německo se dostalo do dluhů a přebytek obchodní bilance (OB) vykázal razantní pokles. Na hodnotu přebytku OB, jakou Německo tvořilo před sjednocením, dosáhlo znovu po sjednocení až v r. 2001 (viz Graf č. 1).

Graf 1:
Vývoj přebytku obchodní bilance Německa (v mil. EUR)

Zdroj: *Statistisches Bundesamt Deutschland*.

Mimo to si pohoršilo na pozici světového exportéra „číslo dvě" a na jeho místo se posunuly USA. Přesto je třeba zdůraznit, že export Německa do východní Evropy překonal v objemu export do USA již v r. 1995,[15] což jenom

Tabulka 3:
Nejdůležitější obchodní partneři Německa v r. 2009

Vývoz				Dovoz			
Pořadí	Země	Hodnota (v mil. EUR)	Podíl (v %)	Pořadí	Země	Hodnota (v mil. EUR)	Podíl (v %)
1.	Francie	81 941	10,1	1.	Nizozemsko	58 044	9,1
2.	Nizozemsko	54 142	6,7	2.	Čína	55 448	8,7
3.	USA	53 835	6,7	3.	Francie	54 560	8,6
4.	Velká Británie	53 156	6,6	4.	USA	39 915	6,3
5.	Itálie	51 050	6,3	5.	Itálie	39 684	6,2
6.	Rakousko	48 235	6,0	6.	Velká Británie	33 174	5,2
7.	Belgie	42 156	5,2	7.	Belgie	29 242	4,6
8.	Čína	36 460	4,5	8.	Rakousko	29 084	4,6
9.	Švýcarsko	35 324	4,4	9.	Švýcarsko	28 071	4,4
10.	Polsko	31 626	3,9	10.	Česká republika	24 909	3,9
11.	Španělsko	31 296	3,9	11.	Rusko	24 854	3,9
12.	Česká republika	22 636	2,8	12.	Polsko	22 768	3,6
1.–12.	Celkem	541 857	67,0	1.–12.	Celkem	439 753	68,9
x	**SRN – Celkem**	**808 155**	**100,0**	**x**	**SRN – Celkem**	**637 963**	**100,0**

Pramen: *Außenhandel – Rangfolge der Handelspartner im Außenhandel der Bundesrepublik Deutschland, 2009*. Wiesbaden: Statistisches Bundesamt, 2010. On-line: **www.destatis.de/jetspeed/portal/cms/Sites/destatis/Internet/DE/Content/Statistiken/Aussenhandel/Handelspartner/Tabellen/Content100/RangfolgeHandelspartner,property=file.pdf**.

potvrzuje narůstající význam těchto východních trhů. Jejich zapojením do EU v r. 2004 se otevřely možnosti dalšího rozvoje obchodních vztahů. O tom svědčí skutečnost, že již v r. 2009 byl export jenom na trhy České republiky, Maďarska a Polska o více jak 10 mld. EUR vyšší než do USA.[16] Těžištěm zahraničního obchodu nicméně v rámci EU, ale nakonec i v celosvětovém srovnání, zůstávají nadále pro Německo „staré" státy EU, neboli takové, které již byly členy EU před r. 2004 (viz Tabulka 3).

Jak již bylo řečeno, kromě úrovně regionální se Německo politicky angažuje i v mezinárodních organizacích upravujících obchodní vztahy na úrovni světové. V r. 1951 se Německo stalo smluvní stranou Všeobecné dohody o clech a obchodu (GATT). Dohoda byla jednou z institucí nového světového pořádku, který iniciovaly USA v r. 1948. Německo, jež se po válce orientovalo dle kurzu USA, převzalo stejný postoj k obchodu, jímž byl právě liberalismus. Aspekty, které rozhodly o tomto postoji, byla jednak závislost na dovozu některých zdrojů, jednak potřeba rychlé obnovy, kterou liberalismus sliboval. V Německu panovala obava z politické nestability podobné té, která se již vlivem ekonomického chaosu v průběhu velké hospodářské krize objevila ve třicátých letech 20. století, a jejímuž případnému vzniku nyní chtělo Německo zabránit. Protože se všeobecně věřilo v hospodářský růst odstraněním překážek mezinárodního obchodu, nechtělo ani Německo zůstat stranou této dohody. Jejími smluvními stranami se staly převážně průmyslově vyspělé země, přičemž cílem této dohody bylo odstranění celních zatížení pouze u průmyslového zboží. Uvolnění obchodu v této šíři se ukázalo být s výjimkou krize v sedmdesátých letech dobře zvolenou cestou k růstu světového bohatství. V devadesátých letech se již nicméně zdálo být odstranění cel u průmyslových výrobků nedostačující, a tak byla v r. 1995 založena Světová obchodní organizace (WTO). Její působnost se oproti GATT rozšířila i na otázky liberalizace obchodu se službami a právy duševního vlastnictví. Německo bylo přirozeně mezi zakládajícími členy, přičemž shledávalo výhody hlavně ve zvýšení počtu členských států při založení této organizace a rozšíření pravidel mezinárodního obchodu do nových obchodně strukturálních oblastí. V současné době je pro Německo důležité znovu rozhýbat ustrnulá jednání tzv. katarského kola o liberalizaci světového obchodu v rámci WTO tak, aby se světový obchodní systém vyvíjel směrem k uzavření progresivních dohod, které by usnadnily hlavně plynulost obchodu a do určité míry i investičních operací. Další potřebou Německa je zvýšení efektivnosti

Tabulka 4:
Vývoj obchodu České republiky s Německem
(z pohledu ČR; podíl na celkovém vývozu, resp. dovozu ČR)

Ukazatel	2000		2001		2002		2003		2004	
	Podíl (v %)	Index (99=100)	Podíl (v %)	Index (00=100)	Podíl (v %)	Index (01=100)	Podíl (v %)	Index (02=100)	Podíl (v %)	Index (03=100)
Vývoz	40,5	119,0	38,2	106,9	36,4	94,3	37,0	110,9	36,2	122,9
Dovoz	32,3	120,7	33,5	115,9	32,5	92,8	32,6	19,0	31,7	118,1
Bilance[1)]	+ 52 983		+ 20 817		+ 26 655		+ 37 835		+ 68 763	

Ukazatel	2005		2006		2007		2008		2009	
	Podíl (v %)	Index (04=100)	Podíl (v %)	Index (05=100)	Podíl (v %)	Index (06=100)	Podíl (v %)	Index (07=100)	Podíl (v %)	Index (08=100)
Vývoz	33,6	100,9	31,9	109,0	30,7	111,3	30,7	99,6	32,5	91,4
Dovoz	30,1	99,3	28,5	108,9	28,0	111,8	26,7	96,0	26,6	82,2
Bilance[1)]	+ 78 034		+ 85 552		+ 92 155		+ 116 334		+ 165 833	

[1)] Absolutní hodnota v mil. Kč.
Pramen: Český statistický úřad. On-line: **apl.czso.cz/pll/stazo/STAZO.STAZO**.

mechanismu řešení sporů v rámci WTO, neboť je to jediný způsob vymáhání pravidel mezinárodního obchodu touto organizací stanovených.

Německo je členem i jiných organizací, jako např. OECD, MMF, SB, Banky pro mezinárodní platby aj. Jejich úlohou je např. podávání doporučení v oblasti obchodu, financí, bankovnictví, dále poskytování odborných analýz, doplněné o komparaci s ekonomikami jiných států apod. Zájmem Německa je mít přístup k těmto informacím a využít je vhodně ve svůj prospěch.

Poměry v mezinárodním obchodě se mění spolu s tzv. třetí vlnou globalizace, která se nyní ve světové ekonomice projevuje zvýšením interdependence, dosažením neobvyklého indexu růstu i absolutních hodnot HDP a nárůstem obchodních operací co do počtu i hodnoty. Dalšími znaky jsou zvýšení počtu regionálních uskupení, jejich kvalitativní proměna daná prohloubením spolupráce a nabytí významu bilaterální spolupráce oproti již všeobecně přijatému multilateralismu. Mezi stinné stránky globalizace patří její negativní vliv na umocnění některých globálních nerovnováh. Takovými jsou např. zahraničněobchodní vztah USA jako dlužníka vůči Číně v roli jejich největšího věřitele nebo také rozevírání „nůžek" nerovnosti ekonomické vyspělosti států „Severu" a zejména některých oblastí „Jihu". Navíc jsou kvůli pokročilé fázi liberalizace trhy velmi provázané, a tak náchylné na „přelévání" negativních efektů vzniklých nerovnováhou na jednom z dílčích národních trhů.

Ze strany Německa byly proměny mezinárodněobchodního prostředí vlivem globalizace až do dnešních dnů přijímány velkoryse, neboť rostl světový HDP a německému exportu se bezkonkurenčně dařilo. Pozitivní náladu odráží i výsledky ankety, kterou provedl deník *Financial Times* v r. 2007 dotazováním občanů různých států na hodnocení efektů globalizace. V Německu hodnotilo největší množství z dotazovaných ve srovnání s USA, Francií, Itálií, Španělskem i Velkou Británií efekty globalizace pozitivně.[17]

V současnosti se ale objevují stále častěji pochybnosti o jednosměrném působení globalizace, které bývalo spojováno s obavami z nadměrného zatížení rozvojových zemí ze strany zemí vyspělých, neboť RZ jsou charakterem svého zapojení do mezinárodní dělby práce tlačeny k využívání především svých primárních zdrojů, což vede ke konzervaci chudoby v rozvojovém světě. Byly vysledovány některé trendy protichůdného charakteru, z nichž nejvýznamnějším je růst podílu států tzv. skupiny BRIC (Brazílie, Rusko, Indie, Čína) na světovém HDP. To znamená, že tyto státy získávají pomalu a postupně již více než jednu dekádu (v případě Číny od jejího vstupu do

WTO v r. 2001) v rámci světové ekonomiky na významu. Roste jejich konkurenceschopnost a přebírají ve světové ekonomice funkce, jež zastávaly dříve jiné státy. Kromě států BRIC se podstatně zlepšuje pozice ve světové ekonomice ještě i některých dalších asijských či latinskoamerických ekonomik, jmenovitě např. Koreje, Singapuru, Mexika aj.

Oproti tomu pozice států OECD v celkovém měřítku stagnuje a v některých ohledech i jejich význam lehce klesá. Rovněž Německo jako jeden z vedoucích států „klubu bohatých" se potýká s problémem zvýšení konkurenceschopnosti vůči těmto novým světovým aktérům. Tyto rychle se etablující tržní ekonomiky nabízejí levnou pracovní sílu, která má vliv na přesun nejen výroby, ale dnes již také služeb z rozvinutých zemí do těchto oblastí. S tímto trendem tak souvisí zánik některých pracovních míst pro kvalifikovanou pracovní sílu ve vyspělých zemích a současně vznik obdobných pracovních pozic v hospodářsky rychle rostoucích zemích s levnou pracovní silou. Hlavní roli ze zmíněných států hraje Čína – jeden z největších trhů světa a dnes již dokonce i jeden z největších trhů s luxusními výrobky. Především Čína je hlavním konkurentem Německa, zároveň však také jeho důležitým obchodním partnerem. Čína se stala druhým největším exportérem na německý trh v r. 2009. Import z Číny se z hlediska zbožové struktury v posledních třiceti letech velmi změnil. Neustále nabývá na významu zboží s vyšší přidanou hodnotou. A tak jsou hlavními dovozními produkty z Číny elektronická telekomunikační zařízení, kancelářská zařízení na zpracování dat či hračky, ale nově ve větším rozsahu i produkty chemického průmyslu.[18] V první desítce exportérů na německý trh se z nových aktérů objevuje i Rusko, jež zajišťuje surovinově nevybavenému Německu přísun nerostných zdrojů.

Jedním z možných způsobů jak konkurovat těmto rychle se rozvíjejícím státům je udržet konkurenční výhodu plynoucí z průmyslového vlastnictví, které má Německo k dispozici oproti těmto ekonomikám. Protože Německo nemůže spoléhat na nízké ceny z důvodu svých relativně vyšších mzdových nákladů, musí se snažit konkurovat kvalitou, jako důsledkem využití vyspělejších technologií a know-how spjatým s dlouhodobými zkušenostmi. I tuto výhodu však Čína rychle dotahuje a stává se již v r. 2008 největším exportérem high-tech výrobků.[19] Na tuto výzvu musí Německo reagovat a snažit se o splnění dvou podmínek. Jednak je v zájmu Německa prosazování striktního dodržování mezinárodních pravidel o ochraně práv k duševnímu vlastnictví dle dohody TRIPS a zároveň by Německo mělo důrazně podporovat rozvoj

vědy a výzkumu jak na domácí úrovni, tak na úrovni evropské. Určité rezervy má EU totiž jak ve zvýšení výdajů na vědu a výzkum, tak ve zlepšení reálného fungování svobody pohybu pracovní síly na vnitřním trhu.

Ve světové ekonomice existuje i přes mohutný nástup některých dříve rozvojových ekonomik mnoho hluboce zaostalých zemí, jejichž situace se v globálním světě nelepší, či se dokonce zhoršuje. V zájmu Německa je reagovat aktivně na tento globální problém. Důvodem jsou jednak morální motivy, jednak i možnost získat vstup a vliv na trzích takovýchto rozvojových zemí. Německo spatřuje řešení chudoby v rozvojových zemích ve vybudování liberálního světového ekonomického systému a naopak odmítá tzv. nový světový ekonomický řád.[20] Německo věří, že svobodný a volný trh podporuje hospodářský růst země a tím i růst životní úrovně nad hranici chudoby. V rámci společné obchodní politiky a společné rozvojové politiky EU umožňuje Německo vstup nejchudším zemím světa z tzv. skupiny ACP (Afrika, Karibik, Tichomoří) na svůj domácí trh bez celních omezení u všech zemědělských plodin a většiny průmyslových výrobků. Kromě volného obchodu se Německo zaměřuje na poskytování finanční a technické pomoci rozvojovým zemím. V jednom z plánů zahraniční rozvojové spolupráce, schváleném Výborem pro rozvojovou pomoc OECD i Radou EU, se v r. 2005 Německo zavázalo, že bude přispívat na rozvojovou pomoc v r. 2010 0,5 % hrubého národního příjmu (HNP)[21] a v r. 2015 dokonce již 0,7 % HNP. Cíl se mu ale zatím příliš nedaří naplňovat, neboť v r. 2008 byl výdaj na rozvojovou pomoc pouze 0,38 % HNP, přičemž oproti předchozím letům došlo k navýšení jen v setinách procenta.[22]

Německá léta prosperity byla v r. 2008 přerušena finanční a následně ekonomickou krizí, jež vznikla v USA na hypotečním trhu a přes vazby spojující jednotlivé trhy se přenesla do téměř všech koutů světa. Z důvodu velmi intenzivních transatlantických ekonomických vztahů se v Evropě objevila nejdříve. Pro Německo využívající ke svému hospodářskému růstu obchodních a investičních transakcí znamená zhroucení finančních a ekonomických systémů ve větším měřítku velkou nepříjemnost. Omezení přístupu k finančním prostředkům má za následek omezení investičních možností a s tím zároveň negativní dopad na obchod. Proto se Německo přiklání k nastavení některých nových pravidel pro aktéry na finančních trzích i pro zpřísnění dohledu nad dodržováním již platných pravidel. Jedním ze souboru takových pravidel je např. Pakt stability a růstu (PSR), který přikazuje dodržovat některá

hospodářská kritéria, jež jsou důležitá pro hospodářskou konvergenci členských států. Zajímavostí je, že německý institut IMK (*Institut für Makroökonomie und Konjunkturforschung*) shledává nynější kritéria PSR za nedostačující a navrhuje přidat kontrolu obchodních deficitů a přebytků členských států, přičemž by v případě, že by se objevil vyšší přebytek či deficit, než byl stanoven v PSR (navrhuje 2 % HDP), byla navržena Evropskou komisí opatření, jež by takovéto státy musely zavést. IMK tedy jednoznačně vystupuje proti německému exportnímu modelu, o kterém tvrdí, že je částečně příčinou deficitů jiných států EU (uvádí Irsko a Španělsko), a tak příčinou krize rozpočtů států EU. Současně kritizuje vývoz tohoto modelu, neboť tvrdí, že není možné, aby se všechny státy EU orientovaly na export, aniž by se jiné státy orientovaly na import.[23] Situace ale není jednoduchá, neboť exportní model Německu pomohl v současné době opět k pokrizovému růstu HDP a jeho změny by mohly snížit konkurenceschopnost SRN vůči USA či Číně.

Německo se prohlašuje jak na evropské, tak na celosvětové úrovni za lídra v přijetí takových kroků, které zabrání dalším potenciálním krizím.[24] Návodem k tomu je mu regulace a dohled nad finančními produkty, subjekty i samotnými trhy. Konkrétní navrhované kroky jsou potom např. následující: zvýšení konkurence na poli bankovních subjektů, zpřísnění podmínek pro kapitálovou přiměřenost či zpřísnění dohledu nad finančními institucemi dle podstoupeného rizika. Zároveň je cílem na mezinárodní úrovni zmírnit v účetních předpisech IFRS a v pravidlech o vlastním kapitálu bankovních subjektů Basel II ustanovení, jež působila procyklicky. Německo obviňuje z finanční krize mj. i ratingové agentury z důvodu střetu zájmů při vývoji, distribuci a hodnocení finančních produktů.[25] Proto navrhuje vytvořit jednu evropskou ratingovou agenturu, kterou bude snadné kontrolovat.

Co se týče nápravy přímo v hospodářské oblasti, je podobná nápravě v oblasti finanční. Hlavními instrumenty jsou opět regulace a dohled. Nicméně Německo nezapomíná ve svých sděleních zdůraznit svůj postoj k liberalismu a odsoudit protekcionismus, který by mohl krizi stejně jako v sedmdesátých letech prohloubit v případě, že by se k němu státy obrátily. V neposlední řadě podporuje Německo i v časech pokrizových posílení kompetencí a významu WTO.

Z hlediska teorie rolí závisí způsob, jakým lze hodnotit německý hospodářský model, na úhlu pohledu. Vzhledem k úspěšnosti německého exportního hospodářství převládá názor, že SRN představuje pro ostatní země

de facto následováníhodný vzor. Německo lze v takovém případě charakterizovat jako exportéra norem (*norm enterpreneur*). Kritici naopak vnímají německý model jako primárně vnitřně orientovaný, který *de facto* nemůže být všeobecně uplatňován; Německo tedy působí jako příklad (*example*), který sice buduje svůj přitažlivý image ve světě, soustřeďuje se ale hlavně na vlastní vnitřní vývoj.

Naopak, pokud jde o model uspořádání světového hospodářství a zejména potřebu předcházet novým krizím, se německá politika přímo hlásí k vedoucí roli. Ve skutečnosti, samozřejmě, funguje v rámci multilaterálních institucí jako *leader*, nikoli ale individuální, častěji proto spíše jako spolupracovník subsystému (*regional-subsystem collaborator*), který má zajistit stabilizaci a fungování světového hospodářství na liberálních tržně-ekonomických principech.

Německý systém podpory vnějších ekonomických vztahů

V Německu se historicky vyvinul tzv. třípilířový systém podpory vnějších ekonomických vztahů, především exportu, zahrnující některé elementy z dob dávno před vznikem současné SRN. Významná role v uvedeném systému náleží hospodářským komorám, které v Německu a v dalších německy mluvících zemích obecně hrají velmi významnou úlohu, a to nejen jako poskytovatelé určitých služeb hospodářské sféře, ale rovněž jako reprezentanti této sféry a jejích zájmů vůči státu a společnosti.[26] Jejich síla přitom plyne – i když nikoli výlučně – z povinného členství každého ekonomického subjektu v komoře. Významná role hospodářských komor ovšem na druhou stranu v žádném případě nevylučuje též velmi důležitou úlohu státu (především na úrovni spolku, ale též spolkových zemí) v systému podpory vnějších ekonomických vztahů (VEV). Dále nastíněné vymezení kompetencí a hlavních úkolů jednotlivých složek německého systému podpory VEV je třeba chápat pouze jako rámcové a podmíněně platné, neboť vždy závisejí na konkrétních podmínkách v daném teritoriu, především na tom, kteří z uvedených aktérů jsou zde přítomni. Existuje totiž obecná zásada, že subjekty, jež zde působí, do určité míry nahrazují některé funkce těch nepřítomných.[27]

Navenek kompaktní a komplexně fungující systém podpory VEV sestává z těchto tří hlavních pilířů či elementů, které jsou určitým způsobem a v určitém rozsahu přítomny přímo v jednotlivých teritoriích světové ekonomiky:[28]

1) Oficiální zahraniční zastoupení německého státu v zahraničí (velvyslanectví, konzuláty).
2) Spolková agentura pro podporu exportu a investic (*Germany Trade & Invest*, GTAI).
3) Zahraniční obchodní komory (*Auslandshandelskammer*, AHK).

Ad 1) Diplomatická zastoupení spadající do působnosti ministerstva zahraničních věcí nejsilněji a nejjednoznačněji reprezentují roli státu na spolkové úrovni v celém systému podpory vnějších ekonomických vztahů.[29] Jako celek představují – podobně jako je tomu v případě jiných zemí světa – prostředek klasické diplomacie, jež je nástrojem realizace zahraniční politiky státu. V posledních dekádách ovšem docházelo a dochází ke stále intenzivnějšímu průniku ekonomických zájmů a problémů do zahraniční politiky států. Mocné ekonomické subjekty navíc získávají stále větší vliv na politiku zemí, včetně politiky zahraniční, neboť bez jejich podpory a součinnosti nejsou vlády s to zajistit svým občanům rostoucí blahobyt, který je ovšem v mírových dobách hlavním měřítkem jejich úspěšnosti.[30] Zastupitelské úřady se tak stávají nejen nástroji pro prosazování celkových ekonomických zájmů dané země v zahraničí, ale rovněž institucemi podporujícími konkrétní domácí ekonomické subjekty při pronikání na teritoria v jejich oblasti působnosti, neboť bez ekonomických úspěchů konkrétních podniků na zahraničních trzích není myslitelný ani úspěch ekonomiky jako celku.

Velmi výraznou a nezastupitelnou roli hrají oficiální zastupitelské úřady rovněž v německém systému podpory VEV. Nehledě na to, že se tedy Německo rozhodně nezříká podpory svých ekonomických subjektů prostřednictvím své oficiální diplomacie, existují zde pro tuto pomoc poměrně přesně a přísně dané limity plynoucí z toho, že se Německo jednoznačně hlásí k otevřené tržní ekonomice. Pomoc veřejného sektoru – pod který zahraniční zastupitelské úřady bezpochyby patří – tedy v žádném případě nesmí nahrazovat soukromou iniciativu, na které je tržní hospodářství založeno, a nesmí nijak zpochybňovat odpovědnost soukromých subjektů za rozhodnutí, která svobodně přijaly.[31] Přímá intervence státních subjektů tedy připadá v úvahu

pouze v oblastech a v případech vymykajících se možnostem řešení pomocí nástrojů řízení používaných soukromým managementem podniků, jako jsou např. – obecně řečeno – různé nepředvídatelné zásahy cizích vlád do podnikání německých společností.[32] Přijatelná je dále obecná politická podpora při otevírání trhů (odstraňování různých forem obchodních překážek) a při vyžadování férových konkurenčních podmínek pro německé podniky.

Plně slučitelné s uplatňovanými zásadami vzájemných vztahů mezi soukromým sektorem a zastupitelskými úřady je samozřejmě rovněž poskytování široké škály kvalitních informací relevantních z hlediska potřeb německých podniků v zahraničí. Tyto informace zpracovávané obchodně-ekonomickými úseky (*Wirtschaftsdienste*) příslušných zastupitelských úřadů by přitom neměly zůstávat jen u předávání a interpretování otevřeně přístupných zdrojů v daném teritoriu, byť tato stránka informační činnosti hraje nezastupitelnou roli, ale měly by rovněž využívat široké škály kontaktů diplomatických pracovníků s veřejnými, ale i soukromými subjekty v zemi své akreditace.[33] Ekonomičtí diplomaté zpracovávají jak pravidelné ekonomické přehledy o celkovém ekonomickém vývoji v dané zemi, o změnách jejího ekonomického prostředí (ovlivňovaného mj. legislativními aktivitami a změnami hospodářské politiky vázanými na politický vývoj) a o vývoji bilaterální ekonomické relace s Německem, tak zprostředkovávají konkrétní komerční informace „střižené na míru“ konkrétním firmám a jejich obchodním případům. Příslušným hospodářským svazům předávají rovněž informace o významných veřejných zakázkách.

Přesný profil činnosti a působnosti daného zastupitelského úřadu je ovšem závislý na tom, zda v jeho teritoriu působí rovněž další dvě výše uvedené složky německého systému podpory vnějších ekonomických vztahů, a případ od případu se tak poněkud liší. Obecně existuje snaha, aby na nejdůležitějších teritoriích z hlediska německých exportních zájmů paralelně působily všechny tři uvedené složky.[34]

Ad 2) Spolková agentura pro podporu exportu a investic existuje v této podobě teprve od r. 2009, kdy vznikla sloučením Spolkové agentury pro vnější ekonomiku (*Bundesagentur für Aussenwirtschaft*, BFAI) a agentury na podporu přílivu zahraničních investic *Invest in Germany GmbH*, tedy obdoby známé české agentury CzechInvest.[35] Základ nové společnosti přitom tvoří první z uvedených subjektů a jeho agenda.[36] Hlavním sídlem této společnosti, jejímž vlastníkem je spolková vláda, je hlavní město Berlín, za-

tímco vedlejším sídlem, v kterém jsou soustředěny některé důležité služby a funkce agentury, je Bonn. GTAI se soustřeďuje především na získávání, zpracovávání a cílené předávání informací relevantních z hlediska rozvoje německých vnějších ekonomických vztahů.[37] Za tímto účelem disponuje celosvětovou sítí zahraničních spolupracovníků. Zaměřuje se jak na získávání všeobecných informací o dané zemi, tak na rozbor konkrétních segmentů daného trhu z hlediska zájmů a potřeb německých podniků, jež mají v úmyslu na tento trh proniknout. Zabývá se ovšem mj. i právním poradenstvím a získáváním informací o veřejných zakázkách.

Vzhledem k tomu, že výše uvedená instituce do sebe integrovala rovněž funkce a činnosti dosavadní oficiální agentury na podporu přílivu zahraničních investic do Německa, neorientuje se samozřejmě pouze na německé subjekty, ale rovněž na subjekty zahraniční ve snaze podpořit jejich zájem investovat v Německu.

Mezi důležité funkce agentury GTAI patří rovněž správa centrálního informačního internetového portálu pro podporu VEV (*www.ixpos.de*), na kterém se sbíhají informace poskytované všemi německými institucemi, jež se nějakým způsobem podílejí na systému podpory VEV. Jedná se celkem o více než 70 veřejných institucí působících jak na spolkové, tak na zemské úrovni i soukromých společností.

Ad 3) Jak již bylo řečeno, velmi důležitým a vlivným fenoménem německé ekonomiky jsou hospodářské komory. Pro všechny ekonomické subjekty (tj. jak pro obchodní společnosti, tak pro živnostníky) existuje ze zákona povinné členství v těchto samosprávných a na základě veřejného práva vzniklých korporacích, což v německých podmínkách představuje tradiční, historicky vzniklý institut. Z povinného členství v komorách plyne celkem logicky jejich síla a reprezentativnost (jednotlivé obchodní a průmyslové komory mají dohromady okolo čtyř milionů členů), z které rezultuje nemalý vliv, a to jak ve směru k členům komor, tak na rozhodovací procesy probíhající v rámci politické sféry.[38] Nehledě na své zákonem dané, do určité míry výsadní postavení se tyto instituce ovšem těší rovněž určité neformální prestiži, která se též v jisté míře přenáší na instituce jimi založené a od nich odvozené. To je případ unikátního německého systému zahraničněobchodních komor, který obepíná prakticky celý svět a poskytuje německým podnikatelům širokou škálu služeb. Německé AHK, jež jsou všeobecně považovány za ústřední prvek německého systému podpory VEV,[39] v současné době působí

celkem na 120 konkrétních místech 80 zemí všech pěti kontinentů, s kterými je realizováno zhruba 98 % celkového německého zahraničního obchodu. Tato mohutná organizační síť zaměstnává celkem zhruba 1600 pracovníků, a to většinou místních pracovních sil ze zemí, kde působí.[40]

Roli zastřešující organizace a prvního kontaktního místa doma v Německu pro ekonomické subjekty, jež chtějí kontaktovat některou AHK z důvodu obchodních nebo jiných ekonomických zájmů o region, v kterém působí, hraje Německý sněm průmyslových a obchodních komor, známý DIHK (*Deutscher Industrie- und Handelskammertag*). Tato dnes velmi vlivná organizace fungující – třebaže sdružuje veřejnoprávní instituce s povinným členstvím daným zákonem – na soukromoprávním základě, vznikla původně jako sdružení a reprezentant německých obchodních a průmyslových komor vůči veřejnosti, politické sféře a státní administrativě.[41] Později se začala stále více profilovat též jako zastřešující organizace a reprezentant německých zahraničněobchodních komor.[42] DIHK dnes např. poskytuje zájemcům veškeré informační materiály publikované ze strany AHK, školí jejich německé zaměstnance apod.

AHK jsou založeny podle německého práva a mají – na rozdíl od standardních průmyslových a obchodních komor – soukromoprávní charakter a členství v nich je zcela dobrovolné. Sdružují podniky, jež mají důležité obchodní zájmy v dané zemi a jež zpravidla představují určitou páteř bilaterální obchodní relace. Členskou základnu tvoří většinou německé podniky, avšak bilaterální obchodní komory jsou otevřeny rovněž pro místní podniky, a to včetně členství v jejich orgánech. Pokud jde o velikost, jsou zde zastoupeny jak středostavovské podniky, tak transnacionální korporace. V současné době se celosvětově jedná celkem o více než 40 000 podniků.[43]

AHK vykonávají v teritoriu svého působení celkem tři typy funkcí:

- Oficiální zastoupení německého hospodářství, z čehož mj. vyplývá podpora německých zahraničně-ekonomických zájmů jako celku v daném teritoriu a propagace Německa jako určité značky a vhodného místa pro rozvíjení ekonomických aktivit, včetně přímých zahraničních investic.
- Zastupování zájmů členských podniků vůči místní politické, ekonomické a administrativní sféře.
- Poskytování široké škály služeb a přímé podpory německým podnikům při pronikání na daný trh. Od r. 2006 jsou tyto služby poskytovány

pod jednotnou značkou *DEinternational*, která má garantovat srovnatelnost, pokud jde o rozsah a kvalitu služeb poskytovaných ze strany AHK kdekoli na světě

Jak je vidět z výše uvedeného, AHK částečně vystupují ve veřejném zájmu, protože plní funkci, na které má výsostný zájem rovněž německý stát a jeho vláda, neboť německá ekonomika jako celek a její prosperita, jakož i zaměstnanost jsou velmi silně závislé na úspěšném vývozu. Na financování sítě AHK se proto podílí rovněž spolková vláda. Činnost německých zahraničních obchodních komor je tak hrazena celkem ze tří zdrojů: příspěvky členských podniků, příjmy za poskytované služby a prostředky z veřejných rozpočtů.[44] Tato angažovanost státu při financování sítě AHK, jež mají soukromoprávní charakter, bývá někdy označována za praktické uplatnění metody partnerství mezi veřejným a soukromým sektorem při zajišťování veřejných statků (*public private partnership*, PPP).[45]

Přítomnost německé sítě AHK v daném teritoriu ovšem nemá vždy charakter plnohodnotné a plně rozvinuté německé zahraniční obchodní komory. V některých zemích, kde pro zdárné fungování AHK neexistují odpovídající podmínky, jako je rozvinutý tržní mechanismus a dostatečně silná a sebevědomá podniková sféra fungující autonomně vzhledem k veřejné moci, či kde jen německý průmysl prostě nemá dost silné obchodní zájmy, mohou působit pouze tzv. kanceláře delegátů německého hospodářství či reprezentace německého hospodářství. V některých případech působí tyto mise jako určitý předvoj německého hospodářství mající za úkol připravit půdu pro založení řádné AHK.[46] V každém případě ale musí nabízet své služby německým podnikům ve stejné kvalitě a srovnatelném rozsahu jako řádné zahraničněobchodní komory, k čemuž je mj. zavazuje značka *DEinternational*.

Německý systém zahraničně-obchodních komor tedy představuje specifický nástroj, pomocí kterého si světová obchodní mocnost číslo jedna v globálním měřítku vytváří příznivé podmínky pro své exportní pronikání na konkrétní zahraniční trhy. Třebaže bilaterální či multilaterální zahraniční obchodní komory rozhodně nejsou jen německým specifikem, je zřejmé, že v této podobě, rozsahu a míře komplexnosti a systematičnosti si je jako promyšleně využívaný nástroj podpory svých zahraničních ekonomických zájmů může dovolit pouze skutečná ekonomická velmoc.

Kromě výše uvedené soustavy tří pilířů německé ekonomické diplomacie přímo v konkrétních teritoriích je do celé složité soustavy podpory VEV zapojena ještě celá řada dalších významnějších i méně významných organizací fungujících jak na soukromém, tak na veřejném právu. Především nelze v žádném případě opomenout finanční stránku podpory vývozu, bez které by ostatní složky byly poměrně málo účinné. V podmínkách německého systému podpory VEV spočívá finanční podpora především v určitém částečném přebírání rizik plynoucích z možnosti nesplacení exportních úvěrů poskytnutých zahraničním subjektům veřejným sektorem v podobě přebírání garancí za tyto úvěry. Pojišťování vývozních úvěrů s veřejnou účastí přitom nemá v žádném případě za cíl vytlačit z této za normálních podmínek standardní tržní aktivity soukromý finanční sektor, ale jeho působení pouze doplňovat tam, kde jsou rizika, která je nutno při exportu podstoupit, příliš vysoká a vzhledem ke svému rozsahu nebo podobě nevyzpytatelná. Není proto žádným překvapením, že podpora spolkové vlády při pojišťování vývozu se ve zcela dominantní míře soustřeďuje na rozvojové, „prahové" a tranzitivní země.[47] O skutečném, reálném dopadu této formy státní podpory na německý exportní sektor jako celek nám však mnohé napoví podíl takto garantovaných úvěrů na celkové hodnotě německého vývozu, jenž během posledních dvou dekád prakticky neustále klesá, přičemž v současné době nedosahuje ani 2 %, takže lze říci, že se angažovanost státu na spolkové úrovni na této formě podpory vývozu rozhodně nevymyká již výše zmíněným limitům majícím rozsah těchto aktivit zasahujících do soukromé sféry držet v určitých mezích.[48]

Státní účast při pojišťování exportních kreditů je v Německu realizována prostřednictvím soukromé finanční společnosti, která v současné době nese název *Euler Hermes Kreditversicherungs-AG*, a to na základě smlouvy uzavřené se spolkovou vládou.[49] Jde tedy o další praktický příklad uplatnění principu partnerství mezi veřejným a soukromým sektorem při zajišťování určitého specifického veřejného statku (srv. výše německý systém zahraničních obchodních komor). Účast spolkové vlády při přebírání některých rizik spojených s exportní činností se přitom odvolává na čl. 115 Základního zákona (tj. německé ústavy), který tento druh aktivit připouští za předpokladu, že celkový objem pro poskytnutí takovýchto záruk bude omezen zákonem.[50] Uvedené limity stanovuje každoročně zákon o státním rozpočtu.[51]

Tradičně velký význam při vyhledávání nových odbytišť i při udržování těch stávajících přisuzuje německý průmysl účastem na zahraničních vele-

trzích, které mj. umožňují získávat „z první ruky" informace o zahraničních trzích, navazovat přímé kontakty s možnými budoucími obchodními partnery a otevírat nové distribuční kanály.[52] Mimořádně důležitý marketingový nástroj přitom účast na veletrzích představuje zejména pro malé a střední podniky, pro které je prezentace životní nutností a předpokladem pro nalezení obchodních partnerů.[53] Podpora účasti německých podniků na zahraničních veletrzích ze strany spolkové vlády se zpravidla odehrává prostřednictvím tzv. úředně podporovaných veletrhů, kde jsou němečtí vystavovatelé soustředěni pod jednu střechu pod hlavičkou Spolkového ministerstva hospodářství a technologie a mohou tak vystavovat pod logem „Made in Germany", což samo o sobě představuje dosti přitažlivou a působivou značku.

Návrh seznamu veletržních akcí, kde by účast německých vystavovatelů měla být podpořena ze spolkových prostředků, vypracovává nevládní organizace reprezentující zájmy německých hospodářských kruhů v této oblasti – Výbor německého hospodářství pro výstavy a veletrhy (*Ausstellungs – und Messe-Ausschuss der Deutschen Wirtschaft*, AUMA).[54] Uvedený seznam je potom schvalován Spolkovým ministerstvem hospodářství a technologií. V případě veletrhů z oblasti zemědělství a potravinářství je účast spolkové vlády na veletrzích schvalována Spolkovým ministerstvem pro výživu, zemědělství a ochranu spotřebitele.

Německý systém podpory vnějších ekonomických vztahů je celkově nastaven na plošnou a neselektivní podporu všech domácích podniků, které mají zájem pronikat na zahraniční trhy, resp. udržet si zde své již dosažené pozice, což mj. vyžaduje i respektování výše zmíněného principu minimálního zasahování do fungování tržního mechanismu. Nehledě na to zde však lze vysledovat rovněž určité, byť nikoli příliš intenzivně prosazované, konkrétněji sektorově či teritoriálně definované priority. Jedná se především o nástroje prioritně určené pro podporu zahraničněobchodních aktivit malých a středních podniků (či jak se v Německu často říká tzv. středostavovských podniků). Vedle již zmíněné podpory účasti německých podniků na zahraničních veletrzích v rámci společné expozice, jíž do velké míry využívají právě podniky náležející k tomuto velmi dynamickému národohospodářskému sektoru, se dále jedná o pořádání tzv. *informačních a kontraktačních akcí*, a to jak v Německu, tak v zahraničí. Prioritním cílem těchto akcí je podnikům pomoci při navazování nových zahraničních kontaktů a ekonomických vazeb.[55]

Za jeden z nejzávažnějších ekonomických a sociálních problémů současného Německa je stále možno považovat řešení důsledků znovusjednocení země, ke kterému došlo v r. 1990. Za účelem vyrovnání rozdílů mezi oběma částmi státu ze západu na východ stále směřují miliardové finanční transfery. Součástí podpory tzv. nových spolkových zemí jsou rovněž různé programy zaměřené na podporu rozvoje podnikatelských aktivit a podnikatelské infrastruktury ve východní části země. Patří mezi ně mj. program pomoci při vstupu na trh (*Vermarktungshilfsprogramm*) pro východoněmecké podniky, jehož cílem je pomoci při výběru seriózních a perspektivních zahraničních partnerů a při navazování obchodních vztahů s nimi. Adresáty této pomoci jsou ovšem v prvé řadě opět malé a střední podniky.[56]

Mezi prioritní úkoly nových spolkových zemí patří získávání dostatečného objemu seriózních zahraničních podnikatelských investic, které jsou s to vytvářet odpovídající počet pracovních příležitostí. Vzhledem k tomu, že především některé z těchto spolkových zemí nebyly s to zvládat tento úkol vlastními silami, byla v r. 1997 ve spolupráci spolkové vlády a spolkových zemí založena Rada pro průmyslové investice v nových spolkových zemích (IIC), jež má charakter obchodní společnosti ve vlastnictví veřejnoprávních subjektů.[57] Její hlavní úkol spočívá v cíleném získávání vhodných investorů pro východní část Německa, kterým potom dále poskytuje pomoc při přípravě jejich investice ve vybraném regionu.

Výše popsaný systém podpory vnějších ekonomických vztahů v Německu samozřejmě vyžaduje určitou formu řízení a koordinace ze strany státní správy na spolkové úrovni. Ústřední orgán státní správy, který je tímto úkolem pověřen, představuje Spolkové ministerstvo hospodářství a technologie (*Budesministerium für Wirtschaft und Technologie*, BMWi; dále jen „ministerstvo hospodářství“). Toto ministerstvo koordinuje všechny formy aktivit na spolkové úrovni, ale i na dalších úrovních týkajících se této oblasti a věnuje se rovněž plánování a přípravě strategií. Mezi jeho úkoly patří rovněž komunikace s odbornou i laickou veřejností a uzavírání smluv se soukromými subjekty, které se na systému podpory podílejí v rámci partnerství mezi veřejným a soukromým sektorem. Disponuje za tímto účelem pochopitelně rovněž prostředky ze spolkového rozpočtu.

Ministerstvo hospodářství navíc mj. provozuje kontaktní místo pro německé podnikatele, kteří při uskutečňování svých projektů a záměrů v zahraničí narazili na takový druh problémů, jež vyžadují politickou podporu.

Jde např. o nerovné zacházení s německými účastníky výběrových řízení či o různé formy byrokratických obstrukcí, např. při realizaci zahraniční investice.[58] Tato forma podpory německých podnikatelů v zahraničí se samozřejmě neobejde bez úzké součinnosti s ministerstvem zahraničních věcí, jež disponuje sítí zastupitelských úřadů a nutných kontaktů v konkrétních teritoriích.[59] Do podpory konkrétních exportních případů ovšem někdy vstupuje rovněž Spolkové ministerstvo dopravy, a to v případě, že je třeba nějakým způsobem politicky nebo odborně podpořit německé podniky, které se účastní na velkých dopravních infrastrukturních projektech v zahraničí, popř. o takovouto účast usilují svým vstupem do příslušných výběrových řízení.[60]

Německá politika stabilně klade značný důraz rovněž na rozvojovou pomoc, kterou považuje mj. za významný nástroj pro upevnění míru a bezpečnosti ve světě. Tuto prioritu znovu potvrdila mj. kancléřka Merkelová ve vládním prohlášení nové koaliční vlády z 10. 11. 2009.[61] Německá politika však zároveň bez rozpaků vnímá tuto aktivitu jako nástroj a příležitost pro podporu zájmů vlastních podniků na světových trzích. K lepšímu vzájemnému propojení podpory vnějších ekonomických vztahů a rozvojové spolupráce vyzývá mj. koaliční smlouva z 26. 10. 2009, na jejímž základě vznikla současná vláda.[62] Mezi instituce angažující se určitým způsobem v německém systému podpory VEV je tedy nutno řadit rovněž Spolkové ministerstvo pro hospodářskou spolupráci a rozvoj, jež je ústředním orgánem státní správy na spolkové úrovni v oblasti rozvojové politiky.

Obrázek německého systému podpory VEV by ovšem nebyl v žádném případě úplný, pokud bychom zcela opomenuli roli nižších článků veřejné správy, především spolkových zemí. Tyto subjekty německého federálního systému se tradičně angažují především při propagaci konkrétních regionů jako ekonomických lokalit vhodných pro umístění určitých podnikatelských aktivit (*Standortwerbung*), tedy pro investice, ať již přicházející ze zahraničí nebo z jiných oblastí Německa. Za tímto účelem zpravidla zakládají různé agentury a společnosti na podporu hospodářství.[63] Na podpoře podniků z jednotlivých spolkových zemí většinou participují rovněž veřejnoprávní zemské banky, které mj. provozují tzv. německé domy, v nichž si mohou německé malé a střední podniky za příznivých podmínek pronajímat kancelářské a provozní prostory (v některých případech zde působí rovněž poradní agentury). Tato centra se většinou nacházejí na poměrně vzdálených

a dynamicky se rozvíjejících teritoriích, především na Dálném východě, ale také v Mexiku a Moskvě.[64]

Z hlediska teorie rolí je zřejmé, že Německo v této oblasti hraje především roli příkladu (*example*) a koncentruje se na vlastní vnitřní vývoj.

Reflexe německých ekonomických zájmů ze strany politické sféry

Podporu VEV lze považovat za oblast, o jejíž nutnosti a prospěšnosti z hlediska německých ekonomických zájmů dlouhodobě panuje mezi relevantními politickými aktéry široká shoda. Přispívají k ní rovněž příslušná zájmová sdružení německého hospodářství,[65] která angažovanost státu na spolkové i zemské úrovni v této oblasti při dodržení určitých podmínek podporují. Jak již bylo řečeno výše v souvislosti s rolí oficiálních zastupitelských úřadů při podpoře exportu, německá veřejná správa a politická sféra si v souvislosti s rolí státu při podpoře vnějších ekonomických vztahů kladou určitá, poměrně striktní omezení.

Jde především o to, že pomoc nabízená podnikům v rámci systému podpory VEV by měla být neselektivní, což znamená, že by měla být v principu přístupná všem srovnatelným podnikům ve srovnatelné situaci, jež o ni projeví zájem. Neměla by tedy být určena pro vytipovaný okruh konkrétních podniků, které se vláda rozhodne podporovat (tzv. „národní šampióni"). Tato pomoc by tedy měla co nejméně ovlivňovat konkurenční podmínky mezi jednotlivými subjekty existujícími na trhu. Zároveň by měla být dostatečně malá na to, aby byla sama o sobě rozhodujícím faktorem toho, zda daný subjekt do určitých mezinárodních ekonomických vztahů vstoupí či nikoli.[66] Dalším charakteristickým znakem této pomoci je spoluúčast soukromého sektoru, která má do určité míry povahu partnerství mezi soukromým a veřejným sektorem (PPP), kdy soukromé subjekty pracují částečně s veřejnými zdroji. Jde především o aktivity německých zahraničněobchodních komor (AHK) a o pojišťování vývozů prostřednictvím soukromé pojišťovny Euler-Hermes. Tato spoluúčast má zaručit větší efektivnost a těsnější vazbu poskytované pomoci na skutečné potřeby a požadavky podniků a v jistém smyslu také představuje nástroj kontroly veřejných prostředků vydávaných k tomuto účelu ze strany podnikatelské sféry.

Tato omezení vyplývají z toho, že se Německo jednoznačně hlásí, a to jak směrem dovnitř, tak směrem ke světové ekonomice, k zásadám otevřené tržní ekonomiky, kde odpovědnost za důsledky svých plně autonomních podnikatelských rozhodnutí, a to samozřejmě včetně rozhodnutí týkajících se jejich zapojení do VEV, nesou jednotlivé – v převážné míře soukromé – podnikatelské subjekty. Na druhou stranu ovšem platí, že Německo je světovou ekonomickou mocností, jejíž prosperita, a to v míře větší, než je tomu u jeho hlavních konkurentů, závisí na dosažených výsledcích v oblasti exportu, popř. na zapojení do dalších ekonomických aktivit orientovaných směrem ven. Celková ekonomická prosperita je potom záležitostí, jejíž garantování nepochybně patří mezi úkoly vlády, takže německá veřejná správa a politická sféra od podpory zapojení německých podniků do VEV v žádném případě „ruce pryč" dávat nemohou. Jasné je ovšem také to, že zdaleka ne všechny státy světa vyznávají naznačené liberální ekonomické zásady a v některých případech sahají k různým formám ekonomického protekcionismu, který často poškozuje právě německé podniky při jejich snaze o proniknutí na daná teritoria. Čelit jim mohou pouze s jasnou politickou i technickou podporou ze strany svého státu reprezentovaného spolkovou vládou.

V rámci výše uvedených zásad a principů je tedy podpora VEV ze strany spolkové vlády i jednotlivých spolkových zemí předmětem široké shody na politické scéně, takže tato oblast veřejné angažovanosti nehraje v politickém diskurzu prakticky žádnou roli a nedochází zde ani k žádným závažnějším změnám vázaným na politický cyklus a změny vlád v důsledku volebních výsledků.[67] Do tohoto diskurzu někdy vstupovala nanejvýše některá z hlediska celkového německého exportu a fungování celého systému více méně okrajová, avšak často politicky výbušná témata, jako např. míra restrikce při kontrole vývozu zbraní z Německa.[68] Otázky kolem možností vylepšení a zefektivnění tohoto systému, na kterém panuje široká shoda,[69] jsou zase předmětem diskusí spíše jen v odborných kruzích. Za jedno z opatření z poslední doby jdoucích tímto směrem je možno považovat již zmíněné v r. 2009 uskutečněné sloučení Spolkové agentury pro vnější ekonomiku a agentury na podporu přílivu zahraničních investic *Invest in Germany, GmbH*, jehož výsledkem je Spolková agentura pro podporu exportu a investic (GTAI), jež hraje velmi důležitou roli v celém systému a představuje vlastně podporu a doplněk aktivit zahraničních obchodních komor. Tento krok lze považovat za jednu

z praktických reakcí na občas se vyskytující výtku ohledně údajně přílišné institucionální roztříštěnosti celého systému.[70]

Výše uvedený respekt Německa vůči zásadám otevřených trhů s volnou konkurencí vyplývá do velké míry z postavení této země ve světové ekonomice, kde hraje roli jedné z předních obchodních mocností, a je motivován snahou striktně vyžadovat totéž i od svých partnerů, a to samozřejmě především, pokud jde o zacházení s německými společnostmi působícími na světových trzích.

Lze říci, že současná vláda pravého středu v oblasti vlastní podpory vnějších ekonomických vztahů více méně vsadila na kontinuitu, a to jak pokud jde o cíle, tak pokud jde o způsob fungování celého systému a omezení, která si klade, což ovšem na druhou stranu rozhodně nevylučuje provádění určitých změn zaměřených na zvýšení jeho účinnosti a efektivity.

Koaliční smlouva mezi CDU/CSU a FDP uzavřená 26. 10. 2009 tak v části věnované podpoře VEV (*Außenwirtschaft*) jednoznačně konstatuje, že tato politika „…představuje podstatný příspěvek k dlouhodobému zajištění růstu a blahobytu v Německu“.[71] Hlásí se jednoznačně k liberálním zásadám, jež ovšem požaduje rovněž od obchodních partnerů Německa, neboť chce bojovat proti všem formám protekcionismu a zasazovat se za další postupné otevírání světových trhů.[72] Klíč k dosažení tohoto cíle spatřuje především v rychlém a ambiciózním uzavření katarského kola mnohostranných rozhovorů o liberalizaci světového obchodu v rámci WTO. Jeho signatáři se ovšem nezříkají ani aktivní podpory exportu, „…aby se německé podniky i v podmínkách drasticky zostřené konkurence mohly úspěšně prosadit vůči svým konkurentům“.[73] Jedním z akcentů uvedeného dokumentu je rovněž požadavek na užší propojení politiky rozvojové spolupráce a politiky podpory VEV.[74] Koaliční smlouva také velmi jednoznačně zdůrazňuje důležitost zahraničních investic pro Německo a odhodlání budoucí vlády dále pokročit při jejich podpoře.[75] Urychleny by měly být postupy při rozhodování o udělení garancí na exportní úvěry či zahraniční investice.

Nehledě na výše uvedenou přetrvávající věrnost převážné části německých politických elit principům liberální ekonomiky však do oblasti vytváření příznivých mezinárodních podmínek pro obchod a další formy ekonomických vztahů (např. pohyb kapitálu) přece jen dosti dramaticky vstoupila globální ekonomická krize, která v posledních dvou letech postihla prakticky

celé světové hospodářství. Tato krize sice nezpochybnila úsilí německých politických elit o další liberalizaci světového obchodu zbožím, avšak dále zvýšila jejich senzitivitu, pokud jde o některé důsledky globalizace, kdy se určité ekonomické vztahy a procesy (obecně mezi ně nepatří obchod zbožím a v podstatě ani přímé zahraniční investice, ale různé jiné formy kapitálových toků) stále více vymykají jakékoli možnosti kontroly ze strany vlád či mezinárodních organizací a tím pádem též subjekty, jež za nimi stojí, zpravidla nenesou žádnou formu efektivní zodpovědnosti za důsledky svého jednání. Oficiální dokumenty vlády tak naznačují, že současná německá politická reprezentace by chtěla stát v čele celosvětových snah o zabránění vzniku budoucích globálních krizí, které by byly srovnatelné s tou dnešní.[76]

Při konstituování regulatorního rámce světové ekonomiky, jenž by měl skutečně globální dosah, hraje stále významnější roli tzv. skupina G20 zahrnující devatenáct v současné době nejsilnějších ekonomik světa.[77] Toto fórum pro výměnu názorů a kooperaci při řešení aktuálních problémů světové ekonomiky se konstituovalo na podzim r. 2008 v situaci vyhrocující se světové finanční a ekonomické krize. Od té doby se konalo celkem již pět summitů skupiny G20 (zatím poslední z nich v listopadu 2010 v korejském hlavním městě Soulu). Jejich agenda postupně přešla od „hašení požáru" k hledání dlouhodobých řešení pro světovou ekonomiku v podobě určité formy „globálního vládnutí", jež by vyloučilo vznik podobných krizí v budoucnu. Prioritou německé vlády na tomto fóru je – vedle snahy o dotažení katarského kola mnohostranných jednání o liberalizaci světového obchodu v rámci WTO do konce – budování tzv. nové globální finanční architektury, která by mj. zahrnovala přísnější dohled nad bankami, a to především těmi, jež mají tzv. systémovou relevanci, a dále reformu světových finančních trhů.[78] Žhavým problémem pro Německo je dále mj. otázka kurzové politiky některých světových mocností, především vládou řízené umělé podhodnocování čínské měny zvýhodňující čínské vývozy na úkor jejich konkurentů, včetně Německa.[79]

Všechna výše naznačená opatření jsou vnímána jako podpora konstituování pevného rámce pro další rozvoj světových trhů, jenž má zajistit jejich transparentnost podepřenou jasnými a všeobecně platnými pravidly a stabilitu, která je zase podle německé vlády nejlepším garantem prosperity a z ní plynoucí stability rovněž v oblasti politických vztahů. Takovýto vývoj světových trhů potom vytváří příznivé podmínky rovněž pro německé exportéry

(v německých dokumentech je přitom tradičně zdůrazňována významná role tzv. středostavovských podniků, tedy v naší terminologii malých a středních podniků). Výše uvedená opatření si tedy v žádném případě nekladou za cíl omezení prostoru pro působení tržních sil v celosvětovém měřítku, jak jsou někdy v ČR ze strany médií i některých politiků interpretována. Jejich cílem je naopak posílit tržní charakter světové ekonomiky prostřednictvím upevnění jejího institucionálního rámce, který zajistí spravedlivé a předvídatelné zacházení se všemi subjekty vstupujícími na světové trhy. Podle převládajících názorů německých politických a ekonomických elit tedy existence závazných pravidel nutně nestojí v protikladu ke svobodě.

Nejdůležitější a nejnaléhavější úkoly, před kterými německá ekonomická diplomacie a celý systém podpory VEV v době pozvolného ústupu globální ekonomické krize stojí, definovala velmi pregnantně spolková kancléřka Angela Merkelová v prohlášení nové vlády před Spolkovým sněmem 10. 11. 2009: „Musíme všichni rozumět tomu, že jde o mnohem více než pouze o zvládnutí důsledků krize v naší vlastní ekonomice. Ne, karty budou v celosvětovém měřítku nově rozdány… Proto neexistují žádné zaručené tržní podíly a pozice. Kdo si zajistí přístup k surovinám a energetickým zdrojům? Kdo přitáhne investice z jiných částí světa? Která země se stane přitažlivým místem pro nejchytřejší a nejkreativnější lidi?“[80] Je jasné, že uvedený apel spolkové kancléřky není určen zdaleka pouze jednotlivým odborným složkám systému podpory VEV, ale celé ekonomické sféře a zprostředkovaně vlastně všem občanům. Odráží vědomí spolkové vlády o mimořádné důležitosti schopnosti německého exportu udržet si a pokud možno dále posilovat dosažené pozice na zahraničních trzích. Zároveň ovšem naznačuje, že ekonomická diplomacie přední světové hospodářské mocnosti má vedle podpory exportního průniku na světové trhy také další priority, mezi které v rostoucí míře patří snaha přilákat zahraniční podnikatelské investice, a to především do odvětví, jež bez nich nejsou s to posílit svou konkurenceschopnost na světových trzích, a též do odvětví, jež mají s jejich pomocí potenciál vytvořit větší počet nových pracovních příležitostí. Naléhavou nutností se ovšem stává rovněž promyšlená a systematická politika zaměřená na přilákání dynamické a flexibilní pracovní síly nabízející odbornosti, kterých se v Německu – navzdory stále poměrně vysoké míře nezaměstnanosti – někdy přímo zoufale nedostává. Celkově lze říci, že nezaměstnanost ve vyspělých zemích se ve stále větší míře stává výrazně strukturálně definovaným jevem, neboť

vedle sebe může existovat jak poměrně vysoká nezaměstnanost, tak velmi výrazný nedostatek pracovních sil v některých odvětvích.

Za jednu z konkrétních snah o postupné převádění záměrů uvedených v koaliční smlouvě a výzev obsažených ve výše uvedeném úvodním prohlášení nové vlády před poslanci Spolkového sněmu do praxe je možno považovat tzv. *ofenzivu pro oblast vnějších ekonomických vztahů* (*Außenwirtschaftsoffensive*), kterou představil spolkový ministr hospodářství a technologií Rainer Brüderle v Berlíně 23. 3. 2010.[81] Podle jeho slov představuje „…aktivní a angažovaná politika podpory vnějších ekonomických vztahů… ústřední stavební kámen… politiky pro více růstu, zaměstnanosti a blahobytu".[82] Uvedená iniciativa si celkově klade za cíl zefektivnit a zpřehlednit využívání již existujících instrumentů a dostupných prostředků v této oblasti, neboť s dodatečnými prostředky rozhodně nelze v podmínkách nutné konsolidace německých veřejných rozpočtů počítat. Uvedená ofenziva, jež je prioritně zaměřena na malé a střední podniky, by se měla soustředit především na tyto hlavní směry: zesílená politická podpora německých podniků v zahraničí, zjednodušení právních předpisů a omezení byrokracie, posílení institucionálního rámce světového obchodu, včetně napnutí veškerých sil na úspěšné završení katarského kola mnohostranných jednání o liberalizaci světového obchodu v rámci WTO. Vedle toho tvoří součást iniciativy rovněž řada opatření, jež si kladou za cíl lépe a efektivněji využívat soubor existujících nástrojů podpory exportu a dalších zahraničních ekonomických aktivit. Důležitou součástí uvedené iniciativy je rovněž opětné potvrzení tradiční německé priority zajištění přístupu k surovinovým zdrojům, bez kterých není fungování německé exportně orientované ekonomiky vůbec myslitelné.

Znovu zdůrazněn je v uvedeném dokumentu rovněž zájem Německa na podstatném zintenzivnění přílivu zahraničních investic. Jako určitou zajímavost je možno uvést, že se Německo v této souvislosti hodlá soustředit na podchycení zájmu tzv. suverénních fondů (*Staatsfonds*).[83] Tyto finanční instrumenty, za kterými stojí různé polodemokratické vlády (např. státy Perského zálivu), ale i zcela nedemokratické, ba totalitní vlády (zejména Čína), přitom bývají všeobecně považovány za dosti kontroverzní fenomén, u kterého nelze nikdy vyloučit – vedle orientace na dosahování ekonomického úspěchu – též různé postranní, politicky motivované úmysly.

V květnu 2011 byl v oficiálním měsíčníku ministerstva hospodářství uveřejněn článek vysoké úřednice tohoto resortu Bettiny Stuchttey snažící se

z pozice gestorského ministerstva hodnotit první rok naplňování ofenzivy pro oblast vnějších ekonomických vztahů.[84] V úvodu autorka konstatuje, že v r. 2010 došlo k významnému oživení německého zahraničního obchodu oproti období před vyhlášením uvedené ofenzivy, avšak nepouští se zde do argumentace, která by tento vývoj dávala do přímé souvislosti s naplňováním uvedeného programu.[85]

Autorka dále probírá jednotlivé prioritní osy programu a připomíná nejdůležitější akce, jež se v těchto oblastech od vyhlášení iniciativy s podporou ministerstva uskutečnily. Zmiňuje se např. o zahraniční cestě příslušného státního tajemníka doprovázeného velkou podnikatelskou delegací do Indie a Spojených arabských emirátů v lednu 2011, jež byla zaměřena na praktickou realizaci tzv. exportní iniciativy v oblasti bezpečnostních technologií a služeb.[86] Dále uvádí zjednodušení a zpřehlednění instrumentária podpory exportu, např. zrychlení rozhodování o poskytnutí exportních úvěrů a investičních garancí na základě zjednodušených postupů.[87] Zmíněny jsou zde rovněž některé úspěchy dosažené za aktivní účasti Německa v oblasti mezinárodní obchodní diplomacie, jako byl např. podpis Mezinárodní dohody o ochraně duševního vlastnictví (ACTA).[88] Příznačné naproti tomu je, že se zde vůbec nezmiňuje o oblasti mnohostranných jednání o liberalizaci světového obchodu v rámci WTO, která se stále nedaří dostat ze současného mrtvého bodu.

Závěr

Celkově lze tedy říci, že Německo zůstává i v podmínkách výrazně modifikovaných světovou finanční a ekonomickou krizí věrné liberálním ekonomickým principům. Důrazně proto mj. vystupovalo proti všem protekcionistickým tendencím ve světovém obchodu v podmínkách hospodářské krize a trvale se zasazuje za úspěšné dotažení stávajícího kola mnohostranných rozhovorů o liberalizaci světového obchodu do konce a liberální společnou obchodní politiku prosazuje rovněž v rámci EU. Zároveň ale odmítá vidět světovou ekonomiku pouze jako arénu ničím nespoutaného „divokého" kapitalismu, kde kromě maximalizace zisku za každou cenu neplatí žádné normy a pravidla a kde nefungují žádné instituce. S určitou mírou zjednodušení by tedy bylo možno říci, že se Německo do právě konstituovaného světového

ekonomického řádu snaží prosadit některé prvky ze svého vnitrostátního ekonomického modelu.

Své zájmy v oblasti institucionalizace světové ekonomiky hodlá současná německá pravostředová vláda prosazovat jak prostřednictvím členství v EU, tak nově prostřednictvím skupiny G20, které zahrnuje přední světové ekonomické mocnosti a má tedy předpoklady k tomu, aby prosazovala skutečně globální pravidla a řešení. Uvedené seskupení má ovšem na druhé straně zatím pouze velmi volný charakter a nedisponuje žádnými řídícími orgány. Nelze ho proto srovnávat s EU. Angažovanost Německa v rámci skupiny G20 by však mohla v jistém smyslu naznačovat, že se tato země do určité míry přiklání k bilaterálně strukturované globální diplomacii, jež by plně odpovídala její ekonomické síle a jež by v poněkud menší míře spoléhala na EU a její instituce. Zdůrazňování role EU a německé příslušnosti k ní z úst vrcholných představitelů je však i nadále dosti časté.[89]

Další konstanty německé politiky představují sociálně-tržní hospodářství a exportně orientovaný model německé ekonomiky. O nutnosti aktivní podpory německého vývozu tedy i nadále existuje široká shoda mezi německými politickými a ekonomickými elitami, neboť dosahování přebytků obchodní bilance představuje v podmínkách nepříznivého demografického vývoje v podstatě podmínku udržitelnosti německého sociálně ekonomického modelu. Propracovaný a sofistikovaný německý systém podpory exportu a dalších forem vnějších ekonomických vztahů prochází v současné době určitými dílčími reformami, jež si kladou za cíl jeho zefektivnění, pokud jde o náklady, a zpružnění vzhledem k reálným potřebám exportérů. Za pokus o maximální mobilizaci dostupných zdrojů a kapacit v této oblasti je možno považovat již zmíněnou „ofenzivu" pro oblast VEV prezentovanou spolkovým ministrem hospodářství a technologií v březnu 2010.

Oblast vnější ekonomické politiky je tedy možno – přes všechny dynamické a někdy překotně probíhající změny vnějšího, ale i vnitřního (viz např. nutnost fiskální konsolidace) prostředí – stále považovat za jednu z oblastí, kde současné Německo uplatňuje konzistentní strategii s širokou vnitrostátní politickou podporou ve smyslu základní výzkumné otázky této práce položené v její první kapitole. Nic na tom nemění některé mezní sféry této rozsáhlé oblasti, kde konsenzus rozhodně nepanuje (viz např. dosti nešťastné výroky bývalého spolkového prezidenta Horsta Köhlera o vojenských opera-

cích jako metodě podpory VEV). Ostrý diskurz v těchto okrajových sférách se totiž prakticky nepromítá do tvorby celkových strategií posilování pozice Německa na světových trzích.

V oblasti podpory VEV a managementu příslušných systémů představuje rozhodujícího institucionálního aktéra zcela jednoznačně i nadále Spolkové ministerstvo hospodářství a technologií, které je – a možno říci, že již tradičně (samozřejmě s výjimkou období, kdy tato strana nebyla vůbec ve vládě) – řízeno členem liberální strany FDP, což je možno v jistém smyslu také považovat za výraz věrnosti Německa liberálním principům světového hospodářství.[90] Spolková kancléřka a její úřad si zase ponechávají rozhodující slovo v oblasti vytváření regulatorního rámce světového hospodářství a dalších aktivit na půdě skupiny G20. Shrnutí poznatků z hlediska teorie rolí ukazuje, že Německo naplňuje hlavní a průřezovou roli pomocníka regionálního (EU) a globálního systému (WTO, G20 atd.) (*regional-subsystem collaborator*) a exportéra norem (*norm enterpreneur*), který se snaží na multilaterální úrovni v evropském a světovém hospodářství prosazovat principy liberální tržní ekonomiky. Zároveň se chová jako pomocník (*facilitator*), jenž v rámci systému realizuje vlastní zájmy a formuje i zájmové koalice. Právě v oblasti zahraničního obchodu se Německo velmi často chová jako příklad (*example*), který se soustředí na vlastní výkonnost a zájem a posiluje svoji mezinárodní image a přitažlivost. V některých oblastech hospodářského vývoje vystupovalo Německo v roli regionálního vůdce (*regional leader*) – zejména když se angažovalo v transformaci hospodářství střední a východní Evropy (především v devadesátých letech), ve snahách o regulaci evropského a světového hospodářství a při řešení jeho krizí.

Poznámky

[1] Staack, Michael (2007): „Deutschland als Wirtschaftsmacht“: In: Schmidt, S.–Hellmann, G.–Wolf, R. (eds.): *Handbuch zur deutschen Aussenpolitik,* Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, s. 85–97, zde s. 90.

[2] Podle údajů Spolkového statistického úřadu ve Wiesbadenu je obchodní bilance SRN trvale aktivní počínaje r. 1952. Viz *Gesamtentwicklung des deutschen Aussenhandels ab 1950*. On-line: **www.destatis.de/jetspeed/portal/cms/Sites/destatis/Internet/DE/Content/Statistiken/Aussenhandel/Gesamtentwicklung/Tabellen/Content100/GesamtentwicklungAussenhandel,property=file.pdf**.

[3] Vstup do nejuniverzálnější mezinárodní organizace OSN však byl oběma německým státům (tedy SRN a NDR) umožněn až v r. 1973.
[4] Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland, čl. 23 a čl. 24, s. 8–9. On-line: **www.gesetze-im-internet.de/bundesrecht/gg/gesamt.pdf**.
[5] Viz *Koalitionsvertrag zwischen CDU/CSU und FDP*, 26. 10. 2009, s. 54–55. On-line: **www.liberale.de/files/6768/091024-koalitionsvertrag.pdf**.
[6] Staack (2007): op. cit., s. 85.
[7] *Handbook of statistics 2009*. UNCTAD. On-line: **www.unctad.org/Templates/Page.asp?intItemID=1890&lang=1**.
[8] *Trade profiles* 2008. WTO. On-line: **www.wto.org/english/res_e/booksp_e/anrep_e/trade_profiles08_e.pdf.**
[9] Staack (2007): op. cit., s. 86.
[10] Rode, Reinhard (2007): „Deutsche Aussenwirtschaftspolitik". In: Schmidt, S.–Hellmann, G.–Wolf, R. (eds.): *Handbuch der deutschen Außenpolitik*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, s. 618–638, zde s. 618.
[11] Horn, G.–Truger, A.–Van Treeck, T.–Jung, R. (2010): „Der bisherige Mechanismus kann Krise nicht verhindern". *IMK: Euro-Stabilitätspakt funktioniert nur auf neuer methodischer Grundlage*, 14. 7. 2010. On-line: **www.boeckler.de/320_107800.html**.
[12] *WTO: Deutsches Wirtschaftsmodell ist ein Vorbild. Lamy stellt sich Kritik an Deutschland entgegen*, 30. 10. 2010. On-line: **www.heute.de/ZDFheute/inhalt/1/0,3672,8125665,00.html**.
[13] Rode (2007): op. cit., s. 624.
[14] Staack (2007): op. cit., s. 95.
[15] Rode (2007): op. cit., s. 624.
[16] *Aussenhandel. Rangfolge der Handelspartner in Aussenhandel der Bundesrepublik Deutschland. Statistiches Bundesamt*. On-line: **www.destatis.de/jetspeed/portal/cms/Sites/destatis/Internet/DE/Navigation/Statistiken/Aussenhandel/Handelspartner/Handelspartner.psml**.
[17] Dieter, Heribert (2008): „Deutschland in der Weltwirtschaft des 21. Jahrhunderts". Stiftung Wirtschaft und Politik, *Diskussionspapier FG8 1*, September, s. 24.
[18] *Entwicklungszussammenarbeit: Öffentliche Arbeitszussammenarbeit Deutschlands. Statistisches Bundesamt Deutschland*. On-line: **www.destatis.de/jetspeed/portal/cms/Sites/destatis/Internet/DE/Navigation/Statistiken/FinanzenSteuern/Entwicklungszusammenarbeit/Entwicklungszusammenarbeit.psml**.
[19] *Science and Technology Indicators 2010*. National Science Board (leden 2010), s. 16 a 19. On-line: **www.nsf.gov/statistics/seind10/pdf/overview.pdf**.
[20] Staack (2007): op. cit., s. 96.
[21] Pro vyjádření objemu poskytnuté pomoci rozvojovým zemím používá OECD podíl této pomoci a hrubého národního příjmu. Hrubý národní příjem je odvozen od hrubého domácího produktu odečtením mezd a zisků plynoucích z domácí ekonomiky do zahraničí a přičtením mezd a zisků plynoucích ze zahraničí do domácí ekonomiky.
[22] *Entwicklungszussammenarbeit: Öffentliche Arbeitszusammenarbeit Deutschlands. Statistisches Bundesamt Deutschland*, op. cit.
[23] Horn, G.–Truger, A.–Van Treeck, T.–Jung, R. (2010): op. cit.
[24] Koalitionsvertrag zwischen CDU/CSU und FDP, 26. 10. 2009. On-line: **www.liberale.de/files/6768/091024-koalitionsvertrag.pdf**.
[25] Koalitionsvertrag zwischen CDU/CSU und FDP, 26. 10. 2009, op. cit., s. 52–54.

[26] V německá státoprávní vědě (*Staatslehre*) je podnikatelská samospráva formou členství v hospodářských komorách dokonce považována za jednu z forem veřejné správy (vedle státní správy a komunální samosprávy).
[27] Viz např. Schultes, Norbert (2007): „Deutsche Außenwirtschaftsförderung". In: Jäger, T.–Höse, A. (eds.): *Deutsche Außenpolitik: Sicherheit, Wohlfahrt, Institutionen und Normen*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, s. 333–353, zde s. 338.
[28] Viz Kasper, Sven S. (2009): *Systemtheoretische Analyse des Einflusses der deutschen Wirtschaft auf die deutsche Außenpolitik*. Zürich: LIT, s. 199; Schultes (2007): op. cit., s. 338.
[29] V současné době Německo disponuje velmi rozsáhlou sítí zastupitelských (diplomatických) úřadů rozprostřenou – i když samozřejmě s nerovnoměrnou hustotou – po celém světě. Tato síť (duben 2011) sestává celkem ze 150 velvyslanectví, 55 generálních konzulátů, šesti konzulátů a třinácti stálých zastoupení. Viz on-line: **www.auswaertiges-amt.de/DE/AAmt/Auslandsvertretungen/Uebersicht_node.html**.
[30] Srv. např. Kasper (2009): op. cit., s. 108–112.
[31] Omezení, která si politická sféra klade, pokud jde o státní pomoc exportujícím podnikům, viz Schultes (2007): op. cit., s. 337.
[32] Viz Kasper (2009): op. cit., s. 198.
[33] Viz rozhovor s Berndem Ganterem (2010), Spolkové ministerstvo zahraničních věcí (odbor 403), Berlín, 12. 7. 2010.
[34] Viz Kasper (2009): op. cit., s. 199.
[35] Dále uvedené informace o agentuře GTAI a jejích předchůdcích viz Kasper (2009): op. cit., s. 199; Schultes (2007): op. cit., s. 336; Bundesministerium für Wirtschaft und Technologie (2009): *Außenwirtschaftsförderung*, s. 7. On-line: **www.bmwi.de/BMWi/Navigation/Service/publikationen,did=196220.html**.
[36] BFAI byla založena již v r. 1951, tedy v době postupného vzniku německého ekonomického modelu založeného na exportní výkonnosti, viz Kasper (2009): op. cit., s. 199.
[37] Podle názoru některých pracovníků německých institucí zapojených do systému podpory VEV představuje hlavní odlišení funkcí agentury GTAI a zahraničních obchodních komor zaměření agentury jednoznačně na informační oblast, zatímco AHK se více orientují na konkrétní pomoc konkrétním firmám, viz např. rozhovor s Tobiasem Baumannem (2010), vedoucím oddělením Ruska, jižní a jihovýchodní Evropy, Turecka a Střední Asie DIHK, Berlín, 12. 7. 2010.
[38] Viz Kasper (2009): op. cit, s. 124.
[39] Viz Schultes (2007): op. cit., s. 346.
[40] Viz on-line: **ahk.de/ahk-standorte/**; **ahk.de/ueber-ahk/ahk-in-zahlen/**.
[41] Viz např. Kasper (2009): op. cit., s. 124.
[42] Viz Schultes (2007): op. cit., s. 336.
[43] Tamtéž.
[44] Tamtéž, s. 346.
[45] Viz např. rozhovor s dr. Andreasem Lueg-Arndtem (2010), vedoucím oddělení základních otázek zahraničního obchodu a jeho podpory DIHK, Berlín, 15. 7. 2010.
[46] Viz informační brožura DIHK (2007): *Was wir tun: Leistungsprofil der Industrie- und Handelskammern*, s. 12–13.
[47] Viz Schultes (2007): op. cit., s. 339.
[48] V r. 2007 např. činil 1,8 % celkového německého vývozu. Na historicky nejvyšší úrovni byl tento podíl na počátku osmdesátých let, kdy se pohyboval okolo 9 %. Viz Kasper (2009): op. cit., s. 213.

[49] Tehdejší finanční společnost Hermes Kreditversicherungsbank AG byla touto státní zakázkou pověřena již v r. 1949. Viz Kasper (2009): op. cit., s. 209.
[50] Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland, čl. 115, s. 40. On-line: **www.gesetze-im-internet.de/bundesrecht/gg/gesamt.pdf**.
[51] Zatímco v r. 1950 začínal tento objem na úrovni zhruba odpovídající dnešní hodnotě 300 mil. EUR, v r. 1970 to bylo již 13,7 mld. EUR, když v současné době jeho hodnota činí již zhruba 31 mld. EUR. Viz Kasper (2009): op. cit., s. 213. On-line: **www.bmwi.de/Dateien/BMWi/PDF/foerderdatenbank/aussenwirtschaftsfoerderung,property=pdf,bereich=bmwi,sprache=de,rwb=true.pdf**.
[52] Viz např. informační publikaci Spolkového ministerstva hospodářství a technologií. Bundesministerium für Wirtschaft und Technologie (2009): *Außenwirtschaftsförderung*, s. 9. On-line: **www.bmwi.de/BMWi/Navigation/Service/publikationen,did=196220.html**; **www.bmwi.de/Dateien/BMWi/PDF/foerderdatenbank/aussenwirtschaftsfoerderung,property=pdf,bereich=bmwi,sprache=de,rwb=true.pdf**.
[53] Viz Schultes (2007): op. cit., s. 338–339.
[54] Další informace je možno získat na webové stránce **www.auma.de**. V r. 2005 činil např. počet zahraničních veletrhů, na kterých byla účast německých podniků podpořena spolkovou vládou, zhruba 235. Viz Schultes (2007): op. cit., s. 339.
[55] Tamtéž, s. 340.
[56] Tamtéž.
[57] Tamtéž, s. 341.
[58] Tamtéž, s. 340.
[59] Viz rozhovor s Berndem Ganterem (2010), Spolkové ministerstvo zahraničních věcí, referát 403, Berlín, 12. 7. 2010.
[60] Viz rozhovor s Gunterem Adlerem (2010), vedoucím oddělení UI 13 Spolkového ministerstva dopravy, stavebnictví a rozvoje měst, Berlín, 13. 7. 2010.
[61] Viz Regierungserklärung von Bundeskanzlerin Merkel im Wortlaut, 10. 11. 2009. On-line: **www.bundesregierung.de/Webs/Breg/DE/SeiteEmpfehlen/mailversand.html?handOverParams=docId%3D921742%26uriHash%3D71db9d76eefaf583%26uri%3Dhttp%253A%252F%252Fwww.bundesregierung.de%252FContent%252FDE%252FRegierungserklaerung%252F2009%252F2009-11-10-merkel-neue-Regierung.html**.
[62] Koalitionsvertrag zwischen CDU/CSU und FDP, 26. 10. 2009, s. 55. On-line: **www.liberale.de/files/6768/091024-koalitionsvertrag.pdf**.
[63] Viz Schultes (2007): op. cit., s. 344.
[64] Tamtéž, s. 339–340.
[65] Jde především o Spolkový svaz německého průmyslu (*Bundesverband der Deutschen Industrie*, BDI). O jeho roli viz více Schultes (2007): op. cit., s. 345.
[66] Viz Schultes (2007): op. cit., s. 337.
[67] Viz tamtéž.
[68] Viz Kasper (2009): op. cit., s. 86.
[69] Viz Schultes (2007): cit. op., s. 348–351.
[70] Tamtéž, s. 348.
[71] Koalitionsvertrag zwischen CDU/CSU und FDP, 26. 10. 2009, s. 55. On-line: **www.liberale.de/files/6768/091024-koalitionsvertrag.pdf**.
[72] Tamtéž.
[73] Tamtéž.

[74] Tuto otázku speciálně zmínila rovněž kancléřka Angela Merkelová ve vládním prohlášení. Viz *Regierungserklärung von Bundeskanzlerin Merkel im Wortlaut*, 10. 11. 2009. On-line: **www.bundesregierung.de/Webs/Breg/DE/SeiteEmpfehlen/mailversand.html?handOverParams=docId%3D921742%26uriHash%3D71db9d76eefaf583%26uri%3Dhttp%253A%252F%252Fwww.bundesregierung.de%252FContent%252FDE%252FRegierungserklaerung%252F2009%252F2009-11-10-merkel-neue-Regierung.html**.

[75] Koalitionsvertrag zwischen CDU/CSU und FDP, 26. 10. 2009: op. cit., s. 56.

[76] Konkrétní výčet opatření regulatorní povahy, která by měla významnou měrou přispět k harmonickému vývoji světové ekonomiky – viz s. 183 tohoto textu.

[77] Jedná se o tyto země: USA, Japonsko, SRN, Kanadu, Velkou Británii, Francii, Itálii, Austrálii, Rusko, Čínu, Brazílii, Indii, Indonésii, Argentinu, Mexiko, Saúdskou Arábii, Jižní Koreu, Jižní Afriku, Turecko a EU jako celek (zatím posledního summitu v Soulu se jako pozorovatel účastnilo Španělsko). Státy G20 se podílejí celkem 90 % na světovém HDP. On-line: **www.bundesregierung.de/nn_1030916/Content/DE/StatischeSeiten/Breg/G8G20/G20-uebersicht.html**.

[78] *Ziele der Bundesregierung für den G20-Gipfel in Seoul* (2010). On-line: **www.bundesregierung.de/nn_1030916/Content/DE/StatischeSeiten/Breg/G8G20/G20-ziele-korea.html**.

[79] Německé priority na tomto fóru, jakož i dosažené úspěchy v rámci G20 a přetrvávající nedodělky, shrnula spolková kancléřka Merkelová mj. ve svém projevu na obchodním summitu konaném na okraji summitu skupiny G20 v Soulu. Viz *Rede von Bundeskanzlerin Merkel beim G20-Business-Summit in Seoul*, 11. 11. 2010. On-line: **www.bundesregierung.de/nn_1030916/Content/DE/Rede/2010/11/2011-11-11-bk-g20-businesssummitt.html**.

[80] *Regierungserklärung von Bundeskanzlerin Merkel im Wortlaut*, 10. 11. 2009. On-line: **www.bundesregierung.de/Webs/Breg/DE/SeiteEmpfehlen/mailversand.html?handOverParams=docId%3D921742%26uriHash%3D71db9d76eefaf583%26uri%3Dhttp%253A%252F%252Fwww.bundesregierung.de%252FContent%252FDE%252FRegierungserklaerung%252F2009%252F2009-11-10-merkel-neue-Regierung.html**.

[81] Viz **www.bmwi.de/BMWi/Navigation/Aussenwirtschaft/aussenwirtschaftsoffensive.html**.

[82] Die Außenwirtschaftsoffensive: Chancen nutzen – weltweit. Bundesministeriums für Wirt schaft und Technologie. März 2010, s. 3. On-line: **www.bmwi.de/Dateien/BMWi/PDF/aussenwirtschaftsoffensive-2010,property=pdf,bereich=bmwi,sprache=de,rwb=true.pdf**.

[83] Tamtéž, s. 19.

[84] Stuchttey, Bettina (2011): „Ein Jahr Außenwirtschaftsoffensive – eine Erfolgsbilanz". In: *Schlaglichter der Wirtschaftspolitik*. Monatsbericht, Mai 2011, s. 22–26. On-line: **www.bmwi.de/Dateien/BMWi/PDF/Monatsbericht/schlaglichter-der-wirtschaftspolitik-05-2011,property=pdf,bereich=bmwi,sprache=de,rwb=true.pdf**.

[85] Tamtéž, s. 22.

[86] Tamtéž, s. 23.

[87] Tamtéž, s. 24–25.

[88] Tamtéž, s. 25.

[89] Viz např. *Regierungserklärung von Bundeskanzlerin Merkel zum EU-Gipfel in Brüssel und zum Gipfel der G20-Staaten in Seoul*, 27. 10. 2010. On-line: **www.bundesregierung.de/Content/DE/Regierungserklaerung/2010/2010-10-27-merkel-regerklaerung-eu-g20.html**.

[90] V květnu 2011 sice došlo k personální změně na postu spolkového ministra hospodářství, když Rainera Brüderleho nahradil novopečený předseda koaliční FDP a politik s vietnamskými kořeny Philipp Rösler. Tuto změnu však nelze interpretovat jako podnět a důvod ke změnám politických priorit uve-

deného resortu a vůbec už ne v oblasti podpory VEV. Jedná se spíše o snahu strany s upadajícími voličskými preferencemi umístit svého předsedu na politicky významnější post (dosud zastával funkci ministra zdravotnictví) a tím také mj. výrazněji prezentovat závratnou kariéru jednoho vzorově integrovaného cizince, který by snad mohl sloužit jako určitý hodnotový vzor pro masy dalších přistěhovalců v Německu, což je ovšem plně ve shodě rovněž se zájmy koaličních partnerů FDP.

Energetická bezpečnost v rámci zahraniční politiky SRN – mezi bilateralismem a europeizací

Tomáš Ehler

Tato kapitola se věnuje vnější dimenzi energetické bezpečnosti v rámci daného schématu – analýze konceptů, vládních a nevládních aktérů a formulace a implementace zahraniční politiky v této oblasti. Vzhledem k omezenému rozsahu není možné pojmout analýzu ani jako souhrnnou studii německé zahraniční energetické politiky (*Energieaußenpolitik*), ani politiky zajišťování energetické bezpečnosti v širším slova smyslu, která představuje multidimenzionální a koncepčně neucelené téma.[1]

Energetická bezpečnost bývá vymezována jako disponibilita nebo dostupnost primárních energetických zdrojů (PEZ) a spolehlivé dodávky energie koncovým odběratelům za přijatelné a ekonomicky udržitelné ceny. Ve vnější dimenzi energetické bezpečnosti se jedná především o fungující mezinárodní trh s energetickými surovinami, diverzifikaci zdrojů a přepravních tras (a to především v případě, kdy neexistuje fungující a likvidní mezinárodní trh) a dobré politické vztahy s dodavatelskými a tranzitními zeměmi. V souvislosti s vysokou mírou závislosti SRN na importu fosilních energií (zejm. ropy a zemního plynu) bude kladen hlavní důraz na stranu nabídky, které se týkají zahraničněpolitické aktivity spolkové vlády a ostatních aktérů.[2]

Hlavními výzkumnými otázkami jsou vztah mezi bilaterálním a multilaterálním, kooperativním přístupem při zajišťování dodávek energie v rámci zahraniční politiky, trendy německé politiky v této oblasti a implikace pro Českou republiku a její energetickou bezpečnost. První podkapitola krátce shrnuje hlavní východiska energetické bezpečnosti SRN.

Studie je zaměřena na období 2005–2010, tj. na dobu vládnutí velké koalice CDU/CSU a SPD a následně koalice CDU/CSU a FDP pod vedením

spolkové kancléřky A. Merkelové (CDU). V tomto období se v důsledku sporů mezi Ruskem a tranzitními zeměmi, resp. omezení či přerušení dodávek zemního plynu a ropy do zemí Evropské unie, reaktivně dostala energetická bezpečnost do popředí zájmu jak národních vlád, tak EU. I přesto však byla energetická politika spolkové vlády v tomto období více určována ochranou klimatu.[3]

I v rámci vnější dimenze energetické bezpečnosti lze zkoumat role, které německá politika naplňuje. Jedná se nicméně o zahraničněpolitickou oblast netypickou svou vnitřní strukturou uspořádání, protože v ní hraje primární roli soukromý sektor a nikoli stát. S vědomím této výhrady hledá studie shodu ve výsledném chování SRN s jednotlivými rolemi, definovanými K. Holstim. Jedním z hlavních projevů této sektorální specifiky je závěr, že lze najít v německé politice nejen shody s rolemi regionálního ochránce, spolupracovníka regionální subsystému, facilitátora, mostu či mediátora-integrátora a exportéra norem, ale také nezávislého státu, které jinak v zahraniční politice SRN prakticky nemá místo.

Hlavní východiska energetické bezpečnosti SRN[4]

Spolková republika Německo, největší ekonomika Evropské unie s největší spotřebou energie (spotřeba PEZ v r. 2009: 13 281 PJ; srv. ČR v r. 2008: 1887 PJ), disponuje pouze omezenými fosilními zdroji energie. V případě ropy se jedná o zanedbatelné objemy. Domácí zdroje zemního plynu pokrývají cca 15 % spotřeby, přičemž zásoby nekonvenčního ZP, tzv. břidlicového plynu v SRN zatím nebyly dostatečně prozkoumány. Naopak v případě černého a hnědého uhlí jsou doložené rezervy podstatné.[5] SRN je odkázána na import nosičů energie, jehož míra se v posledních letech pohybuje okolo 70 % spotřeby PEZ.[6] Výhodou, pokud jde o dostupnost energetických zdrojů, je geografická pozice SRN – relativní blízkost hlavních zdrojových oblastí ropy a ZP (Severní moře, Rusko, Blízký východ, kaspická oblast, severní Afrika, Arktida) i vysoká míra propojení energovodů se sousedními zeměmi – včetně tranzitních ropovodů a dálkových plynovodů. Ve vztahu k dodavatelům energie je v neposlední řadě výhodou i ekonomická síla a geopolitický potenciál SRN.

ZÁKLADNÍ CHARAKTERISTIKY

Spotřeba PEZ v Německu v r. 2009 činila 13281 PJ,[7] dlouhodobě mírně klesá, zatímco HDP mírně roste.[8] V r. 2009 byla spotřeba PEZ tvořena ze 78,8 % fosilními zdroji (34,6 % ropa, 22,5 % uhlí a 21,7 % zemní plyn), 11 % jadernou energií a 10,5 % OZE.

Tabulka 1: Spotřeba primárních energetických zdrojů v SRN (v PJ)

Nosič energie	1990	1995	2000	2005	2007	2008	2009
ropa	5 217	5 689	5 499	5 152	4 626	4 877	4 595
černé uhlí	2 306	2 060	2 021	1 843	2 017	1 800	1 474
hnědé uhlí	3 201	1 734	1 550	1 597	1 613	1 554	1 510
zemní plyn	2 293	2 799	2 985	3 236	3 122	3 060	2 887
jaderná energie	1 668	1 682	1 851	1 779	1 533	1 622	1 467
voda/vítr/solární energie	58	83	127	173	231	220	205
zahraniční saldo el. proudu	3	17	11	-29	-69	-81	-50
jiné	160	205	357	718	1 056	1 148	1 193
celkem	**14 905**	**14 269**	**14 402**	**14 469**	**14 128**	**14 200**	**13 281**

Zdroj: BMWi.

Tabulka 2: Podíl jednotlivých zdrojů energie v %

Nosič energie	1990	1995	2000	2005	2007	2008	2009
ropa	35,0	39,9	38,2	36,0	32,7	34,3	34,6
černé uhlí	15,5	14,4	14,0	13,0	14,3	12,7	11,1
hnědé uhlí	21,5	12,2	10,8	11,0	11,4	10,9	11,4
zemní plyn	15,4	19,6	20,7	22,0	22,1	21,5	21,7
jaderná energie	11,2	11,8	12,9	12,0	10,9	11,4	11,0
voda/vítr/solární energie	0,4	0,6	0,9	1,0	1,6	1,6	1,5
zahraniční saldo el. proudu	0,0	0,1	0,1	-0,2	-0,5	-0,6	-0,4
jiné	1,1	1,4	2,5	5,0	7,5	8,1	9,0

Zdroj: BMWi.

Tabulka 3: Čisté importy jednotlivých PEZ (v %)

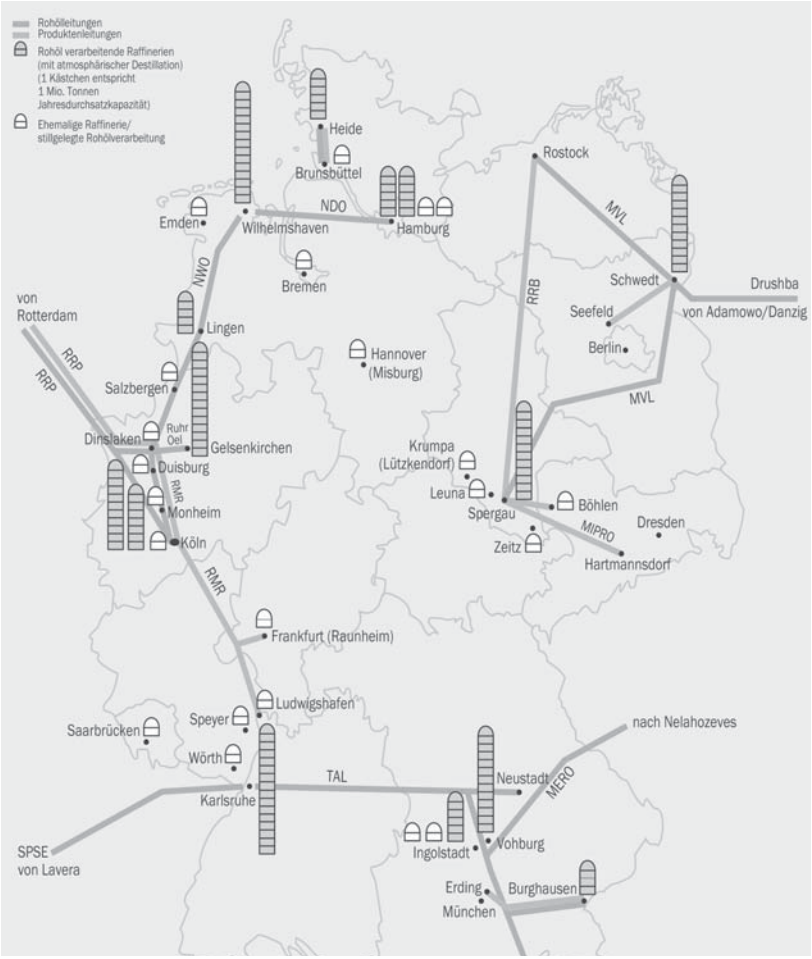
Nosič energie	1990	1995	2000	2005	2006	2007	2008	2009
černé uhlí	7,7	19,9	44,8	59,5	66,7	66,7	71,8	72,3
hnědé uhlí	-1,0	1,4	1,2	-0,9	-1,0	-1,0	-1,4	-1,4
ropa	95,0	95,3	94,8	98,7	98,8	96,2	97,7	97,6
zemní plyn/ přírodní plyny	75,6	79,0	79,1	82,1	83,4	79,1	84,5	86,0
jaderná energie	96,3	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
celkem	**56,8**	**68,5**	**72,0**	**72,2**	**73,3**	**68,8**	**71,9**	**71,3**

Zdroj: BMWi.

Ropa

Spotřeba ropy v SRN dlouhodobě mírně klesá. V r. 2009 se v kontextu hospodářské krize výrazněji snížila o 7 % na 98,075 mil. tun. Podle prognóz Svazu ropného průmyslu (MWV) z r. 2008 klesne do r. 2025 spotřeba ropy na cca 97 mil. tun ročně. SRN je z 97 % odkázána na import této komodity. Domácí těžba ropy dlouhodobě osciluje okolo hodnoty 3 mil. tun ročně a nemá větší potenciál. Import ropy je poměrně diverzifikovaný, SRN (2009) dováží tuto komoditu zejména z Ruska/SNS (34,5 %), Norska (14,1 %), Velké Británie (10,7 %) a Libye (8,5 %). Ropa ze členských zemí OPEC se na importu podílí 19,5 %. Vzhledem k fungujícímu světovému trhu s ropou, vysoké míře diverzifikace dovozních zemí i přepravních cest[9] a v neposlední řadě zákonem stanoveným strategickým zásobám ropy na 90 dní (vyplývající ze členství v IEA a EU) lze označit zásobování ropou v SRN ve střednědobé perspektivě za bezpečné.[10] Diskutované potenciální přerušení dodávek ropy severní větví ropovodu Družba (technické potíže, zahraničněpolitická motivace) neohrozí kriticky dodávky do východoněmeckých rafinerií ve Schwedtu a Leuně, jež mohou být dle studie EK nahrazeny toky ropy z polského terminálu v Gdaňsku a částečně i dodávkami z terminálu v Rostocku.[11] Navíc nedávný vstup ruské ropné společnosti Rosněft na německý ropný trh prostřednictvím akvizice 50 % akcií společnosti Ruhr Öl (říjen 2010), která je mj. spoluprovozovatelem zmíněné rafinerie ve Schwedtu, objektivně sníží riziko přerušení dovozu ruské ropy severní větví ropovodu Družba.[12] Bezpečnost dodávek ropy není v SRN aktuálním tématem. Pozornost spolkové vlády – vedle pri-

Obrázek 1: Rafinerie a potrubí (plynovody a ropovody) v SRN

Zdroj: *MWV. Jahresbericht Mineralöl-Zahlen 2010*, 2011. Mineralöl Wirtschaftsverband e. V. On--line: **www.mwv.de**.

Vysvětlivky: tmavší linka – ropovody; světlejší linka – produktovody; tmavý symbol – ropná rafinérie (s atmosférovou destilací), jeden dílek označuje 1 mil. tun roční výrobní kapacity, bílý symbol – odstavené rafinérie.

oritního cíle ochrany klimatu – se soustředí spíše na ekonomicko-sociální dimenzi, tj. na volatilní a rostoucí ceny ropy v posledních letech, resp. regulatorní rámec globálního trhu s ropou.

Zemní plyn

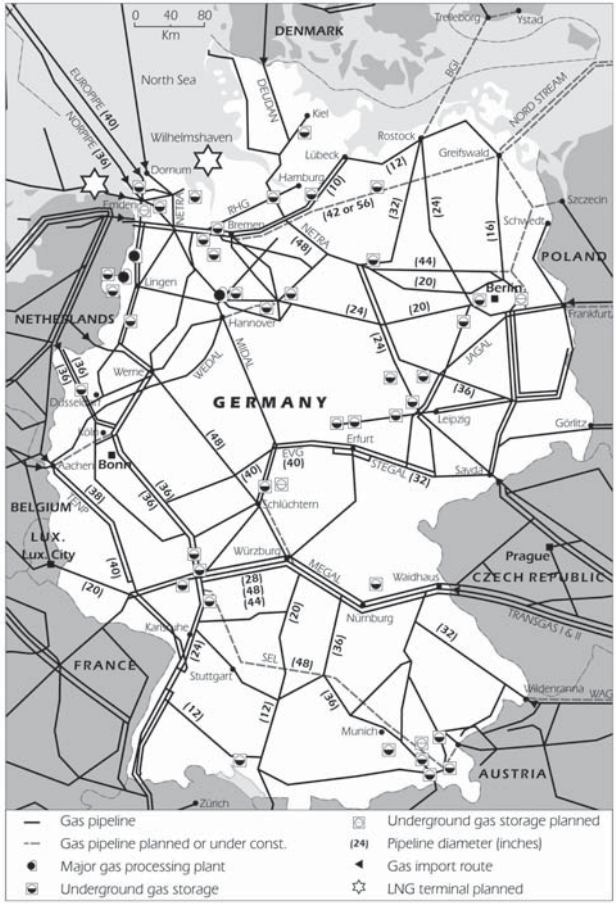
V r. 2009 činila spotřeba zemního plynu (ZP) v SRN 895 mld. kWh (89 bcm).[13] Perspektivně poroste závislost SRN na importu zemního plynu (86 % v r. 2008), zejména pak z Ruska.[14] V porovnání s ostatními zeměmi EU, především ze střední a východní Evropy, disponuje SRN vysokou mírou diverzifikace zdrojů ZP. Dodaný objem plynu (*Erdgasaaufkommen*) pocházel v r. 2009, mimo 13 % domácí produkce, z 32 % z Ruska,[15] z 29 % z Norska,[16] z 20 % z Nizozemska a ze 6 % z Velké Británie, Dánska a dalších zemí. I když v souvislosti s hospodářskou krizí poklesla spotřeba zemního plynu v SRN, počítají energetické koncerny s jejím dlouhodobě konstantním či mírně rostoucím vývojem, spolková vláda spíše s konstantním až klesajícím vývojem spotřeby ZP. Podíl zemního plynu v rámci spotřeby PEZ v SRN pravděpodobně dlouhodobě mírně poroste, odhady se pohybují mezi 24,2 %–2 7 % PEZ.[17]

Přepravní trasy dodávek ZP do SRN jsou poměrně diverzifikované (viz mapa), perspektivně posílí míru diverzifikace plynovod Nord Stream, podstatně méně pak plynovody Nabucco a South Stream, budou-li realizovány.

SRN má třetí největší strategické zásoby ZP na světě. Soukromé společnosti disponují 47 podzemními zásobníky s celkovou kapacitou cca 20,3 bcm, což činí zhruba 1/5 roční spotřeby. Realizována či plánována je stavba dalších 19 zásobníků v celkové kapacitě cca 7,3 bcm.

Import LNG přímo do Německa nemá v současné době z pohledu energetických koncernů význam. Vstup na trh s LNG mají v plánu jak E.ON, tak RWE.[18] Společnost E.ON však prozatím odložila výstavbu LNG terminálu v severoněmeckém Wilhelmshavenu[19] a připojila se k již realizovanému projektu v Rotterdamu.[20] Potenciálně by do budoucna mohl být využíván i plánovaný LNG terminál v polském přístavu Svinoujscie, který bude napojen na propojení plynové soustavy SRN a Polska. RWE rovněž počítá s využíváním terminálů v Nizozemsku a Chrovatsku.[21] Potenciál importu LNG ze třetích zemí (Nigérie, Katar aj.) je ve studii Institut für Energetik und Umwelt a HTWK Leipzig z r. 2007 odhadován na max. 9 % spotřeby ZP v r. 2020 (dle roční spotřeby v r. 2010).[22]

Obrázek 2: Plynová transportní síť

Zdroj: *Energy Policies of IEA Countries. Germany 2007 Review.* IEA, 2007.

Vysvětlivky: Gas pipeline – plynovod; Gas pipeline planned or under const. – plynovod plánovaný nebo ve výstavbě; Major gas processing plant – významný závod na zpracování plynu; Underground gas storage – podzemní zásobník plynu; Underground gas storage planned – plánovaný podzemní zásobník plynu; Pipeline diameter (inches) – průměr plynovou (v palcích); Gas import route – dráha dovozu plynu; LNG terminal planned – plánovaný termínál LNG.
Poznámka: hranice a názvy zde uvedené stejně jako označení použitá na této mapě neznamenají oficiální podporu nebo souhlas IEA.

S ohledem na zajištěné dlouhodobé kontrakty ZP (LTC) s hlavními dodavateli,[23] vysokou míru diverzifikace zdrojů a přepravních cest nehrozí v krátké a střednědobé perspektivě žádná přímá geologická, geopolitická či ekonomickotechnická rizika, která by vážně ohrozila zajištění dodávek zemního plynu pro německý trh. Jeho „odolnost" v tomto ohledu potvrdilo bezproblémové zvládnutí rusko-ukrajinských plynových krizí v uplynulých letech, kdy v r. 2009 došlo k přerušení dodávek z hlavního zdroje, plynovodu Transgas (kritérium N-1).[24] Plynovod Nord Stream by měl výhledově kompenzovat snižování dodávek ZP z Velké Británie, Nizozemska a Dánska v důsledku redukce těžby v těchto zemích a zároveň snížit riziko ohrožení dodávek přes ukrajinský a běloruský tranzit. Plynovody Nord Stream, resp. OPAL by měly zároveň posílit dodávky ZP do Bavorska, kde byla situace při přerušení tranzitu přes Ukrajinu nejvíce kritická. Výstavba nových podzemních zásobníků, popř. pak regasifikačního zařízení ve Wilhelmshavenu či LNG terminálu v polském přístavu Svinoujscie, dále posílí bezpečnost zajištění dodávek ZP. V kontextu nadstandardních vztahů s Ruskem a částečným odstraněním tranzitních zemí (Nord Stream) zpravidla není na politické, ani na odborné úrovni shledávána mírně rostoucí závislost na ruském plynu jako rizikový faktor, který by mohl vážným způsobem ohrozit energetickou bezpečnost SRN.

V souvislosti s hospodářskou krizí, novými zdroji a způsoby přepravy ZP panuje od r. 2009 na trhu se zemním plynem nová situace – převis nabídky ZP a s ním spojený pokles spotových cen na domácím trhu.[25] Zatím není zcela jasné, jaké důsledky to bude mít pro energetickou bezpečnost SRN, zejména institut LTC.[26] Zatímco velcí odběratelé mohli diverzifikovat své dodávky ZP (spotový trh, LNG), němečtí importéři ZP kvůli klauzuli o povinném odběru plynu (*take or pay*) za stanovené ceny (značně převyšující ceny ZP na burze) zaznamenali výrazné finanční ztráty. Gazprom v lednu 2010 přistoupil na částečnou flexibilizaci kontraktů a možnosti odebrat nasmlouvané objemy ZP v následujících letech.[27]

Elektroenergetika

V r. 2010 byla v SRN vyprodukována elektřina v objemu 621 TWh (brutto) a importováno 42 TWh, export činil 59 TWh. Domácí spotřeba elektřiny v r. 2010 činila 604 TWh, tj. o 2 % méně než v r. 2008. V rámci domácí produkce elektřiny bylo v r. 2010 získáno 18,7 % z černého uhlí, 23,7 % z hně-

dého uhlí, 22,6 % z JE, 16,5 % z OZE (3,2 % vodní energie, 5,9 % větrná energie, 4,6 % biomasa, 1,9 % fotovoltaika) a 13,6 % ze zemního plynu.[28]

Tabulka 4: Zahraniční obchod s elektřinou – SRN za rok 2011*)

	Import		Export		Saldo
	mil. KWh	roč. změna	mil. KWh	roč. změna	
Francie	20 313,0	+34,3	139,0	- 82,5	+20 174,0
ČR	9 408,0	+0,1	1 886,0	+234,4	+ 7 522,0
Rakousko	5 356,0	-20,7	15 923,0	+8,3	-10 567,0
Dánsko	5 055,0	+86,6	2 910,0	-55,0	+2 145,0
Nizozemsko	3 219,0	+4,8	9 589,0	+7,2	-6 370,0
Švýcarsko	2 762,0	+7,0	14 000,0	-3,8	-11 238,0
Švédsko	2 047,0	+103,3	628,0	-73,3	+1 419,0
Lucembursko	1 154,0	-15,2	5 818,0	-5,5	-4 664,0
Polsko	433,0	+159,3	5 138,0	-3,7	-4 705,0
Celkově	**49 747,0**	**+18,0**	**56 031,0**	**-6,4**	**-6 284,0**

*) Předběžné výsledky.
Zdroj: *Bundesverband der Energie- und Wasserwirtschaft e.V.*, únor 2012.

Perspektivy v elektroenergetickém sektoru SRN nejsou dobré, na vině je energetická politika spolkové vlády a příliš časté změny regulatorního rámce. Týká se to zejména využívání jaderné energetiky. Na novelizaci atomového zákona ve smyslu prodloužení provozu jaderných elektráren (2010) vyhlásila v polovině března 2011 spolková vláda v reakci na katastrofu v japonské jaderné elektrárně Fukušima tříměsíční moratorium a zároveň nařídila podle čl. 19 atomového zákona dočasné odpojení sedmi nejstarších jaderných elektráren, které byly postaveny před r. 1980, a poruchové jaderné elektrárny Krümmel. V červnu 2011 rozhodla spolková vláda o uzavření těchto osmi jaderných elektráren a urychlení zavírání zbývajících devíti jaderných elektráren. Poslední reaktor bude odpojen ze sítě do konce r. 2022. Novelu atomového zákona v tomto smyslu následně schválil Německý spolkový sněm (30. 6. 2011) a Spolková rada (8. 7. 2011). Revize urychleného *Atomausstiegu*, či dokonce stavba nových jaderných elektráren, je s ohledem na vnitropolitickou diskusi a stanovisko veřejnosti v SRN velmi nepravděpodobná.

Nejistota v elektroenergetickém sektoru panuje také kvůli dynamickému, nicméně neúměrně nákladnému rozvoji OZE a nedostatečnému zvyšování kapacity přenosových sítí.[29] V souvislosti s rozvojem OZE zůstává otevřenou otázkou stabilní zajištění elektřiny v základním zatížení.[30] Spolková vláda také počítá s tím, že se Německo stane v dlouhodobé perspektivě z vývozce elektřiny jejím čistým dovozcem. V r. 2050 by tak podle prognóz z léta 2010 mohl čistý import elektřiny tvořit 12–31 % celkové spotřeby (67–143 TWh).[31] V souvislosti s urychleným *Atomasstiegem* lze počítat s prohloubením závislosti SRN, dříve vývozce elektřiny a důležitého pilíře stability evropských přenosových sítí, na dovozech elektřiny, a to přinejmenším v krátkodobé a střednědobé perspektivě. Tento trend představuje pro SRN zvyšování rizika, pro ČR mj. i potenciální exportní příležitost. Spolková vláda zároveň vytyčila cíl snížení spotřeby elektřiny o 25 % do r. 2050 (viz níže Energetická koncepce spolkové vlády).

Míra ohrožení energetické bezpečnosti SRN

Studie „Bezpečnost dodávek energie – indikátory pro měření zranitelnosti a rizika“, kterou zpracovala společnost EEFA (*Energy Environment Forecast Analysis*) pro německý výbor World Energy Council, se snaží definovat měřitelný index energetické bezpečnosti, který vychází vedle rizika přerušení dodávek PEZ také z rizik spojených s infrastrukturou a zranitelností dodávek koncové energie. Jedná se však o nominální hodnoty pro komparativní analýzu, nikoliv o hodnoty reálné, na základě kterých by šla plasticky interpretovat zranitelnost dodávek energie. Závěry studie pro SRN je třeba vnímat i v rámci současné politické diskuse o složení tzv. energetického mixu (revize *Atomausstiegu*, subvencování OZE, využívání fosilních paliv atd.). Podle autorů se riziko zajištění PEZ zvýšilo od r. 1990 o 155 % na 0,025, index ohrožení bezpečnosti dodávek koncové energie vzrostl od r. 1990 o 18 % na celkových 0,40. Autoři studie doporučují spolkové vládě prodloužit dobu provozu jaderných elektráren na 60 let,[32] pokračovat ve využívání černého uhlí, kterého má SRN značné zásoby, a dále podporovat OZE. Naopak zvyšování redukce emisí oxidu uhličitého samo o sobě nezvyšuje energetickou bezpečnost, naopak vede k větší zranitelnosti (zejména kvůli využívání ZP pro výrobu elektřiny a zvýšení její ceny). Za účelem zvýšení energetické bezpečnosti je podle autorů třeba přijmout co nejširší souhrn opatření.[33] Vypo-

vídací hodnota závěrů studie je nicméně omezená vzhledem k tomu, že byly publikovány v květnu 2010 – tj. před katastrofou v jaderné elektrárné Fukušima, resp. revizí energetické politiky spolkové vlády v létě 2011.

Koncepce zajišťování energetické bezpečnosti v rámci zahraniční politiky

Energetická bezpečnost nebyla do rusko-ukrajinské plynové krize na přelomu let 2004–2005 v politické a s výjimkami v odborné diskusi v SRN aktivně diskutovaným tématem.[34] Geopolitické a mezinárodně-ekonomické aspekty dodávek energie nepředstavovaly pro SRN reálné riziko. V reakci na zmíněnou plynovou krizi a rusko-ukrajinské a rusko-běloruské spory o dodávky a tranzit ropy a zemního plynu, na rostoucí globální konkurenci o omezené energetické zdroje a také na rostoucí ceny energetických komodit se v SRN rozvinula diskuse o energetické bezpečnosti. Hlavním předmětem diskuse bylo a je hledání efektivních odpovědí na národní a nadnárodní úrovni na uvedené výzvy. Výstupem se staly specifické a souhrnné koncepční dokumenty. Koncepce týkající se energetické politiky a zajišťování energetické bezpečnosti vznikají zpravidla za součinnosti spolkové vlády s energetickými společnostmi, odborné instituty pak spíše poskytují expertizu na zadaná témata.

Mezi hlavní koncepční dokumenty spolkové vlády k energetické bezpečnosti z období 2005–2010 patří: Bílá kniha o bezpečnosti Německa a budoucnosti Bundeswehru (2006), závěry tzv. energetických summitů v letech 2006–2007, Elementy surovinové strategie spolkové vlády (březen 2007), Zpráva spolkové vlády ke strategiím na trhu s ropou a zemním plynem (listopad 2008), Monitorovací zpráva k bezpečnosti dodávek zemního plynu (červenec 2009; vypracováno na základě novelizace EnGW, čl. 51, podle kterého bude nově předkládána tato zpráva jednou za dva roky) a Energetická koncepce spolkové vlády (září 2010).

Vzhledem k poměrně širokému konsenzu CDU/CSU, SPD a FDP, pokud jde o zahraničněpolitickou dimenzi zajišťování energetické bezpečnosti, je charakteristickým rysem kontinuita politiky spolkové vlády. Shoda panuje v centrálních otázkách, jako je tržní energetický model s centrální úlo-

hou soukromých společností při zajišťování energetické bezpečnosti, kde stát hraje podpůrnou roli a primárně se zaměřuje na vytvoření fungujícího trhu s rovnoprávnými podmínkami. Hlavní politické strany se shodují i v postavení Ruska jako strategického partnera a hlavního, spolehlivého dodavatele energetických surovin. Zároveň je však třeba diverzifikovat zdroje, dodavatelské země a přepravní trasy a rozvíjet energetická partnerství. CDU/CSU, SPD a FDP sdílí i blízkou pozici ve vztahu k EU – SRN podporuje fungující energetický trh a spoluutváří společnou zahraniční energetickou politiku. Zajišťování energetické bezpečnosti nicméně spadá do národních kompetencí (trojstupňový model zodpovědnosti: 1) soukromé společnosti; 2) členské země a až 3) EU. Hlavními nástroji za tímto účelem jsou 1) vlastní preventivní opatření členských zemí; 2) energetický mix členských zemí; a 3) doplňující solidární komponenta pro členské země, které se ocitnou v nouzi. SRN, jakožto největší přispěvovatel a čistý plátce v rámci EU, je zpravidla zdrženlivá vůči společnému financování infrastrukturních projektů. Solidaritu zpravidla podmiňuje vlastním úsilím – její právní zakotvení pak logicky povinnými minimálními standardy.

V rámci širších koncepčních dokumentů k energetické politice či zahraniční politice není tématu energetické bezpečnosti věnována větší, nadstandardní pozornost. Souvisí to mj. s omezenými možnosti vlivu spolkové vlády a jejím přesvědčením o poměrně malých rizicích vnějšího ohrožení energetické bezpečnosti. Diskuse v rámci energetické politiky se v SRN věnuje primárně výrobě elektřiny a ekologickým aspektům, tj. budoucnosti jaderné energie a spalování uhlí, rozvoji a podpoře OZE, resp. snižování emisí skleníkových plynů a zvyšování energetické účinnosti. V rámci zahraničněpolitických koncepcí jsou energetická bezpečnost a energetická zahraniční politika již zmiňovány samostatně, tj. nikoliv pouze v rámci vztahů s jednotlivými zeměmi.

Hlavní závěry „Zprávy spolkové vlády ke strategiím na trhu s ropou a zemním plynem“ z r. 2008 dokládají, že vedle geopolitických aspektů hraje při zajišťování energetické bezpečnosti v SRN důležitou roli zejména vnitřní dimenze energetické politiky. Na straně poptávky má spolková vláda větší možnost vlivu. Hlavní důraz je kladen na zvyšování energetických úspor a využívání alternativních zdrojů energie, a to jak v kontextu ochranu klimatu, tak v kontextu snižování závislosti na dovozu fosilních zdrojů energie.

Spolková vláda konstatuje, že: „i přes existující rizika nebylo doposud zabezpečení dodávek energie v SRN ohroženo. Energetická bezpečnost SRN není v krátko- a střednědobé perspektivě ohrožena.“[35]

Primární důraz spolkové vlády na vnitřní dimenzi energetické politiky, tj. na stranu poptávky, v souvislosti se snižováním rizik ohrožení energetické bezpečnosti potvrzují i závěry zahraničněpolitického poradce spolkové kancléřky Ch. Heusgena, který ve svém článku z r. 2008 vyzdvihuje zvýšování energetické účinnosti – jak v SRN, tak v ostatních, zejména rozvíjejících se a rozvojových zemích; větší míru využívání OZE; diverzifikaci a multilateralizaci.[36]

Omezený prostor je energetické bezpečnosti věnován v nové Energetické koncepci spolkové vlády, která byla schválena spolkovým kabinetem v září 2010.[37] Její hlavní úlohou nicméně bylo vytvořit „pozitivní rámec“ pro prodloužení provozu jaderných elektráren. Proto se koncepce soustředí zejména na ochranu klimatu a s ním spojená opatření za účelem snižování emisí skleníkových plynů a zvyšování energetické účinnosti.[38] V krátké kapitole věnující se vnějším vztahům se v úvodu konstatuje, že transformaci na moderní, bezpečné dodávky energie s nízkými emisemi oxidu uhličitého lze realizovat pouze společně v evropském a mezinárodním kontextu. Německé společnosti mohou profitovat i z větší účinnosti a technologického náskoku, nicméně se jasně ukazují limity např. v energeticky intenzivních sektorech. Je třeba postupně přijmout mezinárodní dohodu o ochraně klimatu a vytvořit efektivní systém emisních povolenek. Spolková vláda bude usilovat o přijetí globální, právně závazné smlouvy o ochraně klimatu, včetně ETS. Zároveň bude mít na paměti i ekonomické, bezpečnostněpolitické a rozvojové politiky týkající se dopadů změn klimatu. Diverzifikace nosičů energie, dodavatelských a tranzitních zemí patří k centrálním elementům zahraniční energetické politiky, stejně tak jako podpora nových infrastrukturních projektů. Důležitým cílem je i spolehlivý právní rámec mezinárodních energetických vztahů. Spolková vláda bude v mezinárodním kontextu rozvíjet bilaterální a regionální spolupráci za účelem dosažení cílů koncepce a zároveň klást důraz na rovnováhu cílů energetické politiky, aby nedocházelo k diskriminaci hospodářství SRN v globálním měřítku. Podle koncepce se na úrovni EU bude SRN zasazovat zejména o rozvoj přepravní infrastruktury a přenosových sítí. Spolková vláda považuje fungující vnitřní trh EU za důležitý faktor pro zajištění

dodávek energie a bude důsledně prosazovat implementaci tzv. třetího liberalizačního balíčku. ETS představuje prioritní instrument na ochranu klimatu a SRN se bude zasazovat o rozšiřování ETS na třetí země. S cílem vytvoření likvidního trhu s elektřinou bude SRN spolupracovat v rámci Pentalatelárního fóra (Benelux, Německo, Francie) a se svými východními sousedy. Společně s energetickými koncerny iniciuje spolková vláda jednání s alpskými zeměmi a Norskem s cílem navázat dlouhodobou spolupráci při zajišťování dodávek energie (přečerpávací vodní elektrárny). Spolková vláda bude společně s ostatními členskými zeměmi, EK a státy Unie pro Středomoří usilovat o rozvoj solární energetiky ve středomořském regionu, zejména v rámci projektu Desertec. Spolková vláda povede aktivní politiku s cílem zajištění dostupnosti důležitých energetických a nerostných surovin. V rámci iniciativy „Energie a nerostné suroviny" povede společně s německým průmyslem dialog s dodavatelskými zeměmi, jehož součástí bude i výměna technologií z oblasti energetické efektivity a OZE. Nástrojem k dosažení stanovených cílů jsou i bilaterální a regionální energetická a surovinová partnerství. Spolková vláda bude pokračovat v politické podpoře („flankýrování") německých společností v rámci velkých infrastrukturních projektů, které přispějí k diverzifikaci (např. Nord Stream, Nabucco, LNG, Desertec, Nordsee Super Grid).[39]

Institucionální analýza

Za zajištění dodávek nerostných surovin/energie jsou v SRN podle sekundární legislativy zodpovědné energetické společnosti, zatímco podle spolkové vlády má stát „zajišťovat politický, právní a institucionální rámec pro mezinárodně konkurenceschopné zabezpečení dodávek surovin".[40] S ohledem na vlastnickou strukturu energetického sektoru, který je v SRN plně liberalizován (výroba/dovoz – distribuce – prodej), má stát relativně omezené možnosti vlivu. Hlavními aktéry při zajišťování energetické bezpečnosti jsou jednotlivé energetické společnosti. V zahraničněpolitické dimenzi energetické bezpečnosti však vzhledem k prohlubujícímu se trendu (re)nacionalizace energetického sektoru, resp. těžby nerostných surovin, hraje spolková vláda nezanedbatelnou roli.

STÁTNÍ/POLITIČTÍ AKTÉŘI

Spolková vláda

S ohledem na roli soukromého sektoru spolková vláda v zásadě nevede proaktivní politiku, např. ve vztahu k výstavbě nové infrastruktury či uzavírání konkrétních kontraktů. Její aktivity mají spíše podpůrný charakter (podpora zastupitelských úřadů, konzultace, poradenství, uzavírání politických partnerství a dohod, politická podpora atp.). Nicméně v případě přímého ohrožení německých zájmů, např. projektu Nord Stream, intervenuje, a to i na nejvyšší úrovni.[41]

V rámci spolkové vlády patří energetická politika a tudíž i energetická bezpečnost primárně do gesce BMWi. To je navíc zodpovědné i za koordinaci evropské politiky v sektorálních agendách CRP I, kam spadá i energetika. Na formulaci a implementaci zahraničněpolitické dimenze se podílí rovněž AA. V zásadních otázkách má však rozhodující slovo Úřad spolkové kancléřky, na základě tzv. *Richtlinienkompetenz* (čl. 65 Základního zákona). Všechny tři resorty udržují aktivní styk se zástupci energetických společností a zájmových organizací. Vzhledem k velkým administrativním kapacitám je BMWi se zvl. Sekcí pro energetiku, čítající 19 odborů, v tomto ohledu nejaktivnější a disponuje největší expertizou. Jeho stanovisko však také objektivně více zohledňuje zájmy energetických koncernů, zatímco AA se primárně zabývá zahraničněpolitickými souvislostmi energetické bezpečnosti. V rámci AA je za mezinárodní energetickou politiku, současně s otázkami změn klimatu, zodpovědný odbor 410 (Mezinárodní energetická politika), částečně pak oddělení v rámci odboru 412, které má na starosti mírové využívání jaderné energie a jaderné nešíření. Na vyšší úrovni je za energetickou bezpečnost v rámci AA zodpovědný rovněž zvláštní zmocněnec pro mezinárodní energetickou a klimatickou politiku a udržitelný rozvoj. Role AA má nicméně přidanou hodnotu díky síti zastupitelských úřadů po celém světě, i když část diplomatů ekonomických úseků obsazují pracovníci z BMWi. V rámci Úřadu spolkové kancléřky se energetické politice včetně energetické bezpečnosti věnuje odbor 422 (Energetická politika; telekomunikační a poštovní politika; regulace trhu), který spadá do skupiny 52 v ekonomické sekci.

V minulosti opakovaně probíhala v SRN diskuse o vytvoření zvláštního spolkového ministerstva pro energetiku (naposledy před volbami do Spolkového sněmu v r. 2009), jehož hlavním cílem však mělo být odstranění rozporů

mezi BMWi a BMU ve vnitřní dimenzi energetické politiky.[42] I v r. 2009 však převážily taktický přístup a nedostatek vůle akceptovat „oslabení" BMWi o agendu energetické politiky, resp. její koncentraci v rámci jednoho resortu. Z těchto důvodů nebyla zatím uskutečněna tato důležitá reforma, která by zvýšila koherenci energetické politiky spolkové vlády. Pro zahraniční dimenzi energetické bezpečnosti by nicméně tento krok neměl větší implikace. Role AA i Úřadu spolkové kancléřky by zůstaly zachovány ve víceméně původním rozsahu.

Nezanedbatelnou roli hraje i osobní zájem a aktivní/reaktivní přístup samotných členů spolkového kabinetu. Například bývalý spolkový kancléř G. Schröder se aktivně zasazoval o rozvoj energetických vztahů s Ruskem a prosadil projekt Nord Stream krátce před volbami do Spolkového sněmu v r. 2005. Jeho nástupkyně A. Merkelová je v této agendě opatrnější (a to jak formálně, tak věcně), obecně zastává méně aktivní roli státu. Přímo intervenuje až v případě ohrožení německých zájmů.[43] Téma vnější energetické bezpečnosti aktivně sledoval a zároveň se na něm vnitropoliticky profiloval i spolkový ministr zahraničních věcí F.-W. Steinmeier (prohloubení vztahů s Ruskem, idea „energetické OBSE"). Zatím vše nasvědčuje tomu, že jeho nástupce G. Westerwelle nejeví o agendu energetické bezpečnosti takový zájem.

Německý spolkový sněm

V oblasti zahraniční politiky zastává Německý spolkový sněm vedlejší, spíše kontrolní funkci. S ohledem na svoji podpůrnou roli ve vnější dimenzi energetické bezpečnosti neuzavírá zpravidla spolková vláda mezinárodní smlouvy, jež by musely být ratifikovány Spolkovým sněmem. Jeho role je tedy minimální. Výjimku tvoří agenda EU, v rámci které byly po vstupu *Lisabonské smlouvy* v platnost posíleny kontrolní funkce Německého spolkového sněmu, a také udělování státních garancí pro zahraniční investice, které vyžadují od určité výše souhlas prosté většiny poslanců.

Spolkové země

Na základě německé ústavy (*Grundgesetz*) spolurozhodují o legislativě v oblasti energetiky vedle spolku i spolkové země (čl. 74, odst. 11 GG), s výjimkou využívání jaderné energie pro mírové účely (čl. 73, odst. 14 GG).[44] Udržování vztahů s cizími státy spadá do výlučných kompetencí spolku (čl. 32

GG). Role spolkových zemí, nad rámec kontroly zahraniční a unijní politiky spolkové vlády v oblastech, které se dotýkají kompetencí spolkových zemí (viz výše), je v oblasti energetické bezpečnosti v rámci zahraniční politiky sekundární. Může se jednat např. o politickou podporu energetickým společnostem z dané spolkové země či přeshraniční aktivity zemských vlád v případě výstavby energetické infrastruktury mezi SRN a sousední zemí.

Politické strany

Všechny politické strany jsou principiálně jednotné ohledně třech základních cílů energetické politiky (tzv. magický energetický trojúhelník): 1) bezpečnost dodávek; 2) cenová dostupnost; 3) udržitelnost (ochrana klimatu). Nicméně CDU a FDP kladou větší důraz na cenovou dostupnost, Zelení naopak na environmentální udržitelnost. V případě krizí, které by mohly ohrozit energetickou bezpečnost, panuje na politické scéně SRN shoda ohledně důležitosti cíle č. 1. Největším problémem, a to zejména na úrovni politických stran, je tedy nevyváženost cílů energetické politiky.

Vnější dimenze energetické bezpečnosti se stala v SRN progresivním tématem, na kterém se profilovaly všechny politické strany, zejména pak po plynové krizi v lednu 2009. Charakteristickými, negativními rysy politizace tématu jsou mj. zaměňování cílů energetické politiky, prolínání ideových priorit do agendy energetické bezpečnosti a snaha odlišit se od ostatních stran spojená s nerealistickou formou i obsahem. Obecné principy, na kterých se všechny politické subjekty shodnou, představují diverzifikace zdrojů a přepravních tras a politická podpora německým energetickým společnostem. Nad rámec toho můžeme na základě volebních programů a dalších pozičních dokumentů ve zjednodušené formě vyvodit následující deklarované priority jednotlivých stran, pokud jde o zahraničněpolitické výzvy energetické bezpečnosti:

CDU/CSU, a to zejména skupina tzv. atlantistů, zaujímá více kritický postoj k závislosti na dodávkách ruského plynu a ropy, a mj. proto podporuje projekt Nabucco a silnější roli EU ve vztahu k externím dodavatelům a tranzitním zemím. Za důležitý nástroj k zajištění energetické bezpečnosti považuje CDU/CSU fungující vnitřní trh EU.

SPD klade explicitní důraz na centrální roli Ruska při zajišťování energetické bezpečnosti SRN, mj. v rámci konceptu „vzájemné závislosti“. SPD

spojuje energetickou bezpečnost s bojem proti klimatickým změnám („dvě strany jedné mince“). Silné a konkurenceschopné evropské energetické společnosti obstojí z pohledu SPD lépe v mezinárodní konkurenci. Zároveň však SPD podporuje posilovní zahraniční energetické politiky EU a její role v systému „kooperativní energetické bezpečnosti“. SPD explicitně odmítá roli NATO v energetické bezpečnosti.

FDP považuje hospodářskou soutěž na fungujícím trhu za nejúčinnější mechanismus pro zajištění dodávek energie. Je třeba prohloubit spolupráci v rámci EU za účelem vypracovávání strategií, identifikace projektů a stanovení standardů v oblasti energetiky. Ve vztahu ke třetím zemím musí EU prosazovat především princip reciprocity a volný obchod. FDP explicitně podporuje projekt Nabucco a výstavbu terminálů LNG.

Strana Zelených/B90 klade silný důraz na vedlejší cíle, zejména environmentální („pryč od fosilních energií“), sociální a lidskoprávní aspekty, které jsou z jejího pohledu nadřazeny energetické bezpečnosti.[45] V rámci multilaterální spolupráce má být primárně posílena OSN. Zelení odmítají roli NATO v oblasti energetické bezpečnosti a kritizují IEA za to, že nezahrnuje rozvojové a rozvíjející se země. Potenciál IEF by měl být více využit. Zároveň Zelení podporují posílení hospodářské soutěže na světových energetických trzích.

Die Linke klade rovněž silný důraz na vedlejší cíle – zejména sociální, lidskoprávní a environmentální –, které jsou nadřazeny energetické bezpečnosti, a posílení role OSN. Die Linke požaduje převedení energetické přenosové infrastruktury do vlastnictví státu.

Další státní aktéři

V souvislosti s liberalizací energetického trhu v EU zřídila spolková vláda v r. 1998 zvláštní regulační úřad – Spolkovou agenturu pro elektřinu, plyn, telekomunikace, poštu a železnice (*Bundesnetzagentur*). V oblasti elektřiny a plynu patří k cílům *Bundesnetzagentur* liberalizace, deregulace a další rozvoj trhu. Její vnější činnost je zaměřena zejména na spolupráci s energetickými regulačními úřady ostatních členských zemí EU, ovlivňuje však i toky elektřiny a ZP mezi SRN a sousedními zeměmi. S ohledem na energetickou bezpečnost je důležitý i Spolkový ústav pro geologické vědy a suroviny (BGR), který je vědeckou institucí spolkové vlády v gesci BMWi. BGR poskytuje odbornou expertizu týkající se mj. energetických surovin v SRN i v zahraničí.

NESTÁTNÍ AKTÉŘI

Energetické společnosti

Při zajišťování energetické bezpečnosti SRN hrají hlavní roli německé energetické koncerny a nadnárodní firmy, které působí na území SRN. Přístup německých energetických koncernů je primárně ekonomický. Rozhodující je cena, resp. marže a vlastní zisk. Politika, či chceme-li cíle energetické politiky – bezpečnost dodávek, cenová dostupnost a environmentální udržitelnost, jsou sekundární. V tomto kontextu jsou formulována stanoviska jednotlivých koncernů i k otázkám zahraniční energetické politiky, např. snahám o diverzifikaci či vztahům s Ruskem.

Koncerny nicméně sledují i cílený politický lobbying za účelem získání nadstandardního postavení v zemích, které disponují zásobami ropy a ZP. V řadě případů se jedná o kontroverzní postoje německých koncernů, které jsou často blízké či zcela totožné se stanovisky dodavatelských zemí, zejména Ruska.[46] Do jisté míry je však třeba rozlišovat přístupy energetických koncernů, jež jsou v rámci energetických vztahů s Ruskem aktivní (např. E.ON a BASF/Wintershall), a těch, které nikoliv, resp. jež mají s ruskými dodávkami konkrétní problémy. V posledních dvou zmiňovaných případech zpravidla platí, že jejich pohled na vztahy s Ruskem je kritičtější/asertivnější, téměř výhradně však na neformální/neveřejné úrovni. Svůj přístup k bilaterálnímu nebo multilaterálnímu zajišťování energetické bezpečnosti formulují energetické společnosti na základě vlastního zájmu. V obchodních vztazích s Ruskem a jinými dodavateli ropy a ZP preferují bilaterální relaci bez zásahů nadnárodních institucí. Pokud jde o zajištění fungujícího trhu a vymahatelnosti práva nebo politickou podporu podnikatelských aktivit, vítají jak bilaterální, tak multilaterální (EU) rámec.

Vztah německých energetických koncernů k politice shrnul názorně bývalý předseda představenstva E.ON Ruhrgas B. Reutersberg ve své přednášce v Aspen Institute v Berlíně 20. 4. 2010. Stát by měl stanovit právní rámec s přiměřenými podmínkami pro investice do infrastruktury (tedy zejména dostatečně vysoký výnos z investice) a dát garance splnitelnosti podmínek LTC. V politice hospodářské soutěže by měly být velikosti koncernů poměřovány na základě potřeb JVT. Vláda má podporovat silné společnosti, které zajistí import energetických surovin. V energetické zahraniční politice se má stát soustředit na politickou podporu zajišťování dodávek zemního plynu a udr-

žovat stabilní vztahy s producenty a tranzitními zeměmi. V oblasti krizového managementu má stát podporovat protikrizové nástroje soukromých společností a vytvořit rámec pro krizový management na úrovni EU. Spolupráci se spolkovou vládou, zejména s BMWi a AA, v oblasti zahraniční energetické politiky hodnotí E.ON Ruhrgas jako „těsnou a velmi dobrou". EU by měla podle Reutersberga podporovat především fungující trh, akceschopnost soukromých společností, trojstupňový model krizového managementu (firmy–členské státy–EU) a rozvoj regionální spolupráce, odstraňování zbytečné byrokracie a centralizace. „EU by měla respektovat ekonomický aspekt investic do infrastruktury za účelem posílení energetické bezpečnosti." V oblasti vnějších vztahů se má Evropská komise soustředit na „prosazování rovných podmínek diplomatickými prostředky". V tomto ohledu je vhodnější, když např. vůči Rusku a Ukrajině vyjednává EU, nikoliv sama spolková vláda. Kartelové nákupy ZP a jejich následnou aukci v rámci EU (viz např. CDC) společnost E.ON jednoznačně odmítá.[47]

K německým společnostem v oblasti zemního plynu, které jsou aktivní v zahraničí, patří hlavní importéři ZP E.ON Ruhrgas, Wintershall (BASF), Wingas, VNG a RWE. Specifické postavení má společnost Gazprom Germania, 100% dceřiná společnost ruské AS Gazprom, která je aktivní v oblastech explorace, těžby a obchodu se ZP v Evropě (včetně ČR: společnost Vemex) a ve Střední Asii (Uzbekistán). V ropném průmyslu neexistuje žádná relevantní německá společnost, liberalizovaný trh s ropou a ropnými produkty je v rukou zahraničních společností (zejm. Shell Deutschland Oil, Deutsche BP a Total). V SRN působí i vlivné zájmové organizace, jedná se o *Mineralölwirtschaftsverband* (MWV, ropa) a *Bundesverband der Energie- und Wasserwirtschaft* (BDEW, zemní plyn, elektřina a vodní hospodářství), které vedle aktivního lobbyingu na národní úrovni sledují i zahraničněpolitické aktivity.[48] Mezi spolkovou vládou a energetickými koncerny a zájmovými organizacemi v oblasti energetiky existují úzké osobní a strukturální vazby. Zatímco bývalý kancléř G. Schröder si udržoval a veřejně prezentoval přátelské vztahy se zástupci průmyslu, např. s CEO RWE J. Grossmannem, spolková kancléřka A. Merkelová si od nich záměrně udržuje určitý odstup. V případě BDEW pak současná předsedkyně představenstva H. Millerová (CDU) přestoupila na tuto funkci z pozice státní ministryně v rámci Úřadu spolkové kancléřky.

Další aktéři

Výzkumné a odborné instituce v omezené míře přispívají k formulaci stanoviska spolkové vlády, a to zejména prostřednictvím vlastních analýz či zpracováváním studií. Pokud jde o vnější dimenzi energetické bezpečnosti, neexistují v odborné komunitě vyhraněné názorové proudy, které by kladly důraz na bilaterální nebo multilaterální přístup k zajišťování energetické bezpečnosti. Rozdílné názory panují spíše ohledně role státu a nadnárodních organizací v energetice či míře závislosti na ruských energetických zdrojích.

Energetická bezpečnost v rámci zahraniční politiky SRN

Z koncepční a institucionální analýzy je zřejmé, že německá politika energetické bezpečnosti do jisté míry naráží na inkonzistenci cílů (a jejich naplňování) na straně jedné u spolkové vlády a na straně druhé u energetických společností. Role a zájmy energetických společností jsou nicméně důležitým aspektem pro obsahovou analýzu politiky energetické bezpečnosti spolkové vlády.

Energetická bezpečnost Německa je, jak je uvedeno, zajišťována nejen státní politikou, ale především aktivitou soukromých hospodářských subjektů. Protože se pokoušíme kromě empirické analýzy i o vnější interpretaci chování SRN, nahlížíme nicméně na Německo – stejně jako to musí činit ve svých analýzách zahraniční partneři SRN – jako na koherentního politického aktéra. S touto výhradou je možné v německé politice hledat charakteristické rysy chování, připisované jednotlivým rolím, jež pro tuto analýzu považujeme za relevantní. Specifika sektoru se pak projevuje v tom, že zde multilaterální a normativní rámec hraje často jen pomocnou úlohu.

RUSKO

Vztahy SRN a Ruska v oblasti energetiky mají zvláštní význam v rámci celé bilaterální relace a nezanedbatelné implikace pro energetické a politické vztahy Ruska/Německa s ostatními zeměmi. Základ energetických vztahů tvoří těžba ropy a zemního plynu v Rusku a jejich export do Německa. Mezi další oblasti energetické spolupráce patří např. zvyšování energetické efekti-

vity a využívání obnovitelných zdrojů energie, jejichž rozvoj v Rusku skýtá značný potenciál pro německé investice. Pro vysokou úroveň energetických vztahů mezi Ruskem a SRN jsou určující především:

Geografický aspekt: SRN představuje pro Rusko, resp. jeho zásoby ropy a plynu v západosibiřské oblasti, „přirozené" odbytiště. Z opačného pohledu platí, že vedle zásob ropy a zemního plynu v Severním moři a omezených domácích zdrojů těchto surovin představují ruské rezervy pro SRN hlavní a dobře dostupná ložiska fosilních paliv.

Historický aspekt a kontext vzájemných politicko-bezpečnostních vztahů: Vývoj světových událostí a bilaterální relace po druhé světové válce (rozdělení Německa, *Ostpolitik*, proces znovusjednocení Německa, rozpad SSSR a vznik Ruské federace) měly významný vliv na rozvoj energetických vztahů mezi Ruskem a SRN. Pomyslný milník představují zejména smlouvy o výstavbě přepravní infrastruktury a dodávkách zemního plynu mezi Ruhrgas AG a SSSR (první z řady smluv uzavřena v r. 1970). Nezanedbatelného významu je rovněž psychologická rovina vztahů, resp. blízkost mezi oběma zeměmi/národy. Viz neustále opakované ruské memento: „Němci nejvíce a nejlépe rozumí Rusům, a tak to zůstane i nadále."

Ekonomický aspekt: Z geopolitického a hospodářského hlediska jsou Rusko i SRN obecně řazeny mezi světové mocnosti. Struktura ekonomiky (energetická náročnost), velikost trhu a kupní síla Německa jsou rovněž důležitými faktory determinující vysokou úroveň vzájemných energetických vztahů.

Pro rusko-německé vztahy v oblasti energetiky je charakteristická *makroekonomická a institucionální asymetrie energetických vztahů*. Transfer nosičů energie mezi Ruskem a SRN je výhradně jednosměrný. V roce 2008 exportovalo Rusko do Německa ropu a zemní plyn v hodnotě 26,7 mld. EUR, celkem činil ruský export do SRN 33,126 mld. EUR. Z institucionálního pohledu představuje druhou asymetrii charakter, resp. vlastnická struktura subjektů utvářejících energetické vztahy. Zatímco energetický sektor SRN je decentralizovaný a liberalizovaný,[49] ruský energetický sektor je charakteristický vysokou míru monopolizace a oligopolizace. Těžba, distribuce a zejména export ropy a zemního plynu jsou fakticky a v některých případech i *de iure* (např. export zemního plynu) kontrolovány a řízeny státem.

Míra závislosti SRN na energetických nosičích z Ruska (podíl dovozu z Ruska/spotřeba PEZ) činila v r. 2009 cca 21,7 % (ropa 11,6 %, zemní plyn

5,9 %, černé uhlí 2,2 % a uran 2 %).[50] V diskusi o energetické závislosti na RU hraje primární roli zemní plyn, u kterého, na rozdíl od ropy, v případě SRN je složitější zajistit dodávky z jiných zdrojů.[51] Závislost SRN na dodávkách plynu z Ruska v posledních letech mírně rostla (z 33 % v r. 1990 na 37 % v r. 2008 a 32 % v r. 2009). V širším kontextu je výše popsaná asymetrie, resp. relativní závislost SRN na nosičích energie z Ruska prezentována spíše jako vzájemná závislost, *interdependence*. Rusko je na druhou stranu závislé na příjmech z exportu energetických surovin do SRN a německých investicích a know-how (nejen) v energetickém sektoru. Na rozdíl od vztahů Ruska se zeměmi střední a východní Evropy, včetně ČR, však není energetická interdependence Ruska a SRN tolik asymetrická, mj. proto je energetická politika Ruska ve vztahu k SRN méně determinovaná geopolitickým přístupem.[52]

Mezi SRN a Ruskem existuje vysoká míra vzájemné provázanosti energetických sektorů: V rámci EU-27 je to právě SRN, jejíž energetický sektor je nejvíce provázaný s tím ruským. V sektoru explorace a těžby fosilních nosičů energie (*upstream*) v Rusku se jedná zejména o aktivity německých koncernů, minoritní podíly ve společnostech těžících zemní plyn: E.ON (Južno Ruskoje) a Wintershall (Južno Ruskoje a Urengoj /Achimgaz/), které byly realizovány v letech 2008–2009. V březnu 2011 navíc společnost Wintershall podepsala s Gazpromem memoranda o rozvoji těžby v dalších dvou lokalitách Urengoj a také o přistoupení Wintershallu k vysoce politizovanému projektu South Stream. Tuto nabídku předtím odmítly koncerny RWE a E.ON. Zatímco RWE je součástí konkurenčního projektu Nabucco, odmítavá odpověď E.ON souvisela nejspíš s finančními potížemi. Ty také vedly k rozhodnutí společnosti E.ON o prodeji majetkového podílu v ruském plynárenském monopolu Gazprom (3,5 %). Do r. 2010 byl E.ON jedinou západní společností, která držela výraznější objem akcií ruského plynárenského monopolu (6,4 %, resp. 3,5 %), což bylo mj. symbolickým výrazem rusko-německých vztahů. V rámci privatizace ruského elektroenergetického sektoru získala společnost E.ON v r. 2008 majoritní podíl v OGK-4. V oblasti přepravy ropy a zemního plynu je SRN propojena s Ruskem severní větví ropovodu Družba (kapacita cca 22 mil. tun ropy ročně do východoněmeckých rafinerií ve Schwedtu a Leuně), v oblasti zemního plynu se jedná o plynovody Transgas, Jamal (kapacita 30 bcm ročně) a realizovaný projekt Nord Stream (předpokládaná dostavba v r. 2013, kapacita 55 bcm ročně). V sektoru zpra-

cování/distribuce a prodeje zemního plynu a ropy (*downstream*) se jedná zejména o aktivity ruských společností v SRN, kde usilují o zajištění vertikální struktury, zejména získání přístupu ke koncovému odběrateli. V sektoru zemního plynu je aktivní společnost Gazprom (Gazprom Germania) s četnými dceřinými společnostmi a menšinovými podíly v německých firmách (VNG) a především joint-venture Wingas.[53] V říjnu 2010 odkoupila ruská ropná společnost Rosněft od venezuelské společnosti PdVSA 50% podíl ve spol. Ruhr Öl a prostřednictvím toho ovládla cca 11 % ropného trhu SRN. Zbývajících 50 % Ruhr Öl a vedení společnosti je v rukou Deutsche BP. Ruhr Öl vlastní 100% podíl ve dvou rafinériích v Gelsenkirchenu (kapacita celkem 13 mil. tun p. a.), 37% v rafinerii PCK ve Schwedtu (10,5 mil. tun p. a.), 25% v rafinerii Bayernoil v Ingolstadtu (12 mil. tun p. a.), 24% v největší německé rafinérii Miro v Karlsruhe (14,9 mil. tun p. a.) a 100% v chemické továrně v Münchmünsteru. Rosněft bude moci zmíněné rafinerie zásobovat prostřednictvím ropovodu Družba, resp. ropnými terminály v Severním (Wilhelmshaven) a Adriatickém moři (Trieste a ropovod TAL). Vstup Rosněfti na ropný trh SRN zvýšil garance dodávek ropy ropovodem Družba, o jehož spolehlivosti se v poslední době diskutovalo, mj. v souvislosti s rozvojem ruských ropných terminálů na Baltském moři.

Hlavní němečtí dovozci ruského plynu uzavřeli dlouhodobé kontrakty na dodávky zemního plynu přímo s Gazpromem (výhledově až do let 2035/2042), východoněmecké rafinerie byly v minulosti nuceni nakupovat ropu netransparentním způsobem přes zprostředkovatele (čtvrtletní kontrakty), přičemž od r. 2007 se potýkaly s podobnými problémy jako ČR v r. 2008 (nedodávání plné výše smluveného objemu ropy).

Potenciálním objektem bilaterální energetické relace SRN a Ruska se mohou stát i aktiva německých společností v energetických sektorech zemí střední a východní Evropy. Například v souvislosti s úsilím německých firem o získání přímého podílu na těžbě nosičů energie v Rusku (např. formou tzv. *asset swap*) nebo v rámci prodeje aktiv kvůli finanční konsolidaci zadlužených německých koncernů.

BILATERÁLNÍ NEBO MULTILATERÁLNÍ PŘÍSTUP VŮČI RUSKU?

Dodávky ropy a zejména zemního plynu v současné době již nejsou ve většině případů čistě bilaterální záležitostí dvou zemí či energetických společností, ale předmětem týkajícím se producentských, tranzitních a spotře-

bitelských zemí a jejich vzájemných vztahů. Při hodnocení bilaterálního a multilaterálního přístupu SRN k energetickým vztahům s Ruskem je třeba zohlednit především nadstandardní postavení německých energetických koncernů v Rusku a existenci dlouhodobých kontraktů na dodávky ruského plynu do SRN. V rámci mezinárodních organizací, jejichž členem je SRN a které se zabývají otázkami energetické politiky/bezpečnosti, je z našeho pohledu nejdůležitější EU (vedle dalších formátů jako např. G8/G20 a IEF). I pro oblast energetiky bezpochyby platí, že „neexistuje relevantní společná politika EU vůči Rusku bez Německa". Navíc společná vnější energetická politika EU fakticky neexistuje, resp. teprve postupně vzniká. Hodnocení německé politiky není v tomto ohledu jednoznačné – na rozdíl od silného důrazu na vzájemné bilaterální energetické vztahy mezi SRN a Ruskem za kancléře G. Schrödera můžeme pozorovat jistý větší důraz na multilateralismus za vlády kancléřky Merkelové, především pak po rusko-gruzínském konfliktu a plynových krizích v letech 2005/2006 a 2009 (tj. spíše reaktivně). To však v žádném případě neznamená devalvaci bilaterální relace s Ruskem, což např. potvrzuje kontinuální důsledná, i když opatrnější a vůči partnerům v EU transparentnější politická podpora projektu Nord Stream. Důležitým aspektem je rovněž konzistentní důraz SRN na to, aby energetická politika EU neantagonizovala Rusko, a to i v případě snah o diverzifikaci zdrojů, které jsou však přirozeně v přímém rozporu s ruským přístupem. Tento vůči Rusku *a priori* inkluzivní přístup v energetice vychází nejen z tradičního důrazu německé zahraniční politiky na spolupráci, dialog a transparentnost, ale rovněž z bilaterálního a multilaterálního kontextu vzájemných vztahů: 1) SRN je přesvědčena, že v rámci nadstandardní relace má jistý vliv na Rusko, a mj. proto usiluje o dobré vztahy (zde hraje energetika zvl. roli); 2) SRN je přesvědčena o tom, že Rusko potřebujeme pro řešení mezinárodních a globálních problémů (boj proti klimatickým změnám, bezpečnost aj.), a proto je třeba vůči němu usilovat o transparentnost a inkluzivitu.

V souvislosti s velmi rozdílnými zájmy ve vztahu k Rusku a mírou závislosti na ruském plynu a ropě u zemí EU-27 však nelze konstatovat, že by SRN brzdila společnou politiku EU vůči Rusku. Nicméně zároveň ani není jejím iniciátorem či „motorem", což by bylo s ohledem na význam SRN v tomto ohledu žádoucí. Výstižně shrnuje vztah bilaterální rusko-německé relace a společné politiky EU vůči Rusku studie Centra pro transformaci Bundeswehru: „Důležitější se stává také zahraniční energetická poli-

tika vůči Rusku vyrovnávající evropské a národní zájmy. Moskvě by však mělo být umožněno sledovat rozdílnou politiku také vůči členským zemím EU, v případě že by hrozila alternativa zhoršení bilaterální relace se SRN. Zároveň však tento kurz nesmí vést k tomu, aby Rusko víc, než je třeba, rozdělovalo Evropu v důležitých otázkách energetické bezpečnosti. Současná strategie podpory propojení /*Verflechtung*/ na úrovni firem/podniků se zdá být i nadále perspektivní, měla by však být zasazena do širšího evropského kontextu."[54]

Německo je naopak zdrženlivější v otázce role NATO v oblasti energetické bezpečnosti, což bývá většinou odborníků dáváno mj. do kontextu vztahů s Ruskem. Proto také negoval bývalý spolkový ministr zahraničních věcí F.-W. Steinmeier v r. 2007 polský návrh na vytvoření „NATO v oblasti energetické bezpečnosti" myšlenkou na vytvoření „KBSE pro energetickou bezpečnost" („systém kooperativní energetické bezpečnosti"). Ta by na rozdíl od polského konceptu zahrnovala i Rusko jako plnohodnotného partnera.[55]

Specifickou oblastí rusko-německých vztahů v oblasti energetiky je aktivní úsilí SRN o zvýšení energetické účinnosti v Rusku. Hlavní motivací, vedle získání investičních příležitostí pro technologicky vyspělý sektor v SRN, je i nepřímé zvýšení energetické bezpečnosti. V důsledku energetických úspor v Rusku, jejichž potenciál je enormní,[56] může být tranzitními cestami do SRN, resp. EU exportováno větší množství ropy a zemního plynu. Tato politika SRN vůči Rusku byla institucionalizována v rámci tzv. Partnerství pro modernizaci (2009), resp. vytvoření Rusko-německé energetické agentury (Rudea, 2009).

Německá politika v oblasti energetické bezpečnosti ve vztahu k Rusku sleduje více rolí – částečně ji lze interpretovat jako roli mostu (*bridge*) či mediátora-integrátora (*mediator-integrator*), a to zejména v kontextu vztahů mezi EU a Ruskem. Primární je však role nezávislého státu, který sleduje *a priori* bilaterálně své ekonomické zájmy. V tomto případě se jedná o zajištění bezpečných dodávek energetických zdrojů, ale i exportní a investiční příležitosti pro německé firmy. S těmi také souvisí podpora OZE a zvyšování energetické účinnosti v Rusku, která je názorným příkladem role exportéra norem (*norm enterpreneur*) a popř. zastánce rozvoje (*developer*).

DIVERZIFIKACE

V kontextu postupného snižování objemu těžby ropy a zemního plynu v zemích EU a rostoucí energetické závislosti na Rusku (zpravidla implicitně zmiňované) usiluje spolková vláda o diverzifikaci zdrojů a přepravních cest, zejména pak zemního plynu. Důležitým impulzem byly rusko-ukrajinské plynové krize v letech 2005–2009 a zejména pak v lednu 2009, které vedly k reaktivnímu doplnění doposud spíše zdrženlivé politiky spolkové vlády o aktivní přístup. Zároveň je ve větší míře zohledňována (geo)politická dimenze energetické bezpečnosti, aniž by však byl zpochybněn základní princip primární zodpovědnosti soukromých společností za dodávky energií.

Jižní koridor/Nabucco: I přesto, že SRN není, přinejmenším geograficky, „přirozenou součástí" Jižního koridoru, podporuje spolková vláda stavbu plynovodu Nabucco. Od počátečního, spíše ambivalentního přístupu zaujal kabinet A. Merkelové aktivnější podporu projektu v průběhu r. 2008, kdy se ke konsorciu připojila jako 6. člen energetická společnost RWE. Důležitým impulzem byla i opakovaně zmiňovaná lednová plynová krize v r. 2009, která přímo zasáhla i SRN. Nabucco podporuje spolková vláda jak na bilaterální úrovni (přímá politická podpora ve vztahu k dodavatelským i tranzitním zemím, připravovaná dohoda o spolupráci v energetice s Ázerbájdžánem), tak v rámci EU. Podpora SRN projektu Nabucco má však limity vycházející z principů její energetické, zahraniční a unijní politiky. SRN je skeptická vůči financování Nabucca ze společného rozpočtu (projekt nakonec obdržel dotaci 200 mil. EUR v rámci unijního Programu na hospodářskou obnovu v r. 2009).[57] Nabucco rovněž nesmí být vnímáno jako protiruský projekt. Právě ruské výhrady mohly být mj. příčinou neúčasti spolkové kancléřky A. Merkelové na summitu k Jižnímu koridoru za CZ PRES v květnu 2009. Spolková vláda v těchto souvislostech nevnímá projekty Nabucco a South Stream jako konkurenční, nýbrž ve verbální rovině podporuje „všechny nové infrastrukturní projekty, které přivedou dodatečné objemy ZP do EU". Nicméně South Stream zatím není ze strany SRN proaktivně podporován.

Přínos Nabucca však není v SRN přeceňován, se svojí roční kapacitou 31 bcm by měl krýt cca 5 % spotřeby ZP v EU. Navíc do SRN by z obchodního bodu v Baumgartenu mohlo být přes území ČR nebo Rakouska dodáváno pouze zanedbatelné množství ZP z tohoto zdroje. Naopak význam koncernu RWE a potažmo SRN pro realizaci projektu, o které by mělo být definitivně rozhodnuto v r. 2011, je všeobecně shledáván jako významný.

Obrázek 3: Plánované trasy plynovodů Nord Stream, Nabucco a South Stream

Zdroj: **www.energy.eu**.

Proto byl také v r. 2009 zaměstnán bývalý spolkový ministr zahraničních věcí J. Fischer jako konzultant konsorcia Nabucco, zatímco G. Schröder působí v managementu konsorcia Nord Stream. Proto ale také Rusko, které vnímá Nabucco jako konkurenci, resp. ohrožení svého monopolu exportu ZP z regionu Kaspického moře a Střední Asie do EU, usilovalo o zapojení německých společností do projektu podmořského plynovodu South Stream. Nabídka společnosti RWE podílet se na South Streamu (léto 2010) je v těchto souvislostech interpretována jak snaha odvrátit zájem essenského koncernu od pro-

jektu Nabucco. Reakce RWE na návrh Gazpromu byla zdrženlivá. Podobný postoj zaujala i společnost E.ON. Příčinou skeptického hodnocení South Streamu je bezpochyby i ekonomická stránka projektu, jehož realizace má být až čtyřnásobně dražší než konkurenční plynovod Nabucco.[58] Naopak plynárenská společnost Wintershall podepsala v březnu r. 2011 s Gazpromem dohodu o přistoupení k projektu South Stream (viz výše).

LNG

Spolková vláda podporuje rozvoj LNG v SRN (perspektivně Wilhelmshaven i investice německých koncernů do jiných evropských terminálů /Rotterdam, Krk/). V rámci koaliční smlouvy i energetické koncepce je to jedna z prioritních, explicitně zmiňovaných oblastí v rámci energetické zahraniční politiky. Například v r. 2008 uzavřela spolková vláda s nigerijskou vládou energetické partnerství, v rámci kterého se budou německé společnosti podílet na modernizaci elektroenergetického sektoru a zároveň budou mít přímý přístup k nigerijskému ZP (7. největší rezervy na světě), který by měl být od r. 2014 exportován do SRN.[59] Spolková vláda podporuje i aktivity energetických koncernů v Kataru, severní a subsaharské Africe.[60]

Desertec, Nordsee-Offshore-Initiative (elektřina)

Aktivní podpora projektů diverzifikace dodávek elektrické energie (a zároveň rozvoje OZE) patří k dalším prioritám současné spolkové vlády. Podpora projektu Desertec,[61] který inicioval německý soukromý sektor pod vedením společnosti Munich Re a který má za cíl produkci solární energie v zemích severní Afriky a její přepravu do EU, je explicitně uvedena v koaliční smlouvě. V březnu 2010 iniciovalo BMWi založení pracovní skupiny (*task-force*), která se má pod vedením VŘ pro energetiku D. Daukeho zabývat možnostmi konkrétní podpory projektu ze strany spolkové vlády (podpora exportu, financování projektů v cílových zemích, politická podpora aj.). Dalším infrastrukturním projektem, který má posílit energetickou bezpečnost v oblasti elektřiny, je mezivládní iniciativa Nordsee-Offshore-Initiative (NOI), kterou na okraji zasedání Rady pro energetiku v prosinci 2009 podepsali ministři SRN, Francie, zemí Beneluxu, Dánska, Irska, Velké Británie a Švédska.[62] Iniciativa navazuje mj. na projekty tzv. Pentalaterálního energetického fóra (země Beneluxu, SRN a Francie; vznik v r. 2007). Hlavní cíle iniciativy zahrnují: identifikaci národních cílů/aktivit rozvoje offshore OZE,

nedostatky současných a budoucích přenosových sítí a další otázky spojené s rozvojem offshore sítí v Severním moři.

Aktivní politická podpora projektů Desertec a NOI je energetickým sektorem SRN, stejně tak jako dalšími zájmovými organizacemi (zejména environmentální lobby), vítána. Řada odborníků je však k takto ambiciózním, nákladným a dlouhodobým projektům z mnoha důvodů skeptická (financování, technologie, připravenost cílových zemí ke spolupráci, bezpečnostní rizika). Přístup spolkové vlády je navíc charakteristický dvěma aspekty: zčásti se jedná o vnitropoliticky motivované jednání v kontextu (ideologické) popularity OZE, navíc spolková vláda nemá v úmyslu přímo vynakládat na tyto projekty veřejné finance (mimo exportních garancí, resp. omezeného financování projektů v cílových zemích).

SPOLEČNÁ ZAHRANIČNÍ ENERGETICKÁ POLITIKA A UTVÁŘENÍ JEDNOTNÉHO ENERGETICKÉHO TRHU V RÁMCI EU

Role SRN v rámci utváření energetické politiky EU, včetně společné zahraniční energetické politiky,[63] je s ohledem na její geopolitickou a ekonomickou sílu zásadní. Zatímco v oblasti ochrany životního prostředí a boje proti změnám klimatu zaujala SRN vůdčí roli a do značné míry je její stanovisko pod vlivem ideologického přístupu (ekonomický aspekt je často druhořadý), v rámci zajišťování energetické bezpečnosti na úrovni EU – tj. zejména pokud jde o utváření společné zahraniční energetické politiky a jednotného energetického trhu – je přístup SRN spíše pragmatický a primárně sleduje vlastní národní zájmy. Hlavní determinanty německého přístupu představují:

- Trojstupňový model zajišťování energetické bezpečnosti (soukromý sektor–spolková vláda–EU).
- Nadstandardní bilaterální vztahy s Ruskem na politické úrovni i na úrovni energetických koncernů.
- Rozdílná míra diverzifikace zdrojů a přepravních cest, resp. závislosti na Rusku na rozdíl od hlavních proponentů společného postupu při zajišťování energetické bezpečnosti (jde zejména o státy střední a východní Evropy).
- Zdrženlivost ke společnému financování (z pozice čistého plátce v EU).

Spolková vláda se staví spíše zdrženlivě k posilování role Evropské komise v oblasti energetické bezpečnosti.[64] Například v případě otázky vlastnického oddělení přenosových sítí v rámci tzv. třetího liberalizačního balíčku vytvořila společně s dalšími členskými zeměmi koalici proti návrhům EK (ISO) a zároveň blokovala prosazení původní a přísnější podoby tzv. *Gazprom Clause*, která stanovovala pro zahraniční investory reciproční podmínky pro nabytí a provozování energetické infrastruktury v zemích jejich původu. V druhém případě bývá stanovisko spolkové vlády dáváno do souvislosti s dlouhodobými, exkluzivními kontrakty na dodávky zemního plynu z Ruska a aktivitami společnosti Gazprom v SRN.[65] Pokud jde o společné financování infrastrukturních projektů, postavila se SRN proti financování energetických projektů v rámci Evropského programu obnovy, který si nicméně nakonec J. M. Barroso v r. 2009 prosadil. Podobně pokud jde o solidaritu v rámci krizového managementu, klade SRN důraz na roli soukromých společností, resp. na vlastní zodpovědnost a případně i na nutnost stanovení minimálních standardů. V oblasti vnějších vztahů je pro spolkovou vládu akceptovatelná podpůrná role EU, resp. EK, která se soustředí zejména na strategický dialog a partnerství s dodavatelskými a tranzitními zeměmi, aniž by však přímo intervenovala do záležitostí soukromých subjektů. Například návrh EK na zřízení tzv. Caspian Development Corporation, platformu pro společný nákup zemního plynu, vnímá SRN skepticky. S ohledem na zvláštní vztahy s Ruskem klade rovněž v rámci EU důraz na vůči Rusku nekonfliktní a inkluzivní přístup, nikoliv však nekriticky. Spolková vláda tak např. kriticky hodnotila Společnou mezinárodní konferenci EU a Ukrajiny k modernizaci ukrajinského plynového tranzitního systému (23. 3. 2009, Brusel) za to, že do ní nebyla aktivně zapojena ruská strana.[66]

Význam unijní dimenze energetické politiky z pohledu spolkové vlády dokládá postup spolkové kancléřky A. Merkelové, která prosadila německý požadavek na obsazení postu komisaře pro energetiku v rámci druhého kabinetu J. M. Barossa i přesto, že se nejedná o nejvlivnější resort v EK.

V rámci EU se politika Německa blíží spíše roli spolupracovníka regionálního subsystému (*regional-subsystem collaborator*), resp. pomocníka (*facilitator*) než regionálního vůdce (*regional leader*), jež by odpovídala jeho politickému a ekonomickému potenciálu. I když se Německo snaží přenést svůj model zajišťování energetické bezpečnosti na úroveň EU, role exportéra norem (*norm enterpreneur*) je pro Německo charakteristická, a niko-

liv neúspěšná, v případě podpory OZE a ochrany životního prostředí. SRN spoluutváří pomalu vznikající vnější energetickou politiku EU a podílí se na kolektivních rozhodnutích a jejich implementaci. V některých případech se spokojuje s více méně doprovodnou účastí na multilaterálním úsilí a provádí typickou sektorální politiku, založenou na realizaci národních zájmů a formování účelových koalic. Důležitým aspektem spolupráce na úrovni EU, který s důsledností reflektuje politika Německa, je však skutečnost, že energetická bezpečnost a zahraniční politika spadají do pravomocí členských zemí, nikoliv sdílených či výlučných pravomocí EK.

OSTATNÍ ZAHRANIČNĚPOLITICKÉ AKTIVITY SRN V OBLASTI ENERGETICKÉ BEZPEČNOSTI

Pokud jde o energetickou bezpečnost, je SRN aktivní i v dalších oblastech na bilaterální a multilaterální/regionální úrovni.

Region střední Evropy: Energetiku, resp. energetickou bezpečnost považuje SRN za důležité téma pro spolupráci se zeměmi středoevropského regionu. Význam „regionalizace" energetické bezpečnosti je vyzdvihován i v rámci EU, mj. v kontextu neexistujícího jednotného trhu s elektřinou a zemním plynem, resp. jeho fragmentace na více či méně fungující oblasti. Spolková vláda jako v jiných politických oblastech nicméně preferuje bilaterální vztahy před širším regionálním přístupem.

S různou mírou formalizace a intenzity, jež souvisejí primárně s geopolitickým významem a důležitostí pro energetickou bezpečnost SRN partnerských zemí, byla taková spolupráce iniciována v posledních dvou letech zejména v kontextu rusko-ukrajinských plynových sporů. Dodávky zemního plynu i ropy z Ruska zatím proudí do SRN přes Polsko, ČR, Slovensko i Maďarsko. Specifickou roli hrají i zájmy německých energetických koncernů, které jsou od devadesátých let v zemích regionu aktivní, v některých sektorech, jako např. v plynárenském sektoru ČR, dokonce dominantními subjekty. V zájmu SRN ve vztahu k našemu regionu v oblasti energetiky je především stabilita v souvislosti s tranzitem ropy a zemního plynu z Ruska a podnikatelskými aktivitami německých energetických koncernů. Perspektivními tématy pro dialog/spolupráci jsou i energetická diverzifikace (Nabucco) a energetika v rámci EU, tj. rozvoj vnitřního trhu a společná zahraniční energetická politika. Pro vzájemnou relaci s Polskem a ČR představuje důležité téma i rozšiřování přenosových soustav v SRN, zejm. severojižního

propojení. Vzhledem k jejich nedostatečným kapacitám dochází v souvislosti s rozvojem větrných, zejm. offshore elektráren na severu SRN, dlouhodobě k přetěžování přenosových soustav Polska a ČR, ale také ostatních sousedních zemí Německa. Podle aktuálních studií by tento stav mohl v následujících letech vést až ke kritickému ohrožení dodávek elektřiny v ČR, zejména v případě výstavby transformátorů s regulací fáze polskou společností PSE Operator.[67]

Polsko je nejdůležitější partner SRN ve středoevropském regionu a v obecné rovině patří rozvoj vzájemných vztahů k prioritám nové spolkové vlády. V oblasti energetické bezpečnosti jsou relevantními tématy zejména tranzit ruských nosičů energie (ropovod Družba, plynovod Jamal), černé uhlí (vývoz do SRN), elektřina (nedostatečně rozvinuté sítě vysokého napětí) či popř. terminály na ropu a LNG na polském pobřeží Baltského moře. Po dočasném ochlazení vzájemných vztahů v letech 2006–2007, mj. v kontextu vlády PiS v Polsku a v oblasti energetiky kvůli emocionálně vyhrocené reakci Polska na podpis prohlášení o záměru vybudovat projekt Nord Stream v r. 2005 G. Schröderem a V. Putinem, se Polsko přiklonilo k pragmatickému přístupu vůči SRN a využilo nabídky spolkové vlády k prohloubení spolupráce v energetice. V r. 2007 byl navázán německo-polský energetický dialog, který probíhá jak na politické úrovni, tak na úrovni pracovní, zejm. mezi ministerstvy průmyslu a obchodu, ale i ministerstvy zahraničních věcí. Z tohoto formátu např. vzešla iniciativa na založení „Central Eastern European Electricity Forum", mezivládní spolupráce za účasti energetického sektoru, která se má zabývat rozvojem a integrací trhů v regionu a koordinovaným rozvojem sítí. V prosinci 2009 podepsali na okraji zasedání Rady pro energetiku ministři zemí V4, SRN, Slovinska a Rakouska memorandum o založení CEE Fóra. Spolková vláda s ohledem na kauzu Nord Stream a značnou vnitropolitickou citlivost tématu německo-polských vztahů v Polsku sleduje vůči Varšavě primárně inkluzivní, transparentní přístup. Své zájmy však sleduje důsledně i vůči Polsku, jak ukazuje např. negativní stanovisko vůči finanční podpoře EU ve výši 80 mil. EUR na výstavbu LNG terminálu ve Svinoujscie.[68] Pokud jde o propojování obou trhů, rozhodující roli hrají ekonomická rentabilita projektů, resp. investiční aktivity soukromých společností. Aktuálním projektem, který by měl být v blízké budoucnosti realizován, je spojovací plynovod Börnicke–Police a rozšiřování kapacity interkonektoru ve Zhořelci.

Dialog v oblasti energetické bezpečnosti mezi spolkovou vládou a vládou ČR probíhá na neformální úrovni, což je však vzhledem k citlivosti tématu spíše výhodou. Hlavním gestorem ze strany ČR je MZV, zatímco ze strany SRN Úřad spolkové kancléřky a BMWi. Vedle východní Evropy je právě energetická bezpečnost oblastí bilaterální spolupráce, o kterou německá strana dlouhodobě jeví zájem.[69] V menší intenzitě než s ČR probíhá na neformální úrovni dialog k energetické bezpečnosti mezi SRN a Slovenskem, resp. Maďarskem.

Na region střední Evropy byla primárně zaměřena i iniciativa BDEW za podpory BMWi z června 2009, která reagovala na lednovou plynovou krizi. V rámci mezinárodní konference byla spuštěna tzv. Regionální plynová platforma s cílem navázání trvalého dialogu na regionální úrovni k otázkám zahrnujícím mj. infrastrukturní potřeby; regionální spolupráci; transparentnost, konkurenci a komerční aspekty a vztahy s vnějšími dodavateli.[71] Perspektivy této iniciativy nejsou zřetelné, z obsahového pohledu byla zahajovací konference poměrně povrchní a její závěry kladly důraz především na úhel pohledu energetických koncernů, tj. jejich primární a efektivní roli, význam trhu a dobrých vztahů s Ruskem pro zajištění dodávek zemního plynu.

Německá politika se ve vztahu k regionální spolupráci ve střední Evropě v oblasti energetiky sice blížila po plynové krizi v lednu 2009 roli regionálního ochránce (*regional protector*), nicméně zájem spolkové vlády i soukromých společností o implementaci stanovených cílů následně opadly. Přístup SRN tak nyní připomíná spíše roli pomocníka (*facilitator*), jehož hlavní pozornost a iniciativa směřují *a priori* na jiné oblasti, zejm. spolupráci se západními sousedními zeměmi a bilaterální relaci s Polskem.

IEF: Spolková vláda považuje International Energy Forum za důležitou platformu zejména pro dialog mezi producenty a dovozci ropy. Důležitá je především jeho široká členská základna zahrnující státy OPEC i státy G8 (na rozdíl od IEA) a neformální charakter IEF. Svým aktivním přístupem v rámci Výkonné rady a International Support Group sleduje spolková vláda dosažení stability na trhu s ropou, mj. v kontextu cenových výkyvů v posledních letech u této komodity.

G8/G20: Zatím se formát G8/G20 neukázal být efektivní platformou pro výměnu názorů a spolupráci v oblasti energetické bezpečnosti, některá očekávání spjatá s tzv. Petěrburskou deklarací z r. 2006 z předsednictví Ruska v G8 nebyla naplněna. V rámci německého předsednictví v r. 2007 kladla

spolková vláda jednostranný důraz na klimatické změny a další, zejména ekonomická a rozvojová témata. Energetická bezpečnost nebyla předmětem jejího zájmu. Za italského předsednictví v r. 2009 se pak na summitu G8/20 na téma diskutovalo pouze okrajově v návaznosti na návrhy ruského prezidenta na reformu fakticky zablokované Smlouvy o energetické chartě, nicméně bez konkrétních výstupů.

Závěrečné hodnocení z pohledu ČR

Zahraniční politika SRN při zajišťování energetické bezpečnosti sleduje pragmatický, vlastními zájmy vedený kurz. V německém energetickém modelu hrají primární roli energetické koncerny, role spolkové vlády ve vnějších vztazích je spíše podpůrná, stejně tak, v subsidiárním pojetí, vnímá SRN i přidanou hodnotu spolupráce na úrovni EU.

V konceptuálním rámci se politika Německa nejvíce shoduje s rolí pomocníka (*facilitator*), ve vztahu k Rusku, ale do značné míry i pokud jde o diverzifikaci zdrojů a přepravních cest, pak rolí nezávislého aktéra (*independent*). Právě v energetice se svým akcentem na národní zájmy se Německo nejvíce blíží „normálnímu globálnímu aktérovi", jak jej charakterizuje Regina Karp.[71] V rámci spolupráce na úrovni EU a s jednotlivými členskými zeměmi se nicméně dostává německá politika v řadě případů do konfliktu rolí, resp. napětí mezi nimi. Jedná se např. o formování společné vnější energetické politiky, kterou řada členských zemí forsíruje, zatímco Německo zaujímá opatrnější přístup a klade důraz na vlastní úsilí jednotlivých zemí, resp. soukromého sektoru. Nejviditelnější konflikt rolí však nastává ve vztazích s Ruskem, jehož geopoliticky motivovanou energetickou politikou se cítí země střední a východní Evropy, zejména pak Polsko a pobaltské země, přímo ohroženy. Zatímco v některých případech, nejvýrazněji u stavby plynovodu Nord Stream, sleduje Německo roli nezávislého aktéra (*independent*), v plynové krizi z ledna 2009 se snaží hrát roli mediátora-integrátora (*mediator-integrator*) a následně volí v oblasti energetiky více inkluzivní přístup vůči svým východním sousedům, aniž by však oslabovalo svoji relaci s Ruskem. Vývoj energetické politiky SRN v první polovině r. 2011, charakteristický zejména v rámci EU výjimečným a také nekoordinovaným uzavřením osmi jaderných elektráren a urychlením *Atomaausstiegu*, ale také prohlu-

bováním bilaterální spolupráce s Ruskem, resp. mezi ruskými a německými firmami, potvrzuje dominanci role nezávislého aktéra (*independent*). Zároveň však eminentní zájem na dokončení jednotného energetického trhu EU je dostatečnou zárukou pro německé angažmá a aktivní roli spolupracovníka regionální subsystému (*regional-subsystem collaborator*) a pomocníka (*facilitator*).

Pokud jde o energetickou bezpečnost, mají ČR a SRN, i přes geopolitickou a ekonomickou asymetrii, řadu společných atributů. Jedná se zejména o poměrně diverzifikované dodávky ropy a zemního plynu (v případě ČR je výraznější, nikoliv však jednostranná závislost na ruské ropě a zemním plynu) a rozvinutou a vzájemně integrovanou energetickou infrastrukturu, která je schopna reagovat na přerušení dodávek z jednoho zdroje a vysokou míru propojení energetických trhů, a to jak u zemního plynu, tak v elektroenergetice. Vlády obou zemí kladou důraz na vlastní zodpovědnost členských zemí v rámci EU.

Naopak rozdíly mezi ČR a SRN panují např. ve vlastnické struktuře energetického trhu, s níž souvisí i vnímání role státu v oblasti energetické bezpečnosti. Zde ČR zastává aktivnější roli exekutivy. Odlišný je i přístup vůči Rusku. ČR, jejíž energetické společnosti nemají v Rusku zvláštní zájmy, resp. zvláštní postavení, zastává více asertivní politiku vůči Rusku. Částečně se liší i stanoviska ke společnému financování energetických infrastrukturních projektů v rámci EU. Česká republika, která má zatím pozici čistého příjemce a která je připravena k větší míře solidarity v oblasti energetické bezpečnosti, a to zejména vůči zemím střední a východní Evropy, je společnému financování více nakloněna. Podstatné rozdíly panují mezi SRN a ČR v otázce složení energetického mixu, zejména ve vtahu k jaderné energii, ale i využívání uhlí a OZE.

Zájmy SRN ve vztahu k ČR v oblasti energetické bezpečnosti představují především stabilita tranzitu ropy a zemního plynu z Ruska, resp. stabilita a funkčnost energetického trhu ČR. Spolkové vládě přirozené záleží na konformitě politiky ČR se stanovisky spolkové vlády k energetické agendě v rámci EU a ve vnějších vztazích obecně. Současná spolková vláda opakovaně vyzdvihla zájem na dalším rozvoji spolupráce v oblasti energetické politiky a bezpečnosti s ČR, která již probíhá na formální i neformální úrovni.

V zájmu České republiky ve vztahu k SRN by měl především být rozvoj propojení energetických infrastruktur mezi ČR a SRN, stabilita a prohlubo-

vání integrace energetických trhů, především pak udržení a získávání dalších přímých zahraničních investic ze SRN v energetickém sektoru ČR.[72] V SRN by také mělo dojít ke zvýšení kapacity přenosových elektroenergetických soustav tak, aby bylo zmírněno přetěžování přenosové soustavy ČR. Důležité jsou i české investice v energetickém sektoru SRN, které v neposlední řadě činí z ČR důležitého partnera i pro spolkovou vládu a relevantní zemské vlády a přispívají tak nepřímo k rozvoji spolupráce na vládní úrovni a obecně vzájemných vztahů.[73] Objektivně je důležité, aby ČR zachovala, resp. posílila svůj tranzitní status pro energetické suroviny do SRN z Ruska a perspektivně i dalších regionů (oblast Kaspického moře, Blízký východ), dojde-li k výstavbě plynovodu Nabucco. V rámci dialogu na vládní i mimovládní úrovni představuje energetická politika a bezpečnost prioritní téma. Pozitivní zkušenost a referenční bod v česko-německých vztazích je v tomto ohledu ad hoc spolupráce během českého předsednictví v Radě EU v 1. pol. r. 2009.

Poznámky

[1] Energetická bezpečnost je jedním ze tří základních cílů energetické politiky a zároveň tvoří součást jak vnitřní, tak vnější politiky, resp. součást hospodářské, bezpečnostní a zahraniční politiky. Vzhledem k zahraničněpolitickému zaměření studie nebude záměrně věnována pozornost dalším, neméně důležitým otázkám energetické bezpečnosti, jako jsou např. strategické zásoby energetických surovin a s nimi související krizový management, energetická efektivita či rozvoj OZE jako prostředek ke snižování závislosti na importu energetických surovin.

[2] Studie se zaměřuje na geopolitická a ekonomická rizika/ohrožení energetické bezpečnosti, rizika environmentální, geologická či technická nejsou z pohledu výzkumné otázky relevantní. Souhrnně ke konceptu energetické bezpečnosti viz např. CIEP (2009): „Study on Energy Supply Security and Geopolitics". Hague: CEPS; „Long-Term Energy Security Energy Secrity Risks for Europe: A Sector-Specific Approach", 309/2009. Citované souhrnné a dílčí studie a sborníky k energetické bezpečnosti SRN a Evropy představují např. Umbach, Frank (2003): „Globale Energiesicherheit. Strategische Herausforderung für die europäische und deutsche Außenpolitik". DGAP; Müller, Friedmann (2006): „Energie-Außenpolitik, Anforderungen veränderter Weltmarktkonstellationen an die internationale Politik". SWP-Studie 2006/S, Berlin; Umbach, Frank (2007): „Energiesicherheit im 21. Jahrhundert. Die verkannte Bedeutung der zukünftigen Versorgungssicherheit". DGAP, Berlin; Harks, Enno–Müller, Friedemann (2007): „Petrostaaten – Außenpolitik im Zeichen von Öl". Baden-Baden; Meier-Walser, Reinhard C. (2007): „Energieversorgung als sicherheitspolitische Herausforderung". Hanns Seidel Stiftung, München; Götz, Roland (2007): „Russian Gas and European Energy Security", SWP Research Paper 2007/RP 10, Berlin; Braml, Josef et al. (2008): *Weltveträgliche Energiesicherheitspolitik*. DGAP, Berlin; Westphal, Kirsten (2009): „Russisches Erdgas, ukrainische Röhren, europäische Versorgungssicherheit". SWP-Studie 2009/S 18.

[3] Reakce spolkové vlády na katastrofu v japonské jaderné elektrárně Fukušima (jaro 2011) – vyhlášení tříměsíčního moratoria na prodloužení provozu jaderných elektráren, nařízení o dočasném uzavření sedmi jaderných elektráren, které byly postaveny před r. 1980, a revize energetické politiky – bude mít přímé důsledky i pro vnější dimenzi energetické bezpečnosti, resp. zahraniční energetickou politiku SRN. Změna energetické politiky SRN zatím nebyla dokončena.

[4] Podrobná analýza energetického profilu SRN, kterou zpracovává velvyslanectví ČR v Berlíně, je k dispozici on-line: **www.businessinfo.cz**. Souhrnné statistické údaje k energetice SRN on-line: **www.bmwi.de/BMWi/Navigation/Energie/Statistik-und-Prognosen/energiedaten.html**.

[5] SRN disponuje cca 3 % světových rezerv černého uhlí (tj. 23 mld. tun z 785 mld. tun) a 21 % světových rezerv (identifikovaných a dostupných) hnědého uhlí (tj. 43 mld. tun z 204 mld. tun). Podle statistických údajů BMWi existují v SRN dostupné rezervy zemního plynu v objemu 194 bcm (2008).

[6] V r. 2009 činila v průměru 71,9 %; konkrétně 97,7 % u ropy, 84,5 % u ZP, 71,8 % u černého uhlí a 100 % u uranu.

[7] Vzhledem k meziročnímu poklesu německého HDP o 4,7 % v r. 2009 není tento rok relevantní pro sledování vývoje v energetickém sektoru.

[8] Za posledních pět let vzrostl HDP SRN o cca 2,5 % (v r. 2010 však klesl HDP o cca 5 %), spotřeba PEZ klesla o cca 9 %. Podle aktuálních prognóz by se spotřeba PEZ měla v r. 2030 snížit na 9 500–10 500 PJ, resp. v r. 2050 na 7000–9200 PJ. Viz studie ewi/prognos/gws (2010): „Energieszenarien für Energiekonzept der Bundesregierung". Berlin.

[9] Ropa je do Německa dovážena ropovody Družba (severní větev), TAL, RRP a SPSE a tankery do terminálů v Severním moři (Wilhelmshaven, Brunnsbüttel aj.) a Baltském moři (Rostock). Důležité jsou zejména dodávky z politicky stabilních zemí, Norska a Velké Británie, které by měly být schopny dodávat současné objemy ropy do Německa do r. 2033 (podle BGR).

[10] S důsledky tzv. Oil Peaku by měla být SRN konfrontována podle nejnovějších výzkumů až v horizontu 30–35 let. Srv. studii Zentrum für Transformation der Bundeswehr (2010): „Peak Oil: Sicherheitspolitische Implikationen knapper Ressource". Streitkräfte, Fähigkeiten und Technologien im 21. Jahrhundert – Umweltdimensionen von Sicherheit; Strausberg.

[11] Viz Purvin–Gertz a ILF (2010): „Study on Variable Use of Oil Pipelines Coming to the European Union from Third Countries". Brusel.

[12] Viz Antas, Lukasz–Konończuk, Wojciech (2010): „Rosneft entering the German oil market". *OSW*, Varšava, 20. 10. 2010.

[13] Tj. pokles o cca 5 % oproti 942 mld. kWh v r. 2008. Viz Erdgas in Deutschland, BDEW, 25. 8. 2010. On-line: **www.bdew.de/bdew.nsf/id/DE_Erdgas_in_Deutschland/$file/10%2008%2025%20Erdgas%20in%20Deutschland_2009.pdf**.

[14] V širším kontextu je relativní závislost SRN na nosičích energie z Ruska v SRN vnímána, resp. prezentována spíše jako vzájemná závislost („interdependence"; tzn. na straně druhé existuje závislost Ruska na příjmech z exportu nosičů energie do SRN a německých investicích a know-how /nejen/ v energetickém sektoru Ruska).

[15] Meziroční pokles o 5 % v důsledku plynové krize z ledna 2009.

[16] V Norsku jsou v oblasti explorace a těžby zemního plynu aktivní společnosti E.ON Ruhrgas, VNG a RWE DEA. Poslední dvě zmíněné společnosti získaly v r. 2010 nové licence na těžbu zemního plynu.

[17] Viz studie ewi/prognos/gws (2010): „Energieszenarien für Energiekonzept der Bundesregierung", Berlin, zde s. 15–17.

[18] Za účelem využití technologie LNG byla již v r. 1972 založena Deutsche Flüssigerdgas Terminal Gesellschaft mbH (DFTG), která existuje dodnes a kterou vlastní z 90 % E.ON Ruhrgas, z 10 % VNG.

[19] Spol. RWE v r. 2009 zmínila možnost využití přístavu pro tankery s vlastním regasifikačním zařízením. Podle některých zdrojů je v SRN plánována výstavba dvou LNG terminálů v celkové kapacitě 15 bcm. Viz Antasz–Luksaz (2009): „Germany's gas policy – more than just Russia". *OSW Commentary*, Varšava.

[20] E.ON získal 25% podíl v terminálu Gate, společnost EnBW pak 3 bcm p. a. v terminálu Liongas.

[21] RWE vlastní podíl 16,7 % v projektu Adria (chorvatský ostrov Krk), na kterém se rovněž podílí E.ON 31,15 %.

[22] Lanhenke Ch.–Neumann, R. a kol. (2007): „Analyse und Bewertung der Versorgungssicherheit in der Erdgasversorgung". Leipzig: Institut für Energetik und Umwelt.

[23] LTC pro r. 2010: 108 bcm (47,4 z Ruska, 35 z Norska, 25,6 ostatní země), resp. pro r. 2020: 99,8 bcm (55,1 z Ruska, 29,9 z Norska, 14,8 ostatní země). Viz „Monitorovací zpráva k bezpečnosti dodávek zemního plynu" (2009), Berlín, zde s. 20.

[24] Srv. Bundesnetzagentur (2009): „Auswirkungen des russisch-ukrainischen Gaskonfliktes auf die deutsche Gasinfrastruktur – Analyse der Flussverschiebungen in den Fernleitungsnetzen sowie Veränderung der Speicherfüllstände", Bonn.

[25] Někteří autoři označují tento trend za „novou epochu plynárenství". Srv. Deutsche Bank Research (2010): „Gas glut reaches Europe", Frankfurt n. M. Pokud jde o břidlicový plyn, probíhají na německém území první explorační práce. Vedle Polska a Ukrajiny je právě SRN označována za zemi s výraznými zásobami tohoto nekonvenčního plynu.

[26] Ten je založený na vázání ceny ZP na ceny ropy a tvoří základní pilíř dodávek ZP, zejména z Ruska a Norska

[27] Jedná se řádově o 10–20 % z celkového objemu, u kterých bude cena určována na základě spotového trhu, nikoliv ceny ropy. Viz Flauger J.–Stratman K. (2010): „Branche pocht auf lange Verträge". *Handelsblatt*, 22. 1. 2010.

[28] AG Energiebilanzen (2011): „Stromerzeugung 1990–2010".

[29] Podle aktuální studie Německé energetické agentury je v kontextu rozvoje OZE a jejich integrace do elektroenergetického systému SRN třeba do r. 2020 postavit více než 3000 km přenosových sítí. Viz Dena (2010): „Dena-Netzstudie II: Integration erneuerbarer Energien erfordert Optimierung des Stromsystems", Berlin.

[30] V SRN v současné době dodávají elektřinu základního zatížení hnědouhelné (cca 45 %), jaderné (cca 45 %) a vodní elektrárny (cca 10 %).

[31] Ewi/prognos/gws (2010): „Energieszenarien für Energiekonzept der Bundesregierung", Berlin, zde s. 8-9, 114-115.

[32] Provoz jaderných elektráren byl na podzim 2010 prodloužen o 8 (reaktory postavené do r. 1980), resp. 14 let (reaktory postavené po r. 1980), tj. v průměru o 12 let (oproti poslední novele atomového zákona, kterou spolková vláda SPD a Zelených v r. 2002 stanovila pevné objemy elektřiny, které smí být v 17 německých jaderných elektrárnách vyrobeny a kterou fakticky omezily provoz JE na 32 let / při jejich průměrném ročním výkonu/). Viz Energetický koncept spolkové vlády, 2010. V červnu 2011 nicméně spolková vláda rozhodla o urychlení *Atomansstiegu.* Viz výše.

[33] EEFA (2010): „Sicherheit unserer Energieversorgung – Indikatoren zur Messung von Verletzbarkeit und Risiken", Berlin.

[34] Zatímco v koaliční smlouvě CDU/CSU a SPD z r. 2005 najdeme pouze zmínku o energetickém partnerství s Ruskem a stručnou zmínku o záměru vypracování komplexní strategie k zajištění bezpečnosti dodávek energie, koaliční smlouva CDU/CSU a FDP z r. 2009 již obsahuje základní principy a konkrétní opatření a nástroje za účelem posílení energetické bezpečnosti. Například koaliční smlouva SPD a Zelených z r. 1998 energetickou bezpečnost ani nezmiňuje.

[35] „Zpráva spolkové vlády ke strategiím na trhu s ropou a zemním plynem“ (2008), Berlín.
[36] Heusgen, Christoph (2008): „Bundeskanzleramt: Energie als Machtwährung der internationalen Politik“. *Weltveträgliche Energiesicherheitspolitik*, DGAP, zde s. 53.
[37] Je však třeba zohlednit skutečnost, že příprava a koordinace Energetické koncepce spadala pod BMWi a BMU, které zpravidla (na rozdíl od AA) nepřikládají zahraničněpolitické dimenzi a geopolitickému aspektu energetické politiky/bezpečnosti takový význam.
[38] Cílem spolkové vlády, pokud jde o ochranu klimatu, zůstává snížení emisí skleníkových plynů o 40 % do r. 2020, resp. o přinejmenším 80%–95% do r. 2050 (oproti r. 1990; průběžně pak 2030: – 55 %, 2040: – 70 %). Do r. 2020 by podíl OZE na hrubé spotřebě koncové energie měl tvořit 18 %, v r. 2030 30 %, v r. 2040 45 % a v r. 2050 dokonce 60 %. Podíl OZE na výrobě elektřiny (ve vztahu k hrubé spotřebě elektřiny) by měl v r. 2020 činit 35 %, v r. 2030 50 %, v r. 2040 65 % a v r. 2050 až 80 %. Celková spotřeba PEZ má oproti r. 2008 klesnout do r. 2020 o 20 %, do r. 2050 pak o 50 %. Energetická účinnost by se měla zvyšovat o 2,1 % ročně. Spotřeba elektřiny by měla do r. 2020 klesnout o 10 %, do r. 2050 pak o 25 % (oproti r. 2008). Energetická sanace budov se má zvýšit ze současného 1 % na 2 %. Spotřeba koncové energie v sektoru dopravy se má snížit oproti r. 2005 o 10 % do r. 2020, o 40 % do r. 2050.
[39] „Energiekonzept für eine umweltschonende, zuverlässige und bezahlbare Energieversorgung“ (2010), Berlin, 29. 9. 2010, zde s. 28–31.
[40] Srv. např. „Elemente einer Rohstoffstrategie der Bundesregierung“ (2007), zde s. 6. Zodpovědnost energetických společností za dodávky energie je zakotvena v energetickém zákoně (EnGW), konkrétně v par. 1, 2, 15, 16 a 49.
[41] Viz např. aktivnější politika vůči Polsku, baltským zemím a také Švédsku v souvislosti s projektem Nord Stream, resp. jeho blokováním ze strany uvedených zemí.
[42] Role BMU v rámci energetické politiky v posledních letech roste. V zásadních otázkách, jako např. jaderná energetika, rozvoj a podpora OZE, ale také stanovisko spolkové vlády na mezinárodních jednáních o ochraně klimatu, se BMU daří prosazovat svoje pozice, mj. na úkor právě BMWi. Resort BMU a jeho silná vnitropolitická profilace v SRN rovněž přispěly ke vzestupu politiků jako např. A. Merkelová, které se následně stala předsedkyní CDU, S. Gabriel, který se prosadil do čela SPD, či J. Trittin, který nyní společně s C. Rothovou předsedá straně Zelených.
[43] Viz výše popsaný přístup k Nord Streamu či např. podpora projektu Nabucco.
[44] Základní právní rámec energetické politiky spolkové vlády tvoří zákon o zajištění dodávek elektřiny a plynu („Gesetz über die Elektrizitäts- und Gasversorgung, Energiewirtschaftsgesetz“, EnWG), zákon o zajištění energetických dodávek („Gesetz zur Sicherung der Energieversorgung“), zákon o mírovém využívání jaderné energie a ochranou před jeho nebezpečími („Gesetz über die friedliche Verwendung der Kernenergie und den Schutz gegen ihre Gefahren“ /Atomgesetz/), zákon o podpoře energie z OZE (Erneuenbare-Energien Gesetz, EEG) a zákon o kogeneraci (Kraft-Wärme-Kopplungs-Gesetz, KWKG).
[45] Podle Zelených závislost na fosilních zdrojích energie ztěžuje zajišťování mezinárodního míru, ochromuje hospodářský rozvoj rozvojových zemí atd. Nicméně i z pohledu Zelených má ústup od využívání fosilních zdrojů energie a snížení závislosti na jejich importu význam pro energetickou bezpečnost.
[46] Záměrný důraz na nevinnost Ruska a kritika Ukrajiny v souvislosti s plynovými spory mezi těmito zeměmi; principiální odmítání státních zásahů do energetických vztahů s Ruskem (v SRN a EU) a záměrná ambivalence k vysoké míře státní monopolizace tohoto sektoru v Rusku aj.
[47] Reutersberg, Bernd (2010): „Secure Natural Gas Supplies for Europe: Opportunities and Challenges“, přednáška v Aspen Institute, Berlín, 20. 4. 2010.

[48] Například vůdčí role BDEW při vzniku tzv. Regionální plynové iniciativy v návaznosti na plynovou krizi v lednu 2009 (viz níže).
[49] Navíc v oblasti ropného průmyslu *de facto* neexistuje relevantní německá společnost.
[50] Pro srovnání uveďme, že v r. 2006 činila průměrná míra závislosti na ruském plynu z pohledu podílu na spotřebě primární energie v rámci EU-27 cca 7 %.
[51] U ropy je zajištění alternativních dodávek problematičtější pouze u východoněmeckých rafinérií, jejichž síť je primárně napojena na severní větev ropovodu Družba, ropný terminál v Rostocku v tomto ohledu nemá dostatečnou kapacitu (jejíž rozšíření je však jednou z úvah provozovatelů východoněmeckých rafinérií). SRN navíc nedisponuje terminálem pro LNG. Nicméně na druhou stranu disponuje německý plynárenský sektor po Ukrajině druhými největšími podzemní zásobníky (47 zásobníků s kapacitou cca 20,3 bcm), které pokryjí průměrnou spotřebu plynu v SRN na cca 75 dní.
[52] K asymetrické energetické interdependenci Ruska a ČR viz Tichý, L. (2010): „Problematika vzájemné závislosti v energetických vztazích mezi Českou republikou a Ruskou federací a působení Evropské unie". *Středoevropské studie* 12 (2–3): 169.
[53] Gazprom Germania vlastní podíl 49,8 %, majoritním akcionářem je společnost Wintershall (BASF).
[54] Zentrum für Transformation der Bundeswehr (2010), s. 78–79.
[55] Viz Geden O.–Goldthau A.–Noetzel T. (2007): „Energie NATO und Energie KSZE – Instrumente der Energiesicherheit?". Berlin: SWP. Srv. rovněž Steinmeier F.-W. (2006): „Energie-Außenpolitik ist Friedenspolitik". *Handelsblatt*, 23. 6. 2006; Varvick, Johannes (2008): „Die Militärische Sicherung von Energie". *Internationale Politik*, 3/2008, s. 50–55.
[56] Potenciál úspor spotřeby PEZ do r. 2020 je odhadován na cca 40–50 % dnešní spotřeby PEZ, tj. zhruba dvojnásobek množství energie, které odpovídá současným dodávkám zemního plynu do EU (170–180 bcm). Viz prezentace S. Köhlera, CEO DENA, z 26. 5. 2009 v DGAP v Berlíně. Zároveň je však nutné zohlednit zejména vývoj cen energií v Rusku, které jsou určující pro vývoj domácí spotřeby PEZ.
[57] Euractiv (2009): „No EU funding for Nabucco, says Merkel", 3. 3. 2009.
[58] Viz Flauger J. (2010): „Russische Gazprom umwirbt BASF". *Handelsblatt*, 22. 9. 2010.
[59] Zdroje: BMW. On-line: **lexikon.bmwi.de/BMWi/Navigation/Aussenwirtschaft/Bilaterale-Wirtschaftsbeziehungen/laenderinformationen,did=276586.html?view=renderPrint**; EMFIS (2008): „Energiepartnerschaft mit Nigeria". In: *wallstreet-online.de*, 3. 9. 2008. On-line: **www.wallstreet-online.de/nachrichten/nachricht/2522503.html**. Na exploraci (a perspektivně i těžbě) nigerijského plynu se podílejí společnosti E.ON Ruhrgas a EnBW. Nigérie zároveň exportuje do SRN i ropu. Viz „Erdgas auf Afrika" (2010), *German-Foreign-Policy.Com*, 20. 9. 2010.
[60] E.ON Ruhrgas finalizuje podmínky kontraktu na dodávky LNG z Kataru, aktivní je i v Alžírsku. Společnosti E.ON a EnBW v současné době usilují o získání koncesí na těžbu ZP v subsaharské Angole. On-line: **www.german-foreign-policy.com/de/fulltext/57912**. Společnost RWE Dea mj. provádí explorace, resp. těží zemní plyn v Mauritánii, Maroku, Alžírsku, Libyi a Egyptě.
[61] On-line: **www.desertec.org/en/actions/industry-initiative-dii/**.
[62] On-line: **www.regjeringen.no/upload/OED/pdf%20filer/North_Sea_declaration_feb_10.pdf**.
[63] V rámci *Lisabonské smlouvy* je energetická politika vymezena v čl. 170 SFEU; čl. 194 SFEU, tzv. klauzule solidarity v čl. 122 SFEU.
[64] Viz např. aktuální vyjednávání novelizace Směrnice o opatřeních na *zajištění bezpečnosti dodávek* zemního *plynu.*
[65] „Kommission bleibt bei Gazprom-Klausel" (2010), *Euractiv*, 28. 1. 2010. On-line: **www.euractiv.com/de/energie/kommission-bleibt-gazprom-klausel/article-171769**.

[66] V tomto případě zůstává otázkou, jaký vliv mělo Rusko na formulaci německé pozice, resp. zda dokonce nedošlo ke vzájemné koordinaci kritiky EU.
[67] ČEPS (2009): „Přenosovou soustavu opět trápí přetoky z německých větrných elektráren". Tiskové prohlášení, 27. 11. 2009.
[68] Německé firmy navíc požadují důsledný přezkum dopadů výstavby LNG terminálu ve Svinoujscie na životní prostředí (konvence ESPOO). Jejich motivace je dávána do souvislosti s negativním vztahem k projektu (snaha o udržení rusko-německé dominance nad dodávkami zemního plynu do střední a východní Evropy) či s odplatou za polské obstrukce vůči projektu Nord Stream, kdy Varšava vyžadovala plnění nejpřísnějších environmentálních norem. Viz Petersen A. (2010): „Russo-German Energy Pincer". *Wall Street Journal*, 8. 9. 2010.
[69] Srv. tisková konference ministrů zahraničních věcí ČR a SRN z 3. 12. 2009 a 4. 3. 2010, resp. premiéra ČR a spolkové kancléřky z 19. 8. 2010.
[70] Oficiální název platformy zní Private sector initiative for security of gas supply in Europe. On-line: **www.bdew.de/bdew.nsf/id/DE_Gasplattform**.
[71] Karp, Regina (2009): „Germany: A ‚Normal' Global Actor?" *German Politics*, 18 (1): 12–35.
[72] Stěžejní je zejména udržení pozice RWE v českém plynárenství – proto je pro nás velmi důležité rozhodnutí essenského koncernu o vytvoření dceřinné společnosti RWE East se sídlem v Praze. RWE East bude zastřešovat aktivity RWE včetně jejich dalšího rozvoje (*business development*) ve východní střední a jihovýchodní Evropě. Viz online: **www.rwe.com/web/cms/de/37110/rwe/presse-news/pressemitteilung/?pmid=4005388**. Dále jsou důležité aktivity E.ON a EnBW v české elektroenergetice.
[73] Jedinou výraznou, a z obou stran pozitivně hodnocenou českou investici v energetickém sektoru SRN představuje akvizice hnědouhledné společnosti Mibrag konsorciem ČEZ a J&T. V červenci 2011 nicméně byly potvrzeny informace o tom, že ČEZ prodá Energetickému a průmyslovému holdingu (EPH) svůj podíl 50 % akcií ve spol. Mibrag.

Závěr

Vladimír Handl

Německá politika získala na počátku 21. století několik nových charakteristických rysů. Stala se méně předvídatelnou, akcentuje více než dříve vlastní a zejména hospodářské zájmy, soustředí se na taktické cíle, s obtížemi hledá zájmový kompromis s tradičními partnery (včetně Francie) a nebojí se samostatných kroků (*Alleingang*) – po druhé světové válce tabu německé politiky. Zásadní otázka spočívá v tom, zda tato tendence bude probíhat v hranicích poválečné zahraničněpolitické tradice SRN, nebo zda přeroste v jakousi novodobou zvláštní cestu německé politiky (německý *Sonderweg*). Zároveň se potvrdilo, že Německo je schopno postupovat strategicky a investovat politický i hospodářský kapitál především v situaci, kdy je ohrožena funkčnost multilaterálního evropského systému, založeného na existenci Evropské unie.

Poválečné tradice zahraniční politiky Německa

Mezi důležité faktory, které německou zahraniční politiku v poválečném období dlouhodobě formovaly, patřila dominance mezinárodním systémem: SRN byla produktem poválečné konfrontace mezi Východem a Západem, strategicky závislá na USA, hrála roli „hraničního" státu Aliance. Německo se stalo přitažlivým modelem díky svému sociálně-ekonomickému a demokratickému uspořádání, liberalismu a kooperativní zahraniční politice (*Modell Deutschland* v nejširším smyslu). Zahraničněpolitická kultura země jako soubor internalizovaných představ o žádoucím a možném v zahraniční politice zahrnula principiální (tedy nikoli pouze účelový/instrumentální a podmíněný) multilateralismus, „zprávnění" mezinárodních vztahů, zdrženlivost při použití síly (zejména vojenské) a orientovala se především na Západ.

Takové Německo představovalo jeden ze základních pilířů evropského integračního procesu, zaměřovalo se na dlouhodobé strategické cíle a formování politické agendy ES/EU, „sponzorovalo" finančně kompromisy, které napomáhaly udržovat dynamiku vývoje. V bezpečnostní oblasti představovalo svým charakterem převážně civilní mocnost (*Zivilmacht*), jež dávala přednost nevojenským instrumentům, zároveň ale měla významnou obrannou funkci v NATO a v zásadě podporovala politiku hegemona transatlantického systému – USA. Angažovalo se rovněž při postupné transformaci ES/EU v zahraničněpolitického aktéra, jenž s *Maastrichtskou smlouvou EU* vrůstal sám do role civilní mocnosti. Internalizací poválečného vnějšího omezení Německa a vlivem zahraničněpolitické kultury vznikl preventivně sebeomezující systém zábran a sebekontroly zahraniční politiky SRN. Jejím cílem bylo mj. zajistit důvěru spojenců, obnovit suverenitu země a její jednotu. Přitakání nadnárodní integraci zároveň lze interpretovat jako externalizaci těch omezení, která na SRN uvalila poválečná doba.[1] Národně pojaté zájmy německá politika definovala a sledovala spíše výjimečně; šlo přitom především o zájmy hospodářské a o povinnost (ústavně zakotvenou) usilovat o znovusjednocení země.

Z hlediska teorie národních rolí, jak je definoval Holsti a jeho následovníci, tak Německo před r. 1990 vystupovalo jako věrný spojenec (*faithful ally*) USA, spolupracovník regionálního subsystému (*regional sub-system cooperator*), v některých oblastech sdílelo roli regionálního vůdce (*regional leader*) spolu s Francií (formování Evropské měnové unie). Prohlubování a rozšiřování ES mu umožňovalo rovněž uplatňovat na mezinárodní úrovni vlastní institucionální a normativní „know-how" a působit tak jako exportér norem (*norm enterpreneur*), popř. prostě jako atraktivní příklad (*example*). V sektorálních politikách v rámci ES hájilo vlastní zájmy a chovalo se jako pomocník (*facilitator*), bylo ale připraveno ke kompromisům. V oblasti obchodu se SSSR, kde měla silné hospodářské zájmy, si i během studené války německá vláda prosadila vlastní přístup a chovala se v jednotlivých případech jako *de facto* nezávislý aktér (*independent*).

Současné podmínky tvorby německé zahraniční politiky

S koncem studené války a všezahrnující prudkou dynamikou globalizace se ovšem zásadně změnily vnější podmínky, s německým sjednocením a sna-

hou vyrovnat se s globální konkurencí rovněž vnitřní podmínky existence SRN a její zahraniční politiky.

Zmizela vysoce riskantní, zato ale přehledná bezpečnostní konstelace, v níž SRN hrála ustálenou defenzivně orientovanou roli. V nové situaci je SRN konfrontována jednak s těžko kalkulovatelnými riziky, v nichž hlavní roli hrají nestátní aktéři, jednak s novým charakterem vnějších očekávání: plně suverénní SRN má podle spojenců převzít v bezpečnostní politice roli, odpovídající její hospodářské váze a srovnatelnou s úlohou dalších velkých zemí EU.

Zásadní zlom znamená globalizace: „geo-ekonomika" nahradila geopolitiku,[2] přeskupuje se poměr sil, postavení Západu postupně eroduje a prosazuje se multipolární konstelace. Prudce se rozšířilo spektrum aktérů – zejména nestátních – a forem mezinárodní komunikace. Přitom všem se akceschopnost a adaptabilita mezinárodních institucí, včetně EU, stejně jako národních států většinou omezuje na „krizový management".

Globalizace, mezinárodní bezpečnost a nedostatečná akceschopnost mezinárodní komunity i národních aktérů staví SRN do zcela nové situace, na niž není (stejně jako ostatní aktéři) připravena ani koncepčně, ani svým potenciálem a instrumenty, jež má k dispozici. Německo tento vývoj nemůže individuálně jakkoli významněji ovlivnit. Spojuje proto úsilí na národní úrovni (např. zvyšování konkurenceschopnosti, přebytek zahraničního obchodu, úsilí o vyrovnaný státní rozpočet) s bilaterální strategií (vztahy s hlavními spojenci, hospodářské vztahy s Ruskem a Čínou atd.) a snahou o evropskou a *global governance* (aktivity OSN, především však v G8 a G20). Hlavním předpokladem a instrumentem uplatnění vlivu Německa na globální vývoj je ovšem funkční EU a stabilní euro.

Německo usiluje v globální a evropské ekonomice o postavení vedoucí exportní velmoci. Jde přitom ovšem nejen o standardní tržní chování exportně orientované ekonomiky a s ní spojené představy o roli Německa, ale také o reakci na demografický propad (který nezná např. Francie), jenž nedovoluje z německého pohledu omezit závislost na exportu a přebytcích obchodní bilance. Přebytky jsou vnímány jako garance zachování sociálně-ekonomické a potažmo i politické soudržnosti a demokracie SRN.

Mezi domácí výzvy patří omezení finančních zdrojů, německé specifikum představují náklady na sjednocení země. Podíl zahraniční politiky a obrany na federálním rozpočtu i z tohoto důvodu klesl od r. 1990 asi o 40 %. Zvlášt-

ností německé politiky po sjednocení je i to, že se zásadní změny nedočkala asymetrie ve struktuře mocenského potenciálu SRN: Nadále trvá (stejně jako v případě Japonska) převaha potenciálu hospodářského nad vojenským.

Německá společnost je více vnitřně diferencovaná, než kdykoli od konce šedesátých let – sociálně (ohrožení sociální soudržnosti země), regionálně (zejména ve směru východ–západ, ale i sever–jih) i kulturně (problematizace multikulturalismu). Je to podle některých názorů především slabost vlád v otázkách sociálně-ekonomických reforem a jejich malá popularita, co nejvíce ohrožuje německou zahraniční politiku.[3]

Německá politická scéna se transformovala na systém pěti politických stran, přičemž tzv. lidové strany (SPD a CDU-CSU) se pod tlakem sociálně-politické reality a volební konkurence (zejména ze strany Zelených, ale i Die Linke) posunuly doleva. Die Linke nemá zejména kvůli zahraniční politice koaliční potenciál na federální úrovni, což ztěžuje vytváření stabilních většinových koalic. Automatický, tzv. permisivní konsenzus, který v oblasti zahraniční politiky charakterizoval německé parlamentní pole od šedesátých let, se v posledních letech oslabil, zejména pokud jde o vysoce nepopulární náklady integračního procesu EU a nasazení ozbrojených sil v Afghánistánu.

Od velkých zemí EU Německo nadále odlišuje jeho vnitřní institucionální pluralismus, který se posiluje s procesem „domestikace" zahraniční politiky (S. Harnisch) a tedy růstem vlivu institucionálních *veto players* (aktéři „s právem veta"), především pokud jde o integrační politiku a rovněž s ohledem na vysílání vojenských misí do zahraničí (zejména Spolkový ústavní soud, německé země a Spolkový sněm/Spolková rada). Německá vláda je i proto ve svých rozhodnutích a politice i po sjednocení a dosažení plné mezinárodní samostatnosti svým způsobem polo-suverénní (*semi-sovereign*). Vstup množství nových německých vládních i nevládních institucí a aktérů do mezinárodních vztahů navíc hrozí vyústit ve „fragmentovanou politiku". Obojí mimořádně zvyšuje nároky na koordinaci a dále posiluje roli spolkového kancléře/kancléřky, zejména na úkor ministerstva zahraničních věcí, jehož váha dlouhodobě klesá a za současné politické a personální konstelace výrazně utrpěla. Finanční krize a opatření na záchranu eurozóny výrazně zvýšily roli ministerstva financí jako prointegračního aktéra a mění tak jeho původně spíše zdrženlivou image.

Specifické zůstávají i kognitivní aspekty formování německé zahraniční politiky – kulturní *vymezení* a tedy i *omezení* politiky, spojené těsně s histo-

rickou pamětí a identitou poválečného Německa jako poučeného následníka nacistické třetí říše. Minulost, jak ukazuje Miroslav Kunštát, již není jednoznačným korektivem, zůstává ale orientačním prvkem v hodnotovém systému německé politiky.

Koncepční zaměření německé politiky

Vedlejším produktem poválečného zúženého prostoru zahraniční politiky se stalo to, že v německé politické elitě *de facto* chybí kultura strategického a geopolitického myšlení.

To se projevilo zejména po dosažení nejbližších strategických cílů devadesátých let – tedy po rozšíření EU a NATO a reformě EU prostřednictvím *Lisabonské smlouvy*: zájem o zahraniční politiku v německých politických kruzích silně poklesl a národní priority se nacházejí především v hospodářské oblasti.[4] Výjimku tvoří snaha rozvíjet strategický potenciál vztahů s Ruskem a zachování základních pilířů poválečné politiky – funkční NATO a zejména EU.

Dokud nemusí německá politika reagovat na ohrožení základů své politiky, je svou pozorností více obrácena „dovnitř" než dříve. Německá politická elita se stala v zahraničněpolitické oblasti opatrnější, výrazněji se prosazuje neúprosná logika permanentního volebního boje, probíhajícího na federální a zemské úrovni. Prioritu má uspokojení domácích aktérů, médií a veřejnosti. Složitost německé *two level game* („hry na dvou úrovních" – v případě SRN tedy jednání na stále složitější mezinárodní scéně a zároveň ve vztahu ke stále širšímu spektru silných vnitropolitických aktérů) a absence tradice strategického myšlení orientují německou politiku převážně na pragmatické, krátkodobé cíle.

Roste rovněž role strategického bilateralismu, zejména ve vztazích s hlavními světovými a regionálními aktéry – v rámci EU s velkými státy, na globální rovině s USA, v dalších oblastech s Ruskem, Čínou, Indií a všemi dalšími „novými vedoucími mocnostmi". V rámci EU se obecně více otevírá perspektiva bilaterální spolupráce a prohlubování v malých skupinách, popř. i mimo rámec evropských smluv.

Tradiční multilaterální reflex je přitom oslaben, principiální multilateralismus více než kdy dříve ustupuje multilateralismu účelovému a tedy in-

strumentálnímu. V tomto smyslu se SRN blíží většině ostatních členů EU a NATO a tedy „normalizuje" svůj přístup.[5] Německá integrační politika se zejména kvůli finančním omezením, oslabení permisivního konsenzu a vlivu institucionálních aktérů „s právem veta" stala „slabší, hubenější a lakomější".[6] Převážně instrumentálně přistupuje SRN i k získání nestálého (2011–2012) a perspektivně i stálého místa v Radě bezpečnosti OSN. Jakmile jde o zachování základních pilířů německé zahraniční politiky a existujícího systému (tedy zejména funkční EU, transatlantické spojenectví, fungující světové hospodářství a mírové partnerství s Ruskem), vstupuje Německo na mezinárodní pole aktivně a snaží se jednat strategicky.

Německá bezpečnostní politika

Německo vrostlo do role exportéra mezinárodní bezpečnosti, zachovává si přitom ale profil „civilní mocnosti" – tedy kulturu zdrženlivosti při použití vojenské síly, multilateralismus a preferenci aktivit civilně-vojenských a policejních, pro něž vláda nachází společenskou podporu. I jako nestálý člen RB OSN se SRN chce soustřeďovat na mírové mise, prevenci konfliktů a postkonfliktní konsolidaci. Podílí se i na realizaci nové strategie NATO; iniciativní roli při jejím formulování sehrála ovšem jen díky individuální pozici ministra obrany Guttenberga, který vybočil z rámců zahraničněpolitické kultury země.

Z bezpečnostních témat jde Německu především o prevenci proliferace zbraní hromadného ničení a jejich nosičů a o prevenci regionálních i vnitrostátních konfliktů. Na pracovní úrovni se německá diplomacie angažuje při budování institucí EU a formování ESVA. K jejím úspěchům patří umístění Helgy Schmidové jako zástupkyně generálního tajemníka EU pro Evropskou službu vnější akce. V oblasti zahraniční, bezpečnostní a obranné politiky EU očekává další možnou aktivizaci prostřednictvím Výmarského trojúhelníku, soustředí se na schopnost EU vést civilní a civilně-vojenské operace. Zároveň ale v některých oblastech projevuje nečekanou zdrženlivost: neprosazovala silné osobnosti do čela zahraniční politiky a prezidentské funkce EU, svou nerozhodností a omezenými finančními prostředky „postrčila" Francii ke spolupráci s Velkou Británií.

Rok 2011 potvrdil, že Berlín nebyl schopen zaujmout jasnou pozici k vývoji v Libyi. Byl tímto vnitřním konfliktem zjevně zaskočen a přenechal pole působnosti oběma velkým státům EU, aniž by vývoj byl schopen ovlivnit a dodat mu „postlisabonskou" evropskou dimenzi. Nepodpořil rezoluci RB OSN č. 1973 (i když předtím tvrdě bojoval o místo nestálého člena RB!) a oslabil šance využít *Lisabonskou smlouvu* pro posílení akceschopnosti EU na mezinárodním poli a tím prohloubení dělby práce s USA. Německá politika pozdě zachytila význam revolucí v arabském světě pro postavení Evropy v mezinárodních vztazích. Tento deficit nemohla vyvážit ani zesílená spolupráce s Polskem a v rámci Výmarského trojúhelníku (návrh na vytvoření stálého evropského velitelství).

Německo jako nedobrovolný hegemon eurozóny a EU

SRN byla ovšem okolnostmi donucena ujmout se v EU vedení při záchraně eura. Stejně jako byla důležitá při výstavbě jednotného vnitřního trhu a EMU, tak je její vliv nezbytný i pro řešení krize eurozóny. A znovu, jako v prvním případě, uplatnila v EU normativní vliv; tentokrát jde o „krizový management" a zároveň o dostavbu dosud neúplné EMU, tedy prosazování norem nezbytných (nejen z hlediska SRN) pro stabilizaci eurozóny a její dlouhodobě udržitelné fungování. Jde o důležitou, i když předem neplánovanou fázi institucionálního exportu SRN a o další příklad uplatnění strategie „*milieu shaping*" – tedy „export" německého řešení krize eurozóny prostřednictvím prosazování německého hospodářského modelu a tlaku na rozpočtovou odpovědnost členských zemí (viz export německé *Schuldenbremse* do ústav všech zemí eurozóny). S krizí eurozóny tak SRN zažila raketový nárůst své role jako nedobrovolný hegemon eurozóny obecně a potenciálně i EU jako celku.

Vedení v záchraně eura se přitom ujala velmi váhavě, dlouho vyvolávala dojem, že ve vývoji EU chce a zároveň odmítá hrát vedoucí roli. Vysvětlení, která se nabízejí, zahrnují všechny výše zmíněné problémy, jež současnou německou zahraniční politiku zatěžují: absence dlouhodobé vize a tedy nedostatek argumentace ve prospěch strategických cílů; nepřesvědčivá vnitropolitická legitimizace nákladů zahraniční, především evropské politiky a stabilizace eurozóny; obavy z bezprostřední finanční zátěže vyplývající

z protikrizových a integračních kroků; rostoucí nepřízeň veřejnosti a médií; posilování pozice *veto players*, zejména Spolkového ústavního soudu; při nedostatečné souhře s Francií (a zjevné distanci od Evropské komise) také chybějící dostatečně efektivní partnerský vztah v rámci EU.

Prohlubující se krize eurozóny, popř. ohrožení celé EU (kancléřka Merkelová: „když padne euro, padne EU"), si nakonec vynutila rozhodné kroky: německá politika za záchranu zadlužených zemí eurozóny požaduje doplnění evropské měnové unie unií politickou, aniž by přitom zásadně ustoupila od svého hospodářského modelu (nezávislost ECB a odmítání evropských dluhopisů). I když se krátkodobý/taktický kompromis a tedy „změkčení" německého přístupu jevily na podzim 2011 jako nevyhnutelné, dlouhodobě/strategicky SRN směřovala k prosazení svého obrazu EU jako „Unie stability".

Německo-ruská symbióza

Jedním z mála dalších témat, kde se německá politika i v současnosti projevuje strategicky, je snaha „neztratit Rusko". Nejde a nemůže jít o čistý strategický bilateralismus, angažovanost v Rusku je propojena s německou politikou v NATO a zejména EU. Nejen vztah Německa s EU, ale také – v jiné rovině – vazba mezi SRN a Ruskem mají do značné míry symbiotický charakter. SRN se ve své politice snaží oba tyto vztahy koncepčně i institucionálně propojit, což některé členské státy a politické proudy v NATO a EU vnímají jako problematické.

Symbióza mezi SRN a EU znamená provázání a vzájemnou závislost při budování funkční demokracie, hospodářské prosperity a mírových vztahů, v perspektivě i zajišťování strategické akceschopnosti jak Německa, tak Evropy.

V symbióze německo-ruské se projevuje tradiční hospodářská komplementarita (zejména vztah mezi Německem jako producentem a Ruskem jako vývozcem surovin) a propojení bezpečnostní agendy: Německo vychází z axiomu, že bez kooperativního Ruska nelze dlouhodobě zajistit evropskou bezpečnost. Navíc je Rusko vnímáno jako de *facto* poslední „evropsky kompatibilní" rezervoár strategické velikosti Evropy (a tedy i SRN) – zejména v hospodářské, demografické, vědecko-technické, vojenské a geopolitické

oblasti. Přístup současné vlády přitom sleduje nejen praktický bezprostřední zájem, ale vyjadřuje také snahu Rusko prostřednictvím spolupráce evropeizovat a přiblížit Západu zájmově i hodnotově.

Role Německa v mezinárodních vztazích

Dnešní Německo se tedy chová jako stát, zakotvený v Evropě, který se primárně nezabývá formováním strategických vizí. To se nejvýrazněji projevilo poté, co se podařilo uvést *Lisabonskou smlouvu* v platnost a před vyhrocením krize eurozóny. SRN v tomto období sledovala převážně pragmatické cíle, nebo pokračovala v tradici své poválečné politiky: formovala stále širší okolí prostřednictvím spolupráce, jež s sebou nese export norem a institucí (strategie *milieu shaping*).

Německo tak mělo po ratifikaci *Lisabonské smlouvy* tendenci vystupovat podobně jako bismarckovský tzv. *saturierter Staat* (uspokojený, saturovaný stát), z hlediska teorie národních rolí jako pomocník (*facilitator*): neprojevovalo větší ambice než udržovat systém evropské a světové politiky a ekonomiky funkční a pokud možno stabilní, garantovat tak pro sebe (i okolí) bezpečnost a příhodné hospodářské podmínky a v tomto rámci sledovat vlastní (národní) zájmy. Provádělo tak především reaktivní a zájmově podmíněnou politiku. Chovalo se v tomto smyslu více „středoevropsky“, než se při vyjednávání reformy EU očekávalo. Impulzy pro strategickou dimenzi středoevropských vztahů dodávala proevropská orientace polské politiky vlády Donalda Tuska, která se stala jasně hlavním partnerem SRN v regionu.

Tato realita německé politiky kontrastovala s očekáváními (s obavou nebo nadějí – podle úhlu pohledu), že sjednocené Německo ztratí charakter „civilní mocnosti“ (*Zivilmacht*) a bude se zejména v bezpečnostní politice chovat stále více jako „normální mocnost“ (*Normalmacht*) srovnatelná s Francií a Velkou Británií. Realizace *Lisabonské smlouvy* ale ukazovala, že na výzvy globalizace, vývoje EU i vnitroněmeckých problémů reaguje německá politika spíše normalizací ve smyslu sledování vlastních, často sektorálně vymezených krátko- až střednědobých zájmů, ekonomizací zahraniční politiky a chová se ve větší míře než dříve jako „obchodní stát“ (*Handelsstaat*) a „hospodářská mocnost“ (*Wirtschaftsmacht*). Ve snaze upevňovat základy eurozóny a ovlivňovat politické chování národních států v jejím rámci, se při-

tom Německo projevovalo jako „normativní mocnost“ (Beverly Crafword), čili stát definující a prosazující civilní (mírovou) cestou obecné normy.

Až do přímého existenčního ohrožení eurozóny tak Německo ve škále rolí, definovaných K. Holstim a jeho následovníky, nejčastěji vystupovalo jako spolupracovník regionálního subsystému (*regional subsystem-collaborator*), a to jak v rámci Atlantické aliance, tak v EU. Nic na tom nemění skutečnost, že zahraničněpolitičtí experti Německu už v r. 2010 přisuzovali výraznější roli: domnívali se, že Německo představovalo především mocnost střední velikosti (81 % dotázaných) a poté vůdčí mocnost EU (74 % dotázaných).[7]

Interpretace německé politiky s pomocí teorie rolí naopak v té době ukazovala, že se Německo chovalo převážně zdrženlivě a v některých případech pasivně. Krize eurozóny potvrdila, že v případě ohrožení evropského řádu a jeho multilaterálních institucí (v tomto případě fungování eurozóny a EU vůbec) je SRN ochotna a schopna ujmout se role regionálního vůdce (*regional leader*) a stát se tak jejím hegemonem. Její působení ale bylo značně váhavé a limitované výše uvedenými podmínkami domácími i mezinárodními.

Zejména v případech, kdy v Evropské unii uplatňuje vedení, vrací se Německo do role z devadesátých let a chová i jako exportér norem (*norm enterpreneur*). V jednotlivých politických sektorech více než dříve vystupuje v roli pomocníka (*facilitator*), který se v rámci multilaterálních institucí soustředí především na formování zájmových koalic. V otázkách zajištění přebytku zahraničního obchodu vystupuje vůči vzdálenějším hospodářským oblastem EU (zejména evropskému jihu) v roli příkladu (*example*), orientovaného na vlastní potřeby a na svůj hospodářský region.

Ve vztahu vůči Rusku německá politika sehrává v případě napjatých vztahů mezi Ruskem a Západem nejčastěji roli mediátora-integrátora (*mediator-integrator*) a zároveň spolupracovníka regionálního subsystému (*regional-subsystem collaborator*): hledá cesty jak Moskvu zapojit do multilaterálního bezpečnostního, ale i politického a hospodářského uspořádání Evropy, v jehož základě jsou NATO a EU. Přitom vůči Rusku a dalším zemím bývalého SSSR, do jisté míry nadále i vůči novým členským zemím EU, vystupuje jako aktivní exportér norem (*norm enterpreneur*), případně zastánce rozvoje (*developer*): aktivně nabízí a prostřednictvím programů EU (spolu)šíří své a evropské normativní a institucionální know-how. V oblastech, kde multilaterální systém dosud nefunguje nebo teprve vzniká (zde zejména energetická politika), řeší německá politika napětí mezi dvěma rolemi: na jedné

straně představuje pomocníka (*facilitator*), který se podílí na budování multilaterálních struktur (energetická politika a trh EU) a uskutečňuje přitom tradiční, na národní zájmy orientovanou sektorální politiku, na druhé straně se chová jako nezávislý aktér (*independent*).

Česká politika a vztah k Německu

Jaký závěr z výše uvedeného plyne pro Českou republiku? Německo je jediný klíčový evropský aktér, s nímž ČR pojí tak husté předivo vztahů. Česká ekonomická provázanost s SRN je bezprecedentní. V přístupu k evropské agendě převládá mezi ČR a SRN kompatibilita. Když pomineme někdejší úvahy o českém členství v NAFTA a ESVO, žádný proud českého politického myšlení nevystoupil s alternativou pro kooperativní a v Evropě multilaterálně ukotvený vztah s německým partnerem. Pro většinovou českou politiku, která neusiluje o rozbití EU, by neměl být velký problém shodnout se v nadstranickém konsenzu o principech vztahů se SRN.

Má přitom před sebou dvě tváře německé zahraniční politiky, které se v různé míře (pod vlivem vnějších i vnitřních faktorů) v postupu SRN prosazují. Introvertní, ekonomicky orientované Německo má tendenci soustředit se na své vlastní problémy a potřeby. Přináší to na jedné straně určitě možnosti: ekonomizace německé politiky zvýrazňuje blízkost mezi českou a německou hospodářskou kulturou a tedy upevňuje v této důležité oblasti možnosti dohody a spolupráce. Česká politika by měla této blízkosti systematicky využívat a stavět na ní. Na druhé straně znamená pro českou, evropskou, ale i německou politiku varovnou konstelaci: bez německé aktivní účasti nemá EU reálnou šanci naplnit potenciální zahraničněpolitickou roli, danou mj. *Lisabonskou smlouvou*. Bez aktivního politického a bezpečnostního příspěvku SRN může dojít k oslabení EU a naopak posílení strategického bilateralismu a spolupráce velkých zemí (včetně SRN) mimo EU.

Druhou tvář představuje nová role Německa v EU – role nedobrovolného hegemona eurozóny, do značné míry i celé EU. To posunuje vztah vůči Německu do nové roviny: jak poznamenává Timothy Garton Ash, má Německo po sto letech opět možnost zásadně ovlivnit evropský vývoj. Jako evropská „normativní mocnost" a *ordnungspolitische Macht* rozhodne do značné míry o osudu EU a o podobě Evropy. Bude zjevně usilovat o zásadní zlepšení způ-

sobu, jak funguje eurozóna a o doplnění měnové unie unií politickou – ať s českou podporou, nebo bez ní. „Nedodělky Maastrichtu“ (na které poukazoval vždy i Václav Klaus) nejsou pro německou politiku důvodem pro odchod od myšlenky Evropské měnové a hospodářské unie (jak navrhují některé euroskeptické hlasy), ale pro její zdokonalení a důsledné naplnění.

Česká politika vůči Německu se v posledních letech vyznačuje především pragmatickou a decentralizovanou spoluprací, dalekosáhlou evropeizací agendy. Významného pokroku dosáhly vzájemné vztahy v procesu historického porozumění, a to zcela v duchu česko-německé deklarace roku 1997 – na jejím půdorysu došlo i k průlomu v česko-bavorských vztazích při historicky první návštěvě bavorského premiéra v Praze v prosinci 2010.

Česká politika je ale zároveň nejednotná vzhledem k politické a ideologické diferenciaci české scény. To se projevuje zejména v bezpečnostní a integrační politice: v bezpečnostní politice se část zastánců atlantismu na české politické scéně vůči Německu vymezuje spíše skepticky, ne-li s nedůvěrou. Evropské zaměření německé politiky pak nachází pochopení u českých zastánců EU jako politické unie. Nejsilnější pravicová strana (ODS) naopak zvolila v Evropském parlamentu spolupráci nikoli s hlavním evropským proudem, ale s vedlejší větví evropské politiky, vedenou britskými konzervativci. Vláda vedená premiérem Nečasem tak evropský rozměr vztahů vůči Německu definuje spíše pragmaticky a dlouhodobější hledisko neakcentuje, je opatrně zdrženlivá v otázce eura. Je přitom limitována mj. postojem prezidenta republiky, jenž udržuje od evropské politiky SRN známou kritickou distanci. Česká republika tak má jako partner v německé politice relativně omezenou roli, německý zájem se soustředí na hospodářskou a politickou stabilitu v zemi, praktickou spolupráci ve vybraných oblastech evropské politiky (jako je příprava nového finančního rámce EU) a bilaterálních vztahů.

Koncepce zahraniční politiky ČR (2011) jasně ukazuje, že vznikala na ministerstvu zahraničních věcí: uvádí, že ČR bude aktivně rozvíjet vztahy se Spolkovou republikou Německo, která představuje nejen souseda, ale i strategického partnera ČR. Zdůrazňuje, že ve vztazích vůči Německu bude brán zvláštní zřetel na jeho klíčovou úlohu v evropské politice, evropské bezpečnosti a ve světové ekonomice.[8] Praktická spolupráce během českého předsednictví v Radě EU v r. 2009 představuje pozitivní referenční bod v česko-německých vztazích, na němž by měla česká politika právě v tomto smyslu stavět.

Příkladem pro českou politiku by přitom mohla být strategie polské vlády, která v německém angažmá v Evropě spatřuje šanci pro svou vlastní evropskou politiku – a naopak, v oslabení evropské německé orientace na EU vidí ohrožení vlastních i evropských zájmů. Vyzývá jej proto, aby se chopilo vůdčí role při řešení krize eurozóny.[9] SRN totiž má – na rozdíl od ČR nebo i Polska – vedle Evropské unie sice nevýhodnou, přesto ale reálnou možnost „druhé volby": strategický bilateralismus a skupinovou spolupráci s velkými mezinárodními aktéry.

Tato varianta je pro ČR ještě nebezpečnější než pro Polsko – regionální vůdčí mocnost a potenciálně jednoho z vůdčích aktérů na evropském poli. Česká politika by proto měla usilovat o evropské ukotvení strategických bilaterálních vazeb SRN – ať už jde o země EU (Francii, Velkou Británii) nebo další partnery (USA, Rusko, Čínu atd.). Důležitou dimenzi „boje o evropskou perspektivu Německa" by představoval i podíl České republiky na formování dlouhodobé vize, obhajobě hodnot a na nákladech společného evropského projektu. Angažovaná spoluúčast blízkých partnerů je pro zachování evropského angažmá SRN důležitější než kdykoli dříve; je to „dobrá investice" pro evropskou perspektivu české politiky i konstruktivní česko-německé vztahy.

Poznámky

[1] Bulmer, Simon–Paterson, William E. (2010): „Germany and the European Union: from ‚tamed power' to normalized power?" *International Affairs* 86 (5): s. 1051–1073.

[2] Maull, Hanns W. (2010): „World Politics in Turbulence". *Internationale Politik und Gesellschaft* (1): 11–25, zde s. 14–15.

[3] Karp, Regina (2005): „The New German Foreign Policy Consensus". *The Washington Quarterly*, 29 (1): 61–82, zde s. 76.

[4] K podobnému závěru došel také bývalý ministr zahraničních věcí a kritik vlády A. Merkelové, Joschka Fischer. Viz König, Ewald (2010): „EAD – Und Europa schwiegt dazu". *Euractiv*, 17. 9. 2010.

[5] Bulmer–Paterson (2010): op. cit.

[6] Harnisch, Sebastian–Schieder, S. (2006): „Germany's New European Policy: Weaker, Leaner, Meaner". In: Maull, H. W. (ed.): *Germany's Uncertain Power. Foreign Policy of the Berlin Republic*. Houdsmills et al.: Palgrave, s. 95–108.

[7] „Trends der deutschen Außenpolitik. Erste außenpolitische Elitenstudie. Kurzversion" (2010). DGAP/dimap-Gruppe, Berlin, s. 4.

[8] Koncepce zahraniční politiky České republiky, Praha, 27. 8. 2011. Online: **www.mzv.cz/jnp/cz/zahranicni_vztahy/vyrocni_zpravy_a_dokumenty/koncepce_zahranicni_politiky_ceske.html**.

[9] Sikorski, R. (2011): „Poland and the future of the European Union", 28 November. On-line: **www.msz.gov.pl/files/docs/komunikaty/20111128BERLIN/radoslaw_sikorski_poland_and_the_future_of_the_eu.pdf**.

Résumé

Germany, like other countries, has been confronted with dramatic changes of its external environment in recent years. These were caused primarily by the process of globalization, new sources of risk and threats, the new structure of international relations, and the insufficient capacity of the international institutions and individual actors to act. The reaction of German policy was strategically oriented, and the reform and enlargement of both NATO and the EU were at its core. Having accomplished these priorities, Germany then tended to behave like a Bismarckian *"saturierter Staat"* (a satisfied, saturated state) which lacks any ambitions that are greater than maintaining the stability of the European and global international system (political and economic). German policy became tactical rather than strategic, as it was more focused on Germany's national interests than ever before. Only with the crisis of the euro did the strategic dimension start to reappear in German European policy, and Germany has become a reluctant hegemon as it was pushed into the driver's seat of the eurozone.

Not only in the external environment but also on the domestic front, Germany is faced with a number of challenges which have altered the policy setting:

- The current financial crunch further cuts the resources available to foreign policy and defence in the German budget. The situation is linked with the relative lack of interest of the political class, the media and the public in foreign policy, and also with the domination of the domestic political themes in the domestic discourse and the economization of foreign policy. The culture of strategic and geopolitical thinking remains underdeveloped.
- There is a growing internal differentiation of German society and a fading capacity of the political parties to represent the German public. The automatic "permissive consensus", which the foreign policy has relied on, is weakening.

- The influence of the institutional *"veto players"* (the Federal Constitutional Court and the German *Länder*) has been growing and the institutional pluralism deepened; the federal government thus remains circumscribed in its action (the *structural semi-sovereignty* thesis). The co-ordinating roles of the Chancellor/Chancellor's Office and of the Ministry of Finance have been gaining on importance at the expense of the Ministry of Foreign Affairs.
- The core of the foreign policy culture – which is closely linked with the historical memory and identity of the post-war Germany – has been maintained, and so have the limitations imposed on policy – multilateralism, the rule of law and the use of force as an instrument of the last resort (the *"culture of reticence"*).
- The asymmetry of the structure of the German power potential has not been abolished; furthermore, Germany represents primarily a "soft" or rather a *"civilian power"*.
- As long as the basic pillars of German foreign policy – the EU, the transatlantic alliance, the world economy, the co-operative neighbourly relations and the peaceful partnership with Russia – are not under threat, Germany conducts a primarily reactive and pragmatic policy.
- The traditional multilateral reflex of German policy has been maintained. However, the *principal multilateralism* has been giving way to a purpose oriented and thus instrumental multilateralism.
- Parallel to that, the role of the *strategic bilateralism* has been growing mainly in relation to the main world and regional actors; in the EU, bilateral co-operation and the creation of small groups – possibly outside the European treaties – have been gaining momentum.
- German policy is primarily *focused on economic interests*. The foreign trade surplus is regarded as a precondition for the maintaining of Germany's role in international relations as well as the maintaining of the social-economic and, ultimately, the political coherence and democracy in Germany.
- Germany has become an *exporter of international security*, maintaining its profile as a civilian power at the same time. This essentially means multilateralism and the "culture of reticence". Germany only exceptionally participates in multilateral missions, and when it does so, it prefers those missions that are based on a Security Council mandate and

civil-military and police missions, which the government can also find public support for. The contemporary Bundeswehr as a modern army suffers from a number of deficiencies of various magnitudes which circumscribe its deployed capacity; coupled with budgetary restrictions they make another reform phase of the armed forces necessary.

- Germany has been active in the Lisbon EU Treaty implementation in the area of foreign and security policy, primarily in regard to the European External Action Service and supporting the Eastern Partnership. In the defence area, Germany expects certain activation throughout the formation of the battle groups, the Weimar Triangle and the conduct of civil and civil-military operations of the EU. A special role played the Polish-German co-operation during the Polish EU Presidency 2011. In some other areas of the defence policy, however, Germany exercised restraint since the ratification of the Lisbon Treaty; France and the United Kingdom have subsequently developed a co-operation outside the EU – a tendency that was enhanced by the German abstention in the UNO Security Council voting on the 1973 resolution on Libya.

The German policy, acting under the pressure of the dramatically developing circumstances, took on the leadership in order to rescue the euro. Germany regards the European currency as a key economic and political project of the EU and has become a *reluctant and often hesitant hegemon of the eurozone* – a position which may mobilize the eurosceptical opponents of the euro in the Czech Republic and elsewhere. It is obvious that the European Union and – even more so – its potential "hard core" (or the sometimes discussed "northern EU", which could appear in an alternative scenario) will always be directly influenced by Germany. The Czech Republic returned, 20 years after the fall of the "Iron Curtain", to the traditional coordinates of European policy under which Germany had once shaped to a great extent Europe's centre, acting as an *ordnungspolitische Macht.* The Czech Republic has to view these coordinates seriously and define genuine Czech interests in this context while refraining from any search for alternative alliances outside the EU. The importance of intensive partnerships in Central Europe has been growing (Visegrád) and the bilateral co-operation with increasingly strategically focused Poland can assume the quality of a strategic partnership as well. The hands-on co-operation in the whole agenda of the EU, which proved cru-

cially important during the Czech EU Presidency in 2009, represents a positive reference point in the Czech-German relations for the future; the Czech policy should consequently build on this positive experience.

Zkratky

AA – *Auswärtiges Amt* (Spolkové ministerstvo zahraničních věcí)
ACP – *African, Caribbean and Pacific Group of States* (Africká, Karibská a Pacifická skupina států, česky AKP)
ACTA – *Anti-Counterfeiting Trade Agreement* (Mezinárodní dohody o ochraně duševního vlastnictví)
AHK – *Auslandshandelskammer* (Zahraniční obchodní komora)
AUMA – *Ausstellungs- und Messe-Ausschuss der Deutschen Wirtschaft* (Výbor německého hospodářství pro výstavy a veletrhy)
bcm – *billion cubic meters/year* (miliard metrů krychlových)
BDA – *Bundesvereinigung der Deutschen Arbeitgeberverbände* (Spolkové sdružení německých svazů zaměstnavatelů)
BDEW – *Bundesverband der Energie- und Wasserwirtschaft* (Spolkový svaz pro energii a vodní hospodářství)
BdV – *Bund der Vertriebenen* (Svaz vyhnanců)
BFAI – *Bundesagentur für Aussenwirtschaft* (Spolkové agentury pro vnější ekonomiku)
BGA – *Bundesverband Großhandel, Außenhandel, Dienstleistungen* (Spolkový svaz zahraničního obchodu a velkoobchodu)
BGR – *Bundesanstalt für Geowissenschaften und Rohstoffe* (Spolkový ústav pro geologické vědy a suroviny)
BICC – *Bonn International Center for Conversion* (Bonnské mezinárodní centrum pro konverzi)
BKA – *Bundeskriminalamt* (Spolkový kriminální úřad)
BLV – *Bund-Länder-Vereinbarung* (Dohoda spolku a zemí)
BMELV – *Bundesministerium für Ernährung, Landwirtschaft und Verbraucherschutz* (Spolkové ministerstvo výživy, zemědělství a ochrany spotřebitelů)
BMF – *Bundesministerium der Finanzen* (Spolkové ministerstvo financí)
BMI – *Bundesministerium des Innern* (Spolkové ministerstvo vnitra)

BMJ – *Bundesministerium der Justiz* (Spolkové ministerstvo spravedlnosti)
BMVg – *Bundesministerium der Verteidigung* (Spolkové ministerstvo obrany)
BMWi – *Bundesministerium für Wirtschaft und Technologie* (Spolkové ministerstvo hospodářství a technologií)
BMU – *Bundesministerium für Umwelt, Naturschutz und Reaktorsicherheit* (Spolkové ministerstvo životního prostředí, ochrany přírody a bezpečnosti reaktorů)
BMZ – *Bundesministerium für wirtschaftliche Zusammenarbeit und Entwicklung* (Spolkové ministerstvo pro hospodářskou spolupráci a rozvoj)
BND – *Bundesnachrichtendienst* (Spolková zpravodajská služba)
BRIC – Brazílie, Rusko, Indie, Čína
BSR – *Bundessicherheitsrat* (Spolková bezpečnostní rada)
CDU-CSU – *Christlich Demokratische Partei/Christlich-Soziale Union* (Křesťansko-demokratická strana/Křesťansko-sociální unie)
CMPD – *Crisis Management Planning Directorate* (štáb krizového managementu)
COREPER – *Comité des Représentants Permanents* (Výbor stálých zástupců /EU/)
COSAC – *Conférence des Organes Spécialisés dans les Affaires Communautaires* (Konference evropských výborů /EU/)
CPCC – *Civilian Planning and Conduct Capability* (/útvar/ schopnosti civilního plánování a provádění)
CTBT – *Comprehensive Nuclear-Test-Ban Treaty* (Smlouva pro všeobecný zákaz jaderných zkoušek)
ČLR – Čínská lidová republika
DAAD – *Deutscher Akademischer Austauschdienstes* (Německá akademická výměnná služba)
DBV – *Deutscher Bauernverband* (Německý svaz zemědělců)
DGB – *Deutscher Gewerkschaftsbund* (Německý odborový svaz)
DIHK – *Deutscher Industrie- und Handelskammertag* (Svaz německých průmyslových a hospodářských komor)
EBOP – Evropská bezpečnostní a obranná politika
ECB – *European Central Bank* (Evropská centrální banka)
ECOFIN – *Economic and Financial Affairs Council* (Rada ministrů hospodářství a financí /EU/)

EFSF – *European Financial Stabilisation Facility* (Evropský nástroj finanční stability)
EHS – Evropské hospodářské společenství
EK – Evropská komise
EMK – *Europaministerkonferenz* (Konference ministrů pro evropské záležitosti)
EMU – Evropská měnová unie
ENP – *European Neighbourhood Policy* (Evropská politika sousedství)
EP – Evropský parlament
ER PSC – *EU-Russia Political and Security Committee* (Politický a bezpečnostně-politický výbor EU–Rusko)
ES – Evropská společenství
ESM – *European Stability Mechanism* (Evropský mechanismus stability)
ESVA – *European External Action Service* (Evropská služba vnější akce)
ETS – *Emission Trading System* /systém obchodování s povolenkami na emise skleníkových plynů/
EU – Evropská unie
EUMS – *EU Millitary Staff* (Vojenský štáb EU)
EURONEST – *EU Neighbourhood EAST Parliamentary* (parlamentní orgán Východního partnerství mezi Evropskou unií a jejími východoevropskými partnery)
EUZBBG – *Gesetz über die Zusammenarbeit von Bundesregierung und Deutschem Bundestag in Angelegenheiten der Europäischen Union* (Zákon o spolupráci spolkové vlády a německého Spolkového sněmu v záležitostech Evropské unie)
EUZBLG – *Gesetz über die Zusammenarbeit von Bund und Ländern in Angelegenheiten der Europäischen Union* (Zákon o spolupráci Spolku a zemí v záležitostech Evropské unie)
FDP – *Freie Demokratische Partei* (Svobodná demokratická strana)
G8 – *Group of Eight* /sdružení osmi nejvyspělejších států světa – Francie, Itálie, Japonsko, Kanada, Německo, Velká Británie, USA a Rusko/
G20 – *Group Twenty* /skupina 19 ekonomicky nejsilnějších států světa + EU/
GATT – *General Agreement on Tariffs and Trade* (Všeobecná dohoda o clech a obchodu)
GG – *Grundgesetz* (Základní zákon), název ústavy SRN viz ZZ

GOBT – *Geschäftsordnung des Deutschen Bundestages* (Jednací řád Německého Spolkového sněmu)
GTAI – *Germany Trade & Invest* (Spolková agentura pro podporu exportu a investic)
GTAZ – *Gemeinsames Terrorismusabwehrzentrum* (Společné centrum pro boj s terorismem)
HDP – hrubý národní důchod
HNP – hrubý národní příjem
IBFG – *Internationaler Bund Freier Gewerkschaften* (Mezinárodní svaz svobodných odborů)
IEA – *International Energy Agency* (Mezinárodní energetická agentura)
IEF – *International Energy Forum* (Mezinárodní energetické fórum)
IFRS – *International Financial Reporting Standards* (Mezinárodní standardy účetního výkaznictví)
IIC – *Industrial Investment Council* (Rada pro průmyslové investice v nových spolkových zemích)
ILO – *International Labour Organization* (Mezinárodní organizace práce)
IMK – *Innenministerkonferenz* (Stálá konference ministrů a senátorů pro vnitřní záležitosti spolku a zemí)
IMK – *Institut für Makroökonomie und Konjunkturforschung* (Ústav pro makroekonomiku a výzkum konjunktury)
IntVG – *Gestez über der Wahrnehmungder Integrationsverantwortung des Bundestages und des Bundesrates in Angelegenheiten der Europäischen (Union Integrationsverantwortungsgesetz)* (Zákon o odpovědnosti Spolkového sněmu a Spolkové rady za integraci)
ISAF – *International Security Assistance Force* (Mezinárodní bezpečnostní podpůrné síly)
JVT – jednotný vnitřní trh
KNR – koncepce národních rolí
KOS – Smlouva o konvenčních silách v Evropě viz KSE
KSE – *Konventionelle Streitkräfte in Europa* (Smlouva o konvenčních silách v Evropě) viz KOS
KSK – *Kommando Spezialkräfte* (jednotka speciálních sil)
LNG – *Liquefied Natural Gas* (zkapalněný zemní plyn)
LTC – *Long-Term Contracts* (dlouhodobé kontrakty)

MAD – *Amt für den Militärischen Abschirmdienst* (Úřad pro vojenskou kontrašpionáž)
MAP – *Membership Action Plan* (Akční program členství)
MMF – Mezinárodní měnový fond
MPK – *Ministerpräsidentenkonferenz* (konference ministerských předsedů)
MWV – *Mineralölwirtschaftsverband* (Svaz ropného průmyslu)
MZV – ministerstvo zahraničních věcí
MZV ČR – Ministerstvo zahraničních věcí ČR
NAFTA – *North American Free Trade Agreement* (Severoamerická dohoda o volném obchodu)
NATO – *North Atlantic Treaty Organization* (Severoatlantická aliance)
NDR – Německá demokratická republika
OB – Obchodní bilance
OBSE – Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě
OECD – *Organization for Economic Co-operation and Development* (Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj)
OPEC – *Organization of the Petroleum Exporting Countries* (Organizace zemí vyvážejících ropu)
OSN – Organizace spojených národů
OZE – obnovitelný zdroj energie
PEZ – primární energetické zdroje
PiS – Prawo i Sprawiedliwość (*Právo a spravedlnost* /Polsko/)
PJ – petajoule (10^{15} joule)
PKG – *Parlamentarische Kontrollgremium* (Parlamentní kontrolní grémium)
PPP – *Public private partnership* (partnerství mezi veřejným a soukromým sektorem při zajišťování veřejných statků)
PRT – *Provincial Reconstruction Team* (Provinční rekonstrukční tým)
PSR – Pakt stability a růstu
RB OSN – Rada bezpečnosti OSN
RCN – *Regional Command North* (Regionální velitelství Sever)
RZ – rozvojové země
SB – Světová banka
SBOP – Společná bezpečnostní a obranná politika
SED – *Sozialistische Einheitspartei Deutschlands* (Sjednocená socialistická strana Německa)
SEU – Smlouva o Evropské unii

SitCen – */Joint/ Situation Centre* (Společné situační centrum)
SPD – *Sozialdemokratische Partei Deutschlands* (Sociálně-demokratická strana Německa)
SRN – Spolková republika Německo
SÚS – Spolkový ústavní soud
SZBP – Společná zahraniční a bezpečnostní politika
TRIPS – *Agreement on Trade Related Aspects of Intellectual Property Rights* (Dohoda o obchodních aspektech práv k duševnímu vlastnictví)
TWh – terawatthodina
UNESCO – *United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization* (Organizace OSN pro výchovu, vědu a kulturu)
USA – *United States of America* (Spojené státy americké)
V4 – Visegrádská čtyřka /skupina/
VEV – vnější ekonomické vztahy
VP – Východní partnerství
WTO – *World Trade Organization* (Světová obchodní organizace)
ZEU – Západoevropská unie
ZIF – *Zentrum für internationale Friedenseinsätze* (Centrum pro mezinárodní mírové mise)
ZP – zemní plyn
ZZ – Základní zákon /název ústavy SRN/ viz GG

Literatura

Abels, Heinz (2010): *Identität*. Wiesbaden: Verlag für Sozialwissenschaften.

Abteilungen. On-line: **www.auswaertigesamt.de/diplo/de/AAmt/Abteilungen/Uebersicht.html**.

Advancing the political process in Afghanistan, 19. 7. 2010. On-line: **www.auswaertiges-amt.de/diplo/en/AAmt/BM-Reisen/2010/07-Afghanistan/100718-Ankuendigung-BM-Reise,navCtx=115316.html**.

Afghanistan: Die Londoner Konferenz 28. Januar 2010, Kommuniqué Afghanische Führungsverantwortung, regionale Zusammenarbeit, internationale Partnerschaft. On-line: **www.bundesregierung.de/nsc_true/Content/DE/Artikel/Afghanistan/ Anlagen/2010-07-13-londoner-konferenz,property=publicationFile.pdf/2010-07-13-londoner-konferenz**.

Aggestam, Lisbeth (2006): „What Role for the EU in Security and Defence? British, French and German Views of the ESDP". Stockholm: Swedish Institute for International Affairs.

Aggestam, Lisbeth (1999): „Role Conceptions and the Politics of Identity in Foreign Policy". *ARENA Working Papers*, WP 99/8.

Alexander D.–T. Jungholt, T. (2010): „Die Kabul-Konferenz, ein Gipfel der Ungeduld". *Die Welt Online*, 20. 7. 2010. On-line: **www.welt.de/politik/ausland/article8549929/Die-Kabul-Konferenz-ein-Gipfel-der-Ungeduld.html**.

Anderson, Benedict (1998): *Die Erfindung der Nation. Zur Karriere eines folgenreichen Konzepts.* Berlin: Ullstein.

Anderson, Jeffrey J.–Goodman, John B. (1993): „Mars or Minerva? A United Germany in a Post-Cold War Europe". In: Keohane, R.O.–Nye, Joseph S.–Hoffmann, Stanley (eds.): *After the Cold War. International Institutions and State Strategies in Europe*. Cambridge, MA: Harvard University Press, s. 23–62.

„Angela Merkel rebuked" (2010). *The Economist*, 3. 7. 2010.

Antas, Lukasz (2009): „Germany's gas policy – more than just Russia". *OSW Commentary*, Warsaw.

Antas, Lukasz–Konończuk, Wojciech (2010): „Rosneft entering the German oil market". *OSW*, 20. 10. 2010.

Ash, Timothy Garton (2010): „Only Germany can save Euro". *BE92,* 29. 11. 2010. On-line: **www.b92.net/eng/insight/opinions.php?nav_id=71141**.

Ash Timothy G. (1994): „Germany's Choice". *Foreign Affairs*, 73 (4): 65–81.

Asmus, Ronald (2008): „Riss zwischen Washington und Berlin". *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 25. 4. 1994.

Assmann, Aleida–Friese, Heidrun (1998): *Identitäten (Erinnerung, Geschichte, Identität)*. Frankfurt/M.: Suhrkamp Verlag.

Assmann, Aleida (2006): *Der lange Schatten der Vergangenheit. Erinnerungskultur und Geschichtspolitik*. München: C. H. Beck.

Assmann, Jan (2006): *Thomas Mann und Ägypten.* München: C. H. Beck.

Aufbau des Ministeriums (Organizační struktura spolkového ministerstva obrany). On-line: **www.bmvg.de/portal/a/bmvg/!ut/p/c4/04_SB8K8xLLM9MSSzPy8xBz9CP3I5EyrpHK9pNyydL3czLzM4pLUoszSXL3E0rSkxNL4tNK8bJBaGB9JiX5BtqMiAGwgdiY!/**.

Aufhüppe, Sven–Kuchenbecker, Tanja (2010): „Gemeinsame Ziele: Erfolge der deutsch-französischen Achse". *Handlesblatt*, 19. 10. 2010.

Aufgaben des Auswärtigen Dienstes. On-line: **www.auswaertiges-amt.de/diplo/de/AAmt/AuswDienst/Aufgaben.html**.

Außenhandel: Einfuhr, Ausfuhr, Außenhandelssaldo. Statistisches Bundesamt Deutschland. On-line: **www.destatis.de/jetspeed/portal/cms/Sites/destatis/Internet/DE/Content/Statistiken/Aussenhandel/Gesamtentwicklung/Tabellen/Tabellenuebersicht,templateId=renderPrint.psml#LangeReihen**.

Außenhandel: Gesamtentwicklung des deutschen Außenhandels ab 1950. On-line: **www.destatis.de/jetspeed/portal/cms/Sites/destatis/Internet/DE/Content/Statistiken/Aussenhandel/Gesamtentwicklung/Tabellen/Content100/GesamtentwicklungAussenhandel,property=file.pdf**.

Außenhandel. Rangfolge der Handelspartner in Außenhandel der Bundesrepublik Deutschland. Statistisches Bundesamt. On-line: **www.destatis.de/jetspeed/portal/cms/Sites/destatis/Internet/DE/Navigation/Statistiken/Aussenhandel/Handelspartner/Handelspartner.psml**.

Außenwirtschaftsförderung. Bundesministerium für Wirtschaft und Technologie, April 2009. On-line: **www.bmwi.de/Dateien/BMWi/PDF/foerderdatenbank/aussenwirtschaftsfoerderung,property=pdf,bereich=bmwi,sprache=de,rwb=true.pdf**.

„Austerity Alarm" (2010). *The Economist*, 3. 7. 2010, s. 16–17.

Auswärtiges Amt: Contributions to the United Nations budget, 28. 9. 2010. On-line: **www.auswaertiges-amt.de/diplo/en/Aussenpolitik/InternatOrgane/VereinteNationen/StrukturVN/Finanzen/Uebersicht.html**.

Bahr, Egon–Genscher, Hans-Dietrich–Weizsäcker, Richard (2009): „Toward a Nuclear-Free World: A German View". *International Herald Tribune*, 9. 1. 2009.

Baumann, Rainer (2006): *Der Wandel des deutschen Multilateralismus: eine diskursanalytische Untersuchung deutscher Aussenpolitik*. Baden-Baden: Nomos.

Baumann, Reiner (2002): „The Transformation of German Multilateralism. Changes in the Foreign Policy Discourse since Unification". *German Politics and Society*, 20 (4): 1–26.

Baun, Michael (2005): „Germany and Central Europe. Hegemony Re-examined". *German Politics* 14 (3): 371–389.

Beichelt, Timm (2009): *Deutschland und Europa, Die Europäisierung des politischen Systems*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften.

Beitrag von Bundesaußenminister Guido Westerwelle anlässlich der 46. Münchner Sicherheitskonferenz, erschienen in einer Dokumentation der Süddeutschen Zeitung am 05. Februar 2010. *Stichworte zur Sicherheitspolitik* 2010 (1–2): 42–44.

Bell-Fialkoff, Andrew (1993): „A brief history of ethnic cleansing". *International Affairs* 72 (3): 110–121.

Bell-Fialkoff, Andrew (1996): *Ethnic Cleansing.* New York: St. Martin's Press.

Beneš, Vít (2010): „Teorie rolí. Konceptuální rámec pro konstruktivistickou analýzu zahraniční politiky". *Mezinárodní vztahy* 45 (4): 72–87.

Berend, Iván Tibor (2001): *Central and Eastern Europe 1944–1993: Detour from the Periphery to the Periphery.* Cambridge: Cambridge University Press.

Berger, Thomas U. (1996): „Norms, Identity, and National Security in Germany and Japan". In: Katzenstein, P. J. (ed.): *The Culture of National Security: Norms and Identity in World Politics*. New York: Columbia University Press, s. 317–356.

Beseler, Hartwig–Gutschow, Niels (1988): *Kriegsschicksale deutscher Architektur.* Neumünster: Karl Wachholtz Verlag.

Bettzuege, Reinhard (2007): „Auswärtiger Dienst". In: Schmidt, S.–Hellmann, G.–Wolf, R. (eds.): *Handbuch zur deutschen Außenpolitik*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, s. 225–245.

Bierling, Stephan (2005): *Die Außenpolitik der Bundesrepublik Deutschland, Normen, Akteure, Entscheidungen*. München/Wien: R. Oldenbourg Verlag.

Björn, Conrad–Stumm, Mario (2004): „German Strategic Culture and Institutional Choice: Transatlanticism and/or Europeanism?" *Trierer Arbeitspapiere zur Internationalen Politik* 2004 (9).

Böttger, Katrin (2010): *Die Entstehung und Entwicklung der Europäischen Nachbarschaftspolitik. Akteure und Koalitionen*. Baden-Baden: Nomos.

Braml, Josef (2010): „America's Asian Ambition. Under Obama, Multilaterlism is Still Instrumental". *Internationale Politik-Global Edition* 11 (3): 19–25.

Braml, Josef a kol. (2008): Weltveträgliche Energiesicherheitspolitik. DGAP, Berlin.

Braun, Stefan (2010): „Merkel's Patentrezept: Härte". *Süddeutsche Zeitung*, 16. 12. 2010.

Braun, Stefan (2011): Verteidigungsminister de Maizière: Die Bundeswehr ist gegenwärtig nicht zu führen. *Süddeutsche Zeitung*, 16. 5. 2011. On-line: **sued deutsche.dehttp://www.sueddeutsche.de/politik/baustelle-bundeswehr-der-chaos-nachlass-des-barons-1.1098032**.

Browning, Christopher R. (1978): *The Final Solution and the German Foreign Office. A Study of Referat D III of Abteilung Deutschland 1940–1943.* New York: Holmes & Meier.

Brügel, Johann Wolfgang (1967): *Tschechen und Deutsche 1918–1938.* München: Nymphenburger Verlaghandlung.

Brune, Sophie-Charlote–Dickow, Marcel–Linnenkamp, Hilmar–Mölling, Christian (2010): „The German Armed Forces and the Financial Crisis. Towards National Restructuring and European Economies of Scale". *SWP Comments*.

Bührer, Werner (2007): „Wirtschaftsverbände". In: Schmidt, Siegmar (ed.) (2007): *Handbuch zur deutschen Außenpolitik*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, s. 290–295.

Bulmer, Simon–Jeffery, Charlie–Padgett, Stephen (2010): „Democracy and Diplomacy, Germany and Europe". In: Bulmer, Simon–Jeffery, Charlie–Padgett, Stephen (eds.): *Rethinking Germany and Europe. Democracy and Diplomacy in a Semi-Sovereign State*. Houdsmills et al.: Palgrave, s. 1–24.

Bulmer, Simon–Jeffery, Charlie–Paterson, William (2000): *Germany's Europesan Diplomacy. Shaping the regional Milieu*. Manchester: Manchester University Press.

Bulmer, Simon–Paterson, William E. (2010): „Germany and the European Union: from ‚tamed power' to normalized power?" *International Affairs* 86 (5): s. 1051–1073.

Bundesaußenminister Guido Westerwelle im Gespräch mit der „Bild am Sonntag", am 24. Januar 2010. *Stichworte zur Sicherheitspolitik*, 2010 (1–2): 25–28.

Bundesaußenminister Guido Westerwelle im Interview mit der „Bild am Sonntag" am 18. April 2010. *Stichworte zur Sicherheitspolitik* 2010 (2–3): 76–77.

Bundesaußenminister Guido Westerwelle im Interview mit der Süddeutschen Zeitung am 31. Januar 2010. *Stichworte zur Sicherheitspolitik*, 2010 (1–2): 39–42.

Bundesgesetzblatt (2006): „Vereinbarung zwischen dem Deutschen Bundestag und der Bundesregierung über die Zusammenarbeit in Angelegenheiten der Europäischen Union in Ausführung des §6 des Gesetzes über die Zusammenarbeit von Bundesregierung und Deutschem Bundestag in Angelegenheiten der Europäischen Union". On-line: **www.bundestag.de/bundestag/ausschuesse/a21/grundlagen/bgbl106s2177.pdf**.

„Bundesregierung will 80 Milliarden Euro sparen" (2010). *Deutsche Welle*, 7. 6. 2010.

Bundeskanzlerin Dr. Angela Merkel im Interview mit der „Welt am Sonntag“ am 31. Januar 2010. *Stichworte zur Sicherheitspolitik* 2010 (1–2): 34–38.

Bundesminister der Verteidigung Dr. Karl-Theodor Freiherr zu Guttenberg im Interview mit der FAZ am 25. Januar 2010. *Stichworte zur Sicherheitspolitik*, 2010 (1–2): 28–33.

Bundesminister der Verteidigung Dr. Karl-Theodor Freiherr zu Guttenberg und Familienministerin Kristiane Schröder im Interview mit der „Bild am Sonntag“ am 28. März 2010. *Stichworte zur Sicherheitspolitik* 2010 (2–3): 66–68.

Bundesnetzagentur (2009): „Auswirkungen des russich-ukrainischen Gaskonfliktes auf die deutsche Gasinfrastruktur, Analyse der Flussverschiebungen in den Fernleitungsnetzen sowie Veränderung der Speicherfüllstände“. Bonn (leden 2009).

Bundesregierung legt Eckpunkte der Neugestaltung der Bundeswehr fest, 16. 12. 2010. On-line: **www.bmvg.de/portal/a/bmvg/kcxml/04_Sj9SPykssy0xPLMnMz0vM0Y_QjzKLd4k38TRzA8mB2W7m-pFwwaCUVH1vfV-P_NxU_QD9gtyIckdHRUUAhW5RJg!!/delta/base64xml/L2dJQSEvUUt3QS80SVVFLzZfRF80STZG?yw_contentURL=%2FC1256F1200608B1B%2FW28C6B58027INFODE%2Fcontent.jsp**.

Bundestag und Europäisches Parlament. On-line: **www.bundestag.de/bundestag/europa_internationales/eu/europarl/index.html**.

Bundestagsdrucksache 16/8713, 3. 4. 2008. Antwort der Bundesregierung auf die Kleine Anfrage der Abgeordneten Alexander Ulrich, Monika Knoche und der Fraktion die Linke „Abgrenzung der zivil-militärischen Aufgaben, Finanzierung sowie hoheitliche Kontrolle des EAD“.

Bundestagsdrucksache 16/9316, 27. 5. 2008. Antwort der Bundesregierung auf die Kleine Anfrage der Abgeordneten Dr. Werner Hoyer, Markus Löning und der Fraktion der FDP „Zum Stand der Verhandlungen über einen Europäichen Auswärtigen Dienst“.

Bundestagsdrucksache 17/362, 21. 12. 2009, Antwort der Bundesregierung auf die Kleine Anfrage der Abgeordneten Manuel Sarrazin, Viola von Cramon-Taubadel und der Fraktion Bündnis 90/Die Grünen.

Bundestagsdrucksache 17/938, 3. 3. 2010. Kleine Anfrage der Abgeordneten Dietmar Nietan, Axel Schäfer und der Fraktion SPD „Gestaltungschancen des Europäischen Auswärtigen Dienstes, notwendige Weichenstellungen für eine effektive Arbeit der Hohen Vertreterin“.

Bundestagsdrucksache 17/1139, 22. 3. 2010. Antwort der Bundesregierung auf die Kleine Anfrage der Abgeordneten Dietmar Nietan, Axel Schäfer und der Fraktion der SPD.

Bundestagsdrucksache 17/1251, 26. 6. 2010. Antwort der Bundesregierung auf die Kleine Anfrage der Abgeordneten Sevim Dagdelen, Dr. Dietrich Dehm und der Fraktion die Linke.

Bundestagsdrucksache 17/1976, 9. 6. 2010. Antrag der Abgeordneten Dr. Dieter Dehm und der Fraktion die Linke zu dem Entwurf eines Beschlusses des Rates über die Organisation und die Arbeitsweise des Europäischen Auswärtigen Dienstes „Den Europäischen Auswärtigen Dienst entmilitarisieren".

Bundestagsdrucksache 17/1981, 9. 6. 2010. Antrag der Fraktionen der CDU/CSU und FDP „Einen effizienten und schlagkräftigen Europäischen Auswärtigen Dienst schaffen".

Bundestagsdrucksache 17/2012, 10. 6. 2010. Beschlussempfehlung und Bericht des Ausschusses für die Angelegenheiten der EU zu dem Antrag der Abgeordneten Manuel Sarrazin, Dr. Frithjof Schmidt und der Fraktion Bündnis 90/Die Grünen „Den Europäischen Auswärtigen Dienst europäisch, handlungsfähig und modern gestalten".

Bundestagsdrucksache 17/2118, 16. 6. 2010. Antrag der Abgeordneten Dietmar Nietan, Axel Schäfer und der Fraktion SPD „Der Europäischen Auswärtige Dienst im Dienste aller EU-Institutionen handlungsfähig und wirkungsvoll ausgestalten".

Bundestagsdrucksache 17/2741, die Kleine Anfrage der Abgeordneten Marieluise Beck, Volker Beck, Viola von Cramon-Taubadel und der Fraktion Bündnis 90/Die Grünen „Umgang mit Belarus im Rahmen der Östlichen Partnerschaft der Europäischen Union".

Bundestagsdrucksache 17/2802, 23. 8. 2010. Antwort der Bundesregierung auf die Kleine Anfrage der Abgeordneten Marieluise Beck, Volker Beck, Viola von Cramon-Taubadel und der Fraktion Bündnis 90/Die Grünen.

Bundeswehrreform „Guttenbergs Marschrichtung stimmt", 23. 8. 2010. On-line: **www.n-tv.de/politik/pressestimmen/Guttenbergs-Marschrichtung-stimmt-article1333631.html**.

Bundeswehrreform – zu Guttenberg will Wehrpflicht aussetzen – Milliarden-Einsparungen angestrebt, 25. 8. 2010. On-line: **www.magazine-deutschland.de/de/artikel/artikelansicht/article/bundeswehr-reform-zu-guttenberg-will-wehrpflicht-aussetzen-milliarden-einsparungen-angestreb.html**.

Bush, George (1989): Projev „A Europe Whole and Free". Mainz, 31. 5. 1989.

Buzan, Barry–Wæver, Ole–De Wilde, Jaap (1998): *Security: A New Framework for Analysis.* London: Lynn Rienner Publishers.

Can anything perk up Europe? (2010). *Economist*, 10. 6. 2010, s. 11–12.

CIEP (2004): „Study on Energy Supply Security and Geopolitics". The Hague: Repro – van de Kamp B.V.

Conrad, Björn–Stumm, Mario (2004): „German Strategic Culture and Institutional Choice: Transatlanticism and/or Europeanism?“ *Trierer Arbeitspapiere zur Internationalen Politik* 9.

Conze, Eckart–Lappenküpper, Ulrich–Müller, Guido (eds.) (2004): *Geschichte der internationalen Beziehungen. Erneuerung und Erweiterung einer historischen Disziplin.* Köln: Böhlau.

Conze, Eckart–Frei, Norbert–Hayes, Peter–Zimmermann, Moshe (2010): *Das Amt und die Vergangenheit. Deutsche Diplomaten im Dritten Reich und in der Bundesrepublik.* München: Karl Blessing Verlag.

Čelovský, Bořivoj (2000): *Mnichovský syndrom*. Ostrava: Tilia.

Dadusch, Uri (2010): *Paradigm Lost: The Euro in Crisis.* Washington: Carnegie Endowment.

Deklarace pražského summitu k Východnímu partnerství z 7. května 2009. On-line: **www.bundesregierung.de/Content/DE/Artikel/2009/05/2009-05-07-eu-oestliche-partnerschaft.html**; **ec.europa.eu/deutschland/press/pr_releases/9549_de.htm**.

Dempsey, Judy (2010): „German Committee Recommends Cutbacks in Defense Spending“. *New York Times*, 24. 10. 2010. On-line: **www.nytimes.com/2010/10/25/world/europe/25iht-germany.html?_r=1**.

Dena (2010): „Dena-Netzstudie II: Integration erneuerbarer Energien erfordert Optimierung des Stromsystems“. Berlin.

Der Bundesministers der Verteidigung, Dr. Karl-Theodor Freiherr zu Guttenberg, im Interview mit dem „Spiegel-Online“ am 15. Juni 2010. *Stichworte zur Sicherheitspolitik* 2010 (5–6): 120–123.

Der Chef des Bundeskanzleramtes. Aufgaben. On-line: **www.bundesregierung.de/Content/DE/Artikel/2009/09/2009-09-30-aufgaben.html**.

Der Wehrbeauftragte des Deutschen Bundestages. On-line: **www.bundestag.de/bundestag/wehrbeauftragter/index.html**.

Deutsche Bank Research (2010): „Gas glut reaches Europe“. Frankfurt n. M., 8. 7. 2010.

Deutschland muss deutliche Zeichen für eine Welt frei von Atomwaffen setzen. Antrag der Fraktionen der CDU/CSU, SPD, FDP und Bündnis/Die Grünen (2010). Deutscher Bundestag, Drucksache 17/1159, 24. 3. 2010.

Die Außenwirtschaftsoffensive: Chancen nutzen – weltweit. Bundesministeriums für Wirtschaft und Technologie, März 2010. On-line: **www.bmwi.de/Dateien/BMWi/PDF/aussenwirtschaftsoffensive-2010,property=pdf,bereich=bmwi,sprache=de,rwb=true.pdf**.

Die Bundesregierung (2010): „Auf dem Weg zur Übergabe in Verantwortung: Das deutsche Afghanistan-Engagement nach der Londoner Konferenz“,

25. 1. 2010. On-line: **www.bundesregierung.de/Content/DE/__Anlagen/2009/11/2009-11-18-dokument-afghanistan,property=publicationFile.pdf**.

Die Bundesregierung (2007): „Elemente einer Rohstoffstrategie der Bundesregierung". On-line: **www.bmwi.de/BMWi/Redaktion/PDF/E/elemente-rohstoffstrategie,property=pdf,bereich=bmwi,sprache=de,rwb=true.pdf**.

Die europapolitische Rolle des Bundesministeriums der Finanzen. On-line: **www.bundesfinanzministerium.de/nn_1270/DE/Wirtschaft__und__Verwaltung/Europa/node.html?pageno=1**.

Die G 20 – Eine Übersicht. On-line: **www.bundesregierung.de/nn_1030916/Content/DE/StatischeSeiten/Breg/G8G20/G20-uebersicht.html**.

Dieringer, Jürgen (2008): „Föderalismus in Europa – Europäischer Föderalismus". In: Gabriel, Oscar W.–Kropp, Sabine (eds.): *Die EU-Staaten im Vergleich, Strukturen, Prozesse, Politikinhalte*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, s. 550–578.

Die Reform des Auswärtigen Dienstes. On-line: **www.auswaertiges-amt.de/diplo/de/AAmt/AuswDienst/Reform.html**.

Die Strukturkommission, 12. 4. 2010. On-line: **www.bmvg.de/portal/a/bmvg/kcxml/04_Sj9SPykssy0xPLMnMz0vM0Y_QjzKLd4k3Ng50BsmB2CZu5vqRcMGglFR9b31fj_zcVP0A_YLciHJHR0VFAO0DgDU!/delta/base64xml/L2dJQSEvUUt3QS80SVVFLzZfRF80TDM!?yw_contentURL=%2FC1256F1200608B1B%2FW284FJL3518INFODE%2Fcontent.jsp**.

„Die Wehrpflicht macht Pause" (2010). *Sueddeutsche Zeitung*, 10. 12. 2010. On-line: **www.sueddeutsche.de/politik/koalitionsrunde-in-berlin-die-wehrpflicht-macht-pause-1.1034522**.

Dieter, Heribert (2008): „Deutschland in der Weltwirtschaft des 21. Jahrhunderts". Stiftung Wissenschaft und Politik, *Diskussionspapier FG8 1*, September.

Discussion Report: Farewell Generation Foreign Policy? Panel Discussion with Members of the German Parliament (Bundestag) on November 28, 2007, at the German Institute for International and Security Affairs (SWP), Berlin. On-line: **www.deutsche-aussenpolitik.de/resources/conferences/BerichtBerlin/BerichtBerlin-en-printer.php**.

Döscher, Hans-Jürgen (1987): *Das Auswärtige Amt im Dritten Reich. Diplomatie im Schatten der „Endlösung"*. Berlin: Siedler Verlag.

Döscher, Hans-Jürgen (1995): *Verschworene Gesellschaft: das Auswärtige Amt unter Adenauer – zwischen Neubeginn und Kontinuität.* Berlin: Akademie Verlag.

Drulák, Petr (2007): „Zamyšlení nad českým oborem mezinárodních vztahů: Pokus o bourdieovský pohled". *Mezinárodní vztahy*, 42 (3): 69–79.

Dyson, Kenneth–Goetz, Klaus (eds.) (2003): *Germany, Europe and the Politics of Constraint*. Oxford: Oxford University Press.

Dyson, Tom (2002): „Civilian Power and ‚History-Making' Decisions: German Agenda-Setting on Europe". *European Security* 11(1), 27–48.

Dyson, Tom (2007): *The Politics of German Defence and Security. Policy Leadership and Military Reform in the Post-Cold War Era*. New York: Berghahn Books.

Eberle, Jakub (2010): „Zdroje a vývoj postoje Spolkové republiky Německo k rozšiřování NATO v letech 1990–97". Bakalářská práce. Univerzita Karlova v Praze, Fakulta sociálních věd.

Eckardt, Götz (1980): *Schicksale deutscher Baudenkmale im Zweiten Welkrieg. Eine Dokumentation der Schäden und Totalverluste auf dem Gebiet der Deutschen Demokratischen Republik.* Berlin: Henschel.

Ecofin. On-line: **www.bundesfinanzministerium.de/nn_53848/DE/BMF__Startseite/Service/Glossar/E/010__Ecofin.html?__nnn=true?__nnn=true**.

EEFA (2010): „Sicherheit unserer Energieversorgung – Indikatoren zur Messung von Verletzbarkeit und Risiken". Berlín.

Eickelpasch, Rolf–Rademacher, Claudia (2004): *Identität*. Bielefeld: Transcript Verlag.

Eisenstadt, Shmuel N.–Giesen, Bernd (1995): „The Construction of Collective Identity". *Archives européennes de sociologie* 36 (1995), 72–102.

EMFIS (2008): „Energiepartnerschaft mit Nigeria". *wallstreet-online.de*, 3. 9. 2008.

Emler, David (2010): „Historie a paměť v díle Paula Ricoeura". Rukopis určený k publikaci v časopisu *Acta Universitatis Carolinae – Studia territorialia* (v tisku, využit zde se svolením autora).

Enderlein, Henrik (2011): „More faith in the euro". In: Guerott, Urlike–Hénárd, Jacqueline (eds.): *What Does Germany Think About Europe?* London: European Council on Foreign Relations, s. 19–24.

„Energiepartnerschaft mit Nigeria" (2008). *wallstreet-online.de*, 3. 9. 2008.

Entwicklungszusammenarbeit: Öffentliche Arbeitszusammenarbeit Deutschlands. Statistisches Bundesamt Deutschland. On-line: **www.destatis.de/jetspeed/portal/cms/Sites/destatis/Internet/DE/Navigation/Statistiken/FinanzenSteuern/Entwicklungszusammenarbeit/Entwicklungszusammenarbeit.psml**.

„Erdgas aus Afrika" (2010). *German-Foreign-Policy.Com*, 20. 9. 2010.

EU-Haushalt ab 2014: Nettozahler wollen Sparkurs z 20. 12. 2010. EurActive. On-line: **www.euractiv.de/finanzplatz-europa/artikel/eu-haushalt-ab-2014-nettozahler-wollen-sparkurs-004105**.

Eurobarometer 71, 2009. On-line: **ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb71/eb71_de_en_exec.pdf**.

Europaabteilung. On-line: **www.auswaertiges-amt.de/diplo/de/AAmt/Abteilungen/Europaabteilung.html**.

Experts group presents report on new Strategic Concept for NATO, 17. 5. 2010. On-line: **www.nato.int/cps/en/SID-B5C8F750-896F61BE/natolive/news_63644.htm**.

Fachministerkonferenzen, Ministepräsidentenkonferenz. On-line: **www.bundesrat.de/cln_179/nn_8778/DE/gremien-konf/fachministerkonf/fachministerkonf-node.html?__nnn=true**.

Federal Foreign Minister Westerwelle says commitment in Afghanistan protects security in Europe, 13. 7. 2010. On-line: **www.auswaertiges-amt.de/diplo/en/Aussenpolitik/RegionaleSchwerpunkte/AfghanistanZentralasien/AktuelleArtikel/100713-BM-Einsatzfuehrungskommando,navCtx=265632.html**.

Fischer, Thomas (2007): „Bundesländer und Bundesrat". In: Schmidt, S.–Hellmann, G.–Wolf, R. (eds.): *Handbuch zur deutschen Außenpolitik*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, s. 192–202.

Flauger J.–Stratman K. (2010): „Branche pocht auf lange Verträge". *Handelsblatt*, 22. 1. 2010.

Flauger J. (2010): „Russische Gazprom umwirbt BASF". *Handelsblatt*, 22. 9. 2010.

Flockhardt, Trine (2009): „Hello Missile Defence, Goodbye Nuclear Saring?" *DIIS Policy Brief: Defence and Security*, November 2010.

Franzen, Erik K. (2008): „Der Diskurs als Ziel? Anmerkungen zur deutschen Erinnerungspolitik am Beispiel der Debatte um ein ‚Zentrum gegen Vertreibungen' 1999–2005". In: Haslinger, P.–Franzen, K. E.–Wessel, M. Schulze (eds.): *Diskurse über Zwangsmigrationen in Zentraleuropa. Geschichtspolitik, Fachdebatten, literarisches und lokales Erinnern seit 1989*. München: R. Oldenbourg Verlag, s. 1–30.

Franzen, Erik K. (2008): „Die Akteure des Vertreibungsdiskurses in der Bundesrepublik Deutschland". In: Strobel, T.–Maier, R. (eds.): *Das Thema Vertreibung und die deutsch-polnischen Beziehungen in Forschung, Unterricht und Politik*. Hannover: Verlag Hahnsche Buchhandlung, s. 61–68.

Freiheit und Sicherheit – Grundsätze für Deutschland. Beschluss des 21. Parteitages der CDU Deutschlands vom 3. 12. 2007, Punkt Nr. 338.

Frenkler, Ulf–Harnisch, Sebastian–Kirste, Knut–Maull, Hanns W.–Wallraf, Wolfram (1997): *Deutsche, amerikanische und japanische Außenpolitikstrategien 1985–1995. Eine vergleichende Untersuchung zu Zivilisierungsprozessen in der Triade. Schlussbericht und Ergebnisse*. Trier: Universität Trier.

Friedrich, Jörg (2004): *Der Brand. Deutschland im Bombenkrieg 1940–1945*. Berlin: List Taschenbuch (Ullstein Group).

Funk, Lothar (2010): „The Social Market Economy at 60: Path Dependence and Path Change". In: Christian Glosser, Christian–Grzegorz, David (2010): *60 Years of Market Economy*. Sankt Augustin: Konrad Adenauer Stiftung, s. 85–103.

Gareis, Sven Bernhard (2009): „Die Organisation deutscher Sicherheitspolitik, Akteure, Kompetenzen, Verfahren und Perspektiven". In: Böckenförde, Stephan–Gareis, Sven Bernhard (eds.): *Deutsche Sicherheitspolitik*. Opladen & Farmington Hills: Verlag Barbara Budrich, s. 79–96.

Geden, O.–Goldthau, A.–Noetzel T. (2007): „Energie NATO und Energie KSZE – Instrumente der Energiesicherheit?". *SWP-Diskussionspapier* (květen 2007).

Gehle, S. (2008) „Außenhandel mit der Volksrepublik China: Technisch hochwertige Ware gefragt. Statistisches Bundesamt Deutschland", 4. 7. 2008. On-line: **www.destatis.de/jetspeed/portal/cms/Sites/destatis/Internet/DE/Navigation/Publikationen/STATmagazin/2008/Aussenhandel2008__7,templateId=renderPrint.psml__nnn=true**.

Gemeinsam für Deutschland. Mit Mut und Menschlichkeit. Koalitionsvertrag von CDU, CSU und SPD (2005). On-line: **www.cducsu.de/upload/koavertrag0509.pdf**.

Gemeinsame Geschäftsordnung der Bundesministerien, Stand 2009. On-line: **www.bmi.bund.de/cae/servlet/contentblob/139852/publicationFile/55730/ggo.pdf**.

Germany, France and Poland form EU battlegroup (2011), EUbusiness.com (July 5th). On-line: **www.eubusiness.com/news-eu/military-france.b52**.

Geschäftsordnung der Bundesregierung (GOBReg). On-line: **www.bundesregierung.de/Webs/Breg/DE/Bundesregierung/RegierungundVerfassung/GeschaeftsordnungderBundesregierung/geschaeftsordnung-der-bundesregierung.html__nnn=true#doc45002bodyText3**.

Gesetz über die parlamentarische Beteiligung bei der Entscheidung über den Einsatz bewaffneter Streitkräfte im Ausland (ParlBG). On-line: **www.gesetze-im-internet.de/parlbg/BJNR077500005.html**.

Gesetz über die Wahrnehmung der Integrationsverantwortung des Bundestages und des Bundesrates in Angelegenheiten der Europäischen Union (IntVG). On--line: **www.bundesrat.de/cln_152/nn_9548/DE/struktur/recht/intvg/intvg-node.html?__nnn=true**.

Gesetz über die Zusammenarbeit von Bundesregierung und Deutschem Bundestag in Angelegenheiten der Europäischen Union. On-line: **www.gesetze-im-internet.de/bundesrecht/euzbbg/gesamt.pdf**.

Gesetz über die Zusammenarbeit von Bund und Ländern in Angelegenheiten der Europäischen Union (EUBLG). On-line: **www.bundesrat.de/cln_152/nn_9548/DE/struktur/recht/euzblg/euzblg-node.html?__nnn=true**.

Green, Simon–Paterson, William E. (eds.) (2005): *Governance in Contemporary Germany. The Semisovereign State Revisited*. Cambridge: Cambridge University.

Greiffenhagen, Martin–Greiffenhagen, Sylvia (eds.) (2002): *Handwörterbuch zur politischen Kultur der Bundesrepublik Deutschland*. Wiesbaden: Westedeutscher Vrlg.

Grundsatzrede des Bundesministers der Verteidigung, Dr. Karl-Theodor Freiherr zu Guttenberg, anlässlich des Besuchs der FüAkBw und der Kommandeurtagung der Streitkräftebasis in Hamburg am 26. Mai 2010. *Stichworte zur Sicherheitspolitik* 2010 (5–6): 99–116.

Grünhage, Jan (2007): *Entscheidungsprozesse in der Europapolitik Deutschlands. Von Konrad Adenauer bis Gerhard Schröder*. Baden-Baden: Nomos.

Guttenberg plant Freiwilligen-Armee. *Spiegel Online*, 13. 8. 2010. On-line: **www.spiegel.de/politik/deutschland/0,1518,711616,00.html**.

Guttenberg stützt umstrittene Horst-Köhler-These. *Die Welt Online*, 9. 11. 2010. On-line: **www.welt.de/politik/deutschland/article10823944/Guttenberg-stuetzt-umstrittene-Horst-Koehler-These.html**.

Habermas, Jürgen (2011): „A Pact for or against Europe?". In: Guerott, Urlike–Hénárd, Jacqueline (eds.): *What Does Germany Think About Europe?* London: European Council on Foreign Relations, s. 83–89.

Hacke, Christian (2003): Přednáška Europaeum Lecture na téma „Challenges for German Foreign Policy at the beginning of the 21st Century". Leiden, 18. 11. 2004. On-line: **www.europaeum.org/files/publications/pamphlets/ChristianHacke.pdf**.

Hahn, Eva (2007): „Das völkische Stereotyp ‚Osteuropa' im Kalten Krieg. Eugen Lembergs ‚Erkentnisse' über Osteuropa aus der Sicht der historischen Stereotypenforschung". In: Hahn H. H.–Mann, E. (eds.): *Nationale Wahrnehmungen und ihre Stereotypisierung. Beiträge zur Historischen Stereotypenforschung*. Frankfurt M.–Berlin–Bern: Peter Lang, s. 401–441.

Hahnová, Eva (1996): *Sudetoněmecký problém: obtížné loučení s minulostí.* Praha: Prago Media.

Hahnová, Eva–Hahn, Hans Henning (2002): *Sudetoněmecká vzpomínání a zapomínání.* Praha: Votobia.

Handbook of statistics 2009. UNCTAD. On-line: **www.unctad.org/Templates/Page.asp?intItemID=1890&lang=1**.

Handl, Vladimír (2007): „„Evropské Německo', nebo ‚de-evropeizace' německé politiky?" In: Rovná, Lenka (ed.): *Evropská unie v členských státech a členské státy v Evropské unii: Evropeizace vybraných zemí EU*. Praha: Eurolex Bohemia, s. 75–118.

Hangen, Claudia (2010): „Die Berechenbarkeit der Unsicherheit", 22. 10. 2010. On-line: **www.heise.de/tp/r4/artikel/33/33532/1.html**.

Hansmann, Marc (2007): „Wege in den Schuldenstaat“. *Vierteljahrhefte für Zeitgeschichte* 55 (7): 425–461.

Harnisch, Sebastian (2010): „Conceptualizing in the Minefield: Role Theory and Foreign Policy Learning“. *Annual ISA-Conference*, February 15–20, 2010, New Orleans.

Harnisch, Sebastian–Schieder, S. (2006): „Germany's New European Policy: Weaker, Leaner, Meaner“. In: Maull, H. W. (ed.): *Germany's Uncertain Power. Foreign Policy of the Berlin Republic*. Houdsmills et al.: Palgrave, s. 95–108.

Harnisch, Sebastian (2005): *Internationale Politik und Verfassung. Die Domestizierung der deutschen Sicherheits- und Europapolitik*. Baden-Baden: Nomos.

Harnisch, Sebastian (2004): „German Non-Proliferation Policy and the Iraq Conflict“. *German Politics*, 13 (1): 1–34.

Harnisch, Sebastian (2001): „Change and Continuity in Post-Unification German Foreign Policy“. In: Webber, Douglas (ed.): *New Europe, New Germany, Old Foreign Policy?* In: *German Politics* (Special Issue) 10 (1), 35–60.

Hartmann, Uwe (2007): *Innere Führung. Erfolge und Defizite der Führungsphilosophie für die Bundeswehr*. Berlin: Carola Harmann Miles – Verlag.

Hartmanová, Lenka (2006): „Aplikace jazykového práva a jazykové politiky při ochraně menšin v SRN. Na příkladu sporu lužickosrbských obcí Crostwitz a Radibor se státem Sasko v letech 2001–2006“. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta.

Heinemann-Grüder, Andreas (2008): „Auslandseinsätze der Bundeswehr – Anspruch und Wirklichkeit“. In: Gießmann, H. J.–Neuneck, G. (eds.): *Streitkräfte zähmen, Sicherheit schaffen, Frieden gewinnen*. Baden-Baden: Nomos, s. 79–90.

Hellmann, Gunther (2010): „Normativ nachrüsten“. *Internationale Politik* (Oktober): 1–6.

Hellmann, Gunther (2009): „Fatal Attraction? German Foreign Policy and IR/Foreign Policy Theory“. *Journal of International Relations and Development*, 12:3 (2009), 257–292.

Hellmann, Gunther (2009): „Fordernder Multilateralismus“. *Frankfurter Allgemeine Zeitung,* 4. 2. 2009.

Hellmann, Gunther (2007): „Sicherheitspolitik“. In: Schmidt, Siegmar–Hellmann, Gunther–Reinhard, Wolf (eds.): *Handbuch zur deutschen Außenpolitik*. Wiesbaden, VS Verlag für Sozialwissenschaften, s. 605–617.

Hellmann, Gunther (2004): „Wider die Machtpolitische Resozialisierung der deutschen Außenpolitik: Ein Plädoyer für offensiven Idealismus“. *WeltTrends*, 12 (42): 79–88.

Hellmann, Gunther (2002): „Deutschland in Europa: Eine symbiotische Beziehung“. *Aus Politik und Zeitgeschichte*, 52 (48): 24–31.

Hellmann, Gunther–Baumann, Rainer–Bösche, Monika–Herborth, Benjamin–Wagner Wolfgang (2005): „De-Europeanization by Default? Germany's EU Policy in Defense and Asylum". *Foreign Policy Analysis*, 1 (1): 143–164.

Herman Van Rompuy (2010): „Die Europa-Rede ‚A curtain went up' – Ein Vorhang ging auf". Pergamonmuseum Berlin, 9. 11. 2010.

Herolf, Gunilla (2010): „Establishing a Knowledgebase for a Smart Power: a Blue Print for an Institute for Peace". Standard Briefing. Directorate General for External Policies of the Unnion. European Parliament.

Herrmann, Ulrike (2010): „Wie sich die Mittelsschicht selbst betrügt". *Berliner Republik* (3). On-line: **www.b-republik.de/aktuelle-ausgabe/wie-sich-die-mittelschicht-selbst-betruegt**.

Holsti, K. J. (1970): „National Role Conceptions in the Study of Foreign Policy". *International Studies Quarterly*, 14 (3): 233–308

Hooper, John (2002): „German leader says no to Iraq war". *The Guardian*, 6. 8. 2002. On-line: **www.guardian.co.uk/world/2002/aug/06/iraq.johnhooper**.

Horn, G.–Truger, A.–Van Treeck, T.–Jung, R. (2010): „Der bisherige Mechanismus kann Krise nicht verhindern: IMK: Euro-Stabilitätspakt funktioniert nur auf neuer methodischer Grundlage". Hans Böckler Stiftung, 14. 7. 2010. On-line: **www.boeckler.de/320_107800.html**.

Horsley, William (2010): „A Treaty Too Far". *The World Today,* October 2009, s. 21.

Hrbek, Rudolf (2009): „The Federal Republic of Germany". In: Michelmann, Hans (ed.): *Foreign Relations in Federal Countries, A Global Dialogue on Federalism.* Volume V. London: McGill-Queen's University Press, s. 142–167.

Hummer, Hartwig (2010): „Parlamentarische Kontrolle von Entscheidungen zum Krieg". In: Meyer, B. (ed.): *Theorie und Praxis des demokratischen Friedens: aktuelle Forschungergebnisse und Perspektiven*. Frankfurt a. M.: HSFK, s. 53–57.

Husar, Jörg–Maihold, Günther–Mair, Stefan–Niedermeier, Pia (2008): „Neue Führungsmächte als Partner Deutscher Außenpolitik". *SWP-Studie,* S 36, Dezember.

Hyde-Price, Adrian (2004): „European Security, Strategic Culture, and the Use of Force". *European Security*, 13 (4): 323–343.

Hyde-Price, Adrian (2001): „Germany's Security Policy Dilemmas: NATO, the WEU and the OSCE". In: Larres, K. (ed.): *Germany since Unification. The Development of the Berlin Republic*. Basingstoke: Palgrave, s. 203–230.

Hyde-Price, Adrian (2000): *Germany and European Order. Enlarging NATO and the EU.* Manchester: Manchester University Press.

Hyde-Price, Adrian–Jeffery, Charlie (2000): „Germany in the European Union. Constructing Normality". *Journal of Common Market Studies*, 39 (4): 689–717.

Hynek, Nikola (2008): „Protiraketová obrana v současném strategickém a politickém kontextu. Vztah k odstrašování a dopad třetího pilíře na dynamiku mezi relevantními aktéry". *Mezinárodní vztahy* (4): 5–31.

Hynek, Nikola–Střítecký, Vít (2011): „Navigating the Czech Foreign – and Security Policy: Atlanticism, Role Conceptions, and Followership/Leadership". Manuskript.

Checchi, Arianna–Behrens, Arno–Egenhofer, Christian (2009): „Long-Term Energy Security Energy Security Risks for Europe: A Sector-Specific Approach". *CEPS* (309/leden 2009).

„Christine Lagarde über Deutschand und Europa: Wir werden bedingungslos sparen" (2010), *Süddeutsche Zeitung*, 22. 12. 2010.

Jacoby, Wade (2010): „Germany: Europe's Company Store". In: Farrell, Henry (ed.): *What's The Deal With Deutschland? The European Consequences of Changes in Germany's Political Economy*. Online seminar, Center for German and European Studies, George Washington University, Washington, s. 31–34.

Jeffery, Charlie (2007): „Towards a new understanding of multi-level governance in Germany? The federalism reform debate and European integration". *Politische Vierteljahresschrift*, 48 (1): 17–27.

Jeffery, Charlie–Collins, Stephen (1998): „The German Länder and EU Enlargement: Between Apple Pie and Issue Linkage". *German Politics*, 7 (2): 86–101.

Jeřábek, Martin (2011): *Deutschland und die Osterweiterung der Europäischen Union*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenshaften.

Joint Statement on the Partnership for Modernisation. EU-Russia Summit. 31 May–1 June 2010. Rostov-on-Don, 1 June 2010, 10546/10, PRESSE 154, Council of the European Union.

Jörissen, Benjamin–Zirfass, Jörg (eds.) (2010): *Schlüsselwerke der Identitätsforschung*. Wiesbaden: Verlag für Sozialwissenschaften.

Kaim, Markus–Niedermeier, Pia (2010): „Zur Zukunft des deutschen ISAF-Einsatzes". *SWP-Aktuell*.

Kaim, Markus (2006): „EU Battle Groups und Civilian Headline Goal – Zielmarken der ESVP". In: Perthes, V.–Mair, S. (eds.): *Europäische Außen- und Sicherheitspolitik. Aufgaben und Chanzen der deutschen Ratspräsidentschaft*. Berlin: Stiftung Wissenschaft und Politik, s. 21–22.

Karásek, Tomáš (2009): „Německo". In: *Komparace bezpečnostních strategií Británie, Francie, Německa, Itálie, Polska a Turecka*. Výstup vědeckého grantu Ministerstva zahraničních věcí ČR, nepublikováno, s. 74–92.

Karp, Regina (2009): „Germany: A ‚Normal' Global Actor?" *German Politics*, 18 (1): 12–35.

Kasper, Sven S. (2009): *Systemtheoretische Analyse des Einflusses der deutschen Wirtschaft auf die deutsche Außenpolitik*. Zürich: LIT.

Katzenstein, Peter J. (1997): „United Germany in an Integrating Europe". In: Katzenstein, J. P. (ed.): *Tamed Power. Germany in Europe.* Ithaca–London: Cornell University Press, s. 1–48.

Kempin, Ronja–Mawdsley, Jocelyn–Steinicke, Stefan (2010): „Abkehr von der GSVP? Französisch-Britischer Bilateralismus in der Sicherheits- und Verteidigungspolitik". *SWP-Aktuell*, 82/November 2010.

Kettenacker, Lothar (1997): „Der Zweite Weltkrieg als Bestandsteil des britischen Nationalbewusstseins". In: Afflerbach, H.–Cornelissen, Ch. (eds.): *Sieger und Besiegte. Materielle und ideelle Neuorientierungen nach 1945.* Tübingen–Basel: Francke, s. 75–86.

Kiessling, Friedrich (2002): „Der ‚Dialog der Taubstummen' ist vorbei. Neue Ansätze in der Geschichte der internationalen Beziehungen des 19. und 20. Jahrhunderts". *Historische Zeitschrift*, 275 (2002): 651–680.

Kietz, Daniela–Ondarza von, Nicolai (2010): „Willkommen in der Lissabonner Wirklichkeit. In einer konfliktgeladenen Umbruchphase deuten sich weitreichende Machtverschiebungen in den EU-Ratsstrukturen an". *SWP-Aktuell*. On-line: **www.swp-berlin.org/common/get_document.php?asset_id=6905**.

Kirste, Knut (1998): *Rollentheorie und Außenpolitikanalyse. Die USA und Deutschland als Zivilmächte*. Frankfurt am Main: Peter Lang.

Kittel, Manfred (2007): *Vertreibung der Vertriebenen? Der historische deutsche Osten in der Erinnerungskultur der Bundesrepublik (1961–1982)* (= zvláštní číslo ediční řady časopisu *Vierteljahreshefte für Zeitgeschichte*). München: R. Oldenbourg Verlag.

Kleßmann, Christoph (2005): „Spaltung und Verflechtung – ein Konzept zur integrierten Nachrigsgeschichte 1945 bis 1990". In: Kleßmann, Christoph (ed.): *Teilung und Integration. Die doppelte deutsche Nachkriegsgeschichte.* Bonn: Bundeszetrale für politische Bildung, s. 10–19.

Knelangen, Wilhelm (2011): „Die deutsche Politik zur Bekämpfung des Terrorismus". In: Jäger, Thomas–Höse, Alexander–Oppermann, Kai (eds.): *Deutsche Außenpolitik. Sicherheit, Wohlfart, Institutionen und Normen*. Wiesbaden: VS Verlag, s. 198–223.

Koalitionsvertrag zwischen CDU/CSU und FDP, 26. 10. 2009. On-line: **www.liberale.de/files/6768/091024-koalitionsvertrag.pdf**.

Köhler, Horst im Gespräch mit Christopher Ricke „Sie leisten wirklich Großartiges unter schwierigen Bedingungen" (2010). Deutschlandradio, 22. 5. 2010. On-line: **www.dradio.de/aktuell/1191138**.

Koncepce zahraniční politiky České republiky. Praha: Ministerstvo zahraničních věcí ČR, 27. 8. 2011. On-line: **www.mzv.cz/jnp/cz/zahranicni_vztahy/vyrocni_zpravy_a_dokumenty/koncepce_zahranicni_politiky_ceske.html**.

„Kommission bleibt bei Gazprom-Klausel". *EurActiv*, 28. 1. 2010.

Koordinieren und Gestalten – Verantwortung für die Europapolitik der Bundesregierung. On-line: **www.bmwi.de/BMWi/Navigation/Europa/Europaministerium-BMWi/gestaltung-der-deutschen-europapolitik.html**.

Kornelius, Stefan (2010): „Hegemon wider Willen". *Süddeutsche Zeitung*, 27. 11. 2010.

Kornelius, Stefan (2010): „Der Russland-Test". *Süddeutsche Zeitung*, 15. 7. 2010.

Korte, Karl-Rudolf (2007): „Bundeskanzleramt". In: Schmidt, S.–Hellmann, G.–Wolf, R. (eds.): *Handbuch zur deutschen Außenpolitik*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, s. 203–209.

Kratochvíl, Petr (2006): „Pozitivismus a normativismus v mezinárodních vztazích. O střetu zastaralého a fiktivního". *Mezinárodní vztahy*, 41 (speciální číslo na téma *Fórum k epistemologii společenských věd*), s. 38–46.

Kremer, Martin–Lieb, Julia (2010): „Aufbau mit Weitsicht. Der Europäische Auswärtige Dienst als Chance für die EU-Außenpolitik". *SWP-Aktuell* 2, Januar 2010, s. 1–4.

Kropp, Sabine (2010): „German Parliamentary Party Groups in Europeanised Policymaking: Awakening from the Sleep? Institutions and Heuristics as MP's Resources". *German Politics*, 19 (2): 123–147.

Krugman, Paul (2010): „Dealing with Chermany". *New York Times*, 11. 6. 2010.

Křen, Jan (2005): *Dvě století střední Evropy.* Praha: Argo.

Kříž, Zdeněk (2003): *Německá bezpečnostní politika v militární dimenzi*. Brno: Vojenská akademie v Brně.

Kříž, Zdeněk (2007): „Teoretický koncept civilní mocnosti a použití vojenské síly". *Mezinárodní vztahy*, 42 (2): 60–76

Kříž, Zdeněk (2009): „Germany and its Military Involvement in the Kosovo Crisis: The End of Civilan Power?" *Politologický časopis*, (2): 116–130.

Kubbig, Bernd (2010): „Nicht notwendig und zu teuer? Die geplante Raketenabwehr". Interview pro *NDR Info*, 6. 11. 2010.

Kuhn, Philip (2009): „Verbände kritisieren fehlende Wehrgerechtigkeit". *Die Welt Online*, 23. 10. 2009. On-line: **www.welt.de/politik/deutschland/article4951435/Verbaende-kritisieren-fehlende-Wehrgerechtigkeit.html**.

Kunštát, Miroslav (2009): „Role křesťanských církví v rekonciliačních procesech ve střední Evropě – polsko-německý a česko-německý případ". *Mezinárodní vztahy* 44 (3): 5–32.

Kunštát, Miroslav (2005): „Německo hledá své hrdiny. Jak se proměňuje pohled na novodobé dějiny“. *Respekt*, 8 (2005), s. 18.

Küstner, Kai (2010): „Die Sicherheitslage ist schlimmer denn je“. ARD-Hörfunkstudio Neu-Delhi. Interview mit dem nationalen Sicherheitsberater Afghanistans Rangin Dadfar Spanta, 19. 7. 2010. On-line: **www.tagesschau.de/ausland/spanta110.html**.

Langenbacher, Eric (2010): „Still the Unmasterable Past? The Impact of History and Memory in the Federal Republic of Germany”. *German Politics*, 19 (1): 24–40.

Lanhenke Ch.–Neumann R. a kol. (2007): „Analyse und Bewertung der Versorgungssicherheit in der Erdgasversorgung“. Lipsko: Institut für Energetik und Umwelt.

Lemberg, Hans (1992): „ ‚Ethnische Säuberung‘. Ein Mittel zur Lösung von Nationalitätenproblemen?“ *Aus der Politik und Zeitgeschichte*, 42 (46): 27–38.

Lessenich, Stephan–Nullmeier, Frank (eds.) (2007): „Einleitung: Deutschland zwischen Einheit und Spaltung“. In: Lessenich, S.–Nullmeier, F. (eds.): *Deutschland – eine gespaltene Gesellschaft*. Bonn: Bundeszentrale für politische Bildung, s. 7–27.

Loew, Peter-Oliver (2006): „Feinde, überall Feinde. Psychogramm eines Problems in Polen“. *Osteuropa*, 56 (11–12): 33–51.

Löfflmann, Georg (2008): *Verteidigung am Hindukusch; Die Zivilmacht Deutschland und der Krieg in Afghanistan*. Hamburg: Diplomica@Verlag GmbH.

Longhurst, Kerry (2004): *Germany and the use of force. The evolution of German security policy 1990–2003.* Manchester: Manchester University Press.

Lösing, Sabine (2010): „Zivil ist nicht zivil“. *Junge Welt*, 18. 11. 2010.

Lucas, Edward (2009): „Bearhugged by Uncle Vlad“. On-line: **www.standpointmag.co.uk/bearhugged-by-uncle-vlad-january-09**.

Mählert, Ulrich–Wilke, Manfred (2004): „Die DDR – Forschung – ein Auslaufmodell? Die Auseinandersetzung mit der DDR-Diktatur seit 1989“. *Deutschland Archiv*, 37 (3): 465–474.

Majewski, Piotr M. (2008): „Zwischen Versöhnung und Verteidigung nationaler Interessen. Die polnische Debatte über die Aussiedlung der deutschen Bevölkerung nach dem Zweiten Weltkrieg vor dem Hintergrund der Diskussionen in der Tschechischen Republik“. In: Haslinger, P.–Franzen, K.E.–Wessel, M. Schulze (eds.): *Diskurse über Zwangsmigrationen in Zentraleuropa. Geschichtspolitik, Fachdebatten, literarisches und lokales Erinnern seit 1989*. München: R. Oldenbourg Verlag, 31–58.

Málková, Linda (2010): „Systém německé proexportní politiky“. ZÚ ČR Berlín, 15. 3. 2010.

March, James G.–Olsen, Johan P. (2004): „The logic of appropriatness“. *ARENA Working Paper*, WP 04/09.

Marcowitz, Reiner (2005): „Von der Diplomatiegeschichte zur Geschichte der internationalen Beziehungen. Methoden, Themen, Perspektiven einer historischen Teildisziplin“. *Francia – Forschungen zur westeuropäischen Geschichte*, 32 (3): 75–100.

Margaras, Vasilis (2010): „Common Security and Defence Policy and the Lisbon Treaty Fudge: No common strategic culture, no major progress“. *EPIN Working Paper.*

Markovits, Andrei–Reich, Simon (1997): *The German Predicament. Memory and power in the new Europe.* Ithaca–New York–London: Cornell University Press.

Matthes, Jürgen (2010): „Die Eurokrise: für mehr ausgewogenheit in der Debatte“. *Orientierungen zur wirtschafts- und Gesellschaftspolitik*. Ludwig-Erhard Stiftung, č. 125, s. 36–42.

Maull, Hanns W. (2010): „World Politics in Turbulence“. *Internationale Politik und Gesellschaft*, 50 (1): 11–25

Maull, Hanns W. (2007): „Deutschland als Zivilmacht“. In: Schmidt, S.–Hellmann, G.–Wolf, R. (eds.): *Handbuch zur deutschen Außenpolitik*. Wiesbaden: VS Verlag, s. 73–84.

Maull, Hanns W. (ed.) (2006): *Germany's Uncertain Power. Foreign Policy of the Berlin Republic*. Houdsmills et al.: Palgrave.

Maull, Hanns W. (2004): „Normalisierung oder Auszehrung? Deutsche Außenpolitik im Wandel.“ *Aus der Politik und Zeitgeschichte*, 54 (11): 17–23.

Maull, Hanns W. (2001): „Außenpolitische Kultur“. In: Korte, K.-R.–Weidenfeld, W. (eds.): *Deutschland-TrendBuch: Fakten und Orientierungen.* Bonn: Bundeszentrale für Politische Bildung, s. 645–672.

Maull, Hanns W. (1999): „Germany and the Use of Force. Still a Civilian Power?” *Trierer Arbeitspapiere zur Internationalen Politik*, 2.

Maull, Hanns W (1991): „Germany and Japan: The New Civilian Powers“. *Foreign Affairs*, 65 (5): 91–106.

Maull, Hanns–Harnisch, Sebastian (eds.) (2001): *Germany as a Civilian Power? The foreign policy of the Berlin Republic*. Manchester: Manchester University Press.

Maull, Hanns–Kirste, Knut (1997): „Zivilmacht und Rollentheorie“. *DFG-Projekt Zivilmächte: Fallstudie.* On-line: **www.deutsche-aussenpolitik.de/resources/conferences/zib.pdf**.

Maurer, Andreas–Becker, Peter (2009): „Deutsche Integrationsbremsen, Folgen und Gefahren des Karlsruher Urteils für Deutschland und die EU“. *SWP-Aktuell* 41, Juli.

Mearsheimer, John J. (1990): „Back to the Future. Instability in Europe After the Cold War“. *International Security*, 15 (Summer): 5–56

Mehr deutsches Personal in internationalen Organisationen. On-line: **www.auswaertiges-amt.de/diplo/de/AAmt/AusbildungKarriere/IO-Taetigkeit/DeutschesPersonalIO/081105-berichtpersonal.html**.

„Mehrheit der Deutschen will Wehrpflicht aussetzen". *Die Welt Online*, 8. 8. 2010. On-line: **www.welt.de/politik/deutschland/article8886038/Mehrheit-der-Deutschen-will-Wehrpflicht-aussetzen.html**.

Meister, Stefan–May, Marie-Lena (2009): „Die Östliche Partnerschaft der EU – ein Kooperationsangebot mit Missverständnissen". *DGAPstandpunkt*, Nr. 7.

Memorandum (Treffen zwischen Bundeskanzlerin Angela Merkel und Präsident Dmitri Medwedew am 4. und 5. Juni 2010 in Meseberg).

Merkel, Angela (2010): Regierungserklärung: „Der Euro ist unser gemeinsames Schicksal". On-line: **sueddeutsche.de/geld/kanzlerin-merkel-regierungserklaerung-allzeit-bereit-fuer-die-rettung-1.1036570**.

Merkel, Angela (2010): Vystoupení na valné hromadě Ost-Ausschuss der Deutschen Wirtschaft (Výbor německého hospodářství pro východ), Berlín, 14. 10. 2010. Bulletin 103/2.

Merkel, Angela (2008): Vystoupení v průběhu návštěvy v Estonsku, Tallin, 26. 8. 2008. Bulletin 84/2, 27. 8. 2008.

„Merkel und Sarkozy drängen zur Euro-Wirtschaftsunion" (2011). *Reuters*, 5. 2. 2011.

„Merkel erklärt ‚Multikulti' für gescheitert" (2010). *Deutsche Welle*, 16. 10. 2010.

Meyer, Berthold (2008): „Die Bundeswehr – Instrument demokratischer Sicherheitpolitik?" In: Gießmann, H. J. –Neuneck, G. (eds.): *Streitkräfte zähmen, Sicherheit schaffen, Frieden gewinnen*. Baden-Baden: Nomos, s. 68–78.

Miller, Franklin–Robertson, George–Schake, Kori (2010): „Gemany Opens Pandora's Box". Briefing Note*,* Centre for European Reform, February.

„Ministři zahraničí: Benešovy dekrety bude zkoumat česko-rakouská komise" (2009). *Domaci.iHNed.cz*, 9. 9. 2009. On-line: **domaci.ihned.cz/c1-38268730-ministri-zahranici-benesovy-dekrety-bude-zkoumat-cesko-rakouska-komise**.

Mitwirkung der Bundesländer in Angelegenheiten der EU. On-line: **www.auswaertiges-amt.de/diplo/de/Europa/DeutschlandInEuropa/MitwirkungBundeslaender.html**.

Mlsna, Petr (2009): „Vztah vnitrostátního evropského práva ve Spolkové republice Německo". In: Kněžínek, Jan–Mlsna, Petr (eds.): *Mezinárodní smlouvy v českém právu, Teoretická východiska, sjednávání, schvalování, ratifikace, vyhlašování a aplikace*. Praha: Linde, s. 382–420.

„Monitorovací zpráva k bezpečnosti dodávek zemního plynu" (2009). Berlín.

Mölling, Christian–Brune, Sophie-Charlotte–Dickow, Marcel (2010): „Finanzkrise und Verteidigungskooperation". *SWP Arbeitspapier*, FG3-AP Nr. 4, Oktober 2010.

Mölling, Christin (2007): „EU-Battlegroups. Stand und Probleme der Umsetzung in Deutschland und für die EU“. *Diskussionspapier,* SWP Berlin, 2007/05.

Müller, Harald (2010): „Between Power and Justice: Current Problems and Perspectives of the NPT Regime“. *Strategic Analysis*, 34 (2): 189–201.

Müller, Harald (2006): „Germany and the Proliferation of Weapons of Mass Destruction“. In: Maull, Hanns W. (ed.): *Germany's Uncertain Power. Foreign Policy of the Berlin Republic*. Houdsmills et al.: Palgrave, s. 49–65.

Müller-Brandeck-Bocquet, G. (2010): „Deutsche Europapolitik unter Angela Merkel. Enge Gestaltungspielräume in Krisenzeiten“. In: Müller-Brandeck-Bocquet G. (eds.): *Deutsche Europapolitik von Adenauer bis Merkel*. Wiesbaden: VS-Verlag, s. 255–349.

Müller-Graf, Peter-Christian (2009): „Das Karlsruher Lissabon-Urteil: Bedingungen, Grenzen, Orakel und integrative Optionen“. *Integration*, 32 (4): 331–360.

Münchau, Wolfgang (2010): „Berlin's goal is limited lability“. *Financial Times*, 19. 12. 2010.

Münchau, Wolfgang (2010a): „Bond plan could end the eurocrisis“. *Financial Times*, 9. 12. 2010.

Münchau, Wolfgang (2010b): „Fiscal Union is crucial to the euro's survival“. *Financial Times*, 14. 11. 2010.

Münkler, Hefried (2007): „Elemente einer neuen Sicherheitsarchitektur. Die Weltordnungsstrukturen haben sich grundlegend verändert. Eine Neuanpassung der deutschen Sicherheitssysteme ist überfällig“. *Internationale Politik*, 62 (5): 6–14.

Nachtwei, Winfreid (2008): „Auslandseinsätze zwischen Militarisierung und Friedenssicherung – Anmerkungen zu einer Zwischenbilanz“. In: Gießmann, H. J.–Neuneck, G. (eds.): *Streitkräfte zähmen, Sicherheit schaffen, Frieden gewinnen*. Baden-Baden: Nomos, s. 45–55.

Naimark, Norman M. (2001): *Fires of Hatred. Ethnic Cleansing in Twentieth-Century Europe.* Harvard: Harvard University Press.

NATO's New Strategic Concept – A German Perspective: Rede von Staatsminister Werner Hoyer bei der SWP, 17. 9. 2010. On-line: **www.auswaertiges-amt.de/diplo/de/Infoservice/Presse/Reden/2010/100916-Hoyer-Nato-SWP.html**.

Naumann, Klaus (2004): „Institutionalisierte Ambivalenz. Deutsche Erinnerungspolitik und Gedenkkultur nach 1945“. *Mittelweg*, 36 (2): 64–75.

Naumann, Klaus (1999): „Wie strategiefähig ist die deutsche Sicherheitspolitik?“ *Aus Politik und Zeitgeschichte*, 49 (48). On-line: **www.bpb.de/publikationen/V5AJQ3,2,0,Wie_strategief%E4hig_ist_die_deutsche_Sicherheitspolitik.html#art2**.

Noetzel, Timo–Schreer, Benjamin (2007a): „Parliamentary Control of the Bundeswehr. The Need for Legislative Reform“. *SWP Comments*.

Noetzel, Timo–Schreer, Benjamin (2007b): „Spezialkräfte der Bundeswehr. Strukturerfordernisse für den Auslandseinsatz“. *SWP-Studie.*

„No EU funding for Nabucco, says Merkel“ (2009). *EurActiv*, 3. 3. 2009.

Nunn, Sam–Ivanov, Igor–Ischinger, Wolfgang (2010): „All Together Now: Missile Defence“. *New York Times*, 21. 7. 2010.

Nunnenkamp, Peter (2007): „Internationale Finanzpolitik“. In: Schmidt, S.–Hellmann, G.–Wolf, R. (eds.): *Handbuch zur deutschen Aussenpolitik*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, s. 630–638.

Ochmann, Cornelius (2010): „Die Zukunft der Östlichen Partnerschaft aus deutscher Sicht“. *Bertelsmann Stiftung*. On-line: **www.bertelsmann-stiftung.de/cps/rde/xbcr/SID-33CBB778-526E7AE1/bst/xcms_bst_dms_31394_31395_2.pdf**.

Ochmann, Cornelius (2009): „Im Osten was Neues“. *Bertelsmann Stiftung*. On-line: **www.bertelsmann-stiftung.de/cps/rde/xbcr/SID-5047C3D3-4D7E8F0/bst/Deutsch_spotlight_Im%20Osten%20was%20Neues_09-05-28.pdf**.

Olšáková, Doubravka (2008): „ ‚Lieux de mémoire‘ ve střední Evropě“. *Český časopis historický*, 106 (1): 209–211.

Ondarza, Michael (2010): „Europa sucht nach Handlungsfähigkeit. Gemeinsame Sicherheits- und Verteidigungspolitik jenseits von Symbolik“. *Internationale Politik*, 65 (Mai/Juni): 100–105

Oppelland, Torsten (2007): „Parteien“. In: Schmidt, Siegmar (eds.): *Handbuch zur deutschen Außenpolitik*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, s. 269–279.

Overhaus, Marco (2007): „Conceptual Evolution and Domestic Confusion. Germany’s Security and Defence Policy from the Schroeder to the Merkel Government“. *WSI Brussels Policy Briefing*, 1.

Overhaus, Marco (2008): „Zwischen kooperativer Sicherheit und militärischer Interventionsfähigkeit – Die deutsche Sicherheitspolitik im Transformationsprozess der NATO vom Ende des Kalten Krieges bis zum Kampf gegen den Terrorismus“. Dizertace. Universität Trier. On-line: **ubt.opus.hbz-nrw.de/volltexte/2008/506/pdf/DissertationOverhausPWP(22-9-08).pdf**.

Paterson, William E. (2005): „European Policy-making: Between Associated Souvereignty and Semisouvereignty“. In: Paterson, W. E.–Green, S. (eds): *Governance in Contemporary Germany. The Semisouvereign State Revisited*. Cambridge: Cambridge University Press, s. 261–282.

Paul, Michael–Thränert, Oliver (2010): „Abrüstung, Abschreckung, Abwehr. Die neue US-Nukleardoktrin – Abstimmungsbedarf in der Allianz“. *SWP-Aktuell*, 2010/24, März.

Perthes, Volker (2010): „Der zweite Mann, Präsidialisierung der Außenpolitik". *Sueddeutsche Zeitung*, 25. 4. 2010. On-line: **www.sueddeutsche.de/politik/praesidialisierung-der-aussenpolitik-der-zweite-mann-1.934384**.

Perzi Niklas (2005): „Der Weg zu Vertreibung und Enteignung? Die ‚Beneš-Dekrete' und die Deutsch-Tschechische Frage". In: Reif, E.–Schwarz, I. (eds.): *Zwischen Konflikt und Annäherung. Ein interdisziplinäres Friedensprojekt zum Thema „interkulturelle Kommunikation" mit Tschechien*. Wien: Mandelbaum-Edition Südwind, s. 115–136.

Perzi, Niklas (2003): *Die Beneš-Dekrete: eine europäische Tragödie.* St. Pölten–Wien–Linz: Niederösterreichisches Pressehaus.

Pešek, Jiří (2005): „Friedrichův ‚Požár'. Německé publikum a německá historiografie". In: Kaiserová, K.–Pešek, J. (eds.): *Viribus unitis – nedosti bylo Jana Křena. Janu Křenovi k pětasedmdesátinám*. Ústí nad Labem: Albis international, s. 53–74.

Pešek, Jiří (2005): „Hohmannova aféra – úlet nebo průhled do neutěšených komnat německé historicko-politické kultury". In: Končelík, J.–Köpplová, B.–Prázová, I.–Vykoukal, J. (eds.): *Rozvoj české společnosti v Evropské unii.* Sv. 3: Média. Teritoriální studia, Praha: Matfyzpress, s. 310–322.

Peters, Dirk–Wagner, Wolfgang–Deitelhoff, Nicole (2010): „Parliaments and European Security Policy: Mapping the Parliamentary Field". In: Vanhoonacker, Sophie–Dijkstra, Hylke–Maurer, Heidi (eds.): „Understanding the Role of Bureaucracy in the European Security and Defence Policy". *European Integration online Papers (EIoP)*, 14 (Special Issue 1). On-line: **eiop.or.at/eiop/texte/2010-012a.htm**.

Peters, Katharina (2010): „Guttenbergs Sparpläne verärgern Parteifreunde". *Spiegel Online*, 4. 6. 2010. On-line: **www.spiegel.de/politik/deutschland/0,1518,698578,00.html**.

Petersen, Thomas (2011): „Das gemeinssame Interesse an Europa ist in Gefahr". *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 26. 1. 2011.

Petersen A. (2010): „Russo-German Energy Pincer". *Wall Street Journal*, 8. 9. 2010.

Pfeil, Ulrich (ed.) (2001): *Die DDR und der Westen. Transnationale Beziehungen 1949–1989.* Berlin: Ch. Links Verlag.

Platzeck, Matthias (2010): „Ich verlange Respekt. Spiegel-Gespräch". *Der Spiegel*, 30. 8. 2010.

„Polish-Swedish paper with the support of the incoming Czech Presidency. Elaboration of the Eastern Partnership", 3. 10. 2008.

Pradetto, August (2006): „The Polity of German Foreign Policy: Changes Since Unification". In: Maull, H. W. (ed.): *Germany's Uncertain Power*. Houdsmills et al.: Palgrave, s. 23–26.

Prognos/EWI/GWS (2010): „Energieszenarien für Energiekonzept der Bundesregierung“. Projekt Nr. 12/10 des Bundesministeriums für Wirtschaft und Technologie Berlin. Basel/Köln /Osnabrück (srpen 2010).

Program der Partei DIE LINKE. 2 Parteitag, Erfurt, 21.–23. 10. 2011.

Prohlášení prezidenta republiky ze dne 9. října 2009 k ratifikaci Lisabonské smlouvy, 9. 10. 2009. On-line: **www.hrad.cz/cs/prezident-cr/soucasny-prezident-cr-vaclav-klaus/vybrane-projevy-a-rozhovory/95.shtml**.

Projev spolkového ministra zahraničí u příležitosti převzetí úřadu, 29. 10. 2009. On-line: **www.auswaertiges-amt.de/diplo/de/Infoservice/Presse/Reden/2009/091029-BM-Amtsuebergabe.html**.

Protokoll der Öffentlichen Anhörung des Auswärtigen Ausschusses (2010). 2. Sitzung, Europäischer Auswärtiger Dienst, Deutscher Bundestag, Berlin, 21. 4. 2010.

„Přenosovou soustavu opět trápí přetoky z německých větrných elektráren“ (2009). Tiskové prohlášení ČEPS, 27. 11. 2009.

Purvin&Gertz a ILF (2010): „Study on the Technical Aspects of Variable Use of Oil Pipelines Coming to the European Union from Third Countries“. Overall Report for the Directorate-General for Energy of the European Commission. Brusel, 2. 11. 2010.

Räther, Ulrich (2001): „‚Das Andere‘ in Tradition und Konzeption deutscher auswärtiger Kulturpolitik“. In: Buchowski, M. (ed.): *Die Konstruktion des Anderen in Mitteleuropa = The construction of the other in Central Europe: Diskurse, politische Strategien und soziale Praxis.* Frankfurt/Oder: Collegium Polonicum, s. 207–222.

Rede von Bundeskanzlerin Merkel beim G20-Business-Summit in Seoul, 11. 11. 2010. On-line: **www.bundesregierung.de/nn_1030916/Content/DE/Rede/2010/11/2011-11-11-bk-g20-businesssummitt.html**.

Rede des Bundesministers der Verteidigung Dr. Karl-Theodor Freiherr zu Guttenberg anlässlich der Münchner Sicherheitskonferenz am 07. Februar 2010. *Stichworte zur Sicherheitspolitik* 2010 (1–2): 49–53.

Rede des Bundesministers für Wirtschaft und Technologie, Rainer Brüderle, zum Jahreswirtschaftsbericht im Deutschen Bundestag, 28. 1. 2010. On-line: **www.bmwi.de/BMWi/Navigation/Presse/reden-und-interviews,did=329376.html**.

Regierungserklärung von Bundesaußenminister Guido Westerwelle vor dem Deutschen Bundestag zu Afghanistan, 9. 7. 2010. On-line: **www.auswaertiges-amt.de/diplo/de/Infoservice/Presse/Reden/2010/100709-BM-BT-AFG.html**.

Regierungserklärung von Bundeskanzlerin Dr. Angela Merkel zum Einsatz der Bundeswehr in Afghanistan am 22. April 2010. Stichworte zur Sicherheitspolitik, 2010 (2–3): 81–89.

Regierungserklärung von Bundeskanzlerin Merkel im Wortlaut, 10. 11. 2009. On-line: **www.bundesregierung.de/Webs/Breg/DE/SeiteEmpfehlen/mailversand.html?handOverParams=docId%3D921742%26uriHash%3D71db9d76eefaf583%26uri%3Dhttp%253A%252F%252Fwww.bundesregierung.de%252FContent%252FDE%252FRegierungserklaerung%252F2009%252F2009-11-10-merkel-neue-Regierung.html**.

Regierungserklärung von Bundeskanzlerin Merkel zum EU-Gipfel in Brüssel und zum Gipfel der G20-Staaten in Seoul, 27. 10. 2010. On-line: **www.bundesregierung.de/Content/DE/Regierungserklaerung/2010/2010-10-27-merkel-regerklaerung-eu-g20.html**.

„Regional Population Forcasts for Germany: Uncertain and unstable, but valuable nevertheless". *Deutsche Bank Research*, *Current Issues*, April 6, 2011.

Report of the Chief of Staff, Bundeswehr, on the Review Order Resulting from the Closed Cabinet Meeting on 7 June 2010.

Reutersberg, Bernd (2010): „Secure Natural Gas Supplies for Europe: Opportunities and Challenges". Přednáška v Aspen Institute, Berlín, 20. 4. 2010.

Ricoeur, Paul (2004): *Gedächtnis, Geschichte, Vergessen.* München: Wilhelm Fink Verlag.

Rinke, Andreas (2010): „Kanzleramt entreißt Westerwelle Europapolitik". *Handelsblatt*, 14. 6. 2010.

Risse, Thomas (2007): „Deutsche Identität und Außenpolitik". In: Schmidt, S.–Hellmann, G.–Wolf, R. (eds.): *Handbuch zur deutschen Außenpolitik.* Wiesbaden: Verlag für Sozialwissenschaften, s. 49–61.

Risse, Thomas (2004): „Kontinuität durch Wandel: Eine ‚neue' deutsche Außenpolitik?" *Aus Politik und Zeitgeschichte*, 54 (11): 24–31.

Ritterband, Charles E. (1992): „Späte Ehrung für „Bomber-Harris". Enthüllung eines Denkmals am Londoner Stadtrand. *Neue Zürcher Zeitung*, 1. 6. 1992.

Rode, Reinhard (2007): „Deutsche Aussenwirtschaftspolitik". In: Schmidt, S.–Hellmann, G.–Wolf, R. (eds.): *Handbuch zur deutschen Aussenpolitik,* Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, s. 618–629.

Rödder, Andreas (2006): „Das ‚Modell Deutschland' zwischen Erfolgsgeschichte und Verfallsdiagnose". *Vierteljahrhefte für Zeitgeschichte*, 54 (3): 345–363.

Rohan, Brian (2010): „German imports surge as consumers come to fore". *Reuters*, 8. 12. 2010.

Rosenberg, Steve (2010) „Afghanistan: Germans uneasy over mission". *BBC News*. On-line: **news.bbc.co.uk/2/hi/8483255.stm**.

Rozhodnutí Rady „O organizaci a způsobu práce Evropské služby vnější akce“, Brusel, 26. 7. 2010 (2010/427/EU).

Rudzio, Wolfgang (1996): *Das politische System der Bundesrepublik Deutschland*. 4. Auflage. Opladen: Leske + Budrich.

Ruggie, John Gerard (1972): „Multilateralism: The Anatomy of an Institution“. *International Organization*, 26 (3): 561–598.

Rüsen, Jörn (2004): „Historical Consciousness: Narrative Structure, Moral Function, and Ontogenetic Development“. In: Seixas, P. (ed.): *Theorizing Historical Consciousness.* Toronto: University of Toronto Press, s. 63–85.

Russland lehnt Raketenabwehr mit der Nato ab (2010). *Die Welt Online*, 19. 5. 2010. On-line: **www.welt.de/politik/ausland/article7693580/Russland-lehnt-Raketenabwehr-mit-der-Nato-ab.html**.

Ryjáček, Jan (2009): „Loosing the Power of Parliament? Participation of the Bundestag in the Decission-Making Process Concerning Out-of-Area Military Operations“. *German Politics*, 18 (4): 485–500.

Salzborn, Samuel (2005): *Ethnisierung der Politik. Theorie und Geschichte des Volksruppenrechts in Europa.* Frankfurt–New York: Campus.

Salzborn, Samuel (2003): „Rezension zu: Perzi, Niklas: Die Beneš-Dekrete. Eine europäische Tragödie. St. Pölten 2003“. *H-Soz-u-Kult*, 19. 12. 2003. On-line: **hsozkult.geschichte.hu-berlin.de/rezensionen/2003-4-164**.

Salzborn, Samuel (2001): *Heimatrecht und Volkstumskampf. Außenpolitische Konzepte der Vertriebenenverbände und ihre praktische Umsetzung.* Hannover: Offizin Verlag.

Salzborn, Samuel (2000): *Grenzenlose Heimat. Geschichte, Gegenwart und Zukunft der Vertriebenenverbände.* Berlin: Elefantenpress. Sandschneider, Eberhard (ed.) (2008): „Deutschland in Afghanistan: nicht weiter wie bisher“. *DGAPaktuell*, 2008 (6).

Sauer, Frank–Andrä, Christine (2010): „Daten zu den Ausgaben Bundes für die Aussenpolitik Deutschlands“. On-line: **www.soz.uni-frankfurt.de/hellmann/mat/Tüb_2010_www.pdf**.

Schäuble, Wolfgang (2010): „Gastbeitrag in der FT Deutschland“. *Financial Times Deutschland*, 12. 3. 2010.

Schlie, Ulrich (2010): „Deutsche Sicherheitspolitik in Fesseln? Eine Erwiderung auf Constanze Stelzenmüller“. *Internationale Politik*, 65 (5): 106–109.

Schmalz, Uwe (2001): „Deutsche Europapolitik nach 1989/90: Die Frage von Kontinuität und Wandel“. In: Schneider, Heinrich–Jopp, Mathias–Schmalz, Uwe (eds.): *Eine neue deutsche Europapolitik?* Bonn: Europa Union Verlag, s. 15–68.

Schmidt, Helmut zu Gast bei Sandra Maischberger (interview), ARD 14. 12. 2010. On-line: **www.ardmediathek.de/ard/servlet/content/3517136?documentId=6073858**.

Schmidt, Manfred (2010): *Demokratietheorien*. Wiesbaden: VS Verlag.

Schmidt, Manfred (2007): *Das Politische System Deutschlands*. München: Verlag Beck.

Scholtyseck, Joachim (2003): *Die Außenpolitik der DDR.* München: R. Oldebourg.

„Schröder sagt definitiv Nein zu Irak-Krieg" (2002). *Welt Online*, 10. 8. 2002. On-line: **www.welt.de/print-welt/article405731/Schroeder_sagt_definitiv_Nein_zu_Irak_Krieg.html**.

Schroeder, Wolfgang (2007): „Gewerkschaften". In: Schmidt, S.–Hellmann, G.–Wolf, R. (eds.): *Handbuch zur deutschen Außenpolitik*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, s. 296–303.

Schultes, Norbert (2007): „Deutsche Außenwirtschaftsförderung". In: Jäger, T.–Höse, A. (eds.): *Deutsche Außenpolitik: Sicherheit, Wohlfahrt, Institutionen und Normen*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, s. 333–353.

Schwarz, Hans-Peter (2005): *Republik ohne Kompass. Anmerkungen zur deutschen Außenpolitik.* Berlin: Propyläen.

Schwarz, Hans-Peter (1985): *Die gezähmten Deutschen: von der Machtbesessenheit zur Machtvergessenheit.* Stuttgart: DVA.

Schwelling, Birgit (2007): „Die Außenpolitik der Bundesrepublik und die deutsche Vergangenheit". In: Schmidt, S.–Hellmann, G.–Wolf, R. (eds.): *Handbuch zur deutschen Außenpolitik*. Wiesbaden: Verlag für Sozialiwissenschaften, s. 101–111.

Science and Technology Indicators 2010. National Science Board. January 2010. On-line: **www.nsf.gov/statistics/seind10/pdf/overview.pdf**.

Seybold, Dietrich (2005): *Geschichtskultur und Konflikt. Historisch-politische Kontroversen in Gesellschaften der Gegenwart.* Bern–Berlin: Peter Lang.

Siebs, Benno-Eide (1999): *Die Außenpolitik der DDR.* Paderborn–Wien: F. Schöningh.

Sikorski, Radek (2011): „Poland and the future of the European Union". 28 November. On-line: **www.msz.gov.pl/files/docs/komunikaty/20111128BERLIN/radoslaw_sikorski_poland_and_the_future_of_the_eu.pdf**.

Snyder, Jack L. (1977): *The Soviet Strategic Culture: Implications for Limited Nuclear Operations*. Santa Monica: Rand.

Sontheimer, Michael (2002): „Schillerndes Ungeheuer. Zur Debatte und die Rolle von Churchill als Entscheidungsträger". *Der Spiegel*, 49 (2002): 156–157.

Spanger, Hans-Joachim (2011): „Deutsche Russlandpolitik“. In: Jägr, Thomas–Höse, Alexander–Oppermann, Kai (eds.): *Deutsche Aussenpolitik*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, s. 648–672.

Sperling, James (2010): „Germany and America in the Twenty-first Century: Repeating the Post-war Patterns of Conflict and Cooperation“. *German Politics*, 19 (1): 53–71.

Spolková vláda (2008): „Zpráva spolkové vlády ke strategiím na trhu s ropou a zemním plynem“. Berlín.

Spürbare Fortschritte, 23. 2. 2010. On-line: **www.bundesregierung.de/nn_246856/Content/DE/Artikel/Afghanistan/VielErreicht/2007-08-18-viel-erreicht.html**.

Staack, Michael (2007): „Deutschland als Wirtschaftsmacht“. In: Schmidt, S.–Hellmann, G.–Wolf, R. (eds.): *Handbuch zur deutschen Aussenpolitik*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, s. 85–97.

Starkes Europa – Gute Zukunft für Deutschland. Antrag des CDU-Vorstandes an den 24. CDU Parteitag, Leipzig 14.–15. 11. 2011.

Statistika Ost-Ausschuss der Deutschen Wirtschaft. On-line: **www.ost-ausschuss.de/sites/default/files/pm_pdf/26_02_2009_pm_handel_uebersicht.pdf**.

„Steinbrück und Steinmeier plädieren für Eurobonds“ (2010). *Die Welt*, 15. 12. 2010.

Frank-Walter Steinmeier (2008): „Für eine deutsch-russische Modernisierungspartnerschaft“. Address at the University of Ekaterinburg, 13. 5. 2008. On--line: **www.auswaertiges-amt.de/diplo/de/Infoservice/Presse/Reden/2008/080513-BM-Russland.html**.

Steinmeier, F.-W. (2006): „Energie-Außenpolitik ist Friedenspolitik“. *Handelsblatt*, 23. 6. 2006.

Stelzenmüller, Constanze (2010): „Die selbstgefesselte Republik. Deutsche Sicherheitspolitik, 20 Jahre nach dem Mauerfall: zurückgeblieben hinter Nötigem und Möglichem. Eine Polemik in fünf Thesen und Empfehlungen“. *Internationale Politik*, 65 (1): 76–81.

Stenographischer Protokoll (2010) der 46. Plenarsitzung des Deutschen Bundestages, 10. 6. 2010.

Stent, Angela (2007): „Russland“. In: Schmidt, S.–Hellmann, G.–Wolf, R. (eds.): *Handbuch zur deutschen Außenpolitik*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, s. 436–454.

Stewart, Susan (2009): „Russland und die Östliche Partnerschaft. Harsche Kritik, punktuelles Kooperationsinteresse“. *SWP-Aktuell*, 2.

Struck, Peter (2003): Ausführungen des Bundesministers der Verteidigung, anlässlich der Pressekonferenz zum Thema „Weiterentwicklung der Reform“, Berlin, 21. 2. 2003.

Bettina Stuchttey (2011): Ein Jahr Außenwirtschaftsoffensive – eine Erfolgsbilanz, in *Schlaglichter der Wirtschaftspolitik,* Monatsbericht, Mai 2011, s. 22–26. On-line: **www.bmwi.de/Dateien/BMWi/PDF/Monatsbericht/schlaglichter-der-wirtschaftspolitik-05-2011,property=pdf,bereich=bmwi,sprache´de, rwb=true.pdf.**

Šubrt, Jiří–Vinopal, Jiří (2010): „K otázce historického vědomí obyvatel české republiky". *Naše společnost*, 8 (1): 9–20.

Tagung des Europäischen Rates in Brüssel vom 19.–20. März 2009, Schlussfolgerungen des Vorsitzes.

Tewes, Henning (2002): *Germany, Civilian Power and the New Europe: Enlarging NATO and the European Union.* Basingstoke: Palgrave.

„The European Security and Defence Policy" (Diplomatic Edition). Germany's Federal Foreign Office and Federal Ministry of Defence, June 2009, s. 11. On-line: **www.auswaertiges-amt.de/diplo/en/Infoservice/Broschueren/ESVP-EN.pdf**.

Tiskové prohlášení poslance Dietmara Nietana (SPD) (2010) z 22. 6. a 9. 7. 2010.

Tiskové prohlášení Diethera Dehma (2009). On-line: **www.linksfraktion.de/pressemitteilungen/russland-oestliche-partnerschaft-integrieren/?drucken**.

Tisková zpráva (2010): „High Representative Catherine Ashton completes the EAS top management team", Brusel, 29. 10. 2010.

Tisková zpráva (2006): „Bundestagspräsident Lammert und Bundeskanzlerin Merkel unterzeichneten Vereinbarung zur Zusammenarbeit von Parlament und Regierung in EU-Angelegenheiten", 28. 9. 2006. On-line: **webarchiv.bundestag.de/archive/2008/0416/aktuell/presse/2006/pz_060928.html**.

Topolánek, Mirek (2010): Projev předsedy vlády na konferenci „U.S. Missile Defence in Europe: Consequences for the Transatlantic Relations", konané na Ministerstvu zahraničních věcí ČR 31. 5. 2010. *Zahraniční politika České republiky*. *Dokumenty*, 2007/5, s. 35.

Trade Profiles 2009. WTO. On-line: **www.wto.org/english/res_e/publications_e/trade_profiles09_e.htm**.

„Trends der deutschen Außenpolitik. Erste außenpolitische Elitenstudie. Kurzversion" (2010). DGAP/dimap-Gruppe, Berlin.

Tull, Denis (2009): „EUFOR RD Congo: Ein Erfolg aber kein Erfolgsmodell". In: Asseburg, M.–Kempin, R. (eds.) (2009): „Die EU als strategischer Akteur in der Sicherheits – und Verteidigungspolitik?". *SWP-Studie*, 32: 50–59.

Überblick: Befugnisse der Soldaten in Afghanistan, 24. 8. 2010. On-line: **www.bundeswehr.de/portal/a/bwde/kcxml/04_Sj9SPykssy0xPLMnMz0vM0Y_QjzKLd443cTYFSYGYxgEhpEwsaCUVH1fj_zcVH1v_QD9gtyIckdHRUUAk8MRmQ!!/delta/base64xml/L2dJQSEvUUt3QS80SV**

VFLzZfQ18zTUYz?yw_contentURL=%2FC1256EF4002AED30%2FW27YUC4U796INFODE%2Fcontent.jsp.

„UN-Bericht Sicherheitslage in Afghanistan drastisch verschlechtert". *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 19. 6. 2010. On-line: **www.faz.net/s/Rub8ABC7442D5A84B929018132D629E21A7/Doc~E9853102EAA484130B2FCD17EE4317690~ATpl~Ecommon~Scontent.html**.

Unterrichtung durch den Wehrbeauftragten Jahresbericht 2009 (51. Bericht) Deutscher Bundestag Drucksache 17/900, *17. Wahlperiode*, 16. 3. 2010.

Vajdová, Zdenka (2004): „Politická kultura: krátká historie konceptu a aktualita výzkumu". In: Trützschler von Falkenstein, E.–Voráček, Emil (eds.): *Politická kultura. Německo–Česko / Politische Kultur. Deutschland–Tschechien*. Praha: Eva – Milan Nevole, s. 18–40.

Varwick, Johannes (2007): „Bundeswehr". In: Schmidt, S.–Hellmann, G.–Wolf, R. (eds.): *Handbuch zur deutschen Außenpolitik*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, s. 246–258.

Vereinbarung zwischen der Bundesregierung und den Regierungen der Länder über die Zusammenarbeit in Angelegenheiten der Europäischen Union in Ausführung von § 9 EUZBLG. On-line: **www.bundesrat.de/cln_152/nn_9548/DE/struktur/recht/bund-laender/bund-laender-node.html?__nnn=true**.

Verteidigungspolitische Richtlinien. Bundesministerium der Verteidigung – Der Bundesminister (2011), Berlin, 27. 5. 2011.

Verteidigungpolitische Richtlinien, Bundesministerium der Verteidigung – der Bundesminister (2003), Berlin.

Vertrag von Lissabon, Zusammenfassung und Bewertung, Januar 2009. On-line: **www.bdi.eu/103_5579.htm**.

Verzweifelte Suche nach einer neuen Nato-Strategie, 29. 3. 2009. On-line: **www.welt.de/politik/article3466638/Verzweifelte-Suche-nach-einer-neuen-Nato-Strategie.html**.

Vinocur, John (2010): „Lessons from Russia's Little War". *International Herald Tribune*, 2. 2. 2010.

Voigt, Karsten D. (2004): „Für Europa werden wieder Alternativen sichtbar." Interview. *Hannoversche Allgemeine Zeitung*, 4. 3. 2004. On-line: **www.auswaertiges-amt.de/www/de/ausgabe_archiv?archiv_id=5447**.

Wachstum. Bildung. Zusammenhalt. Koalitionsvertrag zwischen CDU, CSU und FDP (2009). Online: **www.fdp-bundespartei.de/files/363/091024-koalitionsvertrag-cducsu-fdp.pdf**.

Waltz, Kenneth N. (1993): „The Emerging Structure of International Politics". *International Security*, 18 (2): 44–79.

Wæver, Ole (2005): „Integration and Security: Analysing French and German Discourses on State, Nation, and Europe". In: Howarth, David R.–Torfing, Jacob (eds.): *Discourse Theory in European Politics: Identity, Policy and Governance*. Basingstoke: Macmillan, s. 33–67.

Weigl, Jiří (2009): „O ‚Lisabonské výjimce' a věcech souvisejících". *CEP-Newsletter Centra pro ekonomiku a politiku* 11, s. 1–2.

Weinstein, Adelbert (1998): „Dresden – Ein Vorgriff auf Hiroshima. Am Anfang war Coventry, dann schlug England zurück und ‚conventrierte' Deutschland". *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 13. 2. 1998.

Weißbuch zur Sicherheitspolitik Deutschlands und zur Zukunft der Bundeswehr (2006). On-line: **www.bmvg.de/fileserving/PortalFiles/C1256EF40036B05B/W26UYEPT431INFODE/WB_2006_dt_mB.pdf**.

Weizsäcker, Richard von (2000): *Čtvero zastavení. Vzpomínky politika.* Praha: Prostor.

Wendt, Alexander (1992): „Anarchy Is What States Make of It. The Social Construction of Power Politics". *International Organization*, 46 (2): 391–425.

Wentker, Hermann (2007): *Außenpolitik in engen Grenzen. Die DDR im internationalen System 1949–1989.* München: R. Oldenbourg.

Wessels, Wolfgang–Thomas, Anja (eds.) (2006): *Die deutsche Verwaltung und die Europäische Union*. *Berlin–Brüssel–Berlin*. On-line: **www.lernplattform-bakoev.bund.de/start.php**.

Westerwelle at the NATO Foreign Ministers Meeting in Tallinn: „A new momentum in disarmament", 23. 4. 2010. On-line: **www.auswaertiges-amt.de/diplo/en/Aussenpolitik/InternatOrgane/Nato/Aktuelles/100422BM-NATO-AMTreffen-Tallinn,navCtx=132736.html**.

Westerwelle, Guido (2010): Vystoupení k výroční zprávě o odzbrojení a kontrole zbrojení za rok 2009 ve Spolkovém sněmu, 26. 3. 2010. *Bulletin*, 34/1.

Westerwelles Punktsieg für die deutsche Sprache. *Die Welt Online*, 10. 10. 2010. On-line: **www.welt.de/politik/deutschland/article7344827/Westerwelles-Punktsieg-fuer-die-deutsche-Sprache.html**.

Wie soll Euro gestärkt werden? Fünf Gründe für die deutsche Politik (2010). Bundesregierung, 15. 12. 2010.

Witte, Jens (2010): „Disastrous Consequences of a Return of the Deutsche Mark". *Spiegel Online*, 29. 11. 2010.

Wohlgemuth, Michael (2011): „Kant was not stickler for principles". In: Guerott, Ulrike–Hénárd, Jacqueline (eds.): *What Does Germany Think About Europe?* London: European Council on Foreign Relations, s. 13–17.

Wolf, Martin (2010): „Europe needs more than discipline from Germany". *Financial Times*, 21. 12. 2010.

Wolfram, Rüdiger (2007): „Grundgesetz und Außenpolitik“. In: Schmidt, S.–Hellmann, G.–Wolf, R. (eds.): *Handbuch zur deutschen Außenpolitik*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, s. 157–168.

WTO: Deutsches Wirtschaftsmodell ist ein Vorbild. Lamy stellt sich Kritik an Deutschland entgegen. *ZDF.heute.de*, 30. 10. 2010. On-line: **www.heute.de/ZDFheute/inhalt/1/0,3672,8125665,00.html**.

Zahlen, Daten, Fakten, 9. 8. 2010. On-line: **www.bundesregierung.de/nn_246856/Content/DE/Artikel/Afghanistan/ZahlenDatenFakten/2007-08-22-zahlen-daten-fakten.htm**.

Zentrum für Transformation der Bundeswehr (2010): „Peak Oil: Sicherheitspolitische Implikationen knapper Ressource“; Streitkräfte, Fähigkeiten und Technologien im 21. Jahrhundert – Umweltdimensionen von Sicherheit, Strausberg.

Ziele der Bundesregierung für den G20-Gipfel in Seoul. On-line: **www.bundesregierung.de/nn_1030916/Content/DE/StatischeSeiten/Breg/G8G20/G20-ziele-korea.html**.

O autorech

Bc. *Jakub Eberle* (1986) je juniorním analytikem Asociace pro mezinárodní otázky. Vystudoval mezinárodní teritoriální studia na Fakultě sociálních věd Univerzity Karlovy v Praze, dokončuje magisterské studium bezpečnostních studií na University of St. Andrews ve Velké Británii. Zabývá se českou a německou zahraniční politikou a bezpečnostními otázkami euroatlantického prostoru.

PhDr. *Tomáš Ehler* (1981), absolvent Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze, je zaměstnancem Ministerstva zahraničních věcí ČR, od r. 2007 působí na Velvyslanectví České republiky v SRN. Mezi jeho odborné zájmy patří německá vnitřní a zahraniční politika, energetika a hospodářská politika.

JUDr. *Vladimír Handl*, CSc. (1957), absolvent Moskevského státního institutu mezinárodních vztahů (kandidátská práce tamtéž v r. 1990), v současnosti výzkumný pracovník Ústavu mezinárodních vztahů, Praha. Zabývá se německou zahraniční a bezpečnostní politikou, českou zahraniční politikou, česko-německými vztahy.

Ing. *Jan Hřích*, CSc. (1964). V letech 1983–1987 vystudoval VŠE v Praze. Absolvent vědecké aspirantury na Ekonomickém ústavu ČSAV, od září 2001 do konce r. 2006 byl vedoucím výzkumného oddělení Ústavu mezinárodních vztahů. Od února 2008 působí na Metropolitní univerzitě Praha, o.p.s. Je autorem řady článků a několika studií pojednávajících většinou o uvedené problematice.

PhDr. et Dipl.-Pol. *Martin Jeřábek*, Ph.D. (1977), přednáší na Filozofické fakultě ZČU v Plzni a Fakultě sociálních věd Univerzity Karlovy v Praze v oborech politologie, mezinárodní vztahy a moderní dějiny. Zabývá se politikou německy hovořících zemí, historií střední Evropy ve 20. století a současnou evropskou politikou SRN.

Doc. PhDr. *Zdeněk Kříž*, Ph.D. (1972), vystudoval politologii a historii na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity v Brně, kde obhájil doktorskou práci (2000) a získal docenturu (2006). Do r. 2004 pracoval na Katedře sociálních věd FVŠ Vojenské akademie v Brně, v letech 2003–2004 jako její vedoucí. Pracuje na Katedře mezinárodních vztahů a evropských studií na Fakultě sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně. Zabývá se otázkami mezinárodních vztahů, bezpečnosti a vojenské politiky se zvláštním zaměřením na Německo a jeho ozbrojené síly.

PhDr. *Miroslav Kunštát*, Ph.D. (1958). Historik a archivář, absolvent Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze. V letech 1993–2003 teritoriální specialista a konzultant (od r. 1998 externí) v Politickém odboru Kanceláře prezidenta republiky, od r. 1994 odborný asistent – akademický pracovník Institutu mezinárodních studií Fakulty sociálních věd Univezity Karlovy. Od r. 2008 působí rovněž v Masarykově ústavu a Archivu Akademie věd ČR, v. v. i. Vědecké zájmy: česko-německé a česko-rakouské vztahy ve 20. století, dějiny německy mluvících zemí po r. 1945, novější dějiny akademické vzdělanosti, církevní a náboženské dějiny 20. století.

Bc. *Lenka Musilová* (1988). Vystudovala Vysokou školu ekonomickou v Praze, specializaci mezinárodní obchod. V rámci svého navazujícího magisterského studia absolvovala v r. 2011 studijní pobyt na univerzitě v Hamburku. V současné době dokončuje magisterské studium na Vysoké škole ekonomické v Praze v oboru mezinárodní obchod.

Mgr. *Barbora Veselá* (1985), absolvovala obor německých a rakouských studií na Fakultě sociálních věd Univerzity Karlovy (2010), kde pokračuje jako externí doktorandka. V současné době (2012) působí v rámci odboru bilaterálních a multilaterálních programů Domu zahraničních služeb v Praze. Odborně se zabývá zahraničněpolitickými aktivitami německých spolkových zemí.

Na webových stránkách Ústavu mezinárodních vztahů, v. v. i., (**www.iir.cz**) jsou uvedeny tyto přílohy týkající se německé zahraniční politiky:

- Koordinace evropské politiky spolkovou vládou
- Základní orientace německé bezpečnostní politiky
- Zahraniční politika v Základním zákoně
- Zákony o spolupráci v evropských záležitostech v Německu
- Síla německých kontingentů v nasazení